

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

II 573/2001

120020032,2

COBISS •

arhivi

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik XXIV, št. 2 *Ljubljana 2001*

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

© 2001 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p.p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 2414-200

telefaks: (01) 2414-269

E-pošta: matevz.kosir@gov.si

Uredniški odbor: dr. Matevž Košir (glavni urednik), Andrej Nared (odgovorni urednik), Tatjana Šenk (tehnična urednica), dr. Jože Ciperle, Marija Hernja Masten, Jozo Ivanović, Miran Kafol, dr. Alfred Ogris, dr. Marko Štuhec, mag. Slavica Tovšak, Ivanka Uršič, Maruša Zagradnik, mag. Ivanka Zajc - Cizelj

Izdajateljski svet: dr. Tone Ferenc, Primož Hainz, dr. Peter Vodopivec

Lektorica: Irena Avsenik - Nabergoj

UDK: Alenka Hren

Prevodi: Wolfgang Zitta (nemščina), Katarina Kobilica (angleščina), Anna Nizza (italijanščina)

Fotografska dela: Dragica Kokalj, Tatjana Rodošek, Dragica Nuša Zajec

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ministrstvo za kulturo in Arhivsko društvo Slovenije

Žiro račun: Agencija Republike Slovenije za plačilni promet, 50100-678-45309

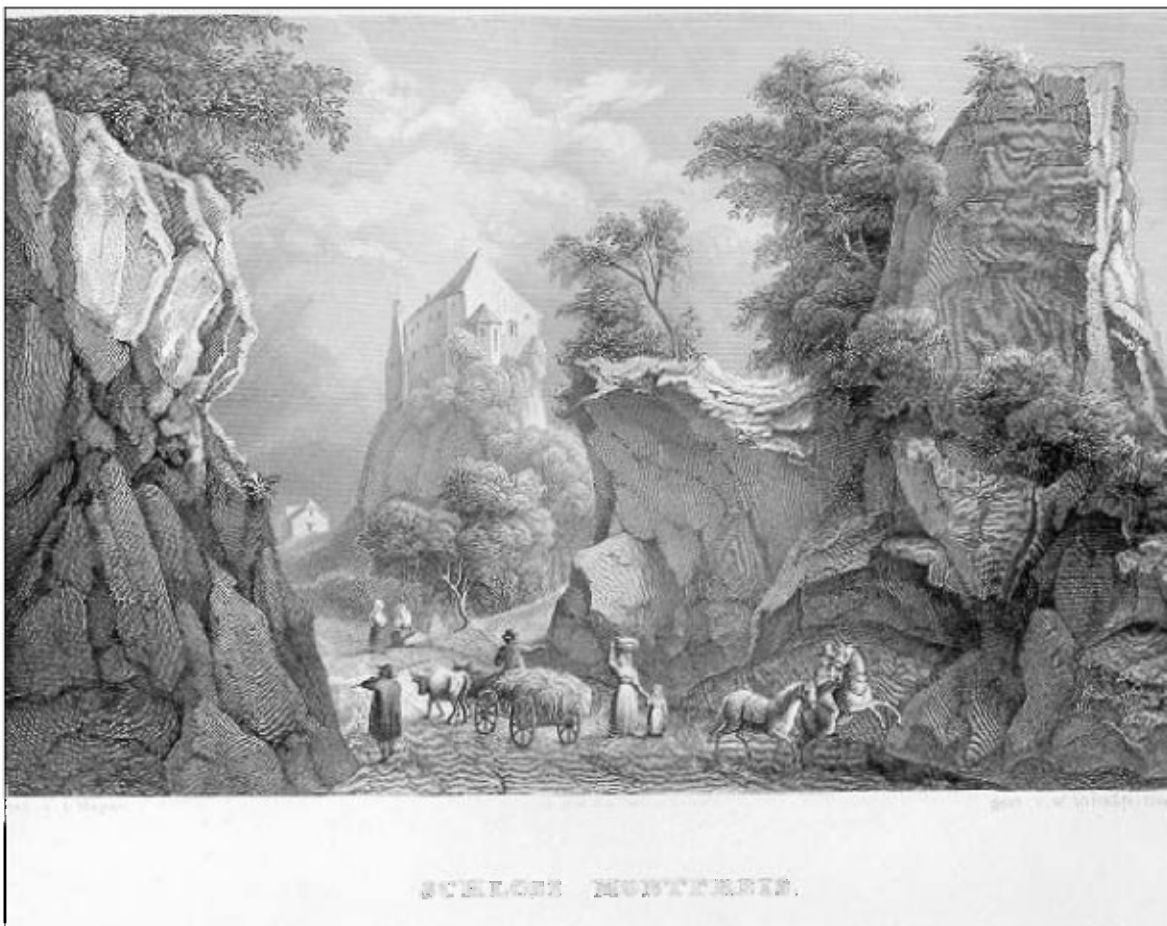
Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d.o.o., Notranje Gorice

Tisk: Grafika - M s.p.

Naklada: 500 izvodov

Na naslovnici: Jože Srebrnič, Vrhovlje, akvarel, 37,5 cm x 27,5 cm.
Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Osebni fond Jože Srebrnič.

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik XXIV, št. 2 *Ljubljana 2001*

Na predhodni strani: *Schloss Montpreis/Planina pri Sevnici, jeklorez, 14 cm x 21,5 cm.*
Gez. v. L. Mayer; Gest. v. W. Witthöft.
Arhiv Republike Slovenije, Zbirka likovni del, št. 486.

K A Z A L O

I. ČLANKI IN RAZPRAVE

Andrej Nared,	Arhiv kranjskih deželnih stanov	1
Daria Nałęcz,	Dostopnost arhivskega gradiva v državah srednje in vzhodne Evrope	19
Jelka Melik,	Ureditev, delovanje in poslovanje državnih tožilstev v stari Avstriji in prvi Jugoslaviji (1852–1941)	27
Žarko Štrumbl, Gašper Šmid,	Arhivi in arhivska služba v Bosni in Hercegovini	33
Bojana Aristovnik,	Predpisi o registriranju gospodarskih organizacij (1946–1954)	37
Ivanka Zajc Cizelj,	Od požarne samopomoči do organiziranja gasilskih društev – gasilstvo v drugi polovici 19. stoletja na Celjskem	43

II. IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Nataša Golob,	Nekaj detajlov o vezavah srednjeveških rokopisov iz nekdanje Auerspergove ljubljanske knjižnice	53
Boris Guid,	Eden od pristopov vzpostavljanja elektronskega arhiva in kreiranja baze znanja	59
Jolanda Fon,	Ocenjevanje delovne uspešnosti in potenciala ključnih kadrov v arhivu	63
Okrogla miza Arhivi in zgodovinopisje,	Ptuj, 17. oktober 2001	67

III. IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Miha Preinfalk,	Turjaški arhiv in njegove listine	83
Katarina Keber,	Kolera v arhivskem gradivu: primer Cecilije Tenbaum	105
Zdenka Bonin,	Pokopavanje v cerkvi in samostanskem poslopju sv. Klare v Kopru med letoma 1616 in 1782	109
Sonja Anžič,	Pregled arhivskih virov za socialno politiko na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918	121
Andrej Zadnikar,	Risba, grafika, akvarel	131
Metka Gombač,	Gradivo Odbora slovenskega bataljona prve krajiške brigade.....	137
Lojz Tršan,	Lepo je živet' na deželi, Filmi o kmetijstvu in kmetstvu v Slovenskem filmskem arhivu	139

IV. O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Poročilo o delu ADS za obdobje 2000–2002 (Metka Bukošek)	143
---	-----

Prvi hrvaški arhivski kongres v Zagrebu (Metka Bukošek)	145
29. avstrijski arhivski dan, Dunaj (Ivan Fras)	147
4. povojno zborovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine (Žarko Štrumbl, Gašper Šmid)	148
14. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – Arhivska praksa 2001 (Žarko Štrumbl, Gašper Šmid)	149
72. nemški arhivski dnevi, Cottbus (Sonja Anžič, Matevž Košir)	150
Arhivčkovi v Njegoševi deželi. Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Dubrovnik in Črno goro (Mija Mravlja)	152

V. O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

Seminar pri Poletni univerzi v okviru Srednjeevropske univerze v Budimpešti (Bojan Himmelreich)	159
35. konferenca okrogle mize arhivov v Reykjaviku (Natalija Glažar)	160
XI. mednarodni arhivski raziskovalni tabor (Jure Maček)	166
Digitalna kulturna dediščina III – pomagala in pripomočki v arhivih in ustanovah, ki varujejo kulturno dediščino (Jože Škofljanec)	167
Demokratična opozicija Slovenije – ob deseti obletnici osamosvojitve Slovenije (Aleksandra Pavšič Milost)	169

VI. OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

PUBLIKACIJE

Jedert Vodopivec, Vezave srednjeveških rokopisov (Iztok Ilich)	171
Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma (Anabelle Križnar)	172
Predpisi s področja arhivske dejavnosti v Sloveniji (Matevž Košir)	174
Bojan Himmelreich, Namesto žemlje črni kruh, Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn (Bojana Aristovnik)	175
Katalog Izeljenec (Življenjske zgodbe Slovencev po svetu) (Katarina Keber)	176
Damjan Hančič, Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki (Jure Volčjak)	178
50 let Srednje šole v Ajdovščini (Jurij Rosa)	179

TUJI ČASOPISI IN REVIJE

Archival Science, International Journal on Recorded Information (Matevž Košir)	181
Arhivski vjesnik (Darinka Drnovšek)	182

Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen (Sonja Anžič)	185	
Rassegna degli Archivi di stato (Zdenka Bonin)	189	
RAZSTAVE		
Od sanj do resničnosti, Razvoj slovenske državnosti (Tatjana Šenk)	193	
Osebnosti mesta Ljubljane (Damjan Hančič)	194	
VII. OSEBNE VESTI		
Dr. France Martin Dolinar - šestdesetletnik (Metod Benedik)	195	
VIII. NOVE PRIDOBITVE ARHIVOV V LETU 2000		197
IX. BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV V LETU 2000		203
X. POVZETKI		213
XI. NAVODILA AVTORJEM		218

INHALTSVERZEICHNIS

INDICE

INDEX

I. AUFSÄTZE UND ABHANDLUNGEN

I. ARTICOLI E TRATTATI

I. ARTICLES AND PAPERS

Andrej Nared,	Das Archiv der Krainer Landstände 1 <i>Archivio degli Stati provinciali in Carniola</i> Archives of the Carniolan Provincial Estates
Daria Nałecz,	Die Zugänglichkeit archivalischen Materials in den Ländern Mittel- und Osteuropas 19 <i>Accessibilità del materiale archivistico negli stati dell'Europa centrale e orientale</i> Accessibility of archival records in the countries of Central and Eastern Europe
Jelka Melik,	Regelung, Funktion und Geschäftsführung der Staatsanwaltschaften in Österreich-Ungarn und im Königreich SHS und Königreich Jugoslawien (1852–1941) 27 <i>Ordinamento, funzionamento e gestione dei pubblici ministeri nella vecchia Austria e nella prima Jugoslavia (1852–1941)</i> Structure, operation, and administration of State Prosecution in Austrian Monarchy and the First Yugoslavia (1852–1941)
Žarko Štrumbil, Gašper Šmid,	Archive und Archivdienst in Bosnien und Herzegowina 33 <i>Archivi e ufficio degli archivi in Bosnia ed Erzegovina</i> Archives and archival service in Bosnia and Hercegovina
Bojana Aristovnik,	Vorschriften über die Registrierung wirtschaftlicher Organisationen (1946–1954) 37 <i>Norme sulla registrazione delle organizzazioni economiche (1946–1954)</i> The regulations on registration of economic enterprises from 1946 to 1954
Ivanka Zajc Cizelj,	Von der Brandschutz-Selbsthilfe zur Organisation freiwilliger Feuerwehren. Die Feuerwehr in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts im Raum Celje 43 <i>Dal mutuo soccorso in caso di incendio all'organizzazione delle associazioni dei vigili del fuoco – i pompieri nella seconda metà del XIX secolo a Celje.</i> From fire precaution self-help to the organisation of fire brigades – fire-fighting in the Celje region in the second half of the 19 th century

II. AUS DER PRAXIS FÜR DIE PRAXIS

II. DALLA PRASSI PER LA PRASSI

II. FROM PRACTICE FOR PRACTICE

Nataša Golob,	Einige Details über die Einbände mittelalterlicher Handschriften aus der ehemaligen Auersperger Bibliothek in Ljubljana 53 <i>Alcuni particolari sulla rilegatura dei manoscritti medievali della fu biblioteca Auersperg di Lubiana</i> Some fragments on the bindings of mediaeval handwritings from the former Auersperg's library in Ljubljana
Boris Guid,	Eine der Methoden der Einrichtung eines elektronischen Archivs und der Schaffung einer Bank des Wissens 59 <i>Uno degli approcci alla costituzione di un archivio elettronico e alla creazione di una base conoscitiva</i> One way how to build-up an electronic archives and create the fund of knowledge
Jolanda Fon,	Die Bewertung des Arbeitserfolgs und des Potenzials der Führungskräfte in einem Archiv 63 <i>Valutazione sull'efficacia lavorativa e sul potenziale dei quadri chiave dell'archivio</i> Evaluation of work and the potential of the most important archive's staff
Archive und Historiographie,	Diskussion am runden Tisch, Ptuj, 17. Oktober 2001 67 <i>Tavola rotonda Archivi e storiografia, Ptuj, 17 ottobre 2001</i> Round table "Archives and historiography", Ptuj, 17 th October 2001

III. AUS DEN ARCHIVBESTÄNDEN UND SAMMLUNGEN

III. DAI FONDI ARCHIVISTICI E DALLE RACCOLTE

III. FROM ARCHIVAL FONDS AND COLLECTIONS

Miha Preinfalk,	Das Auersperger Archiv und dessen Urkunden 83 <i>L'archivio dei von Auersperg e i suoi documenti</i> The archive of the lords of Auersperg and its documents
Katarina Keber,	Die Cholera im archivalischen Material. Der Fall Cecilija Tenbaum 105 <i>Il colera nel materiale archivistico: il caso di Cecilia Tenbaum</i> Cholera in archival records: an example of Cecilia Tenbaum
Zdenka Bonin,	Die Bestattung in der Kirche und im Klostergebäude der hl. Klara in Koper zwischen 1616 und 1782 109 <i>Sepoltura nella chiesa e nell'edificio conventuale di S. Chiara a Capodistria</i> <i>negli anni tra il 1616 e il 1782</i> Funerals in the church and monastery building of Saint Clara in Capodistria from 1616 to 1782
Sonja Anžič,	Übersicht über archivalische Quellen für die Sozialpolitik in Krain von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis 1918 121 <i>Esame delle fonti archivistiche per la politica sociale in Carniola</i> <i>dalla metà del XVIII secolo all'anno 1918</i> A survey of archival sources for social policy in Carniola from the mid-18 th century to 1918
Andrej Zadnikar,	Zeichnung, Grafik, Aquarell 131 <i>Disegno, grafica, acquarello</i> Drawings, graphics, watercolour paintings
Metka Gombač,	Material des Ausschusses des slowenischen Bataillons der ersten Krajina-Brigade 137 <i>Materiale del comitato del battaglione sloveno della prima "krajška" brigata</i> The material of the committee of the Slovene battalion of the 1 st Krajiška brigade
Lojz Tršan,	Schön ist's auf dem Land zu leben. Filme über Landwirtschaft und Bauernschaft im Slowenischen Filmarchiv 139 <i>E' bello vivere in provincia, i film sull'agricoltura e sui contadini nell'archivio</i> <i>sloveno dei film</i> It's nice to live in the country, Films on agriculture and farmers in the Slovene Film Archive

IV. TÄTIGKEIT DES ARCHIVVEREINS SLOWENIENS

IV. SUL LAVORO DELL'ASSOCIAZIONE ARCHIVISTICA DI SLOVENIA

IV. ON ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA

Tätigkeitsbericht des Archivvereins Sloweniens für den Zeitraum 2000–2002 (Metka Bukošek) 143 <i>Relazione sul lavoro della società archivistica slovena nel periodo 2000–2002</i> Report on the Activities of the Archival Association of Slovenia in the period 2000–2002
Erster kroatischer archivalischer Kongress in Zagreb (Metka Bukošek) 145 <i>Il primo congresso archivistico croato a Zagabria</i> The 1 st Croatian Archival Congress in Zagreb
29. Tag des österreichischen Archivs, Wien (Ivan Fras) 147 <i>La XXIX giornata archivistica austriaca, Vienna</i> The 29 th Austrian Archival Day, Vienna
4. Konferenz der Archivare von Bosnien und Herzegowina (Žarko Štrumbl, Gašper Šmid) 148 <i>La IV consultazione del dopoguerra degli impiegati di archivio di Bosnia ed Erzegovina</i> The 4 th Post-War Meeting of Archivists of Bosnia and Hercegovina
14. Konferenz der Archivare von Bosnien und Herzegowina – Archivalische Praxis 2001 (Žarko Štrumbl, Gašper Šmid) 149 <i>La XIV consultazione degli impiegati di archivio di Bosnia ed Erzegovina – Prassi archivistica 2001</i> The 14 th Meeting of Archivists of Bosnia and Hercegovina – Archival Practice 2001
72. Tage des deutschen Archivs, Cottbus (Sonja Anžič, Matevž Košir) 150 <i>Le LXXII giornate archivistiche tedesche, Cottbus</i> The 72 nd German Archival Days, Cottbus

Mitglieder des Archivvereins Sloweniens im Njogoš-Land. Fachexkursion nach Dubrovnik und Montenegro (Mija Mravlja)	152
<i>Gli archivisti nella terra di Njogoš. Escursione di studio della Società archivistica slovena a Dubrovnik e in Montenegro</i>	
Archivists in the land of Njogoš. Professional excursion of the Archival Association of Slovenia to Dubrovnik and Montenegro	

V. TÄTIGKEIT DER ARCHIVE UND TAGUNGEN
V. SUL LAVORO DEGLI ARCHIVI E SULLE RIUNIONI
V. ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND CONFERENCES

Seminar an der Sommeruniversität im Rahmen der Mitteleuropäischen Universität in Budapest (Bojan Himmelreich)	159
<i>Seminario all'Università estiva nell'ambito dell'Università del Centroeuropa a Budapest</i>	
Seminar at the Summer University of the University of Central Europe in Budapest	
35. Konferenz der Archive in Reykjavik (Natalija Glažar)	160
<i>XXXV Conferenza della tavola rotonda degli archivi a Reykjavik</i>	
The 35 th Conference of the Round Table of Archives in Reykjavik	
XI. internationales Forschungslager der Archivare (Jure Maček)	166
<i>XI campo internazionale di ricerca archivistica</i>	
XI. International Archival Research Meeting	
Digitales Kulturerbe III – Hilfsmittel und Behelfe in Archiven und Instituten, die das Kulturerbe bewahren (Jože Škofljanc)	167
<i>L'eredità culturale digitale III – accessori e ausili negli archivi e negli enti che salvaguardano l'eredità culturale</i>	
Digital cultural Heritage III – finding aids in archives and institutions for the protection of cultural heritage	
Sloweniens demokratische Opposition – zum 10-jährigen Jubiläum der Verselbstständigung Sloweniens (Aleksandra Pavšič Milost)	169
<i>L'opposizione democratica in Slovenia – nel decimo anniversario dell'indipendenza della Slovenia</i>	
The democratic opposition in Slovenia – on the 10 th anniversary of the independent Slovenia	

VI. REZENSIONEN UND BERICHTE ÜBER PUBLIKATIONEN UND AUSSTELLUNGEN
VI. VALUTAZIONI E RAPPORTI SULLE PUBBLICAZIONI E SULLE RASSEGNE
VI. REVIEWS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

PUBLIKATIONEN
PUBBLICAZIONI
PUBLICATIONS

Jedert Vodopivec, Vezave srednjeveških rokopisov (Iztok Ilich)	171
Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma (Anabelle Križnar)	172
Predpisi s področja arhivske dejavnosti v Sloveniji (Matevž Košir)	174
Bojan Himmelreich, Namesto zemlje črni kruh, Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn (Bojana Aristovnik)	175
Katalog Izseljenec (Življenjske zgodbe Slovencev po svetu) (Katarina Keber)	176
Damjan Hančič, Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki (Jure Volčjak)	178
50 let Srednje šole v Ajdovščini (Jurij Rosa)	179

AUSLÄNDISCHE ZEITUNGEN UND ZEITSCHRIFTEN
GIORNALI E RIVISTE STRANIERI
FOREIGN NEWSPAPERS AND MAGAZINES

Archival Science, International Journal on Recorded Information (Matevž Košir)	181
Arhivski vjesnik (Darinka Drnovšek)	182

Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, (Sonja Anžič)	185
Rassegna degli Archivi di stato (Zdenka Bonin)	189
AUSSTELLUNGEN	
MOSTRE	
EXHIBITIONS	
Vom Traum zur Wirklichkeit, Die Entwicklung der slowenischen Eigenstaatlichkeit (Tatjana Šenk)	193
<i>Dai sogni alla realtà, Sviluppo del senso dello stato sloveno</i>	
<i>From dreams to reality, The development of Slovene statehood</i>	
Persönlichkeiten der Stadt Ljubljana (Damjan Hančič)	194
<i>Le personalità della città di Lubiana</i>	
<i>The personalities of the city of Ljubljana</i>	
VII. PERSÖNLICHE NACHRICHTEN	
VII. NOTIZIE PERSONALI	
VII. PERSONAL NOTICES	
Dr. France Martin Dolinar – Sechziger (Metod Benedik)	195
<i>Dr. France Martin Dolinar – in occasione dei sessant'anni</i>	
<i>Dr France Martin Dolinar – Sexagenarian</i>	
VIII. NEUERWERBUNGEN DER ARCHIVE	
VIII. NOVITÀ ARCHIVISTICHE	
VIII. NEW ACHIEVEMENTS OF ARCHIVES	
IX. BIBLIOGRAPHIE DER ARCHIVARBEITER	
IX. BIBLIOGRAFIA DEGLI IMPIEGATI ARCHIVISTICI	
IX. BIBLIOGRAPHY OF ARCHIVISTS	
X. SYNOPSEN	
X. SINOSI	
X. ABSTRACTS	

Članki in razprave

UDK 930.253:353(497.4)

Arhiv kranjskih deželnih stanov

ANDREJ NARED

I. Kratka predstavitev (kranjskih) deželnih stanov¹

¹ Ker se na uvodnih straneh naloge omejujemo na zgolj informativno predstavitev poglavitnih potez poltisoletne zgodovine deželnih stanov, zlasti njihovih začetkov, sestave in pristojnosti, zadostuje, da v uvodni opombi navedemo nekatera temeljna dela za zgodovino kranjskih (in ne samo teh) deželnih stanov, ta pa dopolnjujemo z nekaterimi svojimi spoznanji. Zgodovino deželnih stanov je sicer treba obravnavati v vsaki deželi posebej, vendar se primerjavam, ki kažejo na skupne značilnosti in bistvene razlike v razvoju, nikakor ni mogoče izogniti, še zlasti ne med deželami notranjeavstrijske skupine. Med slovenskimi zgodovinarji gre glede obravnavane problematike prvo mesto brez dvoma Sergiju Vilfanu, ki je v svoji sintezi slovenske pravne zgodovine in številnih razpravah problematiko deželnih stanov obravnaval v najrazličnejših kontekstih ter s svojimi spoznanji zakoličil poti nadaljnjim raziskavam. Glej zlasti: Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana 1961 (1996 ponatis s spremno besedo Vladimirja Simiča), zlasti 192ss, 309ss; isti, *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941* (Grazer Rechts- und Staatswissenschaftliche Studien 21), Graz 1968, 132ss, 186ss; isti, *Deželni ročini kot vir naše ustavne zgodovine*, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (=GMDS) 25–26 (1944–1945), 65ss; isti, *Pojmovanje oblasti v izjavah kranjskih deželnih stanov v dobi reformacije*, Zbornik znanstvenih razprav (=ZZR) 43 (1983), 169ss; isti, *Pravni položaj kranjskih deželnih stanov in njegov vpliv na reformacijo*, v: *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije* (zbornik razprav, ured. D. Dolinar), Ljubljana 1986, 7ss; isti, *Pravni značaj deželnih stanov v deželah s slovenskim prebivalstvom* (Notranji Avstriji), ZZR 48 (1988), 207ss; isti, *Pravna ureditev Kranjske po Valvasorjevi Slavi*, v: *Valvasorjev zbornik ob 300-letnici izida Slave vojvodine Kranjske*. Referati s simpozija v Ljubljani 1989 (ured. A. Vovko), Ljubljana 1990, 32ss; isti, *Crown, Estates and the Financing of Defence in Inner Austria 1500–1630*, v: *Crown, Church and Estates. Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (ed. by R. J. W. Evans and T. V. Thomas) London 1991, 70ss; isti, *Deželni stanovi in deželni zbori v Evropi – primerjava* (K zgodovini starejšega evropskega parlamentarizma), ZZR 51 (1991), 309ss; isti, *Ustavna ureditev Kranjske ob zatonu deželnih stanov (1760)*, ZZR 52 (1992), 227ss; isti, *Zlata Bula Kranjcev*, ZZR 53 (1993), 219ss; isti, *Kranjski deželni stanovi proti znanilcem absolutizma po smrti cesarja Maksimilijana*, ZZR 54 (1994), 233ss; isti, *Struktura stanov, deželne finance in reformacija*, *Zgodovinski časopis* (=ZČ) 49/2 (1995), 175ss; isti, *Država in dežela od 13. do 18. stoletja*, v: *Slovenici in država*. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU od 9. do 11. novembra 1994 (ured. B. Grafenauer et al.), Ljubljana 1995, 47ss.

Pogoj za nastanek deželnih stanov je bilo pravno izoblikovanje dežele. Ta je nastala s tem, da se je osebna (fevdalna) vez med seniorjem in vazalom razkrojila ter umaknila ozemeljski vezi, oziroma da je namesto nje nastopila sodna in vojaška oblast novega oblastnika nad plemstvom nove teritorialne sestave – dežele. S procesom oblikovanja dežele je neločljivo povezana utrditev deželnega gospostva (Landeshoheit/herrschaft), osvoboditev nesvobodnega plemstva ter s tem pravno poenotenje plemstva in izoblikovanje deželnega prava kot odločilne vezi, ki povezuje deželnega kneza, deželno plemstvo in teritorij v skupen pojem dežele. V deželi je deželni knez

Poleg Vilfana so se s to problematiko ukvarjali še nekateri domači zgodovinarji, prav tako pa si lahko pomagamo z avstrijskimi pravnozgodovinskimi priročniki in drugimi študijami: Wladimir Levec, *Die krainischen Landhandfesten. Ein Beitrag zur österreichischen Rechtsgeschichte*, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung (=MIOG) 19 (1898), 244ss; za razvoj stanovske uprave Matevž Košir, *Stanovski organi, njihove kompetence, sestava in razmerja med njimi v deželi Kranjski od 16. stoletja dalje* (tipkopisna magistrska naloga), Ljubljana 1996; isti, *Stanovski poverjeniki in stanovski odbor ter instrukciji za poverjenike iz let 1540 in 1542*, Arhivi XXII/1-2 (1999), 159ss; Emil Werunsky, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte. Ein Lehr- und Handbuch*, Wien 1894, 386ss; Alfons Huber - Alfons Dopsch, *Österreichische Reichsgeschichte. Geschichte der Staatsbildung und des öffentlichen Rechts*, Prag - Wien - Leipzig ²1901, 50ss, 72ss, 212ss; z večjo previdnostjo je uporaben Arnold Luschin von Ebengreuth, *Österreichische Reichsgeschichte des Mittelalters* (Handbuch der österreichischen Reichsgeschichte. Geschichte der Staatsbildung, der Rechtsquellen und des öffentlichen Rechts, Bd. I.), Bamberg ²1914, 196ss; Anton Mell, *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*, Graz - Wien - Leipzig 1929, 100ss, 241ss, 297ss; Otto Brunner, *Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*, Wien ⁵1965, zlasti 165ss, 231ss, 394ss; glej tudi *Herrschaftsstruktur und Ständeabildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen* (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien, Hrsg. A. Hoffman und M. Mitterauer), Bd. 1–3, Wien 1973; Herbert Hassinger, *Die Landstände der österreichischen Länder. Zusammensetzung, Organisation und Leistung im 16.–18. Jahrhundert*, Jahrbuch für Landeskunde der Niederösterreich, NF 36/2 (1964), 989ss; Hans Sturmberger, *Dualistischer Ständestaat und werdender Absolutismus*, v: *Land ob der Enns und Österreich. Aufsätze und Vorträge*, Linz 1979, 246ss.

najvišji gospod, deželno plemstvo vodilna družbena plast, povezovalna sila pa vsaj v zgodnejšem obdobju zlasti deželno pravo. Kranjska se je kot dežela v pravnem smislu oblikovala med letoma 1270 in 1338, v ozemeljskem smislu pa je nihala vse do 18. stoletja (občutnejše spremembe predvsem do konca dvajsetih let 16. stoletja).²

Korenine pravno poenotenega plemiškega stanu v veliki meri segajo do nesvobodnega plemstva (ministerialov in militov) visokega srednjega veka. Pri oblikovanju svojega dinastičnega teritorija v deželo se je nastajajoči deželni knez oprl na to plemstvo in ga v poldrugo stoletje dolgem procesu s podelitvami privilegijev povzdignil v vodilno plast deželnega prebivalstva in jedro poznejših deželnih stanov, hkrati pa ga je s tako imenovano deželno vezjo spravil pod javno oblast v deželi, v kateri je prebivalo. Osnovna določila stanovske ustave vsebujejo že osnovni plemiški (deželni) privilegiji, ki so nastajali zlasti ob prehodu dežel od enega gospoda na drugega. Tako je osnovni privilegij kranjskega plemstva leta 1338 izdal novi deželni knez, Habsburžan Albreht III. V njem je uzakonil obstoječe običajno pravo, podelil pa je tudi nove pravice, ki so bile delno povzete po privilegijih štajerskega plemstva. Drugi steber kranjskega deželnega (stanovskega) prava predstavlja privilegij, ki ga je leta 1365 svojemu plemstvu v Grofiji v Marki in Metliki ter v Istri podelil goriški grof Albert III. in ki so ga Habsburžani ob izumrtju istrske veje goriških grofov ter prehodu njihovih posesti v habsburške roke leta 1374 potrdili v posebnih listinah. Omenjene listine so osnovne listine kranjskega deželnega ročina, v katerega so bile poleg osnovnih uvrščene še pozneje pridobljene – tako imenovane dodane listine – in pa potrditvene formule. Kranjski deželni ročin torej ni kodifikacija prava, temveč prepis starih svoboščin in njihovih dotedanjih potrditev v novi potrditvi. Listine deželnega ročina so imele značaj nespremenljivosti in so kljub dejanskim okrnitvam formalno vse do sredine 18. stoletja predstavljale deželno pravo. Določila deželnega ročina so deželnega kneza omejevala predvsem na področju vojske (za vojskovanje zunaj dežele mora knez plemstvo ustrezno plačati), financ (plemstvo je davkov prosto) in sodstva (plemiču je prepovedano odvzeti prostost, če mu ni dokazana krivda). Deželna ustava je v resnici živela predvsem v 16. in prvi četrtini 17. stoletja, ko je stanovom v zameno za odobritev davkov dejansko uspelo iztržiti nekatere koncesije.

Ker se začetke deželnih stanov pogosto potiska pregloboko v srednji vek, je treba opozoriti, da sveti velikašev (knezovih svetovalcev) na dvoru

in viteške zveze (oba pojava poznamo predvsem v Avstriji, delno na Štajerskem) niso institucije državnega prava, niso "stanovi" in še manj začetki deželnih zborov. Ti pojavi so v prvi vrsti odraz rastoče moči plemstva, ki se je v času druge polovice 14. in začetka 15. stoletja – ki ga karakterizirajo hišni redi, dedne pogodbe in iz teh izvirajoče delitve habsburških dežel ter spori za varuštvo nad mladoletnimi člani rodbine – še posebej pokazala; bili so predhodniki deželnih stanov in generatorji njihovega razvoja, a še ne stanovi sami.

Plemič je bil v prvi vrsti vitez – vojak, dolžan braniti deželo, zato je bil s svojimi podložniki vred oproščen materialnih dajatev oziroma davkov deželnemu knezu, razen v nekaterih redkih in točno določenih primerih. Davčna prostost plemstva je bila pravna podlaga deželnih zborov in kot taka bolj običajnopravna kot izrecno podeljena. Deželni knez je za svoja vojna podjetja, pa tudi za vzdrževanje dvora ter pozneje vzpostavitev in vzdrževanje centralnih organov potreboval vedno večja sredstva, ki mu jih dohodki iz komornega premoženja niso več zmogli ponuditi. Številni notranji nemiri in zunanje nevarnosti v 15. stoletju so privedli do tega, da so morale višje plasti prebivalstva kljub formalni davčni oprostitvi prispevati v obrambno blagajno. Tako je prišlo v navado, da je plemstvo v zameno za osebno udeležbo oziroma poleg te odobrilo (skupaj s prelati in deželnoknežjimi mesti ter trgi, ki so bili s tem namenom kot komorno premoženje v širšem smislu pritegnjeni v deželne stanove) določeno vsoto denarja. Davčni sistem je bil tesno povezan z vojaškim sistemom (tu se je večala predvsem vloga najemniških čet), tako da je med vojno in davčno obveznostjo težko potegniti jasno ločnico, prav tako deželnih zborov ni mogoče razumeti brez vednosti o razvoju deželnih vpoklicev in davkov. Prelate in mesta je deželni knez kot del komornega premoženja v širšem smislu obdavčeval že daljši čas, sredi 15. stoletja pa je cesar Friderik III. od papeža pridobil tudi formalno dovoljenje, da sme duhovščino v svojih dednih deželah v slučaju možitve princese in v hudi (finančni) stiski obdavčiti tudi brez njenega privoljenja. V tem stoletju je moral deželni knez iz praktičnih razlogov dopustiti, da prelati in mesta sodelujejo pri plačilu izrednih deželnih davkov; tako so zdrknili iz dosega izrednih komornih davkov. Kljub temu je bila v 16. stoletju še živa zavest o "komorni provenienci" prelatov in mest. Čas po sredi 15. stoletja lahko tako v grobem tudi za Kranjsko označimo kot dobo bolj ali manj dokončnega formiranja deželnih stanov in zborov. Razumljivo je vprašanje, ali deželni stanovi obstajajo že, če ima neka skupina prebivalstva pravico biti vprašana za svet in odobritev v zadevah, ki zadevajo deželo (v tem smislu večkrat citirana maksima "*n(h)il de nobis sine nobis*"), ali pa so šele deželni zbori kot nekakšno predstavništvo teh

² Prim. Ludmil Hauptmann, Entstehung und Entwicklung Krains, v: Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, Abteilung I, IV. Teil, Heft 2, Wien 1929, 423 ss; prevod: Ljudmil Hauptmann, Nastanek in razvoj Kranjske (Razprave in eseji 45), Ljubljana 1999, 121ss.

skupin bistveno znamenje deželnih stanov. Na vsak način je politična moč stanov izvirala iz pravice do odobritve davkov, v njihovih rokah pa so bili tudi repartacija, pobiranje in načelno nadzor porabe neposrednih deželnih davkov. Finančne zahteve deželnega kneza so po ustalitvi deželne davčne osnove v prvih desetletjih 16. stoletja znašale določen količnik le-te, pozneje pa mnogokratnik – ob koncu 16. in v 17. stoletju štirikratnik davčne osnove, ki je za Kranjsko znašala 22.000 funtov denarja.

Sestava kranjskih deželnih stanov se v osnovnih potezah ujema z drugimi deželami. Deželne stanove so predstavljali štirje stanovi (trije, če imamo heterogeno plemstvo za en stan), ki so na deželnem zboru tvorili kurije ali klopi. Plemiški stan se je delil na klop gospodov ter klop vitezov in hlapcev (oprod), pri čemer je treba povedati, da je bila druga ali gosposka klop številčno vsaj v začetnem obdobju zelo šibka (leta 1446 le ena družina s tremi predstavniki, leta 1543 pa pet družin) in so njeni predstavniki na deželnem zboru sedeli skupaj s tretjo (viteško) klopjo. Prvi stan so predstavljali prelati, četrti pa deželnoknežja mesta, medtem ko trgi niso bili vključeni med kranjske stanove. Najštevilčnejšo in odločujočo komponento je predstavljalo svetno plemstvo (deželani). Prelati in mesta so postali del stanov s tem, ko je deželni knez na pritisk deželanov, pa tudi iz praktičnih razlogov (usklajenost odmere in sočasnost pogajanj) v globalno obdajenje pritegnil kler in mestni element. Ne gre torej pritrđiti razlagam, da so si sredi 15. stoletja deželnoknežja mesta (in trgi) priborila mesto v deželnem zboru, saj bi to pomenilo predvsem priznanje njihove deželne davčne obveznosti. Enklave državneposrednih cerkvenih knezov (Freising, Brixen) so bile delno izvzete iz deželnoknežje oblasti, niso pa bile zunaj dežele, tako da so na kranjskih deželnih zborih sedeli tudi njihovi predstavniki. Pogoji za sprejem med deželne stanove oziroma za dostop na deželne zборе so bili dolgo časa nejasni in jih je v veliki meri določal deželni knez, ki je na zборе pač vabil po svoji volji tiste, od katerih je pričakoval več denarja. Članstvo v prvih treh klopeh se je presojalo po osebnostnem (pripadnost stanu) in premoženjskem kriteriju (imenjska renta v deželi), pozneje, ko so bili v interesu stanov samih ti pogoji natančneje določeni, se je uveljavilo članstvo po načelu inkolata in indigenata, sedež na deželnem zboru pa je bil tudi "naprodaj" v zameno za kavcijo ali posojilo stanovom. Medtem ko so pripadniki prvih treh klopi nastopali na deželnem zboru kot posamezniki (virilisti), so mesta tvorila četrto kurijo le po svojih zastopnikih – navadno mestnih sodnikih – in so imela v končni fazi le en kurialni glas. Deželni stanovi pa seveda niso predstavljali cele dežele, ampak samo posestva svetnih in cerkvenih fevdalcev, iz njihove sfere pa je bilo izvzeto deželnoknežje komorno premoženje, njegova

zemljiška gospostva in pravice, ki so bili na Kranjskem kar obširni. Deželni knez in stanovi (zlasti prvi trije, ki se pojavljajo pod pojmom Landschaft – deželstvo) skupaj sestavljajo deželo v polnem in izvornem pomenu, pri čemer sta subjekta komplementarna.

Razmerje med deželnim knezom in stanovi (predvsem plemstvom) je bilo pravno sicer normirano v privilegijih in potrjeno z obojestransko prisego dednih poklonitev, v praksi pa je bilo v prvi vrsti odvisno od vsakokratnega razmerja moči. Pravice deželnega kneza so bile omejene s pravicami stanov: kolikor ni bila določena zadeva v izključni pristojnosti enega ali drugega, se jo je reševalo v medsebojnem povezovanju (vojska, sodstvo) ali pa medsebojnem pogajanju (davčna vprašanja). Šlo je za igro dveh sfer znotraj tako imenovanega stanovsko-monarhičnega dualizma, o katerem lahko (pogojno) govorimo od približno leta 1500 dalje, ko se je ustalil deželnozbornski postopek in so deželni zbori kljub pravni izrednosti davkov postali dejansko redni. Vsebinsko so omenjenemu dualizmu dajale vladarjeve nenehno rastoče finančne potrebe, vztrajanje stanov pri odobritvah davkov le za eno leto in namenski porabi odobrenega denarja ter stanovska pravica do pritožb. O dualizmu lahko govorimo predvsem glede davčnih pogajanj, ki so v resnici potekala na nivoju dveh partnerjev, medtem ko si oba subjekta sicer na enaki ravni nista delila oblasti oziroma suverenosti v deželi; o sovladarstvu ne more biti govora. Stanovi so priznavali deželnega kneza kot svojega gospoda (priznavali so dinastijo, niso razvili samostojne doktrine, ki bi utemeljevala njihovo izvorno oblast poleg deželnoknežje in na isti ravni z njo), on pa jih ni nikdar obravnaval kot kolege, kot večkrat poudarja Vilfan.

Temelj deželnih zborov je bila vojaška funkcija plemstva oziroma njegova v dednih poklonitvah utemeljena obveza do "(na)sveta in pomoči" deželnemu knezu, se pravi obveza, ki je izhajala iz fevdnega odnosa seniorja in vazala. (Na)svet in pomoč sta izhajala iz odnosa zvestobe in sta bila v prvi vrsti dolžnost deželanov, ne toliko njihova pravica. Na deželnih zborih je potekalo pogajanje med knezom in stanovi, predmet pogajanja pa so bili davki kot materializirana podoba nasveta in pomoči, ki so ju bili stanovi v stiski dolžni nuditi knezu; pogajalo se je o obsegu stiske in o sredstvih za odpravo le-te. Sporadične začetke pravih (sestanke plemstva in prelatov ob priliki dednih poklonitev imamo lahko za predhodnike) deželnih zborov lahko postavimo v začetek 15. stoletja; za Kranjsko se v literaturi prvi omenja leta 1431, posamezni indici pa ne nasprotujejo premaknitvi te letnice za kako desetletje nazaj. Prvotno je šlo predvsem za zборе in preglede deželnega vpoklica, ki jih je skliceval knez kot šef deželne obrambe. Predmet obravnav prvih deželnih zborov so bili tako predvsem različni obrambni redi ter pritegnitev

prelatov in mest v skupno obdavčenje. V drugi polovici 15. stoletja so bili zbori pogostejši, po letu 1500 pa vsakoletni, med vojnimi krizami celo večkrat na leto. Deželni zbor je lahko sklical le deželni knez. Ta se ga je redko udeležil sam; navadno je zanj pooblastil svoje komisarje in jih opremil s kredenčnim pismom ter instrukcijo s propozicijo svojih zahtev. Zbor je do okoli leta 1700 vodil deželni maršal, potem pa deželni glavar. Knezove zahteve so stanovom v dobi njihove realne moči omogočale pogajanja za pridobitev različnih koncesij, v drugi polovici 16. stoletja zlasti na verskem področju. V tem času so se glede višine davčne odobritve in recipročnih koncesij knez in stanovi srečali nekje na sredini med svojimi zahtevami. Nihče se ni rad udeleževal deželnih zborov; udeležba je namreč pomenila priznanje davčne obveze, stroški, ki so nastali s potovanjem v mesto zborovanja in bivanjem tam, niso bili povrnjeni, pa tudi vpliv na izid sklepanja so imeli le najvišji veljaki. Mesta so bila omejena na en glas, prelati so se pri glasovanju navadno pridružili plemstvu, tako da se je odločilno jedro deželnih stanov zožilo na "nekaj večjih davkoplačevalcev". Poleg deželnih zborov omenimo še meddeželna srečanja stanov, pri čemer razlikujemo med meddeželnimi zbori notranjeavstrijskih dežel v 15. stoletju (sklicani so stanovi vseh treh dežel kot celota) in pa odbornimi deželnimi zbori notranjeavstrijskih, pogosteje pa petih nižjeavstrijskih ali celo vseh avstrijskih dednih dežel (sestanejo se odbori, delegacije posameznih dežel oziroma deželnih stanov).

Kranjskih dežnih zborov se je udeleževalo tudi plemstvo h Kranjski priključenih gospostev: Slovenske Marke, Metlike (Bele krajine), Istre in Krasa. Vendarle je na podlagi privilegija, ki ga je dobilo še pod goriškimi grofi leta 1365, poudarjalo svoj poseben položaj; le-tega so simbolizirale potrditve njihovega privilegija, ki so bile vse do leta 1593 ločene od kranjskih. Posesti Goriških na Dolenjskem so se namreč že pred prihodom pod Habsburžane (1374) razvile v posebno deželo Grofijo v Marki in Metliki, ki je imela vse attribute dežele (deželno pravo, glavarja kot namestnika deželnega kneza, deželno plemstvo in tudi ograjno sodišče). Med vladanjem cesarja Maksimilijana I. in v začetni dobi njegovega vnuka Ferdinanda I. so se nekaj goriška posestva tesneje povezala z ožjo Kranjsko.³ Spornejše je bilo (in ostaja) vprašanje habsburške Istre in obrobni ozemelj (Kastavščine, Reke, Trsta): so bila ta deželnoknežja gospostva priključena le pod kranjski vicedomski urad, ali pa so njihovi zemljiški gospodje veljali tudi za člane kranjskih deželnih stanov z vsemi davčnimi posledicami?

Zanimivo obdobje v zgodovini kranjskih

deželnih stanov predstavlja prehodni čas po smrti Maksimilijana I. (1519–22). V času napetosti, avantur, opozicioniranja so se kranjski stanovi znašli nekje vmes med radikalnimi Spodnjeavstrijci in tišjimi Štajerci ter Korošci. Kar dvakrat so namreč zavrnili poklonitev, prvič zato, ker je novi deželni knez po svojih komisarjih zahteval, da stanovi prisežejo prvi, kar je bilo v nasprotju z dotlej uveljavljeno prakso, drugič pa zato, ker se niso strinjali z delitvijo ozemelj med bratoma Karlom in Ferdinandom (pogodba iz Wormsa, april 1521), ki je predvidevala delitev Kranjske in tudi Koroške. V prvi polovici leta 1522 so se stvari vendarle mirno uredile. Pokazali pa so se obrisi stanovske nemoči nasproti modernejšim (birokratskim) oblikam vladanja.

V prvo polovico 16. stoletja postavljamo tudi oprijemljivejše začetke stanovske uprave. Poleg organov, ki jih poznamo še iz srednjega veka (deželni glavar, deželni upravitelj / namestnik) ter dobijo v času dualizma dvojno funkcijo in odgovornost, kar se kaže že pri načinu izbire (na predlog stanov jih imenuje deželni knez; obojim tudi odgovarjajo), nastanejo še avtonomnejši stanovski organi: mali in veliki odbor, urad poverjenikov, glavni prejemnik. Deželnemu glavarju in upravitelju pa se pridruži deželni upravnik. Stanovski odbor v širši ali ožji zasedbi je bil posvetovalni organ, ki je obravnaval večino pomembnejših deželnih zadev in je v neki meri celo prevzel naloge deželnega zbora, vendar ni mogel odobriti davkov. Navadno se je sestajal štirikrat na leto, povprečno se je njegovih zasedanj, ki so dokumentirana od leta 1530 naprej, udeleževalo dvajset deželanov. Poverjenike srečamo v letu 1519, stalen urad poverjenikov pa sledimo po letu 1540. Bili so tri- do šestčlanski izvršilni organ deželnega zbora in odbora, imeli so točno določene pristojnosti in mandat. Predstavljali so vsakodnevno povezavo med deželnoknežjo upravo in deželnimi stanovi. Za pobiranje deželnih davkov je bil zadolžen urad glavnega prejemnika. Njemu in poverjenikom so bili nadalje podrejeni ostali stanovski uradniki: sekretarji, knjigovodja, protipisar, register, lekarnar, zdravnik, borilni in plesni mojster ...

Svoj vrhunec so notranjeavstrijski deželni stanovi doživljali v 16. stoletju. Deželni knez je bil zaradi starih dolgov, turške nevarnosti in stroškov vzdrževanja Vojne krajine primoran popuščati večinsko protestantskim stanovom, predvsem v verskih zadevah. Simbolični vrh tega je bila bruška verska pomiritev iz leta 1578, v kateri je nadvojvoda Karel pravice štajerskega plemstva in meščanstva (svoboda vesti in bogoslužja, pravica do imenovanja predikantov ter ustanavljanja šol in cerkva za plemstvo; meščanom je dovolil le svobodo vesti), ki jima jih je podelil že 1572, razširil še na plemstvo in meščanstvo drugih notranjeavstrijskih dežel, torej tudi Kranjske. Vendar so bili pogoj za navedene koncesije za več let vnaprej odobreni davki, s čimer so

³ O tem več Peter Štih, *Dežela Grofija v Marki in Metliki*, v: Vilfanov zbornik: pravo - zgodovina - narod / Recht - Geschichte - Nation (ured. V. Rajšp in E. Bruckmüller), Ljubljana 1999, 123ss.

stanovi prevzeli stalnejša obrambno-finančna bremena, kar je usodno oslabilo njihovo pogajalsko pozicijo nasproti knezu. Po dokončnem obračunu s protestanti konec tridesetih let 17. stoletja je moč stanov drastično upadala. Nastopilo je obdobje političnega absolutizma, v katerem je bilo potrjevanje davkov slej ko prej rutinska zadeva. Deželno stanovska ustava je sicer ohranila pravni videz nekdanje stanovske monarhije, vendar je absolutizem izvotlil nekdanjo politično moč stanov. Deželni ročini so se potrjevali še do Karla VI. (1736), o vojaških in davčnih vprašanjih je še vedno razpravljal deželni zbor, ki pa ni imel dejanske možnosti za dosego vladarjevih protiuslug; davki so bili v resnici že redni. Stanovski birokratski aparat se je čedalje bolj razraščal.

Po davčnem recesu od srede 18. stoletja dalje stanovi praktično niso imeli (dotlej vsaj še teoretično) več nobene možnosti vpliva na odmero davkov – vladarjeve zahteve so vzeli zgolj na znanje. Upravne in sodne reforme Marije Terezije in Jožefa II. so jih izpodrinile z vseh področij uprave in sodstva; v veliki meri jim je bila odvzeta možnost vplivanja na vodenje deželnih zadev. Struktura stanov je sicer ostala nespremenjena, a so sklepali le še o ožjih stanovskih zadevah in volili svoje funkcionarje. Jožef II. je sploh prenehal sklicevati deželne zборе. Po njegovi smrti je bila stanovska uprava obnovljena v obsegu, ki ga je imela pred njegovim nastopom. Obnovilo se je delovanje deželnega zbora (skliceval ga je deželni glavar, pri izvolitvi katerega stanovi niso več imeli predlagalne pravice), znova so bili izvoljeni odbori in poverjeniki. Kranjski stanovi so bili brez moči, njihovo delovanje omejeno in nadzirano, stanovske finance podrejene dvornim knjigovodskim oblastem; bili so le še družabna institucija, dokler jih niso leta 1810 Francozi odpravili. Osem let pozneje je bila "stanovska ustava" s cesarskim odlokom obnovljena; deželni zbor je imel še vedno štiri klopi (kurije), za tekoče zadeve so skrbeli poverjeniki, stanovskega odbora pa niso več obnovili. Odlok iz leta 1818 je bil goli pravni akt brez resnične vsebine. Kranjski deželni stanovi niso praktično odločali o ničemer več, bili so "živ mrlič" (Vilfan). Kot korporacija so bili dokončno razpuščeni leta 1861.

II. Arhiv kranjskih deželnih stanov

Začetki stanovskega arhiva

"Pisava ustvari državo; arhiv je dolgoročno pomembnejši od orožarne." S temi besedami je Ernst Schubert nakazal pomen poznosrednjeveške knežje pisarne, ki je bila "des Fürsten Hertz", kot priča pravni rek.⁴ Arhiv je indiciral

zaključek procesa izgradnje rezidence. Vladarjeve listine se niso več hranile v prenosljivih (potujočih) vrečah, temveč v omarah in "arhivskih" skrinjah. Teh listin se v poznem srednjem veku ni obravnavalo kot vladarjevo lastnino, ampak kot pritiklino dežele, zato so bile pri delitvah dežel že v 14. stoletju ustrezno razdeljene, "arhivi" pa včasih tudi že predmet državnopravnih pogodb.⁵

Shranjevalo se je seveda predvsem listine oziroma dokumente, od katerih so pričakovali neposredno korist in (po)moč v ozemeljskih ali pravnih sporih nasploh – kot dokaz pravic. Ta komponenta pomena "arhivov" se je v 16. stoletju še povečala, ko se je listinam, kartularjem, listinskim registrom in kopalnim knjigam v večji meri pridružilo aktovno gradivo, v habsburških deželah predvsem v navezi z dokončnim izoblikovanjem deželnih stanov. Pri njihovem uradnem poslovanju in korespondiranju z deželnim knezom, njegovimi zastopniki ali stanovskimi korporacijami drugih dežel je nastajalo vedno več dokumentov, tako da lahko govorimo o zgodnjenovoveški inflaciji spisovnega gradiva.

Posebej dragocen je tisti del (stanovskega) arhivskega gradiva, ki je preživel zgodnejša uničenja arhivov (zlasti v požarih) in vsebuje edinstvene podatke za zgodovino institucij, katerih produkt je. Daje namreč najzvestejšo sliko nastanka in izgradnje teh institucij, podobo želja, namenov in ciljev, ki so se s tem povezovali, predvsem pa je zanesljiva pričča njihovih dejanskih uspehov in vpliva. Zato so raziskave o nastanku njenega arhivskega fonda nepogrešljiv del vsake temeljite obravnave institucije same.⁶

O vzpostavitvi pravega stanovskega arhiva lahko v resnici govorimo šele odtlej, ko so stanovi razpolagali s svojo uradno stavbo (deželno hišo) in ko je bila v stanovskem poslovanju pisarniška praksa že nekoliko razvita. V grobem namreč stanovski arhiv sestavljajo najpomembnejši deželi podeljeni privilegiji (deželne svoboščine), ki datirajo nekje bolj nekje manj globoko v srednji vek, ter pozneje nastale deželnozbornske obravnave in gradivo stanovske uprave,

⁴ Ernst Schubert, *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter* (Enzyklopädie deutscher Geschichte 35), München 1996, 29, 33.

⁵ Prav tam, 79. Za ponazoritev naj navedemo določbo habsburške hišne pogodbe iz leta 1364, s katero si je vojvoda Rudolf IV. (Ustanovitelj) kot najstarejši izmed treh sicer formalno enakopravnih bratov, ki naj bi skupaj vladali habsburškim deželam, zagotovil vodilni položaj, kar se je izrazilo tudi v tem, da mu je bila zaupana hramba družinskih privilegijev, listin in dragocenosti. "*Der eltist under uns sol zu^o unser aller handen gemainlich alle zeit innhaben innemen und behalten unser aller gemeine hantvesten, briefe und klaino^ed, die wir gemainlich nu haben oder hienach gewinnen.*" Glej Ernst von Schwind - Alphons Dopsch, *Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichischen Erblande im Mittelalter*, Innsbruck 1895, 234, št. 117.

⁶ Wolfgang Sittig, *Landstände und Landesfürstentum. Eine Krisenzeit als Anstoss für die Entwicklung der steirischen landständischen Verwaltung* (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 13), Graz 1982, 19.

ki je po obsegu na prvem mestu.⁷ Do začetka 16. stoletja je bilo treba stanovom poskrbeti le za relativno majhno zbirko deželnih privilegijev in drugih za deželo pomembnih listin. Za njihovo hrambo so bili zadolženi uglednejši člani deželnih stanov, ki so listine hranili na svojih gradovih.⁸ Šele ko se je oblikovala stalna stanovska pisarna, se je povečala tudi skrb za spisovno gradivo, ki je nastajalo pri vsakodnevnom poslovanju deželnostanovskih upravnih organov. Na Kranjskem, kamor je v prvi vrsti usmerjena ta razprava, je v prvi polovici 16. stoletja za spisovno gradivo deželnih stanov skrbel predvsem deželni pisar, po svojem konstituiranju pa tudi urad stanovskih poverjenikov. Razen pri deželnih svoboščinah, ki so bile hranjene v posebni skrinji, pa v deželni pisarni ni bilo pretiranega reda, kar je pozneje vodilo do uvedbe posebnega uradnika, ki je bil zadolžen v prvi vrsti za urejenost upravnih spisov.⁹

Vprašanje začetkov kranjskega lantovža

Že zgoraj smo omenili, da so zametki stanovskega arhiva povezani s pridobitvijo uradnega sedeža deželnih stanov – deželne hiše. Začetke le-te se na Štajerskem postavlja v leto 1494,¹⁰ na Koroškem med leti 1580 in 1594,¹¹ Kranjci pa

naj bi si prvo deželno hišo (Landhaus = lantovž) uredili že leta 1467, kot je leta 1858 trdil Anton Jelovšek in kot so po njem zgodovinarji povzemali vse do danes.¹² Pogojniki v predhodnem stavku narekuje Jelovškova napaka. V svojem prispevku je namreč citiral neobstoječo listino, oziroma je zamešal akterje dveh različnih kupoprodajnih pogodb, prve iz leta 1467 in druge iz leta 1587.¹³ Jelovšek namreč govori o kupoprodajni pogodbi med Avguštinom Smojkom (*Smoikh*) in kranjskimi deželnimi stanovi, iz katere naj bi bilo razvidno, da je prvi drugim v namen postavitve deželne hiše prodal hišo in domec (voštat) na Novem trgu med hišama kranjskega vicedoma Jurija Raynerja in Martina Pregla za 42 dobrih polnotežnih ogrskih dukatov.¹⁴ Fabjančič take listine ne v arhivskem oddelku Narodnega muzeja ne v tedanjem Osrednjem državnem arhivu Slovenije, ki je hranil listine nekdanjega stanovskega arhiva, ni našel, pač pa listino z istim datumom, kot ga navaja Jelovšek, le da se vsebina v bistvenih delih ne ujema. V "pravi" listini z dne 16. januarja 1467 je ljubljanski meščan Primož Kuhar (*Primos Khoch*) kranjskemu vicedomu Juriju (*Jorgen*) Raynerju prodal hišo in domec na ljubljanskem Novem trgu med hišama kupca Jurija Raynerja in Martina Pregla za 42 dobrih polnotežnih ogrskih goldinarjev in dukatov.¹⁵ Nikjer ni torej govora ne o Smojku ne o kranjskih stanovih. Hiša je bila prodana vicedomu, ki je na Novem trgu že imel svojo posest (hišo in dva domca) tik poleg Kuharjeve. To je Rayner od Jurija Črnomaljskega

⁷ Prim. Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 1, Hrsg. F. Posch), Graz 1959, 89; Mell, Grundriß (kot v op. 1), 466.

⁸ Prav tam, Pomen (tudi simbolni) hrambe teh deželnih svoboščin je lepo razviden iz ravnjanja koroškega plemstva, ki je svoj temeljni deželni privilegij iz leta 1338 deponiralo na najbolj utrjenem koroškem gradu, na v centru dežele (po Janezu Vetrinjskem "in meditullio terrae") ležeči Visoki Ostrovcici (Hochosterwitz). Glej Claudia Fräss - Ehrfeld, Geschichte Kärntens, Bd. 1: Das Mittelalter, Klagenfurt 1984, 412s.

⁹ Matevž Košir, Urad deželne registrature in stanovski arhiv od nastavitve registratorja v 16. stoletju do upravnih reform v času Marije Terezije, Arhivi XXIII/2 (2000), 29. Prim. tudi Gesamtinventar (kot v op. 7), 90s.

Pisarniško delo za kranjske deželne stanove je v začetku 16. stoletja opravljal deželni pisar oz. pisar ljubljanskega ograjnega sodišča Wolfgang Schwär. Na deželnih zborih je zapisoval sklepe in obravnave, po navodilu (nareku) predpostavljenih pa je odgovarjal na deželnoknežje prozopozicije. Skrbel je, da so deželnozbornski (pa tudi drugi) spisi deželnoknežjega ali stanovskega izvora v izvorniku ali prepisu prišli v stanovski arhiv. O tem Marija Verbič, Uvod, v: Deželnozbornski spisi kranjskih stanov I (1499–1515) (Publikacije Arhiva SRS, Viri 1), Ljubljana 1980, XVIII.

¹⁰ Gesamtinventar (kot v op. 7), 90.

¹¹ <http://www.buk.ktn.gv.at/landesarchiv/geschichte.htm>: Geschichte und bisherige Standorte; prim. tudi Alfred Ogris, Kärntner Landtag, Landhaus und Vierbergelauf im 16. Jahrhundert. Zur Auswertung und Rezeption landeskundlicher Quellen und Forschungsergebnisse, Carinthia I., 177 (1987), 263ss.

Deželni stanovi Spodnje in Zgornje Avstrije, ki so bili v razvoju stanovske ustave dolgo časa korak pred stanovi notranjeavstrijskih dežel, so z urejanjem deželnih hiš pričeli "še" leta 1513 (Dunaj) oziroma 1564 (Linz). O tem glej Alois

Niederstätter, Das Jahrhundert der Mitte. An der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit (Österreichische Geschichte 1400–1522, Hrsg. H. Wolfram), Wien 1996, 221.

¹² Anton Jellouschek, Beiträge zur Geschichte des Landhauses in Laibach, Mittheilungen des historischen Vereines für Krain (=MHVK) 13 (1858), 61; August Dimitz, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, I. Theil: von Urzeit bis zum Tode Kaiser Friedrichs III. (1493), Laibach 1874, 324; Levec, Landhandfesten (kot v op. 1), 269; Arnold Luschin von Ebengreuth, Landstände, v: Österreichisches Staatswörterbuch. Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes (Hrsg. E. Mischler, J. Ulbrich), 3. Bd., Wien ²1907, 384; Košir, Urad (kot v op. 9), 29.

¹³ Napako je prvi razjasnil Vladislav Fabjančič leta 1948. Glej V.(ladislav) F.(abjančič), Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Tovariš, leto IV (1948), št. 31, 734. Še nekaj let predtem je v svoji Knjigi ljubljanskih hiš in njih stanovalcev tudi Fabjančič povzema Jelovška.

¹⁴ Jelovšek, Beiträge (kot v op. 12), 61.

¹⁵ Arhiv Republike Slovenije (=AS), AS 1063, Zbirka listin, sig. 749, 1467, januar 16., s. 1. (Ljubljana); objava: Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku (=GZL) VI, Ljubljana 1961, št. 24; prim. še Fabjančič, Akademija (kot v op. 13), 734.

"Ich Primos Khoch burger zu Laybach ... verkawfft habe für rechts vnd ledigs aigen mein haws vnd hofstat ze Laibach am Newn markt zwischen des edlen vnd vesten Jorgen Rayner vicztumb in Krain vnd des Martin Pregl hewsern gelegen ... dem edlen vnd vesten Jorgen Rayner vicztumb in Krain vnd allen seinen erbern ..."

kupil skoraj natanko tri leta prej.¹⁶ Edina poveza med omenjenima listinama in kranjskimi deželnimi stanovi je ta, da sta v kronološko serijo listin Arhiva RS sodeč po zaznamkih na registih obe prišli iz stanovskega arhiva.

Fabjančič, po njem pa Milko Kos,¹⁷ je bil zato mnenja, da nakup hiš in domcev v letih 1464 in 1467 po vicedomu Raynerju ni uvod v stavbo kranjske deželne hiše, temveč kvečjemu vicedomske palače, če Rayner ni kupoval zase, ampak za svoj urad.¹⁸ Za obstoj kranjske deželne hiše torej v 15. stoletju nimamo nobenega zanesljivega dokaza.

Kar dve hiši pa so kranjski stanovi zgradili verjetno predolgo pred novembrom leta 1504, ko sta bili predmet listine kralja Maksimilijana I., v kateri je kranjske deželne stanove in njihovi dve novo zgrajeni hiši v Ljubljani oprostil davkov, stražnine in drugih dajatev (bremen), ki bi se utegnili naložiti lastnikom ostalih hiš v Ljubljani.¹⁹ Iz oprostilne listine natančneje ne izveemo, kdaj sta bili postavljeni, pač pa njuno funkcijo: nudili sta prostor za zasedanje deželne pravde in deželne zbornice.²⁰ Ker sta bili zato ne

nazadnje koristni tudi deželnemu knezu, ju je oprostil meščanskih bremen, in to dotlej, dokler bosta služili omenjenemu namenu.

Posredno govori o deželni hiši stanovski registrator Karel Seifrid Perizhoffer v drugem delu svojega repertorija,²¹ ko omenja požar, ki je leta 1506 uničil pretežni del stanovskega arhiva. Po Valvasorju²² naj bi bila deželna hiša močno poškodovana v potresu leta 1509, vendar takoj zatem omenja še potres leta 1511, ki ga potrjuje tudi drug dokument. Novembra 1528 so namreč kranjski deželni stanovi na nadvojvodo Ferdinanda I. naslovili pritožbo (gravamina), v kateri so med drugim tožili zaradi deželne hiše, ki je bila poškodovana v potresu leta 1511. Še preden so zbrali vsa potrebna sredstva in material za obnovo, je 3. ali 4. maja 1524 silovit požar na Novem trgu upepelil večino hiš, med njimi tudi ne do konca obnovljeni lantovž in stavbni les zanj.²³ Stanovi so tarnali, da nimajo (1528) nobenega prostora (*wonung*), v katerem bi lahko imeli zasedanja deželne zbornice in dvorne veče. Ferdinanda so zato prosili, naj jim od denarja, ki se je nabral s prekovanjem cerkvenih dragočnosti, odobri tisoč renskih goldinarjev za gradnjo deželne hiše.²⁴ Čeprav se že januarja 1529 v neki listini omenja hiša na Novem trgu pri hiši deželni stanov in je istega leta o deželni hiši govor tudi v mestnem sodnem zapisniku,²⁵ je težko verjeti, da bi bila tedaj že dograjena, saj smo videli, kako so stanovi obupovali še novembra predhodnega leta, pa tudi marca 1530 se je na dvorni veči v Ljubljani razpravljalo o gradnji deželne hiše.²⁶

¹⁶ AS 1063, Zbirka listin, sig. 723, 1464, januar 13., s. 1. (Ljubljana); GZL VI (1961), št. 18; Fabjančič, Akademija (kot v op. 13), 734.

¹⁷ Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice (Knjižnica Kronike 1), Ljubljana 1955, 20.

¹⁸ Fabjančič, Akademija (kot v op. 13), 734.

Tej misli ne moremo z zanesljivostjo pritrditi, ker iz listin ni razvidno, da bi Rayner kupoval "po službeni dolžnosti", saj beremo, da se prodaja "*dem edln vnd vesstn Jorgen Rayner vicztumb in Krain vnd alln seinen erbn*" (1464) oziroma "*dem edlen vnd vesten Jorgen Rayner vicztumb in Krain vnd allen seinen erbern*" (1467). Če bi šlo za naslednika na položaju vicedoma, bi bilo to verjetno eksplicitneje izraženo. Po drugi strani pa je šlo leta 1464 za hišo in domca "*zw Laibach am Newenmarkcht bey dem stain am egk*", torej na vogalu. Kranjski lantovž je resda stal (in stoji še danes) na vogalu Novega trga (Novi trg 3), ki pa se dandanašnji omejuje le na nekdanji Turjaški trg, prvotno pa je označeval ves obzidan prostor, zamejen z Ljubljano od Dvornega trga do Šentjakobskega mostu, Zoisovo cesto, Emonsko in Vegovo ulico ter črto od sedeža univerze prek Dvornega trga do Ljubljane; delil se je na križevniški, judovski, plemiški in meščanski del. Na tem starem Novem trgu je vsaj že leta 1478 stala vicedomova hiša (vicztumbshaws, fištamija), in sicer na mestu zdajšnje univerze, "*am egk*" ravnokar zarisane prvotnega Novega trga (kreпки tisk A. N.). Prim. Kos, Srednjeveška Ljubljana (kot v op. 17), 15, 20, glej tudi načrt srednjeveške Ljubljane v prilogi knjige; Fran Zwitter, Začetki ljubljanske meščanske naselbine, v: Razprave I. razreda SAZU V (Hauptmannov zbornik), Ljubljana 1966, 234.

¹⁹ AS 1063, Zbirka listin, sig. 1024, 1504, november 30., Hall im Inntal; glej tudi Sergij Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, ZČ 6–7 (1952–53) (Kosov zbornik), 421.

²⁰ "... *darinn hinffuran vnser Lanndsrecht in Crain auch die Landtage gehalten werden sollen* ..." Prislov hinffuran (odslej naprej, vnaprej) priča, da sta bili hiši zgrajeni nedavno, predvidevamo pa lahko tudi, da so se stanovi s prošnjo za oprostitev meščanskih bremen za svoji hiši na deželne kneza obrnili

takoj po njunem dokončanju. Tako lahko zanesljiv začetek kranjskega lantovža postavimo v leto 1504 ali kvečjemu 1503.

²¹ AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura, š. 874, fol. 122–122v (str. 150s).

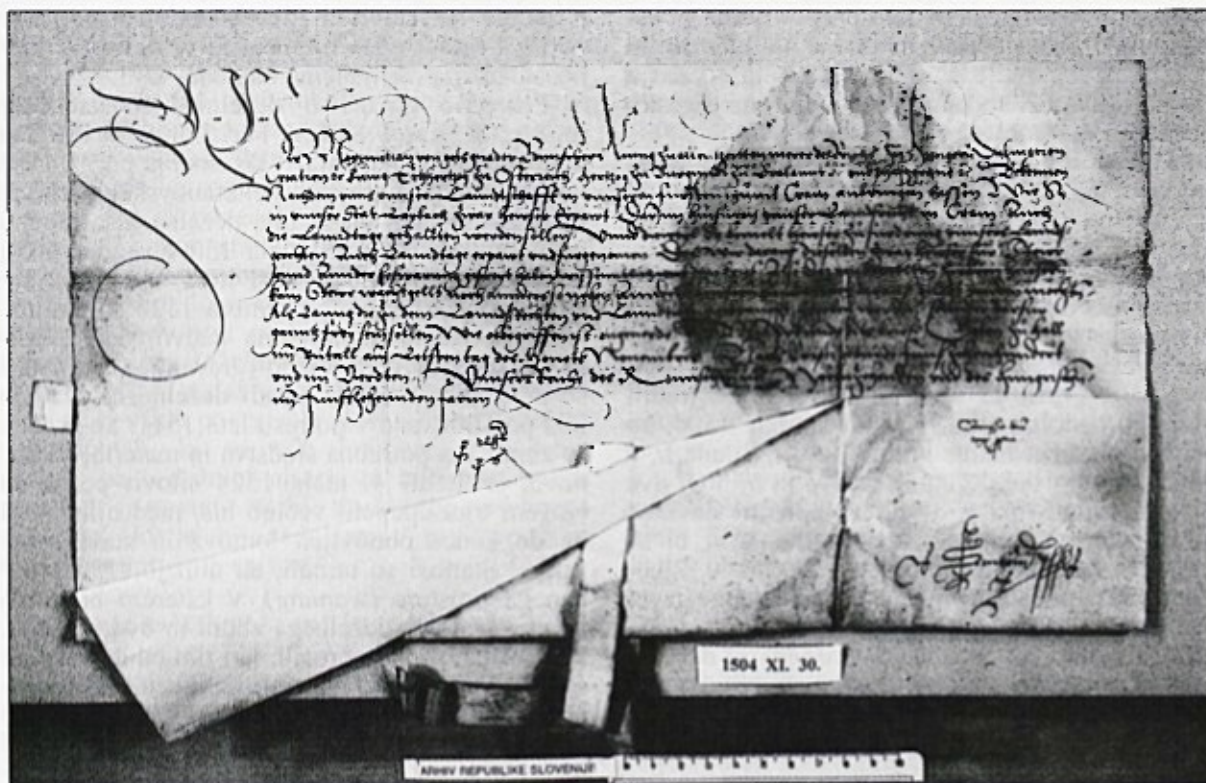
²² Johann W. Valvasor, Die Ehre des Hertzogthums Crain, Laybach - Nürnberg 1689, Buch XI, 714.

²³ AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., š. 301 (f. 207), p. 378, Beschwärtartiel z dne 6. novembra 1528; AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, f. 11 (Civitasentia), Specifikacija gradbenih stroškov za lantovž na Novem trgu v Ljubljani (1524); Viktor F. Klun, Diplomatarium Carniolicum, v: MHVK 10 (1855), 67, št. 98; Fabjančič, Akademija (kot v op. 13), 735; Zgodovinski arhiv Ljubljana, Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev, tipkopis Vladislava Fabjančiča iz let 1940–43, II. del (Novi trg), fol. 483; Josip Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturnozgodovinski oris, Ljubljana 1957, 135, 140.

²⁴ Glej AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., š. 301 (f. 207), p. 378s; prim. tudi Anton Koblar, Kranjske cerkvene dragočnosti I. 1526, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko (=IMK), 5 (1895), 20ss.

²⁵ Prim. Fabjančič, Akademija (kot v op. 13), 735; isti, Knjiga hiš II. (kot v op. 23), 483; Kos, Srednjeveška Ljubljana (kot v op. 17), 20.

²⁶ Ema Umek, Sejni zapiski kranjskih deželni stanov, Arhivi XVII/1-2 (1994), 102.

Listina kralja Maksimilijana I. iz leta 1504, v kateri se prvič omenjata stanovski hiši v Ljubljani.
Arhiv Republike Slovenije, AS 1063, Zbirka listin, sig. 1024.

Po Fabjančičevem mnenju je bil lontovž po obnovi verjetno tolikšen, kolikršna je danes stavba SAZU; vsekakor premajhen za razraščajoči se stanovski upravni aparat. Kranjski stanovi so zato v osemdesetih letih nakupili vsaj pet meščanskih hiš ob današnji Gosposki in Salendrovi ulici, jih porušili in v letih 1585–88 zgradili novo deželno hišo, ki je vzdolž Gosposke ulice zavzemala vso površino med današnjo stavbo SAZU in Salendrovo ulico. Ta razširjeni lontovž je bil nekoliko poškodovan ob potresu leta 1622, v obdobju Marije Terezije temeljito obnovljen, a je ohranil podobo iz let 1585–1588, vse do velikonočnega potresa leta 1895, ki je porušil večji del nekdanje rezidence kranjskih deželnih stanov, tako da se je ohranil le njen "matični" del, v katerem je sedaj sedež SAZU.²⁷

V tesni povezavi z deželno hišo sta tudi arhiv kranjskih deželnih stanov in usoda njegovega gradiva, ki je v večji meri ohranjeno od leta 1507 dalje. Razlogi za to tičijo predvsem v mestnih požarih, ki so neusmiljeno brisali na papir ali pergament odtisnjene sledi preteklosti. Leta 1493 sta zgorela škofijski in kapiteljski arhiv,²⁸ v 15. stoletju pa je po besedah stanovskih poverjenikov iz leta 1760 popolnoma pogorel tudi

stanovski arhiv.²⁹ Mogoče so imeli poverjeniki v mislih že omenjeni požar v letu 1493 (morda požar 1506), verjetneje pa gre za napako ali celo zavestno premaknitev uničenja gradiva v zgodnejši čas, da bi tako z dolgo tradicijo lastnega arhiva še bolj poudarili častitljivost stanovske korporacije. Za primerjavo povejmo, da je velik del gradiva koroških deželnih stanov zgorel leta 1497 v Št. Vidu.³⁰

Zanesljivejši je požar v letu 1506, v katerem je zgorela le nekaj let stara deželna hiša (dve hiši?) na Novem trgu. O tem Perizhoffer piše: *"Die gar alte Landschafftliche Acta vnd Schrifftten seynt in einer Anno 1506 alhier entstandenen Feyerprunst völlig in rauch aufgegangen, dachero fanget sich Einer Löblichen Landschafft Registratur ab Anno 1507 an ..."*³¹ Zgorelo je skoraj vse stanovsko gradivo, razen pomembnejših listin (deželnih svoboščin) in še nekaterih spisov, ki jih je tedanji deželni glavar Hans Auersperg hranil pri sebi in jih je pozneje vrnil v

²⁷ O zgodovini lontovža predvsem Fabjančič, Akademija (kot v op. 13), št. 32, 759s.

²⁸ Mal, Stara Ljubljana (kot v op. 23), 140.

²⁹ AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., s. 313 (f. 210), p. 179s, Odgovor stanovskih poverjenikov na vprašalnik, ki je bil pripravljen v okviru revizije deželne uprave na Kranjskem leta 1760. "... das Landschafftliche Archiv in 15. Seculo völlig abgebrannt ..." Glej tudi Vilfan, Ustavna ureditev (kot v op. 1), 236.

³⁰ Claudia Fräss - Ehrfeld, Geschichte Karntens, Bd. 2: Die ständische Epoche, Klagenfurt 1994, 125.

³¹ Glej op. 21.

novi stanovski arhiv.³² Dokumente trajne vrednosti – zlasti so tu mišljeni deželni privilegiji – so hranili ločeno od preostalega (spisovnega) gradiva, ob požaru očitno na ljubljanskem gradu, kjer je rezidiral kranjski deželni glavar. Upravičeno je vprašanje, kje je bil stanovski arhiv po požaru leta 1506. Ker je precej dobro ohranjen, je težko verjeti, da bi bil v Lontovžu, ki ga je leta 1511 prizadel potres in trinajst let zatem (še ne do konca obnovljenega) nov požar. Lontovž četrto stoletje ni mogel normalno "funkcionirati". Menimo, da so se stanovski privilegiji še nadalje hranili pri deželnem glavarju, morda pa tudi preostalo gradivo.³³

"Prvotna ureditev" stanovskega gradiva

Glede prvotne ureditve stanovskega fonda se je uveljavilo mnenje, da se je po časovnem zaporedju zaključene spise vpisovalo (evidenčiralo) v registraturne protokole, nastavljene v ta namen.³⁴ Namesto pravega registraturnega načrta so se skladno s pristojnostmi deželnih stanov uveljavile tako imenovane snovne skupine (deželne zadeve, vojne zadeve, sredstvenina, verske zadeve, naklade ...), gradivo pa se je nato na podlagi teh skupin hranilo v zabojih ali omarah.³⁵ Tovrsten sklep temelji na obstoju registraturnih protokolov, ki naj bi jih kranjski deželni stanovi začeli voditi že leta 1509³⁶ in sestavljajo serijo 26 knjig protokolov v 24 škatlah oziroma fasciklih,³⁷ tako da je z njimi pokrita praktično celotna prva registratura stanovskega fonda. Sistematični pregled teh protokolov pa nam ponuja zanimivo sliko, ki priča, da je bila večja sistematičnost pri registriranju in hranjenju stanovskega gradiva uvedena šele z nastopom posebnega registratorja konec osemdesetih let 16. stoletja. Trditev bomo skušali utemeljiti v spodnjih vrsticah.

*Registraturs Protocoll vom 1509 biß 1520 Jar*³⁸ je tako kot vsi poznejši razdeljen na abecedni indeks "predmetov" oziroma zadev, oseb in krajev, ki so nato vpisani v drugem delu na oštevilčenih folijih kronološko. Vsako geslo³⁹ in-

deksnega dela usmerja na folij kronološko-vpisnega dela, na katerem je vpisan zadeven dokument, vendar se v indeksnem delu nakazani foliji ne ujemajo povsod z dejanskim stanjem v foliiranem delu protokola.

Kronološko-vpisni del začne na foliju 1^{1/2} vpis poročne pogodbe z dne 15. februarja 1507. Folij 1 vsebuje po en spis iz let 1463, 1461 in 1499, dva iz leta 1500 ter enega iz leta 1472 (v tem vrstem redu!). Folij 1v naniza dva spisa za leto 1509, naslednji neštevilčen folij pa ima za leto 1510 šest vpisov. Dalje sledimo tekočo foliacijo znova od 1 do 380, vpisi pa se nadaljujejo z letom 1511. Sestavljaletec protokola je vnaprej pustil za vsak mesec tri folije prostora, vendar šele na foliju 10 zasledimo prvi vpis (z datumom 3. aprila 1511), nato pa v tem letu le še dva vpisa. Leto 1512 (fol. 37–73v) sploh ne prinaša nobenega vpisa, leto 1513 tri, 1514 osem, 1515 enega, 1516 dva, 1517 enega, 1518 štiri, 1519 enega in 1520 sedemnajst vpisov. Beden izkupiček napeljuje na misel, da protokol ni bil resneje voden, oziroma da se ga je pisalo za nazaj – zato je vpisovalec vnaprej puščal prostor za dokumente posameznega meseca – sumljiva pa je tudi zunanja podoba protokola, ki na noben način ne sodi v začetek 16. stoletja.

Podoben vtis zapušča *Registraturs Protocoll von Anno 1521–1530*.⁴⁰ V indeksni del so očitno vpisovali hkratno s kronološkimi vpisi drugega dela, ki tu obsega 396 folijev. Spet zbode v oči, da ima na primer v stanovski zgodovini zelo živahno leto 1521 le dva registrirana dokumenta, naslednja leta le kakega več. Registraturni protokoli št. 3–8 za leta 1531–1590⁴¹ so po obliki enaki prvima dvema, za posamezen mesec je od leta 1544 dalje puščeno še več prostora, ki pa je povečini neizkoriščen, saj tudi po več mesecev skupaj ne zasledimo nobenega vpisa.

Občutna sprememba nastopi s protokolom št. 9,⁴² ki nosi naslov *Einer Ersamen Landschaft des Hörtzogthums Crain Registraturbuech* in zajema obdobje 1591–1593. Poleg naslova se s tem letom spremeni tudi zunanja podoba knjige, ki je manjšega formata in tanjša kot predhodne, skratka bolj praktična. Kronološko-vpisni del tega protokola ima le 130 folijev. Indeks je v osnovi isti kot prej, le nekoliko bolj razdelan. Kronološki del je popolnejši in sprotno voden – januar 1591 ima kar dvajset vpisov – pri čemer je list po sredini ločen na desni del, ki vsebuje vpis vsebine (regest) spisa, na levi pa je določena

³² Glej op. 21; Verbič, Deželnozborski spisi (kot v op. 9), XI.

³³ Radics je celo trdil, da se je stanovske arhivalije iz gradu v Lontovž preselilo šele leta 1785, ko je stanovski arhiv prevzel tudi gradivo nekdanjih jezuitov in stiškega samostana. Prim. Peter von Radics, *Das Archiv der krainischen Landschaft*, *Lai-bacher Zeitung*, leto 1862, 1158.

³⁴ Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije (ured. V. Kološa), I. knjiga, Ljubljana 1999, 316.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Prav tam; Košir, Urad (kot v op. 9), 29.

³⁷ AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., §. (f.) 849–872.

³⁸ Prav tam, §. 849. Protokol je bil razstavljen na razstavi o razvoju slovenske državnosti: *Od sanj do resničnosti. Razvoj slovenske državnosti* (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi 18), Ljubljana 2001, 35, 37.

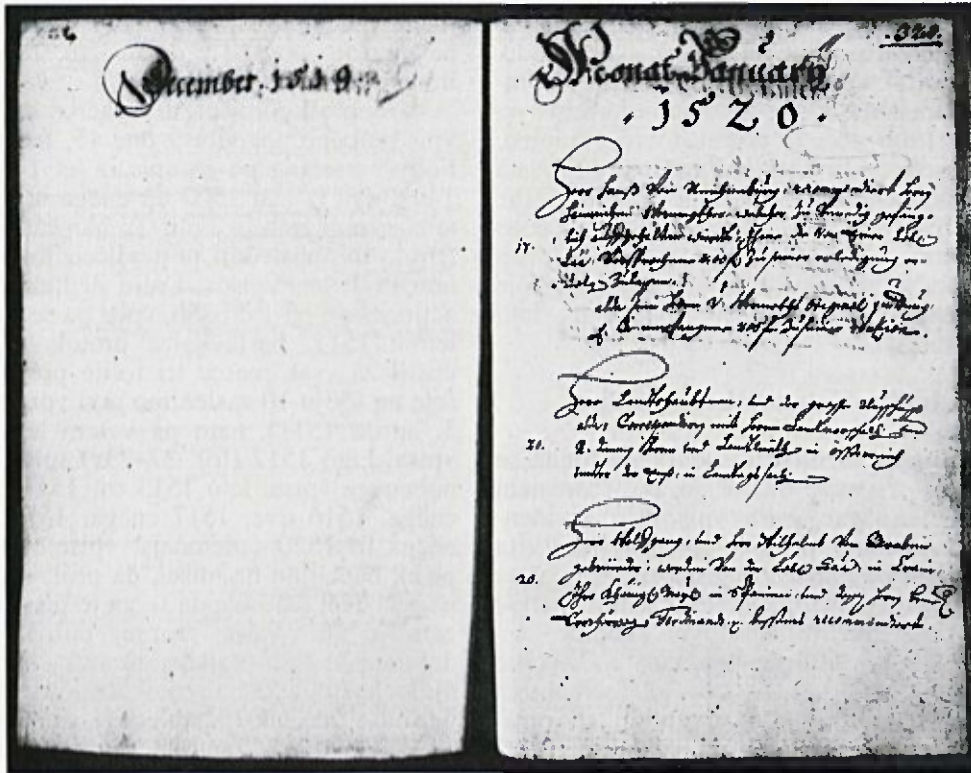
³⁹ V prvem protokolu zasledimo na primer gesla: Hanns **Aur-sparg** Landshaubtman in Crain, Doctor **Briccius**, **Confinen**,

Schloss **Erkhenstain**, Herr Phillip Bischoff zu **Freysing**, **Landtsfreyhaiten**, Khayser **Maximilianus**, Ordnung der **Münz**, **Priesterscafft** in Crain, **Steur**, **Türkhen**. Universitet zu **Wien**, **Ydria** ipd. (krepki tisk A. N.).

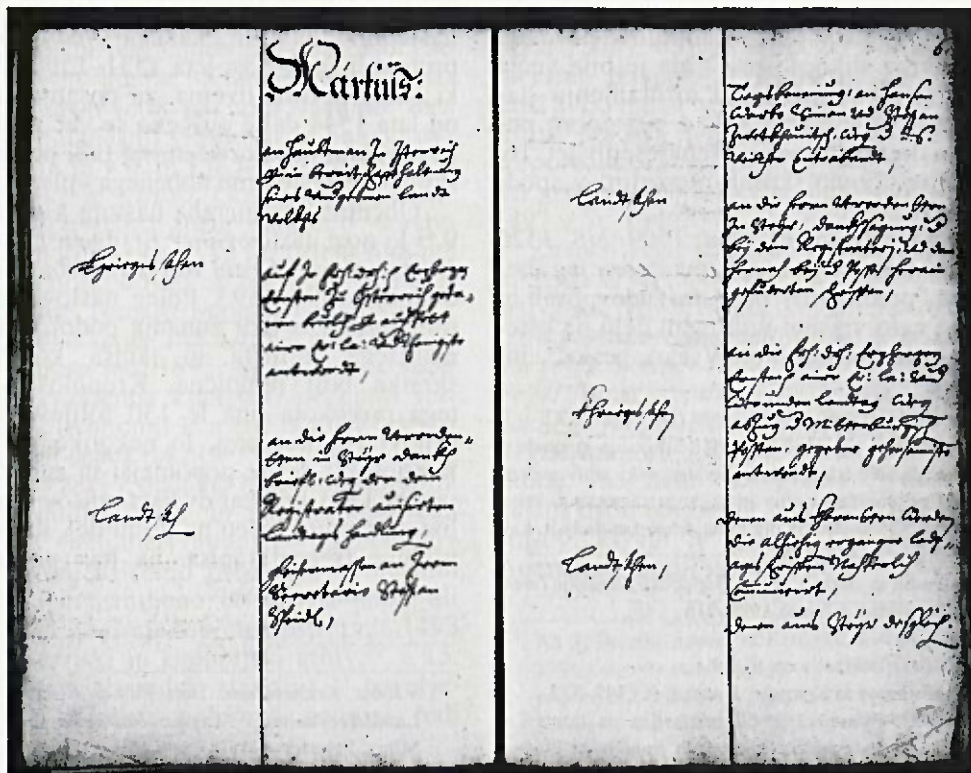
⁴⁰ AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., §. 850.

⁴¹ Prav tam, §. 851–856.

⁴² Prav tam, §. 857.

Prvi registraturni protokol kranjskih stanov za obdobje 1509–1520. Arhiv Republike Slovenije, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., š. 849.

Protokol št. 9 (1591–1593) nam s snovnimi skupinami izpričuje novo prakso arhiviranja aktovnega gradiva. Arhiv Republike Slovenije, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., š. 857.

skupina, v katero sodi: *Landtsachen, Kriegs-sachen, Religionssachen* ... Ker se je v protokol vpisovalo bolj ali manj sproti, ni bilo vnaprej puščenega prostora za posamezen mesec, in tako z res redkimi izjemami tudi ni praznih listov. Enako sta bila vodena protokola št. 10 (1594–1597) in 11 (1598–1601).⁴³ V nasprotju s prvimi osmimi knjigami tu spisi znotraj meseca niso natančneje (po datumu nastanka) kronološko registrirani, lahko pa predvidevamo, da so bili znotraj posamezne skupine odloženi po časovnem zaporedju, kot so dospeli oziroma bili rešeni. Naslednji štiri protokoli (1602–1645) so bili vodeni po istem principu, le da list ni več deljen po sredini, ampak je pred posameznim vpisom navadno le črka kot kratica za posamezno snovno skupino, ponekod pa še vedno zasledimo tudi neskrajšan naziv skupine, na primer Aufschlagssachen (naklade).⁴⁴

Spremembo, ki je nastopila s protokolom iz leta 1591, je brez dvoma treba povezovati z imenovanjem Hansa Haltenspilla na mesto registratorja, ki so ga kranjski deželni stanovi novembra 1586 angažirali v želji po večjem redu in pregledu nad svojimi spisi.⁴⁵ A ob koncu 16. stoletja uvedeni red ni dolgo funkcioniral, saj že po dobrega pol stoletja (reg. prot. št. 16 za leta 1646–1652⁴⁶) spet nastopi sprememba "na slabše": knjiga je zajetnejša, kronološko-vpisni del ob posameznem vpisu nima označene snovne skupine, pač pa spet datume izgotovitve dokumenta; spet je občutno več listov praznih. Sistem vpisovanja je isti kot v protokolih do leta 1590 in tudi zunanja podoba knjige (format, platnice) je enaka! Količina registriranih spisov upada oziroma občutno niha. Razlika od protokolov 16. stoletja je poleg večjega števila vpisov praktično le ta (in ta je bistvena), da se je spise zdaj evidentiralo sproti. V tem času (sredi 17. stoletja) so se torej v stanovskem arhivu lotili še evidentiranja spisov za nazaj (do leta 1590), vendar so delo opustili že kmalu po začetku, drugače si beline prvih osmih protokolov pač ne moremo razlagati. Posebej zanimivo je, da so ta sistem registriranja spisov obdržali vse do leta 1783,⁴⁷ kar zrelativizira pomen Perizhoffovega dela in njegov vpliv na večjo urejenost arhiva. Glede "prvotne" ureditve stanovskih spisov (pomembnejše listine so bile tako ali tako hranjene posebej) lahko na podlagi serije registraturnih protokolov rečemo, da so se odlagali kronološko po snovnih skupinah, ki so jih v stanovski registraturi oblikovali med letoma 1591 in 1645.

Za tako trditev sicer nimamo nedvoumne dokaza, kot tudi ne za mnenje, da je bila ureditev spisov zgolj kronološka po mesecih, kar bi lahko povzeli po sestavi registraturnih protokolov po letu 1645. Nasprotujoči si dejstvi namreč pričata, da je Perizhoffer pri preurejanju gradiva v 18. stoletju brez dvoma izhajal iz snovnih skupin, po drugi strani pa so se tudi v njegovem času spisi evidentirali zgolj kronološko in brez navedbe snovne skupine.

Doba registratorjev

Druga polovica 16. stoletja je bila v nemških deželah čas, v katerem je pri deželnoknežjih, stanovskih in tudi mestnih uradih kot spremljevalka vedno bolj izoblikovanega pisarniškega poslovanja nastala potreba po sistematični ureditvi starejših spisov. Znotraj (stanovskih) pisarn se je oblikoval in nato od njih ločil poseben urad, ki je bil namenjen urejanju in hranjenju spisov – registratura. Registrator in njegovi pomočniki (pristavi, adjunkti) so morali osnovati in vzdrževati tak red in pregled nad spisi, da je bilo mogoče vsako stvar v čim krajšem času najti na ustreznem mestu.⁴⁸

Štajerski deželni stanovi so registratorja postavili že leta 1567 in ta je ob koncu stoletja začel voditi dokončno ločeni seriji registraturnih (vpisnik kopij odposlanih spisov) in ekspeditnih knjig (vpisnik rešenih pritožb in prispelih pisanj – spisov).⁴⁹ Začetek koroške stanovske registrature v Celovcu sega do nastavitve prvega registratorja v letu 1579, s čimer je bila dana podlaga za stalen stanovski arhiv; registratura z arhivom je bila v Paradeiserjevi hiši.⁵⁰ Naloge registratorjev so bile opredeljene v službenih inštrukcijah.⁵¹

Kranjski deželni stanovi so prvega registratorja Hansa Haltenspilla dobili konec leta 1586.⁵² Naročeno mu je bilo, da skupaj s poverjenikom Scheyerjem pregleda in uredi spise v deželni pisarni, dokler ne bo urejen lontovž, v katerem bosta deželni registrator in njegov urad dobila

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Najpogostejše so kratice: L = Landsachen; K = Kriegssachen; M = Mittlding; Z = Zapfenmas; A = Aufschlagssachen.

⁴⁵ Umek, Sejni zapisniki (kot v op. 26), 100; Košir, Urad (kot v op. 9), 29.

⁴⁶ AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., f. 862.

⁴⁷ Zadnji, šestindvajseti protokol (š. 872), zajema obdobje 1772–1783 in zaključuje prvo registraturo stanovskega fonda.

⁴⁸ Jože Žontar, Razvoj sistemov poslovanja s spisi pri upravnih oblasteh do reforme pisarniškega poslovanja leta 1956, Arhivi XVI/1-2 (1993), 30s; Jože Žontar - Sergij Vilfan, Arhivi v Sloveniji, Ljubljana 1970, 26; Majda Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Ljubljana 1976, 10s.

⁴⁹ Anton Mell, Das Archiv der steirischen Stände im steiermärkischen Landesarchive. Bericht über die vorläufige Ordnung desselben (Veröffentlichungen der Historischen Landeskommission für Steiermark), Graz 1905, 3; Gesamtinventar (kot v op. 7), 91, 107.

⁵⁰ Karl Dinklage, Die Anfänge der Kärntner Landesverwaltung. Der Aufbau von Kanzlei, Buchhaltung, Registratur und Archiv der Landstände bis zur Adelsemigration von 1629, Carinthia I, 173 (1983), 254s.

⁵¹ Žontar, Razvoj (kot v op. 48), 31.

⁵² Radics, Archiv (kot v op. 33), 1134; Umek, Sejni zapisniki (kot v op. 26), 100; Košir, Urad (kot v op. 9), 29. V literaturi zasledimo tudi letnico 1589: Žontar - Vilfan, Arhivi (kot v op. 48), 26; Žontar, Razvoj (kot v op. 48), 31.

svoje prostore.⁵³ Leta 1587 so kranjski stanovi odločili, naj se akti ograjnega sodišča ne shranjujejo v stanovski registraturi, kar jasno kaže na ločen urad registrature oziroma arhiva.⁵⁴ Ker je obseg poslov s spisi naraščal, je bil regulatorju že leta 1589 dodeljen adjunkt.⁵⁵ Delovanje kranjske deželne registrature je bilo nedavno sistematično predstavljeno,⁵⁶ zato bomo tu le z nekaj stavki povzeli najpomembnejše.

Registratura z arhivom se je nahajala v deželni hiši, kjer je imel regulator tudi službeno stanovanje. Ob nastopu službe je regulator prisegel poslušnost kranjskim stanovom; obljubil je, da ne bo nikomur izdal nobenega podatka iz spisov v registraturi, da bo tako stare kot tudi nove spise razvrstil na ustrežna mesta v arhivu in nasploh skrbel za urejenost urada. Za svoje delo je odgovarjal stanovskim poverjenikom. "Odslužene" spise, ki v deželni pisarni niso bili več potrebni, je deželni tajnik predajal regulatorju, ta pa jih je z adjunktovo pomočjo označil, razporedil in vpisal v protokol ter nato shranil glede na skupino. K molčečnosti oziroma neizdajanju podatkov je bil s prisego zavezan tudi adjunkt. Registrator je moral biti primerno izobražen, znati je moral latinsko, poleg tega je moral biti stanovom znana oseba in po sklepu iz leta 1612 nikakor ne tujec, ampak Kranjec, saj so mu bili konec koncev zaupani deželni privilegiji in stanovske tajnosti. V dvajsetih letih 17. stoletja se je v registraturi poleg regulatorja in adjunkta pojavil še protokolista, ki je vodil protokole deželnega zbora in drugih stanovskih zasedanj. Sredi 17. stoletja so se vrstile pritožbe čez delo v registraturi; regulator je spise posojal deželanom, kar je vodilo v nered v registraturi. Stanovi so zato še večkrat zabičali regulatorju, da se brez privolitve poverjenikov dokumentov ne sme izdajati iz urada. Nekaj več reda so v registraturo vnesli regulatorji iz družine Perizhoff(er) v drugi polovici 17. in prvi polovici 18. stoletja. Ravno v njihovem času pa so se razmere za delovanje urada precej poslabšale; regulator je izgubil stanovanje v deželni hiši, prostora za hrambo gradiva je bilo vedno manj, regulatorjevo plačo so zniževali, tako da so se regulatorji pritoževali nad svojim gmotnim stanjem. To je bilo gotovo odvisno tudi od dejstva, da se je osebje urada v 18. stoletju povečevalo. Kljub ne vedno pohvalnemu delu v deželni registraturi je predvsem njena zasluga, da se je stanovsko gradivo precej dobro ohranilo, kar se pokaže predvsem v primerjavi z gradivom nekaterih dru-

gih organov (na primer ograjnega sodišča).

Omenjeno je že bilo, da se je stanovski arhiv na prehodu v 18. stoletje znašel v prostorski stiski; to so pri svojem delu občutili zlasti regulatorji iz družine Perizhoff(er): Marks (registrator 1665–1688), Marks Jožef (1688–1722) in Karel Seifrid (1722–1748). Ker arhiv ni bil primerno urejen, so kranjski stanovi Marksu Jožefu naročili, naj za iskanje gradiva izdelava uporaben popis. Stanovski arhiv je bil kot večina drugih arhivov v tistem času namreč urejen tako, da je posamezna (snovna) skupina spisov zavzemala določeno omaro ali njen del. Tak sistem je zahteval, da so bili spisi shranjeni na zanje točno določenem mestu, kar pa so številne nepravilnosti pogosto onemogočale, tako da marsikateri spis ni bil na svojem mestu, ali pa je bil celo izgubljen.

Nalogo izdelave popisa je po svojem očetu podedoval Karel Seifrid Perizhoff in jo v obliki repertorija "izpolnil" leta 1722.⁵⁷ Dvodelni repertorij⁵⁸ predstavlja abecedni stvarni, osebni in krajevni indeks najpomembnejših ohranjenih podatkov, spisov ali listin o posameznih zadevah. Prvi del obsega 450 pozneje oštevilčenih strani, in sicer črke A–R. Gesla⁵⁹ so na desni strani lista, na levi pa razberemo, za kakšno vrsto (vse-bino) dokumenta gre in kje se hrani. Spis, listino ali zgolj izbrane podatke (pasuse) je Perizhoffer (in njegovi nasledniki) lociral po omarah (Kasten; znotraj le-teh po številkah ali datumih⁶⁰), po

⁵³ Umek, Sejni zapisniki (kot v op. 26), 100; Košir, Urad (kot v op. 9), 29.

⁵⁴ Radics, Archiv (kot v op. 33), 1134.

⁵⁵ Prav tam; Košir, Urad (kot v op. 9), 30s.

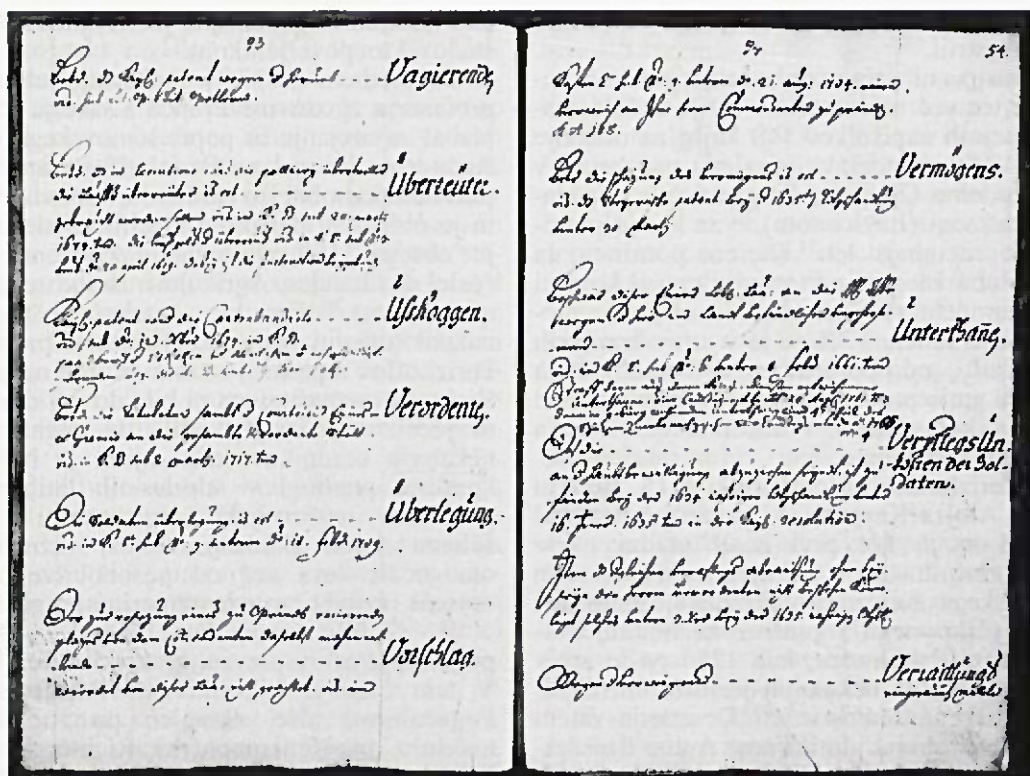
⁵⁶ Košir, Urad (kot v op. 9), 29ss; prim še: Radics, Archiv (kot v op. 33), 1135, 1138s, 1158; Žontar - Vilfan, Arhivi (kot v op. 48), 27. Gradivo o registraturi je v fondu kranjskih deželnih stanov shranjeno v š. 734 in 735 (f. 405).

⁵⁷ Radics, Archiv (kot v op. 33), 1150; Jože Žontar, Deželni arhiv v Ljubljani pred letom 1918, Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino XVI/3 (1968), 151, 157. V obeh navedenih delih beremo, da je Perizhoff leta 1722, se pravi že v prvem letu svojega uradovanja, "izdelal" svoj repertorij, v nadaljevanju pa bomo videli, da ga je v tem letu zgolj "nastavil" ali začel izdelovati, da je delo trajalo več let in da so ga nadaljevali tudi njegovi nasledniki.

⁵⁸ AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., f. 873 (Pars I), f. 874 (Pars II). Celoten naslov: *Repertorium sive melius Informationes vber die vornembste und wichtigste Schriffthen, so in dieser Einer Löblichen Landschafft in Crain Registratur vorhanden, und abwo soliche darinen zu finden seynd, durch mich Carl Seyfridt von Peritzhoff auf Ehrnhaimb Einer Löblichen Landschafft alda Registratoren aus allen actis und Handlungen zusammen getragen und aigenhändig beschriben worden. Laibach, im Jahr 1722.* Prim. tudi: Radics, Archiv (kot v op. 33) 1150; Arnold Luschin, Reisebericht über innerösterreichische Archive, Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen (=BKStGQ) 11 (1874), 24s.

⁵⁹ Appalt, Ausstandt, Aursperg, Adlsberg, Ausschuß, Bewilligungen, Beneficium, Brandtsteuer, Contrabant-sachen, Defensionsordnung, Erbhuldigung, Freysassen, Gravamina, Hoffrecht, Holzordnung, Landtsverweser, Landleuthen, Mauth, Münzen, Mascon itd.

⁶⁰ *betr. die Accissen vid. in dem Kasten A sub N° 68 ali betr. die vrsachen, worumben die Landtags Bewilligungen id est jährliche Bewilligung nicht zu erschwingen seynd. Vid. in Kasten B ein antwort auf ein Landesfürstliche Zuschreiben sub 4. may 1604. ten.*

Odlomek iz Perizhoffovega popisu stanovskega gradiva v drugem delu njegovega repertorija. Arhiv Republike Slovenije, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg. f. 874.

črkah (znotraj le-teh po naslovih⁶¹), nadalje po deželnozborskih obravnavah (po datumih in številkah⁶²) in končno po deželnozborskih protokolih (po folijih⁶³). Deželne svoboščine so bile v posebni omari urejene po številkah. Pri nekaterih (redkih) geslih nahajališče ni definirano, vpisovalo pa se je najmanj do leta 1775.⁶⁴

Drugi del je originalno foliiran (410 folijev), pozneje pa so bile dodatno označene samo popisane strani, ki jih je 398. Abecedno-indeksni del obsega prvih 99 listov (črke S–Z) ter nato še nekatere dopolnitve za črke S, G, C in L na fol. 240–274. V drugi del repertorija so vključeni še: matrika kranjskih gospodov in deželčanov (fol. 123–184), v kateri so zadnji vpisi celo iz leta 1838;⁶⁵ inventar Kranjski s priključenimi gospodstvi podeljenih privilegijskih listin (fol. 187–212v); seznam 170 zaščitnih pisem (fol. 219–231v); seznam deželanskih pisem oziroma listin o povzdigu v višji stan (fol. 339–399).

Princip Perizhoffovega repertorija je pravzaprav podoben kot pri registraturnih protokolih v obdobju 1591–1645, vendar je tu točno defini-

rano nahajališče posameznega dokumenta, tam pa je bil dokument določen samo s snovno skupino, znotraj katere ga je bilo iskati po časovnem zaporedju. Pomen Perizhoffovega dela je s takratnega vidika zlasti v popisu gradiva (to mu je bilo tudi naročeno), manj pa po našem mnenju v samem preurejanju gradiva,⁶⁶ saj kaže, da je le natančneje razčlenil (seveda po snovi) že obstoječe, a preobsežne in zato neobvladljive snovne skupine. Glede urejanja ni bil kak revolucionar, res pa je, da je tudi njegovo delo napovedovalo nove trende v pisarniškem poslovanju, ki so z uvedbo enostavnih registraturnih načrtov prodrli v drugi polovici 18. stoletja. Repertorij je pomemben tudi zato, ker so se v njem ohranili regesti nekaterih dokumentov, ki so se čez čas izgubili, posebej pa je zanimiv z vidika zgodovine arhiva, saj kaže, kako je ta funkcioniral v Perizhoffovem času, na njegovi podlagi pa so potekala tudi poznejša preurejanja stanovskega fonda.⁶⁷ Skoraj poldrugo stoletje po Perizhoffovem uradovanju je zato Arnold Luschin lahko pohvalil avtorja dvodelnega repertorija, po zaslugi katerega je bil kranjski stanovski

⁶¹ betr. die neue Canonikats Fundation Herrn Peter Anthoni Codelli vid. sub Lit. F Titulo Fundation.

⁶² Erklärung wegen einer perpetuirlichen Ausschuß vide Landtags Handlungen d. do. 21. July 1760 sub N° 5. (Krepko izpisane besede so repertorijska gesla.)

⁶³ vid. Ltgs prot. N° 4, fol. 381, 385, 386...

⁶⁴ Vpis na strani 146 drugega dela.

⁶⁵ Fol. 127v.

⁶⁶ Žontar, Razvoj (kot v op. 48), 32 in Žontar - Vilfan, Arhivi (kot v op. 48), 27, pripisujejo Perizhoffu kar prevelik pomen, saj naj bi razbil vrste spisov, ki so bili odloženi v časovnem zaporedju, kakor so bili oddani v arhiv, jih na novo uredil v fascikle po materiji, jih razmestil po omarah in vodil razvid nad njimi.

⁶⁷ Radics, Archiv (kot v op. 33), 1150.

arhiv sredi 18. stoletja med najboljše urejenimi arhivi v Avstriji.⁶⁸

K temu pa ni pripomogla samo izdelava repertorija, temveč tudi ureditev serije deželnostanovskih sejnih zapisnikov (48 knjig za obdobje 1530–1742⁶⁹) in izdelava pregleda nad njimi v obliki dvodelne Carniolie Pragmatice s pripadajočim indeksom (Lexiconom),⁷⁰ za kar je potreboval kar sedemnajst let.⁷¹ (Se ena potrditev, da prav tako obsežnega repertorija ni mogel končati že v prvem letu svojega službovanja!) Na njegovo pobudo iz leta 1726 se je v arhiv kranjskih stanov vrnilo tudi pomemben del stanovskega gradiva, ki ga je protireformacijska komisija pod vodstvom škofa Hrena v začetku 17. stoletja odpeljala v Gornji Grad.⁷²

Med Perizhoffovimi nasledniki v 18. stoletju omenimo Alojza Kappusa, ki je službo nastopil leta 1783 in je kot prvi nosil uradni naziv "arhivar deželnih stanov". V njegovem času se je iz stanovskega fonda izločilo nekaj predvsem mlajšega ("aktivnega") gradiva za notranjeavstrijski gubernij v Gradcu, leta 1785 pa je arhiv prevzel tudi arhiva nekdanjih jezuitov in razpuščenega stiškega samostana.⁷³ Desetletje zatem se je ureditve arhivalij lotil Franc Anton Breckerfeld, ki pa so ga že leta 1797 ustavile francoske vojne; Breckerfeldovo delo se je razblinilo, saj so stanovski uradniki zbežali na Dunaj in v Brno ter s seboj odnesli tudi nekaj gradiva.⁷⁴

Selitve in preureditve po letu 1800

Okoli leta 1800⁷⁵ so arhiv preselili v vlažno in temačno klet licejske stavbe, ki je bila v lasti stanov. Razmere tam niso bile ugodne, zato je sledila selitev v Pogačnikovo hišo v Salendrovi ulici, a že leta 1809 so gradivo spet "degradirali" v licejsko klet. Tudi po koncu francoske okupacije so se arhivalije še selile sem in tja, kar gotovo ni prispevalo k njihovi urejenosti in ohranjenosti.⁷⁶ Pravzaprav meji na čudež, da se je po vseh pripetijah gradivo kranjskih deželnih stanov tako dobro ohranilo. Povedati je treba tudi, da je arhiv v francoskem obdobju razpuščenih stanov po vnovični vzpostavitvi avstrijske oblasti sodil

pod ljubljanski gubernij in je bil leta 1820 vrnjen stanovskim poverjenikom.⁷⁷

Še predtem (1817) je gubernij ljubljanskega profesorja zgodovine Franca Ksaverja Richterja plačal za urejanje in popis stanovskega gradiva. Richter se je oprl na Perizhoffovo ureditev, se pravi na podrobnejšo razčlenitev snovnih skupin, in je oblikoval nekakšen klasifikacijski načrt, ki je obsegal 160 abecedno razvrščenih skupin (Adel des Landes, Agrikultur, Brandsteuer, Deliquenten ...).⁷⁸ Fascikle je tekoče oštevilčil in izdelal sumarni popis. Registraturni protokoli in Perizhoffov repertorij so tako postali neuporabni, Richterjeva ureditev pa ni bila dovolj domišljena in precizna.⁷⁹ To je vodilo do angažiranja še nekaterih uradnikov (med njimi je bil s konkretnimi predlogi v štiridesetih letih vidnejši predvsem gubernijski registraturni direktor Johann Adolf Backes), vendar razmere niso omogočale česa več od posodobitve tehnične opreme (fascikliranje in numeriranje) gradiva.⁸⁰

Ko so bili stanovi leta 1861 dokončno razpuščeni, je arhiv prevzel kranjski deželni odbor. V tem času je bil arhiv v vlažnih prostorih Pogačnikove hiše, shranjen po Richterjevem načrtu z manjšimi popravki. Richter je ob urejanju arhiv in registraturo tudi razdelil na tri kronološke dele: 1) od začetka do leta 1782 (danes I. registratura); 2) 1783–1809/10 (t. i. registratura, ki se je naprej delila na dva dela: 1783–1792 (II. reg.) in 1793–1809/10 (III. reg.); 3) od 1818/20 dalje (t. i. nova registratura, danes IV. reg.). Druga dva dela (reg. II–IV) sta bila odlagana že po registraturnem načrtu, tako da posameznih dokumentov ob pomoči delovodnikov in indeksov ni bilo težko najti.⁸¹

Večji problem so bili neustrezni prostori v Pogačnikovi hiši. Čeprav so v Historičnem društvu za Kranjsko začeli že leta 1859 razmišljati o ustanovitvi deželnega arhiva v Ljubljani (v okviru deželnega muzeja), so ostali vsi predlogi neuresničeni in Arnold Luschin se je lahko še poleti 1873 na svoje oči prepričal, da je stanje stanovskega (pa tudi vicedomskega) arhiva skrb vzbujajoče. Na kranjski deželni odbor je zato naslovil spomenico s pozivom, naj oba arhiva shrani na suh in tudi sicer varen kraj. Luschinovo posredovanje je vzpodbudilo selitev stanovskega arhiva iz Pogačnikove hiše v prtiličje lontovža.⁸²

Poleti 1878 je preseljeni stanovski arhiv pre-

⁶⁸ Luschin, Reisebericht (kot v op. 58), 24.

⁶⁹ AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., §. 875–921.

⁷⁰ Prav tam, §. 937–939.

⁷¹ Umek, Sejni zapisniki (kot v op. 26), 100s.

⁷² Košir, Urad (kot v op. 9), 33, 38s.

⁷³ Radics, Archiv (kot v op. 33), 1158; Splošni pregled fondov državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960, 29.

⁷⁴ Radics, Archiv (kot v op. 33), 1159. Beremo lahko tudi, da so na Dunaj in dalje v Brno odpeljali cel arhiv (glej npr.: Splošni pregled (kot v op. 73), 29; Žontar, Deželni arhiv (kot v op. 57), 152), a se zdi ta možnost manj verjetna, nikjer pa ni naveden vir informacije.

⁷⁵ Podatki o tem (glej v predhodni opombi navedena mesta) so različni.

⁷⁶ Radics, Archiv (kot v op. 33), 1162, 1166.

⁷⁷ Luschin, Reisebericht (kot v op. 58), 26.

⁷⁸ Splošni pregled (kot v op. 73), 29ss; Vodnik ARS (kot v op. 34), 316.

⁷⁹ Žontar, Deželni arhiv (kot v op. 57), 157.

⁸⁰ Prav tam, 157s; Radics, Archiv (kot v op. 33), 1166; Vodnik ARS (kot v op. 34), 316.

⁸¹ Radics, Archiv (kot v op. 33), leto 1862, 93; Splošni pregled (kot v op. 73), 35ss; Vodnik ARS (kot v op. 34), 317s.

⁸² Žontar, Deželni arhiv (kot v op. 57), 154s; Smole, Zgodovina (kot v op. 48), 32s.

gledal absolvent dunajskega Inštituta za avstrijske zgodovinske raziskave (IÖG) Peter Skobielski in o tem poročal Centralni komisiji za umetnostne in zgodovinske spomenike. V poročilu je ugotavljal, da se "deželni arhiv" nahaja v dveh sobah stanovske hiše, v kateri je bil tedaj sedež deželne vlade. V eni sobi je bil vicedomski, v drugi pa stanovski arhiv; obe sta bili obokani in suhi, a za delo v njih pretemačni. Ureditve stanovskega gradiva ni kaj dosti spremenil, pripravil pa je pregled vsebine prve registrature. Vsebinsko je predstavil v šestih večjih sklopih (trgovina in industrija, finance, sodne zadeve, deželni stanovi, vojaške zadeve, razno), znotraj teh pa po skupinah (fasciklih), ki se ujemajo z Richterjevimi.⁸³

Z dograditvijo stavbe kranjskega deželnega muzeja in preselitvijo stanovskega ter vicedomskega fonda v pritlične prostore novega muzeja so bile jeseni 1887 ustvarjene podlage za ustanovitev kranjskega deželnega arhiva. Deželni odbor se je "rešil" skrbni in papirja, nastajajoči arhiv pa je dobil najpomembnejše zapisane ostanke kranjske deželne zgodovine, ki so jih dopolnili še muzejska zbirka listin in pa gradivo, ki ga je že prej prevzel kranjski muzej (dolski – Erbergov arhiv, blejske in kostanjeviške listine, zbirka razpuščenega historičnega društva, urbarji in sodne knjige ...).⁸⁴

Po namestitvi stanovskega arhiva v deželnem muzeju se je od novega leta pa do srede julija 1888 s prvo registraturo spopadal tedanji arhivar Julius Wallner, ki je za delo prejemal mesečno plačilo 40 gld. Čeprav je bil v arhivski teoriji dovolj moderen,⁸⁵ se je zavedal, da popolna preureditev ne pride v poštev, saj so bili ne nazadnje stanovski spisi že marsikje citirani. Oprl se je torej na obstoječo Richterjevo ureditev; preobsežne in notranje heterogene fascikle je razdelil v več fasciklov pod isto številko (6, 6a, 6b), vsebinsko enake pa združil, zaradi česar je njihovo tekoče oštevilčenje delno prekinjeno (manjkajo na primer fascikli med 34 in 40, med 167 in 190 ter 190 in 206). V nasprotju z Richterjevimi 160 skupinami jih ima Wallner komaj 140. Wallnerjev popis temelji na fasciklu, tako da je vsak fascikel popisán na svojem listku, ki poleg naslova skupine iz klasifikacije⁸⁶ ponuja podskupine in osnovne kronološke orientirje. Ta "Wallnerjeva kartoteka" je še vedno eden izmed naj-

večkrat uporabljenih pripomočkov v čitalnici Arhiva RS.⁸⁷

Wallnerja je kot deželni arhivar nasledil Anton Koblar – ta v stanovski arhiv ni posegal –, njegov naslednik (1900–1903) in oponent Alfons Müllner pa je o ureditvi stanovskega fonda pobral nekaj idej v Gradcu in je začel spise, ki so že bili urejeni po snovi, znova razčlenjevati in popisovati po snovi, s tem da si je ureditev zamišljal drugače kot Wallner. Še preden je delo dobro začel, je bil premeščen na Dunaj. Na srečo je pri svojem delu vodil dnevnik,⁸⁸ na podlagi katerega je Marija Verbič konec štiridesetih let izločene spise spet vložila na prejšnje mesto.⁸⁹

Po razpadu avstro-ogrske monarhije je kranjski deželni arhiv prišel pod pristojnost nove države. Leta 1926 je bil ustanovljen Državni arhiv v Ljubljani, ki pa je (do leta 1939 brez svojega uslužbenca) deloval v sklopu Narodnega muzeja. Njegovo gradivo je nato prevzel Osrednji državni arhiv Slovenije (ustanovljen 31. 10. 1945), ki ima po nekaj preimenovanjih zdaj naziv Arhiv Republike Slovenije, sedež pa ima od leta 1953 v Grubarjevi palači.⁹⁰

Prva registratura stanovskega fonda je obdržala Wallnerjevo ureditev, le za fascikle 207–210 (stanovske pritožbe – Landesgravamina) in 281–312c, ki sta jih Richter in Wallner zelo splošno poimenovala deželne zadeve (Land-sachen), je bilo v letih 1957–1958 na podlagi posameznih spisov izdelano podrobno kartotečno stvarno, osebno in krajevno kazalo. Fond kranjskih deželnih stanov je bil že prej (Josip Mal, Jože Maček) osiromašen za 157 pomembnih listin, ki so svoje mesto našle v kronološki zbirki listin.⁹¹ Opravljen je bil nadalje podrobnejši popis fasciklov 1–90 v kartotečni obliki (Majda Smole), v zadnjih letih pa se gradivo znotraj posameznega fascikla popisuje po vsebinskih snopičih. Sredi sedemdesetih let je bilo gradivo celotnega fonda iz fasciklov preloženo v arhivske škatle in narejena je bila ustrezna konkordanca, vendar se pri citiranju kljub temu priporoča, da navedemo tako številko škatle kot tudi fascikla.

II.–IV. registratura

Doslej smo pravzaprav govorili samo o prvi

⁸³ Poročilo o stanju arhiva in sumaren popis vsebine v dosjeju fonda Deželni stanovi za Kranjsko v Arhivu RS. Prim še: Žontar, Deželni arhiv (kot v op. 57), 155, 158; Smole, Zgodovina (kot v op. 48), 34.

⁸⁴ Žontar, Deželni arhiv (kot v op. 57), 155s; Smole, Zgodovina (kot v op. 48), 34; Jože Žontar, Delovanje Centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike in Arhivskega sveta ter arhivi na Kranjskem, Arhivi XVI-2 (1988), 23.

⁸⁵ Žontar - Vilfan, Arhivi (kot v op. 48), 28. Zastopal je načelo prvotne ureditve.

⁸⁶ To glej v Splošni pregled (kot v op. 73), 32ss.

⁸⁷ O Wallnerjevih posegih glej: Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora za dobo 16. november 1887–31. avgust 1888, priloga v: Obravnave deželnega zbora kranjskega, 29. zvezek, Ljubljana 1888, 138; Žontar, Deželni arhiv (kot v op. 57), 158; Vodnik ARS (kot v op. 34), 316.

⁸⁸ *Diarium über die Arbeiten im Archive des Landesmuseums in Laibach, d. d. 22. September 1900 an* (Čitalnica Arhiva RS).

⁸⁹ Splošni pregled (kot v op. 73), 35; Žontar, Deželni arhiv (kot v op. 57), 158; Žontar - Vilfan, Arhivi (kot v op. 48), 28; Vodnik ARS (kot v op. 34), 316s.

⁹⁰ Smole, Zgodovina (kot v op. 48), 35s.

⁹¹ Splošni pregled (kot v op. 73), 35; Vodnik ARS (kot v op. 34), III. knjiga, 415.

stanovski registraturi, katere gradivo sega do leta 1782. Razlogi tičijo po eni strani v tem, da stanovni pozneje res niso igrali resnejše vloge, predvsem pa gre za to, da se je gradivo prve registrature tolikokrat preurejalo. V osemdesetih letih 18. stoletja se je tudi pri pisarniškem poslovanju kranjskih deželnih stanov uveljavila ureditev po registraturnem načrtu. Za spise, ki so nastajali na novo, so tako uvedli sistem, ki je temeljil na enostavnem delovodniku in na tem, da so spise odlagali takoj po zaključitvi zadeve po snovi na podlagi registraturnega načrta. Leta je bil delno sestavljen vnaprej, delno pa so mu po potrebi dodajali nove skupine. Dokumenti v isti zadevi so bili odloženi v isti skupini (= registraturnem fasciklu), spis pa je obsegal prejete in pripadajoče odposlane dokumente.⁹² II. (1783–1792) in III. (1793–1810) registratura sta tako ohranili prvotno ureditev na podlagi registraturnih načrtov.⁹³ Registraturni načrt IV. registrature (1820–1861) je bil sicer osnovan z zamudo (okoli leta 1840, dotlej so spise odlagali po delovodniških številkah), vendar je bilo po njem gradivo preurejeno tudi za nazaj. Pripomočki za uporabo teh registratur sestojijo iz protokolov, delovodnikov in indeksov. Gradivo je v pogledu selitev 19. in 20. stoletja delilo usodo prve registrature.⁹⁴

Deželnoglavarski arhiv?

Spomnimo se še kočljivega vprašanja deželnoglavarskega arhiva. Stanovski arhiv namreč vključuje tudi spise deželnega glavarja do leta 1749, ko je bil ta organ kot tak ukinjen. Po izoblikovanju stanovsko-monarhičnega dualizma v začetku 16. stoletja je imel deželni glavar dvojen položaj, saj je bil tako podaljšana roka deželnega kneza kot tudi predstavnik deželnih stanov. Matevž Košir pravi, da vključitev arhiva deželnega glavarja v stanovski arhiv ni bila samoumevna, ker je imel deželni glavar svojo lastno pisarno, pri tem pa ne pove, kdaj se ta pisarna pojavi oziroma kdaj jo srečamo v virih.⁹⁵ Večino dela v njej je opravljal deželnoglavarski tajnik, ki je bil tudi njegov pisar in pogojno rečeno registrator. Glavarjeva pisarna se je konec 17. stoletja preselila v deželno hišo, vendar očitno nikoli ni bila primerno urejena in nad spisi ni bilo potrebnega razvida. Za ureditev gradiva v glavarjevi pisarni tudi pri deželnih stanovih ni bilo pretiranega zanimanja.⁹⁶

Če se vrnemo k vprašanju ločene pisarne deželnega glavarja, pa lahko rečemo, da vsaj v pretežnem delu 16. stoletja verjetno ni obstajala.

Kopialna knjiga kranjskih stanov iz sicer specifičnega leta 1519 namreč izpričuje obstoj le ene (recimo ji stanovske) pisarne, ki je opravljala posle za stanove, deželnega glavarja, poverjenike in prejemnika. Predstojnik te pisarne pa je bil kranjski deželni glavar.⁹⁷ Nadalje je pomenljivo, da so deželnoknežje instrukcije v originalu ali prepisu, kot tudi druga korespondenca, ki je zadevala deželne zборе, prišli v stanovski arhiv ravno prek deželnega glavarja,⁹⁸ pa tudi med spisi, ki so registrirani (sredi 17. stoletja) v registraturnih protokolih za 16. stoletje, je veliko takih, ki so naslovljeni na deželnega glavarja ali njegovega namestnika, kar jalovi misel na obstoj deželnoglavarskega arhiva v tistem času. Delovanje posebnega deželnoglavarskega arhiva (kolikor je resnično obstajal) očitno ni bilo dovolj izrazito, da bi pustilo dovolj močan vtis v kranjski arhivski tradiciji. Čas bo pokazal, če se motimo.

Pomen kranjskega stanovskega arhiva (fonda)

Ob koncu razprave se pomudimo še pri pomenu arhiva kranjskih deželnih stanov za zgodovino (pisje). Že Luschin je ugotavljal, da je kranjski stanovski arhiv predvsem za čas do leta 1526, ko se tudi v štajerskem deželnem arhivu začenjajo sklenjeni spisi, prvovrsten vir informacij za zgodovino Štajerske, Koroške in Kranjske.⁹⁹ Posebej je lahko Luschin "zavidal" ohranjenost kranjskih deželnozbornskih spisov (obravnav),¹⁰⁰ ki so v primerjavi z drugimi avstrijskimi deželami najboljše ohranjeni – povečini že od leta 1507, medtem ko ima Štajerska tovrstne spise v celoti ohranjene šele od druge polovice 16. stoletja, stanje za Koroško in obe Avstriji pa je še slabše.¹⁰¹ Če k temu dodamo še preostalo spisovno gradivo, ki je nastalo pri uradnem poslovanju kranjskih stanov ter se dotika najrazličnejših dogodkov, procesov in "pojavnosti"¹⁰² od začetka 16. do konca 18. stoletja, bo razumljivo,

⁹⁷ Prim. Burkhard Seuffert, *Drei Register aus den Jahren 1478–1519. Untersuchungen zu Politik, Verwaltung und Recht des Reichs, besonders des deutschen Südostens*, Innsbruck 1934, zlasti 168s, 172ss, 194.

⁹⁸ Verbič, *Deželnozbornski spisi* (kot v op. 9), XII.

⁹⁹ Luschin, *Reisebericht* (kot v op. 58), 26.

¹⁰⁰ AS 2, *Deželni stanovi za Kranjsko*, I. reg., §. 314–406 (f. 211–280).

¹⁰¹ Podrobneje o tem Verbič, *Deželnozbornski spisi* (kot v op. 9), XIss. Stanovsko serijo dopolnjujejo še spisi, ki so za leta 1526–1747 ohranjeni v vicedomskem arhivu: AS 1, *Vicedomski urad za Kranjsko*, §. 294–359 (f. I/151–I/184).

¹⁰² Za ilustracijo naj navedemo še nekaj naslovov iz Wallnerjeve klasifikacije (Splošni pregled (kot v op. 73), 32ss): plemstvo, lekarnarji, upor (podložnikov), izvoz in uvoz, kontribucija, kontrabant, hudodelci, dedna poklonitev, evangeličanska vera, spisi glede Reke, gozdarstvo, kmečka trgovina, meja kranjske dežele, dvorne zadeve, vojne zadeve, deželni uradi, Ljubljaničar, mitnina in carina, kuga in druge kužne bolezni, sol, davčne zadeve, tobak, uskoki, cehi ...

⁹² Žontar - Vilfan, *Arhivi* (kot v op. 48), 27; Žontar, *Razvoj* (kot v op. 48), 32.

⁹³ Glej Splošni pregled (kot v op. 73), 35ss.

⁹⁴ Prav tam, 40ss; Vodnik ARS (kot v op. 34), 317s.

⁹⁵ Košir, *Urad* (kot v op. 9), 38.

⁹⁶ Prav tam.

zakaj je arhivski fond Deželni stanovi za Kranjsko v Arhivu RS med najbolj popularnimi tako za domače kot tudi tuje raziskovalce. Serijo spisov dopolnjuje še serija knjig, med katerimi je treba poleg že omenjenih stanovskih sejnih zapisnikov in registraturnih protokolov spomniti še na kopalne knjige ter nekatere druge uporabne rokopise.¹⁰³ Omenili smo tudi že, da je šlo veliko stanovskih listin v zbirko listin (sig. AS 1063).¹⁰⁴

Naj zaradi vsega povedanega ne zveni preveč domišljavo in "kranjsko", če rečemo, da je fond kranjskih deželnih stanov za obdobje, ki ga pokriva prva registratura,¹⁰⁵ najpomembnejši arhivski fond ne le v Arhivu RS, temveč v slovenskih kulturnovarstvenih inštitucijah sploh.

Preostale tri registrature¹⁰⁶ so precej manj v uporabi, redko citirane in zato manj znane. Pot do njih je tudi manj praktična, saj nimajo podrobnejših pripomočkov za uporabo v čitalnici, ampak se je po delovodnike in indekse (po katerih se gradivo dovolj hitro najde) treba zaprašiti v arhivski depo. Gotovo je gradivo za obdobje 1783–1861 vredno večje pozornosti raziskovalcev, četudi so bili stanovi tedaj že brez moči; pomembne stvari so brez dvoma odzvanjale tudi v njihovih dokumentih. Če ne drugega, bomo v njih našli kaj o gradnjah, kontribuciji, šolstvu in štipendijah, cestah, dvornih žalovanjih, razbojnikih, vinu, pokojninah, gledališčih in plesu, vremenskih neprilikah, časopisih, odlikovanjih, muzejih, lovstvu, spet tihotapcih, za čas značilneje pa še o stanovskih dolgovih ter nakazilih miloščine potrebnim plemičem civilnega in vojaškega stanu.¹⁰⁷ In če to niso prave teme za danes tako opevano zgodovino vsakdanjega življenja?

SUMMARY

ARCHIVES OF THE CARNIOLAN PROVINCIAL ESTATES

In the first half of the article the author outlines main characteristics of provincial estates in Inner-Austrian lands (with an emphasis on Carniola), particularly their beginnings, structure, and responsibilities over the half-millennium history of this institution.

In the second part, he first focuses on the importance of diets' archive in general, its origins, and consequently the issue of the original Carniolan Estates' House at Novi Trg, as well as different misfortunes which influenced the destiny of the oldest documents of the estates. Based on the series of registrature protocols, the author tries to reconstruct the system of its original arrangement. He establishes that the protocols were begun to be managed in 1591 (and not in 1509), and the documents were kept in chronological lists inside thematic groups, which had been formed from 1591 to 1645. All documents in protocols are not registred. Furthermore, the author presents the operation of the provincial registry office, particularly after the interventions (cataloguing) of Karl Seifrid Perizhoff. With this first registration of estates fond (material to the year 1782) dealt in greater detail also F. X. Richter and J. Wallner in the 19th century; the later founded the arrangement which exists until nowadays. The material of registration II-IV. (1783-1861) was catalogued according to the registration plan, and has preserved its original arrangement. Despite its undoubtedly interesting material, the later is not often used. The first registration, however, is very well visited.

¹⁰³ Splošni pregled (kot v op. 73), 29.

¹⁰⁴ Seznami (z regesti) listin iz stanovskega arhiva: AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., f. 874 (Perizhoffov repertorij, 2. del), fol. 187ss; AS 992, Richter Franc Janez Ksaver (osebni fond), š. 2, *Urkunden die Landesfreiheiten betreffend in Urkunden-Verzeichnis des Ständischen Archivs zu Laibach*; Radics, Archiv (kot v op. 33), leto 1863, 32, 36, 41, 90. Poročilo kranjskega deželnega odbora iz leta 1888 (glej op. 87) navaja, da je bilo tedaj (očitno v vseh štirih registraturah) kar 439 listin.

¹⁰⁵ Gradivo zavzema 940 standardnih arhivskih škatel.

¹⁰⁶ Druga obsega 71, tretja 401 in četrta 130 škatel.

¹⁰⁷ Prim. Splošni pregled (kot v op. 73), 35ss.

*Dr. E. H. Costa, litografija, 23 cm x 14,5 cm.
Arhiv Republike Slovenije, Zbirka likovnih del, št. 69.*

Dostopnost arhivskega gradiva v državah srednje in vzhodne Evrope*

DARIA NAŁĘCZ**

Spremembe, ki so jih države srednje in vzhodne Evrope doživljale po letu 1989, so vplivale tudi na zanimanje za pisno zgodovinsko dediščino in dostop do gradiva, ki dokumentira preteklost naroda, tako na državni kot tudi na meddržavni ravni. Državljeni so želeli spoznati gradivo, ki so jim ga prikrivale oblasti, obenem pa tudi dobiti dostop do gradiva, ohranjenega v tujini. To je postalo pomembno zlasti za države, ki so šele začenjale proces razvoja oziroma preoblikovanja svoje neodvisnosti. Ta interes, v povezavi s splošnimi procesi demokratizacije, je privedel do arhivske zakonodaje, prilagojene potrebam našega časa.

V želji, da bi dobili odgovore na vprašanja o dejanskih pogojih dostopnosti arhivskega gradiva, ki bi ne temeljili zgolj na intuiciji, je Nacionalni arhiv Poljske pripravil vprašalnik in ga naslovil na vse države izbranega območja. Vprašalnik je zajemal triindvajset vprašanj, od tega devet enostavnih in štirinajst kompleksnih, pri katerih so bila potrebna dodatna pojasnila. Odgovore smo prejeli od vseh naslovljenih, kar skupaj obsega dvajset arhivskih služb na izbranem območju: Belorusija, Bosna in Hercegovina, Bolgarija, Hrvaška, Črna gora, Češka, Estonija, Zvezna republika Jugoslavija, Litva, Latvija, Makedonija, Nemčija, Poljska, Rusija, Romunija, Srbija, Slovaška, Slovenija, Ukrajina in Madžarska. Ker imata Srbija in Črna gora vsaka svojo arhivsko službo, sta bili povabljeni k sodelovanju v projektu kljub temu, da je v projektu sodelovala tudi Zvezna republika Jugoslavija. Zvezna republika Nemčija je sodelovala zaradi nasledstva Nemške demokratične republike.

Vsem sodelujočim v projektu se želim zahvaliti za izredno hitro poslano odgovore.

Rezultate vprašalnika, priloženega v obliki tabele, moramo pospremiti z nekaj splošnimi in podrobnejšimi pojasnili. Na nekatera vprašanja sodelujoči arhivi niso odgovorili bodisi zato, ker so jih preprosto spregledali, bodisi zaradi razlik v pravnih sistemih, ki so večkrat povzročale težave pri odgovarjanju na zastavljena vprašanja, včasih

pa lahko neodgovorjena vprašanja pripišemo tudi zavestnim odločitvam. Hitrost, s katero novi zakonski predpisi v državah srednje in vzhodne Evrope stopajo v veljavo, ter naglo sprejemanje odločitev, ki je posledica želje opraviti obsežno delo na področju zakonodaje in se priključiti k skupini demokratičnih držav, v državah izbranega območja pogosto privede do tega, da se novi pravni akti ne ujemajo z drugimi predpisi. Včasih se celo zgodi, da praksa prehití spremembe v zakonodaji, ali pa imamo opraviti z nasprotnim položajem, v katerem praksa zaradi svojega konservativnega odnosa ne more slediti predlaganim zakonskim rešitvam. Na nekatera izmed zastavljenih vprašanj torej ni bilo preprosto jasno odgovoriti.

Iz vprašalnika je razvidno, da v vseh državah izbranega območja veljajo arhivski zakoni, ki urejajo dostop do arhivskega gradiva. Izjema je le Srbija, ki v tem pogledu nima svoje lastne arhivske zakonodaje in v kateri arhivska praksa temelji na zakonu, sprejetem v Zvezni skupščini. V veljavi sicer ima Zakon o kulturni dediščini, vendar le-ta ne zadostuje, zato so pričeli pripravljati ločen arhivski zakon.

Kljub temu pa se zdi, da državljanom večine držav obstoječa zakonodaja ne ustreza. Prejeti odgovori namreč kažejo, da se kar v štirinajstih primerih pripravljajo novi predpisi s področja dostopa do gradiva, vključujoč sedem primerov, v katerih se pripravljajo dopolnila arhivskih zakonov. Zakoni, ki razširjajo obseg pravic in svoboščin, so pomemben dodatek arhivskemu zakonu. Tu sta mišljeni predvsem zakonodaja s področja tiska in javnega obveščanja (v petih državah) in zakonodaja s področja dostopa do informacij (v osmih državah). V zvezi z zadnje omenjeno so bili v primerih nekaterih držav že izpolnjeni ustrezni predpogoji, in sicer z vključitvijo zagotavljanja dostopa do informacij v ustavne določbe. Zakonodajo s področja dostopa do informacij dopolnjujejo podrobnejši in ločeni predpisi, sprejeti v nekaterih državah. Tako je na primer v Sloveniji veljaven Zakon o upravi, v Latviji Zakon o državnem informacijskem sistemu, v Estoniji Zakon o bazah podatkov, v Rusiji pa sta v veljavi Zakon o informacijah in informacijskih sistemih ter Zakon o mednarodni izmenjavi informacij. Sprejem zakonov o državni tajnosti (11) in zakonov o varstvu osebnih podatkov (10) je zelo pomemben, saj le-ti urejujejo obseg dostopnosti gradiva in informacij. S tem

* Besedilo je referat, ki je bil predstavljen na VI. Evropski konferenci arhivov v Firencah, 30. 5 - 2. 6. 2001. Povzetek si je mogoče prebrati v zborniku konference *Il Mondo degli Archivi*, VI. Conferenza Europea degli Archivi, Firenze 2001, z naslovom: *Accessibility of Archive Material in the Countries of Central and Eastern Europe*.

** Direktorica Arhivske direkcije državnih arhivov Poljske.

pa stvar preteklosti postane tudi nekdanj zelo pogosta navada v izbranem geografskem območju – način sprejemanja administrativnih odločitev, temelječih zgolj na preudarnosti posameznika.

Ti zakoni nastajajo na ruševinah sistema, v katerem je kraljevala cenzura in v katerem državljani niso poznali meja prepovedi in dovoljenih svoboščin. Tudi kadar so bili zakoni in predpisi o cenzuri in državni tajnosti sprejeti, nihče, razen ožjega kroga uradnikov in vladnih predstavnikov, ki jim je bil omogočen dostop do informacij, ni poznal sprejetih rešitev. Izkusili so le posledice.

Proces implementacije nove zakonodaje je zaradi potrebe po temeljiti rekonstrukciji pravnih sistemov dolgotrajen oziroma razdeljen v več stopenj. Podatek, da se v štirinajstih državah pripravljajo novi zakoni s področja dostopnosti informacij, dokazuje sistematično naravo procesa posodabljanja zakonodaje v državah srednje in vzhodne Evrope. Upoštevajoč, da so v šestih izmed sodelujočih držav ti zakonodajni postopki že končani, bi lahko trdili, da je celoten proces že na visoki stopnji napredka.

Kot ostanek preteklosti pa lahko štejemo dejstvo, da tu obstajajo posebni predpisi o dostopu do gradiva v arhivih Ministrstva za notranje zadeve (13), Ministrstva za zunanje zadeve (11), Ministrstva za obrambo (11), Urada predsednika (9) ter Parlamenta (7), ki se ločijo od predpisov, veljavnih v zgodovinskih arhivih. Čeprav je načelo ločenosti arhivov teh institucij in nacionalnih arhivov v praksi tudi v številnih državah Evropske unije, pa je ta pojav na območju srednje in vzhodne Evrope še bolj razširjen.

V dvanajstih državah izbranega območja postane arhivsko gradivo dostopno za uporabo takoj po preteku 20- do 30-letnega roka nedostopnosti. V drugih državah je še vedno določeno prehodno obdobje, v katerem se gradivo pripravi za javno uporabo.

V večini primerov se daljši roki nedostopnosti uporabljajo za posebno občutljive osebne zadeve in za dokumente s področja zunanje politike in državne varnosti. Razlike so posledica različnih rešitev, sprejetih v zakonih s področja varstva osebnih podatkov, državne tajnosti, bančne tajnosti itd. Razpon trajanja rokov nedostopnosti je zelo pomemben; sega od 75 do 150 let za osebne podatke in od 50 do 100 let za informacije v zvezi z interesi in varnostjo države. Uvedba dodatne notranje censure, določene s splošno sprejetim datumom transformacije, ki se je v izbranem območju zgodila pred približno desetimi leti, postane značilna lastnost pravnih norm, sprejetih v državah srednje in vzhodne Evrope. Zakonodajalci se nagibajo k sorazmerno široki dostopnosti gradiva, ustvarjenega v preteklem obdobju, obenem pa tudi k sprejetju strožjih predpisov v zvezi z gradivom na novo nastale države. Ta neenotni pristop pa se ne nanaša na osebne zadeve.

Skladno z zakonodajo je v petnajstih državah

(75%) mogoče tudi zaprositi za posebno dovoljenje za uporabo gradiva, za katero velja splošni rok nedostopnosti, ter za gradivo pod posebno zaporo. V šestnajstih državah (80%) so bila navedena pristojna telesa, kamor lahko vložimo pritožbe zoper odločitve o dostopnosti gradiva. V večini primerov gre za dvostopenjski proces. Takšno je na primer stanje na Poljskem, kjer se posameznik lahko pritoži zoper odločitev lokalnega arhiva generalnemu direktorju nacionalnih arhivov, zoper njegovo odločitev pa se lahko vložijo pritožba na upravno sodišče kot najvišjo pritožbeno instanco v tem postopku.

Pokazatelj dejanskih sprememb na področju dostopa do arhivskega gradiva je tudi dobro razvit sistem preklica določil o nedostopnosti gradiva. Le v dveh primerih ni bilo navedene nobene posebne metode za izvršitev tega postopka. V obeh primerih je to morda (ne pa nujno) odraz težav, s katerimi se sooča uprava arhiva pri vzpostavljanju stikov z drugimi vladajočimi organi države. V enem izmed primerov je celoten postopek preklica končan že pred prevzemom gradiva v nacionalni arhiv. V skoraj polovici sodelujočih držav (9) je sprejemanje odločitev o preklicu nedostopnosti prevzetega gradiva zaupano upravi arhiva, vključno s štirimi primeri, pri katerih je proces opravljen v sodelovanju z ustvarjalci gradiva. V devetih državah se tovrstne odločitve sprejemajo v drugih institucijah, v prvi vrsti pri ustvarjalcu gradiva. Stalne komisije za deklasifikacijo gradiva delujejo v osmih državah, vendar pa je le v eni izmed njih ta komisija edini in izključni organ, pooblaščen za deklasifikacijo gradiva.

Na primeru Poljske bi želela natančneje predstaviti enega izmed problemov deklasifikacije. Na Poljskem, podobno kot tudi v drugih državah izbranega območja, so komunistična partija in njeni organi igrali edinstveno vlogo, ne le v primerjavi z vlogo političnih strank v državah drugih sistemov, pač pa tudi vlogo, ki se je navadno precej razlikovala od tiste, uradno določene v dokumentih, kot je Ustava. Partija je bila pomembnejša od vlade ali parlamenta, od tod torej tudi izredna zgodovinska vrednost gradiva, ki so ga ustvarili partijski organi in telesa. Partije so bile v večini primerov razpuščene, kar je imelo za posledico pomanjkanje njihovih pravnih naslednikov. Na Poljskem je vlogo naslednice prevzela Služba državne varnosti. Leto je torej Nacionalni arhiv naslovil s prošnjo za pomoč pri preklicevanju določil o nedostopnosti. V arhivu sistematično deluje posebna delovna skupina. Če bi raziskovalci potrebovali gradivo, ki ga zaposleni v Službi državne varnosti še niso obravnavali, bi bilo to gradivo prednostno predloženo v njihovo presojo.

V kar enajstih državah ni posebnih komisij. Ne glede na to, kakšni so sprejeti postopki, pa je mogoče opaziti veliko zanimanje in dejavnosti na področju omejevanja obsega tajnosti.

V arhivih šestnajstih držav veljajo podrobnejši predpisi, na podlagi katerih je urejena organizacija dostopnosti arhivskega gradiva. V enajstih državah je treba za uporabo arhivskega gradiva dobiti predhodno dovoljenje, za izdajo tega pa je v večini primerov odgovoren direktor arhiva, redkeje generalni direktor celotne arhivske službe ali ustvarjalec gradiva. Glede na vrsto gradiva je v primeru ene države treba izkazati pooblaščenost za dostop do državnih tajnosti. Pri dostopu do gradiva iz zasebnih zbirk oziroma gradiva v depozitu je odločilnega pomena dogovor z donatorjem gradiva. Zaprostiti je mogoče tudi za donatorjevo dovoljenje. Podoben postopek velja tudi za osebne zadeve. Treba pa je omeniti, da se obseg državljskih svoboščin postopno širi. Tako se na primer sistematično opušča obvezno pridobivanje dovoljenj za uporabo gradiva, namesto tega pa se uvaja evidenca uporabnikov. Takšna odločitev je bila sprejeta v devetih državah izbranega območja, med drugim tudi na Poljskem, kjer je razložena v Predpisih o uporabi gradiva, katerih določbe se upoštevajo v vseh arhivskih čitalnicah. Vendar pa se više rangirani normativni akti, kot na primer zakoni, ne morejo spremeniti na temelju zgoraj omenjenih predpisov. Če torej zakon izhaja iz bolj oddaljene preteklosti, kot kaže primer Poljske, se lahko zdijo nekatere posledice njegovega izvajanja komaj sprejemljive. Ena izmed teh je formalno različen pristop do uporabnikov iz tujine, ki morajo še vedno zaprositi za dovoljenje za uporabo gradiva. Seveda bi bilo težko najti primer zavrnitve takšne prošnje, pa vendarle gre tu, vsaj s formalnega stališča, za neenak odnos do domačih in tujih uporabnikov. Položaj je mogoče spremeniti le s popravki arhivskega zakona in delo na tem področju se nadaljuje.

Na območju, ki ga je zajemal naš vprašalnik, ni bilo zapaziti drugih primerov diskriminiranja katere koli skupine uporabnikov. Le v dveh državah imajo lahko uporabniki s področja znanosti in znanstvenoraziskovalnih projektov posebne ugodnosti, zlasti kar zadeva dostop do posebno občutljivega gradiva. Ena izmed sodelujočih držav je navedla, da je privilegirani dostop do gradiva omogočen osebam, ki izkažejo svoj pravni interes. Splošno sprejeto in v uporabi je načelo, da imajo zainteresirane osebe neomejen dostop do gradiva, ki se nanaša na njihove osebne zadeve, ne glede na rok nedostopnosti, zavezujoč za druge osebe.

V večini držav izbranega območja (19) imajo uporabniki arhivov zagotovljen neomejen dostop do pripomočkov za uporabo. V nekaj primerih je bil naveden omejen dostop do inventarjev in vodnikov po tajnem gradivu, za katero veljajo določila začasne zapore. V sedemnajstih državah je arhivsko gradivo dostopno tudi na podlagi delovnih pripomočkov za uporabo, kot so na primer kartotečna kazala, prevzemni zapisniki in sezname, kar je brez dvoma pomembno, saj je po-

manjkanje celovitih pripomočkov za uporabo eden najbolj žgočih problemov na celotnem območju srednje in vzhodne Evrope. Ta problem še najmanj občutijo arhivi v Latviji, Sloveniji¹ in Litvi, kjer le še za 5-6 odstotkov gradiva ni izdelanih celovitih pripomočkov za uporabo. Povprečni obseg gradiva brez ustreznih celovitih pripomočkov se giblje od 25 (Romunija) do 75 odstotkov (Nemčija), v preostalih državah znaša okoli 50 odstotkov. Omeniti bi veljalo, da navedene številke najverjetneje ne odražajo resničnega stanja, saj definicija pojma "celovit pripomoček za uporabo" v vprašalniku ni bila podana. Odgovori, ki so jih poslale posamezne države, se torej lahko nanašajo na različne vrste pripomočkov za uporabo. Vzemimo za primer Poljsko. Kar 95 odstotkov našega arhivskega gradiva je statistično opredeljenega kot inventarizirano, kar pomeni, da uporabniku omogoča doseg določene arhivske enote. Vendar pa niti 50 odstotkov gradiva ni zajetega v inventarjih, ki bi bili odobreni s strani metodoloških komisij in uporabniku dostopni v obliki tipkopisov ali publikacij.

Kaže, da je ta tradicionalna šola izdelovanja inventarjev zdaj stvar preteklosti. Hitro naraščanje pridobivanja arhivskega gradiva in omejitve na področju zaposlovanja novih arhivskih delavcev zahtevajo nujne spremembe v načinu izdelovanja pripomočkov za uporabo. Tako je zdaj mogoče opaziti težnjo, da se sprejema poenostavljene oblike popisa ter upošteva prevzemne zapisnike in sezname kot zadostne pripomočke za uporabo. Če bi skušali oceniti ta pojav za območje vseh sodelujočih držav, bi lahko trdili, da imajo vse države arhivsko gradivo popisano na ravni fondov in da je le 5 odstotkov celotnega gradiva neregistriranega. Število vodnikov po gradivu v precejšnji meri presega število ustreznih podrobnejših inventarjev, ki se, glede na povprečne statistične podatke, nanašajo na 50 odstotkov arhivskega gradiva.

Trenutno v enajstih državah izbranega območja poteka pomemben proces vključevanja podatkov o arhivskem gradivu v velike informacijske mreže, med njimi tudi na internet. Vse to seveda omogoča širitev dostopa do informacij ter olajša in pospeši uporabo podatkov v sistemu. Informacijske vsebine posameznih spletnih strani se sicer precej razlikujejo, očitno pa je njihov namen posredovati čim bolj izčrpne informacije o gradivu na ravni fondov. Obstaja nekaj primerov oziroma najav razširitve internetskih ponudb, ki naj bi omogočile tudi pregledovanje inventarjev in vodnikov. V primeru Makedonije je posebna informacija o modernem in zanimivem arhiv-

¹ Podatki posredovani za Slovenijo pomenijo: 5 odstotkov je neregistriranega gradiva, 95 odstotkov vsega gradiva pa ima izdelane pripomočke na prvi stopnji - to je na stopnji vodnika po fondih in zbirkah. Pripomočki na drugi stopnji (inventarji) pa so narejeni na različne načine in v različnih stopnjah. (opomba N. Glažar)

skem informacijskem sistemu že predstavljena na spletnih straneh, sam sistem pa je še v fazi razvoja. To nalogo morajo naši kolegi iz Skopja še opraviti.

V vseh sodelujočih državah lahko uporabniki naročijo reprodukcije arhivskega gradiva. V desetih državah ni posebnih omejitev pri kopiranju, v preostalih desetih državah pa obstajajo količinske omejitve, ki temeljijo predvsem na podlagi tehničnih razlogov in materialnega stanja gradiva. Med drugimi omejitvami sta naštetja še nestrinjanje s kopiranjem celotnih arhivskih enot in količinska omejitev kopiranja na sto strani na mesec, oziroma 150 strani za posamezno raziskovalno temo. V primeru ene države je bila poudarjena nujna usklajenost med raziskovalno temo in postopkom reprodukcije. Prav tako samo v enem primeru pa pretek roka nedostopnosti uporabljenega gradiva ne pomeni vedno tudi dovoljenja za njegovo reproduciranje.

V osmih državah se zaračunava plačilo za dostop do arhivskega gradiva za poslovne in komercialne namene.

Le arhivisti treh držav (Poljska, Srbija, Slovenija) so v vprašalnik vključili informacijo o javnem arhivskem gradivu, ki ga upravljajo nepooblaščen osebe. Ti primeri so nastajali zlasti v obdobju temeljitih in predvsem hitrih sprememb ter v okoliščinah, ko so osebe, ki so takrat upravljale z dokumenti, minimalno poznavale

zakonske določbe. Včasih se je za takšnimi praksami skrival strah pred posledicami preteklih dejanj. Urejevanje pravnih sistemov v državah izbranega območja bo brez dvoma pripomoglo k temu, da se bo v ustrezne nacionalne arhive vrnil vsaj del tega gradiva.

Upamo, da bosta politična in ekonomska stabilizacija ustavili trgovanje z originalnim arhivskim gradivom in da ne bomo več soočeni z okoliščinami, v katerih se gradivo najvišjih organov neke države znajde v tujih arhivih. Razvoj standardne pravne kulture in izboljšani sistemi varstva gradiva pred krajo bi dolgoročno gledano morali prinesiti pozitivne rezultate. Samo dejstvo o dostopnosti gradiva je izjemno pomembno, prav tako pomembna pa je tudi skrb za ustrezno distribucijo gradiva skladno s splošno sprejetimi pravili.

Če bi rezultate tega vprašalnika primerjali s "Priporočilom Sveta Evrope o dostopu do arhivskega gradiva", sprejetim lani, bi lahko trdili, da formalno velika večina arhivov srednje in vzhodne Evrope ustreza zahtevam, navedenim v temu priporočilu. V splošno oceno dostopnosti gradiva bi moralo biti vključeno tudi dobro sodelovanje med državami izbranega območja, zlasti ko gre za skupne pobude glede skupne arhivske dediščine.

DOSTOPNOST ARHIVSKEGA GRADIVA V DRŽAVAH SREDNJE IN VZHODNE EVROPE

1. VPRAŠANJE		DA	NE	BREZ ODGOVORA
Kateri pravni akti omogočajo dostopnost informacij / arhivskega gradiva?	Arhivski zakon	19 (95%)	1 (5%)	0 (0%)
	Zakonodaja o tisku in javnem obveščanju	5 (25%)	9 (45%)	6 (30%)
	Zakon o dostopu do javnih informacij	9 (45%)	6 (30%)	5 (25%)
	Drugi: Predpisi o uporabi arhivskega gradiva (Hrvaška); Zakon o varstvu podatkov (Madžarska); Ustava (Belorusija, Poljska); Dodatek k Zakonu o mednarodni izmenjavi informacij (Rusija); Zakon o kulturni dediščini (Srbija).	7 (35%)	3 (15%)	10 (50%)

2. VPRAŠANJE		DA	NE	BREZ ODGOVORA
Kateri pravni akti omejujejo dostopnost informacij / arhivskega gradiva?	Zakon o varstvu tajnih informacij (državne in uradne tajnosti)	12 (60%)	4(20%)	4(20%)
	Zakon o varstvu osebnih podatkov	10 (50%)	6 (30%)	4 (20%)
	Drugi: Estonija – Zakon o zbiranju, evidentiranju, hranjenju in uporabi gradiva organov državne varnosti ali obveščevalnih služb v Estoniji; Estonija, Ukrajina – Zakon o bazah podatkov; Madžarska – Arhivski zakon; Makedonija – Uredba o določanju kriterijev za podaljšane roke uporabe arhivskega gradiva; Črna gora – Dostopnost določa posebna zbirka predpisov kot oblika podzakonskih aktov; Latvija – Zakon o hrambi in uporabi gradiva KGB; Poljska – Civilno pravo; Rusija – Zvezni zakon o informacijah in varstvu informacij; Srbija – Zakon o kulturni dediščini; Slovenija – Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, Zakon o upravi; Jugoslavija – Zakon o arhivskem gradivu Zvezne republike Jugoslavije.	12 (60%)	1(5%)	7(35%)

3. VPRAŠANJE	DA	NE
Ali so v pripravi kakšni novi predpisi, ki bi utegnili vplivati na dostopnost arhivskega gradiva? Navedite jih:	14 (70%)	6 (30%)

4. VPRAŠANJE	DA	NE	BREZ ODGOVORA
Ali je arhivsko gradivo dostopno takoj po prevzemu v arhiv? Takoj po procesu valorizacije in strokovne obdelave (Črna gora); 30 let po njegovem nastanku (Romunija).	12 (60%)	7 (35%)	1(5%)

5. VPRAŠANJE		DA	NE	BREZ ODGOVORA
Kakšni so razlogi za začasno nedostopnost arhivskega gradiva? Makedonija – V primeru, ko ni dovoljenja s strani lastnika gradiva, oz. če še ni preteklo 20 let od nastanka gradiva Jugoslavija – Zakon o arhivskem gradivu				
Splošno določilo nedostopnosti	rok: 20 let (Bosna in Hercegovina, Makedonija) 30 let (Češka, Litva, Romunija, Slovaška, Slovenija)	14 (70%)	6 (30%)	0 (0%)
Podrobnejša določila o nedostopnosti so prilagojena posameznim vrstam arhivskega gradiva	<u>gradivo s področja zdravstva</u> 50 let (Srbija) 75 let po svojem nastanku oz. 10 let po smrti osebe, na katero se gradivo nanaša (Slovenija) 100 let (Romunija) 150 let po rojstvu osebe, na katero se gradivo nanaša (Makedonija)	13 (65%)	3 (15%)	4 (20%)

20-150 let 20-80 let (Bosna in Hercegovina)	<u>gradivo s področja sodne uprave</u> 40 let z možnostjo podaljšanja za 10 let (Slovenija) 75 let (Makedonija) 90 let (Romunija)	10 (50 %)	5 (25 %)	5 (25%)
	<u>gradivo s področja zunanje politike</u> 40 let z možnostjo podaljšanja za 10 let (Slovenija) 50 let (Romunija) 75 let (Makedonija)	12 (60%)	4 (20%)	4 (20%)
	<u>gradivo s področja javne varnosti</u> 40 let z možnostjo podaljšanja za 10 let (Slovenija) 75 let (Makedonija) 100 let (Romunija)	14 (70%)	3 (15%)	3 (15%)
	<u>gradivo s področja obrambe</u> 40 let z možnostjo podaljšanja za 10 let (Slovenija) 75 let (Makedonija) 100 let (Romunija)	11 (55%)	5 (25%)	4 (20%)
	<u>drugi kriteriji:</u> Arhivsko gradivo, ki ni urejeno in popisano oz. je v slabem materialnem stanju (Hrvaška); Dokumenti o geoloških in geodetskih raziskavah naravnih bogastev – 100 let (Makedonija); Dokumenti o zadevah strateškega pomena – 100 let (Makedonija); Dokumenti o državni suverenosti – 75 let po ustanovitvi (Makedonija); Dokumenti o tehnološkem usposabljanju in poslovni tajnosti – 50 let (Makedonija); Ekonomski interesi, podatki o obveščevalnih službah, protivohunstvu, operativnih in preiskovalnih dejavnostih (Rusija); Gradivo s področja financ – 50 let (Romunija); Osebnе zadeve – 75 let (Belorusija, Romunija), 100 let od rojstva osebe, na katero se gradivo nanaša (Makedonija); Registri (Poljska); Občutljivi osebni podatki (Latvija); Ob izročitvi arhivskega gradiva ustvarjalec določi pogoje njegove uporabe. Sicer ni nedostopnosti ali omejitev (Bosna in Hercegovina, Črna gora)	11 (55%)	1 (5%)	8 (40%)

6. VPRAŠANJE	DA	BREZ ODGOVORA
Ali imajo uporabniki dostop do pripomočkov za uporabo neomejen dostop	19 (95%)	1 (5%)
omejen dostop (navedite obseg) do pripomočkov za uporabo gradiva s področja državne in poslovne tajnosti ter zasebnosti	5 (25%)	1 (5%)

7. VPRAŠANJE	DA	NE
Ali je dovoljen dostop do arhivskega gradiva na osnovi delovnih pripomočkov za uporabo (npr. kartotečna kazala, prevzemni zapisniki in sezname)?	17 (85%)	3 (15%)

8. VPRAŠANJE	DA	BREZ ODGOVORA
Za kolikšen delež celotnega arhivskega gradiva ni izdelanih celovitih pripomočkov za uporabo: okoli 50% pod 50%: Slovenija (5%), ² Latvija (6%), Črna gora (20%), Romunija (25-30%), Makedonija, Slovaška (40%)	14 (70%)	6 (30%)

² Glej opombo 1.

9. VPRAŠANJE	DA
Ali obstaja pregled nad celotnim arhivskim gradivom – v nasprotnem primeru, kolikšen delež gradiva ostaja neregistriran? (kot minimalna oblika pregleda nad gradivom je mišljen seznam arhivskih enot po zadevah, ki opredeljujejo vsebino ali opredelitev skupin arhivskih enot z isto zadevo) ne več kot 5%	20 (100%)

10. VPRAŠANJE	DA	NE	BREZ ODGOVORA
Ali so informacije o arhivskem gradivu vključene v velike informacijske mreže – če je temu tako, navedite delež ³ Informacijski sistem je v fazi razvoja (Črna gora); 5-6% (Belorusija, Madžarska); 16% (Latvija); na internetu – (Poljska, Ukrajina), 70% (Hrvaška); 100% (Češka)	11 (55%)	7 (35%)	2 (10%)

11. VPRAŠANJE	DA	NE	BREZ ODGOVORA
Ali se v naslednjih institucijah in njim podrejenih enotah uporabljajo pogoji dostopa do gradiva, ki se ločijo od tistih, ki so v veljavi v zgodovinskih arhivih?			
Ministrstvo za notranje zadeve	13 (65%)	5 (25%)	2 (10%)
Ministrstvo za zunanje zadeve	11 (55%)	8 (40%)	1 (5%)
Ministrstvo za obrambo	11 (55%)	7 (35%)	2 (10%)
Parlament	7 (35%)	11 (55%)	2 (10%)
Urad predsednika	9 (45%)	10 (50%)	1 (5%)

12. VPRAŠANJE	DA
Ali je arhivsko gradivo, označeno z obvezujočimi in veljavnimi določili o nedostopnosti, lahko deklasificirano s strani: v dveh primerih ne opravljajo postopka deklasifikacije, v enem primeru pa je v arhive prevzeto le deklasificirano gradivo	
uprave arhiva?	9 (50%)
v štirih primerih si to odgovornost delijo arhivi in ustvarjalci gradiva institucij, ki jih uprava arhiva ne nadzoruje?	7 (45%)

13. VPRAŠANJE	DA
Ali obstajajo stalne, ločene komisije za odločanje o omejitvah in dovoljenjih za dostop do gradiva pod zaporo? v enem primeru je posebna komisija edini način deklasifikacije	8 (40%)

14. VPRAŠANJE	DA	NE	BREZ ODGOVORA
Ali je mogoče dobiti posebno dovoljenje za uporabo: arhivskega gradiva v času trajanja roka nedostopnosti	15 (75%)	2 (10%)	3 (15%)
zadržanega/tajnega arhivskega gradiva	12 (60%)	2 (10%)	6 (30%)

15. VPRAŠANJE	DA	NE	BREZ ODGOVORA
Odločitev, da se zavrne prošnja za dostop do arhivskega gradiva je predmet:			
upravnega nadzora	16 (80%)	1 (5%)	3 (15%)
sodnega nadzora	15 (75%)	1 (5%)	4 (20%)

³ Za Slovenijo je bila posredovana ta informacija: Predstavitev podatkov o arhivskem gradivu na spletnih straneh je 100-odstotna, vendar le s pregledom gradiva na prvi stopnji (na stopnji vodnika po fondih in zbirkah). Na nižjih nivojih predstavitve gradiva je na spletnih straneh le 1 odstotek (inventar fonda, ki je testna različica). (opomba N. Glažar)

16. VPRAŠANJE		DA	NE	
Ali v arhivu obstajajo podrobnejši predpisi, ki urejajo organizacijo dostopnosti arhivskega gradiva?		16 (80%)	4 (20%)	
17. VPRAŠANJE		DA	NE	
Ali so za uporabo arhivskega gradiva potrebna kakšna dovoljenja?		11 (55%)	9 (45%)	
18. VPRAŠANJE		BREZ ODGOVORA		
V primeru, da je za uporabo arhivskega gradiva treba pridobiti posebno dovoljenje – kateri organ izda odločitev v zvezi s tem? Uprava arhiva Direktor arhiva Ustvarjalec gradiva		4 (20%)		
19. VPRAŠANJE		DA	NE	
Ali se pogoji dostopa razlikujejo za različne skupine uporabnikov (npr. domači uporabniki /uporabniki iz tujine, raziskovalci / amaterji)? Če je temu tako – kakšni so kriteriji? Estonija – Akademski raziskovalci – na osnovi Zakona o zbiranju, evidentiranju, hranjenju in uporabi gradiva organov državne varnosti ali obveščevalnih služb v Estoniji Nemčija – Raziskovalci, tako nemški državljani kot tudi uporabniki iz tujine, ter uporabniki zaradi zasebnega interesa imajo skladno z arhivskim zakonom privilegiran dostop Poljska – za uporabnike iz tujine		3 (15%)	17 (85%)	
20. VPRAŠANJE		DA		
Ali lahko uporabniki naročijo reprodukcije arhivskega gradiva?		20 (100%)		
21. VPRAŠANJE		DA	NE	
Ali obstajajo kakšne omejitve pri reproduciranju arhivskega gradiva (npr. količinske)? Navedite jih: Količina je omejena na 100 strani na mesec za posameznega uporabnika; 150 strani za vsako raziskovalno temo; Glede na tehnične možnosti arhiva; Glede na materialno stanje gradiva; Dovoljeno je le reproduciranje gradiva, ki je predmet raziskovanja; Pretek roka nedostopnosti arhivskega gradiva ne vključuje samodejne pravice za njegovo reproduciranje		11 (55%)	9 (45%)	
22. VPRAŠANJE		DA	NE	
Ali se zaračunava plačilo za dostop do arhivskega gradiva za poslovne/komercialne namene?		8 (40%)	12 (60%)	
23. VPRAŠANJE		DA	NE	BREZ ODGOVORA
Ali obstajajo primeri, da je javno arhivsko gradivo v lasti oseb, ki niso pooblaščen za to, da z njim upravljajo oz. omogočajo njegovo uporabo? Navedite jih: Jugoslavija – Nimamo informacij o obstoju takšnih primerov		3 (15%)	15 (75%)	2 (10%)

*Prevod: Alenka Hren
Strokovna pomoč: Natalija Glažar*

SUMMARY

ACCESSABILITY OF ARCHIVAL RECORDS IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Based on the questionnaire on regulations, the author analyses the accessibility of archival records in the countries of Central and Eastern Europe. When comparing the results of the questionnaire with "A recommendation of the Council of Europe for the access to archival records", passed last year, it could be concluded that formally the majority of archives of Central and Eastern Europe comply with the demands of the recommendation.

Ureditev, delovanje in poslovanje državnih tožilstev v stari Avstriji in prvi Jugoslaviji (1852-1941)

JELKA MELIK

Državno tožilstvo, ki je bilo uvedeno neposredno po revoluciji 1848, je z nastopom reakcionarnih sil zgubilo mnogo svojih pristojnosti, vendar ni bilo popolnoma odpravljeno. Umakniti se je moralo izključno v kazenski postopek, pa tudi tam so mu bile odvzete številne naloge, nekatere za krajši, nekatere za daljši čas, prvotnega položaja pa ni doseglo vse do druge svetovne vojne. Po prvem zakonu o državnih tožilstvih,¹ takrat imenovanih "pravdnijah", iz leta 1850 je namreč njegova dejavnost segla kar na tri področja:² na civilno in kazensko sodstvo ter na področje upravljanja in splošne izboljšave pravosodja.³ Že Cesarski ukaz z dne 20. januarja 1852⁴ o omejitvi pristojnosti državnega pravdnništva je prinesel močno omejitev njihove pristojnosti. Predvsem je bil črtan paragraf 68 v petem poglavju z določbami, ki so dodeljevale pristojnost tožilstev v civilnih pravnih ter celotno šesto poglavje s paragrafi 70 do 83, kjer so bile našteje naloge tožilstev pri vodenju pravosodja in njihovem vplivu na enotnost sodne prakse. Sledil je cesarski patent o notranji ureditvi in opravljenem redu za sodišča z dne 3. maja 1853.⁵ Nadaljnji ukrep je bil zmanjšana vloga državnega pravdnništva v kazenskem postopku, ki ga je prinesel s cesarskim patentom z dne 29. julija 1853 vplejani novi "Red kazenske pravde" (Strafprozess-Ordnung)⁶. Vlogi državnih pravdnij oziroma pravdništev je bilo namenjeno predvsem tretje poglavje s paragrafi 29 do 36. Pri vsakem deželnem in okrožnem sodišču (Landes- und Kreisgerichte) je moral biti postavljen državni pravdnik (Staatsanwalt), pri vsaki "nadsodni" (višjem deželnem sodišču; Oberlandesgerichte) pa državni nadpravdnik (Ober-Staatsanwalt; višji državni pravdnik) s pomočniki.⁷ Državni pravdnik je imel dolžnost naznaniti "preiskovalni sodni" vsak pregrešek in hudodelstvo ter sprožiti preiskavo, vplivati na potek preiskave, po končani preiskavi pa predlagati, da se obtoženca obtoži

oziroma postopek ustavi ali celo odstopi od obtožbe. Pri vseh ustnih končnih obravnavah je zastopal javno obtožbo, ki si prizadeva za javno, splošno varnost in zakonitost. Prav tako mu je bilo naloženo skrbeti za zakonitost v celotnem kazenskem postopku ter v primeru nezakonitih sodb vložiti prošnjo za presojo ali pritožbo na višje sodišče. Razen tega je bil dolžan nadzorovati preiskave glede prestopkov, ki so tekle pri okrajnih sodiščih. Skupaj s pravosodnim ministrstvom je nadzoroval tudi kaznilnice. Sestavljal je statistična in periodična poročila glede kazenskega pravosodja in kaznilnic za višjega deželnega pravdnika.⁸ Državni pravdniki so bili podrejeni in odgovorni državnemu nadpravdniku, leta pa pravosodnemu ministru.⁹ Državni pravdnik je imel nadzor in višje vodstvo nad vsemi državnimi pravdniki, ki so spadali v območje višjega deželnega sodišča (nadsodnijo). Lahko se je namesto pristojnih državnih pravdnikov udeležil kazenskega postopka, prevzel druga njihova opravila, ali pa določil za to drugega državnega pravdnika. Pripadala mu je tudi disciplinarna oblast nad vsem osebjem državnih pravdništev v okolišju višjega sodišča. Imel je pravico do vpogleda v vse kazenske zadeve višjega sodišča in tudi možnost prisotnosti pri obravnavah, nikakor pa ni smel sodelovati pri glasovanju. Bil je zadolžen za statistična poročila, pa tudi za splošni pregled nad kazenskim pravosodjem in kaznilnicami. O tem je seznanjal pravosodnega ministra.¹⁰ Sodišča in državna pravdnišтва so bila med seboj neodvisna.¹¹ Sodišča so morala v zakonsko določenih primerih pred odločitvami pridobiti mnenje državnih pravdnikov, toda praviloma jih le-to ni obvezovalo niti v preiskavi niti pri razsojanju.¹² To zadnje določilo pove, da so bila tožilstva brez vsake stvarne moči. Njihova vloga in pomen sta bila, kljub načelnim določbam tretjega poglavja zakona, zgolj formalna. Tudi predpisi, ki so urejali kazenski postopek na prvi stopnji glede težjih kaznivih dejanj – hudodelstev ter pregreškov, ki so spadala v pristojnost okrožnih in deželnih sodišč, nam to le potrjujejo. Poglejmo nekaj podrobnosti: "Kakor je preiskovavna sodnija bodisi po govorici (glasu), po ova-

¹ RGLB 266/1950 (str. 1171).

² Več o tem glej: Jelka Melik, Uvedba državnih pravdništev (tožilstev) po letu 1848, Arhivi XXIII, Ljubljana 2000, str. 47-51, in Emica Ogrizek, Sodstvo v letih 1848-1918, Pravo – zgodovina – arhivi, Ljubljana 2000, str. 159-160.

³ § 67.

⁴ RGB 27/1852 (str. 100).

⁵ RGB 81/1853 (str. 354).

⁶ RGB 51/1853.

⁷ Red kazenske pravde, § 29.

⁸ Red kazenske pravde, § 30.

⁹ Red kazenske pravde, § 31.

¹⁰ Red kazenske pravde, § 32.

¹¹ Red kazenske pravde, § 34.

¹² Red kazenske pravde, § 35, 36.

di ali po lastni zasledbi zvedla za kako hudodelstvo ali za kak pregrešek, ki se po službeni dolžnosti preiskuje, je ona dolžna, precizno preiskovanje začeti... ne čakaje nasvetov državnega pravdnika..."¹³ Pri okrajnih sodiščih so se preiskave praviloma opravile brez udeležbe državnih pravnikov.¹⁴ V primerih kaznivih dejanj, ko so se preiskave opravljale pri okrožnih oziroma deželnih sodiščih, je imel preiskovalni sodnik dolžnost "kolikor mogoče soglasno z državnim pravdnikom delati, in torej, kadar ni nevarnosti odlašanja, nič važnega popred storiti, dokler ni svojega sklepa državnemu pravdniku vediti dal..."¹⁵ Poizvedbe so vodila sodišča.¹⁶ Po sklenjenem preiskavi so bili spisi predloženi okrožnemu oziroma deželnemu sodišču in ne državnemu pravdniku. Najpomembnejše pa je bilo, da pobuda za pregon ni bila v rokah državnih pravnikov.

Novemu stanju je sledil spremenjen poslovnik za državna pravdnikstva, ki ga je z ukazom izdalo pravosodno ministrstvo 3. avgusta 1854.¹⁷ "Predpisi za notranjo uredbo in opravilski red pri državnih pravdnikstvih" (kot se je poslovnik imenoval) so v § 1 poudarjali, da veljajo praviloma tudi za državna pravdnikstva oziroma pravnije določbe sodnega poslovnika, če seveda ni z določbami poslovnika državnih pravnistev, zakona o kazenskem postopku (kazenski pravdi) in opravnega reda za kazenska sodišča¹⁸ določeno kaj drugega. Ne bomo navajali posameznih predpisov, temveč le tiste, ki so pomembnejši za delo v arhivih. Takšna je predvsem določba, da je le nadpravdnike imenoval cesar, vse druge pa pravosodni minister.¹⁹ Državni nadpravdniki so praviloma zaprisegli pred ministrom, državni pravniki pred nadpravdniki, namestniki pa praviloma pred neposredno nadrejenimi.²⁰ Pri ministru za pravosodje so se vodili tudi "izkazi čez stan osebja vseh državnih nadpravdnikov, državnih pravnikov in substitutov". Vsak nadpravdnik je moral imeti take "izkaze" o vseh državnih pravnikih in njihovih namestnikih na svojem območju, državni pravdnik pa glede svojih namestnikov.²¹ V poslovniku je bila točneje opredeljena hierarhična struktura pravnistev. Disciplinska oblast nad vsemi uradniki državnih pravnistev je pripadala pravosodnemu ministru. Nad nadpravdnikom jo je izvajal neposredno, nad nižjimi uradniki pa posredno prek državnega nadpravdnika.²² Uradniki državnih pravnistev

so bili podrejeni višjim. Dolžni so bili izpolnjevati njihove ukaze ter jim dajati pojasnila in odgovore.²³ Državna pravdnikstva so morala vsako leto do 31. januarja sestaviti poročila o opravljenem delu, tako imenovane "opravilske izkaze". Državni nadpravdnik je na podlagi teh poročil sestavil skupno poročilo in ga skupaj z "opravnim izkazom" svojega pravnistva predložiti ministru za pravosodje.²⁴ Pomembne so tiste določbe opravnega reda, ki nam kažejo, kako je bilo urejeno pisarniško poslovanje pravnistev: "Spisi, kateri se imajo hraniti pri državni pravdnici, se morajo v njeni registraturi po sledečih razdelkih ločiti; I. Postave in ukazi; II. Službene reči, tudi spisi, ki se tičejo uredskega poslovanja in pohašja; III. Kazenske zadeve; IV. Občasni izkazi in tabele; V. Ječe. Izročeno je pa sprevidnosti slednjega državnega nadpravdnika in pravnika, ali hoče število rezdelkov pomnožiti, in zlasti glede na kazenske zadeve s več podrazdelkov napraviti."²⁵

V šestdesetih letih je uvedbi ustave in večanju političnih pravic sledila tudi nova ureditev kazenskega postopka. Novi zakon o kazenskem postopku, tako imenovani "Kazenskopravdni red" z dne 23. maja leta 1873,²⁶ je prinesel nove zadolžitve in novo vlogo državnim pravnistvom. Zakon o kazenskem postopku je vseboval določbe o državnem pravnistvu predvsem v tretjem poglavju v paragrafih 29 do 37. Državno pravnistvo (Staatsanwaltschaft) je bil državni organ, ki je v kazenskem postopku ščitil interes države.²⁷ Njegova naloga je bila predvsem pregon kaznivih dejanj, ki so se preganjala po uradni dolžnosti. Skrbeti je moral za uporabo primernih sredstev za ugotovitev resnice in za zakonitost postopka. Pristojen je bil torej, da je storil vse potrebno za odkritje kaznivega dejanja in nato odredil uvodne poizvedbe, zahteval preiskavo, vložil obtožnico in zastopal obtožbo ter vlagal redna in izredna pravna sredstva.²⁸ Najpomembnejša je bila vloga v kazenskem postopku na prvi stopnji. Pri državnih pravnistvih so se zbirala sporočila o storjenih kaznivih dejanjih (najtežjih hudodelstvih in lažjih pregreških). K njim so prihajala tako naznanila javnih oblastev in uradov kot tudi ovadbe posameznikov; te so dobivali neposredno ali pa prek preiskovalnih sodnikov, okrajnih sodnikov ali varnostnih oblastev. Državni pravdnik je dal pobudo za uvodne poizvedbe, katerih namen je bil zbrati podatke o domnevno storjenem kaznivem dejanju, ki se je

¹³ Red kazenske pravde, § 61.

¹⁴ Red kazenske pravde, § 62.

¹⁵ Red kazenske pravde, § 63.

¹⁶ Red kazenske pravde, §§ 66 ss.

¹⁷ RGB 201/1854.

¹⁸ RGB 165/1854.

¹⁹ § 3 opravnega reda.

²⁰ § 7 opravnega reda.

²¹ § 8 opravnega reda.

²² § 14 opravnega reda.

²³ § 17 opravnega reda.

²⁴ §§ 22-24 opravnega reda.

²⁵ § 36 opravnega reda.

²⁶ Državni zakonik, št. 119/1873.

²⁷ Kazenskopravdni red, § 30.

²⁸ Kazenskopravdni red, § 34.

preganjalo po uradni dolžnosti, vendar jih ni opravljal sam, temveč prek preiskovalnega sodnika, okrajnega sodišča ali varnostnih organov. Po končanih poizvedbah je državni pravdnik, če je menil, da je treba, uvedel kazenski postopek, dal predlog za preiskavo ali pa je takoj vložil obtožnico.²⁹ V preiskavi je imel državni pravdnik le pravico predlagati preiskovalna dejanja. V sporih med njim in preiskovalnim sodnikom pa je odločal poseben organ – svetovalna zbornica.³⁰ Po zaključeni preiskavi, če je ni bilo pa takoj po opravljenih poizvedbah, je državni pravdnik podal sodišču predlog, naj se zoper obdolženca zaradi kaznivega dejanja opravi glavna obravnava in izda sodba (obtožnico). Državni pravdnik je bil nato navzoč na glavni obravnavi. V končnih govorih strank je imel prvo, nikakor pa ne zadnje besede. Predlogi državnega pravdnika so sodišče vezali tako, da ni moglo spoznati obtoženca za krivega dejanja, na katero obtožba ni bila niti prvotno naperjena niti pozneje razširjena.³¹

Sama organizacija državnega pravdnništva pa se ni bistveno spremenila. Še vedno se je ujemala z organizacijo sodišč. Pri zbornih sodiščih prve stopnje je bil postavljen državni pravdnik, pri zbornih sodiščih druge stopnje višji državni pravdnik in pri vrhovnem sodišču generalni prokurator oziroma vrhovni državni pravdnik (odvetnik), vsak z določenim številom namestnikov, ki so imeli "pravico do vseh njegovih uradnih dejanj".³² Pri okrajnih sodiščih so opravila državnega pravdnika izvajali: uradniki državnega pravdnništva pri zbornih sodiščih prve stopnje; uradniki političnih in policijskih oblastev ali posebej imenovani "državnopravdniški opravitelji" in njihovi namestniki.³³ Ti organi so bili podrejeni državnemu pravdniku pri zbornem sodišču prve stopnje, izpolnjevatni so morali njegova navodila ter mu vsak mesec poročati o svojem delu.³⁴ Državni pravdniki pri zbornih sodiščih prve stopnje so bili podrejeni višjim državnim pravdnikom, izpolnjevatni so morali njihova navodila ter mesečno poročati o rešenih in tekočih kazenskih zadevah.³⁵ Višji državni pravdnik in generalni prokurator sta bila neposredno podrejena justičnemu ministru. Vsako leto sta mu poročala o zaključenih in tekočih kazenskih zadevah, o stanju v pravosodju, o napakah pri njegovem izvrševanju in nepravilnostih v zakonodaji.³⁶ Vsi državni pravdniki so bili

neodvisni od sodišč, pri katerih so bili postavljeni.³⁷

Leta 1897 so dobila državna pravdnništva tudi nov poslovnik, in sicer z "Ukazom pravosodnega ministrstva, s katerim se izdajajo dopolnilne določbe o opravljenem ravnanju pri državnih pravdništvih".³⁸ Poleg določb tega poslovnika so državna pravdnništva smiselno uporabljala tudi določila sodnega poslovnika z dne 5. maja 1897.³⁹ Poslovanje z dokumentarnim gradivom je bilo pri državnih pravdništvih zelo podobno pisarniškem poslovanju sodišč. Vodili so tri vpisnike: "St" za prejeta naznanila, "Ss" za tiskovne zadeve in "Nst" za vsa ostala opravila. V prva dva vpisnika so vpisovali kazenske zadeve in sicer splošne v prvega in tiskovne kazenske primere v drugega. V tretji vpisnik pa so vpisovali vse drugo. Tako so v ta vpisnik spadale na primer zadeve kaznilnic.⁴⁰ Predpisan je bil tudi "predsedništveni dnevnik" za vse "predsedništvene stvari". Sem so spadale: "1. Normalije; 2. zakonodavstvene stvari (predlogi in mnenja v stvareh zakonodavstva ali v stvareh pravosodne uprave); 3. splošna ukazila predpostavljene oblasti, in pa razpise o obravnavanju posameznih kazenskih primerov; 4. osebne stvari uradnikov, slug, pisarniških praktikantov, pisarniških pomočnikov, pomožnih slug in državnopravdnških poslovalcev... 5. stvari vojaške službe; 6. disciplinarne stvari uradniškega osebja in slug; 7. upokojitve in stvari milosti; 8. uradne preiskave državnih pravdništev in njih rešitev; 9. občasni (perijodični) izkazi in poročila z všteti statističnimi izkazi".⁴¹

Zanimivo je, da do konca Habsburške monarhije državna pravdnništva niso dobila več samostojnega zakona. Njihovo delovanje, sestavo in organizacijo je urejal le kazenski procesni zakon. Državno tožilstvo je bilo od sodišč neodvisen državni organ (justičnopravno oblastvo). Državni pravdniki so bili na Slovenskem pred prvo svetovno vojno v Mariboru, Celju, Ljubljani, Novem mestu ter v Trstu in Gorici. V Trstu je bil tudi nadpravdnik ali višji državni pravdnik.

Vsi avstrijski predpisi, ki so urejali organizacijo, delovanje in poslovanje državnih pravdništev, so na Slovenskem veljali več kot desetletje tudi v novi državi. Spremenila se je le organizacija države. Leta 1918 je na jugoslovanskem delu slovenskega ozemlja funkcijo pravosodnega ministrstva prevzelo Poverjeništvu za pravosodje, ki je bilo odpravljen 1. septembra

²⁹ Kazenskopravdni red, §§ 84-90.

³⁰ Kazenskopravdni red, §§ 96, 97.

³¹ Glej Jelka Melik, *Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919-1929*, Ljubljana 1994, str. 55-58.

³² Kazenskopravdni red, § 29.

³³ Izvršilni predpis za kazenskopravdni red, § 87, Državni zakonik, 152/1873.

³⁴ Kazenskopravdni red § 448.

³⁵ Kazenskopravdni red §§ 30, 31.

³⁶ Kazenskopravdni red §§ 30, 37.

³⁷ Kazenskopravdni red § 30.

³⁸ Državni zakonik 43/1897.

³⁹ Državni zakonik 41/1897.

⁴⁰ § 4.

⁴¹ § 3.

1921.⁴² Njegove posle je prevzel Oddelek ministrstva pravde v Ljubljani, ki je bil popolnoma odvisen od ministrstva v Beogradu in je deloval od 16. septembra 1921 do 15. julija 1924,⁴³ ko je bil ukinjen tudi ta. Ob nastanku Države SHS so Slovencem manjkale vse višje sodne stopnje, na Koroškem celo zborna sodišče prve stopnje. Z naredbo narodne vlade z dne 14. novembra 1918⁴⁴ je bilo ustanovljeno Višje deželno sodišče v Ljubljani, ki je začelo poslovati že 1. decembra 1918. Določeno je bilo tudi, da v Sloveniji v kazenskih in civilnih zadevah veljata le dve stopnji. Višje deželno sodišče je prevzelo funkcijo avstrijskega vrhovnega sodišča. S kraljevo odredbo z dne 28. novembra 1919,⁴⁵ ki jo je pozneje nadomestil Zakon o začasni ureditvi zadnje sodne stopnje za krajine v področju višjih deželnih sodišč v Splitu in Ljubljani, z dne 30. januarja 1922,⁴⁶ pa je bila znova uvedena tretja stopnja. Pristojnost stola sedmorice v Zagrebu se je začasno razširila na tiste pokrajine "kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, v katerih so organi sodstva organizirani po zakonih stare Avstrije". V ta namen je bil začasno ustanovljen poseben oddelek, imenovan oddelek B, za katerega so veljali vsi zakoni, uredbe in drugi predpisi, ki so veljali za nekdanje vrhovno sodišče na Dunaju. Oddelek B je začel poslovati februarja 1920 in je, čeprav ustanovljen začasno, deloval vse do oktobra 1939.⁴⁷ Število zbornih sodišč je ostalo neizpremenjeno, prav tako tudi sedeži teh sodišč. Zaradi novih mej z Italijo, Avstrijo in Madžarsko pa se je zmanjšalo krajevno območje deželnega sodišča v Ljubljani in zvečalo krajevno področje okroglega sodišča v Mariboru. V kraljevini SHS so torej obstajala državna pravdnikstva v Celju, Mariboru, Novem mestu in Ljubljani ter višje državno pravdnikstvo v Ljubljani. V prehodnem času, do 15. januarja 1920, je višje državno pravdnikstvo opravljalo tudi posle generalnega prokuratorja, in sicer v zadevah, v katerih je Višje deželno sodišče nastopalo kot kasacijsko sodišče.⁴⁸ S kraljevo odredbo z dne 28. novembra 1919⁴⁹ pa je bil pri novoustanovljenem oddelku B stola sedmorice postavljen vrhovni državni odvetnik. Njegove naloge so bile povsem enake tistim, ki jih je imel generalni prokurator pri nekdanjem vrhovnem in kasacijskem sodišču na Dunaju.⁵⁰ Naziv "vrhovni državni odvetnik", ki

ga je uvedla odredba, na slovenskem ni zaživel. Vseskozi se je tudi v uradnih dokumentih uporabljala le izraz vrhovni državni pravdnik oziroma vrhovno državno pravdnikstvo.⁵¹ Državni pravdniki so bili imenovani. V novi državi je sprva in le začasno imenovalo državne pravdnike Poverjenikstvo za pravosodje, pozneje pa je podobno kot v Avstriji, višje uradnike imenoval kralj, nižje pa pravosodno ministrstvo.

Leta 1929 je kraljevina Jugoslavija dobila nov, za vso državo enoten "Zakon o državnem tožilstvu".⁵² Določeno je bilo, da se ustanovijo državna tožilstva pri okrožnih in apelacijskih sodiščih ter pri kasacijskem sodišču. Pri okrajnih sodiščih je bilo mogoče postaviti posebne vršilce dolžnosti državnega tožilca.⁵³ V ta namen so se dotedanja državna pravdnikstva v območju deželnega sodišča v Ljubljani spremenila v državna tožilstva. Višje državno pravdnikstvo v Ljubljani se je spremenilo v višje državno tožilstvo. Vrhovno državno odvetništvo pri Stolu sedmorice, oddelku B v Zagrebu, se je preimenovalo v oddelek vrhovnega državnega tožilstva v Zagrebu in opravljalo svoje dotedanje posle, kasneje pa naj bi se ustanovilo eno kasacijsko sodišče za vso državo.⁵⁴ Do uvedbe zakona o sodnem kazenskem postopku so pri okrajnih sodiščih še ostali "opravitelji državnega pravdnikstva".⁵⁵ Dolžnost državnega tožilstva so opravljali pri okrožnih sodiščih državni tožilec, ki je državno tožilstvo vodil, in njegovi namestniki, pri apelacijskem sodišču višji državni tožilec in njegovi namestniki, pri kasacijskem sodišču pa vrhovni državni tožilec in njegovi namestniki. Število namestnikov je odredel pravosodni minister na predlog posameznih tožilcev.⁵⁶ Namestniki državnega tožilca, višjega državnega tožilca in vrhovnega državnega tožilca so poslovali kot njihovi zakoniti zastopniki ter so bili upravičeni opravljati vse njihove posle brez posebne naredbe ali pooblastitve.⁵⁷ Državni tožilec in višji državni tožilec sta imela pri vseh sodiščih svojega območja pravico sama prevzeti dolžnosti tožilca ali poveriti opravljanje kakemu drugemu članu tožilstva. Državne tožilce, višje državne tožilce in vrhovnega državnega tožilca ter njihove namestnike je z ukazom postavljala kralj na predlog pravosodnega ministra in v soglasju s predsednikom ministrskega sveta.⁵⁸ Vršilce dolžnosti pri okrajnih sodiščih pa je postavljala pravosodni minister z uredbo. To dolžnost je lahko poveril komu

⁴² Uradni list deželne vlade za Slovenijo, št. 144/1921.

⁴³ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, št. 68/1924.

⁴⁴ Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 11/1918-1919.

⁴⁵ Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, št. 177/1918-1919.

⁴⁶ Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 75/1922.

⁴⁷ AS, Vrhovno državno tožilstvo 1930-1941, škatla 1, (predsedstveni spisi).

⁴⁸ Naredba celokupne vlade o prehodni upravi; Ur. l., št. 11/1918-19. Kraljeva odredba z dne 28. novembra 1919; Ur. l., št. 177/1918-19.

⁴⁹ Ur. l. št. 177/1918-1919.

⁵⁰ Člen 4.

⁵¹ Vrhovni državni odvetnik naj bi po zahtevi 8. člena odredbe začel delo 15. januarja 1920.

⁵² Zakon o državnem tožilstvu, Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, št. 38/29.

⁵³ § 1 zakona o državnem tožilstvu.

⁵⁴ § 22 zakona o državnem tožilstvu.

⁵⁵ § 25 zakona o državnem tožilstvu.

⁵⁶ § 2 zakona o državnem tožilstvu.

⁵⁷ § 10 zakona o državnem tožilstvu.

⁵⁸ § 8 zakona o državnem tožilstvu.

izmed sodnih pristavov, sodniških pripravnikov ali celo komu izmed sodnega administrativnega osebja.⁵⁹ Organizacija tožilstva je bila enovita in hierarhična. Splošni vrhovni nadzor nad vsemi državnimi tožilstvi v državi je imel pravosodni minister, ta pa je imel hkrati tudi neposredno nadzorstvo nad vrhovnim in višjim državnim tožilstvom. Višji državni tožilec je opravljal neposreden nadzor nad državnimi tožilstvi pri okrožnih sodiščih svojega območja, ti pa nad vršilci dolžnosti državnega tožilca pri okrajnih sodiščih v svojem območju.⁶⁰ Nadzorstvena pravica je obsegala skrb za pravilno izvrševanje poslov, izpolnjevanje dolžnosti, odpravo napak in obveščanje oblasti, ki so bila pristojna izdajati potrebne naredbe.⁶¹ V ta namen so smeli dajati opomine in pismene ukore.⁶² Krajevna pristojnost državnih tožilstev je ustrezala pristojnosti sodišč, pri katerih so bila ustanovljena.⁶³ V nujnih primerih je bil tudi nepristojni državni tožilec dolžan opraviti potrebna dejanja.⁶⁴ Spore o pristojnosti med državnimi tožilci je reševal višji državni tožilec, med državnimi tožilci z območja različnih apelacijskih sodišč pa vrhovni državni tožilec.⁶⁵ Državnim tožilstvom so morali pomagati pri delu vsi državni in samoupravni oblastni organi. V nujnih primerih je imelo državno tožilstvo možnost poklicati celo oboroženo silo.⁶⁶

Delovanje državnega tožilstva v kazenskem postopku je določal "Zakon o sodnem kazenskem postopanju za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev" z dne 16. februarja 1929.⁶⁷ Državni tožilec je bil dolžan sprožiti kazenski postopek, kadar je bilo storjeno kaznivo dejanje. Veljalo je torej legalitetno načelo. Zakon navaja dve izjemi od tega pravila: kadar dejanje po prepričanju tožilstva ni bilo kaznivo dejanje ali če ni bilo zadostnih dokazov.⁶⁸ Državni tožilec pri okrožnem sodišču je bil dolžan: predlagati poizvedbe in preiskavo; vložiti in zastopati obtožnico. Pri državnem tožilcu so se zbirala sporočila o storjenih kaznivih dejanjih, ki so se preganjala po uradni dolžnosti. Vsa oblastva (pa tudi njihovi organi) so bila dolžna takoj naznaniti pristojnemu državnemu tožilcu kazniva dejanja, za katera so na kakršenkoli način zvedeli.⁶⁹ Ovdabo so lahko podale tudi druge osebe (pismeno ali ustno). Naznanilo so morali sprejeti tudi preiskovalni sodnik, okrajni sodnik in policijska oblast-

va in jih predati tožilstvu.⁷⁰ Državni tožilec je moral ovadbe kaznivih dejanj oceniti, ukreniti vse za ohranitev sledov ter zbrati vse potrebno za odkritje storilca.⁷¹ Poizvedbe so, na zahtevo državnega tožilca, opravljali: preiskovalni sodnik, okrajno sodišče ali (in) policijsko oblastvo. Po opravljenih poizvedbah je državni tožilec ocenil, ali obstajajo razlogi za kazenski postopek zoper določeno osebo. Če se je zanj odločil, je podal predlog za uvedbo preiskave, ali pa je takoj vložil obtožnico. V nasprotnem primeru je s kratko obrazložitvijo zavrnil naznanilo.⁷² Preiskava je bila obvezna le pri najhujših kaznivih dejanjih, "zločinstvih", pri katerih je bila zagrožena smrtna kazen ali kazen dosmrtno "robije". Namen preiskave je bil predvsem toliko sodno razbistriti in razjasniti zadevo, kolikor je bilo to potrebno za odločitev, ali osumljeno osebo obtožiti ali postopanje zoper njo ustaviti.⁷³ Ugotoviti je bilo treba storilca, udeleženca, raziskati dejanje ter zbrati in zavarovati dokaze.⁷⁴ Ob predlogu je moral državni tožilec vročiti preiskovalnemu sodniku naznanilo kaznivega dejanja, dokazila in spise o morebitnih poizvedbah. Kadar se preiskovalni sodnik ni strinjal s tožilčevim predlogom ali pa je to zahteval obdolženec, je o uvedbi preiskave odločilo sodišče (senat trojice). Po uvedbi preiskave je deloval preiskovalni sodnik po uradni dolžnosti in je moral opraviti vsa potrebna preiskovalna dejanja.⁷⁵ Tožilec je imel pravico dajati predloge, ki pa jih preiskovalni sodnik ni bil dolžan sprejeti. V sporu je odločalo sodišče (senat trojice) z "rešitvijo".⁷⁶ Preiskava se je končala na dva načina: z ustavitvijo ali s sklenitvijo: preiskovalni sodnik je ustavil preiskavo z rešitvijo, če je tožilec umaknil zahtevek za pregon, ali pa po končani preiskavi izjavil, da ni podlage za nadaljnji pregon. Proti volji tožilca je ustavilo preiskavo sodišče (senat trojice). Po sklenitvi preiskave je preiskovalni sodnik vročil spise državnemu tožilcu, ta pa je moral v osmih dneh podati predlog za dopolnitev preiskave, ali pa vložiti obtožnico. Tožilec je vložil, če se je vršila preiskava, preiskovalnemu sodniku, sicer pa predsedniku senata, obtožnico – predlog, naj se zoper obdolženca zaradi kaznivega dejanja opravi glavna obravnava in izda sodba.⁷⁷ Na glavni obravnavi je državni tožilec zastopal obtožbo. Tožilec je smel tudi v končnem govoru izpremeniti obtožbo, tako glede krivde kot tudi glede ocene kaznivega dejanja in kazni. Smel je tudi odstopiti od obtožbe. Predmet sodbe je bil obto-

59 § 1 zakona o državnem tožilstvu.

60 § 14 zakona o državnem tožilstvu.

61 § 15 zakona o državnem tožilstvu.

62 § 16 zakona o državnem tožilstvu.

63 § 4 zakona o državnem tožilstvu.

64 § 45 zakona o državnem tožilstvu.

65 § 46 zakona o sodnem kazenskem postopanju.

66 § 6 zakona o državnem tožilstvu.

67 Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, št. 109/1929.

68 § 44 zakona o sodnem kazenskem postopanju.

69 § 89 sodnega kazenskega postopnika.

70 § 91 sodnega kazenskega postopnika.

71 § 91 sodnega kazenskega postopnika.

72 § 96 sodnega kazenskega postopnika.

73 § 97 sodnega kazenskega postopnika.

74 § 100 sodnega kazenskega postopnika.

75 § 100 sodnega kazenskega postopnika.

76 § 101 sodnega kazenskega postopnika.

77 § 203 sodnega kazenskega postopnika.

ženec in tisto njegovo dejanje, ki je bilo predmet obtožbe. Sodišče je bilo vezano na tožilčeve predloge tako, da ni moglo izreči, da je obtoženec kriv dejanja na katero obtožba ni bila niti prvotno naperjena niti kasneje na glavni obravnavi razširjena. Tožilčevi predlogi pa sodišča niso vezali niti pri pravni oceni dejanja niti pri odmeri kazni.

Državni tožilec je bil pristojen tudi "pretresati spise okrajnega sodišča" ob predloženem pravnem sredstvu, sodelovati pri postopanju okrajnih sodišč, uporabiti pravna sredstva zoper nezakonite sodne odločbe ter skrbeti za odpravo nepravilnosti in zavlačevanja v postopku.⁷⁸ Višji državni tožilec je bil po določbah zakona o sodnem kazenskem postopanju poklican sodelovati pri postopanju pred apelacijskim sodiščem, vrhovni državni tožilec pa pred kasacijskim sodiščem.⁷⁹ Vrhovni državni tožilec je lahko podal zahtevo za zaščito zakona zoper pravnomočne odločbe in postopke po uradni dolžnosti ali po nalogu pravosodnega ministra. V ta namen so bili državni tožilci dolžni sporočiti višjemu državnemu tožilcu vse primere, le-ta pa jih je, po svoji presoji, predal naprej vrhovnemu državnemu tožilcu.⁸⁰

Poslovanje tožilstev je urejala Uredba Ministrstva pravde o poslovnem redu za državno tožilstvo z dne 21. novembra 1929.⁸¹ Poslovnik je predpisal vpisnike kot evidence dokumentarnega gradiva. Vse zadeve, ki so prihajale pred državna tožilstva, je predpis razdelil na dve veliki skupini, in sicer na "starejšinske" in kazenske zadeve.⁸² "Starejšinske" zadeve so se vpisovale v vpisnik "Ks". Med temi so bila navodila in naredbi višjih oblastev; predlogi in mnenja o zakonodajnih zadevah ali pravosodni upravi; osebne zadeve uradnikov in uslužbencev; disciplinske zadeve uradnikov in uslužbencev ter občasna poročila in popisi.⁸³ Zadeve "zaupnega značaja" so morali vpisovati v vpisnik "Kp".⁸⁴ Kazenske zadeve so vpisovali v vpisnik "Kk", ostale zadeve v splošni vpisnik "Kps".⁸⁵ Za obtožnice, ki jih je državno tožilstvo izročilo sodišču je bila pisarna dolžna voditi vpisnik "Kt".⁸⁶ Poleg vpisnikov so državna tožilstva vodila tudi imenike in druge pomožne evidence. Poročila o delu so morala nositi oznako "Ki" in "Kgd".

Ob koncu prve Jugoslavije je bilo na Slovenskem pet državnih tožilstev, in sicer v Celju, Ljubljani, Novem mestu, v Mariboru ter v Murski Soboti, višje državno tožilstvo v Ljubljani in ob preselitvi najvišje sodne stopnje tudi vrhovno državno tožilstvo v Ljubljani.⁸⁷

Državna tožilstva so se torej vso avstrijsko in jugoslovansko dobo spreminjala in sicer močno v začetku in zelo malo na koncu. Veljave, ki jo je prinesla revolucija leta 1848 niso več dosegla. Ponoven dvig jim je prinesla šele nova revolucija skoraj sto let pozneje.

SUMMARY

STRUCTURE, OPERATION, AND ADMINISTRATION OF STATE PROSECUTION IN AUSTRIAN MONARCHY AND THE FIRST YUGOSLAVIA (1852-1941)

When reactionary forces came to power, the State Prosecution, introduced immediately after the Revolution of 1848, was deprived of its numerous responsibilities and competences but was not completely abolished. Its responsibilities were restricted to penal proceedings only, there, as well, its numerous tasks were taken away, some for a longer and the other for a shorter period. The importance, which the Revolution of 1848 placed on it, was not achieved. A resumed rise of the State Prosecution could be seen almost hundred years later with a new revolution.

⁷⁸ § 39 zakona o sodnem kazenskem postopanju.

⁷⁹ §§ 40, 41 zakona o sodnem kazenskem postopanju.

⁸⁰ § 41 zakona o sodnem kazenskem postopanju

⁸¹ Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, št. 10/1929.

⁸² § 55 poslovnega reda za državno tožilstvo.

⁸³ § 57 poslovnega reda za državno tožilstvo.

⁸⁴ § 56 poslovnega reda za državno tožilstvo.

⁸⁵ § 58 poslovnega reda za državno tožilstvo.

⁸⁶ § 61 poslovnega reda za državno tožilstvo.

⁸⁷ Več o tem glej: Jelka Melik, V imenu Njegovega Veličanstva Kralja, Ljubljana 2000, str. 37-39.

Arhivi in arhivska služba v Bosni in Hercegovini

ŽARKO ŠTRUMBL, GAŠPER ŠMID

Nastanek bosansko-hercegovske države je s svojo specifičnostjo odločilno vplival tudi na arhivsko dejavnost. Ta je namreč sledila novi administrativni razdelitvi države. Vsi problemi, ki so nastali ob novi administrativni razdelitvi, so se odrazili tudi v arhivski stroki, tako da v resnici lahko rečemo, da političnosistemski odnosi vplivajo na arhivsko delo. Še vedno obstaja Arhiv BiH, čeprav je pravzaprav že "razlaščen" (prej je bilo zaposlenih 40 delavcev, leta 1999 pa samo še trije), ki je bil matična ustanova za osem regionalnih arhivov. Njegovo vlogo naj bi prevzel Arhiv federacije BiH in ta že uporablja gradivo Državnega arhiva. Nastal je Arhiv Republike Srbije, ki je preimenovan in na novo opredeljeni Arhiv Bosanske krajine s petimi oddelki. V Doboju, Banjaluki in Foči so bili že prej regionalni arhivi, nova pa sta na Palah (Srpsko Sarajevo) in Trebinju.¹ Vzporedno naj bi nastal tudi Arhiv Hercegovine v Mostarju.² Podobno se dogaja tudi na ravni kantonov. Tam, kjer so bili že prej regionalni arhivi: v Sarajevu, Tuzli in Bihaću, delo nadaljujejo kot kantonalni arhivi. Tam, kjer pa prej arhivov ni bilo (v Neretvanskem in Travniškem, Goraždanskem, Livanjskem, Posavskem in Zeničko-Dobojskem območju), jih tudi zdaj ni, ali pa so formalno ustanovljeni, vendar brez prostorov, kadrov, opreme, kar naj bi jim zagotovil ustanovitelj – kanton, in ker ta oziroma občine ne zagotovijo sredstev, ti arhivi obstajajo samo na papirju.

Nova administrativna ureditev se je odrazila še na celotnem območju ali v delih občin, kjer arhivska dejavnost sploh ne deluje, ker so pred vojno pripadali regionalnim arhivom, spremenile so se meje in z njimi so spremenjene tudi pristojnosti. Tako imamo na primer na območju Federacije BiH osem občin, na območju Republike Srbije pa enajst občin, ki jih ne pokriva ne mreža Arhiva Federacije ne mreža Arhiva Republike Srbije.

V zadnjih desetih letih je arhivska služba v BiH preprosto rečeno razpadla, in to iz več vzrokov. Kot prvega navadno navajajo tranzicijske težave, ker država, glavna pisarna in arhiv ne sodelujejo dovolj in ker ne izpolnjujejo zakonskih obveznosti. Kot drugi vzrok navajajo vojno v letih od 1992 do 1995, ko je bila ta dejavnost povsem opuščena.³

Prvi arhivski zakonski predpisi v BiH so nastali že v "Socialistični Jugoslaviji" od leta 1945 do leta 1988. Podlago so dajali Zakon o arhivski dejavnosti,⁴ Pravilnik o pogojih in rokih hranjenja dokumentarnega in arhivskega gradiva skupaj z odbiranjem arhivskega gradiva iz dokumentarnega,⁵ Navodilo o načinu izročanja arhivskega gradiva med imetnikom gradiva in pristojnim arhivom,⁶ potem sta bili še Uredbi o pisarniškem poslovanju⁷ in seveda še drugi zakoni in podzakonski akti, ki so samo delno obravnavali to problematiko.⁸

Po končani zadnji vojni (1992-1995) je bilo sprejetih že več arhivskih predpisov na ravni države (pred šestimi meseci), na ravni Federacije BiH in Republike Srbije in še na ravni kantonov.⁹ To so nekako temeljni arhivski predpisi, ki bi morali urediti arhivsko službo v BiH v vseh njenih segmentih, vendar pa v praksi zaradi že naštetih vzrokov in nacionalnih trenj še niso zaživel. Pomanjkljivost te zakonodaje je, da zakonodajalec ni upošteval mnenja arhivskih delavcev, saj se neupoštevanje ali nespoštovanje arhivske zakonodaje ne kaznuje in se tudi v preteklosti ni sankcioniralo. Zato je bilo med vojno uničenega 81.000 tekočih metrov oziroma približno 50 odstotkov gradiva, iz katerega bi se odbiralo arhivsko gradivo.¹⁰

Kožar: Sudbina registraturne građe u procesu tranzicije Bosne i Hercegovine, Arhivska praksa, br. 3, Tuzla 1999, str. 13-24; A. Kožar: Neke osobnosti u postdejtonskome procesu tranzicije arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika BiH, br. 35, Sarajevo 2000, str. 27-36.

4 Službeni list SR BiH, br. 27/87.

5 Službeni list SR BiH, br. 41/88.

6 Isto.

7 Službeni listi SR BiH, br. 31/71.

8 Kot na primer: "Kazenski zakon SR BiH", objavljen v Sl. Listu SR BiH, št. 16/77, in Zakon o zaštiti i korištenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa (Sl. List SR BiH, št. 20/85) in drugi.

9 Med najpomembnejšimi predpisi so: Zakon o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine (Sl. Glasnik BiH, št. 16/2001), Zakon o arhivskoj djelatnosti Republike Srbije (Sl. Glasnik RS, št. 35/99 in 9/2000), Uredba o kancelarijskome poslovanju Federacije Bosne i Hercegovine (Sl. Novine Federacije BiH, št. 20/98), Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona (Sl. Novine TK, št. 15/2000) itd.

10 Azem Kožar: Ratno stradanje arhivske građe Bosne i Hercegovine, Sodobni arhivi, XXI, Maribor 1999, str. 287-292; A. Kožar: Die Auswirkungen des Zustandes der Archivalager-räumlichkeiten und der Archivausrüstung auf die Zerstörungen der Archivbestände infolge des Krieges in Bosnien und Herzegovina, Atlanti, vol. 11. nr. 2, Maribor 2001, str. 180.

¹ Azem Kožar: Arhivska građa zemalja u tranziciji, Sodobni arhivi 99, Maribor 1999, št. 21, str. 110-117.

² Azem Kožar: Sistemske promjene i arhivska djelatnost Bosne i Hercegovine, Arhivska praksa, Tuzla 1999, str. 60.

³ O zadnjem stanju arhivske službe v BiH je največ pisal Azem

Prestrukturiranje pravnega sistema v BiH (do vojne, med vojno in v obdobju postdaytonskega miru) poteka zelo počasi. Še vedno niso sprejeti najpomembnejši zakoni za gospodarstvo, ekonomijo, niso še določene meje in posledica tega stanja je svojevrstni pravni vakuum, ker stari zakoni in predpisi ne delujejo, novi pa še niso sprejeti. To se odraža tudi v arhivski dejavnosti. Po daytonskem sporazumu je država razdeljena na dve administrativni enoti, na Republiko Srbsko in na Federacijo BiH, prostor Federacije pa je razdeljen še na deset kantonov, kar pa ni pravilo za Republiko Srbsko. Da bi se država čim bolj decentralizirala, so tema dvema enotama dali kar najvišja pooblastila. Nova administrativna razdelitev je prinesla že omenjeni razpad arhivske mreže, kar pa obenem pomeni tudi uničevanje dokumentarnega in arhivskega gradiva pri ustvarjalcih (na terenu).

Po končani vojni se stanje počasi spreminja. Na ozemlju Federacije BiH še do danes ni vzpostavljena celotna arhivska mreža iz že znanih vzrokov: osiromašen stavbni fond, velik pretok kadrov in migracije strokovnih delavcev, tranzicijske težave in ne nazadnje problemi glede materialnega varstva arhivskega gradiva na papirju oziroma z varovanjem in hranjenjem zapisov na elektronskih medijih.

Najprej so se na ogroženost in varovanje arhivskega in dokumentarnega gradiva odzvali v Republiki Srbski. Sredi leta 1992 je bila namreč sprejeta odločitev o ustanovitvi Arhiva Republike Srbske Republike Bosne in Hercegovine.¹¹ Ni pa bil določen sedež samega arhiva. Pozneje so sprejeli še Uredbo o varovanju in zaščiti kulturnih vrednot in dobrin.¹² Ti predpisi so bili temelj za pravno podlago za izvajanje arhivske dejavnosti na ozemlju Republike Srbske. Toda vojne okoliščine so onemogočile resnično zaščito arhivskega in dokumentarnega gradiva. Nekateri dejavnosti glede zaščite arhivskega in dokumentarnega gradiva so se začele v Arhivu Bosanske Krajine in v Regionalnem arhivu Doboj. Uslužbenci so se kljub vojnim razmeram trudili za zaščito gradiva. V tem času se je jasno pokazalo, da Arhiv Republike Srbske Bosne in Hercegovine, ki pravzaprav sploh ni imel sedeža oziroma središča ni mogel začeti delovati. Prav zaradi tega je Vlada Republike Srbske sprejela novo odločitev, in sicer da se Arhiv Bosanske Krajine s središčem v Banjaluki oblikuje v Arhiv Republike Srbske in da začne opravljati arhivske naloge za celotno Republiko Srbsko. Omenjeno nalogo je ta arhiv tudi opravljal na podlagi še starega zakona o arhivski dejavnosti Socialistične republike BiH.¹³ Na ta način so ti arhivi, povezani z

organi oblasti, tako rekoč čez noč postali samostojne centralno povezane arhivske ustanove, neodvisne od prejšnjega Arhiva BiH.

Republika Srbska je prav tako že v letu 1995 sprejela Zakon o kulturni dediščini in Uredbo o pisarniškem poslovanju organov državne uprave, podobno kot v Sloveniji. V bistvu pa niti Zakon niti Uredba pri njih nista pomenila kakega napredka na področju tako pisarniškega kot arhivskega poslovanja. Problem je bil pomanjkanje kadrov, opreme, prostorov, finančnih sredstev, razumevanje tako na lokalni kot tudi na državni ravni zaradi splošnega nerazumevanja, kaj je sploh arhivsko in kaj dokumentarno gradivo. Imeli pa so še eno težavo, in sicer to, da niso v celoti pokrivali ozemlja same Republike Srbske.

Večja dejavnost za zaščito in varstvo tako arhivskega kot tudi dokumentarnega gradiva je nastala šele po letu 1998. Od tega leta dalje so se veliko bolj opirali na sam Zakon o kulturni dediščini z upoštevanjem predvojnih izkušenj ter začeli pripravljati nov Zakon o arhivski dejavnosti in sami organizaciji arhivske službe.¹⁴ Leto dni dela njihovih arhivskih strokovnjakov, in sicer v prvi vrsti njihovega direktorja Arhiva Republike Srbske v sodelovanju s predstavniki Ministrstva za upravo in lokalno samoupravo ter njihovega Ministrstva za znanost in kulturo, je prineslo sprejem Pravilnika o notranji organizaciji in sistematizaciji delovnih mest v Arhivu Republike Srbske. Omenjeni zakon je bil sprejet leta 1999, sledil pa je še nov Zakon o arhivski dejavnosti.¹⁵

Zakon o arhivski dejavnosti kot zakon "lex specialis" na področju kulturne dediščine in Pravilnik o organizaciji vzpostavitve arhivske službe predvidevata vzpostavitev arhivske dejavnosti na celotnem njihovem državnem ozemlju. Zdaj jo izvaja Arhiv Republike Srbske v Banjaluki z izpostavami v Doboju, Foči/Srbnju, Zvorniku, Srpskem Sarajevu in Trebinju. Arhiv Republike Srbske deluje kot državni arhiv, podružnice omenjenega arhiva pa se oblikujejo na podlagi teritorialno-regionalnega in funkcionalnega načela, in sicer po načelu, da ima arhiv pristojnost za približno osem do deset občin. Na podlagi tega načela so oblikovali tudi arhivsko službo. Pri tem so se sklicevali na razvejanost arhivske mreže v evropskih državah.

Za samo varovanje arhivskega gradiva je pristojna Vlada Republike Srbske, njeno neposredno izvajanje pa je Vlada naložila Arhivu Republike Srbske kot republiški upravni organizaciji¹⁶ s sedežem v Banjaluki in podružnicami, katerih število določa poseben Pravilnik o notranji organi-

¹¹ Službeni glasnik srpskog naroda BiH, št. 8/92.

¹² Naredba zbrinjavanja i zaštite kulturnih vrijednosti i dobara – Službeni glasnik Srpske Republike, št. 13/92.

¹³ Zakon o arhivskoj djelatnosti SR BiH – Službeni list SR BiH, št. 21/87.

¹⁴ Zakon o arhivskoj djelatnosti i organizaciji arhivske djelatnosti u Republici Srpskoj.

¹⁵ Zakon o arhivskoj djelatnosti – Službeni glasnik RS, št. 35/99 in 9/2000.

¹⁶ 8. čl. Zakona o arhivski dejavnosti: "Arhivska djelatnost na području RS obavlja Arhiv RS pravni sljedbenik Arhiva Bosanske Krajine".

zaciji Arhiva Republike Srbske. Arhiv Republike Srbske je neposredno odgovoren za izvajanje zaščite tako dokumentarnega kot tudi arhivskega gradiva za celotno območje Republike Srbske, pa tudi za razširitev arhivske mreže in arhivske službe na celotno območje Republike Srbske.

Zakon o arhivski dejavnosti ni uvedel nič kaj novega, saj se je opiral na zakone, ki so v mednarodni skupnosti že uveljavljeni. Menijo pa, da je že na ravni arhivske zakonodaje evropskih držav.

S samim Zakonom o arhivski dejavnosti so vzpostavili obvezno arhivsko službo za celotno območje Republike Srbske. Ta se uresničuje z vzpostavitvijo arhivske mreže prek Arhiva Republike Srbske s sedežem v Banjaluki in z že omenjenimi podružnicami s središči v Doboju, Zvorniku, Foči/Srbinju, Srpskem Sarajevu in Trebinju, kar je pravno urejeno s Pravilnikom o ozemeljski pristojnosti Arhiva Republike Srbske.

Center je v Banjaluki in pokriva te občine: Banjaluka, Gradiška, Jezero, Ključ – Ribnik, Knežev, Kozarska Dubica, Kotor, Varoš, Krupa na Uni, Laktaši, Mrkonjić Grad, Novi Grad, Prijedor, Prnjavor, Srbac, Srpska Kostajnica, Srpski Drvar, Srpski Kupres, Srpski Petrovac, Srpski Sanski Most, Čelinac in Šipovo. Oddelek v Doboju pokriva naslednje občine: Vukosavlje, Derвента, Doboj, Modriča, Pelagićevo, Petrovo, Srpsko Orašje, Srpski Brod, Teslić in Šamac. Oddelek v Zvorniku pokriva te občine: Bijeljina, Bratunac, Vlasenica, Zvornik, Lopare, Milići, Osmanci, Srebrenica, Ugljevik in Šekovići. Oddelek v Foči/Srbinju pokriva območje občin: Višegrad, Kalinovik, Rudo, Foča/Srbinje, Srpsko Goražde in Čajniče. Oddelek v Srpskem Sarajevu je pristojen na območju: Pale, Rogatica, Sokolac, Srpska Ilidža, Stari Grad, Srpsko Sarajevo, Srpsko Novo Sarajevo, Trnovo in Han Pijesak. Oddelek v Trebinju pa pokriva občine Berkovići, Bileća, Gacko, Ljubinja, Nevesinje, Srpski Mostar in Trebinje.

Pri razvrstitvi občin pod pristojnost posameznega oddelka so upoštevali doseženo stopnjo razvoja, zemljepisni položaj, ekonomski potencial, število glavnih pisarn – registratur – in finančno sposobnost. Arhiv Republike Srbske z oddelki ima enake pravice in obveznosti na območju občin iz svoje pristojnosti, kar izhaja iz 37. člena Zakona o arhivski dejavnosti, Arhiv v Bijelini pa pokriva tudi gradivo, ki nastaja pri delovanju republiških organov in organizacij zakonodajne, sodne in izvršne oblasti ter republiških ustanov. Vsak oddelek naj bi imel v prvi fazi najmanj pet zaposlenih, od tega štiri z visoko izobrazbo. Zakon pa predvideva tudi oblikovanje specialnih arhivov. V notranji organizaciji so oddelki organizirani po funkcionalnem načelu.

Arhiv Republike Srbske je povsem samostojen pri sprejemanju programa in načinu dela, vendar mora Vladi Republike Srbske pošiljati polletna in letna poročila o delu prek Ministrstva za znanost in kulturo. Vlada nadzoruje njegovo delovanje prek Ministrstva uprave in lokalne

samouprave, financiran je iz proračuna Republike Srbske na način, kot to velja za vse preostale proračunske uporabnike. Vlada Republike Srbske uresničuje neposredni vpliv na politiko dela arhiva prek direktorja s štiriletnim mandatom. Na ta način se je lahko tudi v obdobju med letoma 1992 in 2000 oblikovala arhivska služba z vzpostavitvijo arhivske mreže.

Še vedno pa se v sami arhivski dejavnosti v Republiki Srbski ukvarjajo z velikimi problemi.¹⁷ Največje težave so:

1. Nerazvita mreža arhivskih ustanov. V predvojni SR BiH je delovalo deset arhivskih ustanov – devet regionalnih in specialnih arhivov ter Arhiv BiH v Sarajevu. Na ozemlju Republike Srbske pa je bil samo en arhiv, in sicer Arhiv Bosanske Krajine s sedežem v Banjaluki, in dva manjša regionalna arhiva v Doboju in Foči/Srbinju, ki sta zdaj oddelka Arhiva Republike Srbske. Večji del ozemlja Republike Srbske pa še nima arhivske službe. Do leta 1991 je namreč ta prostor imel arhivsko službo, ki so jo izvajali arhivi v Tuzli, Sarajevu in Mostarju. Da bi ta prazni prostor ustrezno pokrili z arhivsko službo, so ustanovili oddelke v Zvorniku za območje Semberije in Podrinja, v Srpskem Sarajevu za Sarajevsko-Romanijsko območje in v Trebinju za vzhodno Hercegovino. Arhivski oddelek v Zvorniku je bil ustanovljen tretjega januarja 2001, oddelka v Trebinju in Srpskem Sarajevu še ustanavljajo, v Trebinju pa je skoraj že začel delovati, potrebna je samo še sanacija prostorov.

2. Premalo prostora za kakovostno delo. Problem je pomanjkanje skladišč. Skladišča v Banjaluki so že povsem polna, sami objekti pa so iz 19. stoletja, dotrajani, v slabem stanju in potrebni popolne obnove. Prostori v Foči so bili arhivu odvzeti in dani drugemu uporabniku, tako da je problem zaščititi fonde, ki jih hranijo v prostorih samega arhiva. Ker tega ne morejo rešiti z občino, bodo to skušali rešiti po sodni poti. Nasprotno pa so v Zvorniku pokazali razumevanje za prostor, saj so jim dodelili Sokolski dom in jim s tem omogočili delovanje na območju, za katero je bil prej pristojen arhiv v Tuzli.

3. Na razpolago imajo premalo pisarniške opreme za sam arhiv, pa tudi premalo tehnične opreme za ustrezno materialno varstvo arhivskega gradiva. To je klasičen problem vseh arhivov, zato zahtevajo kovinske arhivske police, arhivske škatle, naprave za razpraševanje, naprave za merjenje vlage in temperature, sistem protipožarne zaščite, računalnike, skenerje, fotokopirne stroje, telefone, fakse, laboratorije za mikrofilmanje in terenska vozila.

4. Pomanjkanje strokovnih delavcev. Premalo je usmerjanja pri izobraževanju kadrov na področju arhivske stroke. Problem so migracije zaposlenih strokovnih delavcev med vojno, po-

¹⁷ Dušan Vržina, arhivski savjetnik, Arhiv Republike Srbske Banja Luka.

glavna težava je pomanjkanje strokovnih delavcev za delo v arhivih. S Pravilnikom o organizaciji in sistemizaciji delovnih mest je predvideno, da bo v arhivih skupno zaposlenih 48 delavcev. Zdaj je zaposlenih 28 delavcev, od tega v Banjaluki 19 (14 strokovnih delavcev), Doboju 3 (2 strokovna delavca), Zvorniku 4 (4 strokovni delavci), Foči/Srbinju 1 delavec in v Trebinju 1 delavec. Starostna struktura je taka, da je večina delavcev večinoma že tik pred upokojitvijo. Zaradi finančnih težav Republike Srbske pa tudi ne morejo zaposliti novih delavcev, niti ne morejo zagotoviti sredstev za kakršno koli izobraževanje in specializacije. Težava je v tem, da ni arhivistov, ki bi lahko izvajali takšno dodatno izobraževanje, obenem pa pomanjkanje sredstev onemogoča pošiljanje na izobraževanje v druge ustanove na strokovne seminarje, posvetovanja, zborovanja itd.

5. Pomanjkanje finančnih sredstev najbolj onemogoča razvoj arhivske službe in vzpostavitve arhivske mreže. Ni denarja za prenovo in vzdrževanje objektov, za nabavo opreme, potrošnega materiala za izobraževanje kadrov, za nakup strokovne literature, za dela na terenu, ker nimajo prevoznih sredstev in tudi ne sredstev za potne stroške, za organizacijo strokovnih posvetovanj, seminarjev in podobno. Mesečni dohodki delavcev so še vedno neredni in nizki, tako da mladi nimajo interesa za delo v arhivih, obenem pa nizki dohodki "destimulirajo" tudi že zaposlene.

6. Za tako stanje pa je kriv še nepravilen odnos do kulturne dediščine. Premalo je zavesti o nujni zaščiti arhivskega gradiva kot dela kulturne dediščine. Velik problem je tudi odgovornost funkcionarjev v republiških organih in lokalni upravi. Vse to onemogoča vzpostavitev dobre arhivske mreže in razvoj arhivske službe. So primeri, ko sprejmejo pozitivne sklepe, uresničujejo pa jih nikoli ne.

V prizadevanju, da bi se ta položaj izboljšal, se arhivski delavci v Republiki Srbski še posebej trudijo ustaviti propadanje arhivskega gradiva, oziroma omogočiti prevzem najbolj ogroženega arhivskega gradiva. Zato so povečali nadzor v glavnih pisarnah, poglobili so medsebojna sodelovanja in postrili kriterije za določanje odgovornosti pri ravnanju z arhivskim gradivom. Vse pogosteje uporabljajo tudi sodne poti v smislu kaznovanja prekrškov zaradi slabega in neodgovornega ravnanja z gradivom.

Lahko rečemo, da ima v Republiki Srbski Republike Bosne in Hercegovine dobro zakonsko podlago za strokovno delo in za vzpostavitev arhivske mreže ter za rekonstrukcijo arhivske službe na celotnem območju Republike, vendar uresničevanje njenih prizadevanj ovirajo ekonomsko finančni in drugi problemi.

Prestrukturiranje pravnega sistema v BiH je povzročilo, da še vedno niso sprejeli najpomembnejših zakonov za področje gospodarstva oziroma ekonomije, uvedene so nove admini-

strativne meje, tako da trenutno še vedno obstaja pravni vakuum, ker stari zakoni in predpisi ne delujejo, novi pa še niso v celoti sprejeti. To se odraža tudi v arhivski dejavnosti, tako v Republiki Srbski kot v Federaciji BiH. Po Daytonskem sporazumu je država razdeljena na zgoraj omenjeni enoti, federacija pa je še dalje razdeljena na kantone (10), kar pa ni pravilo za Republiko Srbsko. V prizadevanju, da bi se država čimbolj decentralizirala, so tema dvema enotama sicer dali kar največ pooblastil, vendar je nova administrativna razdelitev prinesla že omenjeni razpad arhivske mreže, to pa je povzročilo tudi uničevanje tako dokumentarnega kot tudi arhivskega gradiva pri ustvarjalcih. Na podlagi informacij in sprejete arhivske zakonodaje iz leta 2001 meniva, da imajo najboljše pogoje za razvoj arhivske stroke in delovanje samih arhivov zdaj samo v Tuzli, Bihaču, Sarajevu in Republiki Srbski.

SUMMARY

ARCHIVES AND ARCHIVAL SERVICE IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

The establishment of the independent state of Bosnia and Hercegovina, prestructuring of legal system and the introduction of new administrative borders caused, among others, that archival network of the former Socialist Republic of Bosnia and Hercegovina collapsed. After the Dayton Agreement the newly established country is divided into two administrative units, i.e. Federation of Bosnia and Hercegovina, further on divided into 10 cantons, and the Republic of Serbia.

Ten archival institutions, nine regional and special archives, and State Archives operated in the pre-war Bosnia and Hercegovina. The role of the former State Archives is now taken over by the Archives of Federation and the Archives of the Republic of Serbia. The Archives of the Republic of Serbia, which already cover the whole territory of this unit, is the re-established former archive of Bosanska Krajina in Banjaluka with five branches – the departments in Doboj, Foča, Zvornik, Sarajevo, and Trebinje. Only those archives, which were regional before, operate in the Federation of Bosnia and Hercegovina. Thus, the archives in Sarajevo, Tuzla, and Bihač continue with their work as canton's archives, and in the cantons, where there were no archives before, the newly established archives do not operate or they are established only formally, without any room, staff, and equipment, what should be the responsibility of the founder i.e. the canton. Since the canton or the municipalities do not provide for the funds, those archive exist only on paper. Since archival network is not completely reconstructed, documentary as well as archival records by the creators is still being ruined.

Predpisi o registriranju gospodarskih organizacij od 1946 do 1954

BOJANA ARISTOVNIK

S povojnimi revolucionarnimi spremembami je v Sloveniji prišlo do spremembe v načinu registriranja podjetij in zadrug, kar je bila posledica uničenja zasebnega in nastanka državnega sektorja. Do leta 1946 so bila za njihovo registracijo pristojna okrožna kot trgovska sodišča v Celju, Ljubljani, Mariboru in v Novem mestu, leta 1946 pa so nastale velike spremembe. Pristojnost za izvajanja registracij je prešla z okrožnih kot trgovskih sodišč na upravne organe in to je ostalo v veljavi do leta 1954.

Uvod v spremembo je pomenila **Uredba o registraciji državnih gospodarskih podjetij z dne 17. 6. 1946**,¹ ki jo je izdala vlada, na podlagi Zakona o pooblastilu vladi FLRJ za izdajanje uredb s področja narodnega gospodarstva.

Po tej uredbi so odločbe o ustanavljanju državnih gospodarskih podjetij izdajali:

- za državna gospodarska podjetja splošnega državnega pomena vlada FLRJ na predlog zveznega resornega ministrstva;
- za državna gospodarska podjetja republiškega pomena vlada ljudske republike na predlog resornega ministrstva ljudske republike;
- za državna gospodarska podjetja lokalnega pomena izvršilni odbor ustreznega ljudskega odbora.

Za vpis v državni register so bili pristojni:

- za podjetja splošnega državnega pomena finančno ministrstvo FLRJ;
- za podjetja republiškega pomena finančno ministrstvo ljudske republike;
- za podjetja lokalnega pomena finančni oddelek okrožnega ljudskega odbora.

Podjetja splošnega državnega in republiškega pomena so morala biti vpisana v razvid pri finančnem oddelku okrožnega ljudskega odbora, na območju katerega je podjetje imelo svoj sedež. Vpis v razvid so opravili na podlagi izpiska iz registra, v katerega je bilo podjetje vpisano.

Navedena uredba, je prenehala veljati, ko je bil sprejet **Splošni zakon o državnih gospodarskih podjetjih z dne 24. 7. 1946**.²

Z uveljavitvijo zakona so prenehali veljati prejšnji predpisi, na podlagi katerih so bila podjetja ustanovljena.

Splošni zakon o državnih gospodarskih podjetjih je določal državna gospodarska podjetja na treh ravneh:

- podjetja splošnega državnega pomena;
- podjetja republiškega, pokrajinskega oziroma oblastnega pomena;
- podjetja lokalnega pomena.

Podjetja splošnega državnega pomena so ustanovljali, združevali in ukinjali z odločbo vlade FLRJ, podjetja republiškega pomena pa z odločbo vlade LRS.

Pristojnost razglasiti državno gospodarsko podjetje republiškega pomena za državno gospodarsko podjetje splošnega državnega pomena je imel prezidij Ljudske skupščine FLRJ. Zakon o prezidiju Ljudske skupščine FLRJ³ v dvajseti točki četrtega člena pravi, da prezidij Ljudske skupščine FLRJ razglša na predlog vlade FLRJ podjetja ali ustanove republiškega pomena za podjetja in ustanove splošnega državnega pomena.

Za podjetja ljudskih odborov so v tem pogledu veljali predpisi Splošnega zakona o ljudskih odborih.

Državna gospodarska podjetja so vodili:

- podjetja splošnega državnega pomena so vodili zvezna vlada in njeni organi;
- podjetja republiškega pomena so vodili vlade ljudskih republik in njihovi organi;
- podjetja pokrajinskega pomena so vodili glavni izvršilni odbor avtonomne pokrajine in njegovi organi;
- podjetja oblastnega pomena so vodili izvršilni odbor avtonomne oblasti in njegovi organi;
- podjetja lokalnega pomena so vodili ljudski odbori.

Podjetje je dobilo lastnost pravne osebe in pravico do poslovanja z vpisom v register državnih gospodarskih podjetij.

Po **Pravilniku o registriranju državnih gospodarskih podjetij z dne 9. 8. 1946**,⁴ ki ga je predpisal finančni minister na podlagi 17. člena splošnega zakona o državnih gospodarskih podjetjih, so registre državnih gospodarskih podjetij vodili:

- finančno ministrstvo FLRJ za podjetja splošnega državnega pomena;
- finančna ministrstva ljudskih republik za podjetja republiškega pomena;
- finančni oddelek glavnega izvršilnega odbora avtonomne pokrajine za podjetja pokrajinskega pomena;

¹ Ur. l. FLRJ, št. 50-344/46.

² Ur. l. FLRJ, št. 62-437/46.

³ Ur. l. FLRJ, št. 59-413/46.

⁴ Ur. l. FLRJ, št. 66-475/46.

- finančni oddelki izvršilnega odbora avtonomne oblasti, okrožja oziroma mesta s stopnjo okrožja za podjetja lokalnega (oblastnega, okrožnega, mestnega, okrajnega ali krajevnega) pomena.

Za registriranje državnih gospodarskih podjetij so po pravilniku morali uvesti te knjige:

- register (v obliki trdo vezanih knjig);
- imenik (spisek vseh podjetij, vpisanih v register po abecednem redu);
- zbirko listin (vodili so jo v obliki platnic, na katero so napisali firmo podjetja in številko registrskega lista).

Register, imenik in zbirko listin so hranili v posebni omari pod ključem, ki ga je imel odgovorni uslužbenec, pooblaščen za registriranje. Finančni organ, ki je opravljal registriranje, je izdal podjetju odločbo o vpisu v register, prav tako pa tudi vse odločbe o vpisih poznejših sprememb. Po vpisu v register je finančni organ v uradnem listu ljudske republike objavil firmo podjetja, poslovni predmet v kratkem izvlečku, ime organa, ki je podjetje ustanovil, sedež podjetja, ime ravnatelja in oseb pooblaščenih, za podpisovanje podjetja.

Finančno ministrstvo je vodilo popis vseh državnih gospodarskih podjetij v državi, finančna ministrstva ljudskih republik pa so vodila popis vseh podjetij republiškega, pokrajinskega in lokalnega pomena na svojem območju. Finančni oddelki izvršilnih odborov avtonomnih oblasti, okrožij oziroma mest s stopnjo okrožja so morali poslati finančnemu ministrstvu ljudske republike spisek podjetij, ki so pri njih registrirana, in sicer v dveh izvodih, od katerih je enega obdržalo finančno ministrstvo ljudske republike, drugega pa je poslalo finančnemu ministrstvu FLRJ, oddelku za financiranje gospodarstva. Finančni organi, ki so bili pristojni za vodenje registrov državnih gospodarskih podjetij, so podjetjem, ki so bila prej registrirana pri okrožnih sodiščih v trgovskem registru, izdali potrdila o registriranju, na podlagi katerih so podjetja pri okrožnih sodiščih zahtevala izbris prejšnjega vpisa v trgovski register.

Registracijo zadrug je urejal **Splošni zakon o zadrugah z dne 18. 7. 1946.**⁵

Zakon je predvidel več vrst zadrug:

- kmečke nabavljalne in prodajalne zadruge;
- delavske in uslužbenske potrošniške zadruge;
- kmečke proizvodne in predelovalne zadruge;
- obrtne proizvodne in predelovalne zadruge;
- kreditne zadruge;
- stanovanjske zadruge;
- zdravstvene zadruge.

Ob ustanovitvi so morali ustanovitelji zadruge načrt pravil predložiti v potrditev izvršilnemu odboru okrožnega oziroma oblastnega ljudskega odbora.

Za ustanovitev kmečke delovne zadruge je dal svoje mnenje izvršilni odbor okrožnega oziroma oblastnega ljudskega odbora, odločbo o ustanovitvi pa je izdal kmetijski minister ljudske republike. Ko je bila zadruga ustanovljena, jo je morala uprava zadruga vpisati v zadrugni register pri okrajnem oziroma mestnem izvršilnem odboru, na območju katerega je imela zadruga svoj sedež. Če je okrajni izvršilni odbor odklonil vpis, je lahko uprava zadruga vložila pritožbo na višji organ državne uprave.

Z vpisom v zadrugni register je zadruga začela pravno obstajati.

Vse kmečke zadruge na območju istega okraja, razen kmečkih delovnih zadrug, so se lahko združile v okrajno poslovno zvezo.

Delavsko-uslužbenske potrošniške zadruge so lahko v večjih mestih in industrijskih središčih ustanovile glavne zadruge kot poslovne centrale.

Vse zadruge, glavne zadruge in poslovne zveze so morale biti včlanjene v glavni zadrugni zvezi ljudske republike kot edini revizijski zvezi ljudske republike.

Zakon je predvideval, da bo zakon ljudske republike predpisal natančnejša navodila o načinu ustanavljanja zadrug, o pravilih zadrug in o njihovem vpisu v zadrugni register.

V praksi stvari niso potekale povsem po zakonu, kar je razvidno iz poročila ministrstva za pravosodje LRS ministrstvu za pravosodje FLRJ v Beogradu. Poročilo o tretjem tromesečju z dne 15. oktobra 1947 pravi, da "v Sloveniji še vedno ni izvršen prenos zadrugnega registra na okrajne ljudske odbore, ker kljub našim prizadevanjem ni izdana uredba o načinu ustanovitve in registracije zadrug, ki je že davno pripravljena."⁶

Do leta 1949 ni bil sprejet republiški zakon, ki bi natančneje določal način ustanavljanja zadrug in njihov vpis v zadrugni register.

Ko je bil sprejet **Temeljni zakon o kmetijskih zadrugah z dne 6. 6. 1949,**⁷ so prenehale veljati vse določbe Splošnega zakona o zadrugah, ki so se nanašale na kmetijske nabavljalne in prodajne zadruge, kmetijske proizvodne in predelovalne zadruge ter na kmečke obdelovalne zadruge in njihove zveze.

Zakon je predvidel, da se kmetijske zadruge lahko ukvarjajo z vsemi kmetijskimi panogami (poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, sadjarstvo itd.), z nakupom in prodajo, z dopolnilnimi kmetijskimi panogami (gozdarstvo, čebelarstvo, lov itd.), z lokalno in industrijsko obrtjo. Obrtne in industrijske delavnice so ustanovljali predvsem zaradi svojih lastnih potreb, v njih pa so delali s svojo lastno delovno silo.

Kmetijske zadruge so se lahko združevale v zadrugne zveze.

⁶ AS 227, Državni sekretariat za pravosodno upravo LRS 1945-1961, Poročilo..., str. 8.

⁷ Ur. l. FLRJ, št. 49-411/49.

⁵ Ur. l. FLRJ, št. 59-412/46.

Ustanovitelji kmetijskih zadrug so bili lahko le kmetje. Sestaviti so morali načrt združnih pravil, ga podpisati in predložiti v potrditev izvršilnemu odboru tistega oblastnega ljudskega odbora, na območju katerega naj bi zadruga imela svoj sedež. Ko je bil načrt združnih pravil potrjen, so sklicali ustanovni zbor, da je sprejel pravila in izvolil organe kmetijske zadruge. Upravni odbor zadruge je moral takoj po ustanovnem zboru predlagati registracijo zadruge izvršilnemu odboru okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora, na območju katerega je zadruga imela svoj sedež. Kmetijska zadruga je veljala za ustanovljeno s tistim dnem, ko je bila vpisana v združni register.

Po zakonu so se zadruge delile na:

- splošne kmetijske zadruge;
- kmečke obdelovalne zadruge.

Splošne kmetijske zadruge so se lahko ukvarjale z nakupovanjem in prodajo, z izboljševanjem kmetijskega pridelovanja pri svojih članih, z ustanavljanjem združnih ekonomij, drevesnic, kokošnjakov, čebelnjakov, kobilarn, živinorejskih posestev itd., z organizacijo namakanja in izsuševanja v korist združnikov, z gozdarstvom, ribištvom, z gostinstvo in obrtno dejavnostjo za potrebe združnikov, z varčevanjem.

Splošna kmetijska zadruga je bila praviloma ustanovljena za območje ene vasi, lahko pa je bila ustanovljena tudi za območje več vasi ali pa za območje celotnega krajevnega ljudskega odbora. Za združne ekonomije splošnih kmetijskih zadrug so uporabljali določbe o kmečkih obdelovalnih zadrugah prve oblike.

Kmečke obdelovalne zadruge so se delile glede na vložek zemlje v te zadruge:

- "kmečke obdelovalne zadruge v katere so združniki vložili svojo zemljo kot delež in jo obdržali v svoji lasti od zadruge pa dobivali zanjo zakupnino (prva oblika);
- kmečke obdelovalne zadruge v katere so združniki vložili svojo zemljo kot delež in jo obdržali v svoji lasti od zadruge pa dobivali zanjo obresti glede na ceno, ki je bila zanjo ugotovljena (druga oblika);
- kmečke obdelovalne zadruge v katere so združniki vložili svojo zemljo kot delež in jo obdržali v svoji lasti, odrekli pa so se popolnoma zakupnini in obrestim (tretja oblika), ali pa
- kmečke obdelovalne zadruge v katere so združniki vložili svojo zemljo in jo izročili v skupno združno last (četrti oblika)."⁸

Splošne kmetijske zadruge in kmečke obdelovalne zadruge so se lahko na območju enega okraja združile v okrajno zvezo kmetijskih zadrug, ki je bila višja združna gospodarska organizacija. Okrajne zveze kmetijskih zadrug so morale biti vpisane v register pri izvršilnem odboru oblastnega ljudskega odbora, najpozneje v mese-

cu dni po potrditvi pravil, ki jih je potrdil republiški minister za kmetijstvo.

Za registracijo združnih organizacij in obrtnih obratov in delavnic so veljala določila **Odredbe o registraciji združnih organizacij, obrtnih obratov in delavnic z dne 31. 7. 1950.**⁹ Določila te odredbe niso veljala za višje zveze kmetijskih zadrug in ne za strokovne obrtne organizacije – obrtne zbornice.

1. Kot združne organizacije po tej odredbi so bile mišljene:

- zadruge vseh vrst (kmetijske, obrtniške in druge);
- okrajne zveze kmetijskih zadrug;
- podjetja združnih organizacij.

2. Kot obrtni obrati, ki so se registrirali po tej odredbi, so bili mišljeni zasebni obrtni obrati.

(Državni obrtni obrati, ki so bili ustanovljeni in delovali po predpisih Splošnega zakona o gospodarskih podjetjih, so se registrirali po predpisih omenjenega zakona in Pravilnika o registraciji splošnih državnih podjetij.¹⁰)

3. Kot obrtne delavnice, ki so se registrirale po tej odredbi, so bile mišljene delavnice združnih in družbenih organizacij ter državnih uradov, zavodov in podjetij, ki so poslovali z drugimi osebami.

Register združnih organizacij in register obrtnih obratov in delavnic so vsakega posebej vodila poverjeništa za finance okrajnih (mestnih oziroma rajonskih) ljudskih odborov. V ustrezna registra so vpisali združne organizacije ter obrtne obrate in delavnice, ki so imele svoj sedež na območju ljudskega odbora.

V registru združnih organizacij je bilo treba pri registraciji združne organizacije, ki je imela obrtno delavnico in je poslovala z drugimi osebami, v "Opombah" navesti, da ima združna organizacija obrtno delavnico, ki je posebej registrirana v registru obrtnih obratov in delavnic.

Za registracijo združnih organizacij, obrtnih obratov in delavnic so poverjeništa za finance okrajnih ljudskih odborov uvedla več knjig za registracijo:

- register, poseben za združne organizacije (zadruge vseh vrst, okrajne zveze kmetijskih zadrug in podjetja okrajnih in republiških zvez kmetijskih zadrug) in poseben za obrtne obrate in delavnice;
- imenik, poseben k registru za združne organizacije in poseben k registru za obrtne obrate in delavnice;
- zbirko listin, posebno za vsako združno organizacijo (zadruge, okrajno zvezo kmetijskih zadrug, podjetje okrajne ali republiške zveze kmetijskih zadrug), oziroma za vsak obrtni obrat ali delavnico.

Poverjeništa ljudskih odborov, ki so do uveljavitve te odredbe vodila registre združnih orga-

⁸ Ur. l. FLRJ, št. 49-411/49.

⁹ Ur. l. FLRJ, št. 50-456/50.

¹⁰ Ur. l. FLRJ, št. 66-475/46 in št. 14-144/50.

nizacij oziroma obrtnih obratov in delavnic po Navodilu o registrski službi pri okrajnih ljudskih odborih¹¹ in po tej odredbi za to niso bila več pristojna, so izročila svoje knjige za registracijo poverjeništvom za finance; ta so po tej odredbi postala pristojna za registracijo združnih organizacij oziroma obrtnih obratov in delavnic.

Okrožna sodišča, pri katerih so bile do uveljavitve te odredbe registrirane združne organizacije oziroma obrtni obrati ali delavnice, so morala sestaviti izpisek zadnjega stanja vpisov iz svojega registra za vsako posamezno registrirano združno organizacijo oziroma obrtni obrat ali delavnico ter ga poslati skupaj z odločbo o izbrisu iz svojega registra poverjeništvu za finance okrajnega ljudskega odbora; le-to je postalo pristojno za registracijo po tej odredbi. Na podlagi izpiska in odločbe o izbrisu je poverjeništvu za finance izvedlo vpis v ustrezen register.

Zakon o obrtništvu z dne 20. 6. 1950¹² je določal, da "država skrbi za razvoj obrtništvu v Ljudski republiki Sloveniji z gospodarskim planom Ljudske republike Slovenije in gospodarskimi plani ljudskih odborov; komite vlade ljudske republike Slovenije za lokalno industrijo ima splošno vodstvo in nadzorstvo nad obrtništvom." (2. čl.)

Po navedenem zakonu so obrt opravljali:

- državni obrtni obrati in obrtne delavnice;
- obrtniške zadrug;
- obrtne delavnice družbenih in združnih organizacij;
- zasebni obrtniki.

Vsak obrtni obrat oziroma delavnica je moral imeti firmo, to je ime, s katerim se je podpisoval in s katerim je posloval. V firmi obrtniških zadrug je morala biti tudi označba "zadruga".

Po zakonu je moral biti vsak obrtni obrat vpisan v registru, ki ga je vodilo poverjeništvu za finance okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora za svoje območje, in sicer:

- državne obrtne obrate so vpisovali v register državnih gospodarskih podjetij po predpisih, ki so veljali za registracijo državnih gospodarskih podjetij;
- obrtniške zadrug so vpisovali v združni register;
- obrtne delavnice družbenih in združnih organizacij, razen obrtnih obratov oziroma delavnic obrtniških zadrug so vpisovali v register obrtnih delavnic družbenih in združnih organizacij;
- zasebne obrtne obrate in delavnice so vpisovali v register zasebnih obrtnih obratov.

Ustanovitev obrtniške zadrug in vse poznejše spremembe so se vpisale v združni register na podlagi priglasitve, ki jo je moral dati upravni odbor zadrug.

V register obrtnih delavnic družbenih in združnih organizacij in v register zasebnih obrtnih obratov so se vpisali obrtne delavnice družbenih in združnih organizacij in zasebni obrtni obrati uradoma, vse poznejše spremembe pa po priglasitvi ustanovitelja oziroma lastnika.

Način ustanavljanja in registriranja trgovskih podjetij, je bil predpisan z **Uredbo o ustanavljanju in delu trgovskih podjetij z dne 23. 1. 1952**.¹³

Po navedeni uredbi so državna trgovska podjetja ustanavljali po določbah Splošnega zakona o državnih gospodarskih podjetjih. Za ustanovitev prodajalne državnega trgovskega podjetja je bilo treba pridobiti dovoljenje, ki ga je izdal organ za blagovni promet okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora, na območju katerega se je odprla prodajalna. Prodajalne so po vsej državi lahko imeli še industrijska podjetja, državna kmetijska posestva, državni obrtni obrati, kmetijske zadrug, obrtniške zadrug ter nabavljalne in prodajne zadrug. Prav tako so lahko svoja trgovska podjetja ustanavljale okrajne zveze kmetijskih zadrug in družbene organizacije.

Vsaka prodajalna in poslovalnica trgovskega podjetja je morala biti registrirana pri finančnem organu, pri katerem je bilo registrirano podjetje, zadruga oziroma državni obrtni obrat, in tudi pri finančnem organu okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora, na območju katerega je podjetje odprlo prodajalno oziroma poslovalnico.

Na podlagi zgoraj imenovane uredbe je bil izdan **Pravilnik o registraciji prodajaln in poslovalnic trgovskih podjetij z dne 9. 2. 1952**,¹⁴ ki je natančneje določal način registracije prodajaln in poslovalnic trgovskih podjetij.

Prodajalne industrijskih podjetij, državnih obrtnih obratov, državnih kmetijskih posestev, kmetijskih zadrug, nabavljalno-prodajnih in obrtniških zadrug in poslovalnice trgovskih podjetij so morale biti vpisane v register prodajaln in poslovalnic trgovskih podjetij (dalje: register prodajaln) pri finančnem organu okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora, na območju katerega se je odprla prodajalna oziroma poslovalnica. Le-te so morale biti vpisane tudi v register, v katerem so bili po veljavnih predpisih vpisani podjetje, državni obrtni obrat ali pa zadruga, ki jim je prodajalna oziroma poslovalnica pripadala. Vpis v register prodajaln in vpis v register gospodarskih podjetij (oziroma zadrug) je bil opravljen na podlagi iste priglasitve.

Če finančni organ okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora, na območju katerega je bila na novo odprta prodajalna, ni bil pristojen tudi za registracijo podjetja (oziroma zadrug), ki je odpiralo prodajalno, je bilo treba po vpisu prodajalne v register prodajaln dati še posebno priglasitev za vpis v register podjetij (oziroma

¹¹ Ur. l. FLRJ, št. 24-206/50.

¹² Ur. l. LRS, št. 20-102/50.

¹³ Ur. l. FLRJ, št. 6-49/52.

¹⁴ Ur. l. FLRJ, št. 8-72/52.

zadruge) tistemu finančnemu organu, ki je opravil registracijo podjetja (oziroma zadruge).

Finančni organ okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora je poleg registra prodajaln vodil tudi imenik in zbirko listin. V imenik so vpisovali prodajalne po abecednem redu in k vsaki pripisali številko iz registra prodajaln. V zbirko listin, ki so jo vodili v obliki mape, so vložili vse dokumente, na podlagi katerih je bil opravljen vpis v register.

Leta 1954 se je registracija gospodarskih organizacij znova prenesla na okrožna sodišča oziroma na okrožna gospodarska sodišča. To je bilo predpisano z **Uredbo o ustanavljanju podjetij in obrtov z dne 18. 12. 1953**,¹⁵ z **Zakonom o gospodarskih sodiščih z dne 5. 7. 1954**¹⁶ in **Odlokom o registraciji gospodarskih organizacij z dne 9. 10. 1954**.¹⁷

Uredba o ustanavljanju podjetij in obrtov¹⁸ je določala, da morajo biti podjetja vpisana v register gospodarskih organizacij, ki ga vodi okrožno sodišče, na območju katerega ima podjetje svoj sedež.

Po tej uredbi so imeli pravico ustanavljati podjetja:

- državni organi;
- gospodarske, združne in družbene organizacije;
- skupine državljanov.

Državni organi, ki so imeli pravico ustanavljati podjetja po tej uredbi, so bili:

- zvezni ali republiški izvršni svet;
- izvršni svet avtonomne pokrajine;
- okrajni ljudski odbori;
- mestni ljudski odbori;
- občinski ljudski odbori.

Okrožna sodišča so morala v treh mesecih po uveljavitvi uredbe od pristojnih državnih organov prevzeti register gospodarskih organizacij. Podjetja so morala v šestih mesecih po uveljavitvi te uredbe prilagoditi pravila in firmo podjetja določbam te uredbe. Podjetja, ki so imela v svoji firmi označbo "*državno*", "*okrajno*", "*mestno*", "*republiško*" ali "*zvezno*", ali so imela v svoji firmi državni grb, so morala te označbe izbrisati iz firme, razen v primeru, če je bil krajevni običaj, da je bila v firmi označba "*mesto*" (npr. mestna kavarna). Če podjetje ni opravilo omenjenih izbrisov, je to opravil registrski organ po uradni dolžnosti.

Ko je bil sprejet **Zakon o gospodarskih sodiščih**,¹⁹ so za vodenje registra gospodarskih organizacij postala pristojna okrožna gospodar-

ska sodišča (peta točka devetega člena). Okrožna sodišča so morala v mesecu dni po uveljavitvi zakona izročiti pristojnim okrožnim gospodarskim sodiščem registre gospodarskih organizacij.

Na podlagi omenjenega zakona je bil izdan **Odlok o registraciji gospodarskih organizacij**,²⁰ ki je določal, da registracijo gospodarskih organizacij opravlja okrožno gospodarsko sodišče, na območju katerega ima gospodarska organizacija svoj sedež.

Registracijo gospodarskih organizacij so opravili z vpisom v:

- register podjetij in obrtov;
 - združni register.
- V register podjetij in obrtov so bili vpisani:
- podjetja in obrti;
 - obratne in poslovne enote podjetij in obrti;
 - skupnosti podjetij;
 - obrtne zadruge.

V združni register so bili vpisani:

- kmetijske zadruge;
- samostojni obrati kmetijskih zadrug;
- nekmetijske zadruge (razen obrtnih).

Na podlagi navedenega odloka je bilo izdano **Navodilo o registraciji gospodarskih organizacij z dne 16. 10. 1954**,²¹ ki je natančneje določalo način registriranja gospodarskih organizacij.

V register podjetij in obrtov so se po tem navodilu vpisovali:

- podjetja in obrti;
- obratne in poslovne enote podjetij in obrti;
- skupnosti podjetij;
- obrtne zadruge;
- kmetijske zadruge organizirane kot podjetja;
- podjetja in obrti, ki so jih ustanovljale kmetijske zadruge.

Podjetja, ki so se ustanovljala kot zunanjetrgovinska, so se morala pred vpisom v zunanjetrgovinski register vpisati v register podjetij in obrtov.

Zasebne obrti so se registrirale po posebnih predpisih.

V združni register so se po tem navodilu vpisovali:

- kmetijske zadruge;
- samostojne obrate kmetijskih zadrug;
- nekmetijske zadruge (razen obrtnih).

Za registracijo gospodarskih organizacij so uporabljali več knjig:

- register podjetij in obrtov;
- združni register;
- imenik;
- rokovnik.

Za vsako skupino krajev in mest je bil uveden poseben register podjetij in obrtov oziroma združni register. Posebna knjiga je bila lahko uvedena za posamezni kraj oziroma mesto na območju okrožnega gospodarskega sodišča, kar je

¹⁵ Ur. l. FLRJ, št. 51-424/53.

¹⁶ Ur. l. FLRJ, št. 31-383/54.

¹⁷ Ur. l. FLRJ, št. 43-536/54.

¹⁸ Ur. l. FLRJ, št. 51-424/53.

¹⁹ Ur. l. FLRJ, št. 31-383/54.

²⁰ Ur. l. FLRJ, št. 43-536/54.

²¹ Ur. l. FLRJ, št. 45-560/54.

določil predsednik okrožnega gospodarskega sodišča.

V imenik so se vpisala po abecednem redu registrirana podjetja oziroma zadruga z označbo številke registrskega lista.

Rokovnik je bil namenjen za vpisovanje rokov, v katerih so se morala ustanovljena podjetja konstituirati po 19. členu Uredbe o ustanavljanju podjetij in obrtov.²²

Vse priglasitve za vpis ustanovitve podjetja oziroma zadruga v register so se najprej vpisale v vpisnik Fi. Priglasitev z vsemi prilogami je sestavljala enoten spis, ki se je vodil pod poslovno številko vpisane priglasitve. Po vpisu v register se je vodil celoten spis pod označbo registrske številke. Vse poznejše vloge so se vpisale najprej v vpisnik Fi, potem pa so se priložile k spisu, tako da se je v rubriki "Opomba" vpisnika Fi vpisala ustrezna registrska številka spisa.

Ustanovitev obratne ali poslovne enote se je vpisala v ustrezno rubriko registrskega lista na katerem se je vodilo podjetje oziroma zadruga. Obratne oziroma poslovne enote so bile: trgovine v okviru trgovskih podjetij, prodajalne proizvodnih podjetij, skladišča, odkupne postaje, trgovska predstavništva, gostišča v okviru gostinskih podjetij, delavnice v okviru obrtnih podjetij, samostojni obrati v okviru kmetijskih zadrug itd. Če je imela obratna oziroma poslovna enota glede poslovanja samostojne pravice, se je vpisala na poseben registrski list. Na poseben registrski list se je vpisala tudi tista obratna ali poslovna enota, ki je bila ustanovljena zunaj sedeža podjetja oziroma zadruga, a na območju istega okrožnega sodišča.

Če je bila obratna ali poslovna enota ustanovljena zunaj območja okrožnega gospodarskega sodišča, kjer je imelo podjetje oziroma zadruga svoj sedež, jo je registriralo okrožno gospodarsko sodišče, na območju katerega je imela enota svoj sedež.

Gospodarske organizacije, ki so morale biti registrirane po določbah tega navodila – z izjemo kmetijskih zadrug – in so bile vpisane v registre, ki so jih vodili pristojni organi, dokler jih niso prevzela okrožna sodišča, so se prenesla iz teh registrov v register podjetij in obrtov oziroma v združni register.

V registre gospodarskih organizacij okrožnega gospodarskega sodišča so se po tem navodilu prenesli tudi:

- vpisi, ki jih je opravilo okrožno sodišče po prevzemu registrov od pristojnih organov;
- vpisi, ki jih je okrožno gospodarsko sodišče opravilo po uveljavitvi zakona o gospodarskih sodiščih.

Obstoječe kmetijske zadruga so se registrirale po določbi drugega odstavka 87. člena Uredbe o kmetijskih zadrugah z dne 26. 1. 1954.²³ Kmetijska zadruga je veljala za ustanovljeno z dnem registracije. Zadrugo je registriralo okrožno sodišče, na območju katerega je imela zadruga svoj sedež.

Ko je začela veljati navedena uredba, je prenehal veljati Temeljni zakon o zadrugah,²⁴ veljaven pa je ostal Splošni zakon o zadrugah,²⁵ če ni bil v nasprotju z določbami te uredbe in če se ni nanašal na kmetijske zadruga.

SUMMARY

THE REGULATIONS ON REGISTRATION OF ECONOMIC ENTERPRISES FROM 1946 TO 1954

In her article the author presents the way of registration of economic enterprises from 1946 to 1954. This is a period, when after the establishment of new social system, the system of register keeping also altered. Before the period in question, the registration of enterprises and co-operatives was the responsibility of district and commercial courts. With the after-war changes, the administrative bodies became responsible for the registration. In 1954, however, the registration records were again taken over by the courts, at first by district courts, and later by district commercial courts.

²³ Ur. l. FLRJ, št. 5-46/54.

²⁴ Ur. l. FLRJ, št. 49-411/49.

²⁵ Ur. l. FLRJ, št. 59-419/46.

²² Ur. l. FLRJ, št. 51-424/53.

Od požarne samopomoči do organiziranja gasilskih društev – gasilstvo v drugi polovici 19. stoletja na Celjskem

IVANKA ZAJC CIZELJ

Gasilni redi

Ogenj je od nekdaj pomenil veliko nevarnost tako za človeka kot tudi za njegovo imetje, zato sega boj proti ognjenim zubljem daleč v zgodovino – lahko bi rekli, da se je začel v bistvu s stalno naselitvijo in graditvijo prebivališč; najprej je bila tovrstna dejavnost res namenjena gašenju požarov, vendar so že kar kmalu začeli načrtno skrbeti tudi za protipožarno zaščito.

Predpisi, ki so neposredno urejali gašenje in protipožarno varstvo so bili gasilni redi; ti so bili sprejeti: 14. junija 1825 z razglasom štajerskega glavarstva, 9. februarja 1857 z odredbo namestništva in 23. junija 1886 z zakonom. Posredno sta preventivo požarov in gašenje zajemala še: gradbeni red, sprejet z odredbo namestništva 9. februarja 1857 in občinski statut, sprejet na podlagi zakona (5. marec 1862) o organiziranju občin ter občinskega reda za vojvodino Štajersko, sprejetega z zakonom z dne 2. maja 1864 – za mesto Celje sta bila občinski statut in volilni red sprejeta z zakonom z dne 21. januarja 1867.

Gasilni red, sprejet leta 1857, še ni predvideval organiziranega gasilstva v smislu posebnih skupin ljudi, ki bi bile usposobljene za gašenje in reševanje. Pri gašenju požara so morali sodelovati vsi sposobni krajani, kar predpis imenuje osebna pomoč; ta je zajemala gašenje (shranjevanje in uporabo gasilnih priprav) in reševanje (pomoč pri reševanju življenj ter varovanju zdravja in lastnine ogroženih).

Gasilni red je zahteve glede požarnega varstva razdelil na tale poglavja:

- O gasilnih pripravah,
- O hitrem odkrivanju požara in obveščanju,
- O izvajanju gašenja,
- O opravih po pogasitvi požara in
- O pokritju stroškov za gasilne priprave.

Gasilnemu redu je sledil obširen dodatek o preprečevanju požara in o kazenskih sankcijah za kršilce gasilnega reda.

Gasilne potreščine

Za gašenje požarov so potrebovali gasilna sredstva: vodo, gasilna orodja in "gasilce".

Osnovno gasilno sredstvo je bila voda, zato so v prvi vrsti skrbeli, da je bila na razpolago, ko so jo potrebovali, in sicer:

- z urejanjem dovozov do ribnikov, studencev in napajališč,

- z izdelavo vodnjakov in vodnih zbiralnikov in
- z vzdrževanjem vodnih rezerv – v vseh večjih poslopih in poslopih, kjer je bila nevarnost za nastanek požara večja, so morali (na podstrešju ali drugem primernem kraju) imeti sod in več veder; le – ta so marca vsako leto napolnili s čisto vodo, ki so jo redno obnavljali.

Primerno gasilno orodje so morali imeti vsa poslopja; samostani, tovarne, mlini ipd. naj bi poleg mehov za vodo, krampov in lopat, imeli še brizgalne.

Med potrebno gasilno orodje vsake občine so prištevali: večje in manjše brizgalne na vozovih ali nosilih (ročne brizgalne), vozove za vodo z vedri ali sodi, kavelj za ogenj, železo za lomljenje, krampe, lopate, lestve z železnimi kavli in navadne lestve, škafe za vodo ali mehove iz usnja, gutaperče,¹ iz slame spletene posode, obdelane s smolo, pločevinaste ali žičnate svetilke s svečami in dolge drogove, ki so imeli na koncu platnene ali volnene krpe, ki so jih zmočili in uporabljali predvsem za gašenje manjših požarov.

Predpisana gasilna orodja je občina shranjevala v posebnem, lahko dostopnem prostoru, v tehnično brezhibnem stanju. Gasilne brizgalne so morale imeti vse zgradbe, ki so po namenu in veličini presegle osnovni bivalni namen – kot so bili: farovži, tovarne, mlini, plavži, ...

Lastniki konj, ki so prebivali v kraju ali so se tam samo začasno zadrževali, so morali dati konje na razpolago za vožnjo gasilnih priprav in vode. Določeno število konj je bilo v nenehni pripravljenosti, da ob izbruhu požara ne bi nastali nepredvideni zastoji.

Pri gašenju so morali sodelovati vsi delovno sposobni posestniki in krajani v naselju, v katerem je izbruhnil požar. Gasilni red je to še posebej zahteval od dimnikarjev, zidarjev, krovcev ter tesarskih, kovaških in ključavničarskih mojstrov in njihovih pomočnikov. Na pomoč so bili dolžni priskočiti tudi omenjeni obrtniki iz vseh okoliških krajev, ki so bili manj kot uro (verjetno hoda) oddaljeni od kraja požara. Hišni posestnik, ki sam ni mogel sodelovati pri gašenju in reševanju, je moral poskrbeti za ustrezno nadomestilo in poslati drugo, za gašenje sposobno osebo.

¹ Gutaperča, posušen in z vodo zmešan mlečni sok raznih dreves na Sumatri in sosednjih otokih; produkt je podoben kavčuku in se rabi kot izolacijski material, npr. za podmorske kable. Pouché slovar, Joža Glonar, I. del, str. 459, Ljubljana 1931.

Poleg hitrosti je bil za uspešnost gašenja pomemben še red, zato je okrajna gosposka že vnaprej določila opravila, ki jih je moral posameznik prevzeti ob izbruhu požara (podajanje vode, dovajanje vode, dostava brizgaln, veder, mehov in lestev, skrb za studence in brizgalne, lomljenje in podiranje nevarnih predmetov, shranjevanje rešenih stvari ...). Zadolženi so navodila v obliki odločbe prejeli redno vsakih šest mesecev – tako so ob izbruhu požara vedeli, kaj je njihova naloga, in je gašenje lahko steklo brez neredov in panike.

Posebej poučeni glede orodja in gašenja so morali biti zgoraj navedeni rokodelci. Če je bilo mogoče, so jih v hitrosti in spretnosti izurili občinski izvedenci.

Okrajna gosposka je poleg požarnih komisarjev, ki so morali biti navzoči pri gašenju, zadolžila tudi druge uradnike, da so ob pomoči dogovorjenih znakov skrbeli za red pri gašenju. Predvsem je moral biti na kraju požara okrajni predstojnik (glavar, izjemoma njegov namestnik) in ta je moral skrbeti za delo z gasilnimi pripravami – do njegovega prihoda je to delo opravljal občinski predstojnik.

Ker je bila ob požaru večja možnost za odtujitev premoženja, so okrajne gosposke in občine zadolžile svoje služabnike in policijske stražnike, da so nadzirali gibanje sumljivih oseb.

Za reševanje ogroženih živali so bili zadolženi tisti krajanji, ki so bili večji dela z živino – so imeli domače živali.

O poteku gašenja in o zadolženih osebah so vodili zapisnik – ne samo zato, da se zadolžitve ne bi pozabile, ampak tudi zato, da so nadzorovali izvajanje obveznosti in poklicali na odgovornost osebe, ki med požarom niso opravile svoje dolžnosti.

Odkrivanje požara in obveščanje

Za uspešno gašenje sta bila pomembna čimprejšnje odkritje požara in hitro posredovanje, zato je moral tisti, ki je odkril požar, pa naj je bil ta še tako neznaten, takoj ustrezno ukrepati.

Dolžnost obveščanja (alarmiranja) je v prvi vrsti nalagal gasilni red: hišnim posestnikom, stanovalcem, njihovim služabnikom in nočnim čuvajem, ki so morali biti nameščeni v vseh krajih, kjer je bilo skupaj več kot deset strnjenih hiš, ter v tovarnah in delavnicah, ki so stale v neposredni bližini naselja in so pri proizvodnji uporabljale ogenj. Nočni čuvaji so morali hoditi po kraju gor in dol ter budno paziti na morebitne znake požara; njihov delovni čas je bil prilagojen letnemu času, oziroma dolžini noči – tako so v obdobju med sv. Mihaelom (29. septembrom) in veliko nočjo delali od 21. ure zvečer do 4. ure zjutraj ter preostale dni od 22. ure zvečer do 2. ali 3. ure zjutraj.

Tisti, ki je odkril požar, je moral poskrbeti za razglasitev nevarnosti s trkanjem na okna in vrata, zvonjenjem ipd. ter urediti, da so najprej poklicali, ponoči pa zbudili stanovalce ogrože-

nega poslopja ter obvestili občinskega predstojnika, ki je poskrbel za nadaljnje obveščanje.

Gašenje

Ob požarnem alarmu so morale priti vse zadolžene osebe na kraj požara s pripadajočo gasilno opremo. Zaradi možnih telesnih poškodb je moral biti pri vsakem požaru navzoč krajevni (bližnji) ranocelnik s pomočniki in medicinskimi pripomočki; ob prihodu se je javil vodji gašenja, ki je imel pregled nad dogajanjem na prizorišču. Navzočnost farnega dušnega pastirja s pomočniki ni bila obvezna, pač pa zelo priporočljiva, ker je dajala dober zgled in tako pozitivno vplivala na krajane.

Prva naloga navzočih je bila zadužitev ognja, druga odstranitev vseh lahko gorljivih reči in tretja gašenje požara.

Pri gašenju so "vodne čete" postavili v dve vrsti – v prvi so si vodo v mehovih ali vedrih podajali iz rok v roke ter polivali ogenj ali polnili brizgalne, v drugi pa so po istem sistemu potovale prazne posode. Gasilni red ugotavlja, da je ta način dosti boljši kot tekanje sem in tja z vedri.

Dokler je bil ogenj v zaprtem prostoru, so ga poskušali zadušiti s polivanjem in preprečevanjem dotoka zraka. Z mašenjem vseh odprtih (vrat, oken) z zemljo, rušo, gnojem, kamenjem in opeko so požar omejili in zmanjšali ali ustavili dotok za gorenje potrebnega kisika.

Pri cerkvenih požarih je bilo treba vodo takoj zanesti na cerkveni zvonik in na podstrešje, zavarovati line, zaščititi dragoceno cerkveno opremo in kar najhitreje spraviti na varno krstne, poročne in mrliške matične knjige.

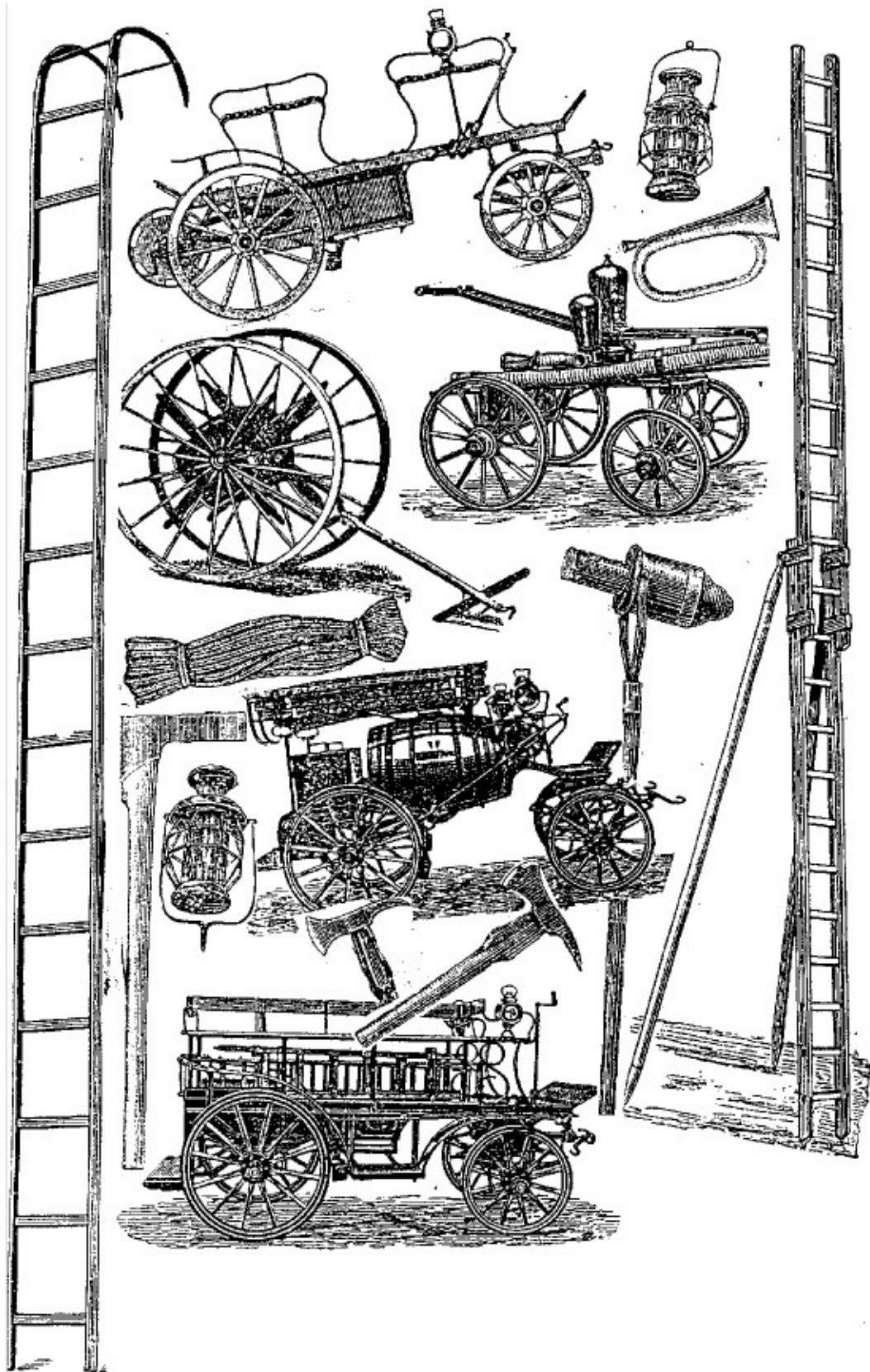
Če se je požar tako razširil, da polivanje ni več pomagalo, so takoj odstranili vse, kar je bilo gorljivega, vdrli streho in potisnili zunanje stene v notranjost gorečega poslopja ter tako poskušali zadušiti ogenj.

Ob resnični nevarnosti, da se bo požar razširil na celotno naselje, so podrli sosednje hiše in omejili ogenj; gospodarji tako uničenih hiš so imeli enake pravice do odškodnine kot pogoreli. Kadar se je dokazalo, da so na ta način rešili celotno naselje, ali se je to dejanje tudi drugače pokazalo kot izjemno koristno, je lastnik podrte hiše dobil še posebno odškodnino.

Uspešnost gašenja je bila precej odvisna od reda, miru in varnosti, zato so pri vsakem požaru:

- poskrbeli za takojšen policijski nadzor, in če je bilo treba, poklicali vojaško pomoč;
- preprečili nepotrebno beganje, jokanje, kričanje, prigovarjanje, nepooblaščno zapovedovanje, prepiranje in sploh vse, kar bi lahko motilo tekoče delo;
- odstranili brezposelne gledalce s prizorišča ter
- preprečili pretepanje in grdo ravnanje.

K uspešnemu gašenju in ohranitvi reda in miru so svoje pripomogle tudi proste in ponoči osvetljene dovozne poti.

*Del gasilnih priprav iz kataloga dunajskega proizvajalca Fr. Kernreuter-ja, Gradec 1895.
Zgodovinski arhiv Celje, fond MOC I, fasc. 8.*

Rešeno lastnino so znosili na določen prostor in zastražili z zanesljivimi ljudmi.

Kadar je bilo ogroženo človeško življenje, je bila prva in pglavitna naloga vseh navzočih reševanje ljudi.

Da bi spodbujali čim hitrejšo in čim bolj požrtvovalno pomoč pri reševanju in gašenju, so poleg nagrade za rešitev ogroženega življenja predvideli še posebne premije, ki so jih izplačevali iz državne blagajne, in sicer:

- goldinar (v nad. gld.) osebi, ki je prva sporočila občinskemu predstojniku ali ustrezni oblasti, da je izbruhnil požar;
- po dva gld. dimnikarskemu, zidarskemu in tesarskemu pomočniku, ki so prvi prišli na kraj požara in uspešno pomagali;
- tri oziroma dva gld. za dostavo velike brizgalne;
- dva oziroma gld. za dostavo velikega voza z vodo;
- dva oziroma gld. za dostavo voza z vedri ali mehovi.

Posebno nagrado so namenili posamezniku ali skupini za izjemno pogumno, prizadevno in spretno ukrepanje – o višini te nagrade je odločalo okrožje.

Povrnjene potne stroške so dobile osebe iz sosednjih krajev, ki so pripeljale vozove z brizgalnami, vodo in mehovi; višino voznine je določil okrajni urad.

Po pogasitvi požara

Po končanem gašenju so natančno pregledali pogorišče in ukrenili vse potrebno, da ni prišlo do ponovnega vžiga. Gasilci so ostali na pogorišču vse dokler vodja gašenja ni ocenil, da je ogenj v celoti pogasjen. Če je bilo treba, so na pogorišču postavili požarno stražo.

Stražo, ki je čuvala rešeno lastnino pogorelega, so lahko odstranili šele, ko je lastnik prevzel stvari. Gasilna orodja so takoj po končanem delu spravili na poseben prostor ter jih vrnili lastnikom; ob tem so orodja pregledali in ugotovili morebitne poškodbe ali uničenje. Dolžnost lastnika je bila, da je čim prej poskrbel za popravilo poškodovanih orodij in nadomestilo uničenih; stroške za popravilo in nakup je pokrila okraj.

Prva dolžnost oblasti je bila, da je poskrbela za zdravniško oskrbo poškodovancev in poiskala prebivališče tistim pogorelim, ki jih krajan niso prostovoljno vzeli pod streho.

Po končanem reševanju in gašenju je oblast ob pomoči izvedencev, občinskih predstojnikov in drugih, sprožila preiskavo o vzroku požara in poteku gašenja ter reševanja. Če so ugotovili, da je šlo za zlonameren požig, je krivce kaznovala sodna oblast.

Pokritje stroškov za gasilne naprave

Za nakup in vzdrževanja gasilnih naprav je bil

zadolžen lastnik. Če se je gasilno orodje poškodovalo ali uničilo pri požaru, je stroške pokrila okrajni urad, ki je poskrbel tudi za pokritje drugih stroškov reševanja in gašenja.

Okrajni urad je moral pokriti stroške popravila in nakupa pri gašenju poškodovanih in uničenih privatnih gasilnih naprav – na ta način je oblast zagotovila, da bodo ob izbruhu požara sodelovali hišni lastniki in obrtniki z vsemi potrebnimi gasilnimi pripravami in jih je na tej podlagi tudi kaznovala, če so odklonili sodelovanje ali neopravičeno zamujali.

Stroške, ki jih ni pokrila zavarovalnica, je kot predplačilo pokrila okrajna blagajna; izplačano predplačilo je nato pokrila posestnik, ki so mu reševali imetje. Kadar je šlo za zelo siromašne osebe, ki jim krivde niso dokazali in ni bilo nikogar, ki bi ga pravno lahko držali za povračilo škode, je to finančno breme prevzela občinska ali okrajna blagajna.

Dodatek o preprečevanju požarov in o kaznovanju kršilcev gasilnega reda

Za izpolnjevanje gasilnega reda in izvajanje požarnih ogledov je skrbel okrajni urad. Požarne ogledje je opravljala posebna komisija, ki so jo v mestih in trgih sestavljali: župan, zidarski, tesarski in dimnikarski mojster, na podeželju pa župan in bližnji dimnikarski mojster. Komisija je delala brezplačno; njena dolžnost je bila, da je najmanj dvakrat na leto obiskala vse hiše in pregledala dimnike, peči in ognjišča ter ugotovila pomanjkljivosti, zaradi katerih bi lahko nastal požar; neodložljive napake je takoj sanirala, druge pa prijavila okrajnemu uradu.

Župan je poskrbel, da je bil gasilni red vedno na razpolago in vsaj enkrat na leto javno razglašen; okrajnemu uradu je v dokaz izvedene razglasitve predložil dokument s podpisi vseh članov občinskega odbora. Prav tako so morali imeti obrtniki in družbe gasilni red shranjen v arhivu in ga vsako leto vsaj enkrat prebrati na skupščini.

Požigalce, ki so ogenj podtaknili, so imeli za hudodelce in predvidena kazen je bila zelo stroga – glede na povzročeno škodo in ogroženost življenj so lahko namerne požigalce obsodili celo na smrt. Višina kazni je bila odvisna od povzročene škode – torej od tega, koliko jim je uspelo rešiti premoženje in pogasiti požar oziroma požar pravočasno pogasiti ter preprečiti škodo. Požigalec je bil oproščen vsake kazni, če se je skesal ter sam pravočasno in uspešno naredil vse, da škode ni bilo.²

Sočasno kot gasilni red je bil sprejet gradbeni red, ki je precej pozornosti namenil prepreče-

² Gasilni red, razglas namestništva, 9/2-1857, št. 4, Deželno – vladni list za vojvodino Štajersko, leto 1857, III. del, v nemški izdaji, 12/3-1857, v dvojezični izdaji, 11/8-1857.

vanju požarov tako pri uporabi gradbenih materialov kot tudi pri načinu graditve.

Posebno pozornost je gradbeni red namenil zahtevam protipožarnega varstva pri zidanju dimnikov, ognjišč in kuhinj.

Na protipožarno zaščito so mislili že pri lokaciji stanovanjskih zgradb, zato je gradbeni red predvideval primerno razdaljo med zgradbami; še posebej strog je bil ob sosedstvu z nevarnimi obrati ali skladišči nevarnih snovi oziroma lahko gorljivih materialov.

Gradbeni red je imel ločene zahteve glede zidav v mestih in trgih (I. del) ter zidav na podeželju (II. del). Načelno so morali tudi pri gradnjah na podeželju upoštevati v prvem delu postavljene zahteve z malenkostnimi olajšavami, ki pa jih predpis ni dopuščal, ko je šlo za uporabo gradbenega materiala – strogo je zahteval zidavo z ognja varnimi materiali in dopuščal odmike le na zelo siromašnih območjih in pri samotnih poslopih. Na podeželju, kjer požarna bramba ni bila dovolj organizirana in bi bil vsak požar lahko usoden za več poslopij ali celo naselje, je gradbeni red predpisoval široka, s košatimi drevesi posajena "dvorišča" med hišami in gospodarskimi poslopiji, ki so predstavljala fizično oviro za širjenje požara.

Ostanki tega predpisa so ponekod še vidni – na podeželju še dandanes najdemo med hišo in skednjem posajen košat oreh ali divji kostanj.³

Občinski statut za mesto Celje, sprejet z zakonom leta 1867, je v četrtem delu (člen 20), kjer govori o nalogah občine, navajal, da je dolžnost občine poskrbeti, da sta človek in lastnina brez nevarnosti (točka 2), in "paziti na gradnje in ogenj" (točka 9)...⁴

Leta 1886 je bil uzakonjen nov gasilni red, ki je organiziranje in vodenje protipožarne in gasilske dejavnosti prenesel iz okrajev na občine ter uzakonil organizirano gasilstvo v smislu usposobljenih gasilnih enot, ki so lahko delovale kot javne ali kot privatne gasilske ustanove. Javne gasilske ustanove so bile lahko organizirane kot društva na temelju leta 1867 sprejetega društvenega zakona, ali kot plačane gasilske enote v okviru občinskih služb; javne gasilske enote – imenovane požarne brambe so morale delovati skladno z uzakonjenim gasilnim redom in društvenimi oziroma občinskimi predpisi. Privatne gasilske enote so ustanavljala podjetja za svoje potrebe in so bile dolžne upoštevati obravnavani gasilni red samo v dveh členih; člen 34 se nanaša na podrejenost pri sodelovanju več gasilskih čet na kraju požara, kjer je bil primarni vodja re-

ševanja in gašenja načelnik krajevne gasilske enote; člen 47 obravnava pokritje stroškov, ki bi nastali zaradi dostave gasilnih priprav in sodelovanja pri gašenju.

Omenjeni gasilni red je obravnaval:

- preprečevanje požarov,
- gasilne ustanove,
- ukrepe med požarom in po njem,
- stroške gašenja in
- kazenske sankcije.

Preprečevanje požarov

V zvezi s preprečevanjem požarov je bila naloga občine izpolnjevanje določb požarnega reda in skrb za požarno varnost. V okviru občine je delovala požarna policija, ki je bila podrejena županu. Svoje delo je občina opravljala prek požarne komisije, ki je ugotavljala izpolnjevanje varnostnih ukrepov in predpisov protipožarne zaščite. Oglede je komisija opravila najmanj enkrat na leto, v podjetjih (tovarnah), ki so bila v strnjem naselju, in v katerih je bila nevarnost za nastanek požara večja, pa vsake tri mesece. Komisijo so sestavljali: predstavnik občinskega zastopa, dimnikar, ali če tega ni bilo, eden od strokovnjakov za gradnje in član krajevne požarne brambe. O požarnem ogledu so vodili zapisnik in ga shranili na občini. Posebno pozornost so posvečali dimnikom in čiščenju. Prav tako kot že prejšnji red je tudi ta zahteval za strnjena naselja nočno stražo.

Gasilne ustanove

Dolžnost vsakega krajana je bila, da je dal na razpolago svoja gasilna sredstva in prostovoljno ter brezplačno pomagal pri gašenju. Pomoči so bile zavezane tudi sosednje občine. Lastniki konj so morali posoditi konje za dovoz brizgaln in drugih gasilnih priprav.

Občinski zastop je za vsako sklenjeno naselje, ki je štelo najmanj petnajst hiš, izdal gasilni red z razporedom del, iz katerega je bila razvidna dolžnost vsakega posameznega krajana; red je vključeval tudi pomoč sosednjih naselij.

O izbruhu požara je občina obvestila sosednje občine z dogovorjenimi znaki. Dolžnost vsakega gospodarja je bila, da je imel pri hiši ali na posesti na razpolago vodo in druga sredstva za gašenje. V strnjenih naseljih je za zadostno količino vode poskrbela občina. Če v bližini ni bilo dovolj vode v naravnih in dostopnih zbirališčih, je moralo naselje vzdrževati javen vodnjak ali vodno zbirališče, ki so ga najmanj enkrat na leto očistili. V večjih zgradbah so imeli na primernih mestih (na podstrešju, poleg vhoda ali na drugem ustreznem prostoru) z vodo napolnjene sode.

Gasilno orodje je bilo predpisano glede na velikost naselja – občine s sklenjenimi naselji najmanj petnajstih hiš so morale imeti brizgalno na kolesih s pripadajočimi cevmi, voz za vodo,

³ Gradbeni red, razglas namestništva št. 5, 9/2-1857, Deželno – vladni list za vojvodino Štajersko, leto 1857, IV. del, v nemškem jeziku, 12/3-1857, dvojezična izdaja, 17/9-1857.

⁴ Statut mesta Celja, zakon, s katerim se razglašata statut in občinski volilni red za Celje, 21/1-1867, Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko, IV. del, 1867, 14/2-1867.

lestve in drugo gasilno orodje, ki je bilo shranjeno na lahko dostopnem kraju in v tehnično brezhibnem stanju.

Če je bila v kraju organizirana požarna obramba, so ji dali na razpolago potrebno število pomočnikov.

Požarno brambo so lahko organizirali kot javno ali kot privatno ustanovo. Njena naloga je bila varovanje življenja in lastnine prebivalcev.

Ustanavljanje gasilskih društev je podpirala država; župan je bil zadolžen, da je v vsakem sklenjenem naselju z najmanj petdesetimi hišami, v katerem še ni bilo prostovoljnega gasilskega društva (v nad. PGD), vsaj enkrat na leto agitiral za ustanovitev PGD, oziroma če je društvo že obstajalo, pa pozival k pristopu.

Pravila (statut) PGD v ustanavljanju je najprej proučil in sprejel občinski zastop; nato so jih, skladno z društvenimi predpisi, predložili namestništvu, ki je bilo pristojna oblast za društveno dejavnost.

Razmerje med občino in prostovoljnim gasilskim društvom je bilo določeno s statutom in dogovori, kajti dejavnost reševanja in gašenja je bila kompleksna dejavnost, ki je zahtevala urejeno sodelovanje med oblastjo in društvom.

Načelnik PGD (v odsotnosti načelnika pa namestnik) je bil pri reševanju in gašenju samostojen in neodvisen; za svoje delo in postopke je odgovarjal neposredno županu. Če je bilo v kraju več tovrstnih društev, je občinski zastop določil, kateri od načelnikov bo na kraju požara vodil delo.

Dokler si PGD ni pridobilo dovolj sredstev za nabavo in vzdrževanje svojih lastnih gasilnih naprav, je razpolagalo z občinskimi.

PGD, ki je dobivalo sredstva iz občinskega proračuna, je bilo dolžno predložiti občinskemu zastopu vsakoletni finančni plan in obračun.

Člani gasilskega društva so med službo in zunaj nje nosili predpisane oznake, ki jih druge osebe niso smele uporabljati.

Pri reševanju in gašenju so morali vsi gasilci in pomočniki ubogati poveljnika krajevnega gasilskega društva; njegovo mesto je bilo označeno z rdečo zastavo podnevi in ponoči z rdečo svetilko.

Ukrepi med požarom in po njem

Dolžnost vsakega človeka je bila, da je takoj po odkritju požara obvestil pristojne; še posebej je to obveznost nalagal zakon čuvajem in nočnim čuvajem ter hišnim posestnikom, stanovalcem in njihovim služabnikom.

Župan je alarmiral požarno brambo in za pomoč zadolžene osebe ter obvestil policijsko komando, predstojnika politične oblasti in vojaško komando, če so imenovane ustanove bile v naselju samem ali v njegovi bližini, nato je šel na mesto požara in vodil reševalno in gasilno akcijo, če požarna bramba še ni bila navzoča; takoj po prihodu navedene je to delo prevzel njen načelnik, župan pa je poskrbel za red in za zaščito

rešenega premoženja.

Če je bil ogenj obširnejši in je bila nevarnost razširitve požara, je župan na najhitrejši možni način obvestil (hiter sel, telegraf ...) sosednje občine ter prosil za pomoč.

Poseg v privatno lastnino (podiranje, rušenje) z namenom, da se onemogoči širjenje požara, je lahko dovolil samo občinski predstojnik (župan), in sicer le v skrajni sili, ko so bile izrabljene že vse druge možnosti za zajezitev ognjene ujme.

Po pogasitvi požara je za zaščito pogorišča poskrbel župan ob pomoči poveljnika požarne brambe, če je bil ta navzoč.

Tudi preiskava v zvezi s požarom (vzrok, morebitni krivci, potek reševanja in gašenja, višina škode) je bila v rokah župana; ta je na podlagi preiskave ugotovil morebitno krivdo zavarovanca za nastali požar in za njegovo razširitev.

Zavarovalnici je župan izdal potrdilo samo, če je preiskava pokazala, da (po kazenskih predpisih) zavarovanca ni mogoče obravnavati kot zločinca.

O preiskavi so vodili zapisnik, v katerega je pooblaščenec zavarovalnice vpisal priznano škodo. Če je obstojal sum, da je vzrok požara kaznivo dejanje, so o tem obvestili pristojno oblast.

Stroški gašenja

Stroške gasilnih priprav so nosili posamezni posestniki v višini, kot je predpisoval zakon, sicer pa kraji in občine. Če je bila v kraju tovarna, zaradi katere je bila možnost požara povečana, je moralo vodstvo podjetja prispevati določena sredstva za nabavo in vzdrževanje temu primerne večje količine gasilnih priprav, kot jih je bila dolžna imeti občina v normalnih okoliščinah.

Furmani, ki so vozili gasilne priprave in gasilce, so dobili določeno odškodnino iz občinske blagajne tiste občine, za katero so opravili storitev, kolikor tega zneska ni pokrila zavarovalnica. Pravico do povračila so lahko furmani uveljavljali pri županu osem dni po požaru.

Kazenske sankcije

Za ravnanje in delovanje osebe ali skupine, ki bi lahko imeli za posledico požar in nista bili skladni s policijskim zakonom in odredbami ter občinskimi predpisi, je bila, kolikor kazni niso predvidevali kazenski ali zgoraj omenjeni predpisi, predvidena kazen do 100 gld. globe ali do dvajset dni zapore. Na tej podlagi izterjana globa se je stekala v občinsko blagajno za reveže.⁵

⁵ Zakon z dne 23. junija 1886, gasilni red za vojvodino Štajersko z izjemo deželnega glavnega mesta, Gradca, Uradni poduk za mestno stražo v Celju, Celje 1887, str. 135-151.

Začetki prostovoljnega gasilstva na Celjskem in arhivsko gradivo

Problematika proučevanja zgodovine gasilstva je podobna kot problematika proučevanja delovanja drugih društvenih organizacij, kajti primarni arhivski dokumenti⁶ so se le redko ohranili. Za primarne imam tiste dokumente, ki so nastali neposredno pri ustvarjalcu in pričajo o njegovem delovanju, ne glede na to, v katerem fondu se zdaj hranijo; kot primer naj navedem finančna poročila in plane, ki so se (delno) ohranili v gradivu upravnih organov, ker so jih morala gasilska društva priložiti vlogi, če so želela dobiti določena sredstva iz občinskih proračunov, in kot drugotne, dokumente, ki so nastali pri drugih ustvarjalcih in pričajo o delovanju društva posredno – kot na primer občinske proračune, iz katerih je razvidno koliko sredstev so društva dobila določeno leto in za kaj so jih porabila. Poleg navedenih drugotnih arhivskih virov bi kot drugotni vir za proučevanje delovanja tovrstnih društev omenila še časopisne članke in notice, ki so navadno povezani s požari in intervencijo gasilcev.

O razvoju gasilstva v Celju dobimo prve podatke v zapisnikih sej mestnega sveta, na katerih so obravnavali predvsem problematiko gasilne opreme, nove gasilne predpise, skladiščenje gasilnih priprav in razpolaganje s konji. Tovrstne zapise zasledimo v letih od 1859 do 1870.

Leta 1871 so začeli načrtno organiziranje prostovoljnega gasilskega društva – 26. aprila je zasedal svet mestne občine in obravnaval edino točko dnevnega reda: Ustanovitev prostovoljnega gasilskega društva.

Ustanovitveni komite je na omenjeni seji razjasnil nekaj za začetek delovanja PGD zelo aktualnih vprašanj:

- Koliko je mesto pripravljeno PGD, če bo to ustanovljeno, dati na razpolago mestno gasilno orodje? Na to vprašanje so jim odgovorili, da bodo gasilni inventar najprej popisali in nato določili tista orodja, ki jih bo lahko uporabljalo PGD. Stara gasilna orodja, ki jih je ob ustanovitvi dalo mesto na razpolago PGD, so ostala v lasti mesta in jih je društvo le brezplačno uporabljalo.
- Koliko je mestna občina pripravljena prispevati za nabavo društvenih gasilnih potrebščin? Odgovor je bil, naj PGD najprej ugotovi, katere potrebuje, in se potem obrne na občino, da se dogovorita o sofinanciranju.
- Bo občinski zastop za shranjevanje in zaščito njegovih lastnih potrebščin ponudil ustrezen prostor (skladišče)? Odboru so pojasnili, da je ustrezno skladišče že na razpolago.

- Kje predvidevajo prostor za gasilske vaje? Tudi na to vprašanje je odbor dobil zadovoljiv odgovor, saj so jim bili pripravljene ponuditi oba razpoložljiva vadbena prostora na Glaziji.
- Bo občinski zastop prispeval 500 gld. za postavitev treh hidrantov, nameščenih na primernih mestih, ki bi jih potrebovali za gašenje? Zastop je bil mnenja, da je najprej treba ugotoviti dejansko stanje razpoložljivih vodnih virov – pregledajo in po potrebi očistijo naj mestne vodnjake, in če se bo pokazalo, da ne zadostujejo, bodo poleg enega, že obstoječega hidranta, postavili na ustreznih mestih, še dva.⁷

Pripravljalni odbor v sestavi: dr. Neckermann (župan), Karel Mathes, Fric Mathes, Ivan Hostonsky, Jakob di Centa, August Tisch, Jožef Wokaun in Anton Lassnig se je sestel prvič 12. marca in drugič 11. aprila ter sklenil pismeno zaprositi občinski zastop za podporo; sledila je obravnavana seja mestnega sveta.

7. junija so za pomoč PGD v ustanavljanju organizirali zbiralno akcijo, v kateri so zbrali skupno 1058 gld.; hišni posestniki v mestu so prispevali 413 gld., v predmestju 64 gld. in drugi darovalci 580 gld. Po predračunu so za nabavo gasilnih orodij potrebovali 1668 gld., zato sta sredstva prispevala še mestna občina – 500 gld. – in okrajni zastop – 200 gld. Obstoječe mestne gasilne naprave (brizgalni na kolesih starejše izdelave, pokvarjeni ročni brizgalni, vozova za vodo, dvajset starih veder in štiri stare požarne kavle) so dali na razpolago brambi. Člani PGD so lahko vadili na prostorih (Glazija) ob Ljubljanski cesti, ki jih je imelo v najemu vojaštvo. Da bi zaščitili pravice najemnika, so se morali gasilci sproti dogovarjati z vojaško komando glede uporabe prostora.

1. avgusta 1871 so pod predsedstvom Jožefa Wokauna, predsednika pripravljalnega odbora, sklicali prvo generalno skupščino. Udeležilo se je je samo dvaindvajset članov, zato so izvolitev načelnika preložili.

Namestništvo je 28. avgusta 1871 z odredbo št. 10364 sprejelo ustanovitev požarne brambe v Celju. Naslednji mesec (28/9) je bramba sporočila občinskemu zastopu, da so se konstituirali – kot sledi: načelnik Karel Mathes, lastnih pivovarne; namestnik načelnika Adam Laßnigg, usnjar; blagajnik društva Gustav Schmidl, trgovec; blagajnik bratske skladnice Ivan Hostonsky, slaščičarski mojster; zapisnikar Friderik Peer, občinski uslužbenec; poveljnik (plezalcev) August Tisch, učitelj telovadbe; namestnik poveljnika Ivan Perko, trgovski posrednik; orodjar (vodja brizgaln) Ivan Tertschek, ključavničarski mojster; namestnik orodjarja Ferdinand Ferk, občinski uslužbenec; poveljnik gasilnega moštva Jakob di

⁶ V omenjenih izrazih prvotni in drugotni gre za odnos dokumenta glede na ustvarjalca – torej v tem primeru PGD, to pa ni neposredno povezano z arhivskim strokovnim izrazoslovjem.

⁷ ZAC, fond MOC I, fasc. 2, zapisnik seje mestnega sveta, 26/4-1871.

Centa, posestnik parne žage; namestnik poveljnika gasilnega moštva Jakob Prucha, urar; poveljnik zaščitnega (varnostnega) voda Ernst Rükschl, trgovec in namestnik Ivan Laa, kavarnar.

Pravila, ki so jih natisnili v več izvodih, so vsebovala tudi prijavnico za nove člane.

Oktober leta 1871 so za 1684 gld. nabavili brizgalno privatnega proizvajalca z Dunaja; na eno stran so napisali: "Freiwillige Feuerwehr in Cilli 1871" (Prostovoljno gasilsko društvo v Celju 1871) in na drugo: "Stadtspritze I" (Mestna brizgalna I) ter dodali mestni grb.

Prostovoljno gasilsko društvo je imelo tri vode (skupine), in sicer: brizgalce (Sprizenmänner), dvaintrideset mož; plezalce (Steiger), štirinajst mož in varnostnike (Schutzmänner), devetnajst mož.⁸

Podatki o ustanovitvi in delovanju društva do leta 1911 so se ohranili v brošuri, ki jo je izdalo PGD v samozaložbi; pregled delovanja društva je po nalogu društvenega odbora napisal osnovnošolski učitelj Ferdinand Porsche. Brošura obsega 37 strani in je razdeljena na trinajst poglavij:

1. Uvod.
2. Ustanovitev Prostovoljnega gasilskega društva v Celju.
3. Delovanje PGD leta 1872.
4. Delovanje požarne brambe do praznovanja desete obletnice delovanja.
5. Praznovanje desetletnice ustanovitve leta 1881.
6. Delo društva leta 1882 do praznovanja petnajstletnice ustanovitve.
7. Delo društva od leta 1887 do dvajsetletnice obstoja.
8. Razvoj društva v letih 1892 do 1896.
9. Praznovanje petindvajsetletnice ustanovitve.
10. Dejavnost brambe v letih 1897 do 1901.
11. Praznovanje tridesetletnice ustanovitve.
12. Razvoj požarne brambe v zadnjih desetih letih.
13. Zaključek.

Brošura vsebuje temeljne podatke, ki so pomembni za oris razvoja gasilstva kot specifične društvene dejavnosti. V dejavnost društva avtor ni globlje posegal; usmeril se je bolj na članstvo, gasilno opremo, društvene prireditve in jubileje.

Za obravnavano obdobje so se poleg navedb v zapisnikih mestnih svetov ohranili še samostojni dokumenti v okviru fonda Mestna občina Celje I:

- statut prostovoljnega gasilskega društva, sprejet 6. februarja 1895,
- pravila prostovoljnega gasilskega društva, s. d.,
- dopis namestništva, da predloženi statut ni v skladu z društvenim zakonom in zato prepo-

veduje predvideno ustanovitev PGD, 24/2-1895,

- dopis namestništva, da postopek sprejetja predloženega statuta ni bil v skladu s požarnim redom za Štajersko, 31/3-1895,
- dopis občinskemu svetu glede uporabe konj za potrebe gasilske dejavnosti, 28/6-1888,
- prošnja PGD za ustanovitev fonda za nabavo para konj za vleko gasilnih naprav, 30/6-1888,
- navodila PGD o požarnovarnostnih ukrepih v gledališču pred začetkom nove sezone, 12/10-1895,
- praznovanje petindvajsetletnice delovanja PGD, odredba izdana hišnim posestnikom na podlagi sklepa mestnega sveta, naj na dan praznovanja okrasijo hiše in izobesijo zastave, ker praznuje zelo pomembna in koristna ustanova, ki si je to pozornost zaslužila z dolgotrajnim koristnim in uspešnim delom, 7/9-1887,
- vloge PGD za finančno podporo, 27/1 – 12/2-1898,
- vloga za uporabo Glazije za organiziranje ljudskega rajanja, ki ga prireja PGD 7. in 8. septembra in katerega čisti dobiček bodo porabili za sanacijo in nabavo gasilnih priprav, 20/8–1902.

Tovrstna rajanja so se ohranila še do današnjih dni in so običajna na podeželju julija in avgusta; tako dobljena finančna sredstva porabijo gasilci za izboljšanje gmotnega stanja društva in posodobitev gasilnih naprav in ureditev skladišč. Poznamo jih pod imenom gasilske veselice.

Poleg navedenih dokumentov, ki so v upravnem fondu, je nekaj dokumentov iz tega obdobja tudi v fondu Prostovoljno gasilsko društvo Celje, ki ga je Zgodovinski arhiv v Celju prevzel leta 1988. Za obravnavano obdobje so se ohranile te kategorije gradiva:

- blagajniška knjiga 1880–1911,
- zapisniki sej mestnega gasilskega društva 1897–1921 in
- zapisniki sej odbora mestnega gasilskega društva 1897–1907.

Našteta dokumentacija, poleg člankov in obvestil v takratnih časopisih in revijah, zajema vse razpoložljive vire za proučevanje zgodovine gasilstva v Celju.

Dokumentacija, ki je nastajala v zvezi z gasilsko in protipožarno dejavnostjo

Če upoštevamo zakonske predpise, ki so za spremljanje tovrstne dejavnosti predvidevali vodenje določene dokumentacije, ki je nastajala tako pri upravnih organih kot tudi pri društvih, lahko ugotovimo, da je ohranjenost prvotnih virov, glede na zakonsko predpisano dokumentacijo, za prvo obdobje delovanja gasilstva zelo skromna.

Z gasilnim redom leta 1857 je bilo predpisano vodenje zapisnika o gašenju in reševanju, ki je vseboval vsa opravila in so ga pisali zato, da niso

⁸ ZAC, MOC I, Spominski spis praznovanja štiridesetletnice obstoja Prostovoljnega gasilskega društva 1871-1911, po nalogu odbora napisal osnovnošolski učitelj Ferdinand Porsche, izdalo PGD v samozaložbi, Celje 1912, str. 5-7.

pozabili razdelitve del in nalog in, da so lahko tiste osebe, ki v času požara niso opravile svoje dolžnosti, poklicali na odgovornost. Zapisnike so hranili na občini – torej bi jih lahko zasledili v fondu mestne občine, vendar jih ni in tudi v zapisnikih mestnih svetov ni nobenih podatkov o tem, ali so tovrstne zapisnike v Celju sploh vodili.

Gasilni red, sprejet leta 1886, je že predvideval nekatere dokumente, ki so bili povezani z delovanjem dejavnosti v okviru društva. Tako je bil predpisan statut, ki ga je moralo PGD najprej predložiti občinskemu zastopu, da ga prouči in šele nato so ga poslali namestništvu, ki je potrdilo ustanovitev društva. V primeru, da je PGD pridobivalo določena sredstva (navadno so občine pomagale društvu pri nabavi gasilnih orodij in uniform) za svojo dejavnost iz občinskega proračuna, je moralo predložiti občinskemu zastopu finančni plan in sklepni račun. Na podlagi predloženih dokumentov so sklepali, koliko sredstev in s kakšnim namenom bo dobilo PGD; te podatke navadno zasledimo v občinskih proračunih in sklepnih računih; praviloma se zahtevana in odobrena vsota ne pokrivata, saj je društvo bolj redko dobilo toliko sredstev, kot je načrtovalo.

V zvezi z gasilsko dejavnostjo sta nastajali še dve vrsti dokumentacije, ki nista neposredno povezani z društvom kot ustvarjalcem arhivskega gradiva; za izvedbo teh dejavnosti je odgovarjal župan in sta delovali v okviru občinskih služb. Ena od teh je bila protipožarna dejavnost, ki jo je izvajala požarna komisija; ta je morala o opravljenih ogledih in morebitnih pomanjkljivostih napisati zapisnik o požarnem ogledu. Požarni ogledi so bili predvideni že s požarnim redom leta 1857, vendar takrat še ni bilo določeno, da se mora o tem pisati zapisnik. In druga, ki jo je neposredno vodil župan, je bila preiskovalna; župan je bil zadolžen, da je opravil preiskavo o vzrokih požara, poteku reševanja in gašenja ter o morebitnih krivicah in višini škode. Tudi o tej preiskavi so pisali zapisnik (o nastanku požara, reševanju in gašenju).

Kar se tiče zgoraj omenjene dokumentacije, lahko v upravnih fondih zasledimo statute in pravila, finančne plane in poročila, zapisnike o opravljenem protipožarnem ogledu – oziroma o odpravi pomanjkljivosti, ki jih je odkrila požarna komisija (v celjskem primeru obstoji tak dokument za gledališče) in razne dopise v zvezi s prireditvami, vajami in nabavo gasilnih naprav.

V okviru celjske mestne občine je delovalo pet sekcij; tretja sekcija je pokrivala gradnje in tehnična dela, olepšavo mesta, razsvetlavo, požarno in sanitarno policijo.⁹

Na seji dne 4. maja 1877 so na predlog zgoraj omenjene sekcije sklenili, da delo požarne komisije in zdravstvene policije združijo in oba ogleda opravijo sočasno; temu primerno so tudi sestavili skupno komisijo, v katero so imenovali po dva člana gradbene in zdravstvene inšpekcije ter Prostovoljnega gasilskega društva, inženirja, gradbenega mojstra, dimnikarja, mestnega fizika in občinskega uslužbenca; Weiner in Schön, ki sta bila imenovana poimensko, sta imela možnost, da se dela komisije udeležita osebno ali pa pošljeta namestnika; njuna naloga je bila, da napravita pravilen zapisnik z navedbo pomanjkljivosti. Župan je določil tridnevni rok za organiziranje komisije in začetek del.¹⁰

Zal se zapisniki o delu požarne komisije niso ohranili. Podatki o njenem delu so se ohranili le posredno kot navodila za odpravo pomanjkljivosti. Še slabše pa je z zapisniki o vzrokih požara, poteku gašenja, morebitnih storilcih – o teh ni niti najmanjšega sledu, čeprav bi bili tako eni kot drugi zelo zanimivi za zgodovino protipožarnega varstva.

Gradivo gasilskega društva kot takega pa je začelo nastajati z ustanovitvijo in kot prvi dokumenti se omenjajo statuti in zapisniki sej, ki so bolj ali manj ohranjeni. Poleg teh so društva vodila še finančno dokumentacijo in popise inventarja. Evidenco članstva so vodili v članskih knjigah.

Osnovna društvena evidenca je kataster društev, ki so ga vodili pri namestništvu in vsebuje osnovne podatke o ustanovitvi, morebitni reorganizaciji in razpustitvi posameznega društva. Za obravnavano področje je kataster društev ohranjen v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. V občinskem gradivu pa najdemo sezname društev, ki so rabili kot evidenca o društvih na občinski ravni.

⁹ ZAC, fond MOC I, fasc. 3, zapisnik seje mestnega sveta, 24/6-1873.

¹⁰ ZAC, fond MOC, fasc. 4, predlog dnevnega reda za sejo mestnega sveta, 4/5-1877.

SUMMARY

FROM FIRE PRECAUTION SELF-HELP TO THE ORGANISATION OF FIRE BRIGADES – FIRE-FIGHTING IN THE CELJE REGION IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Fire-fighting began with permanent settlement and building of houses – at first as self-help, which developed into organised fire-fighting (at the beginning in districts and later in municipalities) as well as fire-precaution.

To take care of organised rescuing and putting out fires, the state adopted laws. The Fire Regulations, passed in 1857, demanded of all capable citizen to cooperate in rescuing and putting out fires. It had also foreseen fire-watching and punishments for law-breakers of the Fire Regulations.

Setting on fire was considered a crime – the punishments could have been high or low, depending on the damage caused and the number of lives threatened; for setting on fire with severe consequences one could have been convicted to capital punishment.

After the adoption of law on societies in 1867, the first fire brigades were being established, which, with the support of municipalities, dealt with rescuing and putting out fires. The Celje Voluntary Fire Brigade (Society) was established in 1871.

Fire-fighting as organised activity was regulated by the Fire Law in 1886, which foresaw the organisation of fire precaution as public or private institution, which main tasks were the saving of lives and property.

Tanki pri preboju blokade. Pesnica pri Mariboru, junij 1991.

Iz prakse za prakso

UDK 091:686.1.02

Nekaj detajlov o vezavah srednjeveških rokopisov iz nekdanje Auerspergove ljubljanske knjižnice*

NATAŠA GOLOB

Iskanje in popisovanje srednjeveških rokopisov iz slovenskih krajev, ki so dobili svoje prebivališče v zbirkah v tujini, me včasih napoti v oddaljene kraje. Nagrada Hansa Petra Krausa, ki jo podeljuje Univerza Yale, me je privedla v tamkajšnji The Beinecke Rare Book and Manuscript Library, za katero sem vedela, da hrani šest kodeksov iz ljubljanske knjižnice grofa Wolfganga Engelberta Auersperga, za nameček pa sem v tamkajšnji zbirki našla še en kodeks iz 15. stoletja iz Pirana. V Zborniku za umetnostno zgodovino je Lisa Fagin Davis objavila članek o Auerspergovi knjižnici, ki je bila v Ljubljani sredi 17. stoletja, in popis tistih kodeksov iz te zbirke, ki so sedaj v The Beinecke Library,¹ zapis o piranskem kodeksu – ki je med drugim zgodnji primer nove italijanske vezave s platnicami iz papirnih zlepkov – sem v isti reviji objavila leto dni pozneje tudi sama.²

Dosedanje srečevanje z rokopisi me je naučilo, da je v rokopisni zbirki vselej premalo časa, da bi lahko končala delo, a tudi to, da sodobna tehnologija omogoča brskanje za nekaterimi odgovori tudi pozneje: tako si na primer glede identifikacije besedila pogosto lahko pridem na jasno šele čez čas, zunaj rokopisne zbirke lahko razrešujem nekatera paleografska in umetnostnozgodovinska vprašanja, vendar pa brez rokopisa pred seboj ni mogoče govoriti o pisnih nosilcih in pisanih medijih, razvozlati sestave leg, dokumentirati vodnih znakov in spoznati značaja vezave. Na obe strani tehnice bi seveda lahko položila še kakšen detajl.

Vezave srednjeveških kodeksov so bile do nedavnega izločene iz raziskovalnega pogleda in

razvoj medievistike je v zadnjih desetletjih sprožil veliko posamičnih raziskav in evidenc: te ugotovitve o strukturah, oblikah, materialih vezav iz posameznih zbirk ali o posameznih objektih bo treba sestaviti v vseevropsko mrežo, če bomo hoteli po tej pokrajini srednjeveške kulture dovolj sproščeno potovati in prepoznavati vsa sporočila, ki jih posredujejo prav vezave. Vemo, da so podatki, ki jih lahko dobimo iz analize vezav, zares mnogovrstni: poleg (bolj ali manj razvidne) informacije o uporabljenih, več stoletij starih materialih, so v vezavah zapisani tehnološka raven tistega časa in okolja, znanje knjigoveza, zahteve naročnika, namen in razlog za specifične tipe in kakovosti vezav, estetski razmisleki, zgodovina kodeksa, prehajanje med lastniki, pripadnost različnih kodeksov neki, v preteklosti razbiti knjižnici oziroma zbirki, v vezavah najdemo kot makulature vključene fragmente starejših rokopisov, ki so pričevanja o obstoju svoje čase celine (!) rokopisa, iz ohranjenosti vezave oziroma celotnega kodeksa pa izvemo kakšno podrobnost o tem, kako se je rokopisu godilo v preteklosti in sedanjosti.

V omenjenem članku se Lisa Fagin Davis ni podrobneje ustavljala ob vezavah kodeksov iz Auerspergove zbirke, saj jo je predvsem zanimala zgodovina knjižnice, o teh rokopisih je pozneje pisala le še Iris Müller, ki pa se je osredotočila na analizo basni Ulricha von Pottensteina v Ms 653.³ Treba je reči, da so vezave teh rokopisov lahko posebej zanimive za nas, za slovensko medievistiko, ker dopolnjujejo nabor obstoječih podatkov. Seveda se takšno zanimanje za vezave lahko razmahne šele potem, ko je kot opora na razpolago pionirska raziskava in temeljna publikacija: v našem prostoru je to vlogo dobila knjiga Jedert Vodopivec.⁴ Dokumentacijski popis vseh sedaj znanih in dosegljivih srednjeveških tako imenovanih trdih vezav v slovenskih zbirkah bo prav gotovo ostal referenčen za vse nadaljnje raziskave, pa tudi izobli-

* Zaradi konservatorskih razlogov nisem smela sneti grafitnih odtisov dekorativnih pečatnikov pri Ms 653, pri drugih kodeksih pa se je risba pokazala za nazornejšo od dosegljivih posnetkov.

¹ Lisa Fagin Davis, Wolfgang Engelbert pl. Auersperg, bibliofil 17. stoletja, v: Zbornik za umetnostno zgodovino, s. n. XXXV / 1999, str. 193–213.

² Nataša Golob, Srednjeveški rokopisi in fragmenti iz slovenskih provenienc v tujini (3). Iluminirani rokopis o vzreji konj iz Pirana, v: Zbornik za umetnostno zgodovino, s. n. XXXVI / 2000, str. 177–192.

³ Iris Müller, The Illustrations of Cyrill's Fables in Yale Ms 653, v: Codices manuscripti, Mai 2000 / Heft 30, str. 19–26.

⁴ Jedert Vodopivec, Vezave srednjeveških rokopisov. Strukturne prvine in njihov razvoj, Ljubljana 2001.

kovana in obrazložena terminologija je ustvarila pregleden sistem poimenovanj vseh prvin pri že omenjenih trdih knjižnih vezavah. Ker vem, da so tako imenovane mehke vezave že v zornem polju J. Vodopivec, bo raziskovalno nadaljevanje zaokrožilo še vedenje o posebnostih teh srednjeveških izdelkov.

Kot je véliki Jean Vezin⁵ dejal, so tovrstne študije na videz skromne, a pomembne, ker je mnogo avtentičnih vezav uničenih tudi zaradi marsikaterega nespametnega in nerodnega restavratorskega posega – da drugih nesreč sploh ne naštevamo. Auerspergovski rokopisi so – vsaj tisti, kar jih poznam iz dunajske, graške in omejnene ameriške zbirke – praviloma ohranili svojo srednjeveško vezavo in se izognili največji nevarnosti tistega časa, to je modni muhi 17. in 18. stoletja, ko je bilo malone samoumevno, da so starejše knjižne primerke v plemiških (in samostanskih) knjižnicah prevezali. S takimi posegi so – v letih blaginje – ustregli želji, da bi vse knjige dobile enotno zunanjo podobo, pri tem pa smo za vselej izgubili stare vezave.

Vsi Auerspergovski kodeksi, hranjeni v okviru rokopisne zbirke univerze Yale, so zdravi in so hranjeni v prvovrstnih razmerah. Vsega skupaj jih je osem in imajo zaporedne signature Beinecke Library Ms 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655 in 656. V njih so številni lastniški zaznamki in razen rokopisa št. 649 imajo vsi tudi Auerspergove ekslibrise, ki so datirani z letnicami 1655 in 1656, ko so bili vpisani v katalog. Ti rokopisi so različno vezani, le en kodeks je nastal za življenja W. E. Auersperga, vsi drugi so starejši, kar kaže na to, da jih je najbrž v dobršni meri prevzel iz domače, turjaške knjižnice, ki je nastajala nekaj stoletij, nedvomno pa je kakšen srednjeveški kodeks tudi dokupil. Opozoriti velja, da gre zgolj za tekstovno zanimive kodekse in ne za rokopise, ki bi se postavljali s slikarskim okrasom. Vezave teh kodeksov, ki so izdelki različnih delavnic, želim na kratko popisati.

Ms 649 ima mehko vezavo. Zunanje dimenzije kodeksa so 221 x 145, hrbet je debel 40 mm, pri čemer je hrbtna platnica precej večja od knjižnega bloka, ker sega preklop približno do sredine sprednje platnice, njen je rob neraven. Platnice so sestavljene iz treh neenakih kosov pergamenta, ki so sešiti z značilnimi dolgimi šivi. Ves pergament je enake kakovosti: to je prenapet pergament, ki je zaradi starosti tako otrdel, da preklopa ni mogoče razviti in s tem natančno izmeriti. Kodeks bi moral imeti šestnajst (papirnih) leg, sedaj manjkata prvi dve legi prvega besedila in prvi dve legi drugega besedila. Vse lege imajo sredinske talone. Ker so pri talonih kar se da varčevali, je težko reči kaj več, kot da gre za

talone, zrezane iz folijev dveh rokopisov: eden je pripadal 13. ali zgodnjemu 14. stoletju (in gre za neprepoznano sholastično besedilo), drugi pa je iz 12. stoletja. Na njem so napisani napevi v nedistematskih nevmah s spremnim besedilom. Na tem mestu velja opozoriti, da je podobnost s fragmenti, uporabljenimi za talone v kodeksu 654, prav presenetljiva (pri obojih talonih se ujema kakovost pergamenta, obakrat je tinta svetlorjave barve, zdi se, da imamo opraviti z isto pisavo, glasbeni del je zapisan v enakem tipu nevm, ki so – širše gledano – v osnovi sankt-gallenke).

Obe platnici sta bili na notranji strani pozneje polepljeni s papirnimi makulaturami: na sprednji so le še ostanki papirja, ki razkrivajo, da so notranjo stran platnice sprva uporabili za različne pripise, med drugim preberemo ime "Chonraduſ", kar je del kazala, zaznamovanega po srednjeveškem načinu; v kodeksu so med drugim tudi nedeljske pridige Conrada de Waldhausna. Na hrbtni platnici je papir še vedno prilepljen, a ob pridvignjenih in začehnjjenih robovih je videti delce pripisov.

Na hrbtu razberemo, da so kodeks šivali v tipičnem načinu 15. stoletja, tako da so podložili dva kosa debelega (temnorjavega) usnja, ki preprečujeta (lanenim) nitim, da bi se zajedle v tenek pergament na hrbtu (risba 1).

Vodni znaki so slabo vidni (zvon sodi po tipu v konec 14. stoletja); paleografsko bi kodeks datirali v zadnjo tretjino 14. stoletja in vezava najbrž ni dosti poznejša.

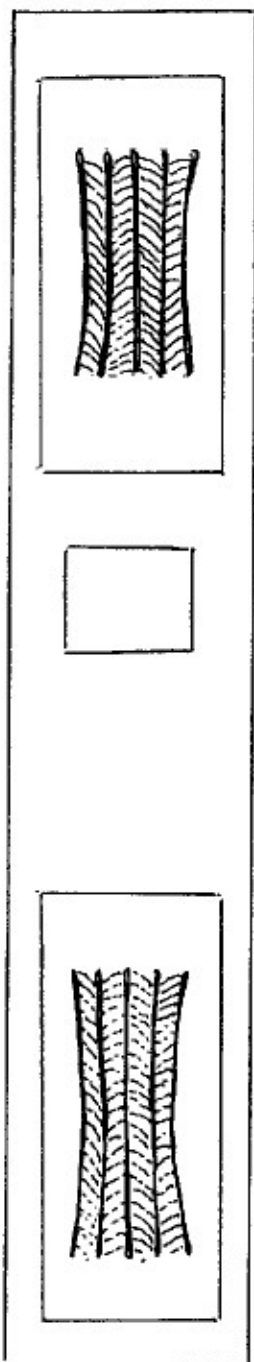
Ms 650 (z zunanjimi dimenzijami 287 x 220 in 43 mm) ima prav tako mehko vezavo iz več kosov pergamenta, le da sta platnici iz dveh slojev pergamenta.⁶ Vsi kosi uporabljenih (listinskih) pergamentov so zelo obdrsani, pisave pa so različne – gre za 14. in 15. stoletje. Listine so pisane v nemščini in latinščini, besedila pa so delno ali v celoti prekrita z drugo listino ali z zavihki, ki so robove platnic okrepili.

Vseh štirinajst leg je iz papirja in v vsakem vezniku je pergamentni talon (pisava 14. stoletja). Hrbet je scelega okrepljen s kosom debelega črnorjavega usnja (283 x 40 mm), tako da je knjigovez lege sešil štirikrat z vodoravno potekajočo verižico, dvakrat je uporabil dvojno vertikalno povezavo, vozla pa je posebej podložil z dodatnim kosom usnja (risba 2).

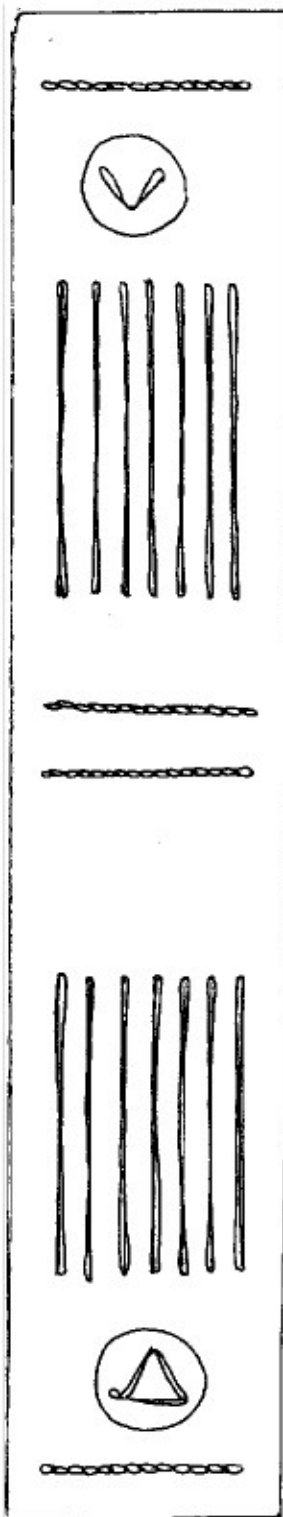
Vodni znaki razkrivajo različne papirnice (Benetke, Bologna itd.) s preloma 14. v 15. stoletje; prepis besedila smemo postaviti v čas okoli leta 1410, vezava pa najbrž ni dosti poznejša.

⁵ Jean Vezin je to zapisal v predgovoru h knjigi: Jean-Louis Alexandre & Claire Maître, *Catalogue des reliures médiévales conservées à la Bibliothèque Municipale d'Autun ainsi qu' à la société Éduenne*, Turnhout 1997, str. 11.

⁶ Čeprav gre za dva sloja pergamenta in se je tako zgodilo zaradi preproste želje, da bi bili platnici dovolj vzdržljivi, bi v tem primeru ne govorila o trdi vezavi, cf. Vodopivec, op. cit. str. 23. Vsi drugi elementi so značilni za mehke vezave, posebej tehnika šivanja in zunanje okrepitev hrbtna.

Risba 1: Ms 649,
221 x 40 mm.

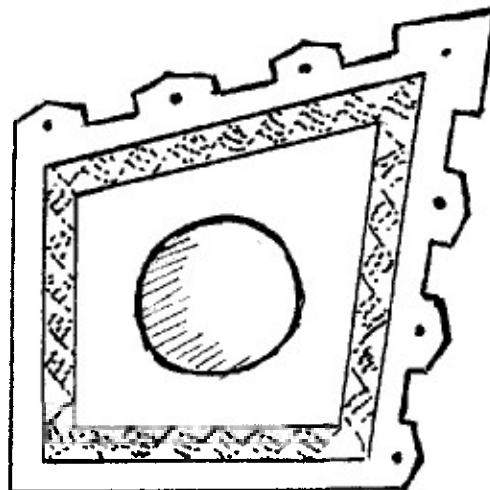
Risba 2: Ms 650,
287 x 43 mm.

Ms 651 je italijansko delo, poleg tega pa (kako značilno!) vsebuje Cicerove in Boecove spise. Gre za trdo vezavo, pri čemer so zunanje dimenzije 218 x 145 mm, debelina knjižnega bloka je 36 mm, dodati pa je treba še debelino deščic – vsaka je debela 8 mm in zatorej je de-

belina hrbtna približno 53 mm. Deščici imata na vseh štirih straneh posnete robove; prevlečeni sta z belim galunskim usnjem. Sprednja platnica je odpadla, tako da je razkrit kos nepopisanega pergamenta, ki je polepljen prek veznikov. Knjižni blok je šivan z nebeljeno laneno nitjo prek treh dvojnih vezic iz temnorjavega usnja, ohranjena sta oba kapitala. Na notranji strani prevleke je ob vsakem kapitalu 24 mm širok pergamentni trak, ki je prišit z dolgimi šivi.

Zapirala so značilno italijanska po načelu "od zgoraj navzdol": gre za dva usnjena trakova, ki prek zgornje in spodnje obreze povezujeta kodeks, tako da sta trakova pritrjena na sprednji platnici in njuna trna, zatiča sta na hrbtni platnici. Trakova se nista ohranila, ostali so le žeblički na sprednji platnici in trna na hrbtni. Spojna folija sta iz finega kozjega pergamenta; vsak je samostojno uvezan pred prvo lego oziroma za zadnjo lego in blizu veznika odrezan, oba sta bila nalepljena na platnico, a sprednji spojni folij je sedaj prost. Knjižni blok je iz štirinajstih papirnih leg in v vseh legah (razen v 4., kjer talona ni) so taloni iz nepopisanega pergamenta.

Vodni znaki so težko ugotovljivi, ker so zvečine v veznikih; vsi pa pripadajo italijanskim papirnicam (Verona, Benetke, Menabbia, Fabriano, Fana pri Milanu, Treviso pri Benetkah) in so iz prvega desetletja 15. stoletja. Prepis besedila bi lahko datirali okoli leta 1410, vezava pa je mogoče malo poznejša.

Risba 3: Ms 652, vogalnik.

Ms 652 ima trdo vezavo s prvinami, značilnimi za avstrijsko-nemški kulturni prostor. Zunanje dimenzije kodeksa so 216 x 145 mm, knjižni blok je debel približno 20 mm, 8 mm debeli deščici sta za platnici, tako da je ob (ravnem) hrbtu debelina kodeksa 45 mm. Platnici segata za nekaj milimetrov čez knjižni blok (211 x 141 mm), ki je vezan s tremi dvojnimi vezicami – lahko jih vidimo skozi razpoko na hrbtu. Tem-

norjavo usnje, ki je uporabljeno za prevleko, je otrdelo in na hrbtu je vzdolžno napokano, vidimo tudi spodnji kapital, ker manjka usnje.

Platnici sta zavarovani z vogalniki (risba 3; na sprednji platnici manjka vogalnik levo spodaj) in sredinskimi rozetami, ki so značilni obrtni izdelki alpskega območja. Na sprednji platnici sta dve zatični ploščici, ker so kodeks zapirali z dvema trakovoma, ki sta ohranjena, vendar ima le spodnji kovinsko glavo z zanko.

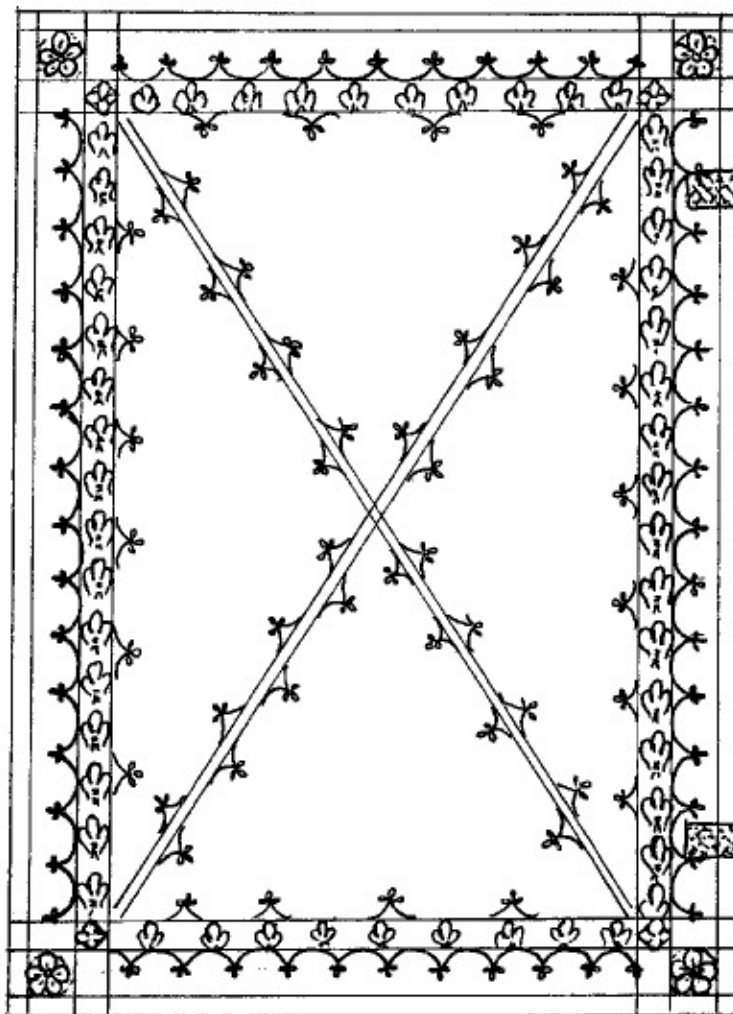
Vodni znaki v papirju pripadajo različnim papirnicam (Graz, Udine/Videm, Fabriano) v letih okoli 1460-1465; prepis besedila in vezava sta sočasna in sodita v leta okoli 1465 ali malo pozneje.

Ms 653 ima trdo vezavo, dekorativno okrašeno s slepimi pečatniki. Zunanje dimenzije kodeksa so 300 x 214 mm, knjižni blok je debel približno 52 mm, z lesenima platnicama vred je kodeks ob hrbtu debel približno 72 mm; platnici sta malo večji od knjižnega bloka (292 x 211 mm). Knjižni blok je povezan s platnicama prek treh dvojnih vezic iz konoplje, tako da so iz-

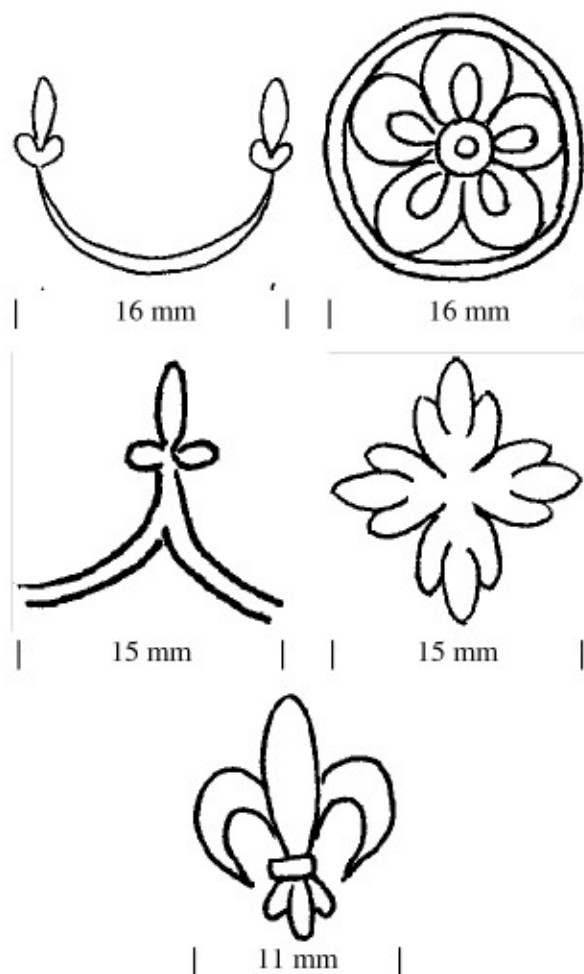
bokline razdelile površino hrbta na štiri polja. Rjavo usnje, ki je uporabljeno za prevleko, je ob stiku hrbtne platnice s skoraj ravnim hrbtom napokano. Kodeks ni imel kovinskih ščitnikov, zapiral pa se je z dvema trakovoma. Ohranjen je le eden: pritrjena sta bila na hrbtne platnici s kovinsko ploščico, trakova sta imela kovinsko glavo z zanko, ki se je zataknila v špranjo zatične ploščice na samem robu platnice.

Okras s slepimi pečatniki je identičen na sprednji in hrbtne platnici (risba 4). Poleg slepo liniranih okvirjev je knjigovez uporabil pet pečatnikov, katerih vzorce sem poimenovala (dokler ne bomo imeli ustaljene terminologije za slepe pečatnike): veliki lok, mali lok, petlistna roža, lilija in četverolist (risba 5 a – e). Notranji zavihki in robovi platnic niso okrašeni, na platnicah pa si vzorci sledijo:

- okvir iz dveh vzporednih črt;
- v vogale so postavljene petlistne rože, med njimi teče trak iz medsebojno povezanih velikih lokov (13 po višini in 9 po širini), ki s trilistnim vrhom gledajo navzven;

Risba 4: Ms 653, sprednja platnica, 300 x 214 mm.

Risba 5 a-e: Ms 653.

- okvir iz dveh vzporednih črt, ki se nasloni na prejšnji okvir;

- v vogalnih kvadratih so "na konico" postavljeni četverolisti, med njimi so "na konico" postavljene lilije, vselej s cvetom navzgor (16 po višini in 9 po širini);

- sledita dvakrat po dve vzporedni črti;

- sredinski pravokotnik je razdeljen z dvojno potekajočima diagonalama, ob notranji strani okvirja in ob diagonalah so odtisnjeni med seboj ločeni pečatniki z vzorcem malih lokov (6 po višini, 4 po širini, 8 ob vsaki strani diagonale).

Z enakim pečatnikom velikega loka je okrašen hrbet: zaradi treh dvojnih vezic so nastala štiri polja, vsako polje je po sredini razdeljeno z vodoravno potekajočo črto, nad njo in pod njo so po trije, vsaksebi obrnjeni veliki loki.

Kodeks je nekoliko pomanjkljiv, šteje 262 folijev in ima nadvse zapleteno sestavo leg, vendar so v vseh sredinski taloni iz nepopisanega pergamenta.⁷

⁷ To sem posebej natančno preverila in zato navedbe L. Fagin Davis niso točne; nepopisanega pergamenta pa nisem sposobna datirati.

Vodni znaki v papirju pripadajo različnim papirnicam (Regensburg, Sentandraž v Labotski dolini, Wiener Neustadt itd.) iz let okoli 1455-1460; prepis besedila in vezava sta sočasna, ok. 1455-1460.

Ms 654 ima trdo vezavo v belo galunsko usnje prek lesenih deščic. Dimenzije platnic so 305 x 222 mm in s tem so nekoliko večje od knjižnega bloka (291 x 220 mm), ki je debel 34 mm. Ker so deščice debele približno 13 mm, je debelina kodeksa ob hrbtu približno 65 mm. Deščici se ob hrbtišču sorazmerno naglo zaoblita, robovi na preostalih treh straneh pa so počasi (18 mm!) posneti. Ohranjena sta oba kapitala. Belo galunsko usnje je precej obdrsano, na hrbtni platnici je zašito (še pred vezavo). Z dvojnimi slepimi črtami, ki potekajo diagonalno, je vsaka platnica razdeljena v več geometrijskih polj. Trak z zapiralom, ki je bil pritrjen sredi hrbtnne platnice, je odtrgan, na sprednji platnici je ostala poškodba, ki je nastala zaradi rjavenja kovinskega trna. Taloni so iz fragmentov glasbenega rokopisa, za katerega L. Fagin Davis pravi, da gre za antifonar, ki je tirolsko delo 12. stoletja.⁸ Vsekakor gre za nediatematske nevme iz poznega 12. stoletja, ker so edine besede, ki so vidne (...*gaudium magnum quod erit...*), pisane v ožanih črkah poševno-ovalnega sloga. Pisano je v svetlorjavi tinti, nevme in črke so nadvse podobne fragmentom za talone v Ms 649. Sprva sem mislila, da je ta vezava delo istega knjigoveza, ki je zvezal Ms 649, vendar je podobnost med taloni v obeh rokopisih prešibko dokazilo za tako domnevo.

Vodni znaki kažejo na različne papirnice, vendar vodnega znaka z enorogom ne morem identificirati, ker je v vezniku (drugi so: Ravenna 1462, Bassano 1460, Udine oz. San Daniele del Friuli 1452 oz. 1454 in 1458). Prepis in vezavo bi lahko postavili v čas okoli 1458-1465.

Kot Ms 655 sta evidentirana dva "zvežčiča", ki pa sta samostojni knjižni enoti, vsaka s svojo nekoliko različno naslovnico. Gre za besedila s praktičnimi matematičnimi navodili, zvežčiča pa sta sekundarno označena z "A" in "B", vendar manjka vsaj še zvezek "C".⁹ Kopist oziroma avtor je vseskozi isti, to je Zuan Battista da Cortona da Udene, torej iz Udine, Vidma, ki se je podpisal osemkrat, svoje delo pa je tudi datiral 2. novembra 1574.¹⁰

Gre za papir, najbrž severnoitalijanske izdelave (Trento ali Udine/Videm ok. 1563-1572). Oba zvezka imata enake zunanje mere, 198 x 145 mm. Ms 655/A ima 20 listov in je – kot ena sama lega – decenij, Ms 655/B pa ima šestnajst listov

⁸ Lisa Fagin Davis, op. cit. str. 211: v definicijo "tirolskega dela" in značilnosti tega časa se drznem spuščati.

⁹ Na vrhnjem robu 16. strani zvezka B je začetek naslova "Ragione per". V celoti se je naslov glasil "Ragione per numero sei", ker so že zapisani primeri množenja s številom 6.

¹⁰ Ms 655 /B, 1v: "...in Udene a commune utilita 1574 // 2 // Nou[embre].

in je oktonij. Zunanji bifolij je vsakič prevzel vlogo naslovnice, saj "hrbtne platnice" ni: to je tako imenovana "gola" vezava. Naslovnica na Ms 655/A je torej fol. 1r in je oblikovana kot standardna naslovnica: okvir iz dvojne črte, sledi valovnica, spet okvir iz dvojne črte, v sredinskem polju sta grb in posvetilo. Na Ms 655/B pa je dolgo vsebinsko kazalo v kaligrafiji zadnje tretjine 16. stoletja.¹¹

Ms 656 se tudi nanaša na uporabno matematiko, ki se je na fol. 26v podpisal "Io Batt[ist]a Conti Milanese". To je pozno delo, najbrž iz 17. stoletja, ker je tudi vodni znak skupine Marije in angela oznanjenja, dovolj značilen za papirnice v Bologni, Rimu in Firencah ok. 1630-1640.¹² Kodeks ima humanistično vezavo, pri čemer so zunanje dimenzije 215 x 160 mm, hrbet meri približno 10 mm. Gre za pergamentno prevleko čez tenek karton.

Mehke vezave, mislim izključno na srednjeveške tja do sredine 15. stoletja, je sedaj nekoliko težje "uloviti" v sistematiko, ki bi predstavila ključne tipe, njihova časovna in regionalna izhodišča, razvoj in medsebojno vplivanje ter seveda strukture. Treba je priznati, da so te sprva nadvse pogoste vezave danes bolj redke kot tako imenovane trde vezave. Mehke vezave so sedaj posebnost sredi vesolja srednjeveške knjige, ker so bile pač manj trpežne in so zaradi tega tudi poškodbe knjižnega bloka precej pogostejše in so jih hitreje zavrgli. Zlahka si predstavljamo, da so bile knjige, ki naj bi dobile

svoje stalno mesto v cerkvah, samostanih in na dvorih, takoj povezane med leseni deščici. Mehke vezave, pri katerih so platnice naredili iz kosa (ali več kosov) usnja, pergamenta, blaga ali papirja in jim platnic niso okrepili s čvrstim jedrom, pa so bile namenjene velikokrat platnice na preklop), saj so bile dosti lažje. Takšne so morale biti knjige s šolskimi in študijskimi besedili, knjige z dokumentarnimi popisi, ki so jih redkeje uporabljali (npr. davčne knjige, knjige porok, pokopov itd.), knjige s praktičnimi navodili (npr. koledarji, zbirke zdravilskih nasvetov itd.), kar prav dobro ugotavljamo tudi pri Auerpergovih knjigah z mehкими vezavami. Ms 655 in 656 sta matematična priročnika, v Ms 649 so zapisane nedeljske pridige, namenjene zasebni kontemplaciji in moralni vzgoji, v Ms 650 so zbrana številna "priročna" besedila: zemljepisna imena, slovar medicinskih izrazov, astrološka razprava, povzetki iz etimologij Izidorja Seviljskega, malce "svetovne zgodovine", astronomski razpravi, pa glagolska abeceda itd. – Na drugi strani pa so v trde platnice vezana besedila Cicera in Boeca, horarij in Marijino življenje, Summa canonica itd. Seveda ne smemo togo jemati misli, da so besedila, ki naj bi imela večjo in "večno" veljavo, vselej vezali v trde platnice, vendar pa se ob primerjanju večjega števila srednjeveških kodeksov pokaže, da je med tipom vezave in vsebino obstajala soodvisnost.

¹¹ Ms 655 / B, 1r: Qui comincia in nouo, et utilissimo libro / di abbaco composto per mi zua[n] batt[ist]a / Cortona di Udene con il quale / te insegna a fare ogni sorte di ragio / ne per praticata etiam per la / Regola del 3. il qual libro ogni / uno da si steso pose imparare con / molta facilitata senza ontare (sic!) per / mano di maestro pure che si habbi in pocho di principio.

¹² Na podlagi primerjav v: Edward Heawood, Watermark. Mainly of the 17th and 18th Centuries, Hilversum (Holland) MCML, št. 1350-1352.

Eden od pristopov vzpostavljanja elektronskega arhiva in kreiranja baze znanja

BORIS GUID

1. Uvod

Z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 je področje obrambe postalo eno od državotvornih resorjev. Od nekaj sto zaposlenih, ki so profesionalno pokrivali to področje v nekdanji Republiki Sloveniji skladno s takratno jugoslovansko in slovensko zakonodajo, se je v desetih letih samostojnosti to število povečalo na več kot šest tisoč, če štejemo zaposlene tako v upravnem delu ministrstva kot v Slovenski vojski.

Z ustanovitvijo obrambnega resorja in prevzemom vseh nalog na področju obrambe in zaščite ter z naraščajočim številom zaposlenih je naraščala tudi količina dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri vsakdanjem delu. Tako smo že pred leti ocenjevali, da imamo na leto na ministrstvu opraviti z dva milijona in pol novih dokumentov, pri čemer se je okoli 80 odstotkov dokumentov nanašalo na račune. Danes je slika precej drugačna, saj se število dokumentarnega gradiva z uvajanjem sodobne informacijske tehnologije ves čas povečuje. Nabavlja se sodobna oborožitvena oprema, katere sestavni del je tudi zajetna dokumentacija. Verjetno si niti ne predstavljamo, koliko dokumentacije obsegajo zahtevnejša bojna sredstva, na primer tank ali bojni helikopter.

Pri vsej tej veliki količini dokumentarnega gradiva si lahko upravičeno postavimo vprašanje njegovega učinkovitega obvladovanja. V Morsu smo odgovorni za upravljanje z dokumentarnim gradivom prišli do enotnega sklepa, da je veliko količino dokumentarnega gradiva mogoče učinkovito obvladati le z ustrezno programsko in strojno opremo.

2. Kratka zgodovina in stanje upravljanja z dokumentarnim gradivom

Do leta 1997 smo vodili dokumentarno gradivo po tako imenovanem delovodniškem načelu, ko smo ga evidentirali po veljavnem klasifikacijskem načrtu na kartice oziroma kartone.

Od leta 1997 vodimo dokumentarno gradivo po zadevah. Do 1999 smo to počenjali delno na karticah, delno na računalnikih.

Projekt, ki je potekal na ministrstvu pred petimi leti, je imel nalogo urediti pisarniško poslovanje. Pokazalo se je, da na tržišču ni ustrezne programske rešitve, ki bi zadovoljevala večino potreb obrambnega resorja, čeprav so za posa-

mezne segmente na razpolago kakovostne rešitve, in to stanje se ni bistveno spremenilo. Pričakovanja, da bo država v celoviti uredila poslovanje javne uprave z dokumentarnim gradivom na elektronski način, se zdijo še vse preveč časovno oddaljena. Od države lahko pričakujemo predvsem rešitve na upravnih postopkih. Obvladovanja kompleksnih in specifičnih procesov, kakršna na ministrstvu so, pa od države ne moremo pričakovati.

Računalniška evidenca, ki jo vodimo na ministrstvu, prinaša številne prednosti pred ročno vodenimi karticami. Ima pa še vedno eno veliko pomanjkljivost. Ne vidimo slike originalnega dokumenta, ki se skriva za neko evidenco.

3. Vizija obvladovanja dokumentarnega gradiva v Morsu

V Morsu smo si kot srednjeročni cilj zadali nalogo vzpostaviti elektronsko arhiviranje. S hitrim dostopom do stalne zbirke dokumentarnega gradiva bomo dostopali do baze znanja, ki smo si ga pridobili z delom v ministrstvu in Slovenski vojski.

4. Pristop reševanja vprašanja obvladovanja dokumentarnega gradiva v Morsu

4.1 Postopnost pristopa – najprej obvladovanje stalne zbirke dokumentarnega gradiva

Celostno reševanje vprašanja elektronskega ravnanja z zapisi bi bil v tem hipu za ministrstvo, kot je MORS, prevelik zalogaj. Zato je bila sprejeta odločitev, da se lotimo reševanja vprašanja obvladovanja stalne zbirke dokumentarnega gradiva, kar je v nekem smislu tudi najmanj obremenjujoče za delovno okolje, saj se bomo lotili obvladovanja dokumentarnega gradiva, ki ga večinoma ne rabimo pogostokrat, saj nam največkrat rabi le kot referenca. Hranjenje in ravnanje s stalno zbirko pa je področje dela, ki ga po Navodilu o pisarniškem poslovanju v Morsu pokriva arhiv ministrstva. Da smo se lotili reševanja urejevanja stalne zbirke dokumentarnega gradiva, je bilo treba zagotoviti vire. Tako smo lani rešili vprašanje prostorov, kjer bomo urejevali in hranili gradivo. Arhiv ministrstva je dobil prve kadre. Zapolnili smo delovna mesta svetovalca za arhiv, arhivista in dveh arhivarjev.

Ustvarili smo okoliščine za začetek urejanja dokumentarnega gradiva, ki se je v letih nabral v prostorih arhiva.

Z urejevanjem gradiva v arhivu smo se lotili tudi vprašanja celostnega obvladovanja stalne zbirke dokumentarnega gradiva, ki bo hranjena v arhivu ministrstva. Najprej se nam je pojavljala alternativa, ali mikrofilm ali skeniranje. Vendar smo imeli do zagona mikrofilmske linije že v samem začetku več pomislekov:

- zagon bi zahteval preveč virov, tako finančnih kot tudi kadrovskih,
- obvladovati bi morali še eno tehnologijo zapisov,
- učinek vlaganj je premajhen v primerjavi s tistim, kar nam ponuja elektronska tehnologija digitalnega zapisa preslikanega (skeniranega) dokumentarnega gradiva;
- državna uprava bo slej ko prej prešla na e-poslovanje, kar že omogoča veljavna zakonodaja (danes praktično vsi zapisi nastajajo s programskimi orodji, redki so, ki še pišejo na pisalni stroj ali lastnoročno; elektronski dokument je z uvedbo tehnologije digitalnega podpisa enakovreden tistemu na papirju s pečatom in podpisom).

4.2 Imenovanje delovne skupine za izdelavo kriterijev za javno naročilo programski paketov za upravljanje z dokumentarnim gradivom

Že od vsega začetka smo se zavedali, da je obvladovanje zapisov velik izziv tako v funkcionalnem kot tehnološkem pogledu. S funkcionalnega stališča bi se lahko relativno hitro zadovoljili z nakupom ene izmed programskih rešitev (komercialnih paketov). Celo več je takih, ki bi nam na prvi pogled odgovarjale. Ko pa pogledamo na daljši rok, ko bo v računalniških bazah milijone in milijone dokumentov, se upravičeno vprašamo, kako bo pa takrat s funkcionalnostjo. Če ne bo ustreznih tehnoloških rešitev, bo tudi funkcionalnost kaj hitro postala nefunkcionalna.

Kako poiskati pravo rešitev? Odgovor smo poiskali v projektne pristopu. Minister je na predlog nosilca področja ravnanja z dokumentarnim gradivom (naročnika) imenoval delovno skupino. Naloga delovne skupine je bila izdelava kriterijev za javno naročilo programski paketov za upravljanje z dokumentarnim gradivom. Delovno skupino sta sestavljala dva predstavnika naročnika, zadolžena za oblikovanje funkcionalnih kriterijev, in dva predstavnika, katerih naloga je bila preslikava funkcionalnih zahtev v tehnološke in oblikovanje tehnoloških kriterijev. Pri oblikovanju kriterijev je delovna skupina angžirala strokovnjake za posamezna področja, kot so podatkovne baze in varnost hranjenja.

Navedeni so nekateri pomembni kriteriji za izbor informacijskega podsistema za upravljanje z dokumentarnim gradivom. Izoblikovali smo jih

tudi na podlagi predpisov, dokumentacije in testiranj programskih paketov, ki smo jih opravili v ministrstvu.

A. Nekaj pomembnih funkcionalnih kriterijev:

- **Kreiranje dokumentne baze**
- **Upravljanje z dokumentno bazo**
- **Zajem in prepoznavanje papirnatega dokumenta:**
 - učinkovito zajemanje velike količine dokumentarnega gradiva (več kot deset tisoč listov na dan, največji format zajemanja je A3-format), tako posameznih dokumentov kot skupine dokumentov (razpoznavanje besedila in števil v dokumentu, razpoznavanje števil prilog v dokumentu, razpoznavanje dokumentov v zadevi, razpoznavanje zadev v dosjeju – gradivo je v papirni obliki že urejeno po zadevah in dosjejih) zahteva obojestransko skeniranje in uporabo črtne kode;
 - zahteve za skener: zmogljivost zajemanja (skeniranja) papirnatih dokumentov je sto dvostranskih in barvnih listov A4-formata v minuti;
 - možnost decentraliziranega zajemanja, upravljanje pa je iz enega centra (pomembno pri prevzemanju skeniranih ali digitaliziranih dokumentov na drugih lokacijah – na primer tehnične dokumentacije, gradbene dokumentacije, filmskega gradiva ipd.);
 - razpoznavanje barvnih dokumentov in dodelitev posebnega atributa, prek katerega bo preprosto dobiti podatek o barvnih dokumentih, da jih bomo pozneje lahko tudi barvno skenirali (opcija: barvno skeniramo že od vsega začetka).
- **Digitalni zajem dokumenta:**
 - dokumenti so zapisani v različnih standardnih formatih oziroma formatih, ki se široko uporabljajo na tržišču (na primer za govorne, avdio in multimedijske zapise);
 - dokumenti, ki so zapisani z urejevalniki besedil (na primer v Wordu) ali z drugimi standardnimi paketi (npr. Excel, Power Point ipd.), so spravljani v dokumentno bazo v standardnih formatih.
- **Opremljanje dokumentarnega gradiva:**
 - dokument je opremljen z atributnimi polji (nekatera polja so za določene vrste dokumentov neizpolnjena, ker niso smiselna ali pa ni podatkov).
- **Razpoznavanje besedila (OCR in ICR):**
 - razpoznavanje besedila po celotnem besedilu oziroma po delu besedila, ki verodostojno predstavlja vsebino dokumenta;
 - indeksiranje besed ne sme motiti procesa zajemanja;
 - razpoznavnost dokumenta je slabša od 92-odstotne pri standardni resoluciji, ki je na primer 300 x 300 dpi – tak dokument se shrani začasno v posebni mapi, saj ga je nujno ročno opremiti s ključnimi besedami, sicer je zelo

- verjetno, da ga z iskanjem po polnem besedilu ne bomo več našli; operater se lahko na podlagi izkušenj odloči, ali dokument skenira z večjo resolucijo in s tem poveča razpoznavnost besedila v dokumentu (pri tem uporabi drugi skener, ki ima večjo resolucijo, lahko pa je manj zmogljiv po hitrosti);
- razpoznavnost besedila, četudi je besedilo skenirano pod določenim rahlim kotom (na primer 12,5 stopinje).
 - **Nadzor zajemanja:**
 - program vodi statistiko razpoznavnosti besedila, tako da lahko operater pravočasno ukrepa; statistika zajema odstotek razpoznavnosti, upoštevajoč:
 - vse dokumente, ki so bili skenirani v določenem časovnem obdobju,
 - samo dokumente, ki se skenirajo na dan zajemanja,
 - dokumente brez izločenih dokumentov,
 - dokumente, ki so presegli zahtevani prag razpoznavnosti,
 - samo zadnji dokument;
 - statistični prikaz je do uporabnika prijazen in ustrezno opozarja, če nastanejo kakršnekoli nepravilnosti (uporaba grafike, zvočnih opozoril ipd.).
 - **Shranjevanje skeniranih dokumentov v dokumentno bazo:**
 - samodejno usmerjanje dokumentov v ustrezne mape po: skeniranju, indeksaciji, opremljenosti z atributi in zagotovitvi celotnosti dokumenta,
 - izdelava varnostne kopije, ki se hrani na drugi lokaciji.
 - **Iskanje in pogledi:**
 - pogledi omogočajo izpise dokumentov po različnih parametrih oziroma atributih (na primer po prejemniku, po pošiljatelju, po datumu nastanka, po strokovnih delavcih, ki so zadevo obravnavali ali izdelovali, po zaupnosti, po rokih hrambe – programska oprema izpiše sezname dokumentov, ki so jim potekli roki hrambe posebej za pet, deset, petnajst let; po temah, po subjektih, po klasifikacijskih znakih, po dosjelih, po zadevah – z možnostjo izpisovanja vseh dokumentov v neki zadevi, po vrsti originala ali reprodukcije, po atributih, ki so bili vneseni dodatno (na primer povezava dokumenta z različnimi evidencami, kot so: evidence o izročnem oziroma predanem dokumentarnem gradivu, evidence o izposojenem dokumentarnem gradivu, evidence o izločenem in uničenem gradivu);
 - **Upravljanje z dostopnimi pravicami uporabnikov:**
 - upravljanje z dostopnimi pravicami mora biti čimbolj preprosto, saj bo upravljanje decentralizirano; v aplikativni modul za upravljanje z dostopnimi pravicami je integrirana vsa funkcionalnost dokumentne baze; modul mora omogočati delo v spletnem okolju;
 - inicialni prototip za aplikativni modul je priložen na disketi in je sestavni del razpisne dokumentacije.
 - **Upravljanje z življenjskim ciklom programske opreme.**
- B. Pomembni tehnološki kriteriji**
- **Upravljanje:**
 - možnost nadzora delovanja sistema (strežnika in programske opreme), na primer:
 - vodenje statistike, kolikokrat je bil neki elektronski dokument odprt in kdo ga je odprl, oziroma nasploh o prometu v dokumentni bazi, gledano za nazaj;
 - možnost definicije pomožnih administratorjev za spreminjanje in nastavljanje atributov in pravic uporabnikov oziroma podskupin;
 - možnost porazdelitve uporabnikov z namenom razbremenitve določenega strežnika na druge strežnike v skupini (farmi);
 - zapisovanje dogodkov znotraj podsistema na ravni sledenja uporabnikov, uporabniških pristopov arhivu.
 - **Povečanje zmogljivosti (skalabilnost)**
 - **Zagotavljanje celotnosti dokumentov (integriteta):**
 - dokumentna baza mora imeti vgrajene varnostne mehanizme, ki onemogočajo spreminjanje ali brisanje skeniranih dokumentov mimo aplikativnega modula za upravljanje z dostopnimi pravicami, tudi če do baze dostopa administrator operacijskega sistema z najvišjimi pravicami (te pravice naj ima le administrator upravljalnega modula); v upravljalni modul mora biti vgrajen algoritem, ki preverja celotnost skeniranih dokumentov.
 - **Varnost:**
 - varnostni mehanizmi na ravni podsistema,
 - varnostni mehanizmi na ravni baze.
 - **Zanesljivost**
 - **Povezljivost (interoperabilnost).**
- 4.3 Imenovanje vodja nabave in strokovne komisije za izbor programske opreme za upravljanje z dokumentarnim gradivom**
- Pomembno za izvedbo naročila programske opreme za upravljanje z dokumentarnim gradivom:
- **Prevzem programske opreme:** devet mesecev po podpisu pogodbe.
 - **Konec izvajanja naročila:** dvanajst mesecev po prevzemu programske opreme.
 - Kot **predmet javnega razpisa** smo poudarili, da naročamo programsko opremo za upravljanje z dokumentarnim gradivom, ki vsaj 80-odstotno izpolnjuje funkcionalne in tehnološke kriterije, zapisane v posebnem poglavju v razpisni dokumentaciji.
 - Dobavitelj bo vzpostavil podsistema za upravljanje z dokumentarnim gradivom, ga vzdrževal vsaj leto dni po prevzemu od naročnika,

- odpravljaj skrite napake v opremi, ki jo je dobavil, in v tem času opravi **izobraževanje** na več ravneh.
- Izvajalec zagotavlja, da bo **optično prepoznavanje znakov** dosegalo tako točnost pri resoluciji največ 300 x 300 dpi (pri dokumentih slabše kakovosti dopuščamo večjo resolucijo, če je zaradi tega prepoznavnost bistveno boljša):
 - vsaj 95-odstotno za vzorčni dokument A,
 - vsaj 80-odstotno za vzorčni dokument B,
 - vsaj 60-odstotno za vzorčni dokument C
 (vzorčni dokumenti so priloženi v razpisni dokumentaciji).
 - **Obveznosti dobavitelja po dobavi:**
 - izvajalec se zavezuje, da bo vzpostavljeni informacijski podsistem sistemsko administriral in vzdrževal tako kakovostno, da bo sistem dosegal zahtevane odzivne čase;
 - izvajalec jamči, da bo mogoče doseči maksimalni obseg dokumentne baze 40.000.000 dokumentov na enem strežniku s platformo Intel Pentium, MS NT in odzivni čas največ petih sekund za iskanje po indeksiranih besedah v množici 4.000.000 dokumentov;
 - odzivnost se meri na testni platformi, aplikacijskem strežniku na Intel tehnologiji (npr. IBM NetFinity 5600 ali Xseries 350) z vsaj temi značilnostmi:
 - dvakrat procesor Intel Pentium 1 GHz,
 - operacijski sistem Windows NT, Windows 2000;
 - delovni spomin 1GByt;
 - SCSI diskovna polja z varnostjo vsaj RAID 5;
 - Oracle baza ver. 7 ali več;
 - ob uporabi aplikativnega modula za upravljanje z dostopnimi pravicami;
 - v nekaj letih bo število uporabnikov, ki bodo vstopali v zbirko dokumentarnega gradiva, naraslo na več tisoč (okoli šest tisoč); čas dostopa, ki je določen v zgornjem odstavku, se ne sme bistveno povečati;
 - izvajalec zagotavlja, da bo celotna rešitev delovala v spletnem okolju, modul za zajem dokumentacije pa tudi v okolju odjemalec/strežnik;
 - izvajalec se zavezuje, da bo vzpostavil celosten informacijski podsistem za upravljanje z dokumentarnim gradivom na lokaciji naročnika, ki vključuje :
 - zajem papirnate in elektronske dokumentacije ter vnos začetnih atributov,
 - vzpostavitev distribuiranega sistema upravljanja z uporabniškimi pravicami za vsaj tri organizacijske enote (tri skupine uporabnikov),
 - definiranje začetnih uporabniških pravic za vsaj dvajset uporabnikov.
 - **Dva informativna dneva:** ponudnik lahko postavlja vprašanja, ki morajo prispeti vsaj dva dneva pred izvedbo drugega informativnega dneva.

- **Obseg ponudbe:** Naročnik si pridržuje pravico, da bo pred podpisom pogodbe znova preveril višino razpoložljivih sredstev in prilagodil obseg naročila razpoložljivim sredstvom.
- **Elektronski podpis:**
 - Izvajalec se obvezuje, da bo rešitev skladna z zakonom o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu, oziroma skladna s standardi, merili in pogoji, priznanimi v Evropski uniji: za digitalno podpisovanje EESSI (European Electronic Signature Standardization Initiative) priporočila in FIPS PUB 186.
 - Zagotovljena mora biti povezljivost z uvedeno vladno PKI za prenos in verifikacijo elektronskih dokumentov (proizvajalec Entrust).
 - Ponudniki bodo ocenjeni na podlagi števila doseženih točk iz poglavja, v katerem smo določili kriterije in zahteve:
 - pri **ocenjevanju** ponudnikov bomo upoštevali posamezna področja po utežeh:
 - cena: utež 0,2,
 - funkcionalni kriterij: utež 0,4,
 - tehnični kriterij: utež 0,4.

4.4 Imenovanje projektne skupine in skupine za izvedbo naročila programske opreme

Interes naročnika je, da se naročilo izvede skladno s pogodbo in razpisno dokumentacijo, ki je priloga k pogodbi, zato bo imenoval projektno skupino, ki bo skrbela za izvajanje naročila. Prva naloga projektne skupine je izdelava elaborata izvajanja naročila. Naloge projektne skupine bodo predvsem zagotavljanje virov, da bo naloga uspešno izvedena, in sprejemanje odločitev, ki so sistemske narave ali niso v pristojnosti projektne skupine, na primer verifikacija modela za upravljanje z dostopnimi pravicami (model predstavlja posebni aplikativni modul), zagotovitev strojne opreme, varnostna politika glede dostopnosti do dokumentarnega gradiva ipd.

5. Sklep

Opisan je eden izmed pristopov vzpostavljanja elektronskega arhiva in kreiranja baze znanja. Pristop je primeren za večje organizacije, vendar lahko na podoben način pristopimo tudi v manjših, s tem da lahko nekatere faze v postopku združujemo. Na ministrstvu smo se odločili za postopnost obvladovanja dokumentarnega gradiva. Najprej se bomo lotili vprašanja obvladovanja stalne zbirke dokumentarnega gradiva. Upravljanja s stalno zbirko dokumentarnega gradiva bo podprto z informacijsko tehnologijo, ki bo uporabna tudi za druge aplikativne module, kot so pisarniško poslovanje, upravljanje z dokumentarnim gradivom v projektih in upravnih postopkih, obvladovanje ukazov in podobno.

Ocenjevanje delovne uspešnosti in potenciala ključnih kadrov v arhivu

JOLANDA FON

I. Temelj za ocenjevanje sodelavcev

Ocenjevalni sistem narekuje že zakonodaja sama.

Za javne zavode in za državne organe, če posamezna vprašanja niso z zakonom drugače urejena, se uporablja Kolektivna pogodba za negospodarske dejavnosti v Republiki Sloveniji (Ur. l. RS, št. 18/91-I, 34/93, 3/98) z aneksi. Leta v 37. členu določa, da se uspešnost delavca meri s specifičnimi, za dejavnost in poklic značilnimi osnovami in merili, opredeljenimi v področnih zakonih oziroma drugih ustreznih dokumentih, ki so podlaga za pridobitev strokovnega naziva oziroma napredovanje. Panožna kolektivna pogodba, ki velja kot specialni predpis za javne zavode, torej Kolektivna pogodba za kulturne dejavnosti v Republiki Sloveniji z aneksom (Ur. l. RS, št. 45/94, 39/96, 82/99, 102/2000) v 67. členu podrobneje opredeljuje merila za določanje delovne uspešnosti, kot so: količina, gospodarnost dela, intenzivnost ipd. Za državno upravo se uporablja Zakon o delavcih v državnih organih (Ur. l. RS, št. 15/90, 5/91, 18/91, 22/91, 2/91-I, 4/93, 70/97 in 38/99), ki v 68. členu našteva kot kriterije delovne uspešnosti: obseg opravljenega dela, uporabnost oziroma izvirnost rešitev, pravilnost uporabe predpisov in pooblastil, pogostost napak pri delu, izraba delovnega časa, izpolnjevanje rokov in smotrnost porabe sredstev. Dalje zakon izrecno določa, da delovno uspešnost ugotovi predstojnik glede na obseg in kakovost opravljenega dela.

Izgradnja sistema ocenjevanja

Realizacija organizacije je prvenstveno odvisna od zavzetosti in usposabljanja slehernega zaposlenega. Zato arhiv zanimajo delovni dosežki delavcev kot posameznikov in kot članov delovne skupine. Ocenjevanje kadrovskih resursov ima poleg nadzorne funkcije še eno zelo pomembno funkcijo, to je usmerjanje pozornosti zaposlenih. Logika pri tem je naslednja: tisto, kar se meri, je za arhiv pomembno, saj nepomembnih stvari običajno ne merimo. Zato bo posameznik svojo energijo in prizadevanja najverjetneje usmeril k tistim stvarim, ki jih je arhiv označil za pomembne.

II. Problemi, ki spremljajo izgradnjo sistema ocenjevanja

Pri vzpostavitvi sistema ocenjevanja moramo biti pozorni na tri spremljajoče sklope problemov:

1. tehnični problem, ki je povezan z izbiro metodologije za sestavo sistema ocenjevanja;
2. človeški problem, povezan z udeleženci ocenjevalnega procesa, to je z direktorjem oziroma vodjo, ki nastopa v funkciji ocenjevalca, nanaša pa se na njuno subjektivnost oziroma medosebno dinamiko;
3. organizacijski problem, povezan z uporabo informacij, ki jih arhiv pridobi preko ocenjevanja sodelavcev.

III. Kaj pa je namen ocenjevanja delovne uspešnosti?

Ocenjevanje delovne uspešnosti pomeni oblikovanje končne formalne ocene uspešnosti sodelavca na koncu ocenjevalnega obdobja. Namen ocenjevanja pa je v glavnem povezava ocene delovne uspešnosti z **nagrado**. Istočasno pa to pomeni tudi **odkrivanje kandidatov** z dobrimi rezultati, kot potencialnih kandidatov za **zasedbo**, praviloma zahtevnejših **delovnih mest**. Ocenjevanje delovne uspešnosti pomeni tudi opozarjanje na nespoštovanje zakonodaje in internih navodil arhiva, ki je pogoj za funkcioniranje arhiva, kar lahko v končni fazi vodi tudi v **odpoved delovnega razmerja**. Dalje to pomeni odkrivanje vrzeli v znanjih, sposobnostih in motivaciji delavca in vodi v izdelavo načrtov za zmanjševanje le-teh. Za nekatere izmed sodelavcev pa načrtno pridobivanje dodatnih znanj, izkušenj in sposobnosti vodi na pot **kariere**.

IV. Parametri za merjenje delovne uspešnosti

Zastavlja se nam torej vprašanje, kako vzpostaviti primeren sistem ocenjevanja?

Kaj meriti in s kakšnimi parametri?

Vitalnega pomena je izbira oziroma določitev pravih strateških ciljev in njihova razgradnja na sektorske, oddelčne in posameznikove cilje. Vendar pa posameznikovi cilji ne smejo biti nič drugega kot splošni cilji arhiva na tistem delovnem področju, za katero je posameznik odgovoren.

Delovno uspešnost v arhivu merimo z dvema kazalnikoma:

- A) **VREDNOSTNIM** in
B) **KOLIČINSKIM**.

A) Med **VREDNOSTNE KRITERIJE** smo uvrstili naslednje:

1. **STROKOVNOST PRI DELU,**
2. **UPORABNOST REŠITEV,**
3. **IZVIRNOST REŠITEV,**
4. **GOSPODARNOST DELA.**

Ad1)

Delavec s svojim strokovnim znanjem, ki ga je pridobil z verificiranim izobraževanjem ter pravilnostjo uporabe predpisov stroke in internih navodil, ki se nanašajo na vrednotenje dokumentarnega gradiva, strokovno obdelavo, materialno varovanje, vodenje evidenc in uporabo arhivskega gradiva, vzdrževanje informacijskega sistema, konserviranje, restavriranje, in tudi še na nekatera druga področja, pripomore k rezultatom dela, ki jih doseže arhiv.

Delovna uspešnost je razvidna iz mesečnega delovnega poročila delavca in se ugotavlja z nadzorom neposredno nadrejenega delavca.

Ad2)

Uporabnost rešitev pomeni:

- izdelovanje pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva in njihovo objavlanje,
- objavlanje strokovnih člankov oziroma strokovnih publikacij,
- konserviranje dokumentov, ki se uporabljajo v originalu ali v nadomestni kopiji,
- organiziranje razstav in seminarjev, s katerimi priobčimo delo javnosti.

Ad3)

Izvirnost rešitve se odraža v implementaciji racionalnih idej delavca v določeno nalogo. Le-te odražajo poglobljeno strokovno znanje in izkušnje delavca. Zastavljena naloga mora biti realizirana. Realizacija naloge pa pomeni prispevek k stroki in s tem razvoj le-te.

Ad4)

Gospodarnost dela pomeni racionalizacijo dela in smotrno porabo sredstev, ki so na razpolago za izvedbo določene naloge.

B) KOLIČINSKI KRITERIJ odraža obseg opravljenega dela.

Pričakovani rezultati dela so cilji, ki jih je potrebno doseči, in izhajajo iz zastavljenega letnega načrta delavca. Delavec bistveno presega pričakovane rezultate dela, če presega letni načrt dela, kar je razvidno iz njegovega mesečnega delovnega poročila.

Delavec je lahko tudi nadpovprečno delovno obremenjen, in sicer z dodatnimi delovnimi nalogami in novimi delovnimi nalogami, ki so posledica nove zakonodaje oziroma odredbe neposrednega vodje. Vse to pa naj bi trajalo praviloma omejeno obdobje.

Res je, da dodatne delovne naloge, ki so posledica nove arhivske zakonodaje, sodijo v sistemizacijo, torej v razširitev opisa del in nalog delavca.

Vendar pa so s to dikcijo mišljeni zakoni z drugih področij, ki arhivom nalagajo specifične naloge v omejenem času. Na primer: Zakon o žrtvah vojnega nasilja (Ur. l. RS, št. 63/95), ki je posledica nove zakonodaje, je imel in še ima za posledico izdajo potrdil o statusu žrtve vojnega nasilja. V Arhivu Republike Slovenije je bilo leta 1996 izdanih 18.300 potrdil, leta 1997 9000 potrdil, od leta 1998 dalje pa približno po 5000 potrdil letno. Res je, da regionalni arhivi povprečno izdajo 500 potrdil letno, vendar pa lahko ugotovimo, da se je obseg dela delavca, zaposlenega na predmetnih delih in nalogah, bistveno povečal. Soditi je, da delavec, ki je dodatno obremenjen, pa čeprav traja obremenitev le omejeno obdobje, v tem času zasluži delovno uspešnost.

Dodatne delovne naloge so lahko tudi posledica nadomeščanja delavca, ki je na porodniškem dopustu ali v daljšem bolniškem staležu, posledica selitve gradiva ipd.

Nekaterih delovnih mest, kot na primer delovna mesta čistilca, hišnika, arhivskega manipulanta, pisarniškega referenta ipd., pa se ne da oceniti na zgoraj opisani način, tako da smo za le-te uporabili naslednje kakovostne in količinske kriterije:

- 1) strokovnost pri delu, ki se odraža v pravilnosti uporabe internih navodil za opravljanje dela;
- 2) kakovost dela, ki se odraža v kakovostno opravljenem delu;
- 3) vestno opravljenost dela, ki se odraža v opravljanju vsakodnevnih delovnih opravil delavca;
- 4) obseg opravljenega dela, ki se odraža v količini dela, ki ga je delavec opravil mesečno in je razviden iz mesečnega delovnega poročila.

Pomembno je, da se po tem navodilu ugotovljena in nagrajena delovna uspešnost upošteva tudi pri pridobivanju nazivov zaposlenih na strokovnih delih, za katere mora pristojni nadrejeni strokovni delavec oziroma direktor predložiti pisno utemeljitev, skladno s III. poglavjem Pravilnika o pripravništvu, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine (Ur. l. RS, št. 31/1996), ki govori o pogojih za pridobitev naziva v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine.

V. Kako meriti delovno uspešnost

Višino vrednosti, ki je predvidena za delovno uspešnost, naj bi predlagal direktorju arhiva vodja enote, oddelka, sektorja ipd., za svoje delavce, vodje pa naj bi neposredno ocenjeval direktor arhiva. Direktor seveda lahko korigira predlagani znesek za delovno uspešnost za konkretnega delavca, če meni, da je le ta neustrezen.

Vrednost, določena za delovno uspešnost, naj bi se razdelila med enote, oddelke, sektorje ipd. Delež vrednosti je odvisen od števila delavcev, zaposlenih v enoti, oddelku, sektorju ipd.

Delež delavca je odvisen od izpolnjevanja kriterijev, s katerimi merimo delovno uspešnost, in od njegove navzočnosti na delu. Če se delež, predviden za delovno uspešnost delavca, zmanjša za dneve odsotnosti delavca z dela, se za ta del ustrezno poveča znesek delovne uspešnosti ostalih delavcev v enoti, oddelku, sektorju ipd., upoštevajoč dneve odsotnosti z dela.

PRIMER: Predpostavka je, da vsak od vrednostnih kriterijev in količinski kriterij prinese po 1/5 oziroma po 1/4 vrednosti, ki je določena za delovno uspešnost delavca, oziroma da vsi kriteriji skupaj prinesejo 100 odstotno vrednost, ki je določena za delovno uspešnost delavca. Vrednost se nato zmanjša za dneve odsotnosti z dela.

Če upoštevamo, da ima mesec povprečno 22

delovnih dni in da je bil delavec v mesecu x odsoten 11 delovnih dni, bi moral delavec tisti mesec dobiti razpolovljeno vrednost, ki je določena za delovno uspešnost, torej 50 odstotkov te vrednosti, če seveda izpolnjuje vse ostale kriterije. Če pa na primer izpolnjuje le tri kriterije in je bil odsoten 3 dni v mesecu x, potem bi bila delovna uspešnost v mesecu x 60 odstotna, teh 60 odstotkov pa mora biti še ustrezno zmanjšanih za tri manjkajoče delovne dneve. Ta nerazdeljeni del delovne uspešnosti pa se ustrezno porazdeli med ostale delavce v enoti, oddelku, sektorju ipd.

VI. Sklep

Večina regionalnih arhivov je že sprejela Navodilo o določitvi norm in meril za delovno uspešnost v arhivu. Ta določa obseg sredstev, ki se lahko nameni za plačilo delovne uspešnosti v arhivu in merila za ugotavljanje delovne uspešnosti delavca v arhivu, ki bistveno presega pričakovane rezultate dela ali je nadpovprečno delovno obremenjen. Vendar pa sama izvedba postopka za ocenjevanje delovne uspešnosti še ni dorečena, tako da je še precej nejasnosti in ostaja še precej odprtih vprašanj. Zgornja metoda naj bi bila le ena izmed ponujenih rešitev, ki naj bi napolnila direktorje arhivov na čim bolj korektno ocenjevanje delovne uspešnosti zaposlenih v arhivu.

Armada pripravlja nov udarec

Janez Janša, Igor Bavčar in Jelko Kacin so na nedeljski tiskovni konferenci predstavili podatke, ki kažejo, da pripravlja armada Sloveniji nov udarec – Adžić grozi z vsem orožjem

LJUBLJANA, 7. julija – Na popoldanski tiskovni konferenci je slovenski minister za obrambo Janez Janša novinarjem predstavil bistvene poudarke iz govora, ki ga je imel 5. julija general Blagoje Adžić v Centru visokih vojaških šol v Beogradu. Govor je bil namenjen skupini 150 oficirjev, ki jih namerava vojaški vrh postati v enote JA v Slovenijo in na Hrvaško.

Adžić je oficirjem med drugim dejal, da je JA v vojni, ki so jo vsilili secesionisti v Sloveniji in na Hrvaškem. Zaradi enostranskih in predrznih potez Slovenije

● Jelko Kacin je med drugim opozoril, da je od tega, kdaj nas bo priznala Evropa, odvisno, do kod bo armada šla! Meja je torej v rokah Evrope, saj v tej državi ni organa, ki bi armado nadziral.

je po Adžiću situacija skrajno dramatična in telja od tiste leta 1941. Večstrankarski sistem je sprl narode Jugoslavije, na oblast pa so prišli ekstremni rušitelji Jugoslavije, ki hočejo brezobzirno spremeniti družbeni sistem in uvesti klasični kapitalizem v njegovi najslabši različici. Jugoslavija je ali pa je ni, vse ostalo po Adžiću nima smisla in je farsa. Makedonija in BiH se vse bolj gibata k rešitvam, ki sta

jih sprejeli Slovenija in Hrvaška. Nadalje je Adžić obtožil ZDA in Markovića, da sta se z ZDA in Zahodom tajno dogovorila za razbijanje Jugoslavije. Izgubili smo bitko, ne pa tudi vojno, trdi Adžić, čet da so se enote JA v Sloveniji sicer umaknile v garnizije, se pa urejajo, dopolnjujejo in pripravljajo na naslednje naloge. Oficirji, ki jim je govoril, naj bi šli takoj v te enote. Tja naj bi jih odpeljali s helikopterji najkasneje do 8. julija do 20. ure zvečer.

Adžić je dejal, da je predsedstvo SFRJ sprejelo sklepe v obliki osmih točk, ki jih je inercial štab vrhovnega poveljstva in s katerimi bodo prisilili Slovenijo, da bo izpolnila prejšnje sklepe ZIS in predsedstva države. Če Slovenija tega ne bo storila, bo armada vrh prisilil zvezno predsedstvo, da se sklepi dosledno uresničuje.

V nasprotnem primeru pa bo armada ne glede na predsedstvo SFRJ udaril z vso silo, saj lahko JA s Slovenijo opravi v desetih do petnajstih dneh. Mobilizirane enote v Srbiji so namreč po

● Na vprašanje, ali je Slovenija pripravljena na drugi udar armade in ali verjame, da bo do njega prišlo, je Janez Janša odgovoril, da se Slovenija za nadaljevanje agresije pripravlja že od 27. junija. Razpolaga tudi s nekaterimi vojaškimi načrti, kakšno bo ta agresija izgledala. Armada lahko v Sloveniji angajira največ od 70 do 100 tisoč vojakov, sicer ne bi mogla nadzorovati razmer v drugih delih države. S tega vidika je slovenska TO pripravljena. Obstaja pa utemeljen strah, da je vojaški vrh v Beogradu toliko nor, da bi uporabil tudi kemično biološka sredstva za uničevanje civilne ti-ve sile

trditvah Adžića visoko motivirane in pripravljene na vse. Armada bo Slovenijo prisilila, da ostane v Jugoslaviji in sicer do dogovora, ki ga bo spet diktirala armada.

Možno je zunanje posredovanje (Nemčija, Avstrija, Madžarska, Češka in Slovaška). Obstajajo namere po formiranju skupnosti z okoli 130 milijoni prebivalcev, kar bi za nas, je dejal Adžić, predstavljalo veliko nevarnost, saj je to uresničevanje koncepta Velike Nemčije.

Oficirji, ki niso opredeljeni za Jugoslavijo in niso dosegli sedanjim razmeram, naj odidejo iz JA, izdajalce pa je potrebno brez milosti in razmišljanja takoj ubiti. Enote, ki jim bodo poveljevali novi oficirji, morajo opraviti vse svoje naloge, pa če pri tem padejo vsi do zadnjega. Dosedanje izgube v Sloveniji so bile minimalne in so povsem zanemarljive. Toliko mirnih je v trečnjo dveh autobusov. Od sedaj dalje je strah tisti, ki mora prisiliti nasprotnika na kapitulacijo, to pa pomeni uporabo vse sile, uporabo ognja po vseh, ki se zoperstavljajo akcijam armade. Vsi, ki ste izjavljali, da bi akcije v Sloveniji izpeljali bolje od nas, je rekel Adžić, boste sedaj dobili priložnost na fronti v Sloveniji in na Hrvaškem.

(Nadaljevanje na 3. strani)

MAJNIŠKA DEKLARACIJA 1989

Nesporazumi, provokacije in tudi odkrite sovražnosti, ki jih danes doživljajo Slovenci v Jugoslaviji, nas prepričujejo o prelomnosti sedanjega zgodovinskega trenutka in nas obvezujejo, da v jasni obliki izrečemo svojo voljo, iz katere sledijo dejanja v prihodnosti.

Podpisniki te listine izjavljamo in sporočamo:

1. **da hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda;**
2. **kot suverena država bomo samostojno odločali o povezavah z južnoslovanskimi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope;**
3. **glede na zgodovinska prizadevanja slovenskega naroda za politično samostojnost je slovenska država lahko utemeljena le na:**
 - spoštovanju človekovih pravic in svoboščin,
 - demokraciji, ki vključuje politični pluralizem,
 - družbeni ureditvi, ki bo zagotavljala duhovno in gmotno blaginjo v skladu z naravnimi danostmi in v skladu s človeškimi zmožnostmi državljanov Slovenije.

8. maja 1989

Društvo slovenskih pisateljev,
Slovenska demokratična zveza,
Slovenska kmečka zveza,
Slovensko krščansko socialno gibanje,
Socialdemokratska zveza Slovenije

Z razstave Od sanj do resničnosti Arhiva Republike Slovenije.

Okrogla miza

Arhivi in zgodovinopisje

Ptuj, 17. oktober 2001

Objavljeno besedilo temelji na zvočnem zapisu, ki so ga razpravljalci avtorizirali in pri tem lahko tudi nekoliko spremenili. Večinoma so pustili jezik tak, kakor so ga govorili, nekateri pa so ga spremenili v smislu večje razumljivosti in kaj malega tudi dodali. Nebistvene popravke je opravilo uredništvo. Moderator okrogle mize je bil dr. Marjan Drnovšek, ki se mu na tem mestu zahvaljujemo. Zgodovinskemu arhivu Ptuj se zahvaljujemo za tehnično izvedbo okrogle mize in gostoljubje, diskutantom za njihove prispevke, Miji Mravlja pa za prepis in priredbo zvočnega zapisa.

Uredništvo

Uvodničarji*

- dr. Marjan Drnovšek, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo
- mag. Kristina Šamperl Purg, Zgodovinski arhiv Ptuj
- dr. Aleš Gabrič, Inštitut za novejšo zgodovino Ljubljana
- Emica Ogrizek, Pokrajinski arhiv Maribor
- mag. Gorazd Stariha, Zgodovinski arhiv Ljubljana

Razpravljalci

- Vladimir Drobnjak, Pokrajinski arhiv Koper
- dr. Miroslav Novak, Pokrajinski arhiv Maribor
- mag. Vladimir Žumer, Arhiv Republike Slovenije
- mag. Branko Šuštar, Slovenski šolski muzej
- Jakob Emeršič, Knjižnica Ivana Potrča Ptuj
- dr. Boris Golec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
- mag. Drago Trpin, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
- dr. Matevž Košir, Arhiv Republike Slovenije
- Marta Rau Selič, Arhiv Republike Slovenije
- Jože Škofljanec, Arhiv Republike Slovenije
- Marija Hernja Masten, Zgodovinski arhiv Ptuj

* Prispjevki uvodničarjev so v neokrnjeni obliki objavljeni v zborniku 20. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, ki je pod naslovoma Arhivi in uporabniki ter Arhivi in zgodovinopisje od 17. do 19. oktobra 2001 potekalo na Ptuj (op. ured.).

Marjan Drnovšek

Spoštovani kolegi, kolegice, znanci, prijatelji, arhivisti in zgodovinarji! Današnja okrogla miza pravzaprav ni v okrogli dvorani, ker je le oglata, ampak upam, da bodo naše debate zato bolj okrogle in tudi plodne. Na začetku bi najprej povedal, da današnje okroglo mizo snemamo, zato bi vsakega diskutanta prosil, da bi se, preden pove svoje poglede, predstavil, tako da bo, ko bo narejena transkripcija iz zvočnega zapisa na papir, možno tudi ugotoviti, katera oseba je govorila. Verjetno je večina prebrala naše prispevke že v zborniku. Nekateri so zbornike dobili šele danes, nekateri že nekoliko prej. Prosil bi, da bi se diskutanti omejili na 5 minut. Uvodničarji pa si bomo vzeli nekaj minut več, da na kratko ponovimo naše zapisane misli, ali pa kakšno tudi dodamo. Predvidevam, da bo naš razgovor trajal dve uri, če bo diskusija bolj vroča ali pa bolj poglobljena, pa lahko tudi nekoliko dlje, tako da odmora ne bo. Ker potem tudi delovna koncentracija nekoliko upade.

Dovolite mi, da bi na začetku najprej nekoliko ponovil svoje misli, ki so sicer že zapisane. Bolj za tiste, ki jih niste prebrali, da boste vedeli, o čem smo razmišljali; sam in tudi moji ostali kolegi. Tisti, ki ste prispevke že prebrali, pa da nekoliko osvežite to, kar je napisano. Namen današnje okrogle mize je predvsem, kot je v uvodu omenila že tudi predsednica društva, da dosežemo nekoliko večjo povezanost med arhivisti in zgodovinarji, in to ne glede na mesto, kje je kdo zaposlen. V začetku je bilo celo mišljeno, da bi pritegnili tudi predstavnike drugih znanstvenih disciplin, vendar smo se potem le omejili samo na poklicne zgodovinarje na eni strani in arhiviste na drugi, da bi dosegli tudi večjo odprtost, tesnejše sodelovanje.

Kakor smo slišali tudi že danes, je to sodelovanje na Ptuj dokaj zgledno, medtem ko bo današnji pogovor pokazal, da marsikje drugje ni tako. Poudarek naj ne bi bil toliko na preteklosti, čeprav se vsi ukvarjamo s preučevanjem preteklosti, ampak predvsem na današnji situaciji s pobudami in programi, predvsem pobudami, kaj narediti jutri. Moje osebno mnenje namreč je, da je razgovor za okroglo mizo pravi način dela za današnji čas in tudi v bodoče. Potrebno je, da se srečujemo, izmenjujemo svoja razmišljanja, da smo lahko tudi polemični, ne da se samo

potrjujemo in hvalimo, vendar pa da smo tudi kritični in da pogovor poteka na neki kulturni ravni, ki nam pritiče.

V tekstu sem napisal misel, iz katere izhajam, da sta arhivist proti zgodovinarju in obratno ter zgodovinar nad arhivistom in obratno zame umetni nasprotji, čeprav v praksi nekoč in danes ne tako neznani. Sam se zavzemam za to, da avtomatično ne obujamo povezanosti med zgodovino in arhivi, ki je nedvomno znana iz preteklosti, ampak izhajam iz tega, da sta to dve vеди, mi pa smo nosilci obeh; med seboj smo izredno povezani. Druga teza je, da nisi dober arhivist, če nisi zgodovinar, in tudi obratno, da nisi dober zgodovinar, če ne poznaš vsaj osnov arhivistike in dela z arhivskim gradivom. Celo širše razmišljam: potrebno je rušenje pregrad in meja med humanističnimi znanstvenimi disciplinami. Sam sodelujem na interdisciplinarnem inštitutu na ZRC SAZU, kjer imamo predstavnike različnih humanističnih in drugih ved. Etnomuzikologi se ukvarjajo z zapisi zvoka, zbirajo pesmi po terenu in oni temu pravijo arhiviranje. Delajo neke registre, popisujejo, inventarizirajo in podobno, kakor to delamo tudi po arhivih. Ne samo med znanstvenimi disciplinami, meje je treba rušiti tudi med nearhivisti ter do nearhivistov in nezgodovinarjev. To področje je bilo mogoče včasih nekoliko bolj zanemarjeno, saj je neverjetno dosti ljudi, ki zbirajo arhivsko in tudi muzejsko gradivo na terenu, in ljudi, ki se ukvarjajo s preučevanjem preteklosti, pa po stroki niso zgodovinarji. Kar se tiče zgodovinskega dela pač rezultat dela kaže na kvaliteto ali nekvaliteto tistega, ki nekaj piše. Kar se pa tiče arhivskega zbiranja gradiva, je pa nekoliko bolj nevarno, ker imate ljudi, ki to počnejo – tako imenovani zasebni sektor –, ki zbirajo gradivo marsikje, ne samo na področju zasebnosti, ampak so posegali, včasih smo rekli temu, na področje družbenega gradiva. Te primere imamo že v preteklosti in še danes. Prihajajo tudi do pomembnega gradiva, ki pa ni nastalo kot zasebno gradivo. Arhivsko gradivo postaja tudi predmet trgovine in prekupčevanja, da ne bi šel še v druge podrobnosti.

Še eno področje, o katerem bomo danes tudi spregovorili, je, da obstaja predvsem pri študentih in tudi kasneje pri mnogih zgodovinarjih, ki niso navajeni dela z arhivskim gradivom, strah pred gradivom. Strah pred arhivskim gradivom je posledica tega, ker se ne znajdejo. Pridejo v arhive ali pa na primer k meni na razgovor in jih je strah, kako iskati gradivo. Še huje je, da imamo mnoge, ki ne upoštevajo arhivskega gradiva. Tudi o tem smo danes že slišali na primeru gospoda, ki je govoril o ptujskem župnijskem arhivu, kako na primer ljudje pišejo zgodovino nečesa, ne gredo pa k osnovnemu viru.

Naslednje zanimivo področje je odnos do lokalne zgodovine. Tu imam svoje osebno mnenje. Ne gre za lokalno v smislu pejorativnosti, za

kar me je Kristina v svojem tekstu malo pokarala. Izhajam iz t. i. "local history", kar je pravzaprav regionalna, lokalna zgodovina, ki jo izredno cenim. Tudi sam sem marsikaj napisal na tem področju. Gre tudi za vlogo arhivov, ki so regionalni, pokrajinski ali zgodovinski arhivi, kot kulturnih središč v svoji regiji, če pustimo ob strani Arhiv Republike Slovenije. Mislim, da imajo arhivi izredno pomembno vlogo, o kateri smo danes že slišali iz uvodnika gospoda Baškoviča, da zbirajo in obdelujejo arhivsko gradivo. Imajo sicer svoje širše delovanje, vendar pa so ti t. i. zavodi, ki hranijo kulturno dediščino, v marsikaterih okoljih nekje na zadnjem mestu. Na Ptujju je le nekoliko drugače. Ne gre za neko tekmovalnost, čeprav je danes čas tekmovalnosti. Bolj se zavzemam za večje povezovanje arhivov, muzejev, zavodov za spomeniško varstvo in raziskovalnih institucij ter zgodovinarjev raziskovalcev.

In končno, tudi večja razpoznavnost arhivov v javnosti se mi zdi izredno pomembna. V tekstu sem to bolj razgradil. Če primerjamo s teatrom, ko se pripravlja neka gledališka predstava, je medijsko to pokrito že v času, ko se šele začnejo vaje in ko se začnejo prvi nastopi. Treba je pripraviti javnost. Podobno bi moralo biti, ko arhiv pridobi nek pomemben fond. Tudi o tem imam svoje mišljenje – vsi fondi so pomembni, karkoli jih vzamemo. Vrednotenje je zelo delikatno, vendar je tudi iz tega mogoče narediti dogodek, kakor da je izšla dobra knjiga. Ko pa je fond urejen, popisano, ko je nastal inventar, naj bo to predstavljeno tudi širši javnosti.

Kristina Šamperl Purg

Naši okrogli mizi smo dali naslov Arhivi in zgodovino, vendar delo v zgodovinskem arhivu in tudi ostalih arhivih kaže, da so arhivi področje, kjer se pravzaprav dela zgodovino. Arhivi so tudi neke vrste laboratoriji zgodovino. Kot pri kemiji potrebuješ laboratorij, da prideš do izsledkov, tako moraš brskati po arhivih, da prideš do rezultatov.

Najprej smo pokazali** arhivsko gradivo v povsem neurejenem stanju. Sledil je prvi popis gradiva, ki je nastal ob urejanju, tretji posnetek pa je del objave rezultatov raziskovanja.

Glavna naloga arhivista je sposobnost in usposobljenost za celostno obdelavo arhivskega gradiva od evidentiranja do publiciranja. Proces je mogoče zasnovan preširoko; arhivar, ki pride do nekega arhivskega fonda, ga evidentira, prevzame in potem tudi obdela. Njegova naloga je, da javnosti sporoči, kaj je v tem fondu našel. Seveda pa se pri tem takoj pojavljajo problemi. Urejanje arhivskega gradiva zahteva v primerjavi z našimi kolegi zgodovinarji po inštitutih ogrom-

** Prispevek Kristine Šamperl Purg je bil podprt s slikovno projekcijo (op. ured.).

no časa in znanj. Potrebuješ veliko časa, da urediš nek fond. Med tem ne moreš brati znanstvenih razprav kolegov zgodovinarjev ali tujcev, ampak moraš nekatere stvari enostavno fizično urediti, da lahko nadaljuješ.

Urejevalno delo zahteva tudi več faz kot pri raziskovalcu na inštitutu. Tudi izdajanje raziskav na podlagi urejanja arhivskega gradiva zahteva ogromno sredstev in organizacijskih sposobnosti. Zdaj smo pri tistem delu, ki ga je izpostavil že gospod Marjan Drnovšek, namreč, če nekaj narediš in če to ostane v arhivu ali pa kjerkoli, in za to javnost ne izve, tega ni. Če pa hočemo, predvsem mi v arhivih, gradivo, ki ga obdelamo, spraviti v vizualno lepo obliko in jo v prostoru tudi pravilno promovirati, potrebujemo za to veliko denarja. Z ministrstvi imamo probleme. Če pa od tam ne dobiš denarja, potrebuješ veliko organizacijskih sposobnosti, da dobiš denar od sponzorjev. Tako pač poveš javnosti, kaj se je z nekim fondom v arhivu dogajalo in kaj ta fond pravzaprav skriva v sebi.

Glavni problem, ki ga vidim pri našem delu, je premajhen pretok informacij o opravljenem delu. Arhivi med seboj še nekako komuniciramo, si pošiljamo publikacije, ampak vendarle je premajhen pretok informacij med inštituti in drugimi strokovnimi institucijami, od muzejev, galerij, knjižnic, šol itd.

To je zame problem. Za popestritev predstavljam primer, ki smo ga v Zgodovinskem arhivu na Ptujju oblikovali, moram reči, zelo interdisciplinarno. Pri tem projektu se nikakor ne moremo pritožiti, da kdo ni želel sodelovati oziroma, da je bil ta projekt zgolj arhivski. Sploh ne, sodelovali so vsi slovenski arhivi, tudi arhivi v zamejstvu, sodelovale so knjižnice, muzeji, privatni zbiralci in rezultat so publikacija, razstava itd. o našem velikem izumitelju Janezu Puhu. Zakaj si je pravzaprav arhiv zadal tako nalogo? Zadal si jo je enostavno zato, ker smo hoteli tega velikega Slovenca vendarle pokazati slovenskemu prostoru in spomniti, da je Slovenec. Ampak žal, moram povedati, da je bilo ravno s strani zgodovincev, pravzaprav samo enega človeka, ki sem ga v tem drobnem prispevku tudi omenila, rečeno, da pravzaprav Janez Puh ni tako pomemben ali ni tako velik Slovenec oziroma, da bi vsi želeli umetno delati tudi več pomembnih Slovencev, kot jih v resnici imamo. Osnovna naloga arhiva je bila namreč, da bi Janeza Puha uvrstili tako v osnovnošolske kot srednješolske učbenike. V srednješolskih je našel svoje mesto, v osnovnošolskih pa na žalost še ne. Najdemo ga v slovenski enciklopediji, ne pa v prejšnjih publikacijah, ki govorijo o naših velikih možeh.

Prednosti dela z arhivskim gradivom. Arhivist kot zgodovinpisec je pravzaprav vizionar področja obdelave problema. Ta moja trditev temelji na konkretnem primeru. Navedla sem enega, ampak takih primerov je veliko. Dr. Jože Mlinarič je izdal listine oziroma je prevajal listine

mesta Maribora. Tega gradiva je skoraj en meter. Vse listine je obdelal tako kot je potrebno obdelati srednjeveško gradivo. Rezultate lahko samo vzameš, prepisuješ in analiziraš, ampak delo, ki ga je vložil v to gradivo, ni nikjer vidno. Izsledki so tudi izšli v, bi rekli, neaktualni obliki; listi so vloženi v mapah. Delo, ki je bilo vloženo v ta prispevek slovenskemu zgodovinpisju, se pravzaprav sploh ne more primerjati z rezultati. Zakaj pa sem napisala, da je vizionar? S tem, ko je obdelal to ogromno količino mariborskih listin, ki se tičejo še večjega področja, kot je zgolj Maribor, je dal možnost drugim raziskovalcem, da se zelo enostavno ukvarjajo s tem problemom. Torej je začrtal pot, kje lahko ostali raziskuje dalje.

Tudi to je prednost dela v arhivih, da imamo rešen problem časovnega istovetenja. Kaj sem mislila s tem: "imamo"? Namreč, če obdeluješ gradivo na primer s konca 19. stoletja ali srednjeveško ali katerokoli gradivo, lahko preko gradiva prideš do terminologije. Vživiš se v tisti čas in je čisto drugače, če delaš na originalnem gradivu, kot pa če preko literature preučuješ preteklo stoletje.

Druga teza je v glavnem potrjevanje treh izhodišč dr. Marjana Drnovška. Gre za vpetost arhiva v lokalna dogajanja, v regionalni, državni in meddržavni prostor. To je pravzaprav potrditev našega dela v zgodovinskem arhivu, kjer, moram reči, sodelovanje poteka res zgledno. Pokazali smo vam nekaj fotografij, kje vse se pojavljamo, kje vse sodelujemo, kaj vse delamo. Tu vidimo veliko veduto mesta Ptujja, ki krasi mestno hišo, in že tu se vidi, da tudi mesto diha ne samo s kulturnimi institucijami, ampak tudi s svojo preteklostjo.

Arhivist je tudi lokalni zgodovinar. Rekla bi takole: gre za lokalno zgodovinpisje, ne pa za lokalnega zgodovinarja. Velikokrat namreč slišimo ta izraz kot slabšalni, ki pa je mogoče mišljen tako, da ima tisti, ki dela na inštitutu, veliko več možnosti, več lahko razmišlja, več lahko študira, kot pa nekdo na lokalni ravni, konkretno arhivist, ki se mora poleg preučevanja zgodovine ukvarjati tudi z arhivskim urejevalnim delom. Tu prikazujem dva primera – gre za lokalno zgodovino – s katerima sem hotela pokazati, kako je eden od avtorjev enostavno prepisal tekst, ne da bi ga citiral, ne da bi karkoli napisal, od kod je črpal podatke. Gre za diplomsko nalogo in tekst, ki je bil publiciran. Dobesedno je prepisano in tudi povsem napačno citirano.

Dober arhivist naj bi bil dober zgodovinar in obratno. V svojem prispevku sem omenila primer našega velikega zgodovinarja dr. Frana Zwitterja, ki je v tridesetih letih pisal o nastanku mest in meščanstva na Slovenskem ter je po dr. Josipu Žontarju posnel trditev, da so bili prebivalci srednjeveških mest v glavnem tujci, Nemci in Italijani, in da so ti prišli kot novonastalo meščanstvo tudi v 19. in 20. stoletju. Vendar je dr.

Zwitter že naslednje leto korigiral to svojo trditev, ki jo je posnel po arhivistu, ker je potem po drugih razpravah (Luschina in drugih) vendarle pokazal, da ni bilo tako, in da samo določen del prebivalcev, ki so se ukvarjali s točno določenim področjem, na primer bančništvom, ni tisti, ki je ustvarjal sloj meščanstva v srednjeveških mestih.

Tretja teza pa so arhivi in znanost. Teza "Arhivi in znanost" je posneta po vodiču, ki so ga izdali v Črni gori, in sicer po velikem potresu v Kotoru, ko so se poskušali rešiti, pokazati svojo dediščino. Naredili so veliko razstavo, z njo prišli v krog Unesca, ki je tudi pomagal pri obnovi. V uvodniku so na prvo mesto postavljeni arhivi, na drugo mesto, ali vzporedno, pa znanost. Ampak dr. Miloš Milošević, ki je avtor uvodnika, je napisal, da so arhivi mitološka bitja z mnogo obrazi. Istočasno obrnjeni v različne strani, vsi momenti dela v arhivu se morajo razvijati in prinašati rezultate. To sem namenoma izpisala, ker so v Črni gori arhivi dejansko inštituti. Oni imajo drugačen odnos do arhivov, kot ga imamo mi. Prvič imajo krasne stavbe, drugič so državni tudi po statusu. So višje in so seveda zelo ponosni na to, da so neke vrste inštituti in da raziskovalci hodijo k njim. In ne obratno. To sem omenila zato, ker smo v letošnjem letu uspeli priti v Črno goro. Miranu Kafolu posebna hvala še enkrat, da smo lahko vse to videli.

Marjan Drnovšek

Na Kristininem (Šamperl Purg) prikazu ste videli ključ in ključavnico. Ključ včasih odklepa, včasih zaklepa, upamo pa, da danes govorimo o vratih, ki se odklepajo.

Aleš Gabrič

Gledal bom seveda iz druge, zunanje perspektive, čeprav je bila Kristina (Šamperl Purg) zelo kritična. Vedno je biti nehvaležno za tako živahnim predstaviteljem, ker potem vedno deluje bolj dolgočasno. Moja beseda bo bolj kratka, ker je vse napisano in se ne bi rad preveč ponavljal. Kot izhodišče bi omenil prepoznavnost arhiva kot javne kulturne ustanove. Če gledam tudi kot profesor, ki predava skupini študentov, ki niso zgodovinarji, ampak družboslovci, kakšne kulturne institucije poznajo, je jasno, da poznajo kino, gledališče, poznajo tudi muzeje in knjižnice, arhiv in njegov namen pa sta tej skupini skorajda popolnoma neprepoznava. Če izhajamo iz izhodišča, da je intelektualec človek, ki gre v knjižnico in muzej tudi, kadar ne dežuje, bi moralo tudi za arhiv veljati isto. Za dosego prepoznavnosti sta dve različni poti. Ena je do zgodovinarjev, kot smo mi, a ta je praktično uhojena, ker se poznamo, druga je do laične javnosti. Že ko sem bral Kristinin (Šamperl Purg) prispevek, sem užival, ker je nakazala primer Puhove razstave. Če govorim kot uporabnik in raziskovalec, ne več

kot laik, ki mu ni kaj dosti znanega, bi rekel, da je prvo seznanjanje raziskovalca, ki določen čas hodi v arhiv, potem leto ne, potem obišče nek drug arhiv itn., revija Arhivi. Iz osebnih izkušenj lahko povem, kaj mi je kot raziskovalcu v reviji najbolj všeč. Prvo, kar pogledam, so vedno "Nove pridobitve arhivov", potem pa kratke članke o raznih fondih. To je za zunanjo javnost – raziskovalce zgodovinarje – najpomembnejši del, ki ne sme izostati iz nobenih Arhivov in bi ga morali bolj okrepiti. Če še malo parafraziram, včasih človek bere tudi kakšno polemiko o tem, ali naj bodo police lesene ali kovinske. To je seveda čisto tehnično vprašanje. To naj rešijo tehniki, ne pa zgodovinarji ali arhivisti.

Načel je že Marjan (Drnovšek), Kristina (Šamperl Purg) pa je poudarila, da je na Ptujju arhiv zelo dobro povezan z drugimi ustanovami, ki tudi hranijo arhivsko gradivo. Gre za povezanost na lokalnem nivoju. Ko komuniciram z arhivisti, večkrat slišim tudi pripombo, da hranijo arhivsko gradivo tudi tisti, ki ne znajo ravnati z njim. Takšno jokanje, če smem reči v navednicah, se mi zdi nesmiselno. Nerealno je, da bi vse arhivsko gradivo prišlo v arhive, če vsak arhiv samo pomisli na svoje prostorske zmožljivosti. Seveda pa je gradivo tam drugače obdelano, kar je moteče za raziskovalca in tudi za arhivista. Sam, ki se ukvarjam s kulturno zgodovino, večkrat zavijem v rokopisni oddelk NUK-a, kjer so zapuščine naših kulturnih delavcev. Razne pomanjkljivosti bi se dale v arhivih odpraviti zelo preprosto, tako da bi bili v vseh arhivskih čitalnicah vodniki po rokopisnem oddelku NUK-a in sorodnih ustanov. Dvomim, da jih imajo vsi arhivi. Ne vem, če bi jih dobil v vseh arhivskih čitalnicah. Samo pogledamo v bibliografsko ali imensko kazalo in vidimo podatke o korespondenci dveh kulturnikov. Del korespondence je lahko v arhivu, del v muzeju. Če povem konkreten primer iz svojega raziskovanja. Ko sem obdeloval šolsko reformo v petdesetih letih, sem pregledoval ministrstvo oziroma takratni svet za šolstvo. V fondu, ki ga hrani Arhiv Slovenije, so zgolj vabila na seje in dnevni redi, zapisniki pa so v Slovenskem šolskem muzeju, ohranjeni v drugem fondu. Tu bi se dalo z malenkostim povezovanjem med institucijami, ki hranijo različne dele istega fonda, doseči velik napredek.

Nadaljujem s temo, ki jo je začel že Marjan (Drnovšek), namreč, odnosom med zgodovinarjem in arhivistom. Sam sem popolnoma istega mnenja kot Marjan Drnovšek. Delitev je popolnoma umetna in popolnoma nepotrebna. Če bi bili to dve znanosti in dve stroki, ne vem, zakaj bi se šolali na isti fakulteti, na isti univerzi. Verjetno bi bila potrebna čisto druga izobrazba za ene in za druge. Gre torej za isto izobrazbo, za iste sodelavce, ki so se zaradi potreb različnih poklicev pač različno usmerili. In kje bi bilo nujno neko sodelovanje? Eno so skupni projekti,

ki jih je nakazala že Kristina (Šamperl Purg), čeprav je tega nekje malce več, drugje pa malce manj. Na primer zadnja razstava Arhiva Slovenije na ljubljanskem gradu o državnosti Slovenije. Ob gledanju razstave in prebiranju zbornika sem imel občutek – kot nekdo, ki gleda od zunaj – da sta nastajala ločeno, brez zadostne povezave. Ob zborniku si dobival ene misli, ob razstavi pa druge. V tem kronološkem sprehodu pa si na določenih segmentih pogrešal povezovalne točke.

Že v svojem članku sem omenil tudi drugi način sodelovanja. Kot fakultetni zunanji sodelavec lahko pošiljam študente na študij oziroma jih uvajam v arhivsko delo, da se pri diplomah ne dogaja to, kar je že omenila Kristina (Šamperl Purg), da se prepisuje in da študent ne obvlada tistega, kar dela. Seveda so zadržki z ene in druge strani, oboji povsem upravičeni. Večkrat je slišati od arhivistov, ki se jezijo na profesorje, da pošiljajo študente v arhiv nekaj gledat, tistega pa tam absolutno ni, ali pa študentje sploh ne vedo, kaj bi radi. Potem pa profesor, ki tega mogoče niti sam ne ve, benti, kako so v arhivu nesposobni, ker ne znajo najti in pomagati. Iz svojih izkušenj lahko povem, da lahko enominutni telefonski pogovor take nesporazume takoj razreši. Tudi sam sem se že večkrat pogovarjal z nekaterimi kolegi, ki so tudi v dvorani, ko se je bilo treba za kakega študenta dogovoriti za diplomu ali kaj podobnega, ali je kaj možno narediti ali ne, ali je določeno gradivo ohranjeno, dosegljivo itn. Seveda pa se povsem strinjam s številnimi kritikami, ki sem jih že slišal od kolegov arhivistov, če pošljemo v arhiv kakega študenta, ta pa ne ve, kaj bi rad.

Zdaj bom pa še sam malo bolj oster, bom še sam napadel arhiviste, da ne bo samo Kristina (Šamperl Purg) raziskovalcev. Tisti, ki se ukvarjamo s sodobno zgodovino, včasih naletimo na fonde, ki so še popolnoma nepopisani ali nedotaknjeni. Tudi v svojem članku sem omenil primer, ko sem nekoč nek fond, ki je bil še popolnoma nepopisan, popisal sam zase, za svoje potrebe. Nato sem predlagal kolegom, da si popis prepišejo. Direktnega odziva nisem dobil, povgalih pa sem slišal, da tako ne more biti, češ da kolega nima arhivskega izpita in torej ni arhivist. Povem tudi, da nisem bil edini. Tudi sodelavec z inštituta mi je povedal, da se je njemu zgodilo enako. Seveda priznam, nimam arhivskega izpita, ampak iz tega ne bi delal take znanosti. Potem imaš tisti popis sam zase. Pri kolegu pa se je celo zgodilo, ker je prišlo do kraje nekaterih dokumentov, da so ga poklicali v arhiv in ga vprašali, kaj manjka.

Sodelovanje je nujno tudi pri publiciranju znanstvenih del, torej pri revijah. Marjan (Drnovšek) sicer obžaluje, ker je Kronika pobegnila izpod okrilja arhivov. Ker sem že ravno urednik Kronike, naj povem, da so v tem letniku natančno vidne vrzeli. Vrzeli so na področjih, kjer imajo močne lokalne zbornike, ali kjer izhajajo

lokalne revije. Zakaj se mi to zdi malce neprikladno? Čisto preprosto. Ker je vedno treba pomisliti na ciljno publiko, ki ji je članek namenjen. Povsem nepotrebno se mi zdi, da vsak arhivist najprej, ko ima članek, pomisli, da bi ga objavil v Arhivih, drugi iz lokalnega arhiva ali muzeja pa pomisli, da ga bo objavil v lokalnem zborniku. Potem se v treh zaporednih letnikih nekega lokalnega zbornika pojavlja članek z isto vsebino, da ga niti ne preberejo več, v drugi reviji, kjer so ciljna publika bralci, ki bi jih članek zanimal, pa prispevkov ni. Zato se mi zdi smiselno delati sorodne članke, kakšne misli obnavljati na različnih nivojih, vedno pošiljati članke in v tem smislu sodelovati tam, kjer je ciljna publika. To pa niso vedno samo revija Arhivi ali pa lokalni zborniki in revije, saj lokalno – strinjam se z Marjanom (Drnovškom) – nima nikakršnega pejorativnega predznaka. Take pripombe vedno povedo več o tistem, ki jih izrekel, kot pa o sami stvari. Gre tudi za že prej poudarjeno sodelovanje pri skupnih projektih, zbiranju gradiva, kar sem pri nekaterih točkah malo pogrešal celo pri razstavi, ki sem jo omenil prej. Arhivisti seveda bolje poznate svoje fonde, zelo podrobno, bistveno bolj kot tisti, ki si ga pride pogledat od zunaj, potem ko je že popisan. To je omenila že Kristina (Šamperl Purg). Raziskovalcu pa seveda lahko pride na misel, kje bi se določena stvar na določeno temo še lahko našla zunaj teh ustanov in institucij.

Če zdaj povzamem svoje misli in na kratko zaključim: Sam ne bi iskal razlik, ampak skupne točke.

Emica Ogrizek

Moj objavljeni prispevek je videti kot neke vrste malček v primerjavi s prispevki kolegov za omizjem, ker sem si zamislila poudariti nekaj točk, nekaj problemov, na osnovi katerih se lahko razvije razprava, če tudi drugi kolegi vidite v tem problem. Če ne, pa toliko bolje. Okvirni naslov mojega prispevka je Zgodovinar v arhivu, saj ima okrogla miza naslov Arhivi in zgodovinarje. Tema govori o zgodovinarjih in zgodovinarjih, ki od zunaj prihajajo v arhiv, in o tem, kaj pri nas lahko najdejo in česa ne. Vedeti moramo, kar je dediščina starih časov, da smo arhivisti, torej tisti, ki delamo z arhivskim gradivom, v veliki večini diplomirani zgodovinarji. Opozorila bi na problem, s katerim smo se morali soočiti nekateri arhivisti, da se je v devetdesetih letih s porastom in velikim razvojem informacijske tehnologije, ko smo prešli v informacijsko družbo, ko veliko uporabljamo računalnike v arhivih, slišalo, češ da zgodovinar v arhivu pravzaprav ni več tisto, kar je nekoč bil, da njegov čas v arhivih zahaja in da je pravzaprav zdaj že skorajda dobro, da bi ga zamenjal računalniški strokovnjak, informatik ali kaj podobnega. Res tudi zgodovinarji ugotavljamo, da danes nastaja

drugačno tako dokumentarno kot arhivsko gradivo. Vendar se mi zdi, da je kljub vsem razlikam, ki elektronski dokument ločijo od klasičnega, vendarle še nekaj stičnih točk med novim in stari gradivom, da se še da opravičiti vloga zgodovinarja v arhivu. Sicer sodim, da moramo biti zelo odprti do vseh novosti, ki jih prinaša moderna tehnologija, vendar pa bo zgodovinar v arhivu po mojem mnenju še potreben in koristen, dokler bo obstajalo načelo provenience. Tudi sodobni dokumenti imajo namreč svojega ustvarjalca, ki ga moramo poznati. Poznati moramo sodobne institucije, njihovo morebitno povezavo s prejšnjimi. To pa je pravzaprav temeljno znanje vseh arhivistov.

Ugotoviti pa moramo, da je od starih do sodobnih časov ostalo nekaj bistvenega. Tudi elektronske dokumente je mogoče uničiti in tako kot so v starih časih ponarejali listine, da bi dosegli neko korist, je tudi danes mogoče preoblikovati dokumente, le na nekoliko drugačen način in z drugačnimi sredstvi oziroma opremo.

Povedala bi še nekaj o povezovanju med arhivi in zgodovino. Kaj pravzaprav lahko zgodovino pričakuje od arhivov? Mislim, da ni potrebno, da arhivisti in arhivi kot institucije ves čas mislijo, kako bi koristili zgodovinarjem, ki delajo v inštitutih, na univerzi ali kjerkoli drugje. Mislim, da jim pravzaprav najbolj koristijo, če samostojno in kvalitetno opravljajo svoje delo, če se torej resno in strokovno lotevajo svojih osnovnih nalog. Pri tem pa je pomembno, da so neodvisni od sedanjega zgodovinarja. Ponekod pa je seveda možno tudi sodelovanje ali sledenje potrebam zgodovinarja. Kaj pravzaprav mislim pri tem? Zelo pomembno je, da smo arhivi in arhivisti, ko odločamo o valorizaciji tako ustvarjalcev kot arhivskega gradiva, res samostojni, osredotočeni samo na ustvarjalce in samo na gradivo. Na primer: koliko informacij nam ponuja gradivo, kakšna je vrednost dokumentov za kulturno dediščino, ali so to enkratni pojavi, ali se podvajajo..., tako kot se moramo pravzaprav naučiti že za vsak strokovni izpit, ne pa, da mislimo, kaj konkretno bi danes potrebovalo zgodovino. Če se oziramo na to, kaj potrebuje zgodovino, in si rečemo, saj teh in teh dokumentov ni potrebno hraniti, saj nihče že dolgo ali nikoli ni vprašal po njih, bomo napravili veliko škodo. Če mislimo na zgodovino, namreč ponavadi mislimo na zgodovino na določeni stopnji razvoja, na neko usmeritev, mogoče tudi na neko zgodovinsko šolo, ki se je ustvarila s svojo metodologijo zgodovinskega raziskovanja in dala prednost določenim temam in metodam. Ne zgodovinarji in ne arhivisti v arhivih ne moramo reči zagotovo, kakšno bo zgodovino v prihodnosti, čez desetletje, čez dvajset let itd. Zagotovo pa je, da moramo v arhivih hraniti arhivsko gradivo tudi za bodoče zgodovino, in sicer tako, da kolikor je le mogoče "pokrijemo" vse plasti družbenega živ-

ljenja, kakršnega pač živimo in o kakršnem govorijo to gradivo.

Koliko pa arhivi pri svojem delu res lahko upoštevajo potrebe današnjega zgodovinarja? Ko planiramo svoje delo – katero gradivo bomo uredili, katero popisali, do katerega nivoja bomo gradivo popisali, pa mislim, da je zelo dobro in tudi koristno, če poznamo potrebe zgodovinarjev, njihove projekte in njihove načrte, ker s tem lahko tudi predvidevamo, kaj bodo iskali v arhivih in na kaj se lahko pripravimo. Konec koncev smo morali tako ravnati tudi, ko je šlo za uporabnike po javnem pooblastilu, ko so bili sprejeti zakoni o popravilih, denacionalizaciji... Lahko smo pričakovali, kakšne vrste gradivo bodo iskali, temu primerno smo se pripravili in gradivo tudi včasih kar na hitro popisali, če še katero ni bilo primerno urejeno in popisano, in na podoben način lahko napravimo tudi, ko gre za projekte znanstvenih institucij in zgodovinarja.

Še nekaj o tem, kaj lahko zgodovinarji raziskovalci, ki prihajajo v arhiv, pričakujejo, kje pa mogoče pričakujejo preveč. Pravico imajo, da dobijo arhivsko gradivo, da dobijo informacije, kje, v katerih fondih, v katerih serijah, mogoče tudi, v katerih tehničnih enotah itd. najdejo gradivo, ki ga za svoje delo potrebujejo. Preveč pa je pričakovati, in s tem imajo kolegi v čitalnicah res veliko problemov, da bomo arhivski delavci podatke iz gradiva izpisovali in v bistvu delali tisto, kar mora raziskovalec oziroma zgodovinar delati sam, če želi biti avtor dela, ki ga pripravlja.

Arhivisti se moramo odločati tudi, kako podrobni naj bodo naši popisi ali inventarji, ki jih delamo. Ko raziskovalec uporablja kakršenkoli arhivski popis, od vodnika do inventarja, se pravzaprav že sreča z delom arhivista. Vprašanje je, kdaj naj upošteva arhivista, ali pa mogoče tudi njegove avtorske pravice. Kaj pravzaprav vsebujejo naši popisi? Vsi popisi, ki zaslužijo svoje ime, imajo historiat fonda in historiat ustvarjalca. Ti so včasih samo skopo informativni in kratki, lahko pa so tudi že prave študije. Zlasti v tem primeru so vsi zgodovinarji, ki se s popisom fonda srečajo, dolžni, ne glede na to, ali je bil objavljen ali ne, upoštevati, da je avtor historiata fonda arhivist – zgodovinar, in če črpajo podatke iz njega, ga morajo v svojih delih tudi citirati. Citiranje ni problem pri delih, ki so bila javno objavljena. Problem pa so tisti prispevki, ki niso ali pa še niso doživeli javne objave. Vemo pa, da imamo ravno arhivisti kar nekaj problemov z izdajanjem svojih publikacij, da nam zavračajo predloge za financiranje in marsikatero avtorsko delo dolgo čaka na objavo.

Mogoče še o tem, koliko smo lahko arhivisti tudi raziskovalci, ali pa koliko se tudi sami uveljavljamo kot pisci zgodovinskih del. Naša prva naloga je v službi, da skrbimo za arhivsko gradivo. Včasih pa se prelevimo v zgodovinarje

tudi tako, da opozorimo na določeno gradivo in ga s tem na nek način odpremo. Gradivo se namreč ne odpira samo s tem, da se dovoli njegova uporaba, da se odpravljajo vse stare zapore ali omejitve, ampak tudi tako, da opozorimo, kaj se da najti pod določeno oznako, serijo, da je gradivo bogatejše in da ga je več, kot bi človek pričakoval, če bi poznal samo poslovnike, uradne liste in podobno.

Gorazd Stariha

Povsem na kratko povzamem moj prispevek v zborniku. Pri vprašanju, ali naj se arhivisti v arhivih ukvarjajo z zgodovinopisjem in v kolikšni meri, se nam vedno znova postavlja vprašanje, kakšen je namen arhivov in katere so njihove naloge. Ali so arhivi znanstvene ali upravne ustanove? O tem se je že veliko pisalo in razpravljalo in citiral bi misel Franceta Škerla iz leta 1956 iz članka Ali so arhivi znanstvene ustanove. *"Nedvomno je, da arhivi tudi služijo upravi in da v določenem smislu morajo biti povezani z njo, toda arhivi nimajo opravka samo z upravnimi vprašanji in problemi, temveč morajo biti in načelno tudi so več kakor upravne ustanove. Arhivi so tudi znanstveni instituti, ki morajo gojiti znanstvenoraziskovalno delo."* Škerl je nadaljeval in utemeljeval svojo misel s tem, da arhivi hranijo gradivo od 12. stoletja dalje, tekoče upravne funkcije pa zadevajo le gradivo zadnjih desetih let. Danes lahko zaradi vseh denacionalizacij in poprave krivic govorimo o 50 letih. Škerl nadaljuje: *"To se pravi, da bi na tehtnici, na katero bi položili interese uprave in znanosti, skodela znanosti padla globoko pod skodelo upravnih interesov."* Torej so zgodovinopisje v arhivih nedvomno umestili, mu dali vlogo, vendar pa povsem praktično danes to ni tako samoumevno. Če se pogovarjam s kolegi arhivisti, se zgodovinopisno, zgodovinarsko delo v arhivih nekako skriva. Najprej je treba, saj je seveda razumljivo, opraviti klasične arhivske naloge v zvezi z gradivom, potem pa, če ostane kaj časa, še zgodovinopisje. Vendar pa menim, da bi vedno znova morali poudarjati znanstvenokulturno funkcijo arhivov pred upravno, saj je tudi po definiciji arhivskega zakona arhivsko gradivo tisto, ki ima trajen pomen za znanost in kulturo, je kulturni spomenik. O tem govori prvi člen ZAGA (Zakon o arhivskem gradivu in arhivih). Torej, zgodovinopisje bi se moralo v arhivih bolj upoštevati in ga ne nekako skrivati. Seveda je pa težko, če ima v poročilih za ministrstvo vsaka številka o rešenih upravnih spisih večjo težo kot napisani članki ali kaj podobnega zgodovinskega.

Marjan Drnovšek

Za začetek, ki je bil malo daljši, kot sem predvideval, smo nanizali nekaj izhodišč in misli,

zdaj pa prepuščamo besedo vam v dvorani. Nekaj je polemičnega, nekaj nasprotujočega, nekje se naši pogledi pokrivajo. Mislim, da se na to da diskutirati.

Vladimir Drobniak

V našem arhivu smo ravno pred kratkim debatirali o izdajanju kopij in smo bili nekoliko jezni. Imamo nenapisano pravilo, da damo šest kopij kar tako, brez računa; menda je tako pravilo tudi v Arhivu Slovenije. Vse lepo in prav. Smo dobri do ustvarjalcev in do vseh in smo ena redkih institucij, kjer človek lahko nekaj dobi po kolikor toliko znosni ceni. Nekaj drugega je problem. Kopije so neoverjene. Pa tudi vsak lahko dobi kolikor hoče kopij, kar je tudi do samega gradiva neodgovorno. Imeli smo arhivarja iz Agrarie, ni prišel kot raziskovalec, ampak ker je njegova nadrejena, ki je pravica, potrebovala podatke. Pripravili smo mu goro papirja in ko jo je videl, se je zgrozil. Poklical je v firmo in nadrejena mu je naročila, naj vse kopira, čeprav sem povedal, da kopija stane 25 SIT. Tako količino! Osnovno je, da sami pri sebi nekaterih stvari nimamo urejenih. Izdamo na primer sto fotokopij dokumentacije brez žiga, da je to arhivsko gradivo. Kje je tu avtorstvo, kje je oznaka, kdo je lastnik gradiva? Enako se dogaja tudi, ko pridejo raziskovalci. Skratka, opredeliti je treba pojem avtorstva in v katerem primeru damo žig arhiva oziroma kdaj se ta zahteva in kdaj ne?

Marjan Drnovšek

Kadar gre za izdajanje kopij za upravne namene, je verjetno stvar po arhivih urejena, vsaj mislim, da bi to moralo biti. Predmet današnjega razgovora je pravzaprav bolj vprašanje glede avtorstva nekoga, ki uredi fond. V enem svojih zgodnejših člankov sem zapisal misel, da mora biti vsak fond, ki ga nekdo ureja, toliko vreden, da je objavljen v neki obliki, čeprav le razmnožen, da se publikacija citira. Danes je toliko možnosti in ni potrebno, da delo ostane v neki mapi. S tem se tudi zaščiti avtorstvo. Sicer je to teoretično vprašanje – avtorstvo arhivskega dela, dela arhivista.

Aleš Gabrič

Enako sem imel zapisano kot Emica Ogrizek. Najboljša zaščita je objava. Danes to res ni nobena umetnost. Material se fotokopira, poveže s spiralo, od NUK-a se pridobi CIP. Izdela se 10 ali 20 izvodov publikacije, ki se jih razdeli po arhivskih čitalnicah. Mislim, da je avtorstvo s tem zavarovano. Ima značaj knjižne publikacije, ki pride v Cobiss.

Miroslav Novak

V zvezi s problemom avtorstva menim, da to ni nujno povezano z objavo v klasičnem pomenu besede, saj poznamo tudi izvedena in druga avtorska dela. Rečemo lahko, da je vsako delo, ki ima znanega avtorja, avtorsko, in je vsaj moralno avtorsko zaščiteno. Iz tega sledi ugotovitev, da je čisto vseeno, ali je neko delo dostopno v enem izvodu ali pa v tisočih. Ko objavimo neko delo na internetu, ga praviloma izdelamo samo v enem izvodu, vendar ga lahko uporablja neko končno število vnaprej nedefiniranih uporabnikov. To delo mora biti, in tudi je, avtorsko zaščiteno in se mora ustrezno citirati. Sam tu pravzaprav ne vidim večjega problema. Problemi pa se pojavijo pri uporabi, predvsem pa pri navajanju tovrstnih virov, ker nismo vedno dovolj disciplinirani.

Nekoliko bi želel polemizirati še s kolegom dr. Alešem Gabričem. V svojem referatu je zapisal, da je "pretirano ločevanje arhivistike in zgodovinarstva zgrešeno, saj bi se morali potem celo vprašati, zakaj se za arhivista sploh zahteva diploma zgodovinarja". Rekel bi, da se v praksi to ne zahteva, ker imamo v arhivih zaposlene zgodovinarje in tudi druge profile (pravnike, sociologe itd.). Problem je očitno drugje. Znano je, da se je profil zgodovinarja definiral skozi večstoletno tradicijo. Profil arhivista pa se definira zadnjih nekaj desetletij. Kompleksnost problemov, ki se pojavljajo v zvezi z varovanjem, ohranjanjem, obdelovanjem in posredovanjem arhivskega gradiva, pa je v praksi tako velika, da je pri definiranju profila arhivista nesprejemljivo, če je to izvedeno izključno na osnovah oziroma znanjih, ki so potrebna zgodovinarju.

V nekaterih okoljih je profil arhivista definiran ustrežneje, drugod pa manj. Problem statusa arhivskih delavcev je tesno povezan z odnosom in zahtevami po varovanju in ohranjanju različnih vrst podatkov, ki jih generira sodobna družba. Podobne probleme imajo tudi bibliotekarji.

Velikokrat slišimo, da je arhivistika "dekla zgodovine" oziroma, da je pomožna zgodovinska veda, kar je seveda res, če gledamo na njun odnos s stališča zgodovinarstva. Če pa zorni kot spremenimo in odnos definiramo s stališča arhivistike, pa nedvomno ugotovimo, da je zgodovina dejansko pomožna arhivska veda.

Čeprav smo vsi – arhivisti in zgodovinarji – tako ali drugače usmerjeni v preteklost, to še ne pomeni, da je zgodovinar enako arhivist, ali obratno, arhivist je enako zgodovinar. V teoriji in praksi je torej potrebno upoštevati profil in posebnosti enega in drugega poklica, kakor tudi cilje, metode in načine dela ene in druge vede.

Na koncu pa bi povzel še misel, ki se mi je utrnila ob referatu kolegice Emice Ogrizek. V svojem nastopu je pri valorizaciji omenila, da naj arhivisti predvidevamo, kaj je treba ohraniti za bodočnost in pri tem mislimo na zgodovinarja.

Opozoril bi, da je to le eden od dejavnikov ali elementov v procesu valorizacije, ki ima bolj korektivno vlogo. Nisem pa prepričan, da je to lahko tudi izhodišče procesa valorizacije. Arhivisti ne smemo misliti samo na zgodovinarja kot potencialnega uporabnika (čeprav je teh veliko in imamo do njih posebno afiniteto), ampak tudi druge potencialne uporabnike s področja uprave, pravosodja, humanistike, družboslovja in še bi lahko naštevati. Mnenja pa sem tudi, da je dejansko nemogoče natančno predvideti strukturo bodočih uporabnikov.

Vladimir Žumer

Gospod Novak je govoril o profilu arhivista. Dolžan sem podati uradno tolmačenje profila arhivista, takega kot ga pojmuje naša zakonodaja ali arhivska služba oziroma Arhiv Slovenije kot upravni organ v sestavi ministrstva za kulturo, kjer imamo jasno izoblikovan profil. Ne samo izoblikovan, v pravilniku o organizaciji in sistemizaciji je tudi natančno opredeljen, saj v bistvu profil arhivista določa sistemizacija delovnih mest. Povedal bom, kakšen je in kakšno politiko vodim v tem smislu. Sam zagovarjam tezo, da mora biti arhivist zgodovinar. V tridesetletnih izkušnjah sem ugotovil, da vsaka druga usmeritev arhivistu prinaša velike težave, tudi če je pravnik ali informatik. Pred kakimi 15 leti se je v arhivih začela razvijati informatika in po nekaterih državah, zlasti v anglo-saškem svetu, so začeli v arhivih prevladovati informatiki. Lahko razumem anglo-ameriški svet, ker nimajo tradicije, zgodovine, starejšega gradiva. Arhivistika gre v smer informatike in arhivi se razvijajo v medijske centre. Zahodna in srednja Evropa, kjer smo tudi mi, pa dejansko zahteva profil arhivista zgodovinarja. To vidim tudi na strokovnih izpitih, kjer mora arhivist poznati strukturo razvoja uprave vsaj od 16. stoletja do danes, pravosodja, gospodarstva, šolstva, zdravstva, imeti mora osnovo zgodovinskega razvoja po teh področjih. Na tem področju odpovedo vsi drugi, arheologi, etnologi, pravniki, ki nimajo osnovnega zgodovinskega znanja, in so pri ubogih strokovnih izpitih pravi reveži. Zdaj imamo v Sloveniji že skoraj tri univerze, fakultete za zgodovino. Čeprav ste tu predstavniki različnih fakultet ali univerz, moram na žalost ugotoviti, da je tudi osnovno znanje zgodovinarjev z različnih fakultet različno, kar se tudi kaže na strokovnih izpitih. Zgodovinar, ki diplomira na fakulteti v Ljubljani, ima čisto drugačno znanje kot tisti v Mariboru itn. Nivoji so različni. Izkoriščen naj bi bil profil zgodovinarja, nekaj naj bo pa seveda tudi etnologov, arheologov, pravnikov itn. Nisem proti popolnemu zapiranju v zgodovinarski ceh, večina pa naj bi le bila zgodovinarjev. Zdaj govorim v imenu Arhiva Slovenije, kjer je 50 arhivistov z visoko izobrazbo in si lahko privoščimo tudi pravnika, etnologa, geografa, informatika, komunikologa

itn. Pri petdesetih imamo lahko tudi pet različnih drugih profilov.

Tudi delo arhivista je opredeljeno. Danes govorimo o arhivistu zgodovinarju in obratno, oba morata biti. Opisal bom proporc, ki velja v Arhivu Slovenije. Osnovna naloga arhivista je strokovna obdelava arhivskega gradiva na fondih in zbirkah, za katere je specializiran. Govorimo o resorjih fondov in zbirk, vsak ima določeno področje, območje, čas, časovno obdobje, nekateri so pristojni za upravo od leta 1848 do 1. svetovne vojne itn. Vsak ima svoje področje gradiva in fondov. Tam se kot zgodovinar in arhivist tudi specializira. Težišče njegovega dela mora biti strokovna obdelava, izdelava popisov, inventarjev. Tudi za izdelavo in objavo popisov, inventarjev, vodnikov mora biti zgodovinar, ker drugače ne zmore tega dela. V arhivih pa se neprestano ponavlja, da bi se arhivi spremenili v inštitute. Arhiv Slovenije bi mirno lahko postal nekakšen inštitut za starejšo zgodovino in bi konkuriral ZRC SAZU-ja. Neprestane so težnje, da bi gradivo mirno počivalo v skladiščih, saj čaka, zori, čaka prihodnje rodove, mi se pa pojdimo inštitut, enkrat mednarodni, drugič zgodovinski. Moja naloga kot direktorja pa je seveda skrbeti za to, da vsak arhivist dela na tistem področju, za katerega je zaposlen. Poudarjam pa, da se mora do tretjine delovnega časa ukvarjati tudi z raziskovalnim delom oziroma zgodovinskim, če hoče kvalitetno opravljati svoje arhivske naloge, torej strokovno obdelavo, objavo vodnikov, inventarjev, popisov. Mora! Zato silim arhiviste, da se vključujejo v razne projekte, čeprav nas na žalost druge raziskovalne institucije zdaj izrivajo iz raziskovalnega področja, npr. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, ukinjeni so razni projekti pri Inštitutu za novejšo zgodovino, raziskave virov itn. V letošnjem letu smo z raziskovalnim delom in vključevanjem v razne projekte povsod izključeni s pretvezo, da bomo sami lahko kandidirali pri projektih. Vendar sem moral podpisati izjavo, da v letošnjem letu ne bomo kandidirali nikjer. To je zelo resno.

Arhiv Slovenije si pri 50 arhivistih z visoko izobrazbo lahko privoščiti tudi dva, tri ali štiri vrhunske raziskovalce, kot sta dr. Dolinar in dr. Drnovšek, če bi bil v službi pri nas. Nekaj moramo imeti tudi takih, ki objavljajo vrhunska raziskovalna dela in mogoče opravljajo še profesuro, docenturo itn.

To sta torej osnovna usmeritev strokovnega dela in proporc, ki mora biti med arhivistom in zgodovinskim ali raziskovalcem. Saj ni nujno, da se vsi usmerjajo samo v zgodovino, so še druge vede.

Se nekaj o študentih zgodovine. Zdaj imamo na fakulteti novega profesorja zgodovine oziroma arhivistike, sam pa imam seminar. Predava, kot prej prof. Zontar, samo študentom zgodovine nepedagoške smeri. Študenti, ki obvladajo latinščino, nemščino, znajo brati gotico itn., dobijo tudi

nekoliko znanja, kako priti v arhive, kaj lahko pričakujejo kot uporabniki. Z vsemi ostalimi študenti je pa tako, kot ste že vsi po vrsti ugotavljali: sploh ne znajo priti v arhiv, ne znajo poiskati informacije. Pridejo k našemu Petru in Pavlu s fantastično temo, on pa reče, nasvidenje, gradiva za vašo temo nimamo, ker se mu ga ne ljubi poiskati. To je dejanski odnos, vsi imate izkušnje s tem. Če pa pride študent, ki dela diplomsko ali raziskovalno nalogo, s temo in dobro preuči vodnike, bodisi klasične bodisi na internetu, in ve, iz katerih fondov bo dobil gradivo za svojo temo, lahko zahteva določene vodnike, inventarje, popise ali podatke iz evidence. Takrat je situacija seveda drugačna. Razen tega pa učim vsakega študenta zgodovine, da, ko že preuči in spozna ves informacijski sistem, vedno zahteva še pristojnega arhivista, ki pokriva določeno obdobje, resor ali fonde, da še od njega dobi informacije. Pozabil sem omeniti, da je osnovna naloga v profilu vsakega arhivista tudi svetovanje uporabnikom vseh vrst. Vsak arhivist mora poleg osnovnih nalog, strokovne obdelave, raziskovalnega dela, dajati tudi informacije uporabnikom za svoje področje. Seveda pa uporabniku, študentu ali zgodovinarju, ni dolžan narediti dela raziskovalne naloge, saj je spoznavanje ter pridobivanje virov in literature po metodologiji zgodovinskega sestavnega del vsake raziskovalne naloge. Arhivist tega zgodovinarju ali raziskovalcu ne bo delal. Dolžan pa mu je dati informacije, tudi tiste, ki niso zapisane nikjer, ki jih ima arhivist v svoji glavi, ki jih je nekje videl. Če je arhivist zgodovinar, pa ima vedno možnost, da obdela določeno raziskovalno temo pred zgodovinarjem. To možnost imamo vedno vsi, samo te možnosti velikokrat ne izkoristimo. Ljubosumno skrivati razne podatke pa tudi ni primerno in menim, da se po službeni dolžnosti tega ne sme početi.

Še mnenje o avtorskih pravicah nad popisi, inventarji, vodniki. Vsak arhivist ima moralne avtorske pravice, po Zakonu o zaščiti avtorskih pravic pa ima materialne avtorske pravice delodajalec, lahko za deset let ali kako drugače. To je urejeno. Moralne ima jasno vsak. Uporabnik mora avtorja citirati, da zadosti moralnim avtorskim pravicam. Materialnih pa ni treba plačevati, ker jih ima arhiv kot institucija.

Prizadevamo si, da bi bilo čimveč vodnikov in inventarjev objavljenih na internetu, ker je tudi to javna objava. Tudi Miroslav (Novak) je omenil, da gre razvoj v smer, da bo v informacijskem sistemu čimveč vodnikov, inventarjev in popisov, najsi bo na internetu ali na internih mrežah. Tudi študente navajamo na to. Ko bodo naše baze nekoliko večje, bo boljše, vendar smo zdaj na tej točki, ko bo to začelo delovati in bodo uporabniki na internetu lahko dobili vse več informacij. In ne samo to, na internetu bo tudi precej skeniranih dokumentov. Govorim za Arhiv Slovenije. Franciscejski kataster bo v prihodnosti mogoče gledati tudi doma po internetu.

Glede izhodišč valorizacije pa ne bi ponavljal tistega, kar sem povedal že tolikokrat.

Branko Šuštar

Oglašam se z izkušnjo arhivista – najprej v arhivu in zatem v muzeju. Na vprašanje, kaj zgodovino pisje pričakuje od arhivov, se da odgovoriti jasno in kratko. Urejene arhive! Predvsem je veljal aplavz udeležencev diskusiji mag. V. Žumra zaradi tiste tretjine delovnega časa, ki jo lahko arhivist izkoristi za raziskovalno delo. Vsi si namreč intimno želimo, ne da arhivi postanejo inštituti (tako idealno se seveda ne bo zgodilo), temveč, da lahko delamo tudi kot raziskovalci. Vendar pa je jasno, kar je povedal direktor Arhiva Slovenije, da je delo arhivov opravljano javne službe – in za to smo plačani. Podobna dilema je tudi na področju muzealstva. Ko so imeli v začetku oktobra 2001 muzealci svoje srečanje v Velenju, je bila ena osrednjih tem zborovanja Slovenskega muzejskega društva vloga in status kustosa ter ob tem prav raziskovalna dejavnost v muzejih (Prim.: zbornik "Slovensko muzejsko društvo. Zborovanje, uredil D. Knez, Velenje 2001"). Raziskovalno delo kustosa je vezano predvsem na predmete, uvrščene v muzejske zbirke, o čemer je na zborovanju in v prispevku Kustos kot raziskovalec razmišljala dr. Mateja Kos iz Narodnega muzeja Slovenije.

Ministrstvo za kulturo ima glede usmeritve dela arhivov podobno stališče, kar vidimo tudi iz programskega razpisa. Vprašujejo nas, koliko in katere fonde bomo prevzeli in uredili. Poudarek je na delu z gradivom in muzealci nekako sprejemamo usmeritev, da raziskovalno delamo predvsem na področju svojih zbirk. Ob tem ne zane-marjamo prevzemanja in urejevalnega dela, v muzejih pa je tudi večji poudarek na razstavnih dejavnostih.

Pri uporabi arhivskega gradiva uporabnik zelo redkokdaj doživi, da bi prišel do arhivista. Ta bi lahko posredoval marsikateri zelo dragocen napotek, vendar je to na žalost težko izvedljivo. Direktorji naj se vprašajo, ali sodelavce, ki posredujejo gradivo, kdaj spodbudijo, da se lahko uporabniki obrnejo tudi na arhivista, ki je fond uredil.

Da je bila Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, vrsto let posebej povezana z Zgodovinskim arhivom Ljubljana (tu je bil sedež uprave, glavnega urednika ipd.), kaže prav na težnjo, o kateri je govoril mag. Gorazd Stariha, namreč o pomenu vloge zgodovino pisja v arhivih. Povezava arhiv – Kronika je bila res kar posrečena in v korist zgodovino pisju in arhivom. To ni ugovor sedanjemu uredniku Kronike, temveč spodbuda, da se arhivisti stalno zavedamo, kako potrebno je rezultate svojega dela pokazati tudi na področju zgodovino pisja. Upajmo, da bo ministrstvo za kulturo dovolj širokogrudno pri upoštevanju tega v rednih delovnih načrtih arhivov in da bodo direktorice / direktorji arhi-

vov v praksi omogočili tisto tretjino raziskovalnega dela arhivistov.

Jakob Emeršič

Strinjal bi se s svojimi predgovorniki, vendar sam tej okrogli mizi ne bi dal naslova Arhivi in zgodovino pisje, temveč Zgodovino pisje in fond. Tu niso samo arhivi, ampak tudi knjižnice in muzeji, ker v nekem smislu včasih vsi opravljamo zelo podobne naloge. Nekatere funkcije imajo arhivi, druge knjižnice, tretje muzeji in še kakšne druge institucije. Ne bom ponavljal starih osnovnošolskih stvari, čeprav se ravno tu nekatere stvari ves čas prepletajo. Pred leti je gospod Klasinc rekel, da imamo v naši knjižnici nek fond, ki spada k njim v arhiv. Odgovoril sem mu, da pa imajo oni knjižnico, ki spada k nam. Stvari se neprestano prepletajo in raziskovalec ne ve, ali nek star časopis ali revijo hranijo v knjižnici ali v arhivu. Če ga bo bibliografsko izčrpal arhivist, bomo rekli, da je arhivska bibliografija, če pa bibliotekar v knjižnici, pa da je knjižnično delo. Eden in drugi morata upoštevati določene normative. Raziskovalec se ne bo vprašal, ali je neko gradivo v arhivu, knjižnici ali muzeju; mi mu moramo dati podatke, kot je omenil že gospod Aleš (Gabrič). Če pridejo raziskovalci v knjižnico, jim tudi sam vedno svetujem, da bodo o neki določeni temi našli podatke še v arhivu, muzeju ali kje drugje.

Se pa tudi zgodi, kot ko je znani slovenski publicist – o mrtvih vse dobro – napisal monografijo in je v njej prepisal bibliografijo, ki so jo zbrale sodelavke mariborske univerzitetne knjižnice. Objavljena je bila z vsemi napakami, nikjer pa ne duha ne sluha o avtorstvu. To se po mojem mnenju dogaja v vseh ustanovah. Obstaja vprašanje avtorskega prava, če izdaš npr. bibliografijo v knjižnici, popis fonda v arhivu ali pa kaj podobnega. Kakor hitro je delo objavljeno, se ga sme uporabljati, moralno pa je dolžnost vsakega, da citira avtorja. Nekateri pa vsepovsod jemljejo gradivo, imajo tako rekoč vse prineseno na krožniku, nikjer pa ni ne duha ne sluha o citiranju.

Marjan Drnovšek

Samo kratka replika. S kolegom Goropevškom iz Celja se dogovarjamo, da bi organizirali podoben razgovor tudi v zvezi z domoznanskimi zbirkami po knjižnicah, ker je to posebna problematika. Danes smo se omejili samo na arhive, ker je pač zborovanje Arhivskega društva Slovenije. Tudi zato, ker sem bil sam nekoč arhivist in mi je ta tema blizu.

Boris Golec

Navezal bi se na Vladimirja Žumra in Braneta Šuštarja. Ne bi imel dodati kaj bistvenega, zdi se

mi, da sta zadela v črno in povedala pravzaprav vse o razkoraku med uporabnikom in arhivistom. Od Braneta (Šuštarja) smo slišali, da uporabnik redko zavije do arhivista, da težko najde pot ali sploh pride na misel, da je mogoče dobiti informacijo neposredno pri viru. Ne vem, kakšnega uporabnika je imel v mislih, najbrž pač zgodovinarja, ki je v svojem poklicu izveden, torej izkušen, in tako pot tudi najde. Sam bi se omejil na segment bodočih uporabnikov, študentov samostojne smeri, tistih, ki naj bi o arhivu nekaj vedeli, v nasprotju z drugimi študenti, ki naj bi bili še bolj nevedni, kot je prej z drugimi besedami povedal Vladimir Žumer. Zdi se mi, da tudi njihovega znanja in njihove usposobljenosti, ko pridejo v arhiv, ni mogoče precenjevati. Tisto, kar človek izve na drugi stopnji študija, je precej teoretično, lahko tudi zelo abstraktno. V bistvu je še zelo daleč od dejanskega raziskovalnega dela. Eno je neinformiranost o arhivu sploh. To je prastrah pred arhivom, velik razkorak med teorijo in prakso, ko nekdo pride v arhiv in nima nikakršnega neposrednega vpogleda v delo v arhivu. Moral bi že dotlej organsko zrasti z arhivom in raziskovalnim delom, ne pa da se pričakuje, da bo usposobljen šele, ko bo pristopil k diplomski nalogi. S tem se njegovo raziskovalno delo lahko kaj hitro konča.

Revija Arhivi naj bi popularizirala, omogočala in posredovala informacije, kaj je že bilo obdelano in kaj arhivi hranijo. Naredil sem poskus s študenti 3. letnika Arhivistike I, vendar niti eden ni poznal revije Arhivi. Zato, ker ni nikjer ustrezno predstavljena. Potem sem se spomnil, da je na knjižničnih vratih oddelka za zgodovino privlačna reklama za Kroniko in Zgodovinski časopis; enako kot je bilo v naših časih. Ne smemo si sicer predstavljati, da vsi vedo, kaj je Zgodovinski časopis, čeprav je reklama bombastična. Imel sem kolegico s povprečno oceno devet (ni bila sicer samostojna zgodovinarica, kar je olajševalna okoliščina), ki me je pred leti vprašala: "Kaj pa je Zgodovinski časopis, ali vsak teden izide?" Se pravi, da je reklame vedno premalo. Že s tem, da bi nekoliko razširili vedenje o Arhivih, bi naredili bistveni korak. Ko sem študentom predstavil bibliografijo, ki jo zdaj, hvala bogu, imamo, je zanimanje vidno naraslo. Tisti, ki se zdaj odločajo in razmišljajo, kaj bodo delali za diplomsko nalogo, so v odmoru kar pridno posegli po reviji. Arhivi morajo zdaj narediti zelo lahko potezo v tej smeri.

Še pomembnejši pa je osebni stik, Aleš (Gabrič) je povedal zelo slikovit primer, da profesor pokliče arhivista. V tako majhni srenji, kot je slovenska, je to zelo enostavno in je skoraj neodpuštno, da tega koraka ne naredi bodisi profesor bodisi študent. Sploh, ker se vsi tako zelo poznamo in se arhivisti praktično vsi tikate. Po drugi strani pa bi se vprašal, ali drug za drugega tudi tako dobro vemo, kakšno gradivo

kdo pokriva, katero območje, kateri čas. Tega pregleda nimamo. Mogoče bi lahko razmišljali o objavi v primerni obliki, kaj kdo dela in kdo je za kaj pristojen.

Drago Trpin

Težko je dodati še karkoli. Izhajal bi iz tega, da sem bil dolga leta zaposlen v arhivu kot arhivist za starejše gradivo in bi bolj opozoril na sodelovanje med zgodovinarji in arhivisti. V mislih imam starejše obdobje, vire, ki so pretežno ali pa v celoti tujejezični, težje berljivi, konkretno govorim o gotici, ki zahteva neka dodatna znanja oziroma predznanja. Za to gradivo se mi zdi izdaja virov še pomembnejša, ker olajšuje vpogled v te vsebine za širši krog ljudi. S tem se mogoče Marjan (Drnovšek) ne bo strinjal, ker je v članku izrecno napisal, da je pomembno tudi izdajanje virov iz novejšega gradiva.

Moje mnenje je, da v Sloveniji za starejše obdobje objav virov primanjkuje. Ali je krivda bolj na strani zgodovinarjev ali arhivistov, je konec koncev vseeno. Mogoče je tu možnost večjega sodelovanja zgodovinarjev na inštitutih in zlasti na fakulteti ter arhivistov. Arhivist pozna gradivo in ve, kaj je mogoče najti v njem, zgodovinarji raziskovalci imajo mogoče boljši pregled nad celotno problematiko, nad nekim obdobjem ali neko temo, s katero se ukvarjajo. Tu so še rezerve, sodelovanje bi se dalo okrepiti in s sistematičnim pristopom, prioritetaami zastaviti raziskovalne teme, v katerih bi sodelovali eni in drugi. Mogoče bi bilo vključiti tudi študente. Že dvakrat ali trikrat je bil omenjen strah študentov, zgodovinarjev začetnikov, pred arhivi, ker da se ne znajdejo. Pri starejšem gradivu so gotovo obremenjeni še s potrebo po dodatnem jezikovnem in paleografskem znanju. Nekaj oziroma vsaj več kot doslej bi se jih mogoče dalo vključiti v raziskovanje starejšega obdobja. Sam nimam prevelikih pričakovanj, da bi se ne vem koliko študentov odločilo za to smer. Tu bi se morali angažirati fakulteta in arhivi. Zdi se mi namreč, da je v Sloveniji glede na število in količino virov za srednji vek dovolj raziskovalcev, medtem ko jih za obdobje od 16. do 18. stoletja glede na količino gradiva v arhivih primanjkuje.

Strinjam se z Žumrovim mnenjem, da se ne da ločiti arhivista in raziskovalca, saj se mora arhivist izpopolnjevati v širšem smislu. Če na primer bereš kak tekst iz 16. stoletja, ga besedno sicer lahko razumeš, ne razumeš pa ga vsebinsko, če ti ni znano ozadje, upravne, sodne in podobne strukture. V tem smislu se moramo dejansko izobraževati tudi kot zgodovinarji, ne samo kot arhivisti.

Opozoril bi še na nek vidik. Smo različni, nekdo je lahko bolj pedanten, potrpežljivo sedi pri nekem fondu, ga podrobno popiše in naredi pregleden popis, nekdo drug pa ima mogoče

manj tovrstnega potrpljenja, ima pa večji smisel za sintezo in bo lahko iz konkretnih podatkov odlično povzel neke sklepe in izdelal pregledno sintezo. Z nekom sem se pogovarjal o tem. Predlagal je, naj jaz izdelam podroben popis, on pa ga bo vzel v roke in stvar obdelal. Potem sem sam pri sebi rekel, saj konec koncev, zakaj ne. Tu se postavlja samo vprašanje avtorstva, ali bo ta, ki bo uporabil moj popis, to ustrezno citiral, mi priznal moj delež, ne mislim v materialnem, ampak v moralnem smislu, in priznal, da je popis uporabljal in preko njega prišel do originalnega gradiva. Saj avtorstvo popisov ni sporno, sporno je, če nekdo v popisu najde nek podatek; potem lahko naroči tisto gradivo, ga pogleda in citira, kot da bi se do njega dokopal sam. Primer, ko pa je nekdo citiral gradivo, ki ga sploh ni videl, je skrajni slučaj in ni vredno, da se z njim ukvarjamo.

V zvezi z obdelavo virov mislim, da imamo v Sloveniji kar nekaj sintez oziroma celovitih zgodovin Slovencev, obenem pa imamo še cel kup neobdelanih področij, kjer so viri bogato ohranjeni. Marsikatera prevladujoča mnenja o njih so stereotipna in je pravzaprav sploh vprašanje, če držijo. Tak primer so protestanti in protireformacija. Ali je sploh kje natančneje raziskano, kakšna je bila posledica protireformacije na Slovenskem, na Kranjskem? Gradivo je v Arhivu Slovenije. Koliko ljudi se je dejansko izselilo, koliko jih je bilo iz Kranjske? Ena stran trdi, da je bil val izseljevanja, druga stran pa, da pravzaprav ni bilo nič posebnega. To je tak primer, ki ni raziskan, in bi se ga dalo verjetno obdelati.

Ne morem tudi mimo problema razdrobljenosti fondov. Gabričeva pripomba je bila, da se na primer nek privatni fond oziroma gradivo neke osebe nahaja v NUK-u in Arhivu Slovenije. Mislim, da so še bolj problematični primeri. Arhivska stroka postavlja izhodiščno načelo nedeljivosti fonda zaradi historičnih, takih in drugačnih razlogov. Prihaja celo do tega, da je en fond shranjen v različnih arhivih. Ne v knjižnici, muzeju in arhivu, ampak v dveh slovenskih arhivih. Mislim, da je novomeška kresija v Novem mestu, v Ljubljani v Arhivu Slovenije, mogoče tudi v ZAL-u v Ljubljani. Celjani imajo neko gradivo občine Maribor ali pa Mariborčani gradivo celjske občine. Pred leti je bilo tako. Uporabnik pričakuje, da dobi informacijo, kakor pravi Šuštar, oziroma, da dobi urejeno, popisano in pregledno gradivo. Če pa se mora seliti v ne vem koliko arhivov zato, da dobi gradivo enega fonda, mislim, da je zadeva že vprašljiva.

Šuštar pravi, naj se direktorji zamislijo glede dovoljenja, da arhivist posveti tretjino delovnega časa raziskovanju. Tega problema pravzaprav ne vidim. Po zakonu so primarne naloge arhiva evidentiranje, prevzemanje, popisovanje, urejanje arhivskega gradiva, ampak zraven spada tudi raziskovalno delo. Ne vem, ali je imel v mislih kakšen konkreten primer, sam se ne čutim kri-

tiziranega. Mislim pa, da to v slovenskih arhivih niti ni tak problem, da kje ne bi smeli opravljati raziskovalnega dela. Lahko se pa motim.

Marjan Drnovšek

Imam kratko repliko glede izobraževanja, ki se ne nanaša samo na to, kar je govoril Drago (Trpin) v svojem prispevku, ampak mi je prišlo na misel že prej. Za arhivista, ki konča fakulteto, naredi diplomo, na primer iz zgodovine, je potrebno dodatno izobraževanje. Prav tako tudi za raziskovalca. Kdor gre v raziskovalno sfero, se ukvarja z nekim specialnim področjem ali obdobjem, o katerem lahko na fakulteti ni slišal skoraj nič. Vzajem lahko samo svoj primer migracij. Poznati je potrebno sociološke in kulturnoantropološke, literarne in podobne vede, dosežke, pristope. Mogoče je uporabiti ne samo klasičen zgodovinarski pristop, kot na primer uporaba arhivskega gradiva, ampak tudi intervju in podobno. Izobraževati se moramo vsi. To je zelo pomembno tako za raziskovalca kot tudi za arhivista.

Matevž Košir

Kratek bom, ker so že predhodniki povedali večino stvari. Vrnil bi se k Alešu (Gabriču), ki je omenil Arhive. Ravno to, da je bila tako opažena rubrika Iz arhivskih fondov in zbirke, kaže na velik pomen objavljanja virov. Ne samo poročil o arhivskih fondih, ampak tudi objavljanje arhivskih virov v okviru arhivov. Tu vidim pomembno stično točko med zgodovinarji in arhivisti. Z objavami različnih virov imamo v Arhivu Slovenije dobre izkušnje.

Glede raziskovalnega dela v arhivih. Kakor je omenil že gospod Novak, je arhivistika zelo kompleksna veda. Ni samo v razmerju z zgodovinskim, ampak še z množico drugih ved, na primer informatiko. Gotovo smo arhivisti tudi poklicani, da razvijamo arhivistiko kot vedo in da raziskujemo na tem področju. To se dotika tudi raziskav, ki so povezane z zgodovinskim, vendar zgodovinarje pri raziskavah zanima druga problematika kot arhiviste. Tudi Drago (Trpin) je že govoril o vprašanju strokovne terminologije, starih pisav, ipd. Eno takih vprašanj, s katerim se zgodovinarji prvenstveno ne ukvarjajo toliko, za arhiviste pa je bistvenega pomena, je zgodovina institucij in podobna vprašanja s tega področja. Jasno je, katere so naloge arhiva, posebej Arhiv Slovenije pa mora skrbeti tudi za razvoj stroke, kar se delno pokriva tudi z zgodovinskim.

Marta Rau Selič

Sama imam zelo dobre izkušnje s študenti, ki so iz filmskega gradiva delali dve seminarski nalogi. Uredništvo Arhivov je bilo tako dobro, da nam jih je objavilo v Arhivih. Ena je bila o ani-

miranih filmih, druga pa Trbovlje v dokumentarnem filmu. S to prakso bomo nadaljevali, ker s tem pokažemo, kaj s študenti naredimo in kako raziskujemo filmsko arhivsko gradivo.

Pri slikovnem gradivu se je že večkrat zgodilo, posebno na televiziji, da je gradivo izginilo. Petdeseta, šestdeseta in sedemdeseta leta so bolj pokrita kot današnji čas, ker so staro gradivo enostavno presneli. Ko so pripravljali praznovanje FDV-ja, sem dobila informacijo o treh filmih, ampak, žal, nobeden od njih ni ohranjen, ker so jih na televiziji presneli. In tako so ti filmi izginili. Kaj nam torej pomaga informacija o arhivskem gradivu, če nam pa gradivo izgine? Ali kot je rekel slovenski pesnik, žal sem pozabila, kateri: kaj ti pomaga, če imaš ključ od vrat, če so ti med tem časom vrata zgnila. Zato menim, da je še vedno primarna naloga arhivov hranjenje, ne pa izposojanje gradiva, posebno, če je nevarnost, da se kaj izgubi za vedno in še posebno, če gre za original.

Jože Škofljanec

Najprej bi se odzval na temo raziskovanje v arhivih. Po mojem mnenju je lahko že priprava inventarja ali popisa raziskovanje, tako da o tem, ali raziskujemo ali ne, sploh ni nobenega dvoma. Upam pa, da to ni všteto v tisto tretjino, ampak da je tretjina na voljo za izpopolnjevanje v knjižnicah ali drugih institucijah, kjer dobimo dodatna znanja.

Mnenje o odnosu med informatiko in zgodovinopisjem. Mislim, da je ena znanost pomožna veda drugi in obratno. Pravniki lahko jemljejo zgodovino kot pomožno vedo, zgodovinarji jemljejo kot pomožno vedo pravo, če popisujemo pravosodne fonde, in obratno. Tudi informatika je pomožna veda, ki arhivistom pomaga informacijo spraviti do uporabnika.

Kaj je mogoče narediti? To vprašanje se mi zdi bistveno. Po mojem mnenju se nam z internetom ponujajo zelo velike možnosti; kako komunicirati med seboj, če ne gre na papirju, kako dobro se najdemo po Cobissu, ki je dosti bolj uporaben od raznih listkovnih katalogov. Brez velikih problemov lahko damo na internet popis vseh inventarjev in pripomočkov v posameznem arhivu. Mislim, da tega nima še nihče.

Kaj lahko zgodovinarji naredijo za arhiviste? Ali je v Sloveniji kdo voljan in sposoben servirati historično bibliografijo za Slovenijo? Zgodovinarji oziroma arhivisti bi bili tega namreč zelo veseli. Ko naletiš na nek problem, pogledaš, ali je o tem že kdo pisal ali ne. Cobiss namreč ne zadošča, ker v njem ni vsega. Lep primer za to so Korošci, kjer je na strežniku oddelka za zgodovino celovške univerze "obešana" historična bibliografija za Avstrijo. Tako bi si lahko privoščili tudi na Slovenskem.

Marija Hernja Masten

Najbrž bi se bilo potrebno spet vrniti nazaj na začetek, to je na sodelovanje med arhivom in zgodovinarjem. Sama sem v našem arhivu zadolžena za čitalnico in skoraj vsi, ki se kakorkoli obrnejo na arhiv, gredo skozi moje roke. V arhiv pa prihajate različni raziskovalci: znanstveno izobraženi, osnovnošolci, vrtičkarji, srednješolci, raziskovalci ad hoc, kvazi raziskovalci, tisti, ki jih zgodovina samo zanima ali pa ljubiteljski raziskovalci. Vsi ste različno izobraženi, od akademske izobrazbe do osnovnošolske. Pri nas vas poskusimo najprej izobraziti. Pomoč pa potrebujejo tisti z visoko izobrazbo kot tudi oni brez nje. To navajam tudi v svojem članku. Pomoč gre tudi dlje, saj uporabnikom povemo, v katerem arhivu poleg našega se nahaja gradivo, ki se nanaša na določeno temo. Tudi če gre morda za arhiv, v katerem glede na temo ne bi mogli predvidevati gradiva, morda v zamejstvu, Arhivu Slovenije, knjižnici ali kjerkoli drugje. Tisti, ki ste delali pri nas, veste, da običajno vsem uporabnikom naredim seznam, kaj bi bilo morda smotno še pogledati. Izdelamo vam kopije in vse ostalo. Tiste, ki delo končate, vljudno prosimo, da nam prinesete en izvod dela izpod vašega peresa. Mlade in mlajše poskusimo izobraziti, tako da jim pomagamo preiti vse faze, ki bi jih morali narediti že v šolah. Ker pa se to ne zgodi, potem seveda to naredimo v arhivu. Na kakšnem nivoju je sodelovanje med menoj in uporabnikom, je odvisno od tega, če sva nekako na isti valovni dolžini.

Mislim, da se morajo arhivi obrniti k raziskovalcem in se bolj odpreti, jim bolj pomagati, da se bo ta tabu razblinil. Do sedaj smo v arhivih pridno in lepo urejali gradivo, zdaj pa naredimo še to, da bo te lepo urejene arhive nekdo tudi uporabljal. Če pridejo taki uporabniki, ki ne znajo brati gradiva, jim pomagamo z malim abecedarjem. Svetujem jim, naj poskusijo sami, skupaj poskušamo premostiti težave. Tudi glede delovnega časa smo bolj fleksibilni. Če pride študent iz Ljubljane domov v petek, odpremo arhiv v soboto, da lahko naredi nalogo, čeprav to mojemu šefu ni po godu, ker mora priti manipulant odpret arhiv. Potrebno je povedati, da smo bili v arhivih kar nekaj časa zaprti sami vase. Pa ni treba. Odpreti se moramo, da nas bodo uporabljali, ne glede na to, ali bomo dekla zgodovini ali ne. Če arhiva ne bo nihče uporabljal, nismo izpolnili svoje osnovne naloge. Mislim, da bi tisto, kar sem napisala, moralo veljati skoraj za vse, vključno s pogovorom s pristojnim arhivistom, pošiljanjem fotokopij in mikrofilmov drugam.

Kako pa pridete, je pa odvisno od tega, koliko smo navzven razpoznavni. Danes ste najbrž prenekateri malo težko našli na Ptuj, ker vam nismo poslali karte. Arhiv bi tudi težko našli. Pomemben je prvi stik, kaj je arhiv, kdo in kje. V svojem članku sem napisala, da bo preteklo še

kar nekaj Ljubljanice, preden boste imeli v Ljubljani Rue des Archives, pri nas pa, da bo na tabli poleg napisal "grad" pisalo tudi biblioteka in arhiv.

Marjan Drnovšek

Za sklep bi dal besedo še svojim kolegom uvodničarjem.

Aleš Gabrič

Imam dve, tri misli za zraven, ki so jih načeli že Miroslav Novak, Drago (Trpin) in Emica Ogrizek. Ali naj arhivist samo koristi zgodovinarjem na inštitutih? Sam tega ne bi vzel kot izhodišče. Sicer pljujem v lastno skledo in nekateri moji kolegi se s tem ne bi strinjali. Če arhivist opravlja svoje delo, ki ga je razložil Žumer, kar je po zakonu dolžan, koristi vsem, tudi zgodovinarju. Ni treba, da dela za zgodovinarja. Če bo opravil svoje delo, ga je že naredil tudi za zgodovinarja, tako kot ga je za ostale. Tudi nisem govoril o ločenosti fondov na način, kot je to omenil Drago Trpin. Govoril nisem le o ločenosti fondov v dveh ali več institucijah. Ko sem pregledoval popise fondov v Arhivu Slovenije, sem ugotovil, da so fondi lahko ločeni tudi znotraj iste institucije, del je v dislocirani enoti, del pa v centrali itn. Veliko bi bilo narejeno, kar je rekla tudi Marija Mastenova, če uporabnik dobi napotek, kje se lahko še kaj najde. Problem je, kjer tega vedenja ni. To je predvsem problem znotraj različnih ustanov, ne pa znotraj arhivov. Sam sem dal za primer Ljubljano, NUK, lahko je pa tako tudi v lokalnem muzeju, študijski knjižnici oziroma njenem domoznanskem oddelku. Nisem prepričan, da povsod vsi vedo, govorim po svojih izkušnjah, kaj hranita druga dva za sosednjimi vrati. Ponekod je tako. Predvidevam, da na Ptujju ni, kar se je pokazalo že pri skupnih projektih.

Posebno če gre za osebno korespondenco, se zгоди, da je fond razdeljen, korespondenca z nekim naslovnikom je v prvem arhivu, z drugim naslovnikom v drugem arhivu, korespondenca s tretjim naslovnikom pa je ohranjena nekje na tretjem mestu. Tako informacijo potrebujem kot uporabnik. Tisti, ki bo šel pogledat še drugam, sam sebe štejem k njim, bo šel. Če nekdo noče iti, ker mu je pot predolga, to ni več problem arhivista. On je svoje delo že opravil; dal je koristni napotek, ki ga mora dati.

Na koncu še nekoliko škodoželjnosti. Večkrat izpostavljamo primer avtorskih pravic. Strinjam se tudi z navajanjem interneta, vendar se je pri seminarjskih in diplomskih nalogah že večkrat dogodilo, da so se študentje sklicevali na internet. Hočeš pogledati tisto stran, pa je ni več, ker je zbrisana. Moje mnenje je, da bo CIP obstajal mnogo dlje.

Avtorske pravice se bodo kršile, dlje pri nas,

kot na zahodu, dokler dva ali trije kršitelji na sodiščih ne bodo pošteno plačali. Ker imate vsi arhivi pravne službe, je treba včasih tudi reagirati. Ko bo v časopisih objavljeno, da sta dva ali trije pošteno plačali za krajšo avtorskih pravic, sem prepričan, da bo tega manj, ker ljudje začnejo misliti pri denarju.

Gorazd Stariha

Veseli me, da kolega Žumer svoje arhiviste naravnost priganja v projekte pri znanstveno-raziskovalnih dejavnostih. Rekel bi pa, da gre mogoče tudi za neusklajenost, če oseba, pri kateri se zbirajo plani za delo arhivov, ob najavi aktivnega sodelovanja z referatom na mednarodnem zgodovinarskem simpoziju, le-to komentira z besedami, češ kaj pa je tega treba. To je bil konkreten primer. Mogoče bi se bilo treba nekoliko uskladiti, kaj se res pričakuje in kako se dela.

Emica Ogrizek

Dve ali pa tri stvari čisto na kratko. Mogoče sem se narobe izrazila glede zveze med zgodovinarjem in arhivi, koliko naj arhivi pri valorizaciji mislijo na to, kaj potrebujejo zgodovinarji. Arhivisti naj se lotijo dela neodvisno od današnjih raziskav ali današnje stopnje zgodovinskih raziskav, metodologij in drugega, ker bodo s tem ohranili največ gradiva za bodoče zgodovinarje. Se pravi, ravnamo neodvisno, po principih arhivistike, pa bomo s tem napravili največ koristnega, tako za zgodovinarje kot za vse druge vede, ki se tudi pojavljajo kot uporabniki v arhivu.

Zelo sem vesela, da v drugih arhivih arhivisti nimajo problema z raziskovalnim delom. Ni toliko važno, ali je to tretjina ali četrtnina delovnega časa. Procenti niti niso važni, res pa je, da smo nekateri imeli probleme, in hvala bogu, če problemi izginejo. Srečni bodite tisti, ki jih nikoli niste imeli.

Slišala sem v razpravi, da naj bi bil arhivist v prednosti pred raziskovalcem, ker prej pride do gradiva, torej po načelu, prej prideš, prej melješ. Če arhivist ne bo "mlel", tudi drugi raziskovalec ne bo mogel, saj mora le-ta najprej vedeti, da gradivo obstaja, da ga lahko uporablja. Sama popisujem gradivo pravosodnih fondov, ki so označeni v glavnem s črkovnimi oznakami. Vsi vemo, kaj lahko pričakujemo pri kazenskih, oklicnih zadevah, kaj v zapuščinah itn. Ko boste pregledovali gradivo, pa se boste začudili, da so v gradivu tudi podatki, ki jih niste pričakovali. Iz takega gradiva bomo v našem arhivu konec leta pripravljali razstavo. V navadnih oklicnih zadevah lahko preberemo nič koliko zgodb o prvi svetovni vojni, o prizoriščih, ujetništvih itd. Pričakujemo sicer, da se bodo tam našli preklici hranilnih knjižic, mogoče podatek o kakem izgi-

nulem samomorilcu, imamo pa cel kup zgodb o prvi svetovni vojni. Niti arhivist, ki dela na takem gradivu, ne ve za podatke, dokler ne pride do njih. Tako odpiramo gradivo, da ga malo bolj natančno in podrobno opišemo kot v običajnih inventarjih.

Še nekaj. Sodelovanje arhivista z uporabnikom je letos v Pokrajinskem arhivu Maribor nova praksa. Prej specialisti za posamezna področja nismo imeli opravka ne z uporabniki po javnem pooblastilu ne s tistimi v čitalnici. Kolegi, ki delajo tam, so se v glavnem znašli kar sami. In še odgovor na vprašanje, ali so pomembnejši znanstveni uporabniki ali tisti po javnem pooblastilu. Čeprav naj arhivi služijo potrebam znanosti pa kulture, so tudi uporabniki po javnem pooblastilu včasih za arhivista velik izziv.

Kristina Šamperl Purg

V šestdesetih letih ni bilo bistvenih razlik med arhivistom in zgodovinarjem, če se spomnimo samo pokojnih prof. Blaznika, Kosa, dr. Žontarja st. Bili so arhivisti in zgodovinarji. Ni bilo prav nobene razlike, kdo je na inštitutu, kdo na fakulteti, kdo v arhivu. Res pa so delali v glavnem na arhivskem gradivu, ga tudi objavljali, predvsem vire. V sedemdesetih in osemdesetih letih pa je začelo prihajati do razmejitev. Ugotavljam pa, da na tem posvetovanju oziroma okrogli mizi vendarle spet nekako prihajamo skupaj. To je pozitivna rešitev ali pa pozitivno izhodišče. Vsi diskutanti ste razmišljali, da je arhivist raziskovalec že tako ali tako, da to ni neko posebno delo, ampak je že delo urejevalca gradiva raziskovalno delo. Če se to nadaljuje, toliko bolje. Predsednici društva in uredniku Arhivov moram posebej "položiti na srce", naj Arhivi vendarle objavljajo več prispevkov o tem, kaj počenjamo v arhivih in iz arhivskega gradiva. Tudi za popularizacijo arhivske službe se bomo morali prav gotovo bolj potruditi. Vsi smo zadolženi, vsi moramo kaj storiti, seveda vsak po svojih sposobnostih, saj so projekti, ki smo jih

izpeljali na Ptuj, odziv ali odraz našega sodelovanja oziroma popularizacije službe. Sponzorji nam gotovo ne bi dali denarja za našo dejavnost, če jim je ne bi približali in povedali, kako je dejavnost pomembna, oziroma da so začutili, da je v končni fazi pomembna tudi zanje.

Še nekaj o objavah. Kakršnekoli že so, od kogarkoli že so – spoštujmo delo drug drugega in predvsem avtorske pravice.

Marjan Drnovšek

Sam ne bom delal nobenih sklepov, ampak prebral samo dve misli, ki sem si jih zapisal v tem času.

Dilema o večji pomembnosti strokovnega, to je arhivskega dela, ali zgodovinopisja, je zame umetna dilema. Potrebno je medsebojno prepletanje, in sicer obojega – za doseg boljšega rezultata, pa naj bo to samo popis gradiva ali pa monografska obdelava.

In druga misel. Arhivi so strokovno-raziskovalno-kulturna središča dejavnosti, kjer ima prva, se pravi strokovna, prvenstveno vlogo, ki je pa ni mogoče opravljati brez druge, raziskovalne, posledica obeh je pa tretja, to je kulturna vloga.

Ker današnjo okroglo mizo snemamo, upam, da se bomo dogovorili z urednikom Arhivov in današnja izvajanja tudi objavili.

Na koncu bi se zahvalil uvodničarjem, ki so se odzvali mojemu vabilu. Žal moram biti kritičen do zgodovinarjev, predvsem z Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Inštitut za novejšo zgodovino pa rešuje Aleš (Gabrič). Tudi oni so bili vabljeni, a jih ni bilo. Hkrati se zahvaljujem vsem razpravljalcem in vsem, ki ste bili toliko potrpežljivi, da ste bili navzoči v tej dvorani točno 2 uri in 5 minut. Mislim, da smo opravili to, kar smo si zadali na začetku.

*Po zvočnem zapisu prepisala in priredila:
Mija Mravljja*

*Nadvojvoda Karel Notranjeavstrijski (1564-1590).
Z razstave Od sanj do resničnosti Arhiva Republike Slovenije.*

Iz arhivskih fondov in zbirk

UDK 930.253.4:929.52 Auersperg

Turjaški arhiv in njegove listine

MIHA PREINFALK

Beseda ali dve o arhivu

Zgodovinarji se pri svojem delu pogosto srečujemo z nerešljivimi ugankami, ki bodo zaradi pomanjkanja zgodovinskih virov ostale nepojasnjene. Pri tem ni pomembno, ali gre za zgodovinske podatke širšega, evropskega ali celo svetovnega pomena, ali "zgolj" za lokalno omejeno zgodovino nekega kraja, družine ali posameznika. Dejstvo ostaja, da so nekoč obstajali dokumenti, listine ali drugi viri, s pomočjo katerih bi bil današnji pogled na minulo dogajanje brez dvoma drugačen, pravilnejši, a so ti viri na žalost uničeni ali izgubljeni za vedno.

Nemalokrat pa se zgodi, da so takšni viri izgubljeni le navidezno. Bodisi so dostopni le omejenemu krogu ljudi in jih zato širša javnost ne pozna, ali pa so skriti po javnih in zasebnih arhivih in jih šele natančen pregled le-teh znova "obudi od mrtvih". Eden takšnih primerov je tudi "slavni" turjaški arhiv, ki že desetletja buri predvsem slovenske zgodovinarske duhove. Zgolj za osvežitev spomina naj omenimo, da gre za količinsko in kakovostno izredno bogat arhiv družine Auersperg, ki so ga stoletja hranili grofje Turjaški ne le na svojem gradu Turjaku, temveč tudi drugje (npr. v svoji ljubljanski hiši). Arhiv ni bil strogo zaprtega tipa, saj so iz njega črpali številni zgodovinarji od (pogojno) Valvasorja v 17. stoletju, pa do Wißgrilla, Richterja in Elzeja konec 18. oziroma skozi celotno 19. stoletje. Daleč najtemeljiteje je arhiv v začetku 20. stoletja preučil Franc Komatar, a se je na žalost pri izdelavi (sicer izvrstnih) registrov omejil z letnico 1500. Arhiv si je pred drugo svetovno vojno ogledal tudi Milko Kos, vendar se v njegovo podrobnejšo analizo ni spuščal.¹ Leta 1942 so Auerspergi arhiv v strahu pred njegovim uničenjem odpeljali z gradu. Kako prav so ravnali, se je pokazalo leto dni pozneje, ko so Turjak požgali partizani. Po besedah Karla Auersperga je bil takrat uničen grajski inventar neprecenljive zgodovinske vrednosti (med drugim tudi družinski portreti iz 16. stoletja).

Usoda turjaškega arhiva do danes ostaja v veliki meri neznana. Karl Auersperg navaja, da so ga Auerspergi odpeljali v Italijo na posest družine Attems.² Slovenski povojni zgodovinarji so si zelo prizadevali, da bi locirali arhiv oziroma da bi dobili vpogled v njegovo vsebino, saj gre, kot že rečeno, za zelo bogat arhiv, v katerem naj bi bilo moč najti mnogo podatkov ne le za zgodovino Kranjske, temveč za zgodovino širšega slovensko-avstrijskega prostora. Kolikor je znano, so bili pri teh svojih prizadevanjih neuspešni, saj so grofje Auerspergi dosledno zavračali posredovanje kakršnih koli informacij glede svojega arhiva. Tej njihovi odločitvi je po eni strani verjetno botrovala užaljenost ali zamera do nove jugoslovanske oblasti, ki je Turjaške oropala njihovega stoletnega doma, po drugi strani pa verjetno tudi strah, da bi jugoslovanska oblast zahtevala vrnitev arhiva, ki je bil odpeljan z njenega ozemlja. Kakor koli že, arhiv je bil jugoslovanskim in slovenskim zgodovinarjem³ nedo-

¹ Podatke, ki jih je našel v turjaškem gradivu, je Milko Kos uporabil npr. v svojem članku *Doneski k historični topografiji Kranjske v srednjem veku* (ZČ 19-20/1965-1966, str. 139-147). V opombi 16 (str. 147) navaja *turjaški urbar, nekdanj v arhivu na gradu Turjaku*.

² Zadnji lastnik posestva, Herward Turjaški (1912-1985), se je namreč leta 1935 poročil z Marie Edith Attems iz Cervignana (A. Auersperger, *Vse to sem že zdavnaj hotel pozabiti* (intervju s Karlom Auerspergom), v: Delo (Sobotna priloga), sobota, 22. avgusta 1998, str. 31; Reisp, *Turjak*, str. 28; Kočar, *Propad*, str. 37).

³ Arhiv je bil nedostopen zgolj jugoslovanskim zgodovinarjem, medtem ko so ga nekateri avstrijski zgodovinarji lahko uporabljali. Tako je znan primer Walterja Höflechnerja, ki je v svojem članku *Zum Urkundenwesen der Herzöge von Kärnten bis 1269* (Carinthia I 159/1969, str. 59-119) uporabil tudi nekaj turjaških listin in pri njih navedel *loco secreto*. Zelo verjetno je tudi, da je slabi dve desetletji pred Höflechnerjem turjaške listine videl tudi Heinrich Appelt, ki v svojem članku *Über Kontrasigilla mittelalterlicher Urkundenschreiber* (MIÖG 59/1951, str. 121) razčlenjuje eno izmed teh listin. Gre za "razvpito" listino, s katero Ulrik Spanheimski potrjuje prodajo posesti med Friderikom Falkenberškim in Herbardom Turjaškim. Listina je zanimiva zato, ker ima letnico 1273, čeprav je vojvoda Ulrik umrl že leta 1269. Iz tega razloga imajo listino številni za ponaredek. Appelt natančno opiše videz listine in navaja Schumijevo (*URBKr II*, št. 324) in Jakschevo (*MHDC IVb*, št. 2817) objavo. Appeltov opis zunanega videza listine sicer ne prinaša nič novega, saj je enak kot pri Schumiju, bolj zanimivo pa je, da Appelt pravi: *Besondere Schwierigkeiten bereitet der Kritik die Bestätigung eines Güterkaufes Herwards von Auersberg durch Ulrich III., die im Original erhalten ist...* Kako bi bil lahko Appelt gotov, da listina še vedno obstaja v originalu, če je ne bi videl na svoje oči? Prepis

stopen in je veljal za izgubljenega.⁴

Kot že rečeno, je turjaški arhiv (predvsem listinsko gradivo) najtemeljiteje obdelal Franz Komatar v začetku 20. stoletja. Svoje regeste je objavljajal kar pet let (1905-1910) pod skupnim naslovom *Das Schlossarchiv in Auersperg* (izhajalo v *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 18/1905, 19/1906, 20/1907, ter v *Carniola n.v.* 1/1910). V uvodu Komatar navaja popis celotnega inventarja turjaškega arhiva, ki ga je napravil, kot pravi, po štajerskem modelu. Arhivski inventar je razdelil na šest enot, in sicer na:

1. gospostva in njihova uprava,
2. družinske zadeve,
3. podložniki,
4. cerkev,
5. vojaške zadeve,
6. listine.

Naše zanimanje bo v tem trenutku usmerjeno predvsem v šesto Komatarjevo enoto, se pravi listine. Pri tem moramo najprej opozoriti na neko dejstvo, mimo katerega ni mogel že Komatar. Celotno turjaško gradivo, predvsem pa listine, so bile za mnogo raziskovalcev, ki so jih imeli priložnost videti *in situ*, tako zanimive, da so jih najverjetneje vzeli s seboj za spomin oziroma so si jih prisvojili. Svoje trditve Komatar opira na literaturo in objave svojih predhodnikov, ki so za svoje raziskave uporabljali turjaški arhiv, hkrati pa tudi na dve knjigi, ki sta danes izgubljeni. Gre za kopalno knjigo (*Kopialbuch*) in tako imenovani *testamentlibell*. Kopalna knjiga je bila zvezek velikega formata, sestavljen iz 176 listov. Njena podrobna vsebina je bila natančno predstavljena v Komatarjevem uvodu, zato se na tem mestu v to ne bomo spuščali. *Testamentlibell* pa je datiral v leto 1665 in je nastal ob smrti grofa Janeza Andreja Turjaškega. Po Komatarjevih navedbah je vseboval tudi arhivski inventar, ki pa se je v slabih dveh stoletjih in pol močno skrčil. Tako naj bi bilo v arhivu sredi 17. stoletja še ogromno listin in drugih aktov, ki so se nanašali

na turške in beneške vojne, reformacijo in protireformacijo ter na upravo na Kranjskem, a so do Komatarjevega časa izginili brez sledu.

Franc Komatar (1875-1922). Grafični kabinet Narodnega muzeja Slovenije (foto: Tomaž Lauko).

Originalni material je sicer res izginil in pozneje tudi *testamentlibell*, se je pa zato ohranil drug seznam tega gradiva, ki je prav tako nastal ob smrti grofa Janeza Andreja.⁵ Gre za popis

originalne listine je resda objavil tudi Komatar (*Schlossarchiv*, št. 11), vendar dobrih petdeset let pred Appeltom, tako da bi se lahko v tem času z listino marsikaj zgodilo. Zato obstaja velika možnost, da so Auerspergi dovolili vpogled v svoj arhiv tudi Heinrichu Appeltu.

⁴ Arhiv, ki ima status privatnega arhiva, ni izgubljen, temveč je le nedostopen javnosti. Hranijo ga *loco secreto*. Obsega le del nekdanjega arhiva s Turjaka. Nekaj gradiva je bilo uničenega med drugo svetovno vojno, nekaj pa je, glede na popis knežjega turjaškega arhiva (*Fürstlich Auersperg'sches Archiv* (FAA)), shranjenega v *Haus- Hof- und Staatsarchiv-u* (HHStA) na Dunaju. Sicer pa je bil sam knežji arhiv nekoč shranjen v Turjaški palači v Ljubljani. Kmalu po potresu (1895) so ga knezi prenesli na družinski grad Losensteinleiten na Spodnjem Avstrijskem, nato na rodbinsko posest in grad Wald pri St. Pöltnu, od tam pa je romal v *Haus- Hof- und Staatsarchiv* na Dunaj, kjer je ob pridobitvi pisnega dovoljenja upravitelja arhiva (trenutno je to princ Heinrich von Auersperg-Breunner) na voljo potencialnim uporabnikom. Prim. tudi: Golec, *Turjaški arhiv*, str. 118; Reisp, *Knjižnica*, str. 42.

⁵ ARS 309, Zap. invent. I A, 1-15. *Inventarium über weilandt des hochwollgebornen herrn, herrn Johan Andreen gravens von Aursperg, herrn zu Schön- und Seisenberg, erblantmarschalens und erb cammerers in Crain und der der Windischen March, röm. khay. may. wirklichen cammerers seel. hinterlassne ligend- und fahrende haab und güetter*. Zaradi velike podobnosti vsebine *testamentlibella* in popisa inventarja, ki ga hranijo v ARS-u, bi se morda na prvi pogled lahko zdelo, da gre tu pravzaprav za eno in isto knjigo. Vendar podrobnejša analiza obeh del nasprotuje tej domnevi. Prvič se številke strani oziroma folijev, s katerih je Komatar prepisal svoje regeste, ne ujemajo s številkami folijev v popisu inventarja. Nadalje se nekateri Komatarjevi prepisi po obliki razlikujejo od enakih vpisov v popisu inventarja. In kar še posebej zbode v oči, je to, da je v popisu inventarja mogoče najti nekatere vpise, ki se nanašajo na obdobje do leta 1500, a jih Komatar ni upošteval. Takšnih primerov sicer ni veliko, a vendar so, na primer: *Ein paquet alter schriften, die verainigung zwischen Signunden bischoffen zu Laybach, und Gregoren*

celotnega inventarja umrlega grofa v njegovi hiši v Ljubljani,⁶ na gradu Dragomelj⁷ in na gradu Turjak. V sklopu inventarja so navedene tudi listine (*briefliche urkunden*). Skupno število vseh listin znaša verjetno več kot tisoč kosov. Na podlagi popisa inventarja je mogoča le delna rekonstrukcija listin, medtem ko natančnega in popolnega popisa vseh listin ne bo mogoče napraviti. Popisovalci so namreč gradivo pogosto popisali le v stilu "paket različnih starih latinskih (ali nemških) listin". Skoraj gotovo so se v takšnem paketu skrivale tudi listine, ki jih je dve stoletji in pol pozneje popisal tudi Komatar. Sicer pa je bilo sredi 17. stoletja v turjaški hiši v Ljubljani zanesljivo najmanj 35 srednjeveških listin, ki so se ohranile do danes, na Turjaku pa najmanj 118 listin. Ko je turjaške listine preučeval Komatar, so bile gotovo že vse združene na enem mestu – na Turjaku. Kdaj točno je do združitve prišlo, za zdaj ni mogoče določiti. Morda so listine iz Ljubljane odpeljali zaradi obnovitvenih del po potresu leta 1895. Zanimivo je, da sta že Wißgrill konec 18. stoletja in Elze sredi 19. stoletja pri svojem delu uporabljala tako listine, ki so bile sredi 17. stoletja še v Ljubljani kot tudi tiste, ki so bile takrat že na Turjaku. Možno je torej, da sta se arhiva združila že v 18. stoletju ali še prej. Po drugi strani pa moramo upoštevati tudi možnost, da sta morda Wißgrill in Elze svoje delo opravljala tako na Turjaku kot tudi v Ljubljani in da je bil res šele potres tisti, zaradi katerega so vse listine zbrali pod isto (turjaško) streho.

Na tem mestu je potrebno tudi omeniti, da si pod pojmom "arhiv" v preteklosti ne smemo predstavljati arhiva v današnjem pomenu, se pravi nekega posebnega prostora, ki je namenjen zgolj in izključno hranjenju listinskega in podobnega gradiva. Arhiv na Turjaku so na primer

sredi 17. stoletja sestavljali listine in drugi dokumenti, zvezani v posamezne pakete, brez posebne kronološkega ali vsebinskega reda. Pakete so hranili v posebni skrinji iz orehovega lesa, ki je stala v neki manjši sobi (*In dem khleinen neuen zimmer, ein nußbaumener casten voll mit schriften und brieflichen urkunden...*).⁸

Arhiv in njegovi obiskovalci

Sreča v nesreči je torej, da se je ohranil vsaj popis inventarja po umrlem grofu Janezu Andreju Turjaškem, ki je praktično istoveten s *testamentlibellom*, po katerem je regeste delal Komatar. Tako lahko prav z njegovo pomočjo delno rekonstruiramo tudi novoveški del turjaškega arhiva, torej vse tiste novoveške listine, ki bi pomagale (in v določeni meri, v obliki transkripcije popisa inventarja, tudi bodo pomagale) osvetliti dogajanje v času turških vpadov, reformacije in protireformacije. Še preden pa ob pomoči transkripcije prikažemo stanje turjaškega arhiva sredi 17. stoletja, si natančneje oglejmo njegove obiskovalce do začetka 20. stoletja, torej vse tiste ljudi, ki bi jih morda lahko okrivili, da se je obseg arhiva skrčil na današnjo raven. Gotovo sta arhiv morala poznati oba kranjska polihistorja 17. stoletja, Schönleben in Valvasor, čeprav je glede na analizo njunih del zelo vprašljivo, ali sta turjaško listinsko gradivo tudi uporabljala. Schönlebenova *Genealogia illustrissimae familiae principum, comitum et baronum ab Aursperg* (Labaci 1681) je sicer posvečena knezu Ferdinandu Turjaškemu, ki ni nikoli živel na Turjaku, je pa bil zato Schönleben v dobrih odnosih s Ferdinandovim stricem, kranjskim deželnim glavarjem Wolfom Engelbertom Turjaškim, in z njunim sorodnikom, Janezom Andrejem Turjaškim s Turjaka, kateremu je tudi posvetil en izvod svoje Genealogije pod naslovom *Arbor genealogica illustrissimae et principalis familiae Aurspergicæ*.⁹ Skoraj gotovo je torej, da Schönlebnu turjaški arhiv ni bil neznan. Vendar pa, kot se zdi, njegova Genealogija temelji zgolj na literaturi, samostanskih rokopisih in rimani turjaški genealogiji iz 16. stoletja. Med navedenimi deli najdemo tako Lazija, Palladija in Bucelina¹⁰ ter rokopise (*MS* – manuskript) iz Stične,

abkten zu Obernburg, und desselben conuents betreffendi, datiert anno [14]63 (pg. 213, št. 34). Zato lahko z gotovostjo sklenemo, da gre za dve različni knjigi, od katerih je ena (morda prav popis inventarja) rabila kot podlaga za nastanek druge. Ob tem je potrebno tudi omeniti, da so bili popisovalci inventarja pri svojem delu (kar zadeva listine) pogosto površni in nenatančni, zaradi česar so se v njihove opise listin prikradle napake, ki jih je dvesto petdeset let pozneje ob transkripciji prevzel tudi Komatar. Netočnosti in nedoslednosti, ki se v nadaljevanju teksta pojavijo predvsem pri izdelovanju genealoške slike srednjeveških Turjačanov in ki izvirajo zgolj iz Komatarjevih prepisov iz *testamentlibella*, gre torej v prvi vrsti pripisati popisovalcem iz 17. stoletja in ne Komatarju.

⁶ Grofje Turjaški so imeli svoj dvorec v Ljubljani že pred letom 1600, in sicer na mestu, kjer danes stoji Mestni muzej (Gospiska ulica 15). Prav grof Janez Andrej je sredi 17. stoletja palačo temeljito prezidal in prenovil. (Fabjančič, *Knjiga hiš*, 2. del (Novi trg)).

⁷ Grad Dragomelj je leta 1620 kupila baronica Marija Saloma Lambert z Boštanja pri Sevnici in s Čreteža. Ko se je slabi dve desetletji pozneje (1639) njena hčerka Ana Elizabeta poročila z grofom Janezom Andrejem Turjaškim, je grad Dragomelj kot dota pripadel slednjemu (Smole, *Graščine*, str. 138; Jakič, *Gradovi*, str. 96).

⁸ ARS INV., pg. 187.

⁹ Po Komatarjevih besedah so to delo v obliki rokopisa iz leta 1657 hranili na Turjaku. Gre za knjigo velikega formata z belimi platnicami in črnim turjaškim grbom sredi sprednje in zadnje platnice. Obsega 215 strani in se končuje s poimenskim kazalom. Njen popolni naslov se glasi: *Arbor genealogica illustrissimae et principalis familiae Aurspergicæ, per annos 700 deducta, ex Hieronymo Henninge, Wolfgango Lazio, Elia Reusnero, Hieronymo Megisero et aliis potissimum vero MSS antiquis arboribus ac monumentis eiusdem illmae familiae collecta in debiti obsequi tesseram A. J. L. S. SS. T. D. P. A. D. Labacen., Anno MDCLVII.*

¹⁰ Palladija Schönleben navaja le pri opisu "Turjaka" v Furlaniji

Kostanjevice in Bistre. Ne omenja pa Schönleben za Turjak pomembnih dogodkov, ki bi jih lahko razbral iz listin v turjaškem arhivu (na primer podelitev zgornjega in spodnjega Turjaka v fevd Volkerju in Herbardu Turjaškima s strani koroškega vojvode Henrika leta 1318); njegova genealoška izvajanja so skoraj kopija rimane genealogije, ki je včasih diametralno nasprotna podatkom iz listin, obenem pa Schönleben navaja tudi nekatere osebe, ki po listinah niso dokazljive (jih pa zato najdemo v rimani genealogiji), in nasprotno – nekaterih pomembnih in vidnih osebnosti iz turjaške rodbine sploh ne pozna, kljub temu da se pojavljajo v listinah (na primer Elizabeto Čreteško, ženo Viljema Turjaškega s preloma 14. in 15. stoletja, ki je s svojo podjetnostjo zelo povečala turjaško premoženje in ugled).¹¹

Pri Valvasorju je slika nekoliko drugačna, saj zanj zanesljivo vemo, da si je Turjak natančno ogledal od zunaj in znotraj. Pri opisovanju Turjaka Valvasor omenja mnogo grajskih znamenitosti, od vodnjaka, orožarne (in znamenitih odsekanih glav), luteranske kapele in strašnih ječ do številnih sob in prostorov v gradu, hleva in živalskega vrta. Niti z besedico pa ne omenja listin oziroma arhiva, verjetno zato, ker se arhiv oziroma listine same niso razlikovali od množice drugih grajskih arhivov, ki si jih je ogledal *in situ*. Tako v svoji Slavi navaja arhiv družine Gallenberg, Hohenwart, Raunach, pa tudi turjaški arhiv (*MS. Aursb. in Not. Aursb.*). Vendar pa, kot se zdi, ni izrabil vseh možnosti, ki mu jih je ponujalo gradivo turjaškega arhiva. Pri svojem opisu Turjaka na primer ne navaja niti ene same listine, niti ne prinaša nobenih zanimivih in pomembnih podatkov o turjaški zgodovini, ki bi jih prav lahko našel v turjaških listinah. Namesto tega v prvem delu opisa, ki govori o najstarejši turjaški zgodovini, navaja in uporablja izključno le Schönlebenovo Genealogijo, medtem ko se v drugem delu osredotoča zgolj na opis gradu, kot

ga je imel priložnost videti na svoje lastne oči.¹² Tudi sicer je turjaško gradivo navedeno zelo poredko – na primer pri opisu gradu Nadlišek, pa še tam Valvasor navaja le neko listino iz leta 1559.¹³ Poleg tega se je na primer pri opisu Ribnice znova naslonil le na Schönlebna (v tistem delu, ki govori o tem, da je Konrad Žovneški leta 1241 podelil Herbardu Turjaškemu neke desetine v Ribnici in okolici),¹⁴ čeprav o tem dogodku veliko bolj pravilno govori najstarejša ohranjena listina iz turjaškega arhiva. Zato lahko precej zanesljivo zatrdimo, da je ostal arhiv na Turjaku, vsaj kar zadeva Valvasorja, neizkoriščen. To je po svoje presenetljivo, saj se prav Valvasor že v VIII. knjigi pritožuje, da so vojne in čas uničili mnogo zgodovinskih zapiskov, zaradi česar so številni današnji podatki pomanjkljivi ali netočni.¹⁵ Nadalje v IX. knjigi ugotavlja, da mnogo plemiških družin ni znalo ceniti svojih zgodovinskih dokumentov, ampak da so pergamente in drugo arhivsko gradivo uporabljali za najrazličnejše neprimerne namene, celo za igro otrok.¹⁶ Iz tega razloga je torej nerazumljivo, da Valvasor ni pregledal vsaj tistih grajskih arhivov, ki so bili kolikor toliko ohranjeni – med njimi seveda tudi turjaški. Morda bi to njegovo "površnost" lahko razložili z monumentalnostjo njegove Slave, ki je zahtevala več, kot je bil zmožen postoriti en sam človek, četudi je bil to energični in raziskovalni Valvasor. S tega stališča je bilo zato lažje uporabiti že napisano literaturo (npr. Schönlebenovo Genealogijo), kot pa izgubljeni dragoceni čas ob pregledovanju več sto listin v arhivu. Na podlagi povedanega lahko sklenemo, da je Valvasor turjaški arhiv vsekakor poznal in ga videl tudi na svoje oči, ni pa izrabil vseh možnosti, ki mu jih je le-ta ponujal, ampak je raje uporabljal že objavljena dela.

V splošnem lahko rečemo, da so pisci 16. in 17. stoletja v veliko prepisovali drug od drugega, zaradi česar se je en in isti napačni podatek prenašal od enega avtorja do drugega, vse skupaj pa je včasih šlo celo tako daleč, da je isti podatek, ki ga je nekdo nekoč napačno interpretiral ali si ga preprosto izmislil, postal zgodovinsko dejstvo in tako izkrivil pravo podobo zgodovinskega dogajanja. To v veliki meri velja tudi in predvsem za Kranjsko, ki je tako ali tako v razvoju zaostajala za drugim deželami cesarstva. Največja zgodovinopisna in genealoška dela na Kranjskem so nastala v drugi polovici 17. stoletja, ki drugje velja za "mrtev čas" glede deželne zgodovinopisja.¹⁷ Schönleben in Valvasor sta tako s pridom izkoriščala dela svojih

oziroma pri "furlanski veji Auerspergov". S stališča citiranja sta zanimivejša Wolfgang Lazius (*De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquiis, linguarumque intis & immutationibus ac dialectis, libri XII*, Francofurti 1600) in Gabriel Bucelinus (*Germania topo-chronostemmato-graphica sacra et profana, in qua brevi compendio regnorum et provinciarum ejusdem amplitudo, situs et qualitas designatur, Augustae Vindellicorum 1655-1678*), ki pa, kot se zdi, prav tako svojih del nista utemeljevala na turjaških listinah, temveč na (za zdaj še) neznanih virih. Predvsem za Lazija bi lahko rekli, da je poznal nekatere listine, ki jih danes hrani ARS, in jih tudi uporabil (omenja na primer Otona Turjaškega in njegovo ženo Mijo iz leta 1296; Ortolfa Turjaškega in njegovo vdovo Katarino Albensko (*ab Alben*) iz leta 1409... (str. 240-241)).

¹¹ Klun je sicer mnenja, da je Schönlebenova *Genealogia* natančna in pravilna in da je nastala na podlagi originalnih listin (*Schönleben, der aus den Original-Urkunden das Geschlechts-Register der Auersperger so genau als richtig bearbeitet hat...* (Klun, *Beiträge*, str. 27)), vendar, kot se zdi, Schönleben listin (vsaj povečini) ni uporabljal.

¹² Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 22-28.

¹³ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 391.

¹⁴ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 467.

¹⁵ Valvasor, *Die Ehre*, VIII, str. 649.

¹⁶ Valvasor, *Die Ehre*, IX, str. 98. Prim. tudi Reisp, *Valvasor*, str. 233-236.

¹⁷ Coreth, *Geschichtschreibung*, str. 152.

predhodnikov iz drugih delov cesarstva, kar je razvidno tudi iz njunih citatov. Poleg že omenjenih Lazija, Palladija in Bucelina se je predvsem Valvasor pri svojem delu naslanjal še na Megiserja, Ughellija, Baučerja in druge.

Ce se znova vrnemo k turjaškemu grajskemu arhivu, lahko rečemo, da je ostal po Valvasorju več kot sto let pozabljen. Šele konec 18. stoletja ga je v znanstvene namene načrtno izkoristil Franz Karl Wißgrill, avtor obsežnega dela z naslovom *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert bis auf jetzige Zeit* (izhajalo na Dunaju v letih 1794-1800; NUK hrani le prve štiri zvezke (od A do J) pod signaturo 204). Za srednjeveške raziskave Turjaških je Wißgrillovo delo precej zanimivo, saj se njegova genealoška izvajanja prav zaradi naslonitve na listine, ki jih je imel sam čast in priložnost pregledovati v turjaškem arhivu, v nekaterih pogledih precej razlikujejo od Schönlebovih. Upoštevati pa je potrebno, da si je tudi Wißgrill, ujet v način razmišljanja svojega časa, precej stvari razlagal po svoje in je tudi zato potrebno nekatere njegove ugotovitve jemati s pridržki. Vseeno pa je po našem mnenju Wißgrillovo delo na veliko višji ravni kot predhodna, na primer Schönlebova Genealogija.

Tri desetletja za Wißgrillom je bil gost v turjaškem arhivu zgodovinar, topograf in profesor na ljubljanskem liceju Franz Xaver Richter. Richter se je z Auerspergi obširneje ukvarjal dvakrat. Izsledki njegovega zgodnejšega raziskovanja z naslovom *Die Krainischen Aursberge* so bili objavljeni leta 1821 v *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 12 (Wien 1821, str. 157 sl.) Veliko tehtnejša in temeljitejša pa je njegova druga, devet let mlajša raziskava *Die Fürsten und Grafen von Auersperg*, objavljena v *Neues Archiv für Geschichte, Staatskunde, Literatur und Kunst* 2/1830 (str. 597 sl.). Ta je za znanstveno raziskovanje pomembnejša, saj je v veliki meri nastala s pritegnitvijo originalnih listin iz turjaškega arhiva. Ob tem je potrebno pripomniti, da je tudi Richterjeva srednjeveška genealoška sestavina slabši del njegovega dela, saj se je tu naslanjal v veliki meri na Schönlebova. Pač pa je novoveški del njegove študije veliko zanesljivejši in prinaša kopico zanimivih in uporabnih ugotovitev. To Richterjevo delo prinaša za tisti čas veliko novih dognanj, še posebej za zgodovino 16. in 17. stoletja, in je rabilo tudi Petru Radicsu pri pisanju njegove biografije o Herbardu VIII. (P. Radics, *Herbard VIII.*, Wien 1862). Radics je sicer tudi sam pri svojem delu uporabljal gradivo tako iz turjaškega arhiva (prav v knjigi o Herbardu VIII. vstavlja nekaj izvlečkov iz turjaških listin in pri tem citira Auersperg, H(aus) A(rchiv)) kot tudi iz preostalih arhivov.

Vsi doslej omenjeni avtorji so turjaško gradivo zgolj pregledovali in ga uporabljali za svoje

lastne raziskave. Zato jih lahko tudi uvrstimo le med literaturo, ne pa tudi med vire. Prve korake na področju objavljanja turjaških virov je napravil Franz von Hermannsthal, ki je poleti 1845 obiskal nekaj arhivov na Dolenjskem, med njimi tudi turjaškega, iz katerega je za potrebe Zgodovinskega društva za Kranjsko prekopiral 102 listini. Hermannsthal je takratni obseg turjaškega arhiva ocenil na 600 do 700 listin iz obdobja od 13. do 18. stoletja.¹⁸ Kot najstarejšo je označil listino iz leta 1256 (september 5 – Komatar, *Schlossarchiv*, št. 4), kar pa ni točno, saj je najstarejša listina iz leta 1241 (maj 8, Perovo – Komatar, *Schlossarchiv*, št. 2).

Šestnajst let pozneje je v *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* izšlo 116 regestov, ki jih je izdelal Theodor Elze in so slabše kakovosti kot Komatarjevi. Elze je pri svojem delu naredil precej napak, predvsem kar se tiče datiranja, časovno pa ni segel dlje kot do 14. stoletja.¹⁹ Njegovo delo je štiri leta pozneje nadaljeval August Dimitz, ki je v isti publikaciji objavil nadaljnih 22 regestov,²⁰ nato pa se je sistematična obdelava turjaških listin kljub obljubljenemu nadaljevanju končala.

Razen Komatarja, Elzeja in Dimitza se nihče od zgodovinarjev ni ukvarjal izključno samo s Turjačani – s stališča virov, seveda. Pač pa je listine, ki se nanašajo na to staro plemiško rodbino, mogoče najti v številnih drugih zbirkah listin. Na prvem mestu je potrebno omeniti prvi in drugi zvezek Schumijeve *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain*, ki zajemata obdobje do sredine 13. stoletja, ter njegov *Archiv für Heimatkunde*, ki je prav tako izšel v dveh zvezkih. Prav tako ne moremo niti mimo petih zvezkov *Gradiva za zgodovino Slovencev* Franca Kosa, ki pa ne prinašajo veliko novega o turjaški družini, saj se ustavijo že pri letu 1246. V tem pogledu so zato veliko uporabnejša Jakscheva in Wiessnerjeva *Monumenta historica ducatus Carinthiae*, v katerih pa so objavljene listine iz drugih arhivov in ne iz turjaškega. Potem ko je gotovo, da je Schumi osebno videl originalne listine na Turjaku,²¹ pa tega ne moremo trditi niti za Jakscha niti za Franca Kosa, saj za Kosov peti zvezek *Gradiva*, ki se konča z letom 1246, pride v poštev le ena sama originalna turjaška listina (iz leta 1241). Kos (Kos, *Gradivo V*, št. 765) jo sicer navaja, vendar jo je prav lahko povzel po drugih objavah, ne nazadnje po Komatarjevi.

Š tem se spisek gostujočih zgodovinarjev v

¹⁸ Dimitz, *Vereins-Nachrichten*, str. 20-21.

¹⁹ T. Elze, *Urkunden-Regesten aus dem gräflich Auersperg'schen Archiv in Auersperg*, v: MHVK 16/1861.

²⁰ A. Dimitz, *Urkunden-Regesten aus dem gräflich Auersperg'schen Archive zu Auersperg*, v: MHVK 20/1865.

²¹ Schumi na primer za neko listino (1260, september 1, Videm) pravi: *Pgt. sehr gut erhalten im Archive zu Auersberg* (Schumi, *URBKr II*, str. 210, št. 270).

turjaškem arhivu še ne konča. Grofje Turjaški so vpogled v svoje listine zagotovo dovolili Arnoldu Luschinu, ki je Turjak obiskal v 70. letih 19. stoletja v upanju, da bo tu našel rokopis štajerskega deželnega prava. Tega ni našel, je pa zato objavil kratke regeste 18 turjaških listin, ki se nanašajo tudi na Štajersko.²² Hkrati pa je Luschin opozoril na dejstvo, da na Turjaku hranijo po večini le listine, medtem ko stari dokumenti (*das alte Aktenmaterial*) in korespondenca manjkajo, ker so bili uničeni leta 1848 ob napadu upornih kmetov na izžanski grad Zonek, ki je bil prav tako v lasti Auerspergov.

Dobri dve desetletji pred Luschinom je nekaj listin iz turjaškega arhiva objavil tudi Ernst Birk v zbirki listin, ki se nanašajo na čas cesarja Friderika III. Birk kot nahajališče omenjenih listin navaja *Auersbergisches Archiv* oziroma *Archiv zu Auersberg* ter hkrati pravi, da so vse listine *aus bisher unbenützten Quellen*.²³ Zato lahko upravičeno domnevamo, da je Birk listine iz turjaškega arhiva videl na svoje lastne oči. Tudi Wladimir Milkowicz je bil konec 80. let 19. stoletja očitno gost na Turjaku, saj tudi v njegovem delu o samostanih na Kranjskem iz leta 1889 zasledimo navedbe: *Original im gräflich Auersperg'schen Archiv zu Auersperg*.²⁴

Se vsaj dva znanstvenika sta v drugi polovici 19. stoletja zagotovo obiskala turjaški arhiv. V ARS-u danes hranijo originalno listino iz leta 1352, s katero senjski škof Protiva potrjuje, da je na prošnjo Herbarda in Volkerja Turjaških posvetil cerkev sv. Jere v Iški. Komatar je listino poznal zgolj po Richterjevi omembi in je torej že pred njegovim časom izginila s Turjaka. Zanimivo je, da je danes v ovojnici poleg listine tudi listek, na katerem piše, da je lista darilo prof. Petruzzija.²⁵ Kako je lista prišla v roke Petruzzija, oziroma zakaj je ni vrnil grofom Turjaškim, ostaja uganka. Bi bilo mogoče, da je profesor Peter Petruzzi, skromen mož, ki ga je Stritar označil kot "pohlevnega možiclja",²⁶ listino preprosto ukradel iz arhiva? To v tistem času ne bi bilo nič nenavadnega, saj je znanih mnogo primerov, ko so si raziskovalci in arhivarji preprosto prisvojili arhivsko gradivo, ki jim je bilo všeč ali pa so ga pozabili vrniti.²⁷

Prav tako v ARS-u, v zbirki Schumijevih prepisov listin, pa najdemo zabeležko o neki listini iz leta 1363, in sicer da je bila lista še leta 1867 na Turjaku, ker jo je tam prepisal Jurij Kozina. V

naslednjih desetletjih je nato lista s Turjaka izginila, saj jo že Komatar omenja zgolj po kopalni knjigi.²⁸

Iz vsega povedanega je razvidno, da je originalne listine iz turjaškega arhiva pred Komatarjem kljub vsemu uporabljalo kar precej zgodovinarjev. Na "seznam osumljenih" za izginotje nekaterih listin iz arhiva pred Komatarjem lahko uvrstimo vsaj trinajst ljudi – Valvasorja, Wißgrilla, Richterja, Hermannstahla, Radicsa, Elzeja, Dimitza, Schumija, Luschina, Birka, Milkowicza, Petruzzija in Kozino. Obiskovalcev, tako dokumentiranih²⁹ kot tudi nedokumentiranih je bilo na Turjaku še več, tako da najbrž ne bomo nikoli izvedeli, kakšne listine in koliko listin je sestavljalo turjaški arhiv v njegovem največjem obsegu. Vendar pa se zdi, da je večina listin iz turjaškega arhiva izginila pred 19. stoletjem, saj je Hermannstahl leta 1845 še videl okoli 700 listin, toliko pa jih je po grobi oceni ohranjenih še danes.

Zapuščinski inventarji

Zapuščinski inventarji so zvezki ali knjige, v katerih je bilo po določenem uradnem postopku popisano vse premoženje umrle osebe. Takšni inventarji se začnejo v večjem številu pojavljati od 17. stoletja dalje. Sprva prevladujejo plemiški, od druge polovice 18. stoletja pa narašča tudi število neplemiških inventarjev.³⁰ Obravnavani zapuščinski inventar je nastal po smrti grofa Janeza Andreja Turjaškega (umrl 8. oktobra 1664).³¹ Popisovalci so bili Daniel von Egkh, Bernardin Barbo in Ahac Isenhausen ter Janez Jakob Spring kot zapisnikar. Delo so začeli 1. decembra 1664 in ga končali 3. marca naslednje leto. Najprej so popisali grofovo imetje v njegovi ljubljanski hiši (pg. 7-112), nato na gradu Dragomelj (pg. 113-180) in nazadnje na Turjaku (pg. 181-290).³² Sicer pa je inventar zvezan v obliki knjige velikega formata (31,5 x 19,5 cm) z zelenimi platnicami in zelenimi trakovi. Obsega 294 strani, pisan je v gotici, na papirju z vodnim

²⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 146.

²⁹ Leta 1847 je Turjak obiskal Henrik Costa, vendar pa je bil nad njegovo podobo in opremo razočaran. Omenja sicer številne družinske portrete, orožje in znameniti glavi, ne pa tudi družinskega arhiva, ki ga bodisi ni videl bodisi se mu ni zdel vreden omembe (Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 123-127). Podoben opis Turjaka (brez omembe arhiva) najdemo še pri Klunu nekaj let za Costo (Klun, *Beiträge*, str. 27-28).

³⁰ O zapuščinskih inventarjih glej: M. Štuhec, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren*, Ljubljana 1995; M. Štuhec, *Materijalna kultura plemstva na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*, Ljubljana 2000 (doktorska disertacija).

³¹ Witting, *Auersperg*, stolp. 139.

³² Na tem mestu objavljamo samo listine, ki so bile ob popisu shranjene na Turjaku. Dragomeljske listine se po večini nanašajo na prejšnjo lastnico gradu – Marijo Salomo Lamberg, zelo zanimive pa so tudi listine iz Ljubljane, ki so bile pozneje prenesene na Turjak in bodo objavljene ob drugi priložnosti.

²² Luschin, *Reisebericht*, str. 20-22.

²³ Birk, *Urkunden-Auszüge*, št. 89, 178, 179...

²⁴ Milkowicz, *Die Klöster*, str. 164, op. 1.

²⁵ ARS, ZL, lista 1352, maj 12 (sign. 153).

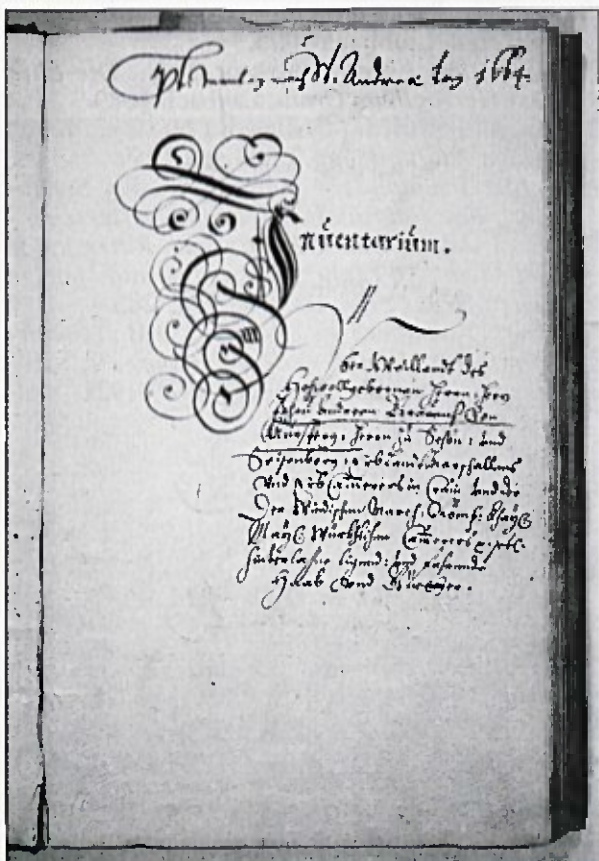
²⁶ F. Kidrič, *Petruzzi*, geslo v: SBL II, Ljubljana 1933, str. 328.

²⁷ Takšen primer je na primer V. F. Klun in ljubljanska privilegijska knjiga (glej Vilfan, *Mestni arhiv*, str. 95-96). Seveda pa moramo upoštevati tudi možnost, da so nekatere listine lastniki raziskovalcem tudi podarili (prim. Janša-Zorn, *Historično društvo*, str. 70).

znakom, ki prikazuje poštni rog. Paginacija v zgornjem zunanem kotu vsake pagine je poznejša, napravljena s svinčnikom. Zapuščinski inventar grofa Janeza Andreja Turjaškega še ni bil objavljen, omenja pa ga na primer Majda Smole v knjigi o graščinah na Kranjskem.³³

Edicijska načela

Transkripcija zapuščinskega inventarja sledi splošnim načelom transkribiranja. Vse besede so pisane z malo začetnico, razen lastnih imen. V oglatih oklepajih so besede in številke, ki jih v originalnem besedilu ni, ampak so vstavljene dodatno. Prav tako so za boljše razumevanje teksta vstavljene vejice. Kratice in okrajšave so večinoma razrešene – okrajšane so ostale le denarne oznake. Če se beseda včasih pojavlja okrajšano, drugič pa v popolni obliki, je v transkripciji vedno navedena v popolni obliki. Strogo so ostale okrajšane le tiste besede, ki se v originalu vedno pojavljajo kot takšne.

Naslovna stran zapuščinskega inventarja po Janezu Andreju Turjaškem. Arhiv Republike Slovenije, AS 309, Zapuščinski inventarji, A 1, 11.

Okrajšave

- AKÖGQ – Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen
 BKStGQ – Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen
 HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Dunaj
 MHVK – Mittheilungen des historischen Vereins für Krain
 MIÖG – Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
 MMK – Mittheilungen des Musealvereins für Krain
 SBL – Slovenski biografski leksikon
 ZČ – Zgodovinski časopis

Neobjavljeni viri

- ARS, ZL – Arhiv Republike Slovenije, zbirka listin.
 ARS INV – ARS 309, Zap. invent. I A, 1-15.
 FAA – Arhiv knezov Turjaških na Dunaju (*Fürstlich Auerspergsches Archiv*, v sklopu *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, Wien).

Objavljeni viri

- Birk, *Urkunden-Auszüge* – Birk, E., *Urkunden-Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrich des III. In den Jahren 1452-1467 aus bisher unbenutzten Quellen*, v: AKÖGQ 10/1853, str. 175-240 in 369-443.
 Dimitz, A., *Urkunden-Regesten aus dem gräflich Auersperg'schen Archive zu Auersperg*, v: MHVK 20/1865, str. 3-6.
 Elze, T., *Urkunden-Regesten aus dem gräflich Auersperg'schen Archiv in Auersperg*, v: MHVK 16/1861, str. 11-13, 31-32, 39-40, 48, 49-54, 57-60, 65-67.
 Jaksch, *MHDC* – Jaksch, A., *Monumenta historica Ducatus Carinthiae I-IV*, Klagenfurt 1896-1906.
 Komatar, *Schlossarchiv* – Komatar, F., *Das Schlossarchiv in Auersperg*, v: MMK 18/1905, str. 108-187, 19/1906, str. 37-58, 99-140, 20/1907, str. 161-245; *Carniola n.v.* 1/1910, str. 20-34, 118-135, 226-243.
 Kos, *GZS* – Kos, F., *Gradivo za zgodovino Slovencev I-V*, Ljubljana 1902-1911.
 Schumi, *URBKr* – Schumi, F., *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain I-II*, Laibach 1882-1884.

Literatura

- Appelt, H., *Über Kontrasigilla mittelalterlicher Urkundenschreiber*, v: MIÖG 59/1951, str. 118-122.
 Auersperger, A., *Vse to sem že zdavnaj hotel pozabiti* (intervju s Karlom Auerspergom), v: *Delo* (Sobotna priloga), sobota, 22. avgusta 1998, str. 31.

³³ Smole, *Graščine*, str. 508.

- Coreth, *Geschichtschreibung* – Coreth, A., *Österreichische Geschichtschreibung in der Barockzeit (1620-1740)*, Wien 1950.
- Costa, *Reiseerinnerungen* – Costa, H., *Reiseerinnerungen aus Krain*, Laibach 1848.
- Dimitz, *Vereins-Nachrichten* – Dimitz, A., *Vereins-Nachrichten*, v: MHVK 15/1860, str. 20-22.
- Fabjančič, *Knjiga hiš* – Fabjančič, V., *Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev*, (Ljubljana) 1940-1943.
- Golec, *Turjaški arhiv* – Golec, B. in Okoliš, S., *Turjaški arhiv na Dunaju in njegovi slovenski dokumenti*, v: Arhivi 19/1996, str. 118-133, in Arhivi 20/1997, 178-186.
- Höflechner, W., *Zum Urkundenwesen der Herzöge von Kärnten bis 1269*, v: Carinthia I 159/1969, str. 59-127.
- Jakič, *Gradovi* – Jakič, I., *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*, druga, dopolnjena izdaja, Ljubljana 1999.
- Janša-Zorn, *Historično društvo* – Janša-Zorn, O., *Historično društvo za Kranjsko*, Ljubljana 1996.
- Klun, *Beiträge* – Klun, V. F., *Beiträge zur Topografie und Statistik von Krain*, v: MHVK 10/1855, str. 26-28.
- Kočar, *Propad* – Kočar, T., *Propad turjaške graščine. Gozdarstvo turjaške graščine od prehoda v 20. stoletje do 2. svetovne vojne*, Ljubljana 1999.
- Kos, M., *Doneski k historični topografiji Kranjske v srednjem veku*, v: ZČ 29-30/1965-66, str. 139-147.
- Luschin, *Reisebericht* – Luschin, A., *Reisebericht über innerösterreichische Archive*, v: BKStGQ 11/1874, str. 1-28.
- Milkowicz, *Die Klöster* – Milkowicz, W., *Die Klöster in Krain. Studien zur österreichischen Monasteriologie*, Wien 1889.
- Radics, *Herbard* – Radics, P. von, *Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg (1528-1575)*, Wien 1862.
- Reisp, *Valvasor* – Reisp, B., *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*, Ljubljana 1983.
- Reisp, *Knjižnica* – Reisp, B., *O nekdanji knjižnici knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani*, v: ZČ 43/1989, str. 37-47.
- Reisp, *Turjak* – Reisp, B., *Turjak*, 94. zvezek Zbirke vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Ljubljana 1979.
- Richter, *Die Fürsten* – Richter, F. X., *Die Fürsten und Grafen von Auersperg*, v: Neues Archiv für Geschichte, Staatskunde, Literatur und Kunst 2/1830, str. 597 sl.
- Richter, F. X., *Die Krainischen Aursberge*, v: Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst 12, Wien 1821, str. 157 sl.
- Schönleben, *Genealogia* – Schönleben, J. L., *Genealogia illustrissimae familiae principum, comitum et baronum ab Aursperg*, Labaci 1681.
- Smole, *Graščine* – Smole, M., *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982.
- Štuhec, M., *Materialna kultura plemstva na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*, Ljubljana 2000 (doktorska disertacija).
- Štuhec, M., *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren*, Ljubljana 1995.
- Valvasor, *Die Ehre* – Valvasor, J. V., *Die Ehre dess Herzogthum Crain*, Laybach 1689.
- Vilfan, *Mestni arhiv* – Vilfan, S., *60 let mestnega arhiva ljubljanskega*, Ljubljana 1959.
- Wißgrill, *Schauplatz* – Wißgrill, F. K., *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert bis auf jetzige Zeiten*, Wien 1794-1800, str. 223-283.
- Witting, *Auersperg* – Witting, J.B., *Steiermärkischer Adel I, geslo Auersperg*, v: Siebmacher Band 28, Nürnberg 1919-1921, stolpec 131-177.

LISTINE IZ TURJAŠKEGA ARHIVA LETA 1665

[pg. 187]

BRIEFFLICHE URKHUNDEN

In dem khleinen neuen zimmer, ein nußbaumener casten voll mit schrifftn und brieffllichen urkhunden, als hernach volgt.

N° 1: Ein vidimierte und collationierte abschrift des herrn Wilhelm von Villänders seel. testaments und vertrags, so zwischen [pg. 188] der frauen Anna, gebornen von Trautson, weillundt des Wilhelmen von Villänders seel. gelassner wittfrau, und gedachtes von Villänders erscheinenden freuntten und erben zu Rudolphswerth, auf gericht worden, datiert im 1547 jahr.

N° 2: Ein geschäftsbrieff per 2000 ungerisch gulden, weliche herr Wilhelm von Villänders dem herrn Troian von Aursperg verordnet und vermacht hat, datiert den 5. april im 1534 jahr.

N° 3: Herr Hörwarden freyherrns von Aursperg, alß khaysers Maximiliani würkklichen rathsbrieff, datiert den 13. augusti im 1567 jahr. Darbey ein eben müssiger vom Ferdinando erzherzogen zu Östereich gedachten herrn Herwarden freyherrns zu Aursperg ertheilter fürst. rathsbrieff, der geben ist worden zu Graz, den 4. july im j[ahr] 1611.

In simili vom römischen khönig Ferdinando [pg. 189] ein würkklicher rathsbrieff an herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg lautend, datiert A. 1555.

N° 4: Ein päquet mit undterschidlichen alten khauffbrieffen, alß erstlichen umb ain hueben, so Heinrich Heiß dem Rieger, burgern zu Friesach, verkhaufft, A. 1352.¹

2do per 2 hüeben und ain wisen, so Hans Pukhleker frauen Elßpeten von Raittenburg verkhaufft, datiert A. 1385.²

Drittenß per 3 hüeben, so Hainzl und Nikhl von Graben dem Dietrichen von Schönberg verkhaufft, A. 1350.³

Viertens per 2 hüeben, welliche Wolreich von Prapratschach frauen Leykharten, Nikhlasen von Ygg wittiben, verkhaufft hat, datiert A. 1341.⁴

Fünffstens per ein soff zu Prum [!] gelegen, so Niclaß Hägkh dem Herman in der Ainödtt verkhaufft hat, A. 1349.⁵

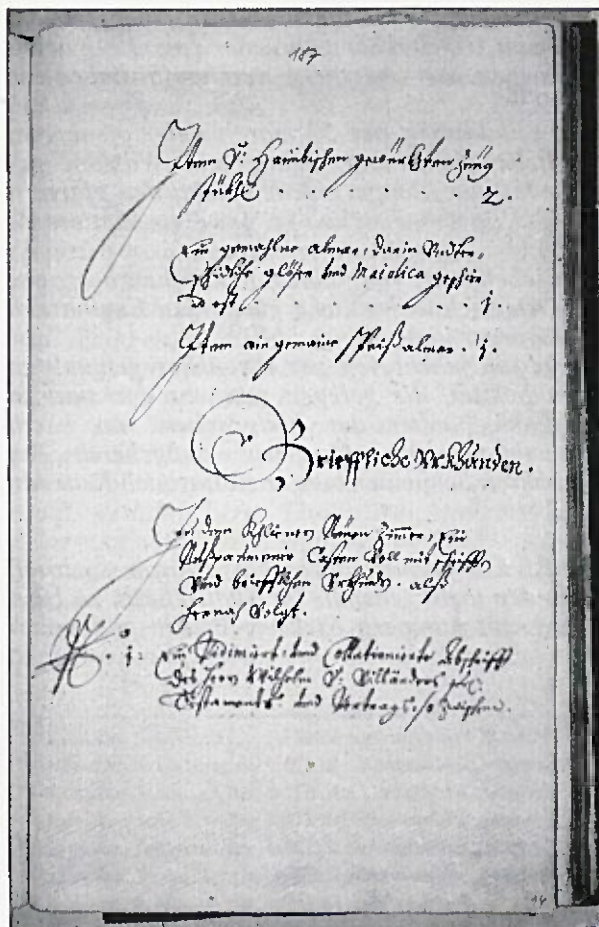
Sechstens per ein mühl undter Trobl gelegen, an herrn Frizen von Reittenberg lautend, datiert A. 1389.⁶

[pg. 190]

Sibendten umb ainen zehendt auff etlichen dörrfern in Weissenkhiercher pfarr gelegenn, so herr Hörward und Englhard von Aursperg dem Hansen Dachauer verkhaufft haben, im 1445.⁷

N° 5: Ein päquet, darinen erstlich ein lehenbrieff von hörzog Leopolden von Östereich an frau Elßpet Aurspergerin, als der hörzoglichen frauen gemählin hoffmaisterin und ihren sohn Hörwarden, datiert A. 1407.⁸

Item ein lehenbrieff von graff Albrechten zu Görz per ain hueben, datiert 1344.⁹

Začetek popisa listin s turjaškega gradu.

- 1 Komatar, Schlossarchiv, št. 93.
- 2 Komatar, Schlossarchiv, št. 257.
- 3 Komatar, Schlossarchiv, št. 83.
- 4 Komatar, Schlossarchiv, št. 64.
- 5 Komatar, Schlossarchiv, št. 79.
- 6 Komatar, Schlossarchiv, št. 251.
- 7 Komatar, Schlossarchiv, št. 420.
- 8 Komatar, Schlossarchiv, št. 294.
- 9 Komatar, Schlossarchiv, št. 71.

*Darbey auch ein verschreibung von Nikhl Monspurger, von wegen eines saz 6 hüeben betreffend, welliche in Hagenbuech gelegen und von herrn Georgen von Aursperg verpfendt worden, der gestalt, daß ers wider von ihm abledigen mag, datiert A. 1401.*¹⁰

*Item ein brieff von hörzog Albrechten von Östereich lautendt, ein bey den Juden zu Laybach durch Hörwarden von Aursperg seel. [pg. 191] und Hansen von Aursperg abgeraitten und getöden schuldbrieff betreffend, datiert 1366.*¹¹

*Mehr ein außwexlbrieff umb ain hueben zu dem Lueg gelegen, so Ulrich von Lueg seinem schwagern Nikhln Khrewezer verwexlt hat, datiert A. 1362.*¹²

*Item ein verschreibung von herrn Hansen von Pernegkh gegen herrn Herwarden von Aursperg umb etlicher güetter wegen, nemblichen den halben hoff zu Viehnah und anderer güetter, so von ihm gekhaufft, ein widerkhauff auf 6 jahr darauf gelassen und verschriben hat, datiert A. 1426.*¹³

*Mehr ein sazbriefff umb ain hueben gelegen zu Trobl im dorff, welliche Günzl von Buech herrn Stephan caplan zu Reittenberg versetzt hat, anno 1367.*¹⁴

*N° 6: Ein päquet, darin nachvolgende alte khauff:, wexl:, schuld: und verschreibungs brieff, als erstlich ain khauffbrieff umb daß guett zum Tschrietes gelegen, gegen [pg. 192] Aursperg über und umb ain hueben in der Selein undter dem nidern hauß zu Aursperg gelegen, so Hörward von Grüz denen von Aursperg verkhaufft hat, datiert A. 1326.*¹⁵

*Mehr ain khauffbrieff umb 5 hueben gelegen zu Ober Slibnez, die Heinrich von Gredüzl denen von Aursperg verkhaufft hat, A. 1366.*¹⁶

*Mehr ain khauffbrieff per ain ödte hueben zu Prapratschach in Horlander pfarr gelegen, so Walthasar Globizer dem pfarrer und zechleuthen zu St. Cancian verkhaufft hat, im 1486.*¹⁷

*Item ein khauffbrieff per 3 hüeben, die gelegen sein zu Pischoffsdorff, so Andre burger zu Landtstrass herrn Frizen zu Reittenberg verkhaufft hat, A. 1389.*¹⁸

*Mehr ein khauffbrieff von einem abbtten von Landtstrass umb daß dorff zu Pribsdorff, so herr Meinhardt von Aursperg gekhaufft hat, A. 1288.*¹⁹

*Darbey des Wilhelm Harrer auswexlbrieff undter der Rüschi, so er Englharden von Aursperg geben und verwexlt hat, datiert im 1456.*²⁰

[pg. 193]

*Ein schuldbrieff von herrn Ludwigen Khosiükher umb 36 fl. lautendt, so er denen zechleüthen des gotts hauß zu St. Canzian zubezallen schuldig bleibt, A. 1462.*²¹

*Ein verschreibung von Johan abbtten zu Landtstrass auf herrn Meinzelin von Hopfenbach, ein jahrtag zuhalten, im 1318.*²²

*Ein vidimus eines lehenbrieffs von denen von Östereich umb ain hoff gelegen ob St. Barthlme, genant zum Paumgarten, A. 1378.*²³

*N° 7: Ein päquet, darinen ein khauffbrieff umb daß dorff genant zu dem Grossen Lotschnigkh sambt dem zehendt desselben dorffs, so frau Alheit, herrn Puedtlebs [!] von Khosiakh schwester, Eberhardts Puedlager würthin, dem von Aursperg verkhaufft hat, im [napisano iz umb] 1382.*²⁴

*Mehr ein khauffbrieff umb 2 hüeben zu Piauitsch Püchel gelegen, so denen von Aursperg verkhaufft worden, im 1375.*²⁵

*Item ein khauffbrieff umb ain hueben zu Smreiach in Ygger pfarr gelegen, so Fridl und Wilhelm Osselnikher gebrüeder [pg. 194] herrn Wilhemen von Aursperg verkhaufft haben im 1399.*²⁶

*Ein schuldbrieff per 52 march agler pfeningen, welliche Hanß und Georg und Wilhelm gebrüeder von Aursperg dem Volkhardten pfarrern zu St. Barthlme schuldig gewesen, datiert A. 1364.*²⁷

*Ein lehenbrieff von khönig Fridrichen hörzogen zu Östereich umb etliche güetter an Englharden Aursperger lautendt, im 1440.*²⁸

*Mehr ain lehenbrieff per die ükher genandt zu dem Schildt, die gelegen sein vor der statt zu Laybach, undter der höllgrueben von herrn Diepolden von Aursperg außgehendt an Mathesen Schneider burger zu Laybach lautendt, im 1419.*²⁹

N° 8: Ein paquet, darin ein erlöster sazbriefff umb den theill zehendts im Nädlischekh, so Hörward von Aursperg Nischen Strukhl und seiner

¹⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 275.

¹¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 162.

¹² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 133.

¹³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 352.

¹⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 164.

¹⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 42.

¹⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 159.

¹⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 526.

¹⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 252.

¹⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 15.

²⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 447.

²¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 473.

²² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 31.

²³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 216.

²⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 227.

²⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 202.

²⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 269.

²⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 150.

²⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 404.

²⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 321.

würthin versezt gehabt und wider abgelöst worden, im 1435.³⁰
Item ein verschreibung von graven Johan von Görz, etlich durch sein frau muetter herrn Hörwarden von Aursperg versezte güetter betreffend, A. 1337.³¹

[pg. 195]

Mehr ein lehenbrieff von Heinrichen pfalzgraven in Khürnthenn an Hansen von Stegberg umb daß landgericht zu Weiß, A. 1368.³²

Item ein geschäftbrieff von hertzog Wilhelmen von Östereich, daß er herrn Jörgen von Aursperg jährlichen sein jahrgelt 200 fl. zugeben geschafft, datiert anno 1401.³³

Darbey des khaysers Fridrichen bevelch, daß der pfarrer zu Treffen, Erhardt Rauchpaur etliche von dem pfundtschilling Nassenfueß durch herrn Herwarden von Aursperg weiter versezte äkher abledigen möge, datiert 1444.³⁴

Nº 9: Mehr ein päquet, darin die behöbnuß und schernbbrieff, so Leonhard Greiff auf Jacoben Schneberger hoff umb sein schuld erlangt hat, datiert A. 1463.³⁵

Darbey ein verschreibung von Margaretha, Hansen Zoblsperger haußfrauen, gegen herrn Jörgen von Aursperg, ein zuespruch und forderung, so sie zu dem herrn Jörgen von Aursperg einer fahunden haab und guett wegen, gehabt hat, betreffend, datiert 1417.³⁶

[pg. 196]

Item ein khauffbrieff per ein mayrhoß zu Ygg, so Heinrich von Ygg herrn Herwarden von Aursperg verkhaufft hat, im 1350.³⁷

Mehr ein khauffbrieff per 6 hüeben zum Purgstall gelegen, welliche der Fridrich von Falkenberg dem Heinrichen von Aursperg zu ganzen eigenschafft gegeben, im 1218.³⁸

Mehr ein khauffbrieff per ain halbe hueben gelegen zu Khaltenprun, negst bey dem dorff und tabor Oblakh, welliche Marx Stettner der frauen Anna, weilandt herrn Troian von Aursperg seel. gelassnen wittib, verkhaufft hat im 1543.

Darbey ein saz: und khauffbrieff umb den hoff zu Ygg, im 1387.³⁹

Item mehr ein saz: brieff umb ain traidtzehendt auf 6 hüeben zu Gabriach in St. Merten pfarr, so

vom Hansche und Lucia, seiner haußfrauen, dem zechleüten St. Canzians kirchen bey Aursperg umb 5 fl. verpfendt ist worden, im 1479.⁴⁰

[pg. 197]

Nº 10: Ein päquet etlicher alten, von kheiner importanz lateinischen brieffe, darbey ein antwortschreiben vom Aloysio Mocenigo, hertzogen zu Venedig, an herrn Hörwarden von Aursperg, generalen der Crabatischen gränzen lautend, betreffend, waß gestalt und weiß, dem Türkhen der paaß und einfall in Friaul khönte verhindert und abgetriben werden, datiert den 11. febr. 1570.

Nº 11: Ein päquet alter copeyschriften, darbey ein khauffbrieff umb ain theill, so am Schneberg verkhaufft ist worden im 1355.⁴¹

Item ein schernbbrieff des Englhardts von Aursperg umb die mühl zu Oberprun und umb 2 hoffstett, so er wider Martin Leimtasch erlangt hat, A. 1447.⁴²

Mehr ein verschreibungsbrieff umb die 7 hueben zu Lipoglau sambt den zinsen, so frau Elßpet Reittenbergerin zusambt dem Hartl und Merl gebuedern von [pg. 198] Reittenberg ihrer tochter und schwester der Gertraut gegeben haben, im jahr 1378.⁴³

Nº 12: Undterschidliche alte lehenbrieff, darbey auch 2 erlöste und cassierte saz: brieff, an die herrn von Aursperg lautend.

Nº 13: Mehr ein paquet, darin die theill: oder vergleichung zwischen Wilhelm und Geörg von Aursperg (herren zu Schönberg) und Pangrazen, Lorenzen und Volkhard von Aursperg (freyherren) umb das gschloß Samobor im 1467.⁴⁴

Darbey ein khay. quittung, daß herr Pangraz von Aursperg sein bestandt vom amt Mötling von 22 jahren ihro khay. maystett bezalt hat, A. 1453.⁴⁵

Item ein verschreibung von herrn Hansen von Perneckh lautend, daß er sich gegen herrn Jörgen von Aursperg und seiner erben verschreibt, daß sie ein ewiger ablösung an den saz der guett pergrecht und zehendt zu Teltschach, so ihme versezt ist, haben sollen und abledigen mögen, datiert 1426.⁴⁶

³⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 379.

³¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 57.

³² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 169.

³³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 276.

³⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 414.

³⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 475.

³⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 309.

³⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 87.

³⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 1.

³⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 245.

⁴⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 516.

⁴¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 104.

⁴² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 424.

⁴³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 211.

⁴⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 489.

⁴⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 537. Napačna letnica – pravilna se glasi 1493.

⁴⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 351.

[pg. 199]

N° 14: Ein paquet, darinen Hansen Scharpfen und herrn Jobsten von Gallenberg heyrathsbrieff, sambt dem theilbrieff über die herrschafft Aursperg und Schönberg, datiert im 1467⁴⁷ und 1563 und 1545 et 1552. Darbey ein außschreiben des frey rennen oder turnieren. Item ein verzaihnuß der Zoblspurgerischen landtsgericht confinen, sambt etlichen Zoblspurgerischen sachen.

N° 15: Ein päquet, darinen seind 3 brieff, von herrn Conraden von Sanekh lautend umb zehendt, die gelegen sein zu Guettenfeldt, Reiffniz, zu Pöllant, zu Sapotokh, zu Weiniz, zu Willingran, zu Oberdorff, zu Weikhersdorff, zu Niderdorff und zu Khrabatschach, die alle von dem patriarchen zu lehen gewest und aber der benant von Saunegkh solliche lehen der zehendt von patriarchen frey und ledig gemacht und die selben zehendt also frey herrn Hörwarden von Aursperg und seinen brüederen und allen ihren erben zu ewigen zeiten in eigenschafft zubesitzen gegeben hat, wellicher brieff datiert 1241.⁴⁸

[pg. 200]

N° 16: Des Villanders raittbrieff über den bestandt der herrschafft Aursperg, datiert im 1548. Darbey ein lateinischer brieff von dem bischoff zu Ferrara, crafft dessen, dem herrn Pangrazen von Aursperg die autoritet verlichen worden, ihme ainen tauglichen beicht vatter zuerwöllen, und von allen seinen sünden loßzusprechen mit ertheillung des vollkhombnen ablaß, datiert im 1469 jahr.⁴⁹

N° 17: Ein brieff von Ferdinando röm. khonig deren von Mitterburg wochenmarkht befrejung betreffend, A. 1539.

N° 18: Ein päquet, darin 25 alte undterschidliche sazbrieff, darunter ainer cassiert.

N° 19: Ein päquet mit undterschidlichen alten bestätt: und lehenbrieffen über etliche hüeben und zehendt, an die von Aursperg und von Reittenberg lautendt vom hertzog Leopolden von Östereich, wie auch von Heinrich und Alberten, graven von Görz, item von Carl erzhörzogen zu Östereich etc. [pg. 201] und von Otto graven von Ortenburg außgehendt, deren theilß von 300 jahren datiert.

N° 20: Ein päquet mit undterschidlichen alten khauffbrieffen, welliche an die hernach volgendelauten, alß an herrn Tiwolden Khazenstainer per ain hueben, datiert 1388.⁵⁰

⁴⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 488.

⁴⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 2 in 3.

⁴⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 499.

⁵⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 248.

An herrn Rudolphen von Khazenstain per ain hauß zu Wienn, datiert 1363.⁵¹

An die frau Yggerin per ain hueben, datiert 1364.⁵²

An herrn Leopolden von Reittenberg umb ain wisen, datiert 1353.

An herrn Pangrazen von Aursperg umb 2 hüeben und först darbey, datiert A. 1487.⁵³

An herrn Greiffen von Raittenberg umb 3 hüeben, datiert 1335.⁵⁴

An Khünzen, caplan zu Ganabiz, per 2 äkher zu Puebersach gelegen, datiert 1402.⁵⁵

An Niclasen von Gerlachstain umb die nider vestten zu Stain, datiert 1362.⁵⁶

An Jörgen Glaner umb ain hauß zu Cili, datiert 1445.⁵⁷

Darbey 3 von herrn Herwarden von Aursperg außgehende geledigte und cassierte schuldrieff.

[pg. 202]

N° 21: Ein päquet, darinen nachvolgende alte brieff zufinden. Erstlich ein brieff von hertzog Albrechten von Östereich per 16 fl., welliche Haß Aursperger ainem Juden zu Laybach schuldig gewesen und damit ist des Juden schuldbriff getödt worden, datiert 1369.⁵⁸

Darbey ein brieff von hertzog Leopolden von Östereich, crafft dessen, alle schulden, so Leopold von Reittenberg schuldig verbliben, abgeschafft und die schuldbriff bey dem Juden getödt worden, A. 1380.⁵⁹

Ein vertragbrieff zwischen Hansen Khrumpachs kindern, datiert 1383.⁶⁰

Ein brieff von graven von Görz, daß er Hansen von Stegberg und seine söhn in gnad und dienst aufgenommen, datiert A. 1368.⁶¹

Mehr ein brieff von Ahaz, Fridrichen Pramberger sohn, wellicher den 4ten theil seines [prečrtano nach] nach frauen von Tillwain ererbten guetts seinem schwagern Sigmunden Khettweger verschriben, A. 1422.⁶²

Item ein gwaltsamb Ahazen Pramberger und seiner schwester Agneß an Sigmunden Khettweger [pg. 203] wegen einbringung einer erb-schafft, gegeben A. 1418.⁶³

Ein vidimus eines khay. brieffs herrn Hörwarden

⁵¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 140.

⁵² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 153.

⁵³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 528.

⁵⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 54.

⁵⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 277.

⁵⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 134.

⁵⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 416.

⁵⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 174.

⁵⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 220.

⁶⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 233.

⁶¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 268.

⁶² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 332. Komatar ima Rettweger.

⁶³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 317. Komatar ima Rettweger.

von Aursperg bey dem graff Johansen zu Görz gehabte schuld betreffend, datiert A. 1324. Dan ein spruchbrieff zwischen Gertraut Khrum-pachin und ihren bruedern Andreen dem Osselnikh wegen ihrer erbschafft aufgericht, A. 1422.⁶⁴

N° 22: Ein päquet, darinen nachvolgende brieff zufinden: alß ein gabbrieff Diepolden von Khazenstein von graff Hörman von Haunenberg per 2 hüeben empfangen, A. 1318.⁶⁵ Ein copeny eines übergabbrieffs, so Anna, Jacobs Saur [prečtano au] haußfrau, ihren vatteren Lorenzen Khrum-pach übergeben hat im 1464.⁶⁶ Ein verschreibung von Scherffenbergern gegen Hansen von Aursperg und seinem bruedern, umb daß ihr vatter, herr Hörtnaid, ihren vatter, herrn Hörwarden von Aursperg khinder den Juden zu Laybach [vstavljeno versezt] hat, sich verschriben, sie dann ohne schaden zu ledigen, datiert A. 1358.⁶⁷

[pg. 204]

Ein gabbrieff von hörzog Ernsten von Östereich umb etlich saz und guetter, so von frauen Elß-peten, Wilhelms von Aursperg wittiben, auch von frauen Catharein, Frizen des Reittenberger wittib, und von Diepolden von Aursperg verpfendt gewest seind und solliche saz und guetter vom fürsten dem herrn Hansen von Winden gegeben worden, A. 1409.⁶⁸

Item 2 vidimus betreffend einen khauff etlicher guetter halben, so frau Sophei, herrn Ortolphs Reittenberger seel. tochter von demselben ihren vatter ererbt, und die ihren vötter Rudolphen und Petern gebrüeder den Reittenbergern verkhaufft hat, A. 1427.⁶⁹

Ein schreiben von hörzog Albrechten und von hörzog Leopolden gebrüeder von Östereich an herrn Conraden von Khreig, hauptman in Crain, die von Aursperg, wider graff Fridrichen von Ortenburg betreffend, A. [13]78.⁷⁰

Ein verschreibung von Oberharten von Landtrop, burgern zu Laybach, und von Agneß, seiner würthin, daß sye herrn Jörgen von Aursperg auf 8 jahr einen widerkhauff der 3 hueben und ain mühl, [pg. 205] der 2 hüeben zu Ygg, Igdorff und ain hueben zu Stain und die mühl in der Eysch gelegen, von ihm erkhaufft, gegeben und verschriben haben, im 1403.⁷¹

Ein schuldbrieff an graven Otto von Ortenburg per 100 fl., datiert A. 1364.⁷²

Ein schuld: und saz brieff umb ain hueben, gelegen zu Skhapotschnig in Ygger pfarr, die Hanß Härren frauen Margarethen, Casparn des Leimtasch seel. wittib, umb 15 ungerische gulden verpfendndt hat, geben im 1477.⁷³

N° 23: Ein thail: und tädings libell zwischen Volkharden von Aursperg für sich und seine erben an ainem, dan Darium von Aursperg, alß ersten sohn des herrn Pangrazen von Aursperg für sich und Octavian, Troian, auch alle ihre geschwistrigt und erben, welliche sprüch, theilung und taiding herr Wilhelm und her Hanß von Aursperg, herr zu Schönberg, landtshauptman in Crain, mit ihren aigen anhangenden insigln, bekhreffigt und yeden theill ainen in gleicher laut libellß weiß gegeben, anno 1560.⁷⁴

[pg. 206]

N° 24: Ein paquet, darin nachvolgende schrifften zu finden: erstlich ein zueschreiben von Fridrich hörzogen zu Östereich an Volkharden Aursperger lautend. Ein verantwortung gegen dem von Khreig hauptman in Khärnten betreffend, datiert XXXVI [1436].⁷⁵

Ein quittung von Wulffing Ungnad an die frau Elßpet von Aursperg lautendt umb bezallung III ungrisch und ducaten gulden, datiert A. 1420.⁷⁶

Ein schreiben von herzog Albrechten von Östereich an graven Otto von Ortenburg, hauptman in Crain, daß er mit Wilhelmen von Scherffenberger schaffen soll, denen von Aursperg die schulden zu entrichten.⁷⁷

Ein zueschreiben von Fridrichen, röm. khönig, an Fridrichen Reittenberger lautendt, daß er unverzüglich zu dero may. khomben soll, anno domini qudragesimo septimo [1447].⁷⁸

Ein quittung von Barthlme Linzer umb bezallung einer schuld, so Hanß Freidenstainer an statt und von wegen herrn Hörwardts von Aursperg gethan hat, A. 1423.⁷⁹

Ladung ins landtsrecht herrn Pangrazen von Aursperg, anno 1485.⁸⁰

[pg. 207]

Ein hörzoglicher bevelch an Petern Räming [!], daß er den grossen zehendt bey St. Marein, der ihm von fürsten versezt ist, herren Jörg und

⁶⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 333.

⁶⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 28.

⁶⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 481.

⁶⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 117.

⁶⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 297.

⁶⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 354.

⁷⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 217.

⁷¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 284.

⁷² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 149.

⁷³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 511.

⁷⁴ Napačna letnica – pravilna se glasi 1506.

⁷⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 387.

⁷⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 328.

⁷⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 131.

⁷⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 428.

⁷⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 335.

⁸⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 525.

*Wilhelmen von Aursperg soll zu lösen geben, A.*⁸¹

*Ein quittung vom Christian von Arenfelß, vicedomb in Crain, umb 80 fl. lautendt, die ihm herr Hörward von Aursperg zu des herrn Conrads von Khreig hoffmaisters handen zubezallung eines schuldbrieffs außgefertigt hat, A. 1424.*⁸²

*Ein brieff von graffen Fridrichen von Ortenburg, crafft dessen, der Catharein, Michelß Crainer von Loß tochter, ihr hauß zu Loß befreyt ist worden, anno 1380.*⁸³

*Ein quittung von Niclasen Scharff per 17 schilling wiener pfening, so ihme durch herrn Hörward Aursperger bezalt worden, A. 1425.*⁸⁴

*Verschreibung vom Heinrichen graven zu Görz an Hansen von Stegberg, daß landtgericht zu Laß betreffendt, A. 1368.*⁸⁵

[pg. 208]

*Ein khay. bevelch an verweseren in Crain, khein recht herrn Sigmunden von Sebriach wider Englharden von Aursperg vor ihm ergehen zu lassen, A. 1465.*⁸⁶

*Ein spruchbrieff von graff Albrechten von Görz außgehendt herrn Wilhelm von Pischüz und Leopolden von Reittenberg betreffendt, datiert im 1342.*⁸⁷

N° 25: Ein paquet mit lauter uralten khauffbrieffen, so auf pergamen geschriben.

N° 26: Ein päquet in simili mit alten sazbrieffen.

N° 27: Mehr ein päquet, darinen alte übergab., außwexl.; verschreibungs: und weißbrieff, darbey auch quittung vom Hansen von Pernekh umb bezallung eines gelts lautendt.

*Item ein tädung und berichtbrieff zwischen herrn Hörwarden von Aursperg und Hansen Wenburger, von A. 1430.*⁸⁸

*Item ein brieff von hörzog Rudolphen von Österreich außgehendt den Leopolden von Reittenberg betreffendt, datiert anno 1363.*⁸⁹

[pg. 209]

Dan ein brieff von herzog Albrechten von Österreich lautendt, die bezallung der schuld 130 fl., so Hanß von Aursperg den Juden zu Cili schul-

*dig gewest, betreffendt, datiert anno 1369.*⁹⁰

*N° 28: Ein päquet, darinen ein lehenbrieff von Fridrichen, hörzogen zu Österreich, außgehendt an Herwarden Aursperger per die vestung Aursperg lautendt, datiert 1436.*⁹¹

*Mehr ein lehenbrieff von khayser Fridrich außgehendt an Wilhelm von Aursperg umb willen etlicher weinzehendt, hoff und hüeben lautendt, datiert A. 1492.*⁹²

*Item ein lehenbrieff von Leopolden, herzogen zu Österreich etc., an [prečrtano herrn Aursperger lautendz umb et] Michaelen von Khrumpach lautendt umb etliche zu Werbliach gelegene güetter, datiert 1385.*⁹³

*Mehr ein lehenbrieff von Albrechten, hörzogen zu Österreich, an Hansen Aursperger lautender per den hoff ob St. Bärthlme gelegen, den man nent zu dem Paumgarten, und 5 emper weiß pergrechts, die darin gebaut umb den zehendt auf 2 äkhern, datiert 1370.*⁹⁴

[pg. 210]

*Darbey ein brieff von Volkhard und Englharden gebrüedern von Aursperg, crafft dessen, sie dem Merten Leimtasch 2 hüeben, die gelegen seind an der Cremenz in Ygger pfarr, welichen geben im 1497 jahr.*⁹⁵

*Darbey auch ein abschrift des heyratbrieffs, so Lorenz Krumpach seiner haußfrauen auf etlichen seinen güetteren verschriben hat, datiert A. 1445.*⁹⁶

*Item ein zueschreiben vom Barthlme von Frangepan an herrn Englharden von Aursperg lautendt per abtretung des gschloß Lippauez, datiert A. 1463.*⁹⁷

N° 29: Ein verglich und tausch oder todtbrieff über ein schuldbrieff der verlohren ist worden per 200 march guetter wienerpfening vom abben und convent zu Sittich, denen von Aursperg verfertigt und gegeben, A. 1409.

*Darbey die von dem abbt und convent daselbst gegebene quittungen per bezalt und empfangne gelts pension, so zu St. Jörg altar daselbst in dem gottshauß Sittich von denen von Aursperg wegen verichtung der jürlichen seelen meß gestift worden.*⁹⁸

⁸¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 200. Komatar ta regist datira v leto 1374, ko je bil kranjski vicedom Pavel Ramung.

⁸² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 338.

⁸³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 223.

⁸⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 350.

⁸⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 171.

⁸⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 484.

⁸⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 67.

⁸⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 366.

⁸⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 138.

⁹⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 175.

⁹¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 380.

⁹² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 536.

⁹³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 238.

⁹⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 184.

⁹⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 542. Napačna letnica, saj je Volker umrl okoli leta 1451, Engelhard pa leta 1466.

⁹⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 421.

⁹⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 477. Izstavitelj originalne listine je Martin Frankopanski in ne Jernej, tako da morda ne gre za eno in isto listino.

⁹⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 299.

[pg. 211]

N° 30: *Erzhörzog Ernsten zu Östereich begnadungsbrieff an herrn Jörgen von Aursperg und seine helffer oder dienner lautendt, datiert 1423.*⁹⁹

N° 31: *Ein revers und verschreibung vom pfarrer von Ober Nassenfueß von wegen eines ebigen gestüfften jahrtags zuhalten, so von frauen Agnes, des Wilhelm Kazenberger seel. wittiben, dahin gestiftt worden ist, A. 1423.*¹⁰⁰

N° 32: *Ein übergabbrieff auf Englharden von Aursperg und Petern von Obratschan lautendt umb etliche guetter zu Dobrau in St. Barthlme pfarr und zu Dowa in Weissenkhiercher pfarr gelegen, die ihnen vor gericht in der landtschranen übergeben worden seind, anno domini sexagesimo [1460].*¹⁰¹

N° 33: *Ein paquet, darinen erstlich ein außwexl brieff umb etliche güetter, so Hilarius, prior zu Pletriach,¹⁰² und daß convent daselbst mit Englharden von Aursperg gethan, anno 1458.*

[pg. 212]

*Darbey ein khauffbrieff umb ain hueben zu Ygg, die Hanß Pogner, burger zu Laybach, Hörwarden von Aursperg verkhaufft hat, A. 1414.*¹⁰³ Mehr ein khauffbrieff umb ain zehendt zu Grossenberg in Oblakher pfarr auf 6 hüeben, so Andre Lumberger, pfleger in der Reiffniz, Englharden von Aursperg verkhaufft hat, A. 1465.¹⁰⁴ Item ain lehenbrieff von hörzog Rudolphen von Östereich lautendt, daß er die halb hoffstatt zu Laybach bey den mineren brüedern, genant das Reittenberger hauß, Hansen von Aursperg und seinen erben verlihen hat, A. 1363.¹⁰⁵

Mehr ain lehenbrieff von khönig Heinrichen, herzogen in Khärnithen und graven zu Görz, lautendt, daß er ober und nider Aursperg Volkhardten und Hörwarden von Aursperg verlihen hat im 1318.¹⁰⁶

Item ein stiftung eines ewigen jahrtags in St. Barthlme pfarkkirchen von herrn Herwarden und Diepolden von Aursperg gestiftt worden.¹⁰⁷

[pg. 213]

N° 34: *Ein päquet alter schriften, die verainig-*

ung zwischen Sigmunden, bischoffen zu Laybach, und Gregorn, abbtin zu Obernburg, und deselben convents betreffendt, datiert anno [14]63.

N° 35: *Ein zeügbrieff an herrn Christophen freyhrrn zu Khreig, alß natürlichen lehenßherrn lautendt, die verleihung der lehen in der herrschafft Reittenberg betreffendt, datiert 1542.*

N° 36: *Ein brieff von hörzog Fridrichen von Östereich lautendt, daß er frauen Elisabeth von Aursperg alle güetter, die weillunt seiner frauen muetter hörzogin zu Östereich gestanden und pfandt gewesen sein, sollicher pfandschafft dieselben güetter ledig gesagt hat, im 1411.*¹⁰⁸

N° 37: *Ein gerichts behöbnuß und schermbrieff, so Erasmen Lasser auf Jacoben Schnepberger hoff zu Schneperg erlangt und solliche sein behöbnuß Englharden von Aursperg übergeben hat, A. 1463.*¹⁰⁹ Item 1446.

N° 38: *Ein khauffbrieff per die hueben Glin in Oblakher pfarr gelegen, so von des Michaelen [pg. 214] Schwarschnigkh zu Glina gesessen eheleblichen khindern und erben herrn Troian von Aursperg verkhaufft worden, A. 1532. Darbey die dingnuß mit Barthlmeen Hailman teichtmaisteren umb ain teicht zu Oblakh undter Nadlischegkh zumachen, datiert A. 1539.*

N° 39: *Ein päquet, [preçrtano die] darin die action Matthiasen Schiderman, pfarrer zu Guettenfeldt, contra Jacoben Rindter, Zoblspengerischen gerichts dieneren umb zuegefüegte schleg betreffendt, A. [15?]91.*

N° 40: *Ein paquet, darinen 2 cassierte und bezalte original schuldbrieff per 5500 fl. von herrn Hanß Andre graven von Aursperg außgehendt an herrn Melchioren Farest und herrn Fridrich von Schrottenpach freyherrn lautendt, datiert den 1. july 1635.*

Darbey 13 quittungen, so woll von herrn Melchioren Farest alß creditoren, alß auch herrn Joh. Fridrichen von Schrottenbach freyherrn [dene die schuld cedirt war] per daß von disem capital der 5500 fl. verfallne und bezalte interesse, sambt andern per empfangene jährlich 2 väßl wein, 15 resten prenholz und funfzehn fuerder [pg. 215] hey, so dem creditori über daß interesse donations weiß verschriben worden beyligenden quittungen.

N° 41: *Ein vergleich zwischen herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg an einem und herren Weikharden auch freyherrn zu Aursperg anders theiß, ain abräitung, ansprach und anforderung, so sye gegen einander gehabt betreffendt, beschehen und verfertigt zu Aursperg den 23. augusti im 1565.*

⁹⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 334.

¹⁰⁰ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 336.

¹⁰¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 460.

¹⁰² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 452.

¹⁰³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 306.

¹⁰⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 483.

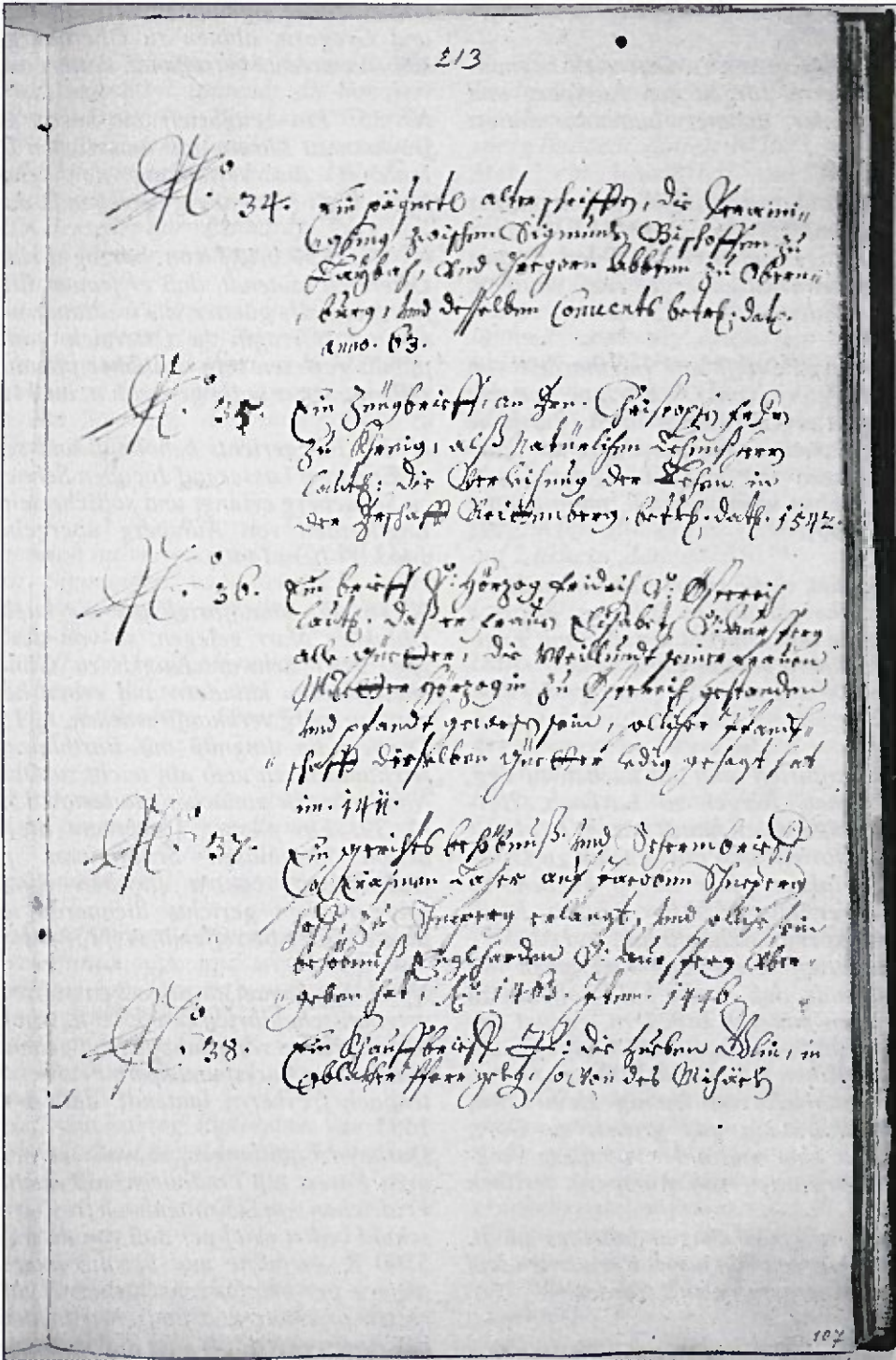
¹⁰⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 146.

¹⁰⁶ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 26.

¹⁰⁷ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 551.

¹⁰⁸ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 302.

¹⁰⁹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 479.

Regesti iz popisa listin.

Darbey ein verzeichnuß, waß herr Dietrich von Aursperg an seinem bruedern, herrn Hörwarden von Aursperg zuforderen hat.

Item ein schuldbrief copy per 400 fl. von Weikharden freyherrn zu Aursperg ausgehend an Anthoni Preißen lautendt, datiert A. [15]59.

Sanbt einem contract, so herr Hörward freyherr zu Aursperg für seinen bruedern, herrn Weikharden freyherrn zu Aursperg, und für dessen

schwester, frau Anna, dem Hansen Khißl in raittung guettgemacht und bezalt hat, datiert Tschernembl, A. 1565.

[pg. 216]

Nº 42: Ein action des Wolffen Han, alß Aurspergerischen curatoren ad lites, und Adamen Linkh, pflegers der herrschafft Aursperg, contra

frau Catharina Goßdanovitschin wittib per abgehaltene wismäter.

N° 43: Ein päquet undterschidlicher, an Georgen Kherniz, gewesten pflegeren der graffschafft Aursperg, und die geschafft betreffenden senndt-schreiben.

N° 44: Herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg bericht an den hoff khriegs rath, der Türkhen vorhaben und die besezung der gegent Likha, und aufpauung des öden geschloß Peruschiz betreffendt.

Darbey von khayser Maximiliano angemelten herrn Hörwarden zu Aursperg lautendt und dise sach betreffende zueschreiben, datiert A. [15]69.

N° 45: Etliche des hauß Serin belangendt von Thomasen Tschaidts den 30. augusti anno [15?]69, überantwortet nottwendige anbringen, darbey ein verzeichnuß der neün veivoden zu Serin.

Item ein von khayser Maximiliano an herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg lautendt und in [15]71. jahr datiertes zueschreiben, wie auch von Carl, erzhörzogen zu Östereich an herren Wolff Englbrechten freyherrn zu Aursperg lautendt.

[pg. 217]

Anno [15?]87 datiertes zueschreiben des Georg, graven von Serin, acommodation und befürderung betreffendt.

N° 46: Ein päquet, darin ein beschwärschrifts copy contra Sebastian Wassertrinkher, den verlassnen aufruer in der Wohein betreffendt.

Darbey des Svetkho Nemez, der herrschaft Felß undterthanß clag copy contra Sebastian Wassertrinkher und die zwen gebüeder, Mathia und Clement Khuplenikh, einen rauffhand betreffendt. Item ein supplicationß [!] copy deren am Hardt an die herren abgesandte commisarien von Prixen, wider den Hansen Mayerholt, ein Alben, so daselbst am Hart, gelegen Mischähkla genant, betreffendt.

N° 47: Ein päquet, die handlung über die beschwärde, so Matthiaß Rabein, probst im Werth undter Veldes, ihrer fürst. durch. erzhörzogen Carlen zu Östereich, wider den pfleger zu Velß, wie auch wider Christophen Faschang predicanten und herren Hörwarden freyherrn zu Aursperg, ganz ungegründter weiß, berichtet und angebracht hat, A. 1572.

[pg. 218]

Darbey etliche von hörzogen Carl zu Östereich, wie auch von bischoffen zu Prixen und daselbstigen thumb capitl, an herrn Hörwarden

freyherrn zu Aursperg lautendt und diese handlung betreffende zueschreiben.

N° 48: Ein action zwischen Adamen Linkh, pflegern der herrschafft Aursperg, wie auch Matthiae Schäger contra Matthiasen Schiderman, pfarrern zu Guettenfeldt, wegen des an einem Aurspergerischen undterthan (den er in einen stokh gelegt und ain tag und nacht darin verschlossner gehalten) veyebten gewalts und dem Matthia Schäger zuegefüegter schläg, datiert A. [15]95 et [15]97.

N° 49: Ein päquet mit undterschidlichen alten schriftten und erzhörzogischen an Christophen freyherrn zu Aursperg lautenden zueschreiben, einen von denen paufelderer des geschloß Aursperg begerten garmb zehendt betreffendt, A. [15]89.

N° 50: Ein päquet alter schriftten und von Carl erzhörzogen zu Östereich außgefertigter bevelchsreiben, daß franciscaner oder parfüsser closter zu Laybach päulich und wesentlich zuerhalten, auch [pg. 219] daßelbig mit der noturfft des öhlß zu beleuchtung der khirchen, wie es von alters hero gebrüchlich zuversehen, betreffendt, anno [15]78.

N° 51: Ein päquet, darin des Lorenzen Nürnberger, alß des herren Christophen freyherrns zu Aursperg junger herrn söhne gewesten praeceptors, gelts raittungen, sambt der verzeichnuß und außzüglein, waß er auf der raiß mit ihnen gen Strasburg und aldorten verzöhrt hat, A. [15]87.

N° 52: Ein päquet, darin herrn Jobsten von Gallenberg bestandtbrieff revers per daß guett Zoblspurg, datiert im [15]49.

Darbey ein memorial zweyer sachen und fragen zuberatschlag, nemblich die nach frauen Anna, geborner von Egg, herrn Troianß von Aursperg ehgemahlin seel. hinterlassne erbschafft betreffendt.

Item etliche von herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg gegebne und an herrn Hans Joseph freyherrn zu Egg lautende capeiliche bekhandt-nussen, umb die bestandt und verzinsung, wie auch umb daß empfangene heyratguett und freye gaab sambt beyligenden quittungen und schuldbrieff per 3501 fl., datiert im 1554.

[pg. 220]

N° 53: Ein action herrn Hanß Jacoben von Edling contra die freyherrn zu Aursperg, ein schuld per 1139 fl. betreffendt.

N° 54: Ein weisung artikhl frauen Anna geborner Ritschanin und weillundt des herrn Jörgen von Obritschan seel. gellasner wittib contra ernentes

herrn von Obritschan seel. geordnete herrn testamentarien, ein summa gelts, so herr Obritschan über daß zuegebrachte heytratguett empfangen, betreffend.
Darbey die darzuegehörige quittung und be-
khandtnussen des empfangs.

N° 55: Ein päquet mit undterschidlichen ver-
zeichnussen, die vizdombischen zehendter und
undterthanen gegen Aursperg gelegen, be-
treffend.

N° 56: Ein verzeichnuß von frauen Anna von
Lamberg freyn zum Stain, wegen ihres sohns,
herrn Andreen von Aursperg, freyherrn zum
Schönberg, zu seiner täglichen khlaidung und
lehrnung salber von herrn Hansen von Aursperg,
alß seinem stieff bruedern, empfangen und
außgeben hat in dem 1564 et [15]65 jahr.

[pg. 221]

N° 57: Ein paquet mit undterschidlichen
schrifften, supplicationen und sendschreiben
herrn Wolff Englbrechten von Aursperg und
dessen ledigmachung auß der Türkischen ge-
fängnuß, von dem Ferhat becq in Wosna be-
treffend. Im A. [15]75 und [15]77.

N° 58: Ein päquet, darinen ein abschrift von des
graff Fridrichen von Cili lehenbrieff an Erasmen
Lasser per etliche güetter in Aicher, Mareitscher
und Stainer pfar gelegen, A. 1449.¹

Item ain abschrift, bischoff Albrechten zu Trient
und graff Fridrichen zu Ortenburg lehenbrieffs
umb etliche gült und güetter an Hansen Lasser
lautend, datiert im 1384.²

Mehr ein abschrift des lehenbrieffs von herrn
Ludwig patriarchen zu Agley an Walthasar
Lasser lautend umb etliche güetter, datiert A.
1430.³

N° 59: Copey des khauffbrieffs umb den driten
garmb des zehendts in ganzen Nadlischegkher
ambt [pg. 222] von sibenundsibenzig ganz und
halben hüeben per 416 fl., datiert anno 1559.

Darbey ein anschlag der Aurspergerischen
güetter, welliche Sigunden Canischer durch
herrn Josephen von Sigersdorff versetzt gewest.

Item ain extract auß ihrer fürst. durch. 1602
jährigen Crainerischen landtags proposition.
Darbey ein extract, waß undter wehenden
landatg durch die herrn verordnete den stünden
ad partem fürzutragen.

N° 60: Ein khauffbrieff von Matthiasen Moschina
zu Troschein huebsesshafften, der herrschafft
Aursperg undterthan, crafft dessen, er seinen

gebüerunden theill des traidtzehendts zu Gabria
dem Leonharden Lentschina und allen seinen
erben verkhaufft, datiert und von herrn
Christophen freyherrn zu Aursperg etc. ver-
fertigt, den 7. marty 1582.

Darbey ein abschrift des khauffbrieffs wegen
des durch Jacoben Mülner dem Jerne Edlinger
verkhaufften zehendts in Troscheinerischen
lehen, sambt andern die Edlinger und die in dem
Stangenwaldt [pg. 223] neügemachte gereüth
und darvan gebürunde zehent betreffend, so
datiert den 27. july anno [15]91 und 1601.

N° 61: Instruction von khayser Maximiliano etc.
an Weikharden freyherrn von Aursperg, Erasm
von Scherffenberg, Georgen Theschiz, Andreen
Khielman und Wolffen Söll, alß verordnete
muster commissarien nach comorn lautend, die
richtigmachung aines monat soldts ainem jeden
saldaten in sonderheit betreffend, datiert A.
1566.

Darbey ein general mandat vom khayser Maxi-
miliano, crafft dessen, herr Caspar Alapy zum
bann erwölt und angenomben worden, anno
1574.

Item ein zueschreiben an Carl erzhörzogen zu
Östereich etc. vom herrn von Schnitzenpaum
freyherrn zu Sonegk, die undterthanen der herr-
schafft Pöllant und ihr noth betreffend.

Darbey die darauf an Herwarden freyherrn zu
Aursperg außgefertigte antwort, sambt etlichen
andern wällischen und lateinischen sendt-
schreiben.

[pg. 224]

N° 62: Herren Hörwarden und Dietrichen ge-
brüedern freyherrn zu Aursperg für sich selbst
und an statt ihres bruedern herrn Weikharden
freyherrn zu Aursperg bittliches anbringen an
die herren verordneten lehenß commissarien in
Crain, ein lehen, des gschloß Grüz in der
graffschafft Möttling gelegen, welliches herr
Pangraz von Aursperg herrn Erasmen Mün-
dorffer versetzt betreffend, darbey ein revers-
brieffscopy, sambt beygelegten urbars register
gemelter herrschafft Grüz, datiert 1488.⁴

Item Matthiasen Zellenbergers aufsandts copey
an herrn Pangrazen von Aursperg per ain öde
hueben, datiert A. 1467.⁵

N° 63: Ein aasrecht register von A. 1508. Darbey
ein generalß abschrift per leibsteuer oder
wochen pfening, datiert A. 1577.

Item ein wochenpfening register der herrschafft
Aursperg, datiert 1596.

Sambt beygelegter der herrn zu Aursperg frey-
herren wochenpfenings einlag von 1601 biß
1606.

¹ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 431.

² Komatar, *Schlossarchiv*, št. 235.

³ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 359.

⁴ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 531.

⁵ Komatar, *Schlossarchiv*, št. 491.

[pg.225]

N° 64: Ein paquet alter lehenbrieffs copeyen und supplicien der herrn von Aursperg an Maximilian römischen khönig, wie auch an Ferdinanden und Carln erzhörzogen lautend.

Darbey ein original und von Carl erzhörzogen zu Östereich gefertigter lehensbrieff an Hansen von Aursperg umb etliche stückh und güett lautend, datiert A. 1566.

Sambt einer verzeichnuß der Neydekhischen lehens güetter.

N° 65: Der herrschafft Pöllain in Crain unterthanen an ihr fürst. durch. gehorsambistes anrueffen umb genedigiste bewilligung etlicher scart. junakhen (zur defension und mehrer versicherung selbiger herrschafft Pöllan vor der Türkhen und martalossen gefährlichen einfall[)], dan auch eine wochenmarkhts erlaubung.

Darbey undterschidliche an die herrn von Aursperg lautende alte supplicierschreiben, [pg. 226] neben einer supplicierns copi von Melchioren Khlöbl, bischoffen zu Wienn, an ihr. khay. may. per remedier: und abschaffung des unbillichen eingrieffs der predicanten in der statt Wienn.

N° 66: Ein päquet, darinen herrn Hansen von Aursperg zu der herrschafft Seisenberg verblibne herrngült, darbey der halbe theill vom amt Schönberg auch begriffen, von 1579 biß 1610.

Darbey 2 von Carl erzhörzogen zu Östereich an gemelten herrn Hansen von Aursperg lautende sendtschreiben, datiert im [15]74 jahr.

Item ein gabbrieff über hueben zu Erlach, welliche herr Andre von Aursperg dem Hansen Dalmatiner doniert hat, A. 1585.

N° 67: Ein päquet, darinen ein summari verfaß des Crabatischen khriegs statts auf daß [15]69 jahr.

Darbey ein copi des generalß wegen abstellung des Geykhierchtags, A. 1568.

[pg. 227]

Item ein verzeichnuß der rüstung, so A. 1596 in der rüstcamer zu Aursperg ist befunden und Casparn Haggen ist überantwortt worden, sambt der verzeichnuß etlicher artikhel, die postgebreüch betreffend. Neben ainem von Niclasen graven zu Arch außgehenden an herrn Weikharden freyherrn zu Aursperg per 400 taller lautenden schuldbrieff, datiert anno [15]79.

N° 68: Ein päquet, darin ein verzeichnuß des wein anschlags und dessen einbringung auf denen verglichenen mittlding, anno 1570.

Darbey ein abschriftt auf waß weiß von khayser Rudolphen, ein yeder Steyerischer herr und landtman zum vorstehenden landtag im anno

[15]90 ist beschriben worden.

Item ein außzug und anschlag, waß die herrschafft Zoblsperg im truknen gelt einkhomenß haben mechte, sambt ainem von herrn Troian von Aursperg an Juri Underbuch lautenden khauffbrieff [pg. 228] per die Michlstatt am Weyer, datiert anno 1534 und ein sazbriff per ain hueben an herrn Fridrichen Mindorffer lautend, A. 1450.⁶

N° 69: Hörwarden, freyherrnß zu Aursperg, landtschaubtmanß in Crain, an ihr. fürst. durch. Carln erzhörzogen zu Östereich gegebner bericht und guettachten, betreffend, daß gemöß zwischen der statt Laybach und Ober Laybach, welliches herr Hanß Khobenzl commentheuer zu Laybach, und herr Hanß Khibl zum Khaltenprun auf ihren uncosten und wagnuß außzutrikhnen sich anerbotten, mit diser condition, daß sollicher tractus ihnen für frey aigen genedigst bewilligt wurde, datiert anno [15]71.

Darbey des invermelten herrn Khobenzl und herrn Khibl anbringen.

Item von Carl erzhörzogen 2 sendtschreiben an Alexandrum prinzen zu Parma und an Carln margraven zu Burgau etc. die recommendation des herrn Hanß Josephen von [pg. 229] Aursperg in khriegswesen betreffend, datiert anno [15]88.

Darbey auch des Jörgen Pissaniz, alß gewesten statt richters zu Laybach aydts pflicht.

N° 70: Ein päquet undterschidlicher an herrn Wilhelm und an herrn Jacoben von Lamberg freyherrn und landtsverweseren in Crain sendtschreiben.

N° 71: Mehr ein päquet etlicher an herrn Andreen, herrn Geörg, herrn Wilhelm und an herrn Dietrichen freyherrn zu Aursperg lautenden sendtschreiben.

Darbey ein contract zwischen herrn Dietrichen freyherrn zu Aursperg und Johan Fausten, bildthauern, wegen verfertigung eines für herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg und dessen frauen gemählin und freylein tochter aller seel. gedächtnuß, monument und grabstainß, datiert zu Aursperg im 1624.

[pg. 230]

N° 72: Ein khauffbrieffs copi per den garten vor dem Theutschen thor zu Laybach neben des freyherrn von Landteri und Josephen Machartschitsch garten gelegen, wellichen herr Marx Stettner herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg per 400 fl. reinisch verkhaufft hat, anno 1612.

Darbey sein herrn Hörwarden freyherrn von Aursperg zeügbrieff contra Wolffen Han, die

⁶ Komatar, Schlossarchiv, št. 436.

bezallung einer per 1831 fl. und 18 kr. haubt summa betreffendt, geben im 1606.

Item ein schein und revers umb ainen außgelassnen zehendt zu Nassenfueß, an herrn Troian von Aursperg lautendt, datiert anno 1534. Mehr ein bekhandtnuß von Franzen Wagen per empfangne 20 fl., so er zur einkhauffung der notturfft zur hochzeitlichen freünd gebraucht, A. 1552.

[pg. 231]

N° 73: Der fürst. durch. erzhörzogen Matthiae zu Östereich verbrachte raiß auß Wien in die Niederlande und deroselben von denen Niederlendischen ständen proponierte und übergebene artikhl, beschehen im anno [15]77.

Darbey etliche lateinische brieffs copeyen von des Türkischen khaysers Mahomet bassa und statthaltern an herrn Hörwarden von Aursperg lautend den Husreff beg, und beständige freundschaft zwischen den Christen und Türkhen betreffendt, anno 976 [?].

N° 74: Ein päquet etlicher an herrn Hansen Welzer, herrn Hansen Khibl, Hansen Diener und frauen Dorothea freyn von Aursperg, geborne freyn zu Messeritsch, lautenden sendschreiben.

N° 75: Mehr ein paquet undterschidlicher an herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg lautenden sendtschreiben.

[pg. 232]

N° 76: Ein päquet undterschidlicher an herrn Christophen freyherrn von Aursperg lautenden zueschreiben.

N° 77: In simili ein päquet undterschidlicher an herrn Hanß Andre graven von Aursperg lautenden sendtschreiben.

N° 78: In gleichen ein päquet an herrn Weikharden freyherrn zu Aursperg lautenden sendtschreiben.

N° 79: Ein päquet mit Türkischen correspondenz und sendtschreiben.

N° 80: Ein päquet mit des herrn Andreen und herrn Christophen freyherrn von Aursperg 6 cassierten schuldbrieffen von 1576, 1582, 1587, 1588, 1590, 1591.

Darbey von Marxen Stettner 2 außzüg an herrn Andreen und Christophen freyherrn von Aursperg lautendt.

[pg. 233]

Item ein gerichts urkhundt andern tags, spän:

und erdtfürtrag herrn Marxen Stettner seel. erben, contra die herren von Aursperg per 1520 fl., 13 kr., 1 den., sambt ainem schermbbrieff herrn Marxen Stettner seel. erben contra herrn Hörwarden und Weikharden freyherrn zu Aursperg per 1520 fl., datiert A. 1600.

Item ein anderer schermbbrief, datiert im 1602.

N° 81: Ein action Hansen Likaritsch contra herrn Hörwarden freyherrn von Aursperg einen entzogenen zehendt betreffendt, A. 1603.

N° 82: Ein action Christophen Weittwers pflegers zu Aursperg contra N. die zechpröbst St. Stephanß khirchen betreffendt, wegen eines abgemärten graß, anno 1594.

N° 83: Cristophen Weittwer beschwär contra Adamen Linkh, darbey sein des Linkh gegenbericht.

[pg. 234]

N° 84: Ein päquet mit des herrn Hörwarden freyherrns zu Aursperg landtsaubtmanß in Crain gewaltstragers contra herrn Franzen freyherrns zu Saurau gewaltstragern schub: und urkhundtsbrieffen per außwerfung einer gemain und per genombenen farmach.

Darbey ein abschrift der citation herrn Dietrichen freyherrn zu Aursperg contra herrn Franzen freyherrn zu Saurau, datiert anno 1568.

N° 85: Ein päquet mit herrn Christophen und herrn Dietrichen freyherrn von Aursperg gewaltstragers contra des herrn Franzen freyherrns zu Saurau gewaltstragern schub: und urkhunden per außwerfung einer gemain, per genombenen farmach und per taxierung einer expens zedl.

Darbey des herrn Dietrichen freyherrn zu Aursperg weysung abschid, so woll in der ersten, alß in der andern clag per abschneidung des hiersch und genombenen farmachs, datiert anno 1568.

[pg. 235]

N° 86: Ein action herrn Carlh Wiz, alß inhabers Khaltenprunn contra herrn Hanß Andreen graven von Aursperg, wegen eines durch des herrn gravenß von Aursperg zu Lipoglau seshafften supan und undterthan namenß Michaelen Caminar dem Hansen Ossmakh auf Khaltenprunn gehörigen undterthan hinweg genombenen roß und hierdurch begangenen gewalts.

Darbey des herrn Wizenß guettlichs ersuchschreiben, anpott, expens und super expens libell auch andere zu diser sach gehörige beylagen.

Item ein verzeichnuß, waß man inn Aurspergerischen landtgericht an etlichen benanten

orthen in verbottner handlung des salz, den 18. july 1652 betreten und gestrafft hat.

N° 87: Ein action Jacoben Guralt, alß Lambergerischen curatoren ad lites contra Wolffen Han, alß Auerspergerischen curatorem [pg. 236] ad lites, wegen eines dem Hansche Khrail und der Nescha Grudin genombenen prenholz, darbey des Guralt expens zedl.

Item Adamen Linkh pflegers der herrschafft Aursperg contra Jacoben Guralt, alß Lambergerischen curatorem ad lites, schub per hinweg gefürtes prenholz durch Nescha Grundin, datiert A. 1597.

N° 88: Ein action herrn Georg Leonharden von Staudoch, T.O. ritters und commendators zu Möttling contra herrn Johan Andreen graven von Aursperg, wegen durch eintreibung des viehs in eines Möttlingerischen undterthans wisen und zuegefüegter schläg erwisenen gwalts.

Darbey die güetlich ersuchschreiben und Johan Andre graven zu Aursperg gwaltsamb, datiert den 16. april 1640.

N° 89: Herrn Johan Andreen gravens von Aursperg [pg. 237] ersuchschreibenß copi an herrn Hanß Ludwigen Gallen, wegen des Jensche Stäritsch Aurspergerischen gebuntner in die gefüngnuß geworfnen undterthanß, datiert A. 1642.

Darbey Wolffen Han citation contra herrn Hörwarden freyherrn von Aursperg per verfallnes interesse von 1831 fl., 18 kr.

Item ein bevelch von Fridrich römischen khönig an Jörgen Weixlberger, vizdomben in Crain, wegen 36 lib. pfening, dem herrn Volkharden Aursperger zuentrichten und zugeben, datiert [anno] domini [14]49.⁷

Sambt des herrn Dietrichen freyherrn zu Aursperg verzeichnuß der jenigen güetter, so er seit A. 1609 von unterschiedlichen creditoren abgeledigt hat.

N° 90: Herrn Sigmund Niclasen von Aursperg erst gethaner und schließlicher anschlag [pg. 238] in verkhauffung des gschloß Ygg und des darzue gehörigen einkhombnuß.

Darbey herrn Hanß Josephen freyherrns zu Egg und Jobsten von Gallenberg über Sigmund Niclasen von Aursperg gethanen anschlag entgegen gestelte verzeichnuß eines eigenen und billichen anschlags.

Item ein lehenbrieffs copey von Fridrich graven zu Cili an herrn Hörwarden Aursperger lautendt umb etliche guetter, datiert anno 1437.⁸

Darbey ist auch zufinden daß urbar register zu dem gschloß Ygg gehorig von 1556 jahr.

N° 91: Herrn Dietrichen freyherrn zu Aursperg vollfüerte weisung contra N. richter und rath der statt Tschernembl, sambt denen darzue gehörigen schriftlichen beylagen, datiert den 6. october, anno 1570.

[pg. 239]

N° 92: Ein paquet, darinen nachvolgende schriftten: erstlich fürst. durch. proposition in landtag, den 3. febr. 1569, zaichnet mit N° 1.

Landtags antwort, notiert mit N° 2.

Der fürst. durch. commissarien auf der löb. stände einer ersamen landtschafft übergebne landtags antwortt replic mit N° 3.

Darauf einer ers. landtschafft in Crain undtertheinigste duplica und schließliche landtags antwortt mit N° 4.

Volgt der fürst. durch. resolution über der landtschafft landtags bewilligung mit N° 5.

Darbey die gevoltte undtertheinigste antwortt mit N° 6 und N° 8.

Item ein copi fürst. durch. schreibenß an die herren verordnete in Crain per Triesterisch steuer ausstandt der 5276 gulden, mit N° 9 und N° 10.

[pg. 240]

N° 93: Ein paquet mit unterschidlichen der fürst. durch. khriegs commissarien an die landtschafft Steyer, Khärnten und Crain, auch graffschafft Görz gestelten concept und correspondenz schreiben, die zwischen ihrer fürst. durch. und der herrschafft Venedig schwebende differenz und khriegsrüstung betreffendt, A. 1612.

N° 94: Ein bedenken und discours in der khriegsparen zehendts materi vom gschloßfeldt Aursperg.

N° 95: Ein aufgerichte, jedoch manglhaffte relation der von ihro khay. may. zu beraittung baiden Windischen und Crabatischen gränizen, verordneten herren commissarien (denen herr Jacob von Lamberg landtschaubtman in Crain zu ainem mit commissario zue [pg. 241] geordnet war) commissionß verrichtung.

N° 96: Ein memorial, waß herr Carl von Zelklingen wegen des gebäu zu Canischa ihro khay. may. berichten soll.

Darbey ein bericht über der frantier und Varasdin, item die aufgesetzte bedenken der ursachen, warumb die khay. may. ein rathschlag begert, datiert den 16. febr. 1566.

N° 97: Copia des khaysers Maximiliani schreibenß an die landtschafften, darauß die commissarien ihrer may. begehen vernemen und darnach daselb desto stattlicher befürderen mögen, datiert den 11. december 1567.

⁷ Komatar, Schlossarchiv, št. 433.

⁸ Komatar, Schlossarchiv, št. 394.

Darbey etliche alte vom khayser Fridrichen an Pangrazen Aursperger lautende concept und darauf gevolgte beantwortungen, A. [14]89.⁹

[pg. 242]

Item ain an herrn Herwarden freyherrn zu Aursperg lautend vom herrn Stubenvoll gegebner gwaltsamb, sambt etlichen alten vom herzog Albrechten, Ulrichen graven zu Cili und von graven von Görz außgehend und an die von Aursperg lautenden lehenbrieffs copeyen.

N° 98: Lagkherische handlung mit ihr fürst. gnaden bischoffen zu Freysing per in bestandt außlassung der herrschafft Lagkh dem herrn Hörwarden freyherrn von Aursperg landts-haubtman in Crain, sambt einer von Wilhelm pfalzgraven bey Rhein, hörzogen in Ober: und Nider Bayern, für gedachten herrn von Aursperg in diser sach recommendationsß abschriftt, datiert A. 1572.

[pg. 243]

Darbey ein pettzedl an herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg von frauen Anna Maria Gregorianiz freyin zu Mokhriz, und Valentin Appl geschwornen schranen advocaten, alß Hanß Georgen von Lamberg geordneten curatore ad lites per mit fertigung des kaufbrieffs umb die herrschafft Hasperg, so herrn Hanß Ulrichen freyherrn von Eggenberg verkhaufft worden, anno 1614.

N° 99: Ein verzeichnuß der an dem gemaiier bey der herrschafft Aursperg, wie hoch dasselbig seye, genombenen maaß, so beschehen den 10. october, anno [15?]76.

[pg. 244]

Darbey ein verzeichnuß der Türkischen paaß an der Mör grünizen.

Item ein vergleich zwischen dem Kheüllenberger und Petern Rosler des zehendts halber zu Osterberg und Pernegkh betreffend, datiert anno 1555.

N° 100: Anpott herrn Carln von Dietrichstein Schnizenpaumerischen gerhabenß contra herrn Hörwarden freyherrn zu Aursperg per ain hundert und eilff gulden, zehen khreizer tax expens.

Item per interesse von 1300 fl., datiert im [15?]95 und [15?]98 jahr.

Darbey ein verzeichnuß, waß zu undterschidlich mallen, denen herren [pg. 245] verordneten und

einmehren diser löb. landtschafft des hörzogthumbs Crain in abzug ist zur ergötzlichkeit verehrt worden, datiert anno [15]98 biß 1613 jahr.

Item ein quittung per 137 fl., 52 kr. vom herrn Mang von Egg außgehendt an herrn Wolff Englbrechten von Aursperg, herrn Wilhelm von Villanders und herrn Hanß Josephen von Egg, alß herrn Troianß von Aursperg seel. verlassner khinder gerhaben lautend, datiert A. 1544.

N° 101: Copey deren von Tschernembl verschreibung per erlassung steuer und burgerliches mitleiden, daß hauß bey St. Peters freythoff belangend, datiert den 26. may 1570.

[pg. 246]

Darbey ein original khauffbrieff per jenes hauß, so Spela des Stephan Gregoritsch gewesten burgers zu Tschernembl seel. gelassne wittib, hernach des Lienharden Mätteschitsch auch burgers daselbst eheliche haußfrau, dem herrn Dietrichen freyherrn zu Aursperg verkhaufft hat, datiert den 5. may im [15]70 jahr.

N° 102: Schrifften, die in bestandt außlassung der herrschafft oder gschloß Görtschach, so Peter bischoff zu Laybach herrn Jacoben von Lamberg freyherrn landts-haubtman in Crain per 250 fl. jährlichen bestandts, auf 15 jahrlang verlassen und verschriben, welliches mit consens [pg. 247] khayzers Ferdinandi beschehen, im 1559 jahr.

Darbey herrn Khobenzl sendtschreiben an herrn Hörwarden von Aursperg, sambt verschreibung und revers, abschriftt, alles die herrschafft Görtschach betreffend.

Item ein zeügen aussag wider Lucasen Tschitsch von Khlein Lotschnikh gen Weissenstain gehörigen, umb willen einer unzucht oder ehrbruch, so er Tschitsch mit seines weibs schwester Spela soll begangen haben, datiert A. [15?]83.

Mehr ein khärnier mit Tättenpachischen bestandt raittungen, die herrschafft Reittenburg, Saunstain und den hoff Drüschkoviz betreffend, darbey die darzue gehörige beylagen.

[pg. 248]

So seind auch im thuren auß der camin stuben 4 mit eisen beschlagne und mit uralten von kheiner importanz schrifften volle trügen, id est ...4.

Mehr 3 alte mit eben dergleichen schrifften volle trügen, id est...3.

Dan ein grien und vergattertes almarl auch mit dergleichen uralten schrifften, id est...1.

Item ain ganz eisene läher trugen, id est...1.

⁹ Komatar, Schlossarchiv, št. 532.

Kolera v arhivskem gradivu: primer Cecilije Tenbaum

KATARINA KEBER

Med skrite in bolj žalostne obraze sicer živahnega in naprednega devetnajstega stoletja sodijo ciklično ponavljajoče se epidemije kolere. Kot 'kugo devetnajstega stoletja' so jo poznali v večini evropskih držav in ZDA. Bolezen je bila silovita, ljudje so zboleli nenadno in umrli¹ v zelo kratkem časovnem intervalu. Od 40 do 50 odstotkov vseh obolelih je za kolero umrlo. Večina okuženih je prihajala z družbenega dna, to pa je bilo izrazitejše v mestih, saj so slabe bivanjske razmere in nezadostna prehrana skupaj z večinoma težkim vsakodnevnim delom krhale splošno zdravje ljudi in slabile njihovo telesno odpornost.²

Znaki te nalezljive črevesne bolezni so bruhanje, driska in znižanje telesne temperature. Povzročja jo bakterija *Vibrio cholerae*, ki jo je leta 1883 odkril nemški znanstvenik Robert Koch.³ Širi se z bolnikovimi iztrebki, okuženo hrano in vodo ter muhami. Ugodno okolje za te bakterije so bili vlažni kraji z neurejenimi higienskimi in komunalnimi razmerami. Sprva so zdravniki izvor bolezni iskali v miazmah oziroma strupenih organskih izparinah iz močvirnatih tal.⁴ Od srede devetnajstega stoletja pa vse do odkritja povzročitelja bolezni je prevladovala teorija Maxa von Pettenkoferja, ki je temeljila na preučevanju sestave in stopnje okuženosti tal. Na splošno velja kolera za 'reformatorja' na področju zdravstva, saj je s svojimi strašljivimi učinki prisilila številne evropske države, da so začele posvečati več pozornosti splošni javni skrbi za zdravje. Higienske razmere v mestih so se tako začele počasi izboljševati v drugi polovici devetnajstega in na začetku dvajsetega stoletja. Eden poglavitnih vzrokov za veliko smrtnost so bile namreč slabe sanitarne razmere v mestih. Na zdravje ljudi so kvar-

no vplivali slabo vzdrževane greznice, slaba kanalizacija, neustrezni vodnjaki za pitno vodo, zanemarjena javna kopališča in seveda temna, vlažna in premalo ogrevana stanovanja, v katerih je zaradi industrializacije mest živelo vedno več ljudi.⁵

Bolezen, endemična v delti Gangesa, je na evropsko celino prišla leta 1829 v okviru svoje druge pandemije.⁶ Iz Moskve se je leta 1831 hitro razširila po vsej Evropi. Ker je njen prvi kužni val naše dežele zaobšel, se serija epidemij kolere na Kranjskem in Štajerskem začela šele z letom 1836 ter nadaljuje v letih 1849, 1850, 1855,⁷ 1866 in 1886.

V Arhivu Republike Slovenije je arhivsko gradivo za zgodovino epidemij kolere na Kranjskem v različnih arhivskih fondih na vseh ravneh državne uprave devetnajstega stoletja. Večinoma so tovrstne arhivalije v fondih zastopane zgolj fragmentarno. Za drugo polovico stoletja predstavlja izjemo fond Deželne vlade v Ljubljani 1861-1918,⁸ ki v okviru registraturnega načrta vsebuje poseben, spisom, ki zadevajo kolero, namenjen pododdelek pri registraturnem fasciklu *saniteta*. V osmih fasciklih zbrani dokumenti od leta 1866 do leta 1918 nam poleg preventivnih in kurativnih dejavnosti državnih, deželnih in lokalnih oblasti v boju zoper nalezljivo kolero odkrivajo tudi odziv vojaških in cerkvenih oblasti, zaščitne ukrepe pri pretoku ljudi in blaga ter prepoved množičnih zborovanj (sejmov, verskih procesij). Dokumenti nam posredno razkrivajo stopnjo organiziranosti takratne zdravstvene službe, dobrodelnih organizacij, povezave Kranjske s sosednjimi deželami in obveščeno zdravnikov glede napredka v znanosti, saj je bila v drugi polovici devetnajstega stoletja odkrita cela vrsta povzročiteljev nalezljivih bolezni, zaradi katerih so ljudje sicer množično umirali (kuga, tuberkuloza...).

Večina dokumentov je upravnih, prevladujejo navodila deželne vlade okrajnim glavarstvom, poročila okrožnih in okrajnih zdravnikov o sploš-

¹ Zaradi nenadne okužbe in težke, hitre smrti so kolero imenovali *mort de chien* - pasja smrt. V Ljubljani so bili med epidemijo leta 1836 primeri, pri katerih je v dnevni ali dveh kolera v eni hiši pobrala več ljudi, celo cele družine. V: Katarina Keber, Kolera v Ljubljani v letih 1836 in 1849, diplomatska naloga, 1998, str. 34-37.

² V Ljubljani je v prvi epidemiji kolere leta 1836 za kolero umrlo 308 ljudi. Od tega le 10 uradnikov, 5 trgovcev, 8 hišnih posestnikov ter 37 obrtnikov in pomočnikov. Bolezen se ni ozirala na starost in spol ljudi, pomembno pa je bilo, v katerem delu mesta je človek živel oziroma kakšno delo je opravljal. Velika večina umrlih je bila iz nižjih družbenih razredov, med ženskami je bilo največ dekel in dninaric. V: Katarina Keber, Kolera v Ljubljani..., str. 25-33.

³ Bakteriolog Robert Koch je poleg *Vibria cholerae*, kot je znano, odkril tudi bakterijo, ki povzroča tuberkulozo.

⁴ The Cambridge World History of Human Disease, uredil Kenneth F. Kiple, Cambridge University Press, 1993, str. 508.

⁵ Andrej Studen, Prva slovenska knjižica o obrambi pred kolero, v: Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800-1860, Nova revija, 2001, str. 183-184.

⁶ Znanih je sedem pandemij (epidemij, razširjenih v več državah) zunaj indijskega polotoka.

⁷ Na Kranjskem je leta 1855 živelo 478.299 ljudi. Za kolero jih je zbolelo približno 19.000, od tega jih je v dobrih treh mesecih umrlo 5.748. Med najbolj prizadetimi so bili kraji Ajdovščina, Vipava in Postojna. V: Olga Janša, Kolera na Kranjskem 1855, Kronika, 1964, št. 1, str. 60-64.

⁸ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani 1861-1918, 17/23.

nem zdravstvenem stanju prebivalstva in primerih kolere, zapisniki o obdukcijah, obvestila o izbruhu epidemij v drugih deželah in državah ter poročila o kršiteljih predpisov za obvarovanje pred kolero. Del dokumentov, ki se nanašajo na kolero, so v registraturi deželne vlade in deželnega predsedstva zaradi pogoste uporabe in aktualnosti izločali iz gradiva, urejenega po registra-turnem načrtu, in oblikovali poseben dosje. Tako obstajajo dokumenti, ki zadevajo kolero, v okviru fondov Deželne vlade v Ljubljani⁹ in Deželnega predsedstva za Kranjsko,¹⁰ zunaj registra-turnega načrta še v obeh serijah konvolutov.¹¹

Čeprav lahko bralcu upravno gradivo kaj hitro postane monotono, ostaja to le površinski občutek. Ko se potopimo pod uradno površino gradiva, opazimo komaj vidno, nekoliko zabrisano premikanje sodobnikov, malih ljudi, ki so se jih uradna poročila, odloki in drugi predpisi neposredno dotikali. V poplavi bolj ali manj uradnega upravnega gradiva najdemo tudi spise, ki jim uspe na nekoliko živahnejši način in bolj plastično nakazati razmere in ozračje, ki je vladalo glede kolere na Kranjskem konec devetnajstega stoletja. Izbrani spis je metodološki dokaz, da vsebuje upravno gradivo bogate informacije tudi za pisanje zgodovine vsakdanjega življenja oziroma zgodovine 'od spodaj'.¹² Omenjena spisovna 'najdba' vsebuje kratek izsek iz življenja Cecilije Tenbaum, ko '...gradivo ljudi ne pokaže v celoti, ampak jih 'zgrabi' v nekem trenutku njihovega vsakdana...'¹³

Pričujoča arhivalija je tokrat 'zgrabila' učiteljico jezikov na Mahrovi trgovski šoli v Ljubljani, ko se je gospodična septembra leta 1892 iz rodne Vestfalije prek Dunaja vračala v Ljubljano. Učiteljica je del svoje obsežne prtljage v Ljubljano poslala vnaprej po pošti, njen paket pa so zato, ker je prihajal z nemškega ozemlja, na katerem je v letu 1892 za kolero umrlo še posebno veliko ljudi,¹⁴ oblasti v Ljubljani uničile (zažgale).

O dogodku izvemo iz treh različnih virov,¹⁵ in sicer iz pisma Cecilije Tenbaum Deželni vladi v

Ljubljani, poročila Ljubljanskega magistrata Deželni vladi v Ljubljani in iz münsterskega časopisa, ki ga je Cecilija kot ogorčena bralka obvestila o 'nedopustni' praksi ljubljanskih mestnih oblasti. Novinar omenjenega časopisa je o dogodku razmišljal takole:

*'Na kako neumen način se izraža strah pred kolero in kako celo okrožni zdravniki obravnavajo popolno uničenje kot edino sredstvo zoper kolerabacil, sem pravkar izvedel iz pisma neke dame, katera je poslala poštni paket iz Münstra v Ljubljano v Avstriji. Paket je bil, brez nadaljnega, takoj po prispetju v Ljubljano, po ukazu okrožnega fizika zažgan v peči. Sumili so, da je okužen z bacili, čeprav je bil poslan iz neokuženega območja. Dama je brez težav prešla mejni prehod Bodenbuch, njen prihod v Ljubljano je bil brzojavno napovedan. Na srečo pa je v Ljubljani zaradi poškodovane depeše niso uspeli najti, v nasprotnem primeru, bi ji bili najbrž zažgali in uničili še preostalo prtljago. Iz takih dogodkov se vidi, kako previdno je trenutno treba ravnati s pošiljkami iz tujine. Še posebno je treba paziti na to, da je vsebina vsakega paketa deklarirana, kar predstavlja dokaz v primeru uničenja...'*¹⁶

Učiteljica je imela smolo, da je paket vseboval natančno tisto, česar po postavi ne bi smel. Poleg dveh knjig, dveh fotografij, pasu in para čevljev, kar ni bilo sporno, je večino vsebine zavzemalo njeno spodnje perilo. In prav uvoz letga – v paket je zložila dve spodnji krili, troje spodnjih hlač, tri srajce, dva para nogavic ter nočni korzet¹⁷ – je bil z državnim ukazom najstrože prepovedan. Ukaz namreč iz nemškega cesarstva *prepoveduje uvažati in prevažati cunjje, staro obleko, staro vrvje, rabljeno životno perilo, rabljeno posteljnino, sveže sadje in zelenjavo, ribe, ki niso v pločevinkah, ter surove živalske produkte*.¹⁸

Da se je ljubljanski mestni magistrat vestno držal strogih predpisov v boju proti nalezljivi kolери, dokazuje poleg omenjenega državnega ukaza še razglas, ki ga je ljubljanska mestna oblast izdala 6. oktobra 1892¹⁹ in ki je odredil, *'...da je vsak, kdor prenočuje tujce, ali pa daje stanovanja ali sobe itd. v najem, dalje vsak, ki vodi kako gospodinjstvo, dolžan takoj naznaniti mestnemu magistratu prihod vsacega popotnika,*

⁹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani 1861-1918.

¹⁰ AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko 1781-1918.

¹¹ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvolut 603, t. e. 307 in AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, konvolut 62, t. e. 27.

¹² Jim Sharpe, *History from Below, v: New Perspectives on Historical Writing*, uredil Peter Burke, Polity Press, 1997.

¹³ Lilijana Žnidaršič Golec v oceni knjige Arlette Farge *Čar arhivskih virov (Le Gout de l'archive)*, v: Arhivi, XXIV, 2001, št. 1.

¹⁴ Samo v Hamburgu je leta 1892 v šestih tednih umrlo 10.000 ljudi. Več v: Richard J. Evans, *Death in Hamburg, Society and Politics in the Cholera Years 1830-1910*, Penguin Books, 1990.

¹⁵ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 17/23, fasc. 1891-1892, št. 12188. Spis poleg uradnih zaznamkov vsebuje pismo Cecilije Tenbaum Deželni vladi v Ljubljani z dne 19. 9. 1892, obrazložitev ljubljanskega mestnega magistrata ljubljanski deželni vladi z dne 29. 9. 1892 in izrezek članka iz neznanega münsterskega časopisa z dne 19. 9. 1892.

¹⁶ Ker se je članek ohranil v izrezku, ime časopisa, ki je izhajal v Münstru, ni znano.

¹⁷ Ljubljanski mestni magistrat v poročilu Deželni vladi v Ljubljani navaja seznam predmetov iz paketa Cecilije Tenbaum, AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 17/23, fasc. 1891-1892, št. 12188.

¹⁸ Državni ukaz z dne 3. septembra 1892, v: RGB, 1892/155.

¹⁹ Razglas Magistrata deželnega stolnega mesta Ljubljane z dne 6. oktobra 1892, AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvolut 603, t. e. 307, spis št. 2027.

Štev. 19658.

Razglas.

Iz javnih obzirov bodi z nova najnujnejše opomnjeno, da je vsak, kdor prenočuje tujce, ali pa daje stanovanja ali sobe itd. v najem, dalje vsak, ki vodi kako gospodinstvo, dolžan takó naznaniti mestnemu magistratu prihod vsacega popotnika, ki je prišel iz krajev, o katerih se vé, da tam razsaja

kolera.

Za zdaj morajo biti torej takó naznanjeni mestnemu magistratu vsi tisti, ki prihajajo iz Rusije, Nemčije, Francije in Rumunije, dalje tisti iz mesta Krakova in njegove okolice, iz Podgorza ali drugih okuženih občin galiških, naposled oni iz Budimpešte in drugih okuženih občin ogrskih; istotako bode pri magistratu zglasiti vsakega, kdor bo prišel iz krajev, kjer se utegne kolera še prikazati odsehdob.

Zanemarjenje predpisanega naznanila se bode kaznovalo za prestopek v smislu ministerske naredbe z dné 30. septembra 1857. l., števil. 198. drž. zak. z denarno globo od 1 do 100 goldinarjev ali pa z zaporom od 6 ur do 14 dni.

Magistrat deželnega stolnega mesta Ljubljane

dné 6. oktobra 1892.

Župan:

Grasselli.

Arhiv Republike Slovenije, AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, konvolut 603, t.e. 307, št. 2027.

ki je prišel iz krajev, o katerih se vé, da tam razsaja kolera.²⁰

Vendar pa bi mestne oblasti, glede na domnevo, da je bila odločitev o uničenju sumljivih pošiljk prepuščena v presojo lokalnim oblastem,²¹ lahko upoštevale, da je bila osebna prtljaga gospodične Tenbaum na poti iz Nemčije v Ljubljano zaradi nevarnosti vnosa kolere kar dvakrat pregledana in spoznana za neoporečno – v Bodenbachu in na Dunaju.²² Kljub temu so njen paket, ki je bil istega izvora kot prtljaga, takoj po prispetju v Ljubljano uničili. Tenbaumova v svojem pismu deželni vladi poudarja, da paketa ni bilo nujno sežgati, saj bi bili lahko že z

dezinfekcijo uničili morebitne bakterije, povzročiteljice kolere, ter obenem zahteva tudi odškodnino. Magistrat odgovarja, da so postopek začeli z naznanilom ljubljanske carinarnice o prispetju paketa iz Nemčije, polnega rabljene obleke in perila. Ker paket ni imel popisane vsebine, je pri oblasteh vzbudil sum, zato je sledil pregled pošiljke, ki ga je opravil mestni fizik. Le-ta je ugotovil, da so bili posamezni kosi perila pred kratkim uporabljeni in zato zelo nevarni. Zato je bila dezinfekcija celotne vsebine paketa, še posebej knjig, 'komaj predstavljiva', torej neizvedljiva, zaradi česar zdravniki niso mogli prevzeti odgovornosti za absolutno varnost pošiljke. Tako je mestni magistrat glede na opisane okoliščine z uničenjem oziroma sežigom celotne pošiljke najkorektnije opravil svojo dolžnost.²³

Iz gradiva Deželne vlade v Ljubljani posredno spoznamo tudi širši kontekst dogajanj v letu 1892. Tedaj se je kranjska deželna oblast pod vplivom poročil Ministrstva za notranje zadeve z Dunaja o epidemijah kolere v Rusiji, Turčiji, Hamburgu in Altoni, Parizu, Krakovu, Budimpešti, Bukovini, Galiciji, Srbiji in na Hrvaškem pripravljala na izbruh epidemije kolere, ta pa Kranjske, razen v nekaj posameznih primerih, tokrat ni huje prizadela. K pripravam na izbruh epidemije je sodilo tudi iskanje zdravnikov, ki bi bili pripravljeni zdraviti obolele za kolero. Ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju je sestavljalo sezname zdravnikov – prostovoljcev, toda javilo se je zelo malo zdravnikov. Zdraviti kolero, nalezljivo bolezen, je bilo nevarno. Ukaz notranjega in finančnega ministrstva z Dunaja iz leta 1856, ki se nanaša na 'ravnanje z vdovami in sirotami zdravnikov, ranocelnikov in bolniških strežnikov, umrlih za kolero med epidemijo',²⁴ pove vse. Ugotovitev deželnih oblasti, da je preventiva pomembnejša od kurative, je razvidna iz povečanega povpraševanja po slovenskih izdajah knjižic 'Poučilo o koleri' (Belehrung über Cholera) ter 'Pouk o koleri in ukrepi proti njej' (Gemeinverständliche Belehrung über Cholera und Cholera Massnahmen), ki jih je deželna vlada pošiljala okrajnim glavarstvom. Glavno sredstvo v boju proti okužbi pa so bile dezinfekcije s parnimi dezinfekcijskimi aparati in različnimi dezinfekcijskimi sredstvi²⁵, ki so jih priporočali z Dunaja. Zaostrile so se zahteve po čistoči v javnih prostorih, gostilnah in hotelih. Trgovina z določenimi produkti med državami in deželami (sadje, zelenjava, stare obleke) je zaradi epidemij zamrla, motena je bila tudi trgovina z vinom iz Trsta.²⁶ Nevarna žarišča so bila sever-

²⁰ Ibidem.

²¹ V poročilu ljubljanskega magistrata Deželni vladi v Ljubljani, ki vsebuje obrazložitev uničenja paketa, se magistrat ne sklicuje na morebitni predpis, ki bi neposredno zapovedoval uničenje oziroma zažig sumljivih pošiljk iz tujine.

²² Pismo Cecilije Tenbaum Deželni vladi v Ljubljani, AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 17/23, fasc. 1891-1892, št. 12188.

²³ Poročilo ljubljanskega mestnega magistrata Deželni vladi v Ljubljani, AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 17/23, fasc. 1891-1892, št. 12188.

²⁴ RGB, 1856 (Ukaz z dne 6. maja 1856).

²⁵ Galica, salicilna kislina, karbolna kislina, para...

²⁶ AS 33, Deželna vlada v Ljubljani, 17/23, fasc. 1891-1892, št. 12858, 14512.

Upodobitev kolere kot hudiča ("L'Indigestion du diable", Nacionalna biblioteka v Parizu).

nonemška pristanišča, velika vozlišča ljudi, od koder so se ljudje iz Galicije in Madžarske izseljevali v Ameriko.²⁷ Na Kranjskem so bila posebno občutljiva mesta železniške postaje; tam so pogosto opravljali dezinfekcije, pregledovali tuje potnike in postavljali zasilne bolnišnice za obolele. Posamezne primere kolere so oblastem prijavljali s posebnimi obrazci. Bakteriološke preiskave sumljivih smrti, ki so potrdile ali ovrgle vsebnost bakterije v črevesju umrlega, so za Kranjsko izvajali na Inštitutu za patologijo in anatomijo Univerze v Gradcu.²⁸ Iz letnega poročila obravnav kranjskega deželnega zbora izvedemo, da je le-ta dajal podpore občinam za nakup razkužil in opremo bolnišnic, ugotavlja pa, da v nekaterih občinah razkužil ne znajo prav uporabljati.²⁹ Septembra 1892 je Kranjska imela zasilne epidemijske bolnišnice v Ljubljani, Rakeku, Pivki, Kranju, Javorniku, Kranjski Gori, Domžalah, Kamniku in Litiji.³⁰

Če so oblasti z ustanavljanjem začasnih bolnišnic in z nakupi dezinfekcijskih naprav zmogle kratkoročno zadušiti kužni požar, pa je bilo za odpravo globalnih elementov, ki so za kolero in druge kužne bolezni predstavljali plodna tla za razvoj, potrebno veliko več denarja in predvsem politične volje. Na silo je bilo treba izboljšati higienske navade ljudi, saj so bile prav te najučinkovitejše orožje proti nalezljivim črevesnim boleznim. Ljudi je bilo treba podučiti, da je za zagotovitev neoporečne pitne vode nujno zgraditi vodovod in kanalizacijo. Za to, da je v Ljubljani

iz vodovoda pritekla voda, ima največ zaslug Ivan Hribar; to 'novotarijo' mu je po mučnih političnih manevrih uspelo uresničiti leta 1890.³¹ Opozoriti pa je treba, da so se razmere glede kakovosti vode in rasti higienskih navad počasi izboljševale predvsem v kranjskih mestih, podeželje pa je v razvoju ostajalo daleč zadaj. Na slabe razmere glede kakovosti vode na podeželju je opozarjal Ivan Hribar v deželnem zboru leta 1893.³² O pomenu zdrave vode je v deželnem zboru leta 1894 govoril tudi poslanec Fran Šuklje: 'Gospoda, mi po pravici pokladamo veliko važnost na javno zdravstvo. Država stori dosti in dežela tudi mnogo, poglejte dotične pozicije v proračunu deželnega zaklada, ali ravno kar se tiče kužnih bolezni, treba je predvsem gledati na zdravo vodo.'³³

Primer Cecilije Tenbaum kaže na doslednost pri izpolnjevanju državnih preventivnih predpisov in na zavedanje ljubljanskih mestnih oblasti o veliki nevarnosti epidemij kolere, ki so skozi celotno stoletje v mestu zahtevale precej življenj. Kljub temu da so Ceciliji uničili večji, če že ne kar celoten arzenal spodnjega perila, ki je zanjo brez dvoma predstavljalo pravo malo bogastvo, ji zahtevane odškodnine najverjetneje niso izplačali. Razlogi za uničenje paketa, ki jih je navedel magistrat, so v obdobju vsesplošne nevarnosti epidemij kolere zlahka prepričali deželno vladno o nedvomni pravilnosti odločitve. Ko so se na tehtnici znašla življenja ljubljanskih meščanov, je Cecilijin korzet, razumljivo, 'potegnil ta kratko'.

²⁷ Ibidem, št. 16385, 11305.

²⁸ Ibidem, fasc. 1883-1890, št. 4402, in fasc. 1893-1910, št. 9471.

²⁹ Obravnave Deželnega zbora kranjskega 1892-1893, deželno-kulturne in zdravstvene reči, str. 80.

³⁰ Obravnave Deželnega zbora kranjskega 1892-1893, priloga 30, str. 283.

³¹ Tadeja Tominšek - Rihtar, Pili smo vodo, polno škodljivega mrčesa, v: Zgodovina za vse, 1997, št. 1, str. 31-54.

³² Obravnave Deželnega zbora kranjskega 1892-1893, str. 328-329.

³³ Obravnave Deželnega zbora kranjskega 1893-1894, XI. seja 10. februarja 1894, str. 240.

Pokopavanje v cerkvi in v samostanskem posloppju sv. Klare v Kopru med letoma 1616 in 1782

ZDENKA BONIN

1. Ustanovitev koprškega samostana sv. Klare

Točnega datuma nastanka in imena ustanovitelja koprškega samostana sv. Klare žal ne poznamo. V literaturi se kot leto ustanovitve samostana omenja leto 1301. Z listino, izdano 4. novembra leta 1301,¹ je namreč tedanji koprski škof Peter Manolesso² skupaj z večjim delom koprskih kanonikov vključil redovnice, tako imenovane "sestre koprške celice", ki so imele svoj samostan v Kopru, v red sv. Klare (primerjaj Hančič, 2000, str. 69; Naldini, 1967, str. 221-222).

V dokumentih, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Koper, je koprski samostan klaris omenjen že leta 1299. O obstoju samostana pred letom 1301 pričajo trije prepisi dokumentov (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 5-8). Zanimiv je že prvi dokument, v katerem so po doslej znanih podatkih prvič omenjene koprške klarise. Jacomina, žena pokojnega Joannisa de Berta, in njen sin Bonus Facina sta 10. junija leta 1299 prodala za 84 beneških liber sestram samostana sv. Klare³ v Kopru hišo in dva vrta v predelu Vrat sv. Tomaža, blizu samostanske lastnine (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 5-6). Samostan je omenjen tudi v dokumentu z dne 6. avgusta istega leta⁴ in znova leta

1300.⁵ Upoštevajoč te podatke, je koprski samostan klaris obstajal že vsaj leta 1299 in je tako verjetno najstarejši klariški samostan na slovenskem etničnem ozemlju. Doslej je za najstarejši klariški samostan veljal samostan v Mekinjah.⁶

Po podatkih v Naldinijevi *Corografiji ecclesiastici* se je koprski škof Manolesso odrekel jurisdikciji nad samostanom ter jim dal vse duhovne in posvetne pravice nad samostanom in samostanskim premoženjem. Več kot 250 let so bile koprške klarise vključene v redovno provinco Dalmacijo in podrejene minoritskemu provincialnemu ministru. Red in samostan je bil predaleč od sedeža provinciala in se je zato le počasi širil. Leta 1511 so se klarise odločile, da se spet podredijo koprskemu škofu. Tri kuge, ki so razsajale v Kopru (v letih 1511, 1554 in 1573), so pustile hude posledice ne le v mestu, ampak tudi znotraj samostanskega obzidja. Zmanjšali so se dohodki, klarise pa so ostale tudi brez duhovnega vodje. Že okoli leta 1570, v obdobju papeževanja Pia V. in koprškega škofa Adriana Valentica,⁷ so se koprške klarise zatele h koprskemu škofu, dokončno pa so se mu podredile leta 1574, v času škofa Antona Elia⁸ (Naldini, 1967, str. 223-227).

Samostanski kompleks sv. Klare je nastal v predelu, imenovanem Sv. Tomaž (*San Tomaso*). Najstarejše samostansko poslopje naj bi stalo na mestu, na katerem je bila nekoč palača konzulov⁹ (Naldini, 1967, str. 220). Od minoritskega samostana je poslopje ločevala cerkev sv. Frančiška. Skozi stoletja sta tako samostansko poslopje kot tudi cerkev sv. Klare doživljala številne dozidave in prezidave. Prvotno samostansko poslopje je bilo manjše. Tako kot za druge starejše koprške

¹ Listina je v celoti objavljena v Naldinijevi *Corografiji ecclesiastici*, str. 221-222, in prepisana v PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 9. Iz Naldinijeve *Corografije* jo je prepisal tudi Kandler (Kandler, 1986, str. 875). V navzočnosti kanonikov dekana Oddorica, duhovnika arhidijakona Ioannisa, duhovnikov Michaelisa, Guamerija, Fortisa, Jacoba Rubeija, Guezolija, Montanija ter kanonikov Janonija, Petrija in Zianija ter škofovih sorodnikov Petra Corba in Dominica iz Mantove je listino napisal in pečatil po cesarski avtoriteti javni notar ter škofov pisar Carolus Catenarius iz Piacenze (*de Placentia*) (Naldini, 1967, str. 221-222 in PAK, IX. skupina, 1357, str. 9). Redovnice naj bi pripadale "tretjerednicam", bodisi redu sv. Dominika bodisi redu sv. Frančiška (Naldini, 1967, str. 224).

² Minorit Petrus Manolesso je bil koprski škof od 4. septembra 1301 do leta 1317 (HC, vol. I, 1960, str. 288).

³ ... *sorum sancte Clare de Justinopoli* ..., (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 5).

⁴ Dokument je 6. avgusta leta 1299 napisal v prisotnosti notarjev Vitaleja in Anzola Joanneja ter koprškega podestata Andrea Grina (Andrea Querini) in obeh upravnikov samostana notar Zaninus pok. Leonarda iz Kopra. Amorosa, hčerka pok. Cayberja, sicer sestra v samostanu sv. Klare, in njen brat Pellegrino sta si razdelila premoženje. Amorosa je dobila tri vinograde v predelu Farazana, vinograd pri Sv. Barbari in v predelu Bošamarina, del vinograda v Pradah ter solarij in vrt v Kopru v predelu Vrat sv. Petra (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 6-7).

⁵ V navzočnosti prič notarjev Tofanisa in Anselma de Romedia je upravnik samostana sv. Klare na javni dražbi kupil za 40 malih denarjev vrt pri Sv. Tomažu. Listino je napisal koprski javni notar in podestator tajnik Zanebonus de Ripalto (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 8).

⁶ Devetega oktobra leta 1300 sta zakonca Žiga (Seifrid) in Elizabeta Gallenberška (Mekinjska) na svojem zemljišču v Mekinjah ustanovila prvi samostan reda sv. Klare na Kranjskem in sploh na slovenskem etničnem ozemlju (Hančič, 2000, str. 22).

⁷ Hardijan Beretti je bil koprski škof od 6. marca 1566 do leta 1572 (HC, vol. III. str. 216). Po vasici blizu Oderza, kjer je bil rojen, je bil imenovan tudi Valentico (Luglio, 2000, str. 140).

⁸ Antonius Helius je bil koprski škof od 30. julija 1572 do leta 1576 (HC, 1960, vol. III. str. 216).

⁹ Ob zahodnem delu samostanskega kompleksa se je prečna ulica še na začetku 20. stoletja imenovala *Calle dei Consoli* (PAK, fond 340, a. e. 39).

samostane je bil tudi zanj značilen križni hodnik z notranjim dvoriščem (danes Srednja ekonomsko-poslovna šola). Na jugovzhodnem delu je bila na križni hodnik naslonjena cerkev, ki je prav tako doživljala številne prezidave.

Samostansko cerkev sv. Klare je opisal že veronski škof Avguštin Valier.¹⁰ V njegovem času je imela šest oltarjev. Posebej omenja oltar sv. Antona in oltar sv. Križa, ki sta bila bratovščinska (Lavrič, 1986, str. 77). O samem samostanskem poslopu ne poroča veliko. Vemo le, da so na njegovo zahtevo na okna govorilnice namestili kovane mreže (Lavrič, 1986, str. 56).

O cerkvi in samostanu poroča tudi koprski škof Pavel Naldini. Od prvotne stavbe naj bi cerkev ohranila le glavne stene in tloris. Cerkev je imela glavno kapelo, v kateri je bil pozlačen glavni oltar. Na njem je bila upodobljena sv. Klara, ob straneh pa sv. Frančišek in sv. Anton. Nad glavnim vhodom je bil velik kor, ki pa so ga, kot poroča, še ne pred stoletjem podrli in naredili novega. Prav tako naj bi nekaj let pred njegovim poročanjem cerkev obdali z belim marmorjem. Za potrebe redovnic so v njegovem času zgradili v glavni kapeli veliko spovednico. Nasproti nje je bila majhna zakristija, ki pa je bila dovolj velika za potrebe cerkve. Cerkev je imela pet bogato okrašenih oltarjev. Dve oltarni podobi je naslikal beneški slikar Palma, obod glavne kapele pa je v tehniki gvaša poslikal tržaški slikar Prem. V cerkvi je bil pokopan škof Peter Anton Delfino. Na prehodu iz cerkve v klavzuro je bil sakrarij, v katerem so redovnice hranile enega izmed svetih trnov. Ob nevarnostih je tja prihajalo molit mestno prebivalstvo. Poslopje, ki je bilo pred obnovo bolj podobno neurejenemu labirintu kot samostanu, je po obnovitvi postalo bolj funkcionalno. Samostansko poslopje so povečali, ga odprli v lože ter uredili dormitorije in celice (Naldini, 1967, str. 227-229).

Glavni vhod v samostansko cerkev (za vernike) je bil iz sedanje Kreljeve ulice (portal je še vedno ohranjen). Po vklesani letnici nad okensko preklado na severozahodnem traktu samostanskega arkadnega dvorišča (danes Pokrajinski arhiv Koper) sklepamo, da so samostan obnavljali leta 1682.¹¹ Na podlagi virov vemo, da so leta 1719 obnavljali tudi cerkev in kor, verjetno pa tudi sam samostan.¹² Tega leta je bilo samostanu odobreno, da lahko od dot, ki so jih redovnice prinesle v samostan, porabijo 3000 skudov za novo govorilnico v cerkvi, leta 1726 pa še dodatnih 1691 skudov za popravilo cerkve in

kora. Ker je v cerkvi še vedno zamakalo, so klarise v istem letu prosile še za 1240 skudov (PAK, Dodatek, a. e. 62/1). Cerkev je imela tudi orgle, ki jih je leta 1788 zgradil Gaetano Callido. Danes so, tako kot orgle iz cerkve sv. Blaža, izgubljene (Radole, 1968, str. 130 in 136).

Notranjost cerkve in posamezni deli samostanskega arkadnega dvorišča (npr. dvojno baročno okno na severozahodnem delu) so bili barokizirani. Na južni polovici cerkvenega ostena so še danes vidni kamnit baročni portal in baročne štukature (pet parov plitvih pilastrov s korintskimi kapiteli na vzdolžnih stenah in po en pilaster na vsaki strani vhodnih vrat, ki nosijo bogato profiliran strešni venec; Konservatorski program..., 1986, str. 5). Klariški samostan je deloval do leta 1806, ko so ga razpustili Francozi,¹³ njegovo imetje pa podržavili. Ob razpustitvi samostana je bilo v njem osemnajst redovnic, in sicer štirinajst kornih sester¹⁴ in štiri konverse.¹⁵ V samostanu so bile tudi štiri strežnice in en strežnik. Klarise so preselili v koprski samostan sv. Blaža¹⁶ (PAK, IX. skupina, a. e. 1469).

Žal sta bila cerkev in poslopje po razpustitvi samostana¹⁷ večkrat predelana v posvetne namene. S prezidavami leta 1908¹⁸ za šolsko poslopje ter v letih 1957/58¹⁹ za skladiščne in upravne prostore so se nekatere značilnosti starejših oblik izgubile. Samostan je bil z dozidanimi novimi deli temeljito predelan še v začetku 70. in 80. let 20. stoletja, arkadno dvorišče in cerkev pa sta bila prenovljena v zadnjem desetletju. Nekdanji križni hodnik danes uporablja Srednja ekonomsko-poslovna šola, v poslopu nekdanjega arkadnega dvorišča in cerkve pa je od let 1990/1991 sedež Pokrajinskega arhiva Koper.

¹⁰ Apostolski vizitator Agostin Valier je vizitiral koprsko škofijo v dneh od 4. do 22. februarja leta 1580 (Lavrič, 1986, str. 2).

¹¹ To je najbrž tudi čas obnovitvenih del v samostanskem poslopu, ki jih omenja Naldini.

¹² Letnica 1719 je vklesana na notranjem oboku danes sicer zidanih vrat, ki so verjetno vodila od glavnega samostanskega vhoda proti skrajnemu južnemu delu samostana (v današnji Srednji ekonomsko-poslovni šoli). Obok je viden na desni, notranji stani vhoda v šolo iz Kreljeve ulice.

¹³ Francozi so tega leta v Kopru razpustili štiri samostane, in sicer samostan sv. Dominika, minoritski samostan sv. Frančiška, samostan tretjerednikov sv. Gregorja in klariški samostan sv. Klare. Že leta 1787 pa so beneške oblasti razpustile servitski samostan sv. Marije, kjer je bila pozneje ustanovljena mestna bolnišnica.

¹⁴ Korne sestre so naredile večno zaobljubo. Posebno skrb so posvečale molitvi brevirja in kontemplaciji.

¹⁵ Laikinje, ki so oblekle redovno obleko klaris, niso pa naredile zaobljube. Ker so v samostanu opravljale tudi razna dela, jim ob vstopu v samostan ni bilo treba prinesiti dote.

¹⁶ Koprski škof Tomaž Contarini je 28. avgusta leta 1318 potrdil kongregaciji ubožnih sester, ki so že dlje živele ob cerkvi sv. Blaža v Kopru, pravila sv. Avguština (Kandler, 1986, str. 974-975). Sredi 15. stoletja so samostan avguštink zaradi kuge in neredov zaprli za približno petnajst let (Luglio, 2000, str. 101). Marca leta 1474 je bil samostan znova odprt (Luglio, 2000, str. 103) in je deloval do leta 1818.

¹⁷ Po razpustitvi samostana je bilo v cerkvi sv. Klare najprej skladišče (vanj so spravljali celo seno, Caprin, 1992, str. 34), samostan pa so, tako kot večino drugih razpuščenih samostanov, spremenili v vojašnico.

¹⁸ V PAK hranimo načrte o prenovi poslopja za potrebe koprške javne dekleške in deške šole (PAK, fond 340, a. e. 39).

¹⁹ V PAK so tudi načrti o prenovi poslopja za potrebe Rižanskega vodovoda Koper (PAK, fond 29, t. e. 220, a. e. 320).

2. Pokopavanje v cerkvi sv. Klare

Na pokopavanja v cerkvi sv. Klare so opozorila že arheološka izkopavanja, ki so potekala od 15. avgusta do 4. decembra leta 1989.

Pripravo tehnologije, zagotovitev kadrov in strokovno izvedbo arheoloških izkopavanj je po dogovoru med Medobčinskim zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, Pokrajinskim muzejem Koper in Oddelkom za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani prevzel Oddelek za arheologijo. Stalno arheološko ekipo, ki jo je vodil predstojnik Oddelka za arheologijo doc. dr. Mitja Guštin, so sestavljali trije diplomirani arheologi,²⁰ diplomirani inženir geodezije,²¹ štirje absolventi arheologije²² in trije ali štirje delavci. V septembru sta se ekipi pridružili še dve skupini po 8 študentov, ki ju je vodilo po šest asistentov (izkopavanja so opravljali po dvanajst dni). Po končanih terenskih pripravah je arheološka ekipa začela delo 21. avgusta 1989 (Guštin, 18. 12. 1998, Dokumentacija PAK, str. 1).

Arheološka izkopavanja so potrdila različne gradbene in ruševinske faze v štirih zaporednih časovnih obdobjih od antike do baroka. Poleg kamnitih zidov (48), jarkov (23), ruševinskih plasti (9) in tlakov (8) so prevladovali vkopi (73) in stojke (95). Grobišča so obsegala enajst grobnic in 71 posameznih ali skupinskih grobov s skupno nad 300 osebki (Guštin, 18. 12. 1998, Dokumentacija PAK, str. 3).

Med izkopavanji so ugotovili, da je bil tlak baročne faze, ki je bil še ohranjen v nepoškodovanem delu, grajen v dveh zaporednih fazah skupaj z eno od treh prečnih vrst baročnih grobnic, ki so bile v osrednjem delu cerkvene ladje. Vse grobnice so imele skupinske pokope. Zaradi poznejšega prekopavanja starejših skeletov je prišlo do izrazitega mešanja skeletnega materiala. Po oceni naj bi bilo v vseh grobnicah pokopanih približno 150 ljudi (Guštin, 1998, Dokumentacija PAK, str. 2). V cerkvi so odkrili tudi druga grobišča. Vzhodno od prezbiterja je bilo v dolgem jarku v krajšem časovnem obdobju pokopanih približno 80 ljudi, v posamičnih grobovih okoli 45 ljudi (prevladovali so otroci in mlajše osebe ter matere z dojenčki), na prostoru grobišča, ki ga je pozneje prekrila gotska cerkev, pa še okoli 50 ljudi. Najstarejša faza pokopavanja je bila del urbanega prostora in je sodila v antično dobo. Podobna je bila najdbam s sosednjega kapucinskega samostana,²³ kjer so izkopavanja opravljali med letoma 1986 in 1987 (Guštin, 18. 12. 1998, Dokumentacija PAK, str. 3). Dve grobnici sta imeli no-

tranjost poslikano z rdečo barvo, in sicer ena s šestimi skoraj 1,8 metra velikimi križi, druga pa s slabo razpoznavnimi geometrijskimi motivi (Guštin, 30. 9. 1998, Dokumentacija PAK, str. 1).

V literaturi sta na izkopavanja opozorila arheologa Radovan Cunja in Matej Župančič, sicer kustusa v Pokrajinskem muzeju Koper.

"V beneškem obdobju so pokopavali v samem mestu, običajno v cerkvah, okoli njih ali v sklopu samostanov. Eno takšnih pokopališč je bilo leta 1989 raziskano v cerkvi sv. Klare. Zaradi svoje kompleksnosti, večplastnosti, daljšega časovnega razpona pokopavanja in velikega števila odkritih grobov je to najvažnejše raziskano grobišče v mestu. Govorimo lahko o več grobiščih oziroma o premikih mesta pokopavanja v posameznih obdobjih v zvezi s prostorskimi potrebami. Najstarejši fazi pokopavanja, ki se veže še na poselitev v času pozne antike in zgodnjega srednjega veka, sledi po več stoletnem presledku z izgradnjo najstarejše samostanske cerkve konec 13. stoletja ureditev pokopališča neposredno ob prezbiteriju. Omenjen prostor je narekoval razmeroma gosto pokopavanje in neredko tudi medsebojno prekrivanje grobov. Preprosti, v zemljo vkopani grobovi so navadno brez dodatkov. Le včasih se v njih pojavljajo deli nošnje ali skromen nakit. S povečanjem in barokizacijo cerkve v 17. stoletju je novozgrajeni polkrožni prezbiterij prekril ta prostor. Pokopavanje se je preneslo v zidane grobnice znotraj cerkve, od katerih so bile nekatere tudi poslikane. V njih je bilo pokopanih večje število pokojnikov različne starosti in spolov. Na kostnih in zobnih ostankih so bili vidni mnogi bolezenski znaki, razna poklicna obolenja in načini prehrane, v čemer se kaže socialna razslojenost. Prekritje pokojnikov z apnom v eni izmed grobnic kaže tudi na umiranje zaradi kužnih bolezni. Med drobnimi najdbami prevladujejo kovinski deli nošnje in osebne okrasje ter bronaste svetinje. Ukinitve samostana leta 1806 je pomenila tudi prenehanje pokopavanja na tem mestu" (Cunja, Župančič, 1992, str. 38-39).

Po doslej objavljenih podatkih o arheološkem izkopavanju na območju samostanske cerkve sv. Klare ločimo tri faze pokopavanja, in sicer antično,²⁴ srednjeveško²⁵ in baročno fazo.²⁶

²⁰ Darja Grosman, Radovan Cunja in P. Novaković (Guštin, 18. 12. 1998, Dokumentacija PAK, str. 1).

²¹ Bojan Zakeršnik (Guštin, 18. 12. 1998, Dokumentacija PAK, str. 1).

²² I. Šinkovec, V. Svetličič, P. Čerče, P. Turk (Guštin, 18. 12. 1998, Dokumentacija PAK, str. 1).

²³ Samostan svete Marte.

²⁴ Za 2. in 3. stoletje je bilo značilno pokopavanje v samem segmentu naselbine. Zlasti otroke so pokopavali znotraj bivalnega prostora, npr. pri stopnišču ali pod stopnicami (ustni vir, pogovor z arheologinjo Darjo Grosman, Oddelek za arheologijo FF v Ljubljani).

²⁵ Sodí v čas pred gotsko cerkvijo.

²⁶ Tlak je bil pozneje predrt. Značilen je bil poseben način pokopavanja (delno odprta plošča, skozi katero so v grobnico polagali trupla pokojnikov; ko je truplo strohnelo, so osteološki ostanki padli na starejše okostje). Osrednji dve grobnici sta imeli freske (rdeči križi na beli podlagi). Zaradi kopanja buldožerja v cerkvi konec aprila leta 1989 so bili stranski grobovi delno uničeni, centralni pa so bili lepo ohranjeni (ustni vir: pogovor z arheologinjo Darjo Grosman, Oddelek za arheologijo FF v Ljubljani).

Uradne analize in ugotovitve arheologov o izkopavanjih v samostanski cerkvi sv. Klare še niso objavljene.

3. Arhivski podatki o pokopavanju na območju samostanskega kompleksa sv. Klare med letoma 1616 in 1782

Menim, da so arhivski podatki, ki jih hranijo v Škofijskem arhivu v Kopru, pisna potrditev zadnje, tako imenovane baročne faze pokopavanja v cerkvi sv. Klare. V fondu Kapiteljskega arhiva (ŠAK, KA., a. e. 153) je ohranjen zanimiv dokument o pokopih v samostanu in samostanski cerkvi sv. Klare. V tako imenovani knjigi mrtvih "ex libris Mortuorum" so vpisani vsi pokopi od leta 1616 do leta 1782. Po poročanju zapisovalca ta med gradivom ni našel starejših podatkov o

pokopih v samostanskem kompleksu sv. Klare. Izhajajoči so tako pokopi redovnic kot tudi laikov.

3.1 Pokopavanje redovnic

V prvem delu tako imenovane knjige mrtvih so, po sicer ne povsem natančnem kronološkem vrstnem redu, vpisana imena pokopanih redovnic (kornih sester, konvers, pa tudi gojenk).

Kronist je zapisal datum pokopa (včasih tudi datum smrti), redovno ime (včasih tudi krstno ime in priimek) pokojnice, posebej je označil konverse in gojenke, pri nekaterih so zapisana leta starosti, včasih pa tudi vzrok smrti in ime duhovnika (lahko tudi le naziv), ki je posamezni redovnici dal svete zakramente ali jo pokopal. Pri večini pokojnic je zapisal tudi kraj pokopa.

Tabela 1: Seznam pokopanih sester v samostanskem kompleksu sv. Klare v Kopru v obdobju med letoma 1616 in 1782 (podatki so izpisani iz ŠAK, KA, a. e. 153).

Datum pokopa	Ime in priimek, včasih tudi redovno ime pokojnice	Vrsta redovnice	Leta starosti	Vzrok smrti in kdo je pokopal
14.1.1617	Giustina Caceria iz Kopra		? ²⁷	umrla od starosti
25.2.1617	Altimilia de Pers iz Furlanije		?	umrla od vročice
16.5.1617	Maria	konversa	?	umrla od starosti
23.9.1619	Luccietta Teoffanio		?	
10.2.1621	Angela d'Elío oz. Petronio		90	
26.4.1621	Isabella Petronio (starejša)		70	
22.11.1622	Cattarina, hčerka Alviseja del Bella		?	
24.1.1624	? Versena		?	
9.7.1624	Strasolda		?	dolgo nepokretna
27.1.1633	Lucietta Sereni		26	
13.2.1634	Lucia Paolazzi		60	obhajal jo je dekan
27.9.1644	Elena Bratti		50	zakramente ji je dal dekan
16.3.1644	Madaluzza		90	obhajal jo je dekan
16.7.1644	Chiara Manzulla		90	
15.5.1648	Geronima		70	
19.11.1649	Clisterna		57	
24.9.1650 ²⁸	Ortensia Gravise	opatinja	55	
26.9.1650	Andriana Vergerio		60	
29.10.1650	Malipiera		90	
7.12.1662	Anzola Morosini		76	
23.3.1665	Anna Maria Albanese		60	
2.4.1667	Camilla		52	
14.5.1672	Domicilla Stroiana		85	
12.9.1661	Giuliana Manzini		30	
12.3.1661	Giustina Mazzucchi		90	
30.11.1658	Livia Coloreda		90	
12.4.1662	Laura Valdera		80	
4.6.1661	Maria Furigona		60	
4.5.1657	Ottavia Cantamesse		?	nepokretna; v sveto olje jo je dal dekan
22.2.1670	Angela Maria della Stella		40	

²⁷ Kronist ni zapisal podatka o starosti sestre ob njeni smrti.

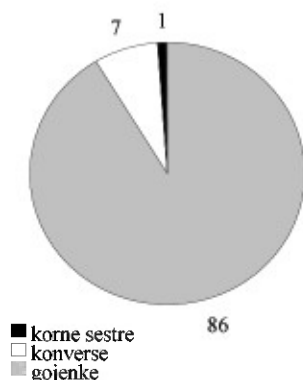
²⁸ V dokumentu piše letnica 1750, vendar domnevam, da se je pisar zmotil. Iz drugih arhivskih virov zvemo, da je sestra Ortensia Gravisi, Nicolajeva hčerka, z dotalno pogodbo 27. maja leta 1624 prinesla v samostan 400 dukatov (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 146). Zdi se malo verjetno, da bi lahko živel do leta 1750.

29.12.1667	Virginia Longo		80	
12.10.1658	Zanetta del Bello		20	nepokretna
13.6.1665	Zoia Tacco		70	mrtva padla na tla ²⁹
16.9.1663	Maria Margaritta		33	
21.5.1679	Clelia Fina		79	
7.6.1677	Franceschina Verzi		100	
22.9.1679	Marta iz Pirana	konversa	24	
15.3.1675	Maria Celeste		24	
7.8.1686	Paula Maria Fina		?	
28.5.1694	Maria Chiara Grisona		26	
10.7.1701	Maria Lodovica Coronini		44	
13.1.1709	Maria Serafina Bacchina		46	
27.5.1709	Teresa Gavardo		62	
3.1.1715	Rosa Morosini		60	
16.2.1715	Barbara de Grazia		50	
6.8.1717	Maria Teresa Tacco		56	
11.12.1717	Maria Gabriela Moazzo		50	
5.1.1719	Anna Giulia Tiepolo		80	
16.3.1719	Maria Felice Polesini		70	
7.9.1719	Ortensia, hči Giuseppeja Gravisija		73	
24.8.1723	Teresa Francesca Strasolda		25	
17.3.1724	Maria Catarina Morosini		75	
31.5.1724	Maria Agostina Morosini, hčerka Lugrezia		29	
30.10.1725	Maria Anzola Tarsia		?	
7.10.1728	Anna Maria Contesini		80	
23.4.1729	Maria Antonia		74	
29.12.1729	Maria Felice Morosini		74	
20.3.1731	Maria Costanza Morelli		26	
30.9.1733	Paola Maria Fini		63	
29.3.1737	Maria Cattarina di Gesù Lugnana		26	
10.1.1738	Cattarina	konversa	80	
1.7.1738	Lugrezia, hčerka Marc Antonija Bianconi	gojenka	?	
5.5.1739	Bonaventura	konversa	68	
26.11.1739	Anna Teresa de Fini	vikarka	76	
22.7.1740	Maria Giovanna Corte		23	
17.1.1744	Maria Elisabetta Lugnan		78	
24.4.1744	Maria Serafina Celeste Pollesini		22	dekan Vincenzo Tos kaplan
2.5.1745	Maria Anna Stardeniz		77	
23.2.1746	Maria Maddalena Tacco		91	Vicenzo Tos
15.11.1748	Maria Agostina Gavardo		78	dekan in kanonik Cernivani
25.1.1747	Elena della Croce del Bello		65	dekan Vincenzo Tos
17.3.1748	Maria Giulia Fini iz Trsta		82	dekan Vincenzo Tos
29.3.1749	Maria della Croce Manzini		50	
28.4.1753	Maria Teresa Serafina Marenzi		55	
9.2.1755	Anna Maria Terzi		75	
9.5.1756	Maria Chiara		81	
25.5.1758	Maria Costanza Borisi		36	
6.9.1759	Maria Madalena Fini		73	
12.11.1759	Alba Maria Celeste del Bello		79	
15.12.1761	Chiara Grisoni		92	
14.4.1762	Maria Laura Borisi		34	
14.4.1762	Maria Candida Bianconi		58	
17.12.1763	Maria Angela Lugnana		56	
13.1.1768	Cattarina Gavardo		87	
17.4.1771	Maria Francesca Serafina Gravisi		78	

²⁹ Najbrž jo je zadela kap.

10.8.1772	Maria Fonda	konversa	67	
4.8.1774	Maria Domenica Corte		71	
6.4.1776	Margarita Abrica	konversa	81	
4.4.1779	Maria Crocefissa Theis		46	
8.4.1779	Marianna Antonia di Gesù Bragnoli		68	
22.4.1779	Lucia Romana	konversa	75	
26.9.1780	Elena Costanza Morelli		42	
11.8.1781	Maria Cecilia Carli		57	
12.2.1782	Maria Gioseffa Gacioncelli		84	

Po podatkih iz knjige mrtvih je bilo v samostanskem kompleksu v obdobju od leta 1616 do leta 1782 pokopanih 94 redovnic, od tega je bilo sedem konvers in ena gojenka. Vse druge so bile očitno korne sestre (torej 88), med katerimi je pri eni zapisano, da je bila opatinja, pri drugi pa, da je bila vikarka.³⁰

Graf 1: Delež kornih sester, konvers in gojenk med pokopanimi sestrami v samostanu sv. Klare v obdobju med letoma 1616 in 1782.

V 17. stoletju so tako skupno pokopali 40 redovnic, in sicer 38 kornih sester (pri eni je kronist zapisal, da je bila opatinja) in dve konversi.

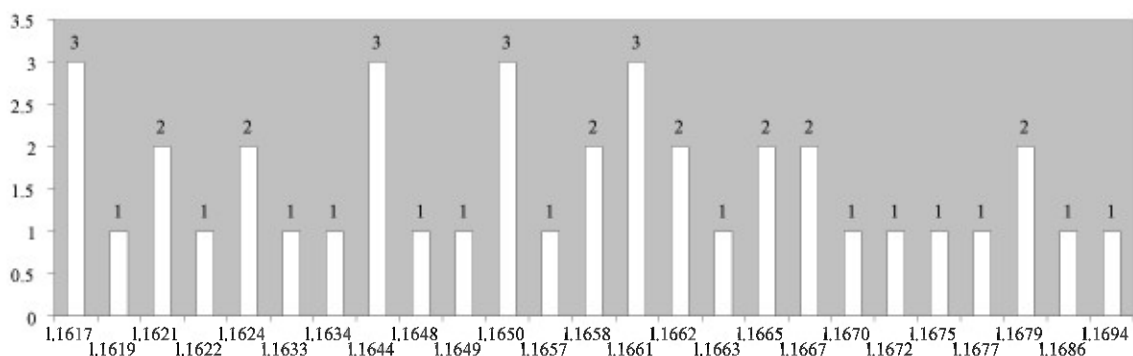
Po tri redovnice so zakopali v letih 1617, 1644, 1650 in 1661, po dve pa v letih 1621,

1624, 1658, 1662, 1665, 1667 in 1679. V letih 1619, 1622, 1633, 1634, 1648, 1649, 1657, 1663, 1670, 1672, 1675, 1677, 1686 in 1694 so pokopali po eno redovnico (ŠAK, KA, a. e. 153).

Številni pokopi so bili nato tudi v 18. stoletju. Od začetka stoletja pa do leta 1872 so pokopali še 54 redovnic, in sicer 48 kornih sester (ena izmed njih je bila vikarka), pet konvers in eno gojenko.

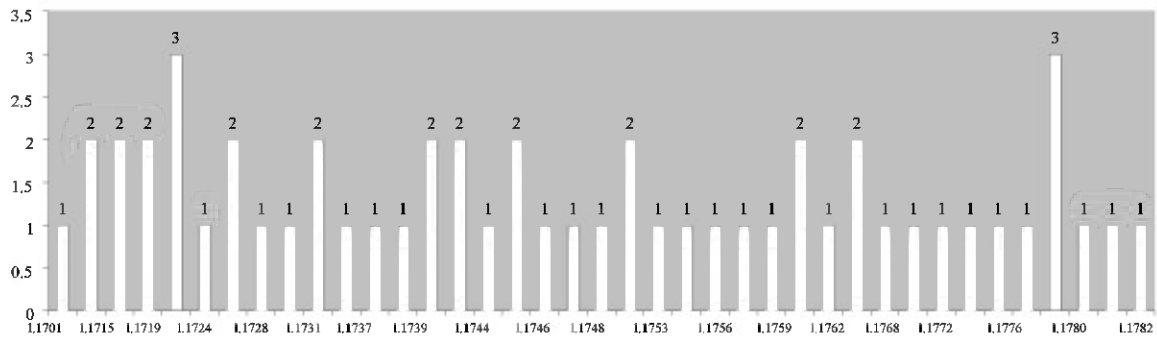
Po tri redovnice so pokopali v letih 1719 in 1779, po dve v letih 1709, 1715, 1717, 1724, 1729, 1738-39, 1744, 1748, 1759 in leta 1762, po eno pa v letih 1701, 1723, 1725, 1728, 1731, 1733, 1737, 1740, 1745-47, 1749, 1753, 1755-56, 1758, 1761, 1763, 1768, 1771-72, 1774, 1776 in v letih 1780-82 (ŠAK, KA, a.e. 153).

Žal pri vseh umrlih sestrah niso označeni leta starosti in vzrok smrti, vendar je iz podatkov vendarle zanimivo primerjati njihovo starost. Manjkajo podatki za gojenko, eno konverso in devet kornih sester. Najmlajša redovnica, pri kateri je zapisana starost, je bila ob smrti stara dvajset let, najstarejša pa sto let. V starosti od 20 do 29 let jih je umrlo enajst, v starosti od 30 do 39 let štiri, v starosti od 40 do 49 let pet, v starosti od 50 do 59 let dvanajst, v starosti od 60 do 69 let enajst, v starosti od 70 do 79 let dvajset, v starosti od 80 do 89 let pa enajst. V starosti nad 90 let je umrlo devet redovnic.

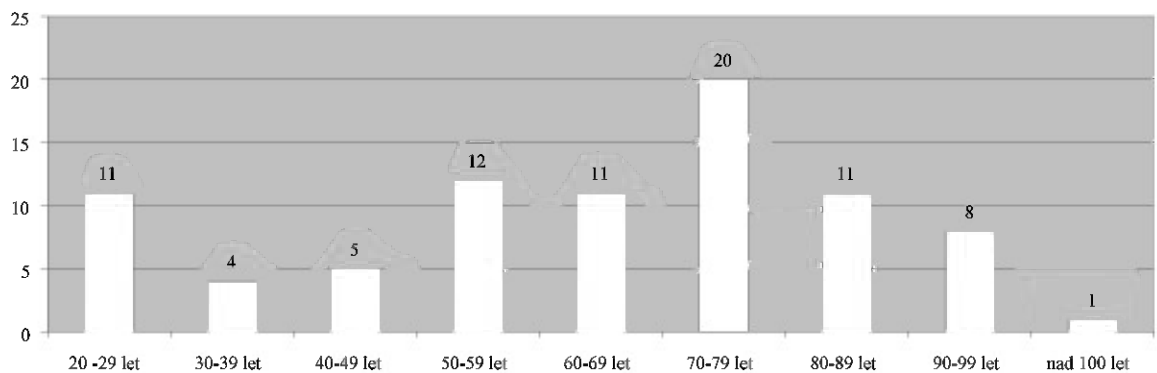

Graf 2: Število pokopov v samostanu sv. Klare v 17. stoletju.

³⁰ Namestnica opatinje oziroma predstojnice samostana.

Graf 3: Število pokopov v samostanu sv. Klare v 18. stoletju.

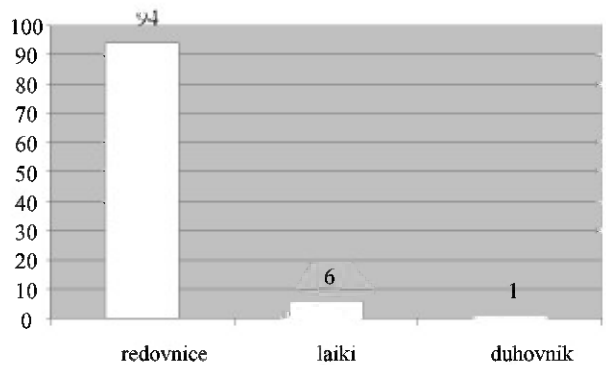

Graf 4: Starost redovnic ob smrti v samostanu sv. Klare med letoma 1616 in 1782.

3.2 Pokopavanje laikov v samostanski cerkvi sv. Klare

Poleg redovnic so v 18. stoletju v samostansko cerkev sv. Klare pokopali tudi šest laikov, in sicer tri otroke v starosti do dveh let, enega moškega in dve ženski. Prvi pokop laika so opravili 4. decembra leta 1771. Pokopali so 30-letnega grofa Almerica, sina Verza Verzija, ki je umrl po hudi bolezni. Naslednji trije pokopi so bili nato leta 1777. Petdesetletno Bianco Grattaroli so pokopali 29. marca, dveletnega Antonija, sina Alessandra Gavarda, 6. septembra, ter šestinšestdesetletno Francesco, rojeno Gavardo, ženo grofa Sebastijana Carlja, 23. septembra leta 1777. Po en pokop je bil tudi v naslednjih dveh letih. Giovannija Andreja, sina grofa Carla Finija (enega izmed dvojčkov), so pokopali 3. junija 1778, naslednje leto, 28. marca, pa še njegovega brata,³¹ enoletnega Orazija Francesca (SAK, KA, a. e. 153).

Po arhivskih podatkih je bilo v letih 1616-1782 v samostanskem kompleksu sv. Klare v Kopru pokopanih sto ljudi. Tam je bil, kot je zapisal kronist, pokopan tudi reverendo Albis (njegov pokop žal ni datiran). Upoštevajoč tudi ta podatek, je bil na območju celotnega samostanskega kompleksa torej skupno pokopan 101 pokojnik.

Graf 5: Število pokopov v samostanu sv. Klare v obdobju med letoma 1616 in 1782.

4. Starost pokopanih sester ob podpisu dotalne pogodbe

Prav gotovo bi bili zanimivejši podatki o starosti deklet ob vstopu v samostan, vendar za zdaj nisem našla natančnih podatkov niti o dolžini noviciata niti o obdobju, ki so ga sestre preživele v samostanu kot gojenke.

Med arhivskim gradivom pa so ohranjeni prepisi dotalnih pogodb, ki so jih družine sklenile v imenu posamezne sestre s samostanom sv. Klare. Pogodbo so navadno podpisali takrat, ko so sestre dale večno zaobljubo in postale korne sestre. Ob pomoči teh pogodb in podatkov o

³¹ Očitno je, da sta umrla oba dvojčka.

življenjski dobi posamezne sestre lahko za posamezno sestro ugotovimo starost ob večni zaobljubi in obdobje, ki so ga kot korne sestre preživele v samostanu.

Za nekatere v knjigi pokopov vpisane sestre ni mogoče ugotoviti njihove starosti ob vstopu v samostan. Največji problem je pri sestrah, pri katerih ob smrti ni vpisana njihova starost, saj je zaradi podobnih redovnih imen in marsikje

nenatančno izpisanih krstnih imen posamezne sestre nemogoče ugotoviti starost ob podpisu dotalne pogodbe. Prav tako teh podatkov ni mogoče ugotoviti za sedem konvers, saj te ob vstopu v samostan niso prinesle dote, in niti ne za gojenko. Od 94 pokopanih sester je mogoče relativno natančno ugotoviti podatke le za 57 sester oziroma za 60,6 odstotka vseh sester, vpisanih v knjigi mrtvih.

Tabela 2: Seznam sester, za katere je mogoče ugotoviti starost ob večni zaobljubi³² (Seznam je nastal na podlagi primerjave podatkov iz ŠAK, KA, a. e. 153 in PAK, IX. skupina, a. e. 1357).

Ime in priimek	Redovno ime	Ime očeta	Datum dotalne pogodbe	Starost ob dotalni pogodbi
Bianca Sereni	Lucietta	Giovanni	18. dec. 1623	16
Ortensia Gravisi	?	Nicolò	27. maj 1624	29
Anzola (Angela) Morosini	?	Andriano	7. avg. 1607	21
Cattarina Albanese	Anna Maria	Nicolò	20. apr. 1641	36
Zuanella Manzini	Giuliana	Giulio Cesare	9. feb. 1654	23
Giustina Mazzucchi	?	Giammaria	13. maj 1601	30
Laura Valderra	?	Ottaviano	13. maj 1601	19
Margaritta della Stella	Angela Maria	Zuanne	20. jul. 1647	17
Barbara del Bello	Zanetta	Vincenzo	24. jan. 1654	16
Zoia del Tacco	?	Vincenzo	30. mar. 1617	22
Clelia Fini	?	Giacomo	24. okt. 1621	21
Francesca Verzi	Franceschina	Verzo	15. feb. 1592	25
Orsetta Righi	Maria Celeste	Carlo	31. jan. 1668	17
Isabella Grisoni	Maria Chiara	Santo	29. nov. 1683	15
Chiara Coronini ³³	Maria Lodovica	Lodovico	3. sep. 1678	21
Francesca Bacchina ³⁴	Maria Serafina	Zorzi	15. feb. 1683	20
Paula Gavardo	Teresa	Allessio	23. sep. 1667	20
Lodovica de Grazia	Barbara Maria	Giuseppe	3. sep. 1678	13
Livia del Tacco	Maria Teresa	Carlo	1. avg. 1676	15
Bianca Cattarina Moazzo	Maria Gabriella	Anzolo	16. sep. 1677	10
Annetta Tiepolo	Anna Giulia	Domenico	14. jul. 1653	14
Felice Polesini	Felice ³⁵	Benedetto	31. maj 1673	24
Elena Gravisi	Ortensia	Giuseppe	19. dec. 1671	25
Smaralda Strassolda	Teresa Francesca	Francesco	17. sep. 1719	21
Giulia Morosini	Maria Cattarina	Agostin	14. feb. 1675	26
Perina Rosa Morosini	Maria Agostina	Lugrezio	25. okt. 1711	16
Anna Contesini	Anna Maria	Giuseppe	27. jun. 1667	19
Angiola Morosini	Maria Felice	Agostino	24. okt. 1671	16
Marianna Morelli	Maria Costanza della Croce	Francesco	4. maj 1725	15
Isabella Fini	Paula Maria	Orazio	18. feb. 1694	24
Maria Lugnana	Maria Cattarina di Gesù	Andrea	27. maj 1735	24
Laura Antonia Corte	Maria Giovanna	Gasparo	23. okt. 1735	18
Emilia Lugnana	Maria Elisabetta	Giulio	16. jun. 1693	17
Elisabetta Pollesini	Maria Serafina ³⁶	Sereno	4. feb. 1740	18
Tadea Stardeniz ³⁷	Maria Anna	Antonio Vitto	22. apr. 1684	16
Cattarina del Tacco	Maria Maddalena	Andrea	31. maj 1673	18
Franceschina Gavardo	Maria Agostina	Antonio	14. okt. 1696	26

³² Zdi se, da so dotalno pogodbo za posamezno sestro podpisali tik preden je naredila večno zaobljubo in postala korna sestra.

³³ Tudi Coronina (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 208).

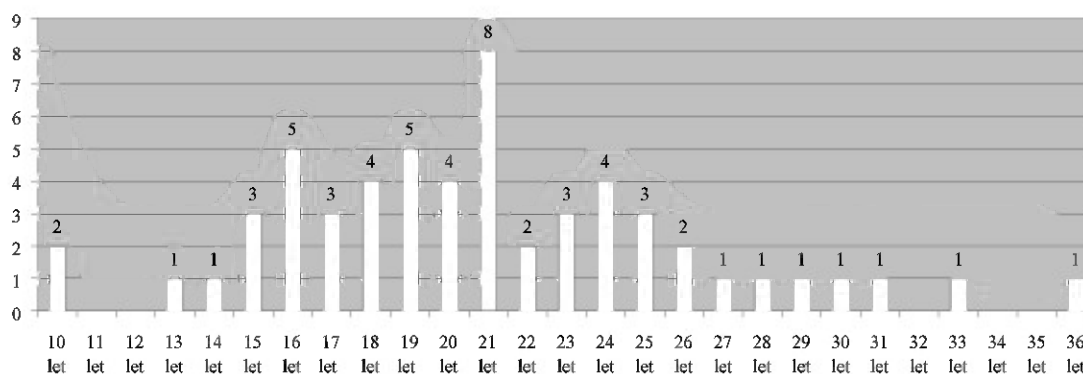
³⁴ Tudi Bocchina (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 212).

³⁵ Tudi Maria Felice (ŠAK, KA, a. e. 153).

³⁶ Tudi Maria Serafina Celeste (ŠAK, KA, a. e. 153).

³⁷ Tudi Studeniz (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 212).

Elena del Bello	Elena della Croce	Ottavio	29. okt. 1702	20
Teresa Fini iz Trsta	Maria Giulia	Giulio Bartolomeo	19. mar. 1685	19
Andrianna Manzini	Maria della Croce	Nicolò	12. jan. 1726	27
Cattarina Marenzi	Maria Teresa Serafina	Carlo	11. jun. 1719	21
Teresa Terzi	Anna Maria	Ottavio	25. jan. 1699	19
Tarsia Borisi	Maria Costanza	Nicolò	24. jan. 1746	24
Paula Fini	Maria Maddalena della Croce	Oracio	26. feb. 1696	10
Giulia del Bello	Alba Maria Celeste	Ottavio	16. jan. 1700	20
Chiara Grisoni	Chiara Maria	Santo	24. apr. 1700	31
Giulia Borisi	Maria Laura	Nicolò	23. avg. 1751	23
Maria Bianconi	Candida	Antonio	15. jul. 1725	21
Zoia Lugnana	Maria Angela	Andrea	14. jan. 1725	18
Rosa Felice Gavardo	Cattarina dell Croce	Olimpo	19. feb. 1702	21
Agnesina Gravisi	Maria Francesca Serafina	Francesco	24. nov. 1716	33
Ottavia Maria Cesarea Corte	Maria Rosa	Andrea	22. jul. 1731	28
Francesca Theis ³⁸	Maria Crocefissa	Nicolò	11. sep. 1756	23
Maria Anna Bragnolli	Mariaanna Antonia di Gesù	Paulo	21. okt. 1730	19
Teresa Morelli	Elena Costanza	Pietro	15. maj 1759	21
Bradamante Carli	Maria Cecilia	Rinaldo	24. feb. 1749	25
Anna Gaioncelli ³⁹	Maria Gioseffa di Gesù	Francesco	25. jun. 1720	22

Graf 6: Starost sester ob večni zaobljubi.

Čeprav za vse sestre nimamo podatkov o starosti ob podpisu dotalne pogodbe, lahko vendarle nekoliko sklepamo o povprečni starosti, v kateri so dekleta odhajala v samostan. Ob večni zaobljubi jih je bilo kar 46 oziroma 80,7 odstotka starih od 15 do 26 let, od 18 do 21 let pa je imelo 21 sester ali 36,8 odstotka. Če pogledamo posamezna leta starosti, ugotovimo, da je bilo največ

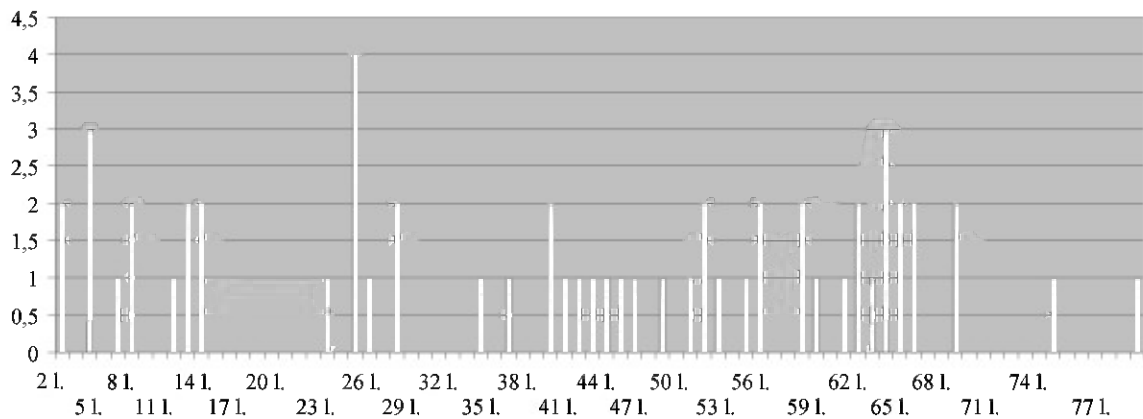
sester, kar 14 odstotkov, ob večni zaobljubi starih 21 let.

Pred slovesnostjo večne zaobljube so sestre določeno obdobje že prej živele v samostanu. Ker v tem obdobju nisem zasledila podatkov o dolžini trajanja noviciata, bi bilo morda smiselno uporabiti poznejše podatke. Za primerjavo lahko uporabimo podatke iz začetka 19. stoletja.⁴⁰ Po

³⁸ Tudi Theyls (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 235).

³⁹ Tudi Gajanzella (PAK, IX. skupina, a. e. 1357, str. 228).

⁴⁰ Ob razpustitvi samostana sv. Klare leta 1806 so zapisali tudi podatke o vseh v samostanu živelih sestrah. Pri vsaki sestri sta poleg rojstnega datuma in let starosti zapisana tudi datuma preobleke in večne zaobljube (očitno gre za obdobje noviciata). Navadno je med eno in drugo slovesnostjo minilo leto dni (PAK, IX. skupina, a. e. 1469). Žal nimam podatkov o času, ki so ga sestre preživele v samostanu kot gojenke.

Graf 7: Število let, ki so jih sestre preživele v samostanu sv. Klare.

teh podatkih so sestre med slovesnostjo preobleke in večne zaobljube preživele v samostanu leto dni. Če te podatke prenesemo tudi v 17. oziroma 18. stoletje, ugotovimo, da so dekleta najpogosteje odhajala v samostan med 14. in 25. letom starosti, redkeje so bila mlajša od 13 let ali starejša od 26 let. Lahko bi rekli, da so dekleta praviloma odhajala v samostan v dobi, ko bi bila sicer godna za možitev. Ob poroki (oziroma ob odhodu v samostan) so dekleta odšla iz družine in se praviloma preselila na možev dom (ali v samostan) in s tem "zmanjšala družinske stroške".

Zanimivo je tudi pogledati dobo, ki so jo sestre preživele v samostanu.⁴¹ Odvisna je od dolžine njihovega življenja in je povezana z njihovim zdravjem oziroma povprečno življenjsko dobo; ta se je brez dvoma zrcalila tudi preko te, sicer specifične skupine prebivalstva.

Opaziti je, da so nekatere sestre umrle že zelo zgodaj po prihodu v samostan (verjetno zaradi bolezni). Povsem mogoče je, da so nekatere izmed sester boleale že pred prihodom v samostan. Klavzura in relativno majhni, slabo ogrevani prostori, jim prav gotovo niso pomagali pri izboljšanju njihovega morebitnega slabega zdravstvenega stanja.

Kar osem jih je bilo v samostanu manj kot osem let, pet pa od deset do dvanajst let. Osem sester je v samostanu preživelo od 21 do 26 let, sedem od 32 do 40 let, osem od 41 do 49 let, deset od 51 do 60 let, sedem pa od 61 do 63 let. Dve sta v samostanu preživele 66 let (in sicer Anna Giulia Tiepolo, med letoma 1653 in 1719, ter Cattarina Gavardo, med letoma 1702 in 1768), Maria Maddalena del Tacco je bila v samostanu kar 73 let (med letoma 1673 in 1746), Francescina Verzi pa celo 79 let (med letoma 1592 in 1677).

Zanimivo bi bilo poznati tudi vzroke nepo-

kretnosti pri nekaterih sestrah.

5. Sklep

Po arhivskih podatkih sodeč, je bilo v samostanskem kompleksu sv. Klare v Kopru med letoma 1616 in 1782 pokopanih sto, morda tudi sto en pokojnik. Za šest laikov vemo, da so bili pokopani v cerkvi sv. Klare, pri redovnicah pa mesto pokopa največkrat ni povsem natančno določeno. Navadno je kronist zapisal, da so pokojnico pokopali v "njenem samostanu".⁴² Pri petih sestrah je kot mesto pokopa napisana cerkev sv. Klare,⁴³ očitno pa so sestre pokopavali tudi znotraj same klavzure.⁴⁴

Ko bodo objavljeni rezultati arheoloških izkopavanj iz leta 1989, bo gotovo zanimiva primerjava med ugotovitvami arheologov (morda tudi antropologov) ter pisnimi podatki o številu pokopov v samostanski cerkvi.

Morda bodo takrat prenehale tudi govorice Koprčanov o "pokopih otrok" in "strašnih stvarih, ki so se dogajale znotraj samostanskih zidov"...

Viri in literatura:

- Caprin, G. (1992): *L'Istria nobilissima*, parte I, Trieste.
 Cunja, R., Župančič, M. (1992): *Otok in celina v Monografiji Koper*, Koper, str. 31-42.
 Grosman, D., Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, ustni vir (december 2001).
 Guštin, M.: Poročilo o arheološkem delu v sv. Klari za mesec september 1989, 30. 9. 1998, Dokumentacija PAK, Investicije, mapa 11.

⁴² ... sepolta nel sudetto suo Monastero.. (ŠAK, KA, a. e 153).

⁴³ ...sepolta nella sua Chiesa..., tudi ... sepolta nella Chiesa di detto Monastero.... (ŠAK, KA, a. e 153).

⁴⁴ ... sepolta nel Claustro d'esso Monastero... tudi ...sepolta nella sua Clausura... (ŠAK, KA, a. e 153).

⁴¹ Upoštevala sem le čas od večne zaobljube pa do njihove smrti, ker natančnih podatkov o obdobju njihovega noviciata in življenja v samostanu kot gojenke nimam.

- Guštin, M.: Poročilo o arheoloških izkopavanjih na najdišču Koper / sv. Klara, 18. 12. 1998, Dokumentacija PAK, Investicije, mapa 11.
- Hančič, D. (2000): 700 let klaris na Slovenskem, Nazarje.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi (1960): volumen I, Patavia, str. 288.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi (1960): volumen III, Patavia, str. 216.
- Kandler, P. (1986): Codice Diplomatico Istriano, III. del.
- Konservatorski program za prenovo cerkve in samostanskega arkadnega dvorišča klarisinj v Kopru (1986): Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, Piran.
- Lavrič, A. (1986): Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579, Ljubljana.
- Luglio, V. (2000): L'antico vescovado giustinopolitano. Tredici secoli di storia attraverso i vescovi e le chiese dell'antica diocesi di Capodistria, Trieste.
- Naldini, P. (1967): Corografia ecclesiastica o sia descrizione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria, Historiae urbium et regionum Italiae rariores XXXIX, Bologna.
- PAK (Pokrajinski arhiv Koper), fond 6, Občina Koper, Stari koprski občinski arhiv, IX. skupina, a. e. 1357, 1469.
- PAK, fond 6, Dodatek k Staremu koprskemu občinskemu arhivu, a. e. 62/1.
- PAK, fond 29, Občinski ljudski odbor Koper (OBLO), Adaptacija samostana svete Klare (1958), t. e. 220, a. e. 320.
- PAK, fond 340, Zbirka gradbenih načrtov 1852-1955, a. e. 39.
- Radole, G. (1968): Gli organi nelle chiese Istriane, AMSI LXVIII, Venezia, str. 127-142.
- ŠAK, KA (Škofijski arhiv Koper, Kapiteljski arhiv), a. e. 153, Knjiga pokopov v samostanu sv. Klare od leta 1616 do 12. februarja leta 1782.

Marjan Tršar, *Takrat bo lepo*, 1941, linorez, 14 cm x 9,7 cm.
Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Balantič France.

Der Landtschafftten Steyr Regardten vnd
 Leuten, sambt der fürstlichen Graffschafft Böm
 mit halbmachtigen Verwaltt alhie bey diesen
 Altpapieren außgeschribenen Landtag den
 vnserselben dinstags Religionis beytag
 Jung, Brechen zu Pöngg den 17
 Nov. den 17 february Anno der
 .j. 5te. 7. 8.

Item Summarischer Extract der
 Norma Veritatis, auß der dreyer Landt
 Regirung vnd Original Ordnung den
 20 february Anno 78.

Item Fr. sig. durg. Teste mündliche
 Erklärung vnd Religionis pacification
 den 2. february Anno 78.

Spes mea Cristus.

Andreas Gompa

2

Pregled arhivskih virov za socialno politiko na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*

SONJA ANŽIČ

Tri arhivske institucije: Arhiv Republike Slovenije, Nadškofijski arhiv Ljubljana in Zgodovinski arhiv Ljubljana hranijo veliko večino arhivskega gradiva, ki je pomembno za raziskovanje socialne politike na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918. Vse tri navedene ustanove so v zadnjih desetih letih izdale vodnike po arhivskem gradivu, s katerimi je vsakomur omogočen pregled nad gradivom v določeni ustanovi.

Obsežnejši pregled gradiva Arhiva Republike Slovenije je objavljen v vodniku z naslovom Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 1999. V letu 1999 je izšel tudi vodnik po arhivskem gradivu Nadškofijskega arhiva Ljubljana: Vodnik po fondih in zbirkah, Nadškofijski arhiv Ljubljana, Priročniki 1, Ljubljana 1999. Pregled arhivskega gradiva Zgodovinskega arhiva Ljubljana pa je objavljen v: Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Gradivo in razprave 11, Ljubljana 1992.¹

Namen prikazanega pregleda arhivskih virov v navedenih institucijah je odgovoriti na predvsem dve vprašanji, in sicer pri katerih ustvarjalcih arhivskega gradiva, ki so delovali na območju dežele Kranjske, je nastajalo gradivo, ki izpričuje skrb za uboge, in v katero časovno obdobje sodi gradivo, ki se je v določeni arhivski instituciji ohranilo do danes.

Arhiv Republike Slovenije

V okviru svojih pristojnosti hrani arhivsko gradivo ustvarjalcev, ki so delovali oziroma delujejo na območju Slovenije ali nekdanjih dežel. Viri za socialno politiko so predvsem med arhivskim gradivom, ki se je ohranilo vsled delovanja upravnih organov oblasti za Kranjsko.

V okviru delovanja 1. UPRAVE IN JAVNIH SLUŽB za območje dežele Kranjske se je ohranilo arhivsko **gradivo kranjskih deželnih organov**, pa tudi **gradivo državnih (deželnoknežjih) uradov in komisij za Kranjsko**, in sicer v okviru teh fondov in zbirk:²

Deželni stanovi za Kranjsko (Landesstände für Krain), AS 2, katerih gradivo seže od 15. stoletja pa do leta 1861. Gradivo je urejeno v okviru štirih registratur, izmed katerih so za navedeno temo pomembne predvsem spodaj navedene registraturne skupine:

I. registratura, ki obsega gradivo od konca 15. stoletja do leta 1782:

- fasc. 5a Armenbeteiligung (obdaritev revežev),
- fasc. 516–516 d Stiftungen (ustanove).

II. registratura, ki obsega spise, nastale v letih od 1783 do 1792:

- VII. Normalien, Patenten und Kurrenden in Druck (tiskane normalije, patenti in kurende),
- XXVIII: Stiftungs Angelegenheiten (zadeve ustanov),
- XXXI: Schellenburgische Stipendiat Stiftung für 12 Studenten in Laibach (Schellenburgova ustanova štipendij za dvanajst študentov v Ljubljani),
- XXXIII: Schellenburgische militär Witwen Stiftung (Schellenburgova ustanova za vojaške vdove),
- XXXIV: Schellenburgische Stipendiat Stiftung in Wien (Schellenburgova štipendija na Dunaju).

III. registratura, ki obsega gradivo, nastalo v letih od 1793 do 1810 in v okviru katere je ohranjenih 71 knjig sejnih zapisnikov deželnega zbora od 1793 do 1809, ter spisi s socialno tematiko v registraturnih oddelkih:

- VIII: Gedruckte in das allgemeine einschlagende Patenten, Currenden und Resolution verschieden Inhalts (tiskani patenti, kurende in resolucije, ki se tičejo splošnih zadev različne vsebine),
- XXII: Pensionen der ständischen Beamten und Bediensteten, deren Weiber und Kinder, dann Pensions Normalien (pokojnine stanovskih uradnikov in uslužbencev, njihovih žena in otrok, dalje normalije glede pokojnine),
- XXV: Stiftungen, Kislische, Saurauische, Abfalterische und Skarlische betreffend (Kislova, Saurauova, Abfalterjeva in Skarlčičeva ustanova),
- XXVIII: Schellenburgische-Stiftung für 12 Studenten (Schellenburgova ustanova za dvanajst študentov),
- XXIX: Schellenburgische-Stiftung für adeliche Freulein (Schellenburgova ustanova za ple-

* Prispevek je objava nekoliko predelanega poglavja v okviru magistrskega dela: "Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do 1918".

¹ Pregled virov za socialno politiko je večinoma povzet iz naštetih vodnikov.

² Pojasnilo glede navedb arhivskih fondov oziroma zbirk: ime fonda ali zbirke je zapisano v poševni pisavi in je podčrtano, temu sledi navadno v oklepaju nemški zapis imena; kratica arhiva: AS in številka pa pomenita signaturo navedenega fonda.

- miške gospodične),
- XXX: Schellenburgische-Stiftung für die Militär Officiers Wittwen (Schellenburgova ustanova za vdove častnikov),
 - XXXI: Schellenburgische Stiftung für die in dem Colegio Theresiano zu Wien studierenden Adelichen aus Krain (Schellenburgova ustanova za kranjske plemiče v terezijanskem kolegiju na Dunaju),
 - LXXVI: Zuchthaus Angelegenheit, als die zur Unterhaltung derselben, aus der ständischen Kassa zu listenden Beiträge (zadeva kaznilnice kot prispevki, ki jih daje stanovska blagajna za njeno vzdrževanje).

IV. registratura, ki obsega gradivo od leta 1820 do leta 1861 in v okviru katere so ohranjene kurende od 1823 do 1830 z repertorijem za leta od 1831 do 1840, ter spisi, urejeni na podlagi registraturnega načrta. Za to temo so zanimivi predvsem tile registraturni fascikli z naslednjimi zadevami:

- fasc. 3:
 - 1 Stiftungen und Patronatsrechte Verhandlungen darüber (ustanove in patronatske pravice in zadevne obravnave),
 - 5 Schellenburg'sche Studentenstiftung (Schellenburgova študentska ustanova),
 - 6 Schellenburg'sche Alumnatstiftung (Schellenburgova ustanova za semenišče),
 - 7 Schellenburg'sche Fräuleinstiftung (Schellenburgova ustanova za gospodične),
 - 8 Skarlichische Stiftung (Skarlichijeva ustanova),
 - 9 Gallenfels'sche Frauleinstiftung (Gallenfelsova ustanova za gospodične),
 - 10 Salvay'sche Armenstiftung (Salvayeva ustanova za reveže),
 - 13 Ständische Gnedengelder (stanovske miloščine),
 - 15 Schellenburg'sche Militär Stiftung für Offiziers-Wittwen und Militär-Invaliden (Schellenburgova vojaška ustanova za častniške vdove in vojaške invalide).

Deželni zbor in odbor za Kranjsko (Landtag und Landesausschuss für Krain), AS 38, kjer je gradivo za obdobje od leta 1861 do leta 1918. Spisovno gradivo je urejeno po registraturnem načrtu in temo socialne politike zadevajo tile registraturni fascikli:

- fasc. III: Stiftungen und Patronate (ustanove in patronati); vsebuje 55 različnih ustanov;
- fasc. VI: Krankenhausfond und Spital (sklad za bolnišnico in špital):
 - 4 Gebär-Anstalt, Aufnahme in dieselbe (porodnišnica, sprejem vanjo),
 - 5 Irrenanstalt (umobolnica),
 - 6 Findelanstalt (najdenišnica).
- fasc. VIII: Zwangsarbeits-Anstalt (prisilna delavnica):
 - 1 Regie, Verpflegung, Bekleidung der Häft-

- linge, Conservations-Arbeiten (režija, oskrba, oblačenje jetnikov, dela pri vzdrževanju),
- 2 Verwaltung betreffend und Hauspolizei (uprava in hišna policija),
- 3 Voranschläge, Rechnungs-Abschlüsse, Dotations-Anweisungen (proračuni, računski zaključki, nakazovanje dotacij),
- 4 Organisirung der Arbeit und des Arbeits Verdienstes (organiziranje dela in zaslužka),
- 5 Zwänglinge aus fremden Krönländern und Abrechnung bezüglich derselben (kaznjenci iz drugih dežel in obračuni glede njih),
- 6 Hausspital und Krankenkosten (hišna bolnišnica in stroški za bolnike),
- 7 Seelsorge und Unterricht (skrb za duše in pouk),
- 8 Verpflegskosten für hierländige Zwänglinge in anderen Arbeits-Anstalten (stroški za oskrbo kaznjencev iz kranjske dežele v drugih prisilnih zavodih),
- 9 Aufnahme der Zwänglinge (sprejem kaznjencev).

Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani (Repräsentation und Cammer für Krain in Laibach), AS 6, v okviru katere se hrani gradivo za obdobje od leta 1747 do leta 1763. Za celotno obdobje so ohranjeni resolucije in patenti, pa tudi spisovno gradivo, ki je bilo odloženo po registraturnem načrtu, v okviru katerega se socialne politike tičeta predvsem ta registraturna fascikla:

- XIV: Foundations oder Milde Stiftungssachen (zadeve glede ustanov ali dobrodelnih ustanov),
- XLIV: Zucht Haus Angelegenheiten (zadeve glede kaznilnice).

Deželno glavarstvo na Kranjskem – politični oddelek (Landeshauptmanschaft in Krain, politische Abteilung), AS 7, kjer se hrani gradivo za obdobje od 1764 do 1783. Za vsa leta so ohranjeni resolucije in patenti, pa tudi spisi, urejeni po registraturnem načrtu, v okviru katerega so pomembne Milde Stiftungssachen (dobrodelne ustanove).

Gubernij v Ljubljani, AS 14, predstavlja gradivo za obdobje od leta 1784 do leta 1849. Gradivo ustvarjalca je ohranjeno v osmih registraturah, večina spisov pa je odložena po registraturnih načrtih (razen sedme registrature, ki je urejena po letih in tekočih številkah zadev). S temo socialne politike so povezani spisi v teh registraturah in njihovih oddelkih ter registraturnih fasciklih:

- *Registratura I* – Notranjeavstrijski gubernij v Gradcu (Innerösterreichisches General Gubernium in Graz), obsega gradivo iz let od 1784 do 1786;
- Odd. VI:
 - fasc. 25: Waisenhaus und Stadtpitalangelegenheiten (zadeve sirotišnice in mestnega špitala),

- fasc. 28: Alumnat und Stipendienstiftungen (semenišče in štipendijske ustanove);
- *Registratura II* – Deželno glavarstvo za Kranjsko s priključenimi spisi notranjeavstrijskega gubernija (Landeshauptmannschaft für Krain), obsega spise iz let 1787–1794, 1791–1803, pomembni so tile registraturni fascikli:
 - fasc. 281: Findelkinder (najdenčki),
 - fasc. 282: Armenversorgungssachen (zadeve glede preskrbe revežev),
 - fasc. 283: Barmherzige Bruderschaften (usmiljene bratovščine),
 - fasc. 284: Almosenstiftungen (miloščinske ustanove),
 - fasc. 285: Armeninstitut (ubožnica – ubožni inštitut),
 - fasc. 286: Zucht- und Arbeitshaus (kaznilnica in prisilna delavnica),
 - fasc. 287: Sträflinge (kaznjenci),
 - fasc. 297: Stipendienstiftungen (štipendijske ustanove),
 - fasc. 298: Stipendienverteilungen (podelitve štipendij),
 - fasc. 299: Schellenburgische Stipendien (Schellenburgove štipendije);
- *Registratura III* – Deželno glavarstvo za Kranjsko in Združeno deželno glavarstvo za Kranjsko in Goriško (Landeshauptmannschaft für Krain und Görz) obsegata spise za leta od 1795 do 1809. Pomembni so tile registraturni fascikli:
 - fasc. 19: Bettler, Samler und Vagabunden, dann deren Verschiebung (berači in vagabundi ter njihov odgon),
 - fasc. 75: Findel- und Waisenkinder Versorgung (preskrba najdenčkov in sirot),
 - fasc. 76: Armen Versorgung und Armen Instituts Sachen (preskrba revežev in zadeve ubožnice – ubožnega inštituta),
 - fasc. 77: Zucht- und Arbeitshäuser (kaznilnice in prisilne delavnice),
 - fasc. 78: Stiftungen geistliche (cerkvene ustanove),
 - fasc. 79: Stiftungen weltliche (svetne ustanove),
 - fasc. 80: Stiftungsgelder Anlegung und dieselbige Rechnungen (naložba denarja ustanov in zadevni računi),
 - fasc. 83: Miscelanea in Stiftungs Sachen (razni spisi v zadevah ustanov);
- *Registratura V* – Deželna vlada (Landesregierung in Laibach) 1809–1810:
 - fasc. 10: Spitäler überhaupt (špitali splošno);
- *Registratura VI* – Deželna vlada (Landesregierung in Laibach) 1809–1810:
 - fasc. 43: Armenversorgung, Armeninstitut (preskrba revežev, ubožnica – ubožni inštitut),
 - fasc. 45: Fromme Vermächtnisse (pobožna volila);
- *Registratura VIII* – Ilirski gubernij (Illyrisches Gubernium) 1817–1849:

- fasc. 49: Stiftungen geistliche und weltliche, Fräuleinstifte (cerkvene in svetne ustanove, ustanove za gospodične),
- fasc. 50: Versatzamt, Sparrkassen, Zwangsarbeitsanstalten (zastavljalnica, hranilnice, prisilne delavnice),
- fasc. 51: Armenversorgung, Findel und Waisenkinder, Civilspitäler, Gebär- und Irren Anstalten (preskrba revežev, najdenčki, sirote, civilni špitali, porodnišnice in umobolnice).

Namestništvo v Ljubljani (Statthaltereie in Laibach), AS 31, obsega gradivo iz let od 1850 do 1860, ki je razdeljeno po vsebini zadev na podlagi registraturnega načrta. Za obravnavano temo so pomembni tile registraturni fascikli:

- fasc. 18: Humanitätsanstalten und Armenwesen (humanitarni zavodi in reveži),
- fasc. 19: Weltliche Stiftungen (svetne ustanove).

Deželno glavarstvo v Ljubljani (Landeshauptmannschaft in Laibach), AS 32, obsega gradivo iz let od 1860 do 1861, ki je urejeno kronološko in pri katerem so enake zadeve kot pri gradivu namestništva in deželne vlade v Ljubljani.

Deželna vlada v Ljubljani (Landesregierung in Laibach), AS 33, obsega gradivo za obdobje od leta 1861 do leta 1929. Spisovno gradivo je razdeljeno na več serij, izmed katerih so spisi, ki obravnavajo socialno tematiko, predvsem v okviru naštetih serij in registraturnih fasciklov:

- splošni spisi:
 - fasc. 18: humanitarni zavodi, ubožne zadeve, 1861–1923,
 - fasc. 19: svetne ustanove, 1861–1921;
- konvoluti:
 - gluhonemi, slepi – zavodi,
 - prisilna delavnica.

Deželno predsedstvo za Kranjsko (Landes Präsidium für Krain), AS 16, za obdobje od leta 1791 do leta 1918. Gradivo je razvrščeno v okviru enajstih skupin z različnimi serijami, med njimi pa so za socialno politiko pomembnejše te:

- konvoluti, I. serija:
 - graditev norišnice na Studencu, 1859–1857,
 - zakonski osnutek o odpravi župnijskih ubožnic – inštitutov, 1882, 1883;
- konvoluti, II. serija:
 - beda,
 - ustanove.

Direkcija pomožnih uradov deželne vlade v Ljubljani (Hilfsämterdirection der Landesregierung in Laibach), AS 51, obsega gradivo za leta od 1845 do 1918 in med drugim tudi:

- ustanovna pisma,
- ubožne zadeve, podpore v letih 1895, 1898, 1903–1905.

Dvorna komisija za dobrodelne ustanove za Kranjsko (Milde-Stiftungssachen Hof Commission für Krain), AS 10, ki je bila ustanovljena na podlagi resolucije 20. septembra 1749. Njena naloga je bila skrbeti za dobrodelne in pobožne ustanove v deželi. Imela je svoj upravni in računovodski aparat. Komisija je bila razpuščena na podlagi resolucije 18. julija leta 1773, vendar je v resnici delovala do leta 1782:

- spisi, razdeljeni po naslovljenih, abecedno urejenih in tekoče oštevilčenih zadevah,
- razni spisi, 1750–1794,
- obravnave sejnih zapisnikov, 1755–1765,
- sejni zapisniki komisije, 1749–1782,
- ekspeditni protokoli, 1762–1769.

Gubernijska kaznilniška direkcija (Gubernial Strafhaus Direction), AS 483, kjer se hranijo spisi za leta od 1815 do 1829, urejeni kronološko:

- inštrukcija za upravnika kaznilnice, 1815,
- spisi iz let 1822, 1828, 1829: dopisovanje deželne kaznilnice na Ljubljanskem gradu z gubernijem, deželnim predsedstvom ter policijsko direkcijo, poročila deželne kaznilniške uprave na Ljubljanskem gradu o stanju v kaznilnici oziroma o njenem delovanju.

Na območju dežele Kranjske so delovale tudi **2. DRŽAVNE IN AVTONOMNE OBLASTI NA LOKALNI RAVNI**; izmed le-teh hranijo v Arhivu Republike Slovenije med drugim gradivo **kresijskih uradov, okrajnih komisariatov, okrajnih gosposk ter okrajnih glavarstev in okrajnih uradov.**

Kresijski uradi so v dobi Jožefa II. pridobili še več pristojnosti, kot so jih imeli v terezijanski dobi. Poleg davčne, vojaške, zdravstvene in šolske uprave so nadzirali tudi gospostva in gosposčinske uradnike, organizirali in nadzirali so nastajajoče davčne občine, pospeševali ubožne ustanove itd. Te pristojnosti so kresijski uradi ohranili do svoje razpustitve leta 1849, ko je bilo s cesarskim sklepom z dne 13. avgusta 1849 ugotovljeno, da delitev na okrožja na Kranjskem ni potrebna in je postal namestnik za Kranjsko obenem tudi okrožni predsednik.

Kresijski urad Ljubljana (Kreisamt Laibach), AS 115. Od delovanja tega urada so se ohranili spisi za leta od 1751 do 1849; za leta od 1783 do 1809 so urejeni po registraturnem načrtu, za obdobje od 1809 do 1813 kronološko, nato pa po vsebini. Med njimi so tile spisi:

- podložniške zadeve in zadeve ustanov, 1784–1790.

Kresijski urad Postojna (Kreisamt Adelsberg), AS 117. Ohranili so se spisi iz let od 1797 do 1849, in sicer tudi:

- Bistra in Vrhnika: ustanove, cerkvene in šolske zadeve, 1815–1824.

Okrajni komisariat Vrhnika (Bezirksobrigkeit Oberlaibach), AS 127, za obdobje od 1805 do 1861. V njem so ohranjeni spisi, ki obravnavajo socialno politiko v teh registraturnih fasciklih:

- fasc. 7: socialno skrbstvo, 1817–1838,
- fasc. 52: invalidske zadeve, 1827–1841,
- fasc. 53: najdenčki, 1827–1838.

Okrajna glavarstva, okrajni uradi

Okrajna glavarstva so bila ustanovljena 14. junija 1849 in so obstajala do 30. oktobra 1854, ko so jih nasledili okrajni uradi. Po odloku z dne 4. februarja 1854 je bila Kranjska razdeljena na 28 mešanih okrajnih uradov, pristojnih za upravne in sodne posle, in na dva politična okrajna urada, ki sta bila pristojna le za upravo. Leta 1867 se je sodstvo tudi v nižjih organih ločilo od uprave. Znova so bila vzpostavljena okrajna glavarstva, ki so vršila občo državno upravo v prvi upravni stopnji, in sicer do 26. aprila leta 1922.

Okrajna glavarstva od leta 1849 do leta 1854 niso poslovala po enotnem registraturnem načrtu. Registraturni načrt za okrajne urade in okrajna glavarstva je bil predpisan 17. marca leta 1855 in je ostal veljaven do leta 1922. Po tem načrtu se je gradivo, ki je obravnavalo socialno politiko, odlagalo pod oznako:

- E. Sanitätsangelegenheiten, Armenwesen, Wohlthätigkeitsanstalten und Nothstandssachen (zdravstvene in ubožne zadeve, dobrodelne ustanove, bednostne zadeve)

Ohranjeno je gradivo teh okrajnih glavarstev, ki vsebujejo tudi gradivo o socialni tematiki:

Okrajno glavarstvo Kamnik (Bezirkshauptmannschaft Stein), AS 129, za leta od 1871 do 1941;

Okrajno glavarstvo Kranj (Bezirkshauptmannschaft Krainburg), AS 131, za leta od 1855 do 1941;

Okrajno glavarstvo Ljubljana okolica (Bezirkshauptmannschaft Laibach-Umgebung), AS 133, za leta od 1820 do 1945;

Okrajno glavarstvo Logatec (Bezirkshauptmannschaft Loitsch), AS 134, za leta od 1887 do 1945;

Okrajno glavarstvo Postojna (Bezirkshauptmannschaft Adelsberg), AS 136, za leta od 1771 do 1918;

Okrajno glavarstvo Radovljica (Bezirkshauptmannschaft Radmannsdorf), AS 137, za leta od 1819 do 1941.

Pomembni arhivski viri za proučevanje socialne politike na Kranjskem so nastajali tudi pri delovanju različnih 3. ZDRAVSTVENIH IN SOCIALNIH USTANOV, pa tudi 4. HUMANITARNIH DRUŠTEV ter 5. ZEMLJIŠKIH GOSPOSTEV, GRAŠČIN IN VELEPOSESTEV. Gradivo se je ohranilo za te ustanove:

Deželna civilna bolnica Ljubljana, AS 424; v okviru le-te se hranijo spisi iz let od 1819 do 1919 in med njimi tudi spisi ustanov: umobolnice, porodnišnice, najdenišnice in hiralnice.

Navedene ustanove so preselili v deželno civilno bolnico iz Meščanskega špitala leta 1789;

Kranjska deželna blaznica Studenec, AS 431, kjer se hranijo matične knjige bolnikov iz let od 1819 do 1905;

Otroška bolnica v Ljubljani, AS 432; v okviru te ustanove so se ohranile samo matične knjige otrok za leta od 1892 do 1925. Bolnišnica je bila vseskozi privatna dobrodelna ustanova;

Krajevne bratovske skladnice:

bratovske skladnice, v preteklosti imenovane Bruderlade – bratovska skrinja, predal, so predstavljale vrsto nekdanjega socialnega zavarovanja. Sprva so se ustanovljale predvsem tam, kjer so bile pogoste bolezni ter poškodbe pri delu. Člani so v bratovske skladnice vplačevali prostovoljne prispevke, ki so jih potem porabili za zdravljenje ponesrečencev in kot denarno pomoč njihovim svojcem. Na začetku so delovale na prostovoljni podlagi, splošni rudarski zakon iz leta 1854 pa je predpisal pravno ureditev bratovskih skladnic v habsburški monarhiji in postale so obvezne. Z zakonom iz leta 1889 so bili člani bratovskih skladnic zavarovani v primeru bolezni in v primerih onemoglosti, invalidnosti, starosti ter smrti.

Ohranjeno je gradivo teh bratovskih skladnic:

Krajevna bratovska skladnica Hrastnik, AS 403, z gradivom iz let od 1878 do 1929;

Krajevna bratovska skladnica Javornik, AS 404, z gradivom iz let od 1859 do 1905;

Krajevna bratovska skladnica Jesenice, AS 405, z gradivom iz let od 1857 do 1941;

Krajevna bratovska skladnica Kočevje, AS 406, z gradivom iz let od 1892 do 1944;

Krajevna bratovska skladnica Ljubljana, AS 407, z gradivom iz let od 1904 do 1929;

Krajevna bratovska skladnica Mežica, AS 408, z gradivom s konca 19. in začetka 20. stoletja;

Krajevna bratovska skladnica Radovna, AS 409, z gradivom iz let od 1895 do 1901;

Krajevna bratovska skladnica Rajhenburg, AS 402, z gradivom iz let od 1906 do 1939;

Krajevna bratovska skladnica Sava, AS 410, z gradivom iz let od 1896 do 1916;

Krajevna bratovska skladnica Štore, AS 411, z gradivom iz let od 1851 do 1924;

Krajevna bratovska skladnica Trbovlje, AS 412, z gradivom iz let od 1804 do 1939;

Krajevna bratovska skladnica Zagorje, AS 414, z gradivom iz let od 1860 do 1935;

Okrajna bolniška blagajna v Ljubljani, AS 416; gradivo te ustanove se je ohranilo za leta od 1889 do 1922. V avstrijskih deželah sega začetek ustanovitve bolniških blagajn v obdobje po letu 1888, potem ko je bil izdan zakon o zavarovanju delavcev;

Najdenišnica v Ljubljani (Findelanstalt in Laibach), AS 384, za leta od 1788 do 1866. Ohranjeno gradivo je zelo skromno, in sicer so se

ohranile matične knjige najdencev iz navedenih let;

Katoliška družba na Kranjskem, AS 586, z gradivom iz let od 1868 do 1876. Društvo je med drugim pomagalo tudi revnim in bolnim, tako da je ustanovljalo in podpiralo tudi zavode za ubožne in bolne;

Podporno društvo za slovenske visokošolce v Pragi, AS 1283, z gradivom iz let od 1901 do 1947. Društvo je bilo ustanovljeno leta 1901 in njegov namen je bil podpirati študente slovenske narodnosti, in sicer na podlagi prostovoljnih prispevkov;

Gospodstvo Krumperk, AS 748, od 18. do 19. st. Za socialno politiko je pomembno gradivo, ki je shranjeno v registraturnih fasciklih:

- fasc. 101–105: naborna okrajna gosposka Krumperk:
 - XII: socialno skrbstvo,
- fasc. 113–124: okrajna gosposka Krumperk:
 - XVI: bolnišnice, sirotišnice, najdenišnice, vojaški otroci, ubožnice.

Nadškofijski arhiv Ljubljana

hrani arhivsko gradivo, ki je nastalo med delovanjem ljubljanskih škofov, njihovih sodelavcev in uradov, nadalje gradivo, nastalo med delovanjem stolnega kapitlja, gradivo, nastalo med delovanjem različnih župnij z območja ljubljanske (nad)škofije, samostojne zbirke, listine, zapuščine duhovnikov ter gradivo cerkvenih ustanov, ki so delovale na območju ljubljanske (nad)škofije. Med navedenim gradivom je seveda tudi gradivo, ki izpričuje delovanje Cerkev kot organizacije na socialnem področju, saj je Cerkev že od vsega začetka gojila karitativno dejavnost, ki se je kazala skozi stoletja na različne načine in na različnih področjih. V obravnavanem obdobju je Cerkev skupaj z državo delovala na socialnem področju.

V okviru gradiva, ki je nastalo pri delovanju ljubljanskih (nad)škofov ter poslovanja (nad)škofijskih uradov tako imenovanega *ŠKOFIJSKEGA ARHIVA LJUBLJANA*, je to gradivo:

- ŠAL I:
 - meščanski špital v Ljubljani, 1731–1783,
 - mašne, ubožne, študentske in druge ustanove, 1650–1787;
- ŠAL IV:
 - ubožne ustanove, 1790–1886,
 - štipendije, 1794–1886;
- ŠAL V:
 - gluhonemnica, 1903–1905,
 - Hiralnica sv. Jožefa v Ljubljani, 1875–1929,
 - kaznilnice, 1877–1939,
 - Lichtenturnov zavod, 1867–1938,
 - Marijanišče, 1885–1928,
 - Vincencijeva družba, 1884–1940.

KAPITELJSKI ARHIV LJUBLJANA predstavlja gradivo, nastalo med delovanjem kapitlja oziroma vikarjev stolne cerkve sv. Nikolaja

- Drugo gradivo:

- sirotišnica v Ljubljani in ustanova Janeza Jurija pl. Thalberga, 1758–1763,
- ubožnica v Ljubljani in različne ubožne ustanove, 1726–1784,
- Ubožni zavod v Ljubljani, 1819–1820,
- ubožne ustanove, 1710–1890.

V oddelku *ŽUPNIJSKI ARHIVI* se hranijo spisi, ki so nastali med delovanjem določene župnije na območju ljubljanske (nad)škofije:

- Bled:

- ubožni zavod, 1818–1886;

- Cerknica:

- ubožni zavod, 1835–1838;

- Črmošnjice:

- ubožni zavod, 1850–1864;

- Dob:

- ubožni zavod, 1817–1854,
- tržaški najdenčki, 1796–1843;

- Ihan:

- tržaški najdenčki, 1822–1850,
- ubožni zavod, 1831–1893;

- Kamnik:

- študentske ustanove, 1492–1912;

- Kovor:

- ubožni zavod, 1845–1875;

- Kranj:

- ubožni zavod, 1900–1909,
- gradivo o sirotišnici v Kranju, 1859–1927;

- Kranj – Šmartin:

- knjiga pobožnih ustanov, 1845,
- ubožni zavod, 1804–1887;

- Kranjska Gora

- dijaška ustanova, 1896–1917,
- ubožni zavod, 1821–1904;

- Križe:

- ubožni zavod, 1796–1888;

- Krka:

- ubožni zavod, 18.–19. stol.;

- Ljubljana Ježica:

- ubožni zavod, 1836–1891;

- Ljubljana Rudnik:

- ubožni zavod, 1859–1874,
- najdenčki, 1857–1862;

- Ljubljana – Sv. Jakob:

- R 1821–1831 (kaznilnica na Gradu),
- M 1821–1831, 1870–1895 (kaznilnica na Gradu),
- M In 1868–1895 (kaznilnica na Gradu),
- karakteristike in osebni podatki kaznjencev na Ljubljanskem gradu, 1863–1902,
- seznam zapornikov, 1886–1902,
- seznam kuratov v kaznilnici na Gradu, 1868–1894,
- dobrodelna ustanova, 1914–1918,
- najdenčki, rejenci in sirote, 1811–1885,
- mestni reveži in berači, 1825–1882,

- gradivo o kaznilnici in kaznilniški kapeli na Žabjaku in Ljubljanskem gradu, 1787–1877;

- Ljubljana – Sv. Nikolaj:

- ubožni zavod, 1767–1898,
- statistika kaznjencev v moški kaznilnici, 1868–1872,
- mašne in druge ustanove, 1713–1933,
- gradivo o različnih cerkvenih društvih in družbah 20. stoletja;

- Ljubljana – Sv. Peter:

- knjige različni cerkvenih društev in družb, 1844–1947,
- gradivo Schellingove ustanove, 18.–20. st.,
- dobrodelnost, 18.–20. st.;

- Ljubno:

- računska knjiga ubožnega zavoda, 1882–1904,
- seznam bratovščin in Marijinih družb iz Kolovrata, 1890–1904;

- Mekinje:

- ubožni zavod, 1801–1868;

- Mengeš:

- seznam ljubljanskih in tržaških najdenčkov, 1829–1870,
- knjiga ubožnega zavoda, 1858–1889,
- gradivo Schiffersteinove in drugih ustanov, 18.–20. st.,
- ubožni zavod, 1811–1963;

- Moravče:

- računska knjiga ubožnega zavoda, 1853–1896,
- ubožni zavod, 1844–1893,
- gradivo različnih cerkvenih društev in družb, 1849–1942;

- Naklo:

- ubožni zavod, 1834–1863,
- gradivo o različnih cerkvenih društvih in družbah, 20. st.;

- Nevlje:

- ubožni zavod, 1791;

- Podbrezje:

- ubožni zavod, 1800,
- gradivo raznih cerkvenih družb in društev, 20. st.,
- ubožni zavod, 19. st.;

- Podlipa:

- knjige mašnih in drugih ustanov, 1791–1898;

- Preska:

- gradivo raznih cerkvenih društev in družb, 20. st.,
- ubožni zavod, 19. st.;

- Radovljica:

- računska knjiga ubožnega zavoda, 1876–1887,
- gradivo o raznih cerkvenih društvih in družbah, 1895–1941;

- Raka:

- ubožni zavod, 1788–1818;

- Rovte:

- knjige raznih cerkvenih društev in družb, 20. st.;

- Stara Loka:

- knjige ubožnega zavoda, 1845–1879,

- spisi ubožnega zavoda, 1759–1912,
- mašne in druge ustanove, 1486–1897;
- Sv. Helena – Dolsko:
 - ubožni zavod, 1841–1880,
 - tržaški najdenčki, 19. st.;
- Šentlambert:
 - ubožni zavod, 1818–1893;
- Šentvid pri Stični:
 - mašne in druge ustanove, 1770–1886,
 - seznam sirot, 1790–1804,
 - ubožni zavod, 1801–1901,
 - karitativne zadeve, 1796–1808;
- Škofja Loka:
 - računsko knjiga ubožnega zavoda, 1834–1888,
 - imenik revežev, 1881–1888,
 - mašne in druge ustanove, 1486–1938,
 - gradivo o raznih cerkvenih društvih in družbah, 1849–1939;
- Šmartno pod Šmarno goro:
 - ubožni zavod in seznam revežev, 1822–1884;
- Šmartno pri Litiji:
 - ubožni zavod, 1788–1929,
 - najdenčki, 19. st.,
 - karitativne zadeve, 1814–1836;
- Trata – Gorenja vas:
 - mašne in druge ustanove, 1873, 1893/1894,
 - ubožni zavod F. Dolinarja, 1893;
- Trebnje:
 - knjige raznih cerkvenih društev in družb, 1783, 1890, 1920;
- Tržič:
 - pobožne ustanove, 19. st.;
- Unec:
 - ubožni zavod, 1839–1874;
- Vače:
 - ubožni zavod, 1827;
- Vrhnika:
 - računsko knjiga ubožnice, 1876–1929,
 - knjige raznih cerkvenih društev in družb, 1869–1948,
 - spisi ubožnega zavoda, 1814–1912,
 - gradivo o raznih cerkvenih društvih in družbah, 1889–1953;
- Zgornji Tuhinj:
 - seznam tržaških najdenčkov, 1825–1861;
- Železniki:
 - ubožni zavod, 1833–1893,
 - seznam revežev, 1839–1860.
- gradivo o poslovanju društva,
- kronika, 1893–1910;
- Cecilijino društvo (1877–1945):
 - pravila,
 - finančne zadeve društva,
 - imena podpornikov, 1893,
 - gradivo o poslovanju društva;
- Dijaške ustanove za Zavod sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano:
 - Zormanova ustanovna listina, 1910,
 - Demšarjeva ustanovna listina, 1914;
- Duhovniško podporno društvo (1872–1945):
 - pravila,
 - imeniki,
 - gradivo o poslovanju društva,
 - sejni zapisniki Katoliške družbe za Kranjsko, 1882–1901;
- Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov (1855–1936):
 - kronika, 1855–1912,
 - gradivo o poslovanju društva;
- Pravila in drugi spisi raznih društev:
 - Franz Metelkova siročka ustanova v Ljubljani, 1864,
 - Kinder- und Greisen – Asil "Maria Hilf", poročilo 1892–1894,
 - Leopoldineum – Verein /za domove, nego in vzgojo invalidnih otrok/: statuti, poročila,
 - Frauen – Verein der Kleinkinder – Bewahranstalt, Ljubljana 1898,
 - Društvo "Kuratorij slepcev",
 - Katoliški deželni dobrodelni komite za Kranjsko, statuti, protokoli iz leta 1901, dopisi,
 - Opis raznih dobrodelnih in vzgojnih ustanov na Kranjskem, 1901–1902,
 - Pravila vzajemno podpornega društva v Ljubljani, 1902,
 - Vzajemno podporno društvo v Ljubljani,
 - Akademsko Elizabetina konferenca,
 - Izvrševalni odsek "slovenskega katoliškega odbora": imena podpornikov iz leta 1893, pri-spevki župnij v letih 1897–1906;
- Vincencijeva družba Ljubljana (1876–1946):
 - gradivo o poslovanju društva,
 - gradivo o Marijanišču,
 - poročila dnevnega zavetišča, 1915–1929,
 - pravila, letna poročila iz let 1876–1929, delo Vincencijevih konferenc v letih 1876–1936,
 - pravila poselskega zavetišča – Jožefinizma v Ljubljani (pod vodstvom gospejinega društva),
 - zapuščine, 1884–1924.

Zanimivo in pomembno, vendar ne tako celostno, kot bi si želeli, pa je gradivo, pomembno za socialno politiko v skupini: *DRUŠTVA IN USTANOVE*. Ohranjeno je to gradivo humanitarnih društev in ustanov (glede na obravnavano temo):

DRUŠTVA:

- Alojzijevišče (1846–1949):
 - katalogi učencev, 1847–1910,
 - zgodovina Alojzijevišča, 1896 (ob petdesetletnici),

USTANOVE:

V tej skupini so prepisi ustanovnih pisem (Stiftsbriefe), ki sestavljajo jedro zbirke. Nastanek te zbirke je povezan z Dvorno komisijo za dobrodelne ustanove na Kranjskem (Milde – Stiftungssachen Hof Commission für Krain), AS 10, ki je morala skrbeti za pregled nad vsemi duhovnimi in dobrodelnimi ustanovami na Kranjskem in je omenjena že v okviru navedbe

gradiva, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije. Čeprav je delovala le do leta 1773, so v zbirki tudi nekoliko mlajše ustanove. Prevladujejo mašne in dobrodelne ustanove.

Naj bodo na koncu omenjeni tudi *ZGODOVINSKI ZAPISKI*, ki sestavljajo eno izmed skupin "Zbirke". V tem fondu, ki bi ga lahko imenovali tudi zbirni fond, so posamezni dokumenti s področja socialnega dela različnih društev, konferenc, ustanov (pravila, statuti), pa tudi raziskave, ki so bile narejene na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

opravlja arhivsko dejavnost na področju, ki se ozemeljsko dokaj ujema z območjem nekdanje kranjske dežele. Gradiva, na podlagi katerega lahko proučujemo socialno politiko na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918, je največ med ohranjenim gradivom fondov upravnih organov. Poudariti velja arhivsko gradivo Mestne občine ljubljanske, saj je za ta čas skoraj v celoti ohranjeno in ima zelo veliko podatkov o socialni politiki.

Pregled fondov, ki vsebujejo podatke o socialni politiki na Kranjskem:³

Enota Mestni arhiv Ljubljana

1. DRŽAVNI IN AVTONOMNI ORGANI DO MAJA 1945

Okrožni urad Ljubljana, LJU 1:

- dobrodelne ustanove in zavodi, 1783–1808;

Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, LJU 488:

- zapisniki komisije Instituta za mestne reveže, 1865–1868 (Cod.V);

Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, LJU 489, kjer se hranijo spisi od 16. stoletja do leta 1945 in so razvrščeni po registraturnem načrtu:

- XII: ubožne in dobrodelne zadeve,
- VII: policijske zadeve (prisilna delavnica),
- XI: zdravstvene zadeve (najdenčki),
- XIII: ustanovne zadeve;

Mesto Ljubljana, registratura finančnega urada, LJU 496:

- ustanove, 1886–1900,
- ubožni zaklad, 1885–1915;

Mesto Ljubljana, socialnopolitični urad, LJU 503:

- zavetišča za onemogle v Japljevi ulici, na Bokalcah, 1904–1942;

Mesto Ljubljana, institut za mestne reveže, LJU 508:

- zapisniki, popisi mestnih revežev, računski sklepi, spisi, 1820–1857;

Občina Dobrunje, LJU 6:

- sociala, 1912–1945;

Občina Ježica, LJU 7:

- sociala, 1910–1945;

Občina Spodnja Šiška, LJU 16:

- sociala, 1896–1913;

Občina Vič, LJU 14:

- sociala, 1896–1935;

Občina Zgornja Šiška, LJU 15:

- sociala, 1889–1916;

Okrajna komisija za preživljanje, LJU 21:

- seznami prošenj za podelitev državne podpore;

Direkcija za ubožno preskrbo v Ljubljani, LJU 20:

- prošnje, zdravniška poročila, stanovanjske zadeve, 1794–1797.

2. ŠOLSTVO IN ZNANOST

Lichtenthurnov zavod, Ljubljana, LJU 238:

- seznam knjig za ubožne, 1898–1917;

Marijanišče, Ljubljana, LJU 239

- upravnoorganizacijske zadeve, 1884–1887,
- sezname gojencev, 1881–1933,
- graditev in razvoj zavoda, 1881–1919,
- spisi, 1851–1894;

Zavod za usposabljanje Janez Levec Ljubljana, LJU 429:

- sezname otrok Mestnega otroškega zavetišča pomožne šole pri sv. Florjanu iz let 1912, 1921,
- seznam prizadetih otrok v Dravski banovini, 1913–1923;

Osnovna šola heroja Staneta Kosca Šmartno pod Šmarno goro, LJU 409:

- seznam izposojenih knjig ubožnim, 1906–1912;

Otroško zavetišče pri svetem Florjanu, Ljubljana, LJU 181:

- pogodbe, obračuni, sezname prispevkov, spisi, 1834–1850.

3. ZDRAVSTVO IN SOCIALA

Dnevna zavetišča za revno šolsko mladino v Ljubljani, LJU 182:

- od leta 1916 (finance).

4. DRUŠTVA

Dunajski komite za pomoč Ljubljani in okolici, LJU 258:

- seznam darovalcev in prispevkov za potrebnost, izvlečki iz korespondence, poročila, glavna knjiga, 1895–1899;

Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju Ljubljana, LJU 259:

³ Arhivski fondi in zbirke so navedeni tako kot pri pregledu gradiva, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije: ime fonda ali zbirke je zapisano v poševni pisavi in je podčrtano, sledi signatura fonda in nato navedba gradiva, ki zadeva temo socialne politike.

- zapisniki, 1908–1944,
- sezname članov, 1908–1913,
- poročila, 1908–1944.

Enota za obljublansko območje Ljubljana

1. DRŽAVNI IN AVTONOMNI ORGANI DO MAJA 1945

Občina Hotedršica, LOG 3:

- finance ubožnega sklada, 1851–1931;

Občina Kamnik, KAM 102:

- sociala, 1889–1941;

Občina Podgorje, KAM 10:

- ubožni zapisnik o prejemkih in izdatkih, 1904–1931,
- računi ubožnega sklada,
- proračun, 1910–1930;

Občina Ribnica, RIB 2:

- ubožni sklad, 1841–1933,
- volila in oskrbovanje ubogih, 1878–1944;

Občina Šmarje, GRO 5:

- ubožna knjiga, 1911–1933;

Občina Županje Njive, KAM 14:

- dohodki in izdatki ubožnega sklada, 1896–1932.

2. ŠOLSTVO IN ZNANOST

Osnovna šola Unec, CER 55:

- sezname izposojenih knjig ubožnim, 1895–1946.

3. DRUŠTVA

Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrbstvo v sodnem okraju Logatec, LOG 26:

- pravila, zapisniki, 1909–1937,
- sezname odbornikov, pristopne izjave,
- finance, 1910–1923,
- spisi, 1908–1938.

Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto

1. DRŽAVNI IN AVTONOMNI ORGANI DO MAJA 1945

Mestna občina Novo mesto, NME 5:

- ubožni zaklad, 1880–1912.

2. DRUŠTVA

Katoliška družba rokodelskih pomočnikov Novo mesto, NME 160:

- zapisniki občnih zborov, odborov, 1886–1909.

Enota za Gorenjsko Kranj

1. DRŽAVNI IN AVTONOMNI ORGANI DO MAJA 1945

Občina Begunje, RAD 3:

- knjiga računov za reveže, 1906–1933,
- vpisniki ubožnih listov, 1906–1938;

Občina Kranj, KRA 2:

- špital, 1840–1924,
- ubožni sklad in ubožnica, 1836–1924,
- ustanove, 1836–1918,
- zapisniki ubožnega odseka, 1913–1916,
- ubožna spričevala, 1851–1885, 1920–1941,
- berači in potepuhi, 1851–1868;

Občina Rateče-Planica, JES 5:

- vpisnik ubožnih spričeval, 1907–1941;

Zastop zdravstvenega okrožja Jesenice, JES 6:

- ubožna spričevala, 1903–1917.

2. ZDRAVSTVO IN SOCIALA

Ubožni zavod fare svetega Martina Grad-Bled, v RAD 72:

- računska knjiga, 1872–1896.

Enota v Škofji Loki

1. DRŽAVNI IN AVTONOMNI ORGANI DO MAJA 1945

Občina Škofja Loka, ŠKL 63:

- ustanove in društva, 2. pol. 19. stol.–1941;

Občina Trata, ŠKL 14:

- sociala, 1880–1940;

Zdravstveno okrožje Železniki, ŠKL 145:

- ubožna spričevala, 1910–1934.

2. ŠOLSTVO IN ZNANOST

Osnovna šola Škofja Loka, ŠKL 168:

- razdeljevanje knjig ubožnim, 1893–1941.

3. DRUŠTVA

Gasilsko društvo Škofja Loka, ŠKL 85:

- podporni sklad, 1904–1930.

4. VERSKE SKUPNOSTI IN USTANOVE

Podružnica svetega Križa Hribec-Puštal-Škofja Loka, ŠKL 242:

- zapisnik milodarov, 1898–1934.

Enota v Idriji

1. DRŽAVNI IN AVTONOMNI ORGANI DO MAJA 1945

Občina Idrija, IDR 129:

- mestne ustanove, 1850–1943,
- ubožne ustanove, 1888–1944;

Občina Spodnja Idrija, IDR 99:

- vojaške podpore svojcem, 1914–1918;

Občina Vojsko, IDR 101:

- dobrodelne kongregacije, finance, 1892–1909.

2. ZAPOSLOVANJE IN SOCIALNO ZAVAROVANJE

- knjige preskrbninskih deležev pri Rudniški upravi Idrija, 1858–1913,
- seznamei vplačanih zneskov rudarskim upokojencem, ženam in sirotam, 1906–1909, 1913–1917,

- seznamei preskrbnin invalidov, vdov in sirot, 1913.

3. DRUŠTVA

Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju Idrija, IDR 69:

- imenik članov.

Fot. Grabjec, Ljubljana.

Poslanci prve ljubljanske oblasne skupščine - silkski na dan njenega prvega zasedanja

Sredaj sedijo od leve na desno: dr. Milavec (odbornik), P. Hauptman (odbornik), A. Skubic (predst. na odsl), Gostinčar (podpreda), dr. Kalliterna (preda), Lebliger, Poljansek, Hriber, dr. Brezovj (odbornik), in Makovec. — V drugi vrsti stoji: Hladak, Colarč, Brenčič, ing. Zupančič, Trdnik, Jan, Kypirik, dr. Česenč, dr. Keršner, dr. Pac, Tavler, Zebal, Jarc in Lovrat. — V tretji vrsti: Rajša, Plavša, Ušnik, Bukovec, Ferac, Mežovec, Kobač, Pipica, Strela Brnac in Urek. — V zadnjih dveh vrstah: Novak, Uršič, Pocrnik, Arnek, Kalar, Majerčič, Delaljak, Križak, Nomanjš, Peterlin, Lavčičar, Podčinski, Tomazič, Pradivar, Kastelec, Ferac in Strnad. — Manjkajo: dr. Adičič (odbornik) in Sitar.

Risba, grafika, akvarel*

ANDREJ ZADNIKAR

Risba, grafika in akvarel so najpogostejše tehnike likovne umetnosti, s katerimi se srečujemo pri delu v arhivu. Osnovi sta navadno papir ali pergament, tako da je to gradivo tudi glede poškodb in njihove obravnave tesno povezano s spisovnim. Gre pa seveda za nekatere posebnosti, ki jih moramo spoštovati.¹ Najdemo ga lahko v različnih fondih in zbirkah. Iz teh "naplavin", kot jih imenuje Sergej Vrišer,² ko govori o podobnem gradivu v muzejih, pa lahko ustvarimo tudi posebno zbirko. Lahko gre za samostojne liste, ali pa so ti uvezeni ali vlepljeni v rokopisne ali tiskane knjige, pogosto kot frontispis – podoba na nasprotni strani naslovnega lista – lahko pa se pojavljajo kot ilustracije med besedilom v knjigah, na diplomah, spričevalih, letakih. Ali gre pri tem za pomembno redkost ali pa le za nepotrebno zlo, se sprašuje Peter Pavel Klasinc,³ ki pa zajema gradivo širše, saj ga zanimajo najrazličnejše "upodobitve", tako med drugim tudi geografske karte, načrti, plakati in fotografije.

Načrt neke stavbe je risba. Starejše geografske karte so lesorezi ali bakrorezi. Načrt razdelitve neke zemljiške posesti je risba ali akvarel, lahko celo delo znanega miniaturista. Stavbni načrt je tehnična risba, nas pa bodo tu risba, grafika in akvarel zanimali kot umetnine, ta pojem pa moramo pri gradivu, s katerim se največkrat srečujemo, razumeti seveda precej širokosrečno. Pri tem gre skoraj vedno tudi za dokument časa ali dogodka, podatek o neki osebi ali kraju. Gre za preplet različnih elementov, ostrih meja tudi tukaj ni.⁴

Risba

Risba je narejena lahko na kakršni koli podlagi in z najrazličnejšimi risali. Rišemo lahko s svinčnikom, ogljem, kreda, pa tudi s peresom ali

čopičem, tako da težko potegnemo ostro mejo med risanjem in slikanjem – pri slednjem seveda barve prevladujejo nad linijami. Uporabimo lahko več risal, in tako na primer pri risbi s kreda poudarimo obris s peresom in tušem, ali pa med bele in črne črte nanese barve. Risba je lahko lavirana s čopičem in vodo ali razredčeno tekočino, s katero smo risali. Ostre črte se tako le počasi prelijejo v tonirano ploskev. Risba je lahko tudi vrezana ali vpraskana – tako risbo imenujemo gravuro – ter odtisnjena in razmnožena. Ker jo je lahko reproducirati, jo pogosto uporabljamo za ilustracije. Posebne vrste risba je *pastel*. S pastelnim svinčnikom vlečemo poteze drugo ob drugi, ali pa barvo razstremo, lahko tudi kar s prsti. Ker je pastelnim barvam primešano le malo veziva, se pastelna risba zelo rada zbrše. Hranimo jo zato v posebni zaščitni mapi ali pod steklom. Risba je lahko samostojno, dokončano delo, ali pa je le skica, osnutek ali študija. Risba je osnova vsega umetnostnega ustvarjanja, tako v slikarstvu, kiparstvu ali arhitekturi. Je ena od najstarejših oblik umetnosti, stoji na začetku

France Gorše, "Plesalka", črna kreda, 25 cm x 28 cm. Arhiv Republike Slovenije, Zbirka likovni del, št. 254.

* Za posnetek akvarela Jožeta Srebniča "Vrhovlje", se zahvaljujem Pokrajinskemu arhivu v Novi Gorici in posebej ge. Kristi Koglot, za posnetke risbe in grafik pa g. Milanu Bizjaku iz Arhiva Republike Slovenije.

¹ Karmen Čorak Rinesi, Ne dovolite, da bi bilo vizualno doživetje oskrunjeno! Načela konserviranja umetniških del na papirju, v: Konservacija knjig in papirja. Zbornik razprav, Ljubljana 1997, 249–269.

² Sergej Vrišer, Iz albuma stare dekorativne grafike, Maribor: Pokrajinski muzej 1980 (Razstavni katalog).

³ Peter Pavel Klasinc, Slikovno gradivo v arhivih, pomembna redkost ali nepotrebno zlo, Sodobni arhivi, 21, 1999, 126–136.

⁴ Blaženka First, Dokumentarne grafične upodobitve, v: Dokumenti slovenstva, Ljubljana 1994, 184–188.

*Marjan Tršar, Naša bajta, 1940, jedkanica, 14,8 cm x 17,2 cm.
Arhiv Republike Slovenije, Osebni fond Balantič France.*

razvoja pisave, poznajo jo vse stare kulture, pomembno mesto ima tudi v moderni umetnosti. Kot samostojno umetniško delo se risba pojavi konec 14. stoletja, goje jo renesančni mojstri. Pastel pa je posebej ustrezal umetnostnemu občutju rokokoja 18. stoletja ter impresionizma v naslednjem. Kot krajina ali portret ima risba pomembno vlogo vse do iznajdbe fotografije, ko jo ta izpodrine vsaj kot dokumentacijski pripomoček.

Prve znane vedute – tako imenujemo "pogled" na naselje ali neko arhitekturo – naših krajev hrani Štajerski deželni arhiv v zapuščini Ivana Klobučariča, priorja avguštinskega samostana v Fürstenfeldu, ki je v začetku 17. stoletja zbiral gradivo za karto notranjeavstrijskih dežel. Gre za nekaj sto risb trgov, mest, samostanov in gradov.⁵ V prvi polovici 17. stoletja je vojaški

inženir Giovanni Pieroni načrtom utrdb dodal tudi vedute nekaterih krajev.⁶ V Valvasorjevi zapuščini v Zagrebu so ohranjene risbe, od katerih so mnoge rabile kot predloge za objavo v njegovih delih.⁷ Iz prvih desetletij 18. stoletja poznamo vedute kranjskih, štajerskih ter koroških trgov in mest Šlezijca Friedricha Bernharda Wernerja.⁸ V drugi polovici stoletja so nastale risbe krajev na Goriškem, kartografa Giannantonija de Capellarisa,⁹ ter Ljubljane in okolice Josepha Leopolda Wiserja. Z vedutami gradov je Wiser

Johannes Clobucciarich 1601–1605, Graz 1924.

⁶ Arhiv Republike Slovenije, Zbirka rokopisov, IV56.

⁷ Janez Vajkard Valvasor, Topografija Kranjske 1678–79. Skicna knjiga. Faksimile, Ljubljana 2001.

⁸ Ivan Stopar, Vojak, potepuh in vedutist Friedrich Bernhard Werner Silesius, Ljubljana 1990.

⁹ Branko Marušič, Giannantonio de Capellaris, Kronika, 26, 1978, 182–183.

⁵ Fritz Popelka, Die Landesaufnahme Innerösterreichs von

ilustriral tudi sedmi zvezek Imenjske knjige za Kranjsko.¹⁰ Konec 18. stoletja je popotoval po naših krajih slikar Ferdinand Runk. Na Kranjskem in Štajerskem je tako nastala vrsta risb – nekatere so pozneje tudi vrezovali v baker in odtiskovali – akvarelov in gvašev.¹¹ Drugega gradiva se je iz 17. in 18. stoletja ohranilo zelo malo. Večinoma so to predloge za spričevala, diplome ali podobice in osnutki za cerkveno opremo. Že kmalu v 19. stoletju pa število ohranjenih risb v različnih tehnikah močno naraste.

Grafika

Tako kot pri risbi, ko nam je beseda pomenila hkrati tehniko in posamezno podobo, nam tudi izraz grafika pomeni tako tehniko kot tudi posamezen list z odtisom. Razlikujemo industrijsko grafiko, tiskano s stroji, od avtorske, umetniške grafike, ki je odtisnjena ročno, v omejeni nakladi. Listi so lahko oštevilčeni in navadno signirani. Za grafiko vedno potrebujemo *matrico*, ki je lahko lesena, kovinska, kamnita ali iz različnih plastičnih mas, na katero rišemo, vanjo vrezujemo ali jedkamo. Z nje potem podobo ročno, s pomočjo stiskalnice ali stroja odtiskujemo. Dobimo več enakih odtisov. Če slikamo na ploščo, ki je poprej nismo posebej pripravili, in naslikano odtisnemo, pa lahko dobimo seveda le en sam odtis ali *monotipijo*.

Prva grafična matrica je bila lesena. Najstarejši znani evropski *lesorezi* – na Daljnem vzhodu je grafična umetnost že mnogo starejša – so nastali v prvih desetletjih 15. stoletja. Risbo na plošči obrežemo z noži in dleti, tako da le ta ohrani prvotno raven plošče, vse drugo, kar pa naj bi bilo na odtisu "belo", izrežemo. Nanešena barva se prime le neizrezanih delov površine, ki se potem odtisnejo na papir. Lesorez uvrščamo zato med tako imenovane *površinske tiske*. (Včasih naletimo tudi na izraz "visoki tisk".) Zahtevnejše je odtiskovanje barvnega lesoreza, saj potrebujemo za vsako barvo posebej izrezano ploščo. Namesto lesa lahko vzamemo tudi linolej ali umetno maso. Tak *linorez* je lesorezu precej podoben, vendar dovoljuje les natančnejše reze. Pri *globokem tisku* pa uporabljamo kovinsko ploščo, v katero vrezujemo ali vgrebemo podobo, ali pa jo vjedkamo. Najstarejša kovinska grafična tehnika je *bakrorez*, ki se v Evropi pojavi že kmalu po prvih lesorezih. Gre za nekako obrnjen postopek, saj pri lesorezu ostane izrezana površina bela, tu pa je črna, ker barvo, ki ostane v žlebičih in razah – s površine bakrene plošče smo jo zbrisali – papir pri odtiskovanju potegne s seboj. Odtis je tako reliefen. Pri hranjenju odtisov pazimo, da jih preveč ne stisnemo, ker bi s

tem to reliefnost zbrisali. Baker je mehak, zato bakrena plošča ne dovoljuje veliko odtisov. Kjer so jih potrebovali več, so namesto bakrene raje uporabili jekleno ploščo. *Jeklorez* se pojavi v prvi polovici 19. stoletja in ostane v rabi za knjižne ilustracije vse do iznajdbe novih tiskarskih načinov. Namesto z dletom pa lahko v kovinsko ploščo vrezujemo tudi z iglo. Ob robovih tako nastalih raz ostajajo zavihki, v katere se ujame barva, tako da odtisi niso tako ostri, kot če v kovino dolbemo z dletom. Tudi ta tehnika *suhe igle* se uvršča med globoki tisk. Omenimo še *mezzotinto*, pri kateri pa vso površino kovinske plošče napravimo hrapavo, na primer s smirkovim papirjem. Z gladilom "zarišemo" dele, ki nimajo pri odtisu ostanejo svetli. Že konec srednjega veka so mojstri grafike odkrili, da jim v kovino ni treba samim dolbsti in vrezovati, temveč da to delo lahko opravi kislina. Tako se je rodila *jedkanica*. Gladko kovinsko ploščo prevažemo z asfaltno ali voščeno prevleko, ko pa potem po njej rišemo z iglo, to prevleko odstranjujemo in tako odpremo kislini pot do kovine. Jedkanica nam omogoča le črtno risbo, če pa želimo doseči pri odtisu bolj "slikarski" učinek, uporabimo tehniko *aquatinte*. Kovinsko ploščo pokrijemo z asfaltnim prahom, in ko jo segrevamo, se prašni delci stale. Asfaltni prah ploščo ne pokrije povsem, tako da vmesne prostore kislina lahko razje. Barva, ki ostane v teh razjedah, se potem, ko površino plošče obrišemo, odtisne na papir. Ploskve, ki jih želimo imeti svetle, pokrivamo s tekočim asfaltom, ki kislini preprečuje stik s kovino. Ko na kovinsko ploščo z vdolbeno, vpraskano ali vjedkano podobo nanesemo barvo in odtisnemo – za vse take odtise bomo našli tudi skupen izraz *intaglio* – se v papir vtisne tudi rob plošče. Če želimo potem navesti mere grafike – navadno v centimetrih ali milimetrih – navedemo mere tega roba. Najprej zapišemo višino in potem širino. Pri lesorezu ali linorezu takega roba ni, zato navajamo mere odtisnjene podobe. Med *ploski tisk* pa prištevamo kamnotisk ali *litografijo*, ki je iznajdba konca 18. stoletja. Odtiskujemo s kamnite plošče – gre za posebno vrsto kamna – na katero rišemo z mastnimi barvami. Odtisi so značilno pikčasti. Taka kamnita matrica je za odtiskovanje pripravljena mnogo hitreje od tiste za površinski ali globoki tisk, omogoča pa reproduciranje tako najpreprostejših črtnih risb kot tudi slikovitih upodobitev s kredami ali tušem. Namesto kamnite zdaj pogosto uporabljamo cinkovo ali aluminijevo ploščo – govorimo o cinkografiji ali algrafiji – podobo pa nanjo prenašamo z fotografskimi postopki. Omenili smo seveda le nekatere najpomembnejše grafične tehnike, pri vsaki od teh velikih skupin, površinskem, globokem in ploskem tisku poznamo več različic, mojstri grafike pa uporabljajo tudi kombinacije različnih tehnik pri enem grafičnem listu. Meje med avtorsko in industrijsko grafiko

¹⁰ Ivan Stopar, Joseph Leopold Wiser pl. Berg. Ljubljanski vedutist, kaligraf in miniaturist, Ljubljana 1991.

¹¹ Ksenija Rozman, Runkove vedute slovenskih krajev, Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. 14–15, 1978/1979, 115–140.

se zdaj pogosto zabrisujejo, sodobna grafika se včasih približuje drugim medijem, kot so fotografija, film ali video.

Avtor ali avtorji grafičnega lista ter naslov so navadno navedeni ob spodnjem robu. Pri starejših delih beremo levo pred imenom navadno: del. (okrajšano za delineavit), ali: pinx (okrajšano za pinxit). Gre za risarja ali slikarja, po čigar predlogi je drug mojster vrezal podobo v ploščo, ta pa je na desni označen z: sc. ali sculp. (okrajšano za sculpsit). Beremo lahko tudi: inc. (okrajšano za incidit). V nemščini, posebej pogosti pri našem gradivu, pa sta avtorja označena z: gez. (gezeichnet von ...) in: gest. (gestochen von ...), ali: gesch. (geschnitten von ...). Lahko je naveden seveda tudi le eden ali drugi, včasih pa ne bomo našli nobenega. Tiskar ali založnik sta navedena z: imp. (impressit) ali z: exc. (excidit). V nemščini seveda z: gedr.(uckt von ...) ali ersch.(ienen bei ...). Tudi sodobni avtorji svoje odtise praviloma podpisujejo – govorimo vendar o "avtorski grafiki" – navedejo tehniko, ki so jo uporabili, ter tudi za kateri zaporedni odtis gre, na primer takole: 5/20, kar pomeni, da gre za peti odtis od dvajsetih. Število odtisov namreč določi avtor sam.

Kot v drugih deželah, ugotavljamo tudi na Slovenskem vpliv grafičnih predlog že na stensko slikarstvo poznega srednjega veka.¹² Vezi med grafiko in drugimi zvrstmi umetnosti opazamo tudi vsa naslednja stoletja, ko na primer mojstri grafike ponavljajo slikarska dela v različnih grafičnih tehnikah – govorimo o grafičnih prevodih – kar je bil vse do iznajdbe fotografije edini način razširjanja slikarskih del.¹³ Lesorezi se v knjigah pojavijo že kmalu po iznajdbi tiska.¹⁴ Ilustracije slovenskih protestantskih knjig so prevzete po tujih predlogah,¹⁵ kot samostojna stroka se je grafika na naših tleh uveljavila šele z Valvasorjem in njegovim krogom, ki nam je zapustil veliko knjižnih ilustracij, od katerih so posebej pomembne vedute v njegovih topografijah. 17. stoletje je namreč stoletje topografov. Omenili smo že Klobučariča in Pieronija. Merian v svoji Topografiji objavlja vedute Kranja in Škofje Loke.¹⁶ Z Valvasorjem na Kranj-

skem in Koroškem¹⁷ in Vischerjem na Štajerskem¹⁸ pa ta dejavnost doseže največji obseg in z Valvasorjevimi deli tudi kakovostni vrh. Če so te može vodili predvsem znanstveni in včasih vojaški interesi in je tako njihovo delo predvsem dokumentarne narave, pa pri vedutistih 18. in 19. stoletja opazamo vedno močnejšo željo po umetnostnem izrazu.

Po predlogah Louisa François Cassasa, ki je po naših krajih potoval leta 1782, je Joseph Lavalée v mešani tehniki bakroreza in jedkanice prav v začetku 19. stoletja objavil vedute Pirana ter gradov Predjame in Školja.¹⁹ Štirideset let pozneje pa je izšlo delo o avstrijskem Primorju avtorjev Selba in Tischbeina, v katerem najdemo tonirane litografije vedut in žanrskih prizorov.²⁰ Osrednji del Slovenije je v svojem obsežnem delu zajel celovški litograf in založnik Joseph Wagner. Njegove vedute krajev na Kranjskem so znane kot "Wagnerjeva suita".²¹ Suite imenujemo serije krajin ali vedut, nastalih v isti grafični tehniki in v enakem formatu, ime pa so dobile po založnikih. Nastajale so postopoma, se z leti dopolnjevale, posamezni listi so bili lahko odtisnjeni po predlogah različnih avtorjev. Pogosto so jim dodana tudi kratka besedila. Pri graških in dunajskih založnikih jih je bila nastala cela vrsta, in za nekatere poznamo že monografske predstavitve.²² 19. stoletje je, pravimo, stoletje krajine – kot je tudi stoletje portreta ali stoletje spomenika – vendar si oljne slike na platnu ni mogel privoščiti vsakdo. Ti grafični listi, zbrani v suitah, včasih tudi kolorirani, pa so lahko zadovoljevali umetnostne potrebe zelo širokega sloja. Serije vedut izhajajo v tem času tudi kot priloge v različnih potopisnih, zgodovinskih in priložnostnih izdajah, na primer ob gradnji Južne železnice. Več ilustriranih publikacij je pobudil tudi zdraviliški turizem. Ti grafični listi – jeklorez in litografija sta omogočila veliko število reprodukcij – so krožili tudi samostojno in jih danes najdemo v različnih zbirkah.²³

¹² Janez Höfler, *Grafika kot predloga ter motivična in slogovna spodbuda v gotskem stenskem slikarstvu na Slovenskem, v: Gotika v Sloveniji. Akti mednarodnega simpozija*, Ljubljana, Narodna galerija, 20.–22. 10. 1994, Ljubljana 1995, 331–346.

¹³ Grozdana Kozak, *Holandsko – flamska in francoska prevodna grafika 17. in 18. stoletja*, Ljubljana: Narodni muzej, 1973 (Razstavni katalog).

¹⁴ Tomislav Vignjević, *Iz zibelke tiskarstva. Ilustracije v inkunabulah*, Ljubljana: Narodna galerija, 2001. (Razstavni katalog).

¹⁵ Breda Puc – Bijelić, *Ilustracije v slovenskih protestantskih knjigah*, Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. 4, 1957, 183–210; Lojze Gostiša, *Lesorez na Slovenskem 1540–1970*, Slovenj Gradec: Umetnostni paviljon 1970. (Razstavni katalog).

¹⁶ Matthäus Merian, *Topographia Provinciarum Austriacarum*, Frankfurt a.M. 1649.

¹⁷ *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*, Bogenšperk 1679 (2. ponatis: Ljubljana 1995); *Topographia Archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa*, Nürnberg 1688. (3. ponatis: Klagenfurt 1975).

¹⁸ Georg Matthäus Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, Graz 1681 (delni ponatis: Ljubljana 1971, v celoti: Graz 1976).

¹⁹ Joseph Lavalée, *Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie*, Paris 1802.

²⁰ August Selb/August Tischbein, *Memorie di un viaggio pittorico nel littorale Austriaco*, Trieste 1842.

²¹ Branko Reisp, *Wagnerjeve vedute Kranjske 1842–1848*, Ljubljana 1970.

²² Ivan Stopar, *Kuwassegove vedute slovenske Štajerske 1840–1845*, v: *Celjski zbornik*, 1993, 61–94; isti, *Kunikejeva suita. Podoba Slovenije v prvi polovici 19. stoletja*, Ljubljana 1994; Ivan Stopar/Primož Premzl (zbrala), *Joseph Franz Kaiser. Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev*, Maribor 1999.

²³ *Veduta*, v: *Enciklopedija Slovenije*, 14, Ljubljana 2000; Jože

Od slikovnega gradiva, ki se lahko pojavlja tudi v arhivu, omenimo samo še ekslibris, podobico in razglednico. *Ekslibris* je znak lasnika knjige (ex libris – iz knjig, iz knjižnice) nalepljen na notranjo stran sprednje platnice. Lahko gre za preprosti tipografski ekslibris, z besedilom in morda ornamentom, za heraldični ekslibris z grbom lastnika, ali pa nam ta drobna grafika kaže njegov poklic ali morda kakšno posebno nag-njenje.²⁴ *Podobice* se zelo razširijo v 18. stoletju, predvsem v zvezi z božjimi potmi. Večkrat so grafični odtisi ročno kolorirani. V 19. stoletju tudi tu grafiko zamenja tisk.²⁵ Prve *razglednice* se pojavijo kot ilustrirane dopisnice že kmalu po njihovi uvedbi v poštni promet – prvo dopisnico izda dunajska poštna uprava l. 1869 – ideja pa verjetno temelji na "razgledih", ki so jih že pred uvedbo dopisnice tiskali na pisemske glave. Prve razglednice so bile litografije ali če so bile odtisnjene v več barvah – kromolitografije. Mnogično uporabo razglednic pa sta omogočili šele iznajdbi fototipije in knjigotiska.²⁶ S tem pa smo že zašli na obširno področje tipografije, kar pa ni bil namen našega sestavka.

Ex Libris Johannis Beniamini L.B. ab Erberg,
bakrorez 10 cm x 6 cm. Arhiv Republike Slovenije,
Gospodstvo Dol, f. 79.

Curk, Vedute štajerkih trgov in mest, Časopis za zgodovino in narodopisje, n. v. 5, 1969, 313–330; Meta Ciglencički, Ptuj na starih vedutah, Ptuj: Pokrajinski muzej, 1983 (Razstavniki katalog); Ivan Stopar, Stare celjske upodobitve, Celje 1980; isti, Ljubljanske vedute, Ljubljana 1996; Ivan Komelj/Ferdinand Šerbelj, Slovenski kraji in naselja v preteklosti. Od 17. do konca 19. stoletja, Ljubljana: Narodna galerija, 1978 (Razstavniki katalog); Franc Zalar, Podobe Ljubljane, Ljubljana: Mestni muzej, 1988 (Razstavniki katalog).

²⁴ Emilijan Cevc/Janez Logar, Slovenski ekslibris, Ljubljana 1974; Rajko Pavlovce (ur.), Starejši ekslibrisi na Slovenskem, Ljubljana 1974.

²⁵ Maja Lozar Štamcar, Božjepotne grafične podobice v drugi polovici 18. stoletja na Slovenskem, v: Slovenci v letu 1789, Ljubljana: Narodni muzej, 1989, 121–126 (Razstavniki katalog); ista, Prispevek k preučevanju božjepotnih grafičnih podob v 18. stoletju na Slovenskem, Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. 26, 1990, 57–86; ista, Božjepotne grafične podobice v 18. stoletju na Primorskem in v njegovem zaledju, Goriški letnik, 17, 1990, 21–28.

²⁶ Walter Lukan, H kulturni zgodovini razglednic, v: Pozdrav iz Ljubljane. Mesto na starih razglednicah, Ljubljana 1986, 6–23; Damijan J. Ovsec, Stare razglednice nekoč in danes, Traditions, 17, 1988, 337–363; Primož Premzl, Razglednice na Slovenskem, v: Pošta na slovenskih tleh, Maribor 1997, 380–405; Marjan Drnovšek (ur.), Pozdravi iz slovenskih krajev. Dežela in ljudje na starih razglednicah, Ljubljana 1987. (Razglednicam slovenskih krajev je posvečena še vrsta publikacij!); Sergej Vrišer, Carte postale. Dopisnica. Postkarte. Cartolina postale, Maribor: Pokrajinski muzej, 1985 (Razstavniki katalog).

Akvarel

Kot nam pove že ime, gre pri tej tehniki za slikanje s pigmenti, raztopljenimi v vodi. Navadno slikamo na svetlem, vpojnem papirju, kjer za belo barvo izkoriščamo kar belino papirja. Poznamo tudi akvarele na pergamentu, svili ali kakšni drugi podlagi. Z akvarelnimi barvami lahko tudi samo koloriramo risbo ali grafiko. To je bilo zelo v navadi v časih, ko je bil grafični odtis edina oblika reprodukcije. Ker so akvarelne barve lahko zelo neobstoje, je dobro, da liste hranimo v mapah in jih ne izpostavljamo močni sončni svetlobi. Če vodnim barvam dodamo belo barvo in lepilo, dobimo v nasprotju s transparentnim akvarelom nekoliko nejasno, motno podobo. To tehniko imenujemo *gvaš*. Tu barve ostanejo na površini in se ne vpijejo v podlago kot pri akvarelu, zato se v presuhem okolju rade luščijo. Najpomembnejša področja akvarela so krajina, veduta, arhitekturna ali kostumska skica in ilustracija, na primer v botaničnih ali zooloških delih. V arhivu pogosto hranimo upodobitve grbov v akvarelu ali gvašu, tako na samostojnih listih, pa tudi na tako imenovanih plemiških diplomah ali na rodovnih debljih. Akvarel poznajo že stari Egipt, grška in rimska

antika, poznajo ga stare azijske in ameriške kulture. Srednjeveški rokopisi so iluminirani v akvarelu ali gvašu. Prve evropske krajine so akvareli Albrechta Dürerja, prava "zlata doba" akvarelne krajine pa sta 18. in 19. stoletje.

Najstarejše plemiške diplome z grbi – barvna podoba grba je bistveni del take diplome – nastajajo v 15. in 16. stoletju. Iz naslednjih stoletij jih je ohranjenih več, sežejo pa vse do prvih let 20. stoletja. Že v 16. stoletju se jim začno pridruževati spominske in bratovščinske knjige z miniaturnimi v akvarelu ali gvašu.²⁷ Valvasorjevo Veliko knjigo grbov z akvareli Jerneja Ramschissla hranijo v njegovi zagrebški zapuščini.²⁸ Akvareli se pojavljajo v različnih rokopisnih²⁹ in tiskanih knjigah. Našli bomo tudi posamezne liste z upodobitvami tako imenovanih "narodnih" noš, tako v akvarelu kot v grafiki.³⁰ Med vedutisti 19. stoletja – med množico večjih in manjših, domačih in tujih mojstrov, katerih mnoge bomo našli v že navedenih delih – posebej omenimo le Moravana Ladislausa Benescha, ki se je posvečal skoraj izključno risbi in akvarelu.³¹

Literatura

- Riko Debenjak, *Grafika*. Zvrsti sodobne umetniške grafike, Ljubljana 1967.
- Marijan Tršar, *O grafiki na splošno*, v: *Kako nastaja grafični list*, [Ljubljana, 1984], 1–8. (Razstavniki katalog).
- Dževad Hozo, *Umjetnost multioriginala*. Kultura grafičnega lista, Mostar 1988.
- Walter Koschatsky, *Die Kunst der Zeichnung. Technik, Geschichte, Meisterwerke*, München 1991.
- Walter Koschatsky, *Die Kunst der Grafik. Technik, Geschichte, Meisterwerke*, München 1993.
- Walter Koschatsky, *Die Kunst des Aquarells. Technik, Geschichte, Meisterwerke*, München 1993.
- Graham Reynolds, *Watercolours. A concise history*, London 1992.

²⁷ Ksenija Rozman, *Iluminirani rokopisi, grbi in diplome*. Katalog razstavljenih del, v: *Umetnost XVII. stoletja na Slovenskem I*, Ljubljana: Narodna galerija, 1968, 148–149; Milček Komelj, *Miniature plemiških spominskih knjig s konca 16. in prvih desetletij 17. stoletja iz Arhiva SR Slovenije*, *Sinteza*, 45/46, 1979, 68–71; Lev Menaše, *Brezmadežna kot patrona Austriae v bratovščinski knjigi ljubljanske kongregacije Marijinega brezmadežnega spočetja*, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 28, 1992, 53–58; Emilijan Cevc, *Iluminirani kodeks ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma*, v: *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma. 1688–1801, II, Razprave*, Ljubljana 2001, 67–79.

²⁸ Emilijan Cevc, *Bartolomej Ramschissl, slikar Velike knjige grbov*, v: *Johann Weichard Valvasor, Opus insigneum armorumque 1687–1688*. Študije, Ljubljana 1993, 81–103.

²⁹ Milček Komelj, *Ilustracije Antikrista iz leta 1769*, *Sinteza*, 45/46, 1979, 72–74.

³⁰ Ivan Stopar, *Kranjske noše*. Goldensteinove upodobitve, Ljubljana 1993.

³¹ Grozdana Kozak, *Ladislav Benesch*, Ljubljana: Narodni muzej, 1963 (Razstavniki katalog); Prvenka Turk, *Ladislav Benesch*, *Kronika*, 21, št. 2, 1973, 110–119.

Gradivo Odbora slovenskega bataljona prve krajiške brigade, Ljubljana

METKA GOMBAČ

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II Arhiva Republike Slovenije svoje gradivo iz obdobja 1941–1945 in gradivo prvih povojnih let dopolnjuje z zbirkami, osebnimi fondi, posameznimi dokumenti, spomini, izjavami itd., ki jih posamezniki ali ustanove prinašajo v hrambo. Na ta način smo od Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilne borbe Slovenije od šestdesetih let dalje pridobivali gradivo, ki ga hranimo v zbirki ZZB NOB Slovenije, AS 1839.

Gradivo, ki ga je v drugi polovici šestdesetih let prevzel tedaj arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (dokumentacija o prevzemu ni ohranjena), so potrdila s prilogami, ki so bila izdana zaradi pridobitve službenih let v enojnem ali dvojnem štetju, udeležencev in sodelavcev v narodnoosvobodilni vojni (1952–1963) in obsega 238 fasciklov, 13 knjig.

Leta 1980 je isti arhiv prevzel 54 škatel vprašalnih pol za borce partizanskih enot NOV in POS ter izpolnjene vprašalne pole za padle in umrle borce NOV in POS, ki so nastajale v letih 1966–1968 in jih je zbiral republiški odbor.

V letih 1990 in 1999 pa smo od Zveze borcev prevzeli vzorno urejeno in popisano gradivo mestnega aktiva OF Ljubljana, 6 škatel, in gradivo Slovenskih železnic, 22 škatel.

Leta 2000 je Milan Peroci v imenu Zveze združenj borcev izročil Oddelku II Arhiva Republike Slovenije gradivo Odbora slovenskega bataljona prve krajiške brigade, 28 škatel.

Gradivo Odbora se je zbiralo od njegove ustanovitve 27. 10. 1970 dalje, z namenom, da pripravijo knjigo o nekdanjih borkah in borcih slovenskega bataljona, ki se je bojeval v okviru I. krajiške brigade na področju Srbije v letih 1944 in 1945.

V poletnih mesecih leta 1941 je nemški okupator izselil iz Slovenije v Srbijo okoli 7100 ljudi. Po osvoboditvi Beograda so se Slovenci organizirali in 28. 10. 1944 ustanovili OF Slovenskega naroda, odbor za Srbijo, ki se je v dne 18. in 19. 12. 1944 preimenoval v Slovensko kulturno prosvetno društvo Franc Rozman. Po številnih krajih v Srbiji so nato ustanavljali krajevne odbore OF in vanje se je vključila velika večina Slovencev, ki so kot izgnanci živeli na ozemlju Srbije. Da so se lahko včlanili, so morali izpolniti Prijavnico za vstop v OF, kjer so navedli podatke: kdaj so bili izgnani, kam so bili izgnani ter podatke o članih družine. Te prijavnice so bile tudi podlaga za organiziranje repatriacije

Slovencev iz Srbije po koncu druge svetovne vojne. Gradivo hranimo v Oddelku II Arhiva Republike Slovenije in predstavlja, ob nemških transportnih seznamih slovenskih izseljencev v Srbijo, na Hrvaško in v Bosno (1941), podlago za izdajo potrdil izgnancem, ki uveljavljajo status žrtve vojnega nasilja.¹

Ob osebnih podatkih je Prijavnica vsebovala še izjavo o vstopu v Osvobodilno fronto in posebno izjavo o pripravljenosti priključitve v narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije. Pri društvu v Beogradu je delovalo več odsekov, med drugimi tudi vojaški odsek. Ta je prevzel skrb za ustanovitev slovenske brigade, ki bi sodelovala v bojih na sremski fronti. Zmaga proti nemškemu vojaškemu stroju je bila zaradi strateških vprašanj izredno pomembna. Za vstop v slovensko brigado se je prijavilo 1035 Slovencev, ki so živeli na celotnem teritoriju Srbije. Približno polovici je uspelo postopno, kot so pač dovoljevale slabe prometne razmere, priti do Beograda. Ker so bile razmere na sremski fronti zelo kritične, so prvo skupino Slovencev takoj vključili v bojne vrste, čeprav je bilo za številne mlade vojake to prvo srečanje z orožjem. Tako so bili slovenski prostovoljci priključeni I. udarni krajiški brigadi, kot njen 5. bataljon. Boji slovenskega bataljona od konca 1944 dalje so natančno popisani v knjigi Slovenski bataljon prve krajiške proletarske udarne brigade, Oris bojne poti in spomini, ki jo je izdal Odbor slovenskega bataljona I. krajiške brigade in predsednik Milan Peroci že leta 1980 v Ljubljani.

Februarja 1945 je bil slovenski bataljon vključen v Prvo jugoslovansko brigado, ki je bila decembra 1943 ustanovljena v Sovjetski zvezi in jo je sestavljalo kar veliko število Slovencev iz Gorenjske in Štajerske. To so bili predhodno mobilizirani Slovenci v nemško vojsko, poslani na vzhodno fronto, ki so pobegnili na sovjetsko stran. Po dodelitvi v Prvo jugoslovansko brigado so po osvoboditvi Romunije prišli iz Madžarske v Beograd. Sredi decembra 1944 so bili poslani na sremsko fronto. Slovenski bataljon, ki je bil zaradi hudih izgub nepopoln, je februarja 1945 še obstajal v okviru Jugoslovanske brigade. Dne 6. marca 1945 so ga zaradi premajhnega števila borcev razpustili kot samostojno vojaško enoto,

¹ AS 1830, OF Slovenskega naroda, odbor za Srbijo, šk. 976. Slovenski bataljon prve krajiške proletarske udarne brigade, Oris bojne poti in spomini, Ljubljana 1980.

slovenski borci pa so se pridružili trem bataljonom Prve jugoslovanske brigade, kjer so nadaljevali težke boje na sremski fronti do konca aprila 1945. Nekdanje borce slovenskega bataljona (77 po številu) so iz Madžarske napotili v Prekmurje. Med 420 slovenskimi prostovoljci, ki so se vključili v slovenski bataljon prve krajiške proletarske brigade, je umrlo 29 odstotkov moštva, 222 borcev pa so zaradi ran in bolezni poslali v različne bolnišnice. V Prekmurju so se vključili v Prekmursko brigado in tam dočakali konec vojne.

O tem, da je bila sremska fronta izrednega strateškega pomena (umik nemške vojske), govorijo podatki, da je tu v obravnavanem obdobju padlo 30.000 borcev jugoslovanske armade.

Gradivo Odbora slovenskega bataljona prve krajiške proletarske brigade obsega 28 tehničnih enot, 2,8 t. m., 76 a. e., iz let 1941–1997. Fond je urejen, popis je narejen z računalniškim programom Armida in obsega 22 strani. Izdelano je tudi kazalo zemljepisnih imen, kazalo pravnih oseb in imensko kazalo.

Skoraj polovico gradiva, 13 tehničnih enot, sestavljajo izpolnjeni vprašalniki s podatki o padlih borcih in o borcih slovenskega bataljona. Vprašalniki vsebujejo osebne podatke, slike, datum vstopa v NOV, če gre za padlega borca, datum smrti. Vsakemu vprašalniku so priloženi evidenčni karton in korespondenca z nekdanjimi borci oziroma sorodniki, ki so posredovali podatke. Glede na to, da je precej borcev ostalo po drugi svetovni vojni v Srbiji ali v kateri drugi republiki, so vprašalniki sestavljeni v slovenskem in srbohrvaškem jeziku.

Gradivo Odbora, ki se nanaša na njegovo delovanje, je zelo obširno in vsebuje zapisnike sej s prilogami, dopisovanje z raznimi odbori, organi in posamezniki ter poročila o poslovanju.

Gradivo je vsebinsko bogato prav zaradi priprave publikacije. Vsebuje fotokopije raznih

dokumentov, ki so jih zbrali v Vojnoistorijskem inštitutu v Beogradu, fotokopije časopisnih člankov in sestavke o sremski fronti, dnevnike in spomine borcev, sezname borcev, podatke o enotah in borcih brigade, ustanovljene v Sovjetski zvezi, fotokopije operacijskega dnevnika I. brigade NOVJ, ustanovljene v ZSSR.

Naslednji sklop obsega dokumentacija o pripravi in izdaji knjige, o zbiranju oglasov, ki je izšla leta 1980 v Ljubljani, z naslovom Slovenski bataljon prve krajiške proletarske udarne brigade, Oris bojne poti in spomini.

Posebno vrednost ima originalno gradivo. To dopolnjuje fond Slovenskega kulturno-umetniškega društva Franc Rozman, oziroma OF Slovenskega naroda, odbor za Srbijo v Beogradu, ki je že v Oddelku II Arhiva Republike Slovenije. V tej zvezi naj opozorim na več dokumentov: poslovník društva, dopisovanje z OF v Sloveniji, dopisovanje z Vrhovnim štabom o ustanovitvi slovenskega bataljona, napotnice za prostovoljce, sezname predsednikov krajevnih odborov OF za celotno ozemlje Srbije (1944–1945), navodila za delo, navodila o organiziranju repatriacije Slovencev iz Srbije, pisma, zapisnik o likvidaciji društva in prevzemu imetja s strani Kulturno umetniškega društva Goran.

Druga svetovna vojna, ki je kar vsakega desetega Slovenca, živečega na nemškem zasedbenem območju v Sloveniji, pregnala od doma, je globoko zarezala v življenje Slovencev. Kjerkoli so bili, so se vključevali v delo, se organizirali in skušali storiti vse, da bi se vojna končala in bi se lahko vrnil domov. Sremska fronta je bila gotovo eno najhujših bojišč in je zahtevala ogromno žrtev. Svoj delež so prispevali tudi slovenski ljudje, ki jih je okupator pregнал v Srbijo. Gradivo, zbrano v tem fondu, je pomemben vir za študijo dogodkov iz obdobja druge svetovne vojne na ozemlju zunaj meja Slovenije.

Lepo je živet' na deželi Filmi o kmetijstvu in kmetstvu v Slovenskem filmskem arhivu

LOJZ TRŠAN

Ko sem Radu, ki, milo rečeno, ni dolgo zdržal pri delu, v šali omenil, da je od vsega kmečkega dela še najboljša mal'ca, mi je hitro vrnil: "Pa tudi juž'na ni slaba".

Zaradi "mestnega sindroma" kmečkega romantizma začenjam opise filmov o kmetijstvu in kmetstvu, ki so shranjeni v Slovenskem filmskem arhivu pri Arhivu Republike Slovenije, s "turističnimi razglednicami", kajti prav hrana je – poleg prikaza neokrnjene narave, starih običajev, domačij in občutka kmetstva – eden izmed najpomembnejših sestavin turističnih filmov. To velja že za predvojne stvaritve, tako za filma Božidarja Jakca in Ivana Noča z naslovom Gregoričev fotoizlet v Belo krajino iz leta 1933 s plesi domačinov, pohajanjem po zidanicah, pečenjem jagenjčka ter veselico, kot tudi za profesionalne turistične propagandne filme za jugoslovansko tržišče, ki so jih snemali predvsem hrvaški snemalci Svetlotona. Tako film Ormož, jugoslovanski Gallspach iz leta 1935 ob kopaliških zmogljivostih prikazuje še zabavo s pečenjem odojkov v pristnem prleškem okolju. Metod Badjura pa je v prvi slovenski profesionalni turistični film Pohorje, vzhodni del, vključil pastirje s čredami krav in ovac, mline, drvarje, oglarje in splavarje. Po drugi svetovni vojni je leta 1945 Janez Korenčan v filmu Delo in oddih rudarjev posnel tudi delavce, ki si pridobivajo novih moči tudi s poljskimi deli v okolici Bleda. Podobno kot pri Pohorju, vendar v veliko večji količini, je Badjura vključil elemente kmetstva tudi v svoje filme Slovensko Primorje iz leta 1948, Pomlad v Beli krajini iz leta 1952, Svet ob Soči iz leta 1956 in Brda iz leta 1960. Vanje je zajel tako rekoč vse, od planšarstva in sirarstva, oranja z voli in konji, vinogradništva in sadjarstva v Brdih, kraških domačij, do drvarjev v snežniških gozdovih. Močne prvine kmečke idile so še v čistih turističnih propagandnih filmih Domotožje – s spomini izseljenca iz leta 1956 Borisa Goriupa –, Zakladi naše dežele – s primorskimi motivi Jožeta Bevca iz leta 1957 –, Sprehod po Beli krajini iz leta 1965 in Tržič, biser med gorami iz leta 1966 režiserja Dušana Prebila; Vode odtekajo ponoči – filmu Ernesta Adamiča iz leta 1960, ki prikazuje tudi košnjo na Cerkniškem jezeru; Pismo z gora Janeta Kavčiča in Ptujška dežela Franceta Kosmača iz leta 1971, Bele gazi Janeta Kavčiča iz leta 1973, Triglav Mirčeta Šušmelja iz leta 1978 in Tako teče čas v občini Žalec Rudija Klariča iz 1981.

Filma Turisti na kmetijah Lojzeta Jurca iz leta 1965 s prikazom turistične kmetije Petra Ježa iz Luč v Zgornji Savinjski dolini in Kmečki turizem Boštjana Hladnika iz leta 1983 iz Škofjeloškega hribovja moramo še posebej poudariti, saj ju ne moremo primerjati s prejšnjimi. Snemana sta z jasnim namenom in v celoti posvečena pomembni dejavnosti, kmečkemu turizmu, kot osrednji ali dopolnilni dejavnosti na vasi, ki zahteva tudi posebno vsestransko usposabljanje. Kmetstvo namensko postavljata na prvo mesto, v vlogo čiste poklicne dejavnosti.

Posebno poglavje so filmi o različnih kmečkih praznikih, v Bohinju in Krškem leta 1946, v Sentrupertu na Dolenjskem leta 1951, Žalcu leta 1954, o kmetijskem tednu v Beli krajini istega leta in o kravjem balu v Bohinju leto dni pozneje.

Po pregledu turističnih filmov se vrnimo k pravim strokovnim filmom, začenši z najstarejšimi. Leta 1930 je bil posnet film Kmetijska šola na Grmu pri Novem mestu. Za ta film so posneli plemenskega bika, osuševanje polja za geodetskimi opravili, kopanje jarkov, sejanje, sajenjem in okopavanjem pridelkov ter pašo na visokogorskih planinah. Tudi za film Banovinska kmetijska šola Sv. Jurij ob južni železnici, danes Šentjur pri Celju, so snemali podobna opravila, dodali pa so prašičerejo, siliranje krme, sadjarstvo, zelenjadarstvo in urejanje okrasnega vrta. Leta 1935 ali leto pozneje so posneli prvo banovinsko razstavo malih živali na Velesejmu v Ljubljani, na kateri so razstavljali koze, ovce, perutnino in bobre. V filmu Zadržna živinoreja in mlekarstvo na Gorenjskem leta 1932 so posneli vzorno kmetijo v Vogljah pri Kranju, konje, mlekarstvo v Naklem in planšarstvo ter sirarstvo na Pokljuki.

Po osvoboditvi, leta 1945 so najprej posneli film Udarniško delo v gozdovih Jelovice, zatem pa tudi delo na državnem posestvu na Kočevskem. Tudi v filmskih novicah in filmskih obzornikih, ki so jih v Sloveniji snemali po drugi svetovni vojni, od 1945 do 1951, in ki jih je oblast uporabljala v propagandno-izobraževalne namene, prikazani pa so bili kot predfilmi v kinematografskem sporedu, najdemo kar precej točk o kmetijstvu. Filmski obzornik (dalje FO) junija 1946 prikazuje ribištvo v Sv. Križu pri Trstu, delo vrtnarjev, semenogojcev in pridobivanje rženih rožičkov, ki so jih uporabljali v farmacevtski industriji. Štiri mesece pozneje, so ob trgatvi v FO oktobra 1946 vključili točko z

naslovom Jesenski plodovi, v kateri je prikazan pomen sadjarstva z obiranjem in izvozom jabolk, točko o trgatvi grozdja v Slovenskih Goricah, v kateri so nekdanji viničarji ponosni pridelovalci in prodajalci vina, ob tem pa še točko o nabiranju bukovega žira. Kmetijstvo v letu 1947 je prikazano v štirih FO. V tistem s številko 11 je prikazano delo združnikov s traktorji v kmetijsko obdelovalni zadrugi, ali kot so jo včasih posmehljivo imenovali – KOZA v Radvanju pri Mariboru, ter poseki lesa v okolici Tržiča. V FO 15 je vključen prikaz boja proti trahomu v Prekmurju, v FO 16 žetev s kombajni, pravtako v Prekmurju. V FO 18 so prikazali hmeljarstvo v Savinjski dolini, ribištvo na slovenski obali in razstavo plemenske živine na Jesenicah. Istega leta so v FO 16 prikazali enkratne posnetke uničevanja koloradskega hrošča, ki ga je s posebnimi pripravami zapraševala in škropila mladina iz Brežic in Ljubljane. To je bilo posneto tudi leto kasneje v filmu Ernesta Adamiča z naslovom Uničujmo koloradskega hrošča. V filmskih obzornikih iz leta 1948 so v FO 21 prikazali pridobivanje hormona oesterona iz živali ter splošno dejavnost veterinarske bolnišnice, šole in veterinarskega zavoda v Kočevju, zatem v FO 23 ribogojnice v Bohinjski Bistrici in Dragomlju ter agronome na praksi na državnem posestvu v Rakičanu. Istega leta pa je bil posnet tudi film o lovu na rake in o ribolovu na Cerkniskem jezeru ter cvetenje, zorenje, obiranje in prodaja sadja na trgu. Leta 1949 so v FO 35 posneli pouk in praktično delo na kmetijski šoli v Mariboru ter gašenje gozdnih požarov, v FO 39 tekmo koscev in grabljic v Koprivniku na Kočevskem, v FO 38 gozdarsko mehanizacijo, v FO 40 pa živinorejo na Kočevskem. Istega leta sta bila posneta še filma Gozdarska razstava ter Tehnični pregled in vzdrževanje traktorja. Leta 1950 so v FO 46 posneli umetno valilnico, v FO 48 morski ribolov v Istri ter košnjo s kosilnico v Šmarju Sap ter film Traktorski sejalek.

Tako kot to velja za starejše filme, imamo za najdragocenejše filme o kmetijstvu in kmetstvu po drugi svetovni vojni strokovne in izobraževalne filme, ki sta jih redkeje snemali filmski podjetji Viba in Triglav film, največkrat pa Agrofilm založbe Kmečka knjiga, Zavod SRS za produktivnost dela, Studio 16 in DDU Univerzum. Film Prva hmeljarska razstava v Žalcu iz leta 1953 prikazuje laboratorije, rast hmelja, škodljivce in zaščito pred njimi, obiranje in prodajo hmelja, podobno kot film iz leta 1956 z naslovom Hmeljarstvo v Savinjski dolini. Med filmi, ki prikazujejo specializirane kmetijske razstave in zadnje pridobitve na teh področjih, sta zlasti pomembna filma Prva republiška razstava živine v Ljubljani in Prva mednarodna razstava vin v Ljubljani iz leta 1955 Ernesta Adamiča. Avtohtone slovenske pasme prikazuje filma Solčavske ovce iz leta 1954 in Zreja štajerske kokoši leto dni pozneje. Leta 1956 je

Adamič posnel še film Pridelovanje semenskega krompirja v Sloveniji, s prikazom selekcije in novih strojnih zmožnosti. Čebelarjevo leto iz leta 1955 prikazuje življenje čebel, pašo in točenje medu, film Krmljenje molznic iz istega leta pa pridelavo in spravilo krme ter pravilno prehrano živine. Daljši film o gozdarstvu je film Janeta Kavčiča iz leta 1956 z naslovom O gozdu bi rad nekaj povedal. Adamičev film, ki prikazuje združništvo, dejavnost in napredek na vseh področjih kmetijstva, je Zemlja kliče iz leta 1956. Adamič, zanj lahko rečemo, da se je med drugim temeljito posvetil prav filmom o kmetijstvu, je posnel še Šok naše zemlje, film o vinogradištvu v Železnih dverih, in sicer leta 1957. Leto pozneje je Jože Bevc posnel film Morje je dobro, ki govori o ribištvu na slovenski obali. Adamičev zadnji film s to temo je Mala zaveznica iz leta 1962; govori o pomenu gozdnih mravelj, ki uničujejo škodljivce. Med filmi o poklicih, ki jih je snemal Lojze Jurc, je tudi pet filmov o kmetijstvu: Poklici v kmetijstvu, živinska smer iz leta 1966; Poklici v kmetijstvu, rastlinska smer in Več mleka, manj dela iz leta 1968; Dosuševanje krme iz leta 1969 ter Preudarno sadjarstvo iz leta 1977. Najnovejši pa so filmi, v katerih so sodelovali predvsem etnologi, in sicer Lan režiserja Petra Žobca iz leta 1978, Planšarstvo in sirjenje na ovčji planini Naška Križnarja iz leta 1979, Na domačiji Francija Slaka iz leta 1982 ter Čebelarstvo Slavka Hrena iz leta 1984.

Med "politične" in socialne filmske zapise o kmetijstvu in kmetstvu pa lahko poleg filmov o graditvi združnih domov – teh ne bom posebej omenjal – prištevamo še filme Agrarna reforma, delitev zemlje v Stični iz leta 1946, Prvi kongres združnikov v Ljubljani ter Sodni proces poti veleposestnikom, "kulakom" v Mariboru iz leta 1950. Iz zadnjega obdobja pa sta zanimiva predvsem dva filma. Lepo je živeti na deželi, film režiserja Jožeta Bevca iz leta 1973, govori o moških v izumirajoči slovenski vasi, kjer ne najdejo nevest, zato poleg težkih kmečkih del, kot je oranje in gnojenje, opravljajo tudi tradicionalna ženska dela, kot so molza, likanje in kuhanje. Iz tega začaranega kroga se rešujejo tako, da se odpravijo po žene v Dalmacijo. Drugi je film Kmetijskega proizvajalca Mikolaša prvi dopust režiserja Filipa Robarja Dorina iz leta 1984, ki govori o nagradnem dopustu združnika na slovenski obali. Iz leta 1958 pa je film Crne marame, in sicer o ženskah, ki se v vasi Strmec na Tolminskem same prebijajo skozi življenje na gorskih kmetijah, potem ko so jim okupatorji med vojno pobili može.

Posebno poglavje so filmi o konjih, začenši s filmoma Naši lipicanci in Beli konji Metoda in Milke Badjura iz let 1951 in 1958, ter krajši film Žrebčarna v Lipici iz leta 1951, z zgodbo o kobili, ki povrže žrebeta.

"Morsko žetev", solinarstvo, sta prva "obdelala" Martin Rikli in Mario Foerster v filmu Sol

iz morske vode leta 1954, zatem pa leta 1966 še Jane Kavčič v dveh filmih, Črno in belo ter Grenka sol.

Slovensko filmsko podjetje Viba film je snemalo tudi reklamne filme za različne naročnike iz drugih predelov takratne države. Mihajlo Cagič je leta 1953 posnel film Novi silosi, čez leto film Zmaj, o kombajnih, leta 1963 Suncokret, ki prikazuje pridelovanje sončnic, ter leta 1967 film I biljka traži hranu, ki govori o izdelavi in uporabi umetnih gnojil. Rade Mladenović je leta 1963 posnel film Dalekim putevima – o sadjarstvu, proizvodnji marmelad in sadnih sokov v Budimki, Predrag Delibašić pa leta 1965 film Vina teku – o vinogradništvu in podjetju Navip.

Izmed kmetijskih reklamnih filmov za slovenske naročnike je najstarejši Kmetijski žurnal iz leta 1956, film Knjige založbe Kmečka knjiga pa prikazuje povezanost kmetijskega življa s knjigo. Milan Stante je leta 1960 posnel film Zeleno zlato, ki prikazuje hmeljarstvo v Savinjski dolini in pivovarno Laško, za Perutnino iz Ptuja pa je izvrstni reklamni film Med belim in rumenim – o vzreji kokoši, valjenju jajc, predelavi in prodaji piščančjega mesa – leta 1969 posnel France Kosmač. Ob tem ne moremo mimo legendarne reklame Rad imam mleko iz leta 1978. Za kratki film Seme, vir življenja, ki je bil sneman za Semenarno, pa žal nimamo podatkov o letu izdelave.

Po letu 1950 je bilo posnetih še nekaj krajših filmskih zapisov. Zapisi iz leta 1953 prikazujejo

traktor, leta 1962 je bila posneta farma v Hrašah pri Smledniku, Hmezad Zalec s silosi za hmelj, farmi na Ptuju in Ihanu pa leto dni kasneje.

Med filmi, pri katerih ni znana letnica nastanka, sta še filma Gozd niso samo drevesa in Ribišstvo na slovenski obali.

Za konec bi omenil še zanimiv film Plamen v dvonožcu režiserja Maka Sajka iz leta 1968, ki je nekaj posebnega in ga zato ne moremo uvrstiti v nobeno izmed že opisanih "serij". Pripoveduje o kmetu Brovču iz Koritnice, ki je bil pravi "kmetijski inovator", kajti izrabil je vodno silo tako rekoč za vsa dela na kmetiji. Voda mu poganja žičnico, slamoreznicu in sekuro za sekanje drv ter plug brez vprege, s pomočjo vode pa je celo razvažal gnoj po njivi.

Čemu pisanje o filmih o kmetijstvu in kmetstvu, med katere sem vključil še področja, ki so s tema močno povezane – gozdarstvo, ribolov, solinarstvo in kmečki turizem? Najprej zaradi tega, da se širša javnost sploh seznanila, v kakšni meri se je država, preko nje pa filmska podjetja posvečala tej pomembni gospodarski dejavnosti. Potem pa tudi zato, ker so ti filmi, nekateri zaradi starosti, drugi pa zaradi dokumentarne ali izpovedne vrednosti, eden izmed najpomembnejših delov filmske zbirke v Slovenskem filmskem arhivu. Pomembni so za slovensko filmsko zgodovino, hkrati pa dajejo bogato možnost različnih raziskav, tako zgodovinarjem, agronomom, etnologom, krajinarjem, sociologom, tehnikom, kot tudi številnim drugim raziskovalcem.

4.) Wašč meje in zahteva.

Slovenski narod, ki je pred in med to vojno tako trpel in se tolkel
bojal, ima pravico zahtevati, da bo v celoti združen v svoji Slovenci
niji v okrožni federativne Jugoslavije. To velja tudi za Slovence "ju-
žnjake" ~~in~~ Krajine in Benetke Slovenije, saj na vsem slovens-
kem ozemlju ~~in~~ občine, kjer bi s tej vojni ne hotela slovenska kri.
Tvedba tega programa zahteva priključitev določenega števila
italijanskega prebivalstva, ki mu je priključitveni odlok od
16. septembra 1943 obljubil avtonomijo, kar bo tudi izpolnjeno.

Razlog za take priključitve je predvsem prirodna posebnosti
med mestom in deželo, med luko in zaledjem. V takem primeru
odloča v ~~odnos~~ ^{področje} odnos domaćanega mesta in luke naradni značaj
zaledja, ki je bolj italijanski in neodvisen od italijanskih sprejem-
ljivosti. Jasno je, da je prilagoditvena istotih mest, Gorice in predvsem
tista odvisna od pripadnosti njihove okolice in zaledja in da
morajo zato pripadati Sloveniji in Jugoslaviji. Za Trst mora
le dodelitev Jugoslaviji in zagotovitev zaledja v listih do-
javah, ki so tako zaledje nekde, če tvorijo zagotoviti novo
gospodarsko prosperiteto, nikdar pa ne bi mogel uperati
Trst kot eksponent tuje sile proti svojemu slovenskemu
zaledju ~~v~~ ⁱⁿ kakršnikoli obliki, da niso sahtepana kontri-
ventalna meja boje vključiti le Slovence, ~~in~~ ⁱⁿ naravne
rkega prebivalstva pa vključiti le tolako, kolikor je njihova
patriotno sa zagrošenosti. Slovenije v gospodarskem, promet-
no v prometnem oziru. Imperialistična osrednja ne štedi
sega narodnega ali političnega obilnih narodov pa naravnostje otulim naša narodno osvobodil-
ne boje in je zato odklanjamo.

Lenin je napisal 1913 programatične besede: "Nepametno in nemogoče bi bilo
če bi zaradi nacionalnega momenta trgali mesta in vase iz okoliš, ki ek-
onomsko gravitirajo k njim. Zategadelj ne markirajti ne meje in celote
in izključiti postavljeni na stališču "nacionalno teritorialnega načela".
Stalin pa je 1921 to misel konkretiziral in dal poseben poudarek
stapljanju med mestom in deželo: "Pred štiridesetimi leti je bila
Riga nemško mesto, toda ker se mesto razvijajo spritilom po-
deželjskega prebivalstva in je pravo prebivalstvo zljvar narodno
sti, je Riga danes popolnoma latvijsko mesto. Pred petdesetimi
letimi je bila Riga nemško mesto, na Dvorskem črnela nemški spahaj, dan-
es no madžarski spahaj. Isto boje Belorusijo, kjer danes po mestih
prevladujejo se beloruski elementi."

O delu Arhivskega društva Slovenije

Poročilo o delu ADS za obdobje 2000-2002

Arhivsko društvo Slovenije smo v tem dvoletnem obdobju vodili tisti, katerim vodstvo ste zaupali na občnem zboru leta 2000. Večjih kadrovskih sprememb ni bilo. Predstavnik Pokrajinskega arhiva v Mariboru Marjana Gerdeja je nadomestila Emica Ogrizek, več kadrovskih sprememb pa je bilo v komisijah in sekcijah društva. V komisiji za popis arhivskega gradiva zunaj arhivov je kot član in koordinator sodeloval Peter Pavel Klasinec. Zaradi njegove odsotnosti ga je nadomestil Jure Maček, vlogo koordinatorke pa je prevzela Nada Čibej iz Pokrajinskega arhiva Koper. V delovni skupini za ugotavljanje vrste in načina marketinga v arhivih je Tjašo Mrgole - Jukič, ki je na žalost zapustila naše strokovne vrste (ne pa tudi članskih), nadomestila Nada Jurkovič. V letu 2000 smo se poslovili tudi od naše dolgoletne članice Milice Trebše - Štolfa; določen ji je bil namreč nov, nehvaležen – upokojenski stan. Upam, da bo ob vseh dejavnostih še vedno našla kaj časa za nas.

Izvršni odbor Arhivskega društva Slovenije je v svojem dvoletnem mandatu vodil te dejavnosti društva:

Izdaja publikacij in revij

Revija **Arhivi** je v tem dvoletnem obdobju začela izhajati v spremenjeni obliki. Tako vas na mizi sedaj namesto ene same čakata dve malo vitkejši številki. Poudariti moram, da to ni bila želja ne arhivskega društva ne uredniškega odbora, vendar smo se morali prilagoditi zahtevam, ki nam jih je postavil tisti, ki nam deli finančna sredstva. Zavedam se, da je ta ukrep velika preizkušnja za vse, predvsem pa za uredniški odbor. Obseg dela se je povečal za sto odstotkov, kar za nas, ki se ne ukvarjamo profesionalno s publicistiko, pomeni veliko breme. Vendar kot večna optimistka računam na vaše sodelovanje v obliki čim bolj kakovostnih prispevkov. Predvsem naj bodo to strokovne teme, na kar smo bili večkrat opozorjeni. Z upoštevanjem rokov pa tudi olajšate delo uredniškemu odboru.

Izdani sta bili dve številki **Virov**, in sicer petnajsta, zelo obsežna številka, v kateri je avtorica Darinka Drnovšek obravnavala temo z naslovom Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945/54. S šetnajsto številko **Virov** smo imeli več težav, saj sprva nismo dobili odobrenih sredstev za izdajo. Po hitrem posredovanju nam je to uspelo, tako da lahko držimo v rokah delo Vide Deželak Barič z naslovom Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem 1942–1944. Delo obsega 179 strani.

Ob vsakoletnem zborovanju izdamo vsako leto tudi

zbornik razprav. Tako smo leta 2000 ob devetnajstem zborovanju ADS v Bovcu izdali zbornik z naslovom Kulturne ustanove in arhivsko gradivo, Arhivi in marketing, Računalniško popisovanje arhivskega gradiva v praksi. Zaradi velikega zanimanja nam je komajda uspelo ohraniti vzorčni primerek zbornika, saj smo ga na željo udeležencev – gostov pošiljali tudi po drugih ustanovah. Ob dvajsetem zborovanju ADS v Ptujju je izšel zbornik Arhivi in uporabniki, Arhivi in zgodovinske pisane. Tokrat ste svoje prispevke pošiljali pravočasno, tako da je zbornik izšel več kot pol meseca pred zborovanjem. Tudi ta zbornik je vzbudil veliko zanimanje. Shranjenih imamo le nekaj obveznih izvodov. Če nam bo prihodnje obdobje naklonjeno, bomo izdajo zbornika razprav nadaljevali.

Domača zborovanja

V zadnjih dveh letih je arhivsko društvo organiziralo dvoje zborovanj, seveda ob bogati pomoči regionalnih arhivov.

V letu 2000 so nas Novogoričani popeljali v čudovit alpski svet, svet slovenskih vršacev. Kraj zločina – **Bovec**. Zborovanje je potekalo od 4. do 6. oktobra. Poglavitne teme so bile Kulturne ustanove in arhivsko gradivo, Arhivi in marketing ter Računalniško popisovanje arhivskega gradiva v praksi. Na zborovanju je bilo več kot 130 udeležencev, pa tudi gostje iz muzejev in knjižnic – z njimi smo poskušali najti skupni jezik in si utrditi pot za nadaljnje sodelovanje. V praksi že prehajamo od besed k dejanjem. Na podlagi sklepov, ki so bili predstavljeni ob koncu zborovanja, so se oblikovale tri skupine:

- Komisija za popis arhivskega gradiva zunaj arhivov;
- Sekcija delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom zunaj arhivov;
- Delovna skupina za ugotavljanje vrste in načina marketinga.

Skupine delujejo različno. Najuspešnejša je prva, ki skrbi za popis arhivskega gradiva zunaj arhivov. Po malo nerodni kadrovski zasnovi smo postavili na čelo dinamično Nado Čibej, ki že skrbi, da stvari potekajo po zamišljenem načrtu. Upam, da se bomo lahko že prav kmalu pohvalili s konkretnimi rezultati. Preostali dve skupini nista prav zaživelji. Vzroka za to ne poznam.

Od 17. do 19. oktobra 2001 smo zborovali na drugem koncu Slovenije, v mestu **Ptujju**. Seveda je bilo zborovanje tudi tokrat nepozabno. Za to so seveda poskrbeli domačini. Ptujskemu arhivu ne manjka organizatorske žilice in seveda tudi ne dobre volje. Na zborovanju smo obravnavali dve temi: Arhivi in upo-

rabniki ter Arhivi in zgodovinopisje. Število referentov je bilo rekordno, tako da je bil čas njihovega poročanja zelo omejen. Del zborovanja je potekal v obliki okrogle mize, pod vodstvom pobudnika Marjana Drnovška in Zveze zgodovinskih društev. Odziv arhivistov je bil velik, na žalost pa tega ne moremo reči za zgodovinarje.

Mednarodna posvetovanja, zborovanja, kongresi in konference

V letu 2000 smo bili navzoči:

- na XIV. mednarodnem kongresu v **Sevillii** v Španiji, ki je potekal od 21. do 26. oktobra. Udeležili so se ga Metka Bukošek, Bojan Cvelfar, Gorazd Stariha ter Daniela Juričič - Čargo;
- v **Radencih** na Sodobnih arhivih v dneh od 12. do 14. aprila; društvo je zastopal Miran Kafol;
- na 71. nemških arhivskih dnevih v **Nürnbergu**, ki so potekali od 10. do 13. oktobra. Zastopala nas je Kristina Šamperl - Purg.
- v **Alberti** v Kanadi je v dneh od 24. do 31. oktobra potekal kongres, imenovan Congress of the social sciences and humanities.

Leta 2001 smo bili navzoči:

- na IV. povojnem posvetovanju arhivskih delavcev BiH, ki je bilo od 18. do 19. januarja 2001 v **Olovu**. Udeležila sta se ga Žare Štrumbl in Gašper Šmid;
- v **Firencah**, kjer je od 31. maja do 2. junija potekala VI. evropska konferenca. Dan pred začetkom konference je zasedala na novo ustanovljena Skupščina ICA/EURBICA. Poleg udeležbe na evropski konferenci sem se udeležila tudi skupščine, in sicer kot predstavnica kategorije B (nacionalna arhivska združenja);
- na 72. nemških arhivskih dnevih, ki so potekali od 19. do 21. septembra v mestecu **Cottbus**. Posvetovanja se je udeležil Matevž Košir;
- Avstrijci so si za svoje posvetovanje od 26. do 28. oktobra izbrali kar glavno mesto Dunaj. Na njem nas je zastopal Marjan Vogrin;
- visoko na severu, v **Reykjaviku**, je od 10. do 13. oktobra potekala 35. mednarodna konferenca Društvo sem zastopala sama. Zadnji dan je bil namenjen delegatom CITRE ter Sekciji profesionalnih združenj, katere člani smo sedaj tudi mi;
- kot zadnjega pa naj omenim 1. Kongres hrvaških arhivistov, ki je potekal od 25. do 27. oktobra v **Zagrebu**. Udeležili smo se ga Metka Bukošek, Vesna Gotovina ter Žare Štrumbl.

Poleg redne dejavnosti se Arhivsko društvo Slovenije ukvarja z več zadevami, ki so ravno tako pomembne za njegovo delovanje. Naj jih naštejemo v nekaj zaokroženih točkah:

Aškerčeve nagrade: O njih je bilo že veliko napisanega in povedanega, zato bom kratka. Za leto 2002 se nam obeta, da stvar izpeljemo (vsaj po obljubah Cirila Baškoviča). Napravili smo finančni načrt in zaprosili za sredstva.

Humanitarna dejavnost: Tudi o tem je bilo že veliko povedanega, zato naj samo omenim zbiranje sredstev za pomoč ljudem, ki so bili žrtve naravne katastrofe v Logu pod Mangrtom.

Sindikalna dejavnost: Arhivsko društvo je začelo akcijo za vključitev v sindikat SVIZ-a. Tako smo poskrbeli za organiziranost tistih članov, ki niso bili vključeni v noben sindikat.

Arhivski strokovni ekskurziji: V letu 2000 smo obiskali **Peking**. Bili smo gostje Glavnega zgodovinskega arhiva Kitajske v Pekingu, seveda pa ob tem nismo zamudili ogleda zgodovinskih znamenitosti, ki jih glavno mesto v izobilju ponuja. V letu 2001 smo potovali v Črno Goro, kjer smo bili gostje črnogorskega državnega arhiva. Pod vodstvom tamkajšnjih arhivistov smo si ogledali lepote Črne Gore in odnesli spomine na nepozabna doživetja.

Spletna stran: Pa jo imamo, sicer še ne povsem izpopolnjeno, vendar uporabno. Najdete nas na naslovu www.zal-lj.si/ads/. Vabim vas k sodelovanju z vašimi idejami in predlogi.

Projekt Pulman (Public Libraries Mobilising Advanced Networks) 2001/3: V letu 2001 smo se temu projektu pridružili tudi mi. Projekt deluje v okviru raziskovalnega programa Evropske komisije v sklopu Uporabnikom prijazna informacijska družba. Predvsem je namenjen knjižnicam, vendar je bilo sklenjeno, da svojo mrežo razširi in vključi še muzeje in arhive. V projektu sodeluje že 26 držav. Naj naštejemo samo nekaj poglobitvenih nalog projekta: priprava in izdaja elektronskih priročnikov, organizacija konference, na kateri bodo predstavljeni priročniki, organizacija vseevropske konference leta 2003, na katero bodo povabljeni predstavniki knjižnic, muzejev in arhivov, priprava spletne strani Register učenja na daljavo, ki bo ponujala preprost dostop do gradiva in informacij o splošnih knjižnicah, muzejih in arhivih, priprava elektronskega časopisa štirikrat na leto in tako naprej.

Radenci 2002: Verjetno omemba tega projekta na tem mestu ni najprimernejša, pa naj kljub temu povem, da spet nastopamo v vlogi podpornega člana tega zborovanja. Arhivsko društvo Slovenije je bilo na prvih zborovanjih soorganizator projekta "**Radenci**", v poznejših pa je bilo iz te vloge izrinjeno. Na prošnjo Pokrajinskega arhiva v Mariboru, da se znova pridružimo kot soorganizatorji, smo se odzvali pozitivno.

Sponsoriranje ADS: Leta 2001 smo začeli poskusno iskati sponzorje, ki naj bi poskrbeli za dotok dodatnih sredstev, ki so tako kot v vsaki dejavnosti prepotrebna in nikoli odveč. Zakaj jih omenjam? Iz preprostega razloga – ker je vsak tolar na ta način težko prislužen in zahteva veliko časa in volje. Seveda smo jim za protiuslugo ponudili prostor za reklamiranje v naših Arhivih.

Posodobljeno poslovanje: Gotovo ste že opazili, da imajo naši dopisi logotip, izdelali smo tudi vizitke. Načrtovali smo sicer izdelavo tako imenovane celostne podobe, vendar nismo dobili oblikovalca, ki bi to napravil za ceno, ki jo lahko plača društvo (beri: zastoj).

Seje direktorjev: Dosegli smo, da so nas direktorji

povabili medse in smo tako seznanjeni z vsemi aktualnimi strokovnimi vprašanji.

Kaj naj vam povem za konec? V poročilu sem zajela le najbolj temeljne dejavnosti in naloge, ki jih je opravljalo arhivsko društvo v zadnjem mandatnem obdobju. Zahvaljujem se vsem, ki ste sodelovali pri oblikovanju vsebin našega programa in pomagali pri njegovi uresničitvi. Upam, da smo upoštevali vaše predloge in poskrbeli za njihovo izvedbo. Iz programa je razvidno, da je dejavnost našega društva bogata in včasih že presega mejo neprofesionalnega. Z izvršnim odborom smo se trudili, da smo obogatili vsebine in skušali misli s papirjev udejanjiti. To nam je večinoma tudi uspelo, za zadeve, ki so ostale, pa ni nikoli prepozno.

Metka Bukošek

Prvi hrvaški arhivski kongres v Zagrebu

Pa jim je uspelo! Prvi kongres hrvaških arhivistov je potekal od 25. do 27. oktobra 2001. Za mesto izvedbe si je simbolično izbral metropolo, Zagreb. S tem simboličnim dejanjem naj bi se odprlo novo poglavje v razvoju hrvaške arhivistike. Z zvenečim naslovom Arhivi v novem tisočletju je Arhivskemu društvu Hrvaške uspelo privabiti veliko število udeležencev. Poleg 238 prijavljenih jih je bilo še mnogo, ki so se kongresu pridružili brez prijave. Med domačimi arhivisti so se znašli tudi številni gostje iz tujine. Tako najdemo med udeleženci predstavnike Nemčije, Nizozemske, Švice, Madžarske, Poljske, Rusije, Slovenije, Italije, Makedonije, Srbije, Črne Gore, Bosne in Hercegovine ter Albanije. Seveda je bil to tudi namen organizatorjev. Z odlično, tako organizacijsko kot tudi strokovno izvedbo kongresa, ki je nadomestil dosedanja vsakoletna zborovanja, so prenesli misli o svoji dosedanji in prihodnji dejavnosti daleč čez svoje meje. Temu velikemu dogodku smo se pridružili tudi mi. Slovenijo je zastopalo kar sedem udeležencev. Večina res le prvi dan, toda dva sva spremljala potek konference do njenega sklepnega dejanja.

Kot sem že omenila, je bil naslov kongresa zelo širok. Zajemal je zelo veliko arhivskih vprašanj, ki pestijo naše sosede, vendar smo ob pozornem poslušanju lahko ugotovili, da je njihova problematika kljub nekaterim posebnostim podobna naši in problematiki še marsikatero države, zastopane na kongresu. Predavanja so bila razdeljena na posamezne skupine. V prvem delu so bila predavanja s temo Arhivska služba na Hrvaškem: stanje in možnosti razvoja. Drugi del je obsegal obravnavo arhivov in ustvarjalcev ter njihove povezanosti in medsebojne odvisnosti, tretji del pa vprašanja arhivov in informacijske tehnologije. Priveditelji so organizirali tudi dve okrogli mizi. Prva je obravnavala temo Arhivi in ustvarjalci: današnje stanje in upanja za prihodnost, druga pa Arhive in uporabnike.

Ker je bilo ob dveh okroglih mizah še osemnajst obširnih referatov, se bom omejila na predstavitev le nekaterih najodmevnejših. Prvo dopoldne je bilo poleg protokolarnega dela namenjeno naslovnim temam. V uvodnem referatu se je **Josip Kolanovič** ozrl v preteklost in v nekaj poglobitvenih črticah orisal nekaj osnovnih razvojnih faz hrvaške arhivske stroke od začetka devetnajstega stoletja do zadnje, z Zakonom o arhivskem gradivu in arhivih iz leta 1997 urejene arhivske službe. Predstavil je sestavo njihove arhivske službe, ki pripravlja temelje za ustanovitev upravnega, nadzornega, strokovnega in znanstvenega središča (arhivsko upravo, ki bo usklajevala, usmerjala in strokovno premikala njen razvoj). Po drugi strani pa si na Hrvaškem prizadevajo za vse večjo decentralizacijo službe in ustanavljanje specializiranih arhivov, ki bodo pristojni za različne dejavnosti (univerzo, gospodarstvo, medije idr.). Gospod Kolanovič je opozoril tudi na potrebo po tesnem povezovanju, sodelovanju in usklajevanju z ustvarjalci arhivskega gradiva in arhivov ter hkrati poudaril pomen novih informacijskih medijev in nakazal vključevanje arhivov v proces informatizacije. V sklepnih mislih je predstavil novo usmeritev arhivske službe, ki se odraža v nekaj temeljnih točkah: sprejemanje pravne regulative, učinkovito in moderno sestavo izobraževanja, hkrati pa vrednotenje arhivske službe kot kulturne dediščine.

Melina Lučić je v referatu predstavila področje izobrazbe arhivistov. Prikazala je razvoj izobraževanja arhivistov na Hrvaškem in to vzporejala s prakso izobraževanja drugod po svetu. Ugotovila je odmike od nekaterih evropskih in svetovnih sistemov izobraževanja. Poudarila je, da so na razvoj arhivske stroke v zadnjih dvajsetih letih vplivala stališča zgodovinarjev in informatikov, zato tudi posebnega študija arhivistike na Hrvaškem ni. Izobraževanje za potrebe arhivske stroke poteka pri Referalnem centru za študij bibliotekarstva, dokumentacije in informacijskih znanosti na Univerzi v Zagrebu, na Fakulteti za organizacijo in informatiko v Varaždinu in podiplomskem študiju pomožnih zgodovinskih znanosti s specializacijo arhivistike na Filozofski fakulteti v Zadru, študiju na Oddelku za informacijske znanosti na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Opozorila je na problem arhivistike, ki jo obravnavajo le kot eno izmed pomožnih ved zgodovine ali kot del informacijskih znanosti, ki bolj kot ne zavira razvoj arhivskega izobraževanja.

Ornata Tadin se je osredotočila na specialne arhive, njihovo mesto in vlogo v državi. Spraševala se je, ali so specialni arhivi podvrženi modernim standardom, ki jih predvideva arhivska stroka, tako na ravni arhivskega gradiva kot tudi pri izdelavi arhivskih pomagal. Opozarjala je na problem arhivistične izobrazbe delavcev specializiranih arhivov in iskala povezavo na ravni stroke z preostalimi člani arhivske skupnosti in končno ugotavljala, ali se le-ti v to skupnost tudi uvrščajo.

Zelo zanimivo je bilo predavanje **Vide Pavliček**. Gospa Pavliček je obravnavala prostor kot prednostno razvojno vprašanje hrvaške arhivske službe. Kljub nenehnemu opozarjanju na večno težavo kroničnega

pomanjkanja prostora (danes vsem arhivom skupaj primanjkuje okoli 3600 m²), slabo kakovost prostora (približno 20 odstotkov arhivov ima probleme z vlago ali s statiko), problemom pomanjkanja opreme za prostore in drugim ni videti hitrega izhoda, posebno ker ni načrtnega, dolgoročnega pristopa same arhivske službe k tej problematiki. Gospa Pavliček si prizadeva za reševanje problemov na ravni države kot lastnice ustanove, zadolžene tako za njeno materialno zaščito kot tudi za prostorsko namestitvev. Na področju strokovno-tehničnih in arhitektonskih rešitev predlaga uporabo izkušenj in znanja drugih držav, ki so že reševale ta problem. Vsekakor pa mora praksa omogočiti tesno sodelovanje arhivista in arhitekta. Rezultati tega bodo omogočali zagotovitev modernih pogojev uporabe arhivskega gradiva ter optimalne pogoje za njegovo zaščito in varnost.

Dopoldanski del je zaključila **Tatjana Mušnjak**, in sicer s predavanjem o problemih pospešenega propadanja zapisov na kislem papirju. Opozorila je na problem papirja, narejenega iz lesne mase, ki vsebuje ogromno kisline in na katerem so v zadnjih sto letih natiskali milijone zapisov. To težavo še povečuje vse več kislil onesnaževalcev, ki jih vsebuje zrak. Zaradi tega je bilo treba uvesti nekatere moderne metode konserviranja zapisov na kislem papirju in le-te je gospa Mušnjak predstavila na tem predavanju.

Davorin Eržišnik je predstavil aktualno temo arhivistične stroke, in sicer problem nastajanja dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih ter vlogo in položaj arhivske službe. Nastajajo novi alternativni zapisi na elektronskih medijih, s tem pa tudi vprašanja vrednotenja teh dokumentov. Zajeti so vsi mediji na papirju, mikrofilmu in elektronskih zapisih, še posebne pozornosti pa so vredni primeri skeniranih dokumentov (ko se zaradi varnosti in dokazne vrednosti hranijo originalni primerki). Tako nastajata dva vzporedna arhiva: eden na elektronskih medijih, drugi pa na tradicionalni način. Gospod Eržišnik je poudaril, da je prva naloga arhivske službe ta, da ves čas spremlja razvoj elektronskih medijev in je z njim vedno seznanjena. Tradicionalna vloga, ki jo je doslej imela arhivska služba, se je toliko spremenila, da zdaj arhivist ne vstopi šele na koncu nekega cikla (ko je dokument že arhiviran), temveč dejavno vstopi že pri projektiranju tega dokumenta. Seveda se bo moralo v prihodnosti še marsikaj spremeniti, predvsem v uradniškem poslovanju. Po drugi strani pa bi bilo dobro razmišljati tudi o spremembah strukture zaposlenih v arhivskih ustanovah ter jih dopolniti z delavci s področja informacijskih znanosti in informatike. Avtor predlaga spodbujanje boljšega sodelovanja, ne pa večanja nadzora. Boljši nadzor naj bo le posledica dobrega sodelovanja.

Ivana Hedbeli se je osredotočila na problem privatnega arhivskega gradiva. Napravila je podroben pregled stanja gradiva na terenu, obstoječih zakonskih predpisov, metodologije kategorizacije privatnih imetnikov, splošnih in posebnih list za nekatere vrste privatnih ustvarjalcev ter govorila o (ne)uspehu arhivske službe, da prihodnjim generacijam omogoči obstoj in dostopnost tega pomembnega dela "narodovega spo-

mina". Kljub temu da zakon izenačuje privatno in javno gradivo, pa kaže praksa veliko pomanjkljivosti. Gospa Hedbeli je pokazala mnogo kritičnih točk, ki pa arhivistom iz drugih držav niso bile neznanca. Naj omenim le nekatere: pomanjkanje zavesti privatnih ustvarjalcev, strokovna usposobljenost delavcev, ki delajo v pisarnah pri privatnih ustvarjalcih, problem gradiva v primeru prenehanja delovanja privatnih ustvarjalcev, uporabljanje privatnega gradiva. Opozorila je, da je treba te odnose urediti z novo zakonodajo.

Tomislav Čepulić je predstavil mednarodne standarde ISO/DIS 15489. Prikazal je njihovo pot od nastanka leta 1996 v Avstraliji do sprejetja delovne različice leta 1998. Zajel je vseh enajst poglavij, iz katerih je ta standard sestavljen. Omenil je cilje, ki jih s standardom želijo doseči, napotila na druge ISO standarde, ki so pomembni za upravljanje s spisi, procese in nadzor upravljanja s spisi, določa spise, ki bodo zajeti v sistem, roke hrambe, registracijo, klasifikacijo, odlaganje, pristop, spremljanje postopkov s spisi, nadzor nad sistemom, usposabljanje ljudi za delo z njim in podobno.

Klasifikacijski sistem je bil tema **Snežane Zgorelec**. Poudarila je potrebo po kakovostnem upravljanju s spisi v vseh fazah njihovega življenjskega cikla. Uporaba preglednega klasifikacijskega sistema ustvarjalcu omogoča, da vsak spis uvrsti v določeno skupino in ga pozneje, če je treba, brez težav najde. Tak sistem omogoča dober pregled in jasno postavljanje rokov hranjenja gradiva nekaterih vrst, na drugi strani pa omogoča redno vrednotenje in izločanje gradiva. Gospa Zgorelec je poudarila, da v svetu uporabljajo različne klasifikacijske sisteme. Po njenem mnenju je vloga arhivov strukturiranje klasifikacijskih sistemov, ta pa se bo pokazala pri določanju vrst na področju administrativnih funkcij. Ob tem bi morali arhivi sočasno utrjevati standarde za razvoj klasifikacijskih sistemov tudi na institucionalnem področju, ki jih postavljajo sami ustvarjalci.

Seveda tudi pri naših sosedih intenzivno razvijajo informacijske sisteme. Del predavanj je bil namenjen ravno temu področju. **Jozo Ivanovič** je predstavil sheme metapodatkov pri upravljanju z dokumenti. Poudaril je, da so sheme vedno povezane s komunikacijo, se pravi da določajo način sporazumevanja in izmenjave podatkov in dokumentov med posamezniki, ustanovami in komunikacijsko usposobljenimi uradi. Nastaja več različnih shem, ki so specifične za posamezno področje oziroma za posamezno ustanovo. Gospod Ivanovič ugotavlja, da ni mogoče pričakovati razvoja neke večnamenske sheme.

Nekaj temeljnih misli o ustvarjanju, upravljanju in zaščiti digitalnih zapisov je predstavila **María Guercio**. O pravnih vprašanjih, ki so povezana z avtentičnostjo elektronskih zapisov, je razpravljala **Josef Zwicker**, o integraciji elektronskih dokumentov v pisarnah Državnega zavoda za intelektualno lastnino pa **Vesna Černelč - Marjanovič**, **Darinka Vedrinar** in **Ivana Čukman - Batinič**.

Zvonimir Baričević je predstavil hibridno reprografijo kot eno izmed tehnik, ki ustrezajo visokim

kriterijem zaščite arhivskega gradiva. Hibridna reprografija zajema prednosti analognega in digitalnega slikovnega zapisovanja zapisa, ki je kot tak najvarnejša in najučinkovitejša oblika zaščitenega in varnega snemanja arhivskega gradiva. Gospod Baričevič je opozarjal, da je začetni vložek v to tehnologijo sicer visok, vendar se v nekaj letih amortizira.

Kot zadnjega naj omenim še **Mata Kukljico**. Gospod Kukljica je predstavil nove pristope k zaščiti filmskega gradiva, ki so plod znanstvenih raziskovanj in izkustev evropskih filmskih arhivov. Opozoril je na katastrofalno nevarnost izgube tovrstne kulturne dediščine, saj ji do leta 2010 preti od 30-50 odstotno uničenje. Podatek, ob katerem se je vredno zamisliti. Tako obstaja razlog, da si filmski arhivi izoblikujejo dolgoročno politiko zaščite in restavracije filmskega gradiva, ki bo temeljila na letni prioriteti ali celo na hitrem posredovanju za posebno ogroženo filmsko gradivo.

Zadnji dan je bil posvečen turističnim užitkom. Organizatorji so popeljali svoje goste v nacionalni park Plitvičkih jezer. Tako so na prijeten način zaokrožili svoj kongres in udeležence pospremili s prijetnimi spomini.

Metka Bukošek

29. avstrijski arhivski dan, Dunaj, 26. do 28. september 2001

Prireditelja 29. avstrijskega arhivskega dneva na Dunaju sta bila Društvo avstrijskih arhivark in arhivarjev (Verband österreichischer Archivarinnen und Archivare) ter Mestni in deželni arhiv na Dunaju (Wiener Stadt- und Landesarchiv). Zasedanja so se udeležili predstavniki Avstrije, Madžarske, Češke, Švice, Bosne in Hercegovine, Nemčije ter Slovenije.

Prvi dan je bil na sporedu kolokvij delovne skupnosti srednjeevropskih arhivskih društev, ki so se ga udeležili le posamezniki s posebnim povabilom. Po kolokvijju je bila slovesnost ob odprtju nove zgradbe in prostorov dunajskega Mestnega in deželnega arhiva (Gasometer); slavnostni govorniki so bili deželni glavar in župan mesta Dunaja dr. Michael Häupl, predstavnik mestnega sveta na področju kulture in gospodarstva mag. dr. Andreas Mailath-Pokorny ter direktor dunajskega Mestnega in deželnega arhiva dr. Ferdinand Opll.

Osrednja tema zasedanj 29. avstrijskega arhivskega dneva je bila arhivska organizacija na začetku tretjega tisočletja (Archivorganisation am Beginn des 3. Jahrtausends).

Uvodni referat o arhivskih nalogah v avstrijskem arhivskem pravu je imel dr. Lorenz Mikoletzky (generalni direktor Državnega arhiva na Dunaju). Predstavil je avstrijsko zvezno arhivsko pravo in prav posebej zvezni arhivski zakon, ki je začel veljati 1. januarja 2000. Dr. Franz Sturm, predstavnik urada

deželnega glavarstva v Celovcu, je predstavil koroški deželni arhivski zakon (das Kärntner Landesarchivgesetz). Ta zakon je začel veljati januarja 1997 in je bil prvi tovrstni zakon v Avstriji. Dr. Sturm je poudaril podobnost koncepta zakona v primerjavi z deželno upravo. Podoben referat je imel dr. Ferdinand Opll, direktor Mestnega in deželnega arhiva na Dunaju, in sicer je predstavil Dunajski arhivski zakon (das Wiener Archivgesetz) in njegov vpliv na prenos arhivskih nalog. Po končani predstavitvi referata se je začela diskusija.

V popoldanskem delu zasedanja s temo organizacijskega obvladovanja aktualnih arhivskih nalog je dr. Walter Brunner, direktor Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, predstavil notranjo organizacijo in osebni management v novem Štajerskem deželnem arhivu. Prikazana je bila struktura razdelitve arhivske uprave v skupine referatov in podreferatov. Prva referatna skupina obsega državne arhive, druga deželne arhive ter tretja arhivsko tehniko, ohranjanje fondov in informacijski management. Vsaka od teh skupin ima še podskupine.

Sledil je referat dr. Heinricha Berga iz Mestnega in deželnega arhiva na Dunaju, v katerem je ta opozoril na vlogo in osebno prizadevanje arhivistov v avstrijskih arhivih. Dr. Johannes Ebner iz Škofijskega arhiva v Linzu je predstavil današnje razmere v avstrijskih škofijskih arhivih. Meje škofijskih arhivov se ujemajo z mejami avstrijskih dežel. Preorganizacija škofijskih arhivov se je začela leta 1979, tako prostorsko kakor tudi z dodatnim delovnim osebjem. Veliko delo opravljajo tudi posamezni duhovniki po župnijah, ob pomoči tako imenovanega "osnovnega informacijskega paketa", organizirajo pa tudi redne študijske dneve. Zakon o poslovanju škofijskih arhivov je bil sprejet leta 1997 (Ordnung zur Sicherung und Nutzung der Archive der katholischen Kirche).

Referata dr. Christiana Fornwagnerja iz Tirolskega deželnega arhiva v Innsbrucku, o pergamentu, papirju in elektronskih podatkovnih nosilcih ter perspektivah Tirolskega deželnega arhiva, zaradi bolezni predavatelja nismo slišali. Namesto tega so dr. Herwig Jobst, dr. Brigitte Pellar in Elisabeth Tuschl skupaj predstavili opremljenost in razdelitev delavske komore (Arbeitskammer – AK) v Mestnem in deželnem arhivu na Dunaju. Zvečer je udeležence, v rotovski kleti, sprejelo mesto Dunaj s svojim županom.

Zadnji dan posvetovanja so bili na vrsti referati o vrednotenju arhivskih nalog v okviru organizacije arhivov. Dr. Anton Eggendorfer, direktor Spodnjeavstrijskega deželnega arhiva v St. Pöltnu, je povedal, kakšne so nove arhivske naloge javnega interesa. Poudaril je predvsem nepripravljenost avstrijskih arhivov na aktualno soočenje s problemi "Zgodovinske komisije", "Premoženjsko odškodnino nacističnega časa", "Odškodnino žrtvam holokavsta" ter "Odškodnino prisilnih delavcev". Povedal je, kako se lahko srednje velik arhiv spoprije s takšno problematiko, ter predstavil delovanje projekta zaposlovanja mladih brezposelnih zgodovinarjev pri raziskovanju krajevne zgodovine, urejanju občinskih arhivov, izdelovanju krajevnih kronik, sodelovanju pri razstavah itd.

Dr. Fritz Koller iz Mestnega arhiva v Salzburgu je v referatu z naslovom *Položaj arhivov v okviru javne uprave* poudaril, da mora arhivist pri tem delu reševati po večini administrativne stvari, povezane z avstrijskim upravnim pravom.

Zadnji referat je imel dr. Alois Niederstätter iz Vorarlberškega deželnega arhiva v Bregenzu, in sicer je predstavil svoja opažanja k vrednotenju delovnih mest in reformam plač v Vorarlberškem deželnem arhivu Bregenz in v deželni upravi nasploh. Reforma plač je začela veljati 1. januarja 2001 za vse, ki so zaposleni od 1. junija 2000, in delavce razvršča v 29 različnih plačilnih razredov.

Na koncu je bilo generalno zborovanje združenja avstrijskih arhivark in arhivarjev, na katero so imeli vstop le povabljeni gostje.

Končna ocena 29. avstrijskega dneva je, da so avstrijski arhivi dobro organizirani, da imajo skoraj vsi nove arhivske prostore, da imajo zelo sposobne in strokovno usposobljene arhivske delavce, predvsem pa veliko finančno in politično podporo posameznih avstrijskih dežel in mest pri zastavljanju svojih ciljev.

Ivan Fras

4. povojno zborovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine

Organizatorja četrtega povojnega posvetovanja sta bila Društvo arhivskih delavcev BiH in Zgodovinski arhiv Sarajevo. Posvetovanje je bilo od 18. do 19. januarja 2001 v Olovu in je bilo razdeljeno v dva sklopa.

Prvi sklop je obravnaval valorizacijo in kategorizacijo dokumentarnega in arhivskega gradiva Bosne in Hercegovine. Predavatelji so bili:

- Dr. Azem Kožar, Problematika valorizacije arhivskega gradiva Bosne in Hercegovine;
- Mina Kujović, O valorizaciji in kategorizaciji arhivskega gradiva v Arhivu Bosne in Hercegovine;
- Muhamed Musa, Valorizacija in kategorizacija arhivskega gradiva v glavnih pisarnah;
- Izet Šabotić, Valorizacija in kategorizacija dokumentarnega gradiva v glavnih pisarnah v gospodarstvu;
- Sejdalija Gušić, Valorizacija in kategorizacija arhivskega gradiva, ki je nastalo v obdobju turške uprave v Bosni in Hercegovini (zaradi njegove odsotnosti je predavanje predstavil Mustafa Dervišević);
- Reska Mehdin, Valorizacija in kategorizacija arhivskega gradiva v Arhivu USK Bihać (Arhiv unsko-sanskega kantona Bihać);
- Ismet Šemić, Vrednotenje arhivskega gradiva, shranjenega na sodobnih medijih;
- Žarko Štrumbl, Vrednotenje arhivskega gradiva z vidika prevzemanja v arhiv (izkušnje Slovenije in Avstrije);

- Gašper Šmid*, Vrednotenje arhivskega gradiva za dokazovanje pravic državljanov (primer iz Arhiva Republike Slovenije).

Druga tema se je nanašala na vprašanje arhivske službe Bosne in Hercegovine. To problematiko je predstavil Matko Kovačević v predavanju z naslovom *O nekaterih aktualnih vprašanjih arhivske službe BiH* (filmski arhiv, reprivatizacija, prevzemanje gradiva Zavoda za plačilni promet in Narodne banke Sarajevo, položaj arhiva BiH ipd.).

Celotna problematika valorizacije arhivskega gradiva Bosne in Hercegovine, predstavljena v referatih, se je nanašala na gradivo v arhivih in na gradivo, ki ga še vedno hranijo ustvarjalci.

Predstavljeni so bili predlogi za obvezno skupno soglasje in za možnost skrajševanja rokov hrambe posameznih dokumentov. Temeljno načelo valorizacije – kategorizacije arhivskega gradiva je skrajševanje rokov hranjenja; to je v tem hipu edino sprejemljivo v arhivih, in sicer zato, ker se samo v arhivih lahko določi in ker arhivi poznajo stanje arhivskega gradiva tudi pri drugih imetnikih, ki so bili zaradi agresije na R BiH uničeni. Zato je zdaj treba uporabljati posamezna gradiva, ki imajo krajši rok hranjenja in s tem dopolniti posamezne fondse s tako imenovanim presežkom gradiva iz drugih fondov, ki pa niso neposredno povezani z njihovim delovanjem.

Ugotovljeno je bilo, da imajo vsi arhivi največje težave z zagotavljanjem primernega prostora z opremo, in izrečen je bil sklep o izvajanju širše družbene dejavnosti na celotnem območju države z dokazovanjem pomembnosti funkcij in potreb, ki jih imajo arhivi. Obveznosti, ki jih bodo imeli arhivi v prihodnosti, in količina arhivskega gradiva, ki ga bo treba prevzeti in deponirati v posamezne prostore, zelo presega današnje stanje, saj je po nekaterih izračunih treba sprejeti petkrat več arhivskega gradiva, kot pa so ga prevzeli v zadnjih petdesetih letih, in ga deponirati v arhive. V samih arhivih bo treba zagotoviti prostor za gradivo s krajšimi roki hranjenja in še posebno skrb posvetiti gradivu novejšega obdobja: gradivu DPO, gospodarstva in drugih področij in ustanov. Določena je bila stvarna vrednost fondov v arhivih in tudi pomembnost gradiva, ki še ni bilo prevzeto in je še vedno pri ustvarjalcih v glavnih pisarnah (registraturah) ter povezana z vsakodneвно uporabo fizičnih in pravnih oseb: vsako leto imajo okoli pet tisoč zahtev. Eno pomembnejših vprašanj je vse večja potreba po primernem strokovnem kadru v arhivih, in sicer zaradi odhoda starih delavcev v pokoj, pa tudi zapuščenje delovnih mest zaradi agresije in raznih prekvalifikacij. S tega zornega kota je treba zagotoviti še materialna sredstva za izboljšanje osebnih dohodkov in zagotoviti stanovanje. Posvetovanje je bilo obogateno z izkušnjami arhivistov iz Slovenije, ki so povedali, kako sami prevzemajo gradivo v svoje arhive oziroma rešujejo zahteve fizičnih in pravnih oseb.

Vse več gradiva nastaja na sodobnih medijih, to pa je končno opozorilo na problematiko in potrebo po

* V Publikaciji Arhivska praksa, zv. 4, Tuzla 2001, je na str. 163 napačno navedeno Gerhard Šmid, namesto Gašper Šmid.

reševanju tudi teh vprašanj glede opreme, zaščite, rokov hrambe in tudi hranjenja samega. V arhivistiki v BiH se poleg klasičnega arhiviranja uveljavljata tudi analogno in digitalno arhiviranje – tezavriranje (shranjevanje) na sodobnih medijih. Ti sodobni mediji se kot nosilci tezavriranja (shranjevanja) gradiva povezujejo z računalniško tehniko in tako dobimo veliko učinkovitejše arhivske sisteme. Zgled teh tehnologij pa ne pomeni tudi samodejnega uničevanja izvorne dokumentacije. Originalna dokumentacija se prenaša na sodobne medije, originali se hranijo v druge namene, kot so razstave, neposredna uporaba originalov v raznih upravnih in sodnih postopkih v smislu preverjanja njihove avtentičnosti. Informacijska tehnologija postaja tehnologija v primerih sodobnih medijev za shranjevanje zapisov na papirnatih nosilcih, ki dlje ohranja kakovost zapisa od tistega, ki je bil tezavriran (shranjen) na papirju. Vse to govori o obdobju informacijske pismenosti, ki pa je ni mogoče prestaviti niti na eno področje življenja zunaj njenega obsega.

Za arhivske delavce v BiH so zdaj težki časi in veliko delovne obveznosti je namenjeno iskanju najboljših organizacijskih rešitev, dogovarjanju okrog razdelitve arhivskega gradiva, pa tudi dela s samim gradivom v arhivih in zunaj njih.

Udeleženci posvetovanja so se seznanili še z aktualnimi vprašanji arhivske službe v BiH, posebno s problemom privatizacije, prevzemanjem arhivskega gradiva od delovnih organizacij, ki so prenehale delovati, in dogovorjeno je bilo, da bo omenjeni temi namenjena tudi Okrogla miza v Sarajevu.

Po posvetovanju je bila še konferenca Društva arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine. Temeljni sklep je bil, da je treba nekako pokazati na nepretrganost delovanja društva, in sicer tako, da prihodnje zborovanje ne bo peto povojno, ampak se bo imenovalo 14. posvetovanje arhivskih delavcev BiH.

*Žarko Štrumbi
Gašper Šmid*

14. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – Arhivska praksa 2001

Zgodovinski arhiv Tuzla in Društvo arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – Sekcija Tuzla sta 9. novembra 2001 v Tuzli pripravila 14. posvetovanje – "Arhivska praksa 2001". Uvodno predavanje je imel dr. Azem Kožar, arhivski svetnik, direktor Zgodovinskega arhiva Tuzla in predsednik organizacijskega odbora. Posvetovanje je slavnostno odprl minister za šolstvo, izobraževanje, znanost, kulturo in šport tuzlanskega kantona. Udeležencev je bilo več kot 300. Udeležba je bila tako polnoštevilna, zlasti zato, ker je bilo posvetovanje ovrednoteno s točkami za napredovanje v plačilnih razredih – zato so vsi udeleženci po končanem posvetovanju tudi dobili potrdila o

udeležbi. Predavatelji so bili tudi iz tujine, in sicer iz Slovenije, Hrvaške in Avstrije, tako da je bilo posvetovanje pravzaprav mednarodno. Predavatelja dr. Miroslav Novak in dr. Peter Wiesflecker sta imela še predavanja za študente arhivistike na Filozofski fakulteti v Tuzli.

Posvetovanje je bilo razdeljeno na tri teme, in sicer:

1. Prehodne (tranzicijske) spremembe in dokumentarno gradivo. Referate s to temo so imeli:
 - Doc. dr. Salih Jalimam, Filozofska fakulteta Tuzla: Arhivistika in zgodovina;
 - Prof. dr. Azem Kožar: Oblike varovanja ogroženega dokumentarnega gradiva (referat je poudaril predvsem ogroženost dokumentarnega in arhivskega gradiva, nastalega v organizacijah ali upravnih organih, ki so prenehali z delovati zaradi raznih reorganizacij, ter prehoda družbenega in državnega gradiva v privatno lastnino);
 - Dušan Vržina, arhivski svetnik, Arhiv Republike Srbije, Banja Luka: Problemi delovanja arhivske službe v Republiki Srbski (predavatelj je predstavil srbsko zakonsko podlago za delovanje arhivske mreže v Republiki Srbski);
 - Marko Landeka, arhivist, Državni arhiv Osijek: Problemi varovanja dokumentarnega gradiva na območju Državnega arhiva v Osijeku;
 - Dr. Miroslav Novak, arhivski svetovalec, Pokrajinski arhiv Maribor: Prednosti in pasti prevzemanja arhivskega gradiva na sodobnih medijih.
2. Arhivsko gradivo in zasebne pravice državljanov. To tematiko so predstavili:
 - Izet Šabotič, arhivist, Zgodovinski arhiv Tuzla: Upravna funkcija arhivov v Bosni in Hercegovini;
 - Dr. Peter Wiesflecker, profesor Univerze v Gradcu, Državni arhiv Štajerske v Gradcu: Arhiv in javnost na primeru Državnega arhiva Štajerske;
 - Ešefa Begović, arhivist, Zgodovinski arhiv Tuzla: Potrebe občanov po dokazih iz arhivskega gradiva (izkušnje iz Arhiva v Tuzli);
 - Enver Čengić, vodja delovne skupine Programske dokumentacije Televizije BiH v Sarajevu: Arhiv Televizije Bosne in Hercegovine v funkciji uresničevanja potreb občanov;
 - Emina Turbič, vodja Odseka za občo upravo občine Gradačac: Pomen dokumentarnega gradiva za reševanja premoženjskopравnih zadev občanov.
3. Aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse. Referate s to temo so imeli:
 - Doc. dr. Nail Kurtić, Filozofska fakulteta Tuzla: Informacijski učinki arhivistike in dokumentalistike;
 - Vesna Gotovina in Žarko Štrumbi, Arhiv RS: Standardizacija na področju pisarniškega poslovanja;
 - Ismet Šemić, direktor sektorja za organizacijo in bančno tehnologijo, BOR banke Sarajevo: Vpliv informacijskih tehnologij na učinkovitost pisarniškega in arhivskega poslovanja;
 - Devleta Filipovič, vodja Filmskega arhiva Kinoteke Bosne in Hercegovine: Filmski arhiv v Bosni in Hercegovini;

- Nijaz Brbutović, arhivist, Zgodovinski arhiv Tuzla: Pregled zakonodaje glede strokovnih izpitov;
- Hadže Kurtović, strokovni sodelavec v Ministrstvu za izobraževanje, znanost, kulturo in šport tuzlanskega kantona: Obveznosti imetnikov dokumentarnega gradiva v smislu določb Zakona o arhivski dejavnosti tuzlanskega kantona.

Sklepe 14. posvetovanja arhivskih delavcev BiH v Tuzli je posredoval dr. Azem Kožar, direktor Zgodovinskega arhiva v Tuzli in hkrati tudi predsednik organizacijskega odbora posvetovanja.

Uradni sklepi 14. posvetovanja "Arhivska praksa 2001" so bili sledeči:

- Samo posvetovanje je pomenilo svojevrsten preobrat v dosedanjem klasičnem arhivističnem delu. Posvečeno je bilo problematiki sodobne arhivske teorije in prakse s poudarkom na informacijskih tehnologijah in na gradivu, ki nastaja na sodobnih medijih. Vse to zahteva hitrejši pretok informacij iz glavne pisarne v arhiv.
- Splošno vprašanje arhivske dejavnosti v prostoru Bosne in Hercegovine se odraža na družbenem statusu le-te. Nekateri arhivi imajo status upravnih organizacij, drugi javnih ustanov v okviru kulture, na nekaterih delih ozemlja pa se arhivska dejavnost sploh ne opravlja. Ves ta zdajšnji nered bi morala urediti država na najvišji ravni in nato ponoviti proces te dejavnosti še na nižjih stopnjah oblasti.
- Vloga arhivov in arhivske dejavnosti je v postopku demokratizacije zelo pomembna, čeprav arhivi temu vprašanju posvečajo veliko pozornost, je nujno potrebna uporaba moderne informacijske tehnologije, da bi se povečala učinkovitost pri delu, s tem pa bi tudi izpolnjevali zahteve državljanov.
- Veliko problemov, ki nastajajo z zapisi na papirju, bi morali ustrezneje rešili ob sodelovanju stroke (to je arhivov), glavnih pisarn (registratur) in države (na vseh ravneh oblasti, od občine do centralnih organov).

*Žarko Štrumbil
Gašper Šmid*

72. nemški arhivski dnevi v Cottbusu

Nemški arhivski dan, ki vsako leto bolj prerašča v mednarodni arhivski strokovni kongres, je bil od 18. do 21. septembra 2001 v nekdanjem vzhodnonemškem mestu Cottbus, ki leži blizu meje s Poljsko. Udeležilo se ga je okoli 650 arhivskih strokovnjakov; predvsem z nemško govorečega prostora, zastopane pa so bile tudi druge evropske države: Danska, Češka, Poljska, Madžarska, Avstrija, Hrvaška in Slovenija. Iz Slovenije sva se ga udeležila mag. Sonja Anžič iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana in dr. Matevž Košir (kot predstavnik Arhivskega društva Slovenije).

V okviru kongresa, ki je potekal v štirih sekcijah, je bila glavna tema "Arhivi in gospostva". Usmerjena

je bila tudi na probleme tako nacionalsocialistične kakor tudi vzhodnonemške arhivske zgodovine. Kakor je že običajno, je svoja zasedanja v času kongresa imelo tudi vseh osem strokovnih skupin, ki delujejo v okviru nemškega arhivskega društva. V avli sejemskega prostora pa je potekal sejem, poimenovan "Archivistica", na katerem so različni proizvajalci predstavljali moderno arhivsko opremo tako za varovanje, zaščito, reproduciranje arhivskega gradiva, kot tudi opremo za pisarniške prostore in zaščitno opremo za zaposlene delavce v arhivih. Ob koncu kongresa je bilo organiziranih več različnih enodnevnih strokovnih ekskurzij.

Na dan prihoda v mesto Cottbus (18. septembra) sva se popoldne udeležila delovnega pogovora, ki so ga organizatorji priredili za tuje udeležence kongresa in je potekal na sejemskega prostoru (tako kot vse druge prireditve v okviru kongresa). Udeležilo se nas ga je okoli dvajset arhivskih delavcev, od tega nekaj predstavnikov nemških in avstrijskih arhivov ter predstavniki iz Češke, Madžarske, Poljske, Hrvaške in Slovenije. Rdeča nit pogovora, ki ga je vodil predsednik nemških arhivarjev dr. Norbert Reimann, je bila: Arhivi in javnost, in sicer je tekel pogovor v smeri izmenjave izkušenj na področju nastopanja in predstavitve arhivov širši javnosti. V okviru nemškega arhivskega društva so že prejšnje leto določili 19. marec kot Dan arhivov z namenom, da naj bi na ta dan vsi arhivi v Nemčiji na široko odprli svoja vrata ter prek medijev (radia, televizije), plakatov in učnih delavnic predstavljali svojo dejavnost širši javnosti. Ob koncu pogovora smo se vsi udeleženci strinjali, da je Dan arhivov treba obdržati in si prizadevati, da bi na ta dan vsi arhivi čim bolj enotno, vendar na različne krajevno najustreznejše načine, razpoznavno nastopili v javnosti in opravljanje svoje pomembne dejavnosti čim bolj predstavili širši javnosti. Delovnemu pogovoru je v mestni hiši sledil sprejem, ki ga je pripravila dežela Brandenburg za tuje goste kongresa. Po kratkem nagovoru župana mesta Cottbusa je bilo ob hladnem bifeju in kozarčku vina dovolj priložnosti za prijeten, sproščen pogovor. Prireditve tega dne so se končale zopet na sejemskega prostoru, kjer je Steffen Kober predstavil zgodovino mesta Cottbus.

Naslednji dan (19. septembra) dopoldne je bila slovesna seja ob odprtju 72. nemškega arhivskega dneva. Navzoče udeležence je najprej pozdravil predsednik nemškega arhivskega društva, že omenjeni dr. Norbert Reimann. Posebej je pozdravil vse navzoče predstavnike tujih arhivskih društev iz Madžarske, Hrvaške, Poljske, Češke in Slovenije. Sledile so pozdravne besede državnega sekretarja na ministrstvu za znanost, raziskovanje in kulturo dr. Christoph Helma, nadžupana mesta Cottbusa Waldemarja Kleinschmidta in predsednika zveznih arhivov prof. dr. Hartmuta Weberja. Dr. Peter Csendes iz Dunajskega mestnega in deželne arhiva se je v imenu udeležencev iz tujih držav zahvalil organizatorju (nemškemu arhivskemu društvu), predstavnikom ministrstva ter mesta Cottbusa za povabilo na ta kongres ter izkazano dobrodošlico tujim udeležencem. V nadaljevanju je dr. Reimann predal besedo dr. Jochenu Froweinu, ki je v svojem

otvoritvenem predavanju spregovorih o arhivih in ustavni ureditvi. Predstavil je pregled razmerij med njima v različnih nevropskih državah, kot na primer Japonski, Ameriki (v luči "Freedom of Information Act"), nadalje razvoj v Nemčiji ter svoja razmišljanja na to temo. Poudaril je pomen dela tistih, ki upravljajo informacije posebno v luči reševanja preteklih krivic. Potreben je dialog med arhivisti in pravniki, pa tudi dostop javnosti do informacij. V referatu je postavil pod vprašaj tudi 30-letni rok zapore dostopnosti do arhivskega gradiva. Gradivo naj bi bilo dostopno z izjemo zaščite osebnih podatkov in drugih tajnosti, saj transparentnost krepi demokracijo.

Popoldne istega dne je sledilo sočasno zasedanje po sekcijah. V okviru Sekcije I so razpravljali o temi: arhivi in arhivarji v totalitarnih državah, v sekciji II o izročilu (arhivskem gradivu) manjšin, v sekciji III o arhivskem gradivu med političnimi in pravnimi posledicami vojne in menjavo oblasti in v sekciji IV o arhivih in popravah škode ter odškodnini. Sonja Anžič se je udeležila zasedanja sekcije IV. Vodila jo je Gabriele Viertel iz mesta Chemitz. Kot prvi predavatelj je nastopil Ulrich Roeske iz Berlina. Spregovoril je o gradivu zveznih arhivov, ki vsebuje akte posamičnih primerov o ravnanju s sovražnim oziroma židovskim premoženjem med drugo svetovno vojno. Dr. Frank M. Bischoff iz Münstra je govoril o vrednotenju, obdelavi in uporabi aktov v zvezi s popravo škode in shematično prikazal dogajanja na tem področju v Zvezni republiki Nemčiji. Wolfgang Brunner iz Berlina je opisal uporabo aktov službe državne varnosti v nekdanji DDR v zvezi z rehabilitacijo prizadetih, pogrešanih in umrlih. Prof. dr. Horst A. Wessel iz Mülheima je predstavil prispevek gospodarskih arhivov pri uveljavitvi odškodnine za prisilne delavce. Dr. Jürgen Treffisen iz Stuttgarta je predstavil vrednotenje, prevzem in uporabo dokumentov v zvezi s prisilnimi in tujimi delavci splošne krajevne bolniške blagajne v okviru državnega arhiva Baden-Württemberg. Kot zadnji predavatelj v okviru sekcije IV je nastopil dr. Michael Häusler iz Berlina. Predstavil je vlogo cerkvenih arhivov pri raziskovanju prisilnega dela v cerkvah.

Sekcije III o arhivskem gradivu med političnimi in pravnimi posledicami vojne in menjavo oblasti se je udeležil Matevž Košir. Uvodni referat na sekciji je imel prof. Michael Sologi iz univerze v Göttingenu, ki je razpravljala o arhivih ob spremembah oblasti v luči dunajske konvencije o državnem nasledstvu iz leta 1983. Podrobno je predstavil tiste člene, ki se nanašajo na arhivsko gradivo. Sledil je referat dr. Martina Schoebela iz državnega arhiva v Greifswaldu, ki je predstavil usodo arhivov in arhivskega gradiva Pomorjanske (Pommern) po drugi svetovni vojni. Po vojni je bilo uničeno približno dvajset odstotkov arhivskega gradiva, posebno starejši fondí. To gradivo ni bilo uničeno v vojaških akcijah, ampak zaradi slabega ravnanja sovjetske uprave takoj po vojni. Deli fondov so končali v poljskih arhivih, vendar so bili do nedavnega neevidentirani. Izmenjavo informacij sta Nemčija in Poljska začeli sramežljivo in počasi šele leta 1990. Tako lahko šele danes realno ocenijo vojno

škodo, saj so bile pred tem številke o uničenem gradivu previsoke. Nemci in Poljaki danes skupaj pripravljajo vodnik po pomorjanskih fondih na obeh straneh meje. Astrid M. Eckert je predstavila dogajanje izza kulis ob vprašanju vračanja nemškega arhivskega gradiva iz rok zahodnih zaveznikov. V petdesetih letih so o tem potekala dolgotrajna, včasih tudi mučna a končno uspešna pogajanja. Predstavljena so bila predvsem stališča, ki so jih zagovarjali posamezni člani komisij iz Velike Britanije in Združenih držav Amerike. Dr. Dagmar Unverhau je govorila o gradivu državne varnosti (tako imenovanih "Stasi aktih") v obdobju prehoda. Osredotočila se je na vprašanja uničevanja tega gradiva v letih 1989 in 1990, posebno v času ukinitve Ministrstva za državno varnost. Za pravilno vrednotenje ohranjenega arhivskega gradiva je namreč nujno potrebno vedenje o tistem gradivu, ki je izginilo. Uničevanje gradiva je bilo obsežno, vendar je o uničevanju le malo podatkov. Dovolj ilustrativen pa je sklep takratne oblasti z dne 5. 3. 1990, na podlagi katerega je bilo odpeljanih v papirnico kar 16.740 tekočih metrov (93 kamionov) protokolov zaslišanj tajne policije, kar pa naj bi bil le vrh ledene gore. Birgit Richter je predstavila usodo arhivov zemljiških gospodarstev, ki so po drugi vojni ostali v sovjetski okupacijski coni. Zasedanje sekcije je vodil Dr. Klaus Neitmann iz državnega arhiva v Potsdamu. Sklepi sekcije so poudarili pomen pravice do informacije in do družbenega spomina. Diskusija pa je v marsičem odražala neurejene odnose na arhivskem področju med Nemčijo na eni in Poljsko ter Rusijo na drugi strani.

Po končanem zasedanju sekcij III in IV sva se udeležila tudi tako imenovanega Forumu višje arhivske službe. Vodil ga je Wolfgang Kramer iz mesta Konstancce. Zvrstilo se je pet referatov na temo arhivske službe. Stefan Benning iz Bietigheim-Bissingena je govoril o problemih podmladka: prosilcih zaposlitve, izboru prosilca in poklicnemu imidžu. Dr. Karsten Uhde iz Marburga je predstavil internetno predstavitev poklica diplomiranega arhivarja. Prof. dr. Hartwig Walberg iz Potsdama pa je govoril o obstoju različnih poti, ki vodijo v Rim, oziroma o možnostih nadaljnega izobraževanja na strokovni šoli v Potsdamu. Britta Leise iz Dortmundu je predstavila izkušnje študentov, ki sodelujejo pri "študiju na daljavo". Forum je sklenil Wolfgang Kramer iz Konstancce, ki je predstavil odnos: diplomirane arhivarke in društvo nemških arhivarjev: poskus bilance in pogleda na to temo.

Naslednji dan (20. septembra) dopoldne so sočasno potekala zasedanja vseh osmih strokovnih skupin, ki delujejo v okviru društva nemških arhivarjev. Strokovna skupina 1: arhivarji v državnih arhivih, je razpravljala o problemih arhiviranja dokumentov železnice. V okviru strokovne skupine 2: arhivarji v mestnih in podobnih arhivih, ki se je udeležila Sonja Anžič, so bili predstavljeni trije referati: Thomas Adam iz Bruchsalu je zanimivo opisal arhiv brez arhivalij. Mesto Bruchsal obstaja že od leta 1680. Leta 1945 je bilo notranje mesto popolnoma uničeno in uničen je bil tudi arhiv. Ostal je popolnoma brez dokumentov. Toda delavci arhiva so začeli akcijo na terenu z zbiranjem vseh drugih možnih virov, s katerimi bi ne-

koliko zakrpali vrzel, ki je nastala. Pri ljudeh so naleteli na velik odmev in zbrali kar precej gradiva o zgodovini mesta izpred leta 1945: razne časopise, fotografije, krajevne leksikone, zapuščine. Sigrid Häbler iz mesta Plauen je opisala strukturo in naloge saških okrožnih arhivov po spremembi upravnih meja. Po priključitvi vzhodne Nemčije zahodni se je spremenila upravna ureditev in le-tej so se prilagodili tudi arhivi. Kot zadnja referentka v okviru te skupine je nastopila Gabriele Viertel iz Chemitza, ki je razpravljala o temi: mestni arhiv in njegovo druženje s pokrovitelji (mecen) in pokroviteljskimi (mecenskimi) društvi.

V strokovni skupini 1 – državni arhivi, ki se je udeležil Matevž Košir, so bili trije referati. Dr. Uwe Zuber (državni arhiv Dusseldorf) je obravnavala vprašanja prevzemanja in vrednotenja kart in železniških načrtov. Dr. Gerhard Hetzer (državni arhiv München) je predstavil prometni arhiv nemških železnic. Janusz Tandecki (arhiv Thorn) je govoril o možnostih, ki jih ponuja nemško-poljski kulturni sporazum.

Strokovna skupina 3: arhivarji v cerkvenih arhivih, je razpravljala o gradivu Katoliške cerkve v nemški demokratični republiki ter razvojni liniji novodobnega cerkvenega patronata. Arhivarji gosposočinskih, družinskih in hišnih arhivov, ki se združujejo v strokovni skupini 4, so obravnavali položaj privatnih arhivov v nekdanji Nemški demokratični republiki, arhivarji v gospodarskih arhivih, ki so združeni v strokovni skupini 5, pa so govorili o filmih v gospodarskih arhivih. V okviru strokovne skupine 6: arhivarji, ki delajo v arhivih parlamentov, političnih strank, ustanov in zvez, so razpravljali o dokumentih sindikatov v nemških arhivih. Skupno sta zasedali strokovna skupina 7: arhivarji v medijskih arhivih, in strokovna skupina 8: arhivarji v arhivih visokih šol in znanstvenih institucij. Govorili so o "Online dokumentih" v arhivih.

V popoldanskem delu, ki se ga je udeležila Sonja Anžič, je bilo skupno delovno zasedanje, in sicer na temo: Arhivi in javnost. Dr. Volker Wahl iz Weimarja je podal poročilo o izvedbi dneva arhivov v letu 2001, dr. Clemens Rehm iz mesta Karlsruhe je govoril o problematiki sponzorskih virov, dr. Karl-Ernst Luprian iz Münchna pa o internetu kot obliki arhivskega javnega dela.

20. septembra je v mestni hiši v Cottbusu vzporedno potekalo zborovanje zgodovinarjev. Teme dopoldanskega zasedanja so bile: Politični odnosi med Avstrijo in Bavarsko v novem veku, Versko pogojena migracija od 16. do 18. stoletja na primeru Kölna, Antwerpna in Amsterdama. Popoldanskega zasedanja se je udeležil Matevž Košir. Tema razprav je bila državni "Pfeningmojster" in komunikacija med cesarjem in državnimi stanovi.

Čas med odmori sva izkoristila za ogled sejma Arhivistika, ki je potekal na istem prireditvenem prostoru kot kongres.

Zadnji dan (21. septembra) je bilo organiziranih več različnih strokovnih ekskurzij.

Sonja Anžič, Matevž Košir

Arhivčkovi v Njogoševi deželi. Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Dubrovnik in Črno goro od 4. do 10. junija 2001

Što uteče ispod sablje turske, što na vjeru pravu ne pohuli, što se ne hće u lance vezati, to se zbježa u ove planine da ginemo i krv prolivamo, da junački amanet čuvamo, divno ime i svetu slobodu.

(Petar Petrović Njogoš: Gorski venec)

Dva avtobusa (resda ne čisto polna) Arhivčkovih (in še nekaj Nearhivčkovih) se je letos prijavilo za strokovno ekskurzijo. Cilj sta bila Dubrovnik in Črna gora.

Na dan odhoda je v Sloveniji prava zima. Dan prej je na Gorenjskem snežilo pod 1000 m nadmorske višine. Mi pa na morje! Razmišljam, če ga nisem morda polomila, ker s seboj nisem vzela bunde.

Izpred Arhiva Republike Slovenije odrinemo s polurno zamudo, a kljub temu nismo dočakali zaspance (njegovo ime ne bo zapisano in ne bo prišlo v zgodovino). Je pač ostal doma in morda suhe žemlje ribal. Naša smer je: Zagreb – Karlovac – Plitvice – Knin – Sinj – Makarska – Ploče – Dubrovnik. Na Hrvaškem se vozimo po pusti gričevnati pokrajini, kjer so še zelo vidni sledovi vojne. Nič ni njiv, travniki so nepokošeni, okrog hiš nič vrtov, le nekaj sadnih dreves in kakšen grm vrtnic. Južno od Knina pa že kakšen vinograd. Tu nekje se tudi ustavimo in pogledamo ob poti "nametane" stečke. Okrog Sinja smo že boljše volje; tu zorijo češnje pa tudi otoplilo se je. Kratki rokavi niso več premalo. Prečkamo reko Cetina in se ustavimo ob elektrarni v Zadvarju. Povzpemo se (z avtobusom, se ve!) na Biokovo in za njim dosežemo Makarsko riviero. Morje! V daljavi vidimo prelepa jadranska otoka Brač in Hvar ter polotok Pelješac. Od tu dalje nas vodi pot le ob morju: Makarska, Tučepi, Podgora (spomenik v obliki stiliziranih galebovih kril, posvečen ustanovitvi jugoslovanske vojne mornarice), Drvenik, Gradac, Ploče, delta reke Neretve z rajskimi nasadi mandarin, Neum z devetimi kilometri bosanske obale, Slano, Trsteno, Dubrovnik. Namestimo se v velikem hotelskem naselju Dubrava v Babinem kuku (Babji kolk!?), v hotelu Minčeta.

Bogat dan v življenju male mravlje.

Zvečer že pohajkujemo po starožitnem mestu ozkih ulic in visokega obzidja. V tem času Dubrovnik še ni preplavljen s tisoči turistov, a je že prijetno toplo. Ni čudno, saj leži na isti zemljepisni širini kot Rim in Barcelona. Stradun je še zgodnjepoletno lenoben, gostinci pa so že vsi živahni in vljudno vabijo goste na požirek (ali dva ali tri) in prigrižek. Nočemo se prepirati z njimi, damo se pregovoriti in posedimo pred to in ono gostilnico. Ob Orlandu (Rolandu) v oklepu z mečem in ščitom se počutimo varne. Ni nenavadno, saj je ta srednjeveški vojak v 8. stoletju pomagal obvarovati Dubrovnik pred arabskimi gusarji. Tudi vsakoletni (že od 1950) dubrovniški festival se prične prav tu s slavnostnim dvigovanjem zastave Libertas.

Naslednji dan se zbudimo v enega od 250 dubrovniških sončnih dni v letu. Pričakujemo nas v arhivu v palači Sponza (Spužva). V tej prekrasni gotsko-rene-

sančni stavbi je bila prvotno carinarnica, dvorišče je bilo shajališče trgovcev z vsega sveta, v delu zgradbe je bila državna kovnica, tu je imela sedež tudi Akademija učenih, zdaj pa v njej domuje dubrovniški arhiv z enim najlepših razgledov iz arhivske čitalnice. Dubrovniški arhiv, ki je bil v času Dubrovniške republike v knežjem dvoru, šteje med najpomembnejše arhive. Hrani arhivsko gradivo od 12. stoletja do propada republike. Ohranjenih je 7.000 rokopisnih knjig, 100.000 rokopisov, od leta 1278 so ohranjeni vsi zapisi pisarne in notariata republike, prepisi oporok, zapiski vseh treh svetov, uradna korespondenca, zapisi o ladjah, lastnikih ladij, plovbi, sezname pomorščakov, kapitanov, admiralov in potnikov, pogodbe z drugimi lukami in mesti, zapisi o pomorskih zvezah, ladijski dnevniki (vsaka ladja dubrovniške mornarice je imela pisarja, ki je vodil ladijski dnevnik) itn.

Dubrovniški arhivar nas sprejme prijazno in vljudno, a kljub temu čutimo, da smo v dubrovniškem arhivu le eni od nešteti drugih obiskovalcev, čeprav so nam v arhivski čitalnici pokazali nekaj najdragocenejših arhivalij.

Potem pa na dopoldanski potep po mestu. Pričakala nas je dubrovniško-štajerska različica turistične vodičke v osebi prijazne gospe Vere in nas popeljala na hiter ogled dubrovniških kulturnozgodovinskih znamenitosti. Notranjščine nam ostanejo skrite, saj za to nimamo časa. Sprehodimo se ob morju mimo trdnjave sv. Ivana, kjer zdaj domujeta pomorski muzej in akvarij. Vidimo baročno stolnico Marijinega vnebovzetja; v njej je tudi Tizianova slika Marijino vnebovzetje. Na tem mestu je nekoč stala bazilika, ki naj bi jo dal zgraditi angleški kralj Rihard Levjestrčni v znak zahvale na rešitev iz strašnega brodoloma pred otokom Lokrum, ko se je vračal iz tretje križarske vojne.

Nekaj več časa si vzamem za ogled knežjega dvora. Zdaj je v njem kulturnozgodovinski oddelek dubrovniškega muzeja, poleti pa se v njem zaradi izredne akustike kar vrstijo koncerti. V času Dubrovniške republike je v njem v času svojega enome-sečnega mandata stanoval knez, vendar brez svoje družine. (Da ga žena ne bi "morila" s svojimi pomembnimi vsakdanjostmi in da ga otroci ne bi nadlegovali za pomoč pri domači nalogi iz računstva.) Zgradbo je lahko zapustil le zaradi uradnih dolžnosti. Vsak večer je ceremonialno sprejel ključne mestnih vrat. V tej prelepi gotško-renesančni palači s predverjem, izklesanimi kapiteli, dekorativnim portalom, atrijem s kolonadami, galerijo, baročnim stopniščem, malo fontano, doprskim kipom pomorca Miha Pracata so domovali mali svet, dvorane za uradne sprejeme, tajnik, notariat, kataster, orožarna, skladišče smodnika, straže in seveda temnica.

Republika je imela tudi veliki svet, ki so ga sestavljali vsi moški po 18. letu starosti, in je imel sedež v palači velikega sveta. Stala je med knežjim dvorom in mestnim zvonikom in je bila po zunanjšini podobna palači Sponza. V 19. stoletju jo je uničil požar in na njenem mestu so zgradili magistrat, kjer je tudi zdaj administrativno središče Dubrovnik. V tem sklopu sta tudi gledališče in prestižna mestna kavarna.

Smo se tudi mi (nekateri!) odzvali klicu: Če nisi bil v dubrovniški mestni kavarni, nisi bil v Dubrovniku!

Tu je tudi cerkev sv. Vlaha (Blaža), od leta 972 zaščitnika Dubrovnik. Stoji na mestu stare romanske cerkve, ki jo je leta 1709 uničil požar. Cerkev z bogato baročno dekoracijo je bila zgrajena po vzoru beneške cerkve sv. Mavricija in je četverkotne oblike s središčno kupolo. Pred vhodnim portalom je široko stopnišče, najljubši prostor za počitek utrujenih turistov. V cerkvi je pozlačen kip sv. Vlaha z maketo Dubrovnik iz časa pred potresom (1667).

Na Gundulićevi poljani zdaj domuje tržnica, kjer se zbirajo dubrovniške gospodinje, se pomenijo o mestnih novicah prejšnjega dne (kdo s kom, kdaj kdo s kom, kje kdo s kom, zakaj kdo s kom...), možje pa posedijo v bližnjem bifeju in malo politizirajo (kdo s kom, kdaj kdo...). Na sredi med vsemi pa na kamnitem podstavku s prizori iz svojega herojskega epa Osman mirno stoji bronasti Ivan Gundulić (1589-1638). Ne motijo ga ne branjevke in ne turisti, ki krmijo armado golobov, in ko se ti zakadijo v natresene kruhove drobtinice, nastane prizor, vreden samega mojstra filmskih shrlljvk, gospoda Hitchcocka.

Na drugi strani Straduna ob cerkvi sv. Spasa, nasproti Onofrijevega vodnjaka je frančiškanski samostan malih bratov. Od prvotne gotške cerkve v samostanskem kompleksu je ostal le še cerkveni portal s prelepo Pieta. V notranjosti so razkošna dvorišča, obdana z dvojnimi kamnitimi stebri, katerih kapiteli ponujajo vsak svojo zgodbo. V samostanu še zdaj deluje ena najstarejših lekarn v Evropi (neprekinjeno od ustanovitve leta 1317).

Vsega ne moremo videti v enem dnevu. Samo od daleč se nam kažejo mestno obzidje (dolgo skoraj 2 km), stolp Minčeta, utrdba Bokar, trdnjavi Revelin in Lovrijenac, vrata Ploče, cerkve in samostani. Je pa še čas za "eno rundo" po Stradunu in kosilo. Mesto je res zgrajeno po urbanističnih načelih, posebno severni del. Ta so bila določena že s statutom iz leta 1272. Določal je smer in širino ulic, velikost hiš, nagib streh, odtekanje deževnice, nagib ulic, velikost oken in pragov, sanitarne ukrepe itn. Najlepša ulica na svetu Stradun (Placa) pa je bila zgrajena po potresu (1667).

Kljub temu se ob odhodu na obalni cesti še enkrat ustavimo; zadnji pogled na to kamnito gnezdo, obrnjeno k morju in soncu, obvezno fotografiranje in nasvidenje Dubrovnik!

Pot nas vodi mimo Cavtata in dubrovniškega letališča Čilipi do hrvaško-jugoslovanske meje. Tako prijaznih mož postave na meji že dolgo ne: Vsakemu od nas je carinik pritisnil žig v potni list in to dejanje pospremil z vljudnim: Izvolite! Na meji nas je pričakal tudi direktor črnogorskega državnega arhiva Rajko Kalezić s svojo pomočnico. Prisrčna dobrodošlica z lozo in že smo nadaljevali pot proti Hercegovemu. Sprehodili smo se po mestu, se okrepčali s kavo in poskusili črnogorsko vino vranac, ki da je "vašemu srcu prijazna tekočina". Ker smo to v naslednjih dneh še nekajkrat preizkusili, smo se morali strinjati s tem reklom.

Že smo v Boki Kotorski in da nam ni treba obvoziti celega zaliva, se čez ožino Verige (Kamenari-

Lepetane) prepeljemo s trajektom, in nadaljujemo pot do Budve in Miločera, kjer se namestimo v hotelu Kraljičina plaža. Hotel in posebno okolica sta res kraljevska; povsod zelenje, ogromni cvetoči oleandri vseh barv, oranžnocvetoče divje granatne jablane (če granatno jabolko zraste na granatni jablani), peščene plaže, zalivčki in kar precej prostorčkov, kjer "bog roko ven moli". In turistov še ni preveč. Vse teče lepo počasi in v skladu s desetimi črnogorskimi zapovedmi. Tudi nam, ki smo po duši bolj "penzionisti", ob večeru ustreza posedeti ob obali z buteljko ali dvema vranca in si pripovedovati že tisočkrat povedane arhivske štose.

Zares bogat dan v življenju male mravlje.

Naslednji dan se po zajtrku (obilnem, da ga komaj zmorejo tudi najbolj ješčji) napotimo v Kotor. Tu najprej opravimo uradni del programa, ki pa ni prav nič uradniški. Prijazne in očem dopadljive (so rekli naši moški) kotorske arhivistke so nas sprejele v arhivu, kjer smo si v pritličju ogledali stalno razstavo njihovih pomembnejših dokumentov in na hitro tudi delovne prostore. Povedali so nam, da njihov najstarejši dokument v gotici sega v leto 1309, najstarejši v cirilski pisavi pa v leto 1539. Razen arhiva je ob osrednjem trgu tudi baročna katedrala (1166), posvečena kotorskemu zavetniku sv. Tripunu, zgrajena na mestu romanske rotunde iz 9. stoletja. Zaradi slabega gospodarskega položaja v času zadnje prenove (po potresu 1667) eden od obeh zvonikov ni dokončan in je tako eden visok 33 m, drugi pa 35 m. Zelo lepa je notranjščina s stebri iz rdečega kamna. Poleg katedrale smo si ogledali tudi cerkvico sv. Luka iz leta 1195, ki je bila prvotno katoliška, zdaj pa je pravoslavna. Obe veri sta v njej dlje časa "hodili z roko v roki", saj so v njej potekala skupna katoliška in pravoslavna bogoslužja in celo skupne pesmi so prepevali. Mi pa smo se prijateljsko pozdravili z gospodom popom. Je bil zelo vesel obiskovalcev iz prijateljske države.

Pomorski muzej v palači družine Grgurin pripoveduje zanimive zgodbe o znani bokeljski mornarici – bratovščini vseh pomorščakov Kotora in okolice, ki se omenja že v 9. stoletju. Tu se ob Sergeju Mašeri in rušilcu Zagreb še Slovenci počutimo kot pomorski narod.

Kotor je res zanimivo mestece. Leži ob vznožju gore Sveti Ivan. Legenda o nastanku Kotora namreč govori, da je v jami Vilnica, nad današnjim mestom, živela vila Alkimina, ki je prišlekrom svetovala: "Vaše domovanje mora biti morska obala, ker brez morja ni življenja. Na hribih ni pristanišč za ladje in ni prostora za konje." Mesto je obdano s 4,5 km dolgim obzidjem s tremi mestnimi vrati, ki je varovalo mesto pred nezaželenimi obiskovalci kot mali kitajski zid. Stari Kotor je mesto trgov, povezanih med seboj z ozkimi uličicami. Skoraj na vsakem od dvanajstih mestnih trgov je ali je bila cerkev in nekaj pomembnejših stavb. Vsak tržni kompleks je bil tako zaokrožena urbanistična in arhitektonska celota. Po potresu leta 1979 Kotor še vedno obnavljajo.

Po ogledu Kotora smo se z avtobusom odpeljali še okoli zaliva, ne sicer vseh 106 km, kolikor meri njegova obala, ampak le okrog notranjega dela zaliva.

Njegova površina je 90 km², največja globina pa 45 m. Zaliv, ki sicer spominja na norveške fjarde, sestavljajo štirje zalivi: Hercegovski, Tivatski, Risanski in Kotorski. Vhod v zaliv je širok od 1,5 do 2 km in ga "stražita" Ostri rt na polotoku Prevlaka in otok Mamula. Nič strahu, general Lazar Mamula je "nastopal" v čisto drugi zgodbi. Obala zaliva se takoj začne strmo dvigati in doseže višino blizu dveh tisočakov (Orjen, Lovćen). Zaradi temperaturnih razlik med obalnim pasom in visokogorskimi planinami pa zračni tokovi v zaledju pogojujejo izredno veliko količino padavin. (Naselje Crkvice imajo največjo letno količino padavin v Evropi.) V zalivu je nekaj manjših otokov, a najbolj izstopajoča sta dva pred Perastom. To sta Sveti Djordje in Gospa od Škrpjela; prvi je naraven, drugi pa je nastal v 15. stoletju z nasipanjem. Na slednjem je Marijina cerkev, ki je mornarska priprošnjiška cerkev. S Svetim Djordjem pa je povezana legenda iz napoleonskih časov. Mlad francoski vojak bi moral namreč s topom zadeti peraško trdnjavo, a ni bil preveč dober strelec. Zadel je hišo, kjer je živela njegova ljubljena Katica, ki je ob tem umrla. Pokopali so jo na otoku Sveti Djordje, kjer je bilo peraško pokopališče. Nesrečni vojak je zato sklenil vstopiti v samostan na otoku, kjer je zvonil vsak dan do svoje smrti. Na njegovo željo so ga pokopali pred cerkvena vrata, poleg njegove ljubljene. Tako se je začelo na tem "otoku mrtvih" skupno življenje nesrečnih ljubimcev.

Ta dan smo si z lokalnim vodičem ogledali še staro mestno jedro Budve, ki je bilo zgrajeno na umetnem polotoku. Ozke in zavite tlakovane ulice, majhni trgi, cerkve in cerkvice, kamnite hiše z renesančnimi in baročnimi dekorativnimi elementi – vse je stisnjeno v harmonično celoto in obdano z beneškim obzidjem iz 15. stoletja, po katerem pa smo se seveda tudi sprehodili. Potem pa nas je čakala barčica, da smo vse to lahko opazovali še z morske strani. Popeljali smo se ob Budvanski rivieri mimo kilometrskih peščenih plaž, Svetega Štefana in se izkrcali na "naši" Kraljičini plaži.

Zares bogat dan v življenju male mravlje.

Naslednji dan se je pokvarilo vreme, a nam ni prišlo do živega. Spet smo se naložili v avtobusa in pot pod kolesa. V enem od avtobusov je sedel naš včerajšnji lokalni vodič, v drugem pa kolega črnogorski arhivist. Gospod se je navduševal za venetsko teorijo in si na vse kriplje prizadeval, da bi tudi mi sprejeli njegove teze (slovanski izvor makedonskega Velesa in angleškega Welsa). Pot nas je vodila od morja v notranjost, proti Lovćenu, ki ni le vrh, ampak cel planinski masiv. Se pa Lovćen nekako identificira z Jezerskim vrhom (1660 m) z Njegoševim mavzolejem, ki pa ni najvišji vrh. Ker se dež še nekako drži bolj v višavah, najprej osvojimo Lovćen. Pravimo črnogorski domoljubi, da je pogled na Lovćen s Cetinja kot pogled na široka moška ramena in da je Njegoš, ko se je vračal s svojega zadnjega potovanja iz Italije tik pred smrtjo, vzklikni: *Nikada se više nečemo rasti.* Že sam si je tu namenil prostor svojega zadnjega domovanja in si v ta namen zgradil kapelico. A njegove posmrtno ostanke so prenesli vanjo šele tri leta po

smrti. Pokopali so ga namreč v cetinjskem samostanu, ker so se bali, da Turki ne bi oskrunili njegovega groba. A veliki duhovi nimajo pokôja niti po smrti. Med prvo svetovno vojno so avstro-ogrski okupatorji nameravali na Lovčenu zgraditi spomenik zmage nad Črno goro in zato so leta 1916 Njegoševe kosti prenesli spet nazaj v cetinjski samostan. Nova država – stara Jugoslavija – je na Lovčenu spet postavila kapelo – bolj sebi v čast in slavo kot pa Njegošu – in Njegoševe kosti so leta 1925 spet prispele na Lovčen. Tudi nova država – nova Jugoslavija – ni mogla biti slabša kot stara in se je ob 100-letnici Njegoševe smrti (1951) želela pokloniti velikemu črnogorskemu sinu z zgraditvijo velikega mavzoleja. Ideja kiparja Ivana Meštrovića pa je bila uresničena šele v 70. letih in ko je bil mavzolej končan, je Meštrović pisal črnogorski vladi: *Honorara ne bih tražilo nikakva, osim kriške sira in pleče od ovna. Taj moj posao bio bi, kako Francuzi kažu "hommage" pjesniku i narodu koji ga je rodio. Želimo Njegošu, da bi imel zdaj svoj večni mir.*

Avtobus nas lahko pripelje do cestnega obračališča, naprej je treba peš. Poti sta dve: tunnelska po 461 stopnicah in bolj planinska, pa ne skozi tunel. Obe sta zanimivi. Ko se vzpenjam(o), mi kar nekajkrat pride na misel tisto znano črnogorsko reklo: *Da mi je biti zmiya: da legnem, pa da idem!* Na vrhu je res kaj videti in vse je enormno. Vse v jablaniškem in braškem marmorju, 10-tonski stebri, dve 7,5-tonski kariatidi – Črnogorki –, kapela, obložena s pozlačenim mozaikom, grobnica in grandiozni kip, 28-tonska sedeča figura Njegoša z odprto knjigo in orlom iz jablaniškega granita. Petar I. Petrović Njegoš je bil tudi v resnici visoke rasti, o čemer so 24. januarja 1844 pisale tudi Bleiweisove Novice. Njegoš je takrat potoval iz Trsta na Dunaj in se je tega dne ustavil tudi v Planini pri Rakeku. *Snoči okoli 8 ure so v ošterijo k černimu orlu trije možje peršili, nekoliko, pa ne popolnoma po turško oblečeni, – in ker so nas kranjsko govoriti slišali, so se znami v pogovore spustili, in nam povedali, de so Črnogorci (Montenegriner). Mi smo mislili, de so kupci. Eden zmed njih je nam zavolj lepe in velike postave, in v zavolj druziga oblačila, posebno dopadel, in se je prav prijazno znami menil. Popraševali smo ga od črnogorske kupčije, od črnogorskih navad, izdelkov, zeljskih perdelkov i. t. d. in mu tudi naše kmetijske novice v roke podali. Na vse vprašanja je nam prijaznim v črnogorskim – kranjskam lahko zastopnim jeziku – odgovoril, in nas med drugim tudi prašal, če gospoda Kopitarja na Dunaji poznamo. V nar večjim pogovori pa zvemo od c. k. pošte, kdo je ta lep in prijazen mož, ki je nam čast skazal, se z nami meniti. In kdo je bil? – Bili so milostljivi in vse časti vredni gospod Vladnika, to je starovirski škof, kteri imajo tudi deželsko oblast v černi gori. Sram je nas bilo, de nismo njih visokemu stanu dolžne časti skazali; tode prijazne besede, s katerimi so se poslovili, rekoč: "s Bogam Kranjci!" so nas potolažile, pa tudi marsikterimu, kteri je morde naš kranjski jezik obrekoval, pokazali, de nas celo Črnogorci, akoravno iz teh daljnih krajev pridejo, lahko zastopijo. -*

A vrtnimo se na Lovčen. Že res, da je delo člo-

veških rok tu monumentalno, vendar je pogled z razglednega platoja nekaj čisto posebnega. Vidimo razprostranjeno *crnogorsko kameno more*, Skadrsko jezero, Njegošovo rojstvo vas Njeguši in Boko Kotorsko.

Na povratku se ustavimo pri Ivanovih koritih, kjer izvira najboljša voda v tej okolici, ki pa za konzumente Julijane ni čisto nič posebnega. Tudi sicer bi se dalo o "dobrostiti" vode reči še kakšno besedo. O tem kdaj drugič.

Vzhodno od Lovčena, 11 km zračne črte od morja, leži Cetinje, stara, in morda tudi bodoča, črnogorska prestolnica. Mesto ima jasno urbanistično zasnovo – ravne in široke ulice, javna razsvetljava, lipovi in akacijevi drevoredi, nizke in skromne hiše, pomembne javne zgradbe, vključno s 13 veleposlaništv. Skozi vzpone in padce tega mesta se kaže zgodovina črnogorskega naroda. Kot posest Crnojevićev je bilo prvič omenjeno leta 1440. Ko se je leta 1482 Ivan Crnojević umikal pred Turki, je tu sezidal dvor, ki je bil dobro vojaško-strateško oporišče, ker je v kotlini, obdan z visokimi hribi. Nato je tu sezidal samostan, prenesel sem sedež zetske metropolije in Cetinje je postalo sedež države Crnojevićev, že imenovane Črna gora. Ustanovitelju mesta je bil ob 500-letnici (1982) postavljen spomenik, velika romantična figura s ščitom in mečem. Življenjska pot njegovega sina ni bila tako slavna, saj je bil kot poturčeni Skender beg v času 1513-1529 črnogorski sandžakbeg.

Državne vajeti je leta 1696 prevzela v roke rodbina Njegoš, prvi med njimi Danilo (ok. 1670-1735), ki je skušal pomiriti med sabo sprta črnogorska plemena in je bil prvi vladika z državnimi atributi. Bolj znani iz rodbine so še Petar I. Petrović Njegoš, Petar II. Petrović Njegoš, Danilo, ki je Črno goro spremljal v posvetno državo in postal knez, in zadnji Nikola, ki je ob 50-letnici vladanja postal kralj, leta 1918 pa ga je ljudska skupščina vrgla s prestola.

Na Cetinju smo si ogledali znamenito biljardo (ime je dobila po Njegoševi najljubši igri biljardu), stavbo ob samostanu, ki ima sicer izgled utrjenega gradu. To je bila vladna palača v času vladanja Petra II. in kneza Danila, največji del zgradbe pa je bil namenjen senatu in drugim državnim organom. Ko je bil zgrajen dvor kralja Nikole, je biljarda zgubila bivalno in državniško funkcijo in je postala muzej. Iz tega obdobja je opis muzejske postavitve: *U orožarni čuvaju se i bojni trofeji iz raznih bitaka. Cijela jedna strana unutarnej zida prekrivena je svakovrsnim puškama, što su ih Crnogorci neprijateljima pootimali. Pušaka je svake veličine i vrsti. Ima ih urešenih zlatom i dragim kamenjem. S druge strane zida sami dževerdani (slov. puške, okrašene z biserno matico in dragulji) i sablje svake ruke. Ima ih vrlo dragocjenih od srebra, zlata i drugih ureda (slov. okras); ima ih i upravnih, krivih, širokih i britkih, pak svake vrste i veličine. Tu je i sablja Mehmed paše, koji je bio potučen u Podgorici kod Careva Laza (1712 god.). S treće strane zida visi opet na stotine zlatnih, srebrnih i mjedenih kolajna i redova, što ih Crnogorci neprijateljima s prsiju pootkidaše. Ima tamo i osmanlijskih zastava razne veličine. Jedne su pocrnjele od dima, druge su zrnjem*

*isprobijane, treće na po izgorene. U džebeani (slov. orožarna) se čuva i glava osmanlijskog vojskovođe velikog vezira Kara Mahmuda koga Crnogorci kod Spuža do nogu poraziše (1796). U džebeani je i osmanlijski alaj-barjak, tj. bojna velika zelena zastava, što ju Crnogorci oteše kod Grahova-Laza, god. 1858. S četvrte strane dvorane naslagani su kovčezi puni fišeka (slov. naboj). Današnja muzejska postavitvev je posvećena izključno Petru II. in ni več tako grozovita in krvava. Seveda je veliko vsakovrstnega orožja, a tudi bolj vsakdanje stvari: rokopis, razne izdaje in poskus dramatizacije Gorskega venca, knjižnica s knjigami v devetih jezikih, zlato pero, pisma, delovna miza, slike in kipi oseb iz Gorskega venca, portreta mladega vladika (Jožef Tominc) in v svečani narodni noši (Johann Bes), Puškinov portret, portret nečaka Pavla, biljardna miza, gusle, fotelj, kupljen v Benetkah, ki so ga morali zaradi vladikove izredno visoke postave zvišati za 16 cm, ornat – rusko darilo ob *zavladičenju*, arhivsko gradivo o njegovih zunanjepolitičnih stikih, vladarskem delovanju, delovanju osnovne šole in tiskarne. Tu sta tudi oporoki Petra I. in Petra II., od katerih pesnikova ni "valorizirana" le kot arhivsko gradivo, ampak tudi kot samostojno literarno delo.*

Dvor kralja Nikole (palac) je v primerjavi s strogo biljardo svetel, prostoren in prilagojen udobnemu družinskemu in državniškemu življenju. Tudi ta stavba je polna dragocenosti: stilno pohištvo v številnih saloni, spalnicah in jedilnicah, dragoceno posodje, umetniške slike, bogata knjižnica, numizmatična zbirka, narodne noše kralja Nikole (tudi tista, v kateri so ga ubili) in kraljice Milene, kolekcija odlikovanj kralja in njegove družine in seveda spet orožje kot vojni plen, podarjeno orožje evropskih vladarjev, 44 zaplenjenih turških zastav itn. Kako srčno je treba braniti bojno zastavo, je slikovito opisal Gavro Vuković v Spominih: *Barjaktari s barjaticima jurišali su prvi. Jednom slomi puška ruku desnu, a on uze barjak u lijevu, pa sve naprijed, slomi mu i lijevu i barjak pade na zemlju, on se sagne, uzme barjak zubima pa je išao naprijed. Otac je nosio barjak, pogine pod njim, uzme ga jedan sin, pogine i on, uzme i drugi sin iznese ga na šančeve* (slov. okop) *turske*.

Tu obiščemo tudi arhiv, ki je sedež Državnega arhiva Črne gore. V okviru čitalnice je arhiv deloval že leta 1895, leta 1931 pa je bila namensko za arhiv zgrajena stavba, v kateri so še sedaj. Državni arhiv Črne gore je ustanova posebnega pomena, direktno podrejena republiški vladi. Arhiv ima šest oddelkov: oddelke za nadzor, varstvo, prevzemanje in hrambo arhivskega gradiva ministrstev in republiških organov; oddelke za strokovno obdelavo arhivskega gradiva; center za znanost, informatizacijo in kulturno vzgojo; center za materialno varstvo arhivskega gradiva; oddelke za nadzor, varstvo, prevzemanje in hrambo arhivskega gradiva lokalnih skupnosti in organov; službo za zakonodajo, financiranje in splošne zadeve. Hrani 475 fondov in zbirk (3.760 tm) na republiškem nivoju in 779 fondov in zbirk (5.376 tm) na lokalnem nivoju. Najstarejši "republiški" dokument je iz leta 1539, najstarejši "lokalni" pa iz leta 1309. Najmlajše prevzeto gradivo je iz leta 1992.

Dobrodošlica je prav prisrčna, spremlja pa nas tudi sedma sila, katere "izsledke" lahko preberete na koncu sestavka.

In peljemo se tudi mimo rojstne hiše Petra II. Petrovića Njegoša (1813-1851) v Njeguših, ki jo je postavil njegov stric Petar I. in kjer se je Petar II. rodil kot Rade Tomov. Poznamo ga tudi kot utemeljitelja črnogorskega umetnega pesništva, posebno njegov dramsko-epski in filozofski spev v narodnem desetercu Gorski venec (Gorski vijenac), ki opeva nepopustljivo borbo črnogorskega ljudstva za svobodo in izgon poturic – končni obračun z islamiziranimi Črnogorci pod vladikom Danilom. Iz epa izžareva izreden patriotizem in prepričanost o pravičnosti njihovega boja.

Proti morju se vračamo po stari in ozki serpentinasti cesti (25 serpentin), za katero mora biti šofer čisto "skuliran". Kot bi se spuščali po cesti čez Komarčo. Nekaterim damam zastaja dih, nekatere pa (vsaj potih) zmolijo kakšen Očenaš. Nad nami visijo grozeči oblaki vseh grozovitih in zamolkljih barv, pod nami pa je Boka Kotorska, mirna, ravna in vabeča. To je kot narobe svet, kot bi bil zgoraj pekel, spodaj pa nebesa.

Zares bogat dan v življenju male mravlje.

Naslednji dan se spet obrnemo bolj proti morju in proti jugu. Vozimo se ob morju, ob lepih peščenih plažah in slikovitih zalivih in zalivčkah: Miločer – Petrovac – Bar – Ulcinj – delta reke Bojane. Od tu naprej je le še Albanija. V ozadju nas spremlja pogorje Rumija, za njo pa je Skadrsko jezero. Reka Bojana je odtok Skadrskega jezera, ki se po 44 km izliva v Jadransko morje. Po njej poteka 24 km jugoslovansko-albanske meje. Reka je na vsem svojem toku plovna, vendar v zgornjem toku le za manjše ladje. Pred ustjem se razcepi na dva rokava, med njima pa se je zasidral trikotni otok Ada. Desni rokav in Ada pripadata Jugoslaviji. Na Adi je bilo nekdanje največjih naturističnih naselij z bungalovi, med katerimi se zdaj pasejo krave in bogato trosijo svoje "hlebčke". Naselje že deset let sameva in veselo propada. So pa še vedno zanimive ribiške restavracije, ki z našim obiskom za nekaj časa bolj oživijo. Obrežje je polno vikendov, vikendic, kolib, barak, drvarnic, lop, šup in kar je še podobnega. Tu domačini "odmarajo" in se držijo črnogorskih (božjih?) zapovedi: *Odmaraš se danju, da noću možeš spavati! Ne radi – rad ubija! Ako vidiš nekoga, da se odmara – pomozi mu!* In še podobne. Ribe (jegulje, brancini, bojanski ciplji – tudi preko 1 kg) kar same skačejo v mreže, imenovane kalimera, ali pa si dajo z njimi opraviti ženske.

Plaža je božanska, mivkasta, in seveda si namočimo noge. In popolnoma prazna; ne le zaradi še prezgodnjega poletja. A je treba biti previden. V mivko se lahko zakoplje strupena riba dragana, ki piči. In potem bolnica in take nevshečnosti. A je bila tega dne na dopustu.

Ko se spet obrnemo proti severu, se ustavimo v starem Ulcinju, mestu z orientalskim videzom. Ni ne navadno: mesto je bilo oporišče strašnih ulcinjskih gusarjev (heja bumbarasa, heja bumbarasa), ki so imeli tako kar najboljši pregled nad Otrantskimi vrati.

Bili so Alžirci in še zdaj živijo v mestu ljudje z nekaj kapljicami alžirske krvi. Tu je bila tudi znana tržnica sužnjev.

Mestna plaža (peščena) je dolga od Kranja do Medvod. Pesek ima zaradi precejšnje količine joda in soli zdravilne lastnosti proti revmi, živčnim in kožnim boleznim, koristi za boljšanje sklepov in kosti. Če bi živeli tu – adijo osteoporozu!

Oljka je simbol moči in plodnosti (vsak ženin mora nujno zasaditi nekaj oljk). In Ulcinj je mesto oljk (kakih 500.000 oljčnih dreves). Tu so obsežni oljčni nasadi, nekatera od dreves imajo res že častljivo starost (300-400 let). Tu so tudi nasadi zeleno-rumenih mandarin (brez pešk, pečk, peška, pečka – kakor želite). In soline.

Povzpemo se v stari del mesta, ki "čepi" na skalnem pomolu. Večina starega mesta je obnovljena, še vedno pa se najdejo predeli, ki so neprehodni zaradi potresa (leta 1979!!!).

Spet se obrnemo proti notranjosti in si na obali Skadrskega jezera v Virpazarju *Kod Toše* privoščimo ribjo pojedino, prej živečo v jezeru (jegulje, postrvi in krape). Vsega tega ne poplakujemo z vodo, se ve! Gazda Toša je najel tudi harmonikarja s kar obsežnim poznavanjem in znanjem "naših viž" in tudi mi obvladamo kar nekaj "njihovih viž". Se je igralo in pelo, da je bilo kaj. Smo se kar težko odpravili proti jezeru, kjer sta nas čakali dve barčici, ki sta nas popeljali na čarobno plovbo po jezeru.

Skadrsko jezero (srb. Skadarsko jezero, tudi Skadarsko blato, alb. Liqeni i Shkodër) je kriptodpresijsko jezero ovalne oblike in je največje na Balkanu. V jezero se izlivata reka Morača s pritoki Zeto in Cijevno ter Crnojevića rijeka. Njegova gladina je na 6 m nadmorske višine. Površina niha med 370 in 550 m² (ob poplavih), dolgo je 43 km in na srednjem delu široko do 14 km. Povprečna globina je 6-7 m, največja globina pa 60 m. Iz jezera "kuka" okrog 50 večjih in manjših otokov, imenovanih gorice (največji je Vranjina). Naravno okolje jezera so gozdovi črnike (primorskega hrasta), kulturnozgodovinsko pa ilirske nekropole, srednjeveške cerkvice, samostani in trdnjave. Tudi jezerska gladina je polna rastlinja; tu rastejo razni močvirski trsi, nekaj vodnemu kostanju podobnega ter beli in rumeni lokvanji – rumeni z dosti manjšimi cvetovi kot beli.

Zares bogat dan v življenju male mravlje.

Zadnji dan je dopustniško lenoben. Malo podaljšan spanje, malo podaljšan zajtrk, malo podaljšala jutranja kavica, morda z dodatkom. In potem na plažo. Kraljičino. Kraljevsko. *Ovdje gdje je kraljica Marija silazila iz svoga ružičnjaka kupajući se pod suncem toploga juga, i Vi ćete naći svoje mjesto pod suncem.* Le kdo pravi, da reklamni prospekti vedno pretiravajo. Natanko tako je bilo! Samo štirje še bolj zgodnji kopalci so bili že na plaži, ko smo položili svoje nekoliko utrujene ude pod toplo dopoldansko sonce. Nobenega hreščanja tranzistorjev, nobenega pasjega laježa, nobenega stopanja po tvojih nogah, nobenega udarca žoge v tvojo glavo. Samo mir, sonce, dovolj toplo morje in kdaj pa kdaj nekaj korakov do senčnatega bifejskega vrta s hladno pijačo. Tisti poletni

dan je bil lep, svetel in zvoneč, kakor iz čistega srebra ulit (po Cirilu Kosmaču).

Zares bogati dnevi v življenju male mravlje.

O nas so pisali

Slovinci v Črni gori

(*neznani časopis*, 6. 6. 2001)

Skupina 65 arhivistov iz Slovenije bo v organizaciji Arhivskega društva Slovenije od 5. do 9. junija obiskala Črno goro. Po programu strokovne ekskurzije bodo gostje iz Slovenije obiskali vsa mesta Črnogorskega primorja in se spoznali s kulturnozgodovinskimi znamenitostmi. Obiskali bodo tudi arhivske službe v okviru Državnega arhiva Črne gore. Na Cetinju bodo 7. junija obiskali državni arhiv, dvor kralja Nikole, mavzolej na Lovčenu in mestno središče.

Arhivisti iz Slovenije na obisku v Črni gori – Na dolge proge

(*Pobjeda*, 7. 6. 2001)

Arhivisti iz Slovenije so danes obiskali Državni arhiv Črne gore na Cetinju, Njegošev mavzolej na Lovčenu in dvor kralja Nikole. Obisk temelji na dogovoru o sodelovanju Državnega arhiva Črne gore in Arhiva Republike Slovenije. V okviru programa strokovne ekskurzije bodo arhivisti iz Slovenije obiskali vsa mesta Črnogorskega primorja: Hercegnovi, Budvo, Kotor, Bar, Ulcinj. Ob tej priložnosti bodo spoznali kulturnozgodovinske znamenitosti primorskih mest, obiskali pa bodo tudi arhivske oddelke v sistemu DAČG.

Arhiv Republike Slovenije sodi med organizacijsko najrazvitejše na svojem področju. Začetki organizirane arhivske dejavnosti v Sloveniji segajo v leto 1859, ko je znanstveno-zgodovinsko društvo za Kranjsko predložilo vladi, da organizira pokrajinski arhiv. Nato je arhiv deloval v okviru različnih institucij in bil leta 1945 ustanovljen kot samostojna ustanova. Arhiv Republike Slovenije je od leta 1992 član Mednarodnega arhivskega sveta. V prelepi ljubljanski Gruberjevi palači (kjer domuje arhiv) hranijo 19.000 tekočih metrov gradiva. Najstarejši dokument v Arhivu Republike Slovenije je iz 11. stoletja.

Vladimir Žumer, direktor Arhiva Republike Slovenije, o napredku arhivske dejavnosti, sodelovanju s Črnogorci – V veliki družčini

(*Pobjeda*, 16. 6. 2001)

Letos bodo kolegi iz črnogorskega arhiva obiskali naš Pokrajinski arhiv Maribor, kjer bodo evidentirali in kopirali arhivsko gradivo, ki se nanaša na Črnogorsko primorje, posebno na Boko Kotorsko v prvi svetovni vojni.

Petinšestdeset arhivistov iz Slovenije, ki jih vodi mag. Vladimir Žumer, direktor arhiva te republike, je te dni obiskalo Črno goro. Večdnevno bivanje pri nas so gostje izkoristili za obisk vseh primorskih mest do

Cetinja, seznanjanje s kulturnozgodovinskimi znamenitostmi in delom arhivskih oddelkov v sistemu Državnega arhiva Črne gore. To je bil povod za razgovor z Vladimirjem Žumerom.

S sistemom sedmih državnih arhivov, arhivov lokalnih skupnosti in privatnih arhivov se Slovenija uvršča v vrsto najbolj organiziranih in najrazvitejših držav v regiji. Organizirana arhivska dejavnost sega v leto 1859, od leta 1992 je arhiv član Mednarodnega arhivskega sveta, pravi mag. Žumer. V vseh slovenskih regionalnih arhivih, ki so v Mariboru, Celju, Neptuju (pravilno: na Ptuju, op. M. M.), Kopru, Novi Gorici in Ljubljani se nahaja 42 tekočih metrov (pravilno: kilometrov, op. M. M.) arhivskega gradiva od 9. stoletja do današnjih dni. Gradivo, ki ga hranimo, je precej dobro urejeno, v zadnjih 15 letih tudi računalniško obdelano. Fonde in zbirke je mogoče najti na internetu in predstavljajo veliko informacijsko bazo. To je za nas okno v svet. Menim, da bo tako zdaj tudi v Črni gori, ker imate dober projekt informatizacije arhiva. Lažje in bolje boste to storili kot smo mi, ker se boste lahko učili na naših napakah.

O možnostih spremljanja evropskih standardov v arhivistiki mag. Žumer pravi, da imamo v arhivistiki ne le evropske, temveč svetovne standarde za arhivski popis, ki je temelj informacijskega sistema. Poleg tega imamo tudi svoje predpise, zakonske in podzakonske akte (šest), na katere se naslanja vse delo v arhivih.

Glede mednarodnega sodelovanja mag. Žumer poudarja, da je to boljše z državami, v katerih se nahaja gradivo, pomembno za Slovenijo. Pomembno je sodelovanje z evropskimi in ameriškimi arhivi in posebno z arhivi z območja nekdanje Jugoslavije. Arhivske sporazume smo sklenili s Hrvatsko, Črno goro, Makedonijo, vključeni smo v projekt rekonstrukcije in izgradnje arhivske mreže v Bosni in Hercegovini. Za arhive z območja nekdanje Jugoslavije je posebno pomembna rešitev problema razdelitve imovine, sukcesija, o kateri je bilo govora na nedavnem sestanku na Dunaju. Glede arhivov je vprašanje nasledstva pozitivno rešeno po mednarodnih principih in v zadovoljstvo vseh. Arhivsko gradivo, ki

je v Beogradu, bo v glavnem ostalo kot skupna kulturna dediščina. Po mojem mnenju je to razumljivo, ker ga ni mogoče razdeliti na šest delov. Gradivo bo za evidentiranje, kopiranje in uporabo dostopno vsem enako. Torej bo 95% gradiva ostalo v Beogradu, del fondov nekdanjih republik pa bo vrnjen iz Beograda. Slovenija nima nobenega takega fonda, Hrvatska pa ima dosti fondov, odnesenih iz Beograda.

Od sodelovanja z Državnim arhivom Črne gore si veliko obetamo. To potrjuje tudi naš obisk. Na osnovi sporazuma o sodelovanju, ki smo ga s črnogorskim arhivom podpisali pred dvema letoma, so vaši arhivisti lani obiskali Slovenijo. Sodelovali so v projektu Mozaik, ki je bil namenjen izboljšanju informatizacije v arhivski stroki, in v katerem so sodelovali tudi kolegi iz drugih balkanskih držav. Konkretno bodo letos kolegi iz črnogorskega arhiva obiskali naš regionalni arhiv v Mariboru, kjer bodo evidentirali in kopirali arhivsko gradivo, ki se nanaša na Črnogorsko primorje, posebno na Boko Kotorsko v 1. svetovni vojni. Gradivo se nanaša na ujetnike, ki so bili obsojeni v Hercegovnem, zaprti pa v Mariboru. To niso samo dosjeji, ampak tudi dokumenti iz jetniških celic. S kolegi iz Črne gore želimo pripraviti razstavo arhivskih dokumentov, če ne letos, pa naslednje leto. To bo zanimiva razstava, saj smo npr. v Kotoru videli stare razglednice iz Slovenije, kar nas je iznenadilo in razveselilo.

V Črni gori odlično organizirana arhivska mreža

Odkrito želim povedati, pravi mag. Žumer, da se čuti, da ste bili zadnjih deset let zaprti zaradi političnih razmer. Vendar poudarjam, da v arhivistiki to ni bil izgubljen čas. Imate odlične depoje po svetovnih standardih, dobre mikrofilmske delavnice, solidne pogoje za konservacijo in restavracijo, posebno pa bi opozoril na odlično organizirano arhivsko mrežo, kar je pri nas še vedno problem.

Mija Mravlja

O delu arhivov in zborovanjih

Seminar pri Poletni univerzi v okviru Srednjeevropske univerze v Budimpešti, julij 2001

Kot že nekaj let v preteklosti, so tudi letos na Poletni univerzi v okviru Srednjeevropske univerze v Budimpešti potekali poletni seminarji iz različnih družboslovnih ved. Srednjeevropska univerza je ena od izobraževalnih institucij, ki jih je ustanovil (poleg njih tudi kulturnih in gospodarskih) ter jih že dolgo in izdatno financira g. Georg Soros. So del mreže fundacije odprte družbe (Open Society Found), ki jo je ustanovil leta 1979 z namenom pomoči pri izgradnji infrastrukture in institucij odprte družbe kot pojma, nasprotnega pojmu zaprte družbe prejšnjih komunističnih režimov v Evropi.*

Program letošnje poletne univerze je obsegal 21 večtedenskih seminarjev s področij antropologije, umetnostne zgodovine, azijskih študij, ekonomije, zgodovine, človekovih pravic, mednarodnih odnosov, prava, knjižničarstva in informatike, politologije, sociologije in drugih. Arhivske študije so bile zastopane s seminarjem s temo Arhivi političnih strank po padcu komunizma. K sodelovanju na njem so pritegnili 29 udeležencev iz srednje in vzhodne Evrope, azijskih držav nekdanje Sovjetske zveze, Mongolije, Malte, Brazilije in Zambije. Z območja nekdanje Jugoslavije smo bili udeleženci iz Hrvaške, Makedonije in Slovenije.

Delo seminarja je potekalo od 16. do 27. julija, vsak dan od 9. do 17 ure. Poglavitni cilj je bil seznaniti udeležence z oblikami prehoda arhivskega gradiva, nastalega pri delu komunističnih partij in množičnih organizacij, iz rok partije; s statusom, ki ga je omenjeno arhivsko gradivo dobilo po tem prehodu; ali in koliko so to gradivo uničevali; s sedanjim stanjem, količino, obdelavo in dostopnostjo ter z vrednostjo podatkov, ki jih hranijo. Proces prehoda arhivov partij iz njihovih rok je bil zelo različen, tako po obliki kot tudi po času trajanja. Ponekod je potekal popolnoma mirno, brez zapletov in hitro, drugod so se pogajanja sprevrgla v prave politične boje in se za-

vlekla za več let. Partijski arhivi so postali del državnih arhivskih mrež, včasih z nekaj samostojnosti.

Konferenca na Poljskem leta 1995, ki je ugotavljala stanje arhivov nekdanjih komunističnih partij v srednji in vzhodni Evropi, je na ta vprašanja že odgovarjala in tudi z njenimi izsledki smo bili udeleženci seminarja seznanjeni. Zaradi ugotovitve morebitnih sprememb pa smo bili obvezani v pripravo poročil o trenutnem stanju gradiva nekdanjih partij in množičnih organizacij v svojih deželah. Tudi številni predavatelji so v svojih nastopih obravnavali ta vprašanja, vendar so bile teme zastavljene precej širše in so ponudile informacijo o celi vrsti vprašanj, povezanih tudi z zgodovino komunističnih partij in komunizma nasploh ter z uporabo arhivov komunističnih partij.

Dvoje predavanj je imel Denis Peschanski, francoski zgodovinar s Centra za družbeno zgodovino pri pariški Sorboni. Poleg zgodovine komunizma na zahodu in zlasti v Franciji nas je seznanil s svojimi pogledi na metodološke probleme pri uporabi arhivov za zgodovinsko raziskovalno delo.

John Earl Haynes, sodelavec rokopisnega oddelka ameriške Kongresne knjižnice, je udeležencem seminarja v svojih predavanjih predstavil razvoj komunistične partije v ZDA, njeno povezanost in odvisnost od Sovjetske zveze. Na podlagi študija sedaj dostopne dokumentacije stikov vrha ameriške komunistične partije s Kominternom je zatrjeval, da sodelovanje obeh ni bilo le neko naravno, nedolžno dopisovanje somišljenikov, ampak je imelo predvsem vlogo vohunjenja v korist Sovjetske zveze.

Zelo zanimiva so bila predavanja Kirilla Andersona, direktorja Ruskega državnega arhiva socialne in politične zgodovine in predavatelja na Filozofski fakulteti moskovske Državne univerze. Obravnaval je več tem: organizacijo in delovanje množičnih organizacij in partije v SZ, zlasti njenega vrha, vrednost podatkov v partijskih arhivih za zgodovinarja – tu je opozoril na precej razširjeno navado nižjih organov, da so svoja poročila pisali ne glede na dejansko stanje, temveč po pričakovanih višjih organov; ter odnose med tujimi komunističnimi partijami (zahodnimi) in blokom komunističnih držav.

V zvezi z zadnjim gre omeniti, da je Kirill Anderson direktor mednarodnega projekta, kompjuterizacije arhivskega gradiva Kominterne, ki ga hrani prav arhivska ustanova, katere direktor je Anderson. O tem projektu nam je več povedal Charles Kecskemeti, več desetletij generalni sekretar Mednarodnega arhivskega sveta, ki po upokojitvi še opravlja funkcijo častnega generalnega sekretarja Mednarodnega odbora za kompjuterizacijo arhiva Kominterne. Ta je bil po več letih

* Sodelovanje slovenskih arhivistov na seminarjih "Open Society Archives" ima že nekajletno tradicijo. Seminarjev so se udeležili naslednji arhivski delavci: Matevž Košir (1996), Natalija Glažar (1997), Lucija Planinc (1998) in Jolanda Fon (2000). O udeležbi na seminarjih glej poročila: Seminar o upravljanju s sodobnimi arhivi, Budimpešta 2.-12. julij 1996, (Matevž Košir), Arhivi, Letn. 19, št. 1-2 (1996), str. 175-176; Open Society Archives, seminar v Budimpešti, 30. junij do 11. julij 1997 (Natalija Glažar), Letn. 20, št. 1-2 (1997), str. 251-253; Seminar o varovanju in hrani arhivskega gradiva, Open Society Archives, Budimpešta, julij 1998 (Lucija Planinc), Arhivi, letn. 21, št. 1-2 (1998), str. 112-113. (Opomba uredništva).

pogajan oblikovan leta 1996, sestavljajo pa ga predstavniki Sveta Evrope, Mednarodnega arhivskega sveta, ruske arhivske uprave ter sedmih sponzorjev (osrednji arhivi ali ministrstva nekaterih zahodnih držav ter ameriška Kongresna knjižnica). Slednji so skupaj s Svetom Evrope zagotovili 1,4 milijona dolarjev za stroške projekta. Njegov cilj je digitalizirati okoli 15.000 tekočih metrov arhiva Kominterne.

Predavateljica Patricia Kennedy Grimsted, neodvisna raziskovalka iz ZDA, že več desetletij raziskuje po sovjetskih oz. arhivih na novo nastalih držav SZ. Predstavila nam je sedanjí položaj arhiva Komunistične partije SZ, izgube gradiva med drugo svetovno vojno, tako v svojih predavanjih kot tudi v privatnih stikih pa je zlasti poudarila iskanje načinov za vrnitev vsega gradiva, ki so ga sovjetske enote zaplenile po Evropi, na njihovo prvotno lokacijo, kot tudi za vrnitev Rossice Sovietice.

Preostali predavatelji so prihajali iz Nemčije (Klaus Oldenhage), Poljske (Edward Kolodziej) in Madžarske (Ivan Szekely) in ob njihovi podrobni predstavitvi smo mogli narediti primerjalno analizo usode arhivov v Vzhodni Evropi.

V okviru seminarja smo si udeleženci ogledali knjižnico madžarskega parlamenta, arhiv novejšé zgodovine v Budimpešti in arhiv nekdanjega okrožnega komiteja KP v Miskolcu. V Miskolcu so nam nazorno predstavili razmere, v katerih delajo. Potem ko je bil prvi pogled na prostore še kar zadovoljiv, pa so bile poznejše navedbe kar šokantne (ves arhiv premore le en sam računalnik – brez dostopa do interneta – pa še ta je pokvarjen in ga ne morejo dati v popravilo, ker bi to stalo 6000 forintov, kar je ravno toliko tolarjev). Na seminarju so poskrbeli tudi za dobro počutje udeležencev in organizirali izlet z ladjo do Szentendreja.

Bojan Himmelreich

35. konferenca okrogle mize arhivov v Reykjaviku, Islandija

35. konferenca CITRA je bila organizirana v Reykjaviku na Islandiji od 9. do 13. 10. 2001, in sicer z naslovom "Arhivi in družba: kaj ohraniti? Pridobitve in valorizacija". Tridnevni program konference so spremljali drugi dogodki in sestanki delovnih teles Mednarodnega arhivskega sveta. Tako so 12. 10. zasedale regionalne podružnice MAS-a, med njimi EURBICA in ARBICA. Redna letna skupščina delegatov MAS-a pa je zasedala zadnji dan, 13. 10. Istega dne je zasedala tudi skupščina SPA – MAS-ova sekcija arhivskih strokovnih združenj. Konference se je udeležilo več kot 180 udeležencev iz 80-tih držav; in sicer se po MAS-ovem statutu konference CITRA udeležujejo le predstavniki nacionalnih arhivov (kategorija A) in predstavniki nacionalnih arhivskih združenj (kategorija B).

Predsednik CITRE Ian Wilson, direktor Nacio-

nalnega arhiva Kanade, je odprl konferenco z uvodnim predavanjem "Arhivi v sodobni družbi". Uvodne besede so izrekli še gostitelj konference g. Ólafur Asgeirsson (direktor Nacionalnega arhiva Islandije), Axel Plathe (predstavník UNESCO) in predstavnik mednarodne organizacije bibliotekarjev IFLE.

Prvo zasedanje pod vodstvom Marie Luise Conde Villaverde (Archivo General de la Administración, Španija) je imelo naslov "Javni arhivi: strategije za prevzeme in valorizacijo". Tematiko sta predstavila dva predavatelja, prvi je bil Duncan Simpson (Public Records Office, Velika Britanija). V referatu z naslovom "Politika prevzemov in razporeditev v PRO" je navedel, da so že leta 1997 pregledali pristop k valorizaciji in ugotovili, da je treba dosedanjí Griggov sistem iz leta 1950 revidirati, če se želijo spopasti s sodobnimi digitalnimi arhivi. Tako kot drugi nacionalni arhivi so ugotovili, da morajo spremeniti svojo usmeritev – od pristopa "od spodaj navzgor in osredotočanja na arhivsko gradivo" se morajo usmeriti k bolj strateškemu pristopu. Na novo sprejeti pristop temelji na dveh: razvidnosti (transparentnosti) in partnerstvu. Partnerstvo se nanaša na raziskovalce, nastajajoče državne organe in na druge arhive – z namenom pridobiti znanje in usposobljenost vsake skupnosti ter z namenom odpreti široko razpravo o procesu selekcije. Na tej podlagi je PRO razvil politiko prevzemov in razpolaganja z gradivom. Predvsem zadnje se nanaša na odločitve, katero javno gradivo ponuditi drugim arhivskim ustanovam (zunaj PRO). Na tem zdaj razvijajo natančnejši operativni načrt selekcije – posebna pozornost je posvečena multipliciranju istega gradiva v več državnih organih. Za politiko valorizacije vsakega državnega organa je bila narejena posebna konzultacijska naloga, doslej so objavili deset operativnih politik za selekcijo gradiva.¹ To je program, ki še poteka in se bo razvil v prihodnjih letih. Novi pristop PRO je "od zgoraj – navzdol" in vključuje natančno raziskavo zgodovine, funkcij in pomembnih problematik, povezanih z zadevo. Ta raziskava identificira ključne teme, za katere se bo gradivo valoriziralo. Nadaljnja raziskava pa se spušča v strukturo, sistem pisarniškega poslovanja in funkcij organizacije – kar privede do gradiva, ki naj bi ga ohranili. Odločitve za izbor gradiva se preverjajo s pregledom arhivskega gradiva. Dosedanjí pristop je temeljil na provenienci in vsebini, ne pa na funkciji ustvarjalca.

Anne-Marie Schwirtlich (v. d. direktorja Arhivov Avstralije) je predstavila referat "Funkcionalni pristop k valorizaciji – izkušnja Nacionalnega arhiva Avstralije". Nov funkcionalni pristop so uvedli aprila leta 2000, skupaj s kampanijo imenovano "e-permanence". Sestavni del te kampanije je bila izdaja standardov, napotkov in pripomočkov, osredotočenih na hrambo dokumentarnega gradiva in za potrebe zveznih vladnih organov. Poglavitni razlogi za osvojitvev funkcionalnega pristopa so bili:

¹ Na primer za Security Service, Nature Conservation in Great Britain in Fiscal Policy.

a) dokazi, da obstoječi sistem valorizacije, temelječ na gradivu, ni bil primeren za široko paleto obstoječih medijev za hrambo dokumentov v elektronskem okolju;

b) ugotovitev, da je dosednji valorizacijski pristop vodil k hrambi velike količine gradiva; izračun je pokazal, da to presega njihove zmogljivosti za hrambo in sposobnosti, da bi bilo gradivo dostopno;

c) pričakovanja, da bo uvedba funkcionalnega načina valorizacije lažja za zaposlene v zveznih državnih organih, zaradi nedvomne povezave z njihovim administrativnim kontekstom.

Gospa Schwirtlich je prikazala, kako je tak pristop spremenil način dela arhiva:

- osnoven je postal partnerski odnos z ustvarjalci gradiva;

- hramba dokumentarnega gradiva je zdaj središče njihovega dela in ne več nakopičena dokumentacija poslovanja organa;

- arhivist začne z valorizacijo pri analizi funkcij in dejavnosti organizacij, ne pa pri oceni nakopičenega gradiva – analiza pomeni, da se predhodno dokumentira potrebe in možne uporabe gradiva ter da ta analiza nastane neodvisno od nastanka gradiva;

- koncept kriznega managementa je uveden v proces odločanja o tem, ali je gradivo odbrano kot nacionalno arhivsko gradivo;

- posvet z deležniki² je zdaj pričakovan sestavni del celotnega procesa.

Gospa Schwirtlich je navzoče seznanila tudi s tem, kako je to vplivalo na način dela vladnih organov:

a) sodelovanje izenačuje odgovornost in posledično so obveznosti ustvarjalcev gradiva ter obveznosti nacionalnega arhiva natančneje določene;

b) postavitve valorizacije znotraj hrambe dokumentarnega gradiva zahteva od državnih organov, da pregledujejo svoje gradivo na integriran način ter preusmerijo vire (resurse) in prioritete;

c) zahtevano je posvetovanje z deležniki.

Obdobje dvanajstih mesecev, v katerem uporabljajo ta sistem, je prekratko za celostno oceno uspešnosti, ugotavljajo pa, da je izboljšava sistema delo, ki ni nikoli končano.

Drugo zasedanje, vodila ga je Martine de Boisdeffre (direktorica Nacionalnega arhiva Francije), je bilo naslovljeno **"Pravni predpisi in praksa prevzemov in valorizacije"**. To temo je predstavilo več predavateljev. Kathryn Dan (Nacionalni arhiv Avstralije) je v referatu "Standard ISO 15489"³ predstavila,

kako omenjeni standard zajema valorizacijo. Ta se pojavlja kot logični rezultat osmih korakov oblikovanja in izvedbe sistema pisarniškega poslovanja⁴ ter je integralen za oblikovanje in preoblikovanje sistema. Odločitve valorizacije temeljijo v razumevanju poslovanja in v željah po gradivu – to pa mora biti realizirano skozi celoten dokumentacijski sistem. To še posebej velja za elektronsko okolje. Osnove za valorizacijske odločitve oz. odločitve, kako dolgo naj se gradivo hrani, so odvisne od:

- 1) trenutnih in bodočih poslovnih potreb,

- 2) zakonodajnih in predpisanih zahtev,

- 3) trenutnih in bodočih potreb notranjih ter zunanjih deležnikov.

V osemnajstih mesecih je Nacionalni arhiv Avstralije delal s 75 zveznimi državnimi ustanovami pri izvedbi različnih faz tega sistema in pri tem uporabljal priročnik. Mnogo agencij se je v tem času osredotočilo na izvajanje valorizacijskih odločitev svojega dokumentarnega gradiva. Ob koncu je referentka poudarila, da je ena od dobrih potez tega standarda ta, da je analiza pogojena z okoljem, v katerem je standard implementiran.

Josip Kolanović (direktor Hrvaškega državnega arhiva) je imel nato predavanje "Sodelovanje med arhivi in ustvarjalci v javnih službah". Opisal je razvojne faze valorizacije v 18. in 19. stoletju ter se osredotočil na sodobne spremembe in opredelitve postopka valorizacije. V več razvojnih stopnjah odnosa med ustvarjalci gradiva in arhivi ter razvoja njihovega sodelovanja na področju valorizacije je poudaril misel francoske kolegice Christine Petillat, ki je razlikovala dve obdobji: "nepristransko obdobje" in "obdobje naložitve dolžnosti". Za zadnje je bil značilen neposredni stik med ustvarjalci in arhivi, tesnejše sodelovanje pa se je izražalo v sistematičnem razvoju seznamov z roki hrambe (pripravljenih v arhivih ali v odgovornih pisarnah) in končno v praksi posredniške hrambe gradiva. V tem obdobju je opazno nastajanje različnih priporočil, predpisov, splošnih in posebnih seznamov z roki hrambe, opazne so različne oblike nadzora in sodelovanja itd. V tem razvoju je bila nujna dvakratna skrb – ustvarjalci gradiva so želeli dvoje: znižati obseg arhivskega gradiva, ki se je nakopičil med delovanjem sodobne vlade, in narediti svoje arhive bolj transparentne. Arhivisti so torej imeli dejavno vlogo v tem procesu in razvili so različne teorije valorizacije, z uvedbo kriterijev ter z določitvijo postopkov. To je vplivalo na prakso, ki ima različne oblike sodelovanja med ustvarjalci in arhivi. Politika prevzema gradiva, ki usmerja valorizacijo gradiva, ima samo en cilj, razlikujejo pa se modeli uporabe. Če bi poskušali sistematizirati številne prakse različnih držav, jih lahko povzamemo v nekaj modelov:

- a) oddelek za upravljanje z dokumentarnim gradivom (Združeno kraljestvo in nekdanja Jugoslavija),

² Deležniki (stakeholders): deležniki kot posebne interesne javnosti, ki so v interesnem razmerju z organizacijo. Strateški deležniki lahko bistveno vplivajo na uspeh ali neuspeh organizacije.

³ Uradno je bil predstavljen oktobra 2001 z imenom ISO 15489: Information and documentation – Records management (v prevodu: Informacija in dokumentacija – upravljanje z dokumentarnim gradivom). Bistvo standarda pa je postopek oblikovanja in izvedbe dokumentarnega sistema ter vsebuje odločitve o tem, kako je gradivo nastalo, kako je bilo zajeto, nadzorovano in kako se je hranilo v vsaki fazi postopka, pa tudi način oblikovanja dokumentacijskega sistema.

⁴ Osem korakov standarda: predhodna raziskava, analiza poslovnih dejavnosti, identifikacija zahtev/želja po gradivu, ocenitev obstoječih sistemov, določitev strategij za zadovoljitev zahtev po gradivu, oblikovanje dokumentacijskega sistema, izvedba dokumentacijskega sistema in pregled izvedbe.

arhivi ali arhivske direkcije postavljajo smernice, osnutke predpisov in okrožnice. Valorizacija gradiva se izvaja pozitivno (odbiranje) ali negativno (urejanje);

b) arhivi imajo različne projekte za določanje načel in metod valorizacije (Kanada: vlada – širok plan za razporeditev gradiva 1991-1996; Nizozemska: projekt PIVOT);

c) arhivi neposredno nadzorujejo postopek odbiranja in urejanja, sodelujejo pri pripravi seznamov z roki hrambe, potrjujejo te sezname in izdajajo odobritve za razpolaganje z gradivom (Francija in Italija);

d) v nekaterih državah državna uprava (pristožno ministrstvo) v sodelovanju z arhivsko upravo osnuje seznam z roki hrambe, brez vsake tesne povezave med arhivom in ustvarjalcem gradiva glede valorizacije (Avstrija in Nemčija).

Mogoče pa je oblikovati nekakšen sodoben način z oblikami sodelovanja, pri čemer je dr. Kolanović kot zgled navedel predvsem način dela ARMA (American Records Management Association).

Susan R. Cummings (NARA, ZDA) je predstavila "Preurejanje politike NARA za poslovanje z arhivi". Tudi v Nacionalnem arhivu ZDA načrtujejo celosten ponovni pregled temeljnih politik upravljanja z dokumentarnim gradivom. Postopek valorizacije in razvrščanja gradiva, ki ga uporablja NARA, je bil razvit v 20. stoletju, z namenom obvladovanja papirnega gradiva in papirnega sistema pisarniškega poslovanja. Tehnologija pa je spremenila način nastajanja gradiva, upravljanja in njegove uporabe. Za pregled upravljanja z dokumentarnim gradivom v državnih organih je NARA pripravila poseben projekt o tem, kako organi upravljajo z dokumentarnim gradivom. V tem pregledu niso poskušali ugotoviti samo tega, kako so na poslovanje vplivali razvoj, tehnologija, spreminjanje zakonodaje, pač pa tudi to, kako na poslovanje vpliva "organizacijska kultura" neke državne ustanove (npr. če je povezana z obrambno dejavnostjo ali socialnim skrbstvom, pravosodnim ali znanstvenim delom). Prav tako so želeli ugotoviti, kako vpliva na dokumentarno poslovanje sam delovni proces ustanove. Kljub težavam za sodelovanje državnih organov, jim je v pregled uspelo vključiti osemnajst državnih ustanov od skupno šestindvajsetih, ki so v Washingtonu D.C. in drugod po ZDA. Čeprav analiza še ni končana, pa je govornica povzela nekatere ugotovitve. V prvi vrsti je bilo opaziti veliko raznolikost tehnik, pristopov in učinkovitosti pri upravljanju z dokumentarnim gradivom. Ugotovljeno je bilo tudi, da je uspeh poslovanja z gradivom,⁵ posebno pri zveznih organih, odvisen od številnih situacijskih dejavnikov. Med njimi so: a) kultura ustanove, b) delovni proces, c) administrativno-finančna obveza za upravljanje z gradivom, d) poslovne potrebe in e) odnosi z NARO. Po tej fazi analize bo sledila druga, to je pregled politike in postopkov dela same NARE

na področju upravljanja z dokumentarnim gradivom, zato da bi zadovoljili obveznosti nacionalnega arhiva in potrebe državnih organov. Potrebno bo še nadaljnje delo, načrtujejo pa tudi oblikovanje avtomatiziranega sistema, ki bi podpiral popisovanje gradiva in razpolaganje z njim (z roki hrambe) – nadalje pa bodo od zveznih organov zahtevali uporabo sistema. Več o tem si lahko preberete na spletni strani: www.nara.gov/records/initiatives/.

Terry Eastwood (Univerza Britanska Kolombija, Kanada) je z referatom "Valorizacija digitalnega gradiva: Kaj je novega?" posegel na področje elektronskega okolja. Opozoril je, da se valorizacija elektronskega arhivskega gradiva razlikuje le v nekaj pogledih, vendar zelo pomembnih. Te razlike nastajajo predvsem zaradi skrbi za gradivo, ki je nastalo v nestabilnem okolju. Multidisciplinarni raziskovalni projekt s področja dolgotrajne hrambe elektronskega gradiva, InterPARES, ki ima med svojimi nalogami tudi področje valorizacije, je pri funkciji valorizacije določil te razlike v nekaterih podrobnostih. Štiri pogloblitve dejavnosti pri izboru gradiva so:

- a) opredeliti, izvajati in ohraniti okvir funkcije;
- b) valorizirati dvoje – trajno vrednost gradiva in temeljne domneve o njegovi avtentičnosti;
- c) spremljati spremembe v gradivu in njegovem kontekstu skozi čas;
- d) izvajati prenos gradiva od ustvarjalca k hranitelju.

V splošnih okvirih je upravljanje selekcijske funkcije za digitalno gradivo vzporedno z isto funkcijo za tradicionalno gradivo. Valorizacija elektronskega gradiva razpade na več pogloblitnih dejavnosti: prva faza sestoji iz informacije o digitalnem gradivu in njegovem kontekstu, zato da zberemo pomembne podatke pri določitvi njegove vrednosti in možnosti ohranitve v avtentični obliki. Učinkovita, dolgoročna hramba avtentičnega elektronskega gradiva nam ne bo dopuščala izogibanja pri sestavi pomembne informacije, kar se bo odražalo tudi pri prenosu gradiva in pri poznejši lažji uporabi in razumevanju gradiva. Zajeti vrednost elektronskega dokumentarnega gradiva pomeni zajeti njegovo sposobnost služiti trajnim interesom ustvarjalca in družbe, ter na drugi strani analizirati in presojeti osnove za domnevo o njegovi avtentičnosti. Določiti možnost ohranitve gradiva je drugi pomembni vidik pri vprašanju avtentičnosti in razdelimo ga lahko v tri stopnje:

- a) določiti elemente gradiva, ki se morajo ohraniti, zato da lahko določimo **identiteto in integriteto gradiva**;

b) opredeliti, kako se v elektronskem okolju kažejo elementi gradiva, ki morajo biti ohranjeni;

- c) uskladiti zahteve za hrambo s sposobnostmi hranitelja za hrambo (arhiva).

Izvajanje prevzema digitalnega gradiva postaja bolj sofisticirano, kot je bilo to pri tradicionalnem gradivu. Priprava gradiva za prevzem pomeni kopiranje, formatiranje odbranega gradiva za hrambo, zato da bi ga pripravili za fizični prenos; oziroma v primeru nadzora pripraviti neodbrano gradivo trajne hrambe za uničenje ali oddajo (prenos) v drugo enoto, oziroma

⁵ Uspešen način poslovanja z gradivom je avtorica označila kot sposobnost organa, da obvlada in uresničuje različno veljavno zakonodajo, usmeritve, postopke in politike, povezane z upravljanjem z dokumentarnim gradivom.

razpolaganje z njim, kot je določeno v valorizaciji.

Naslednja faza je "pakirati" gradivo, odbrano za hrambo, s potrebno informacijo za njegovo trajno hrambo, vključujoč pogoje in okoliščine prenosa, določitev digitalnih komponent, ki jih je treba ohraniti, ter priključitev arhivske in tehnične dokumentacije, potrebne za ravnanje z njim.

Claes Gränström (predsednik MAS-ovega Komiteja za pravna vprašanja, Nacionalni arhiv Švedske) je predstavil "Pravne okvire za valorizacijo". Opozoril je, da so razlike v zakonodaji, njeni interpretaciji in izvedbi odvisne od zgodovine, pravne tradicije in izkušenj vsake države. Zakonodaja, ki je povezana z arhivsko oziroma kulturno dediščino, bi danes morala biti povezana z upravljanjem sprotne elektronskega gradiva. Gospod Gränström je izrazil ugotovitev, da je v zakonodaji različnih držav področje valorizacije in uničenja gradiva manj poudarjeno, kot pa področje dostopa do gradiva. Tehnološka revolucija je z vplivom na vsa življenjska področja spremenila pričakovanja javnosti glede lahkotnosti dostopa, podvojevanja in posredovanja uradnih dokumentov ter drugih storitev. Med dejstva lahko prištejemo ogromne količine in zelo kompleksno naravo informacij v obliki dokumentov – soočiti pa se je treba tudi s tem, kaj naj bi valorizacija zajela. V elektronskem okolju mora biti vnaprej opredeljeno, kaj pomeni uničenje. V papirnem okolju je preprosto – pomeni uničenje papirja z besedilom. Za elektronsko okolje pa ta problem v zakonodaji ni jasno izražen. Švedska ima na primer določeno samo, da naj bi bilo gradivo odstranjeno – nacionalni arhiv pa s svojimi predpisi določi uničenje. Javni dostop do uradnih dokumentov je osrednja tema povsod po svetu. Toda očitno je, da je uničenje gradiva večja grožnja za dostop do gradiva kot pa klasifikacija oziroma tajnost dokumentov. Za primerjavo so pravna določila o zasebnosti zelo natančna, dodelana in previdno postavljena v členih tovrstne zakonodaje. Zato je bil govornik prepričan, da bodo zakonodajalci v prihodnje posvetili več pozornosti regulaciji valorizacije in uničenja dokumentov. Valorizacija je bila v zadnjih letih predmet razprav predvsem v pomenu različnih tehnik in bolj s teoretičnega vidika, zdaj pa se je pokazalo, da tisto, kar je bilo doslej povsem arhivski problem, postaja skoraj odločilen problem naše elektronske družbe. Gospod Gränström je zato menil, da mora MAS še naprej sodelovati z Evropsko unijo in Svetom Evrope glede študij in opredelitev valorizacije oziroma uničenja, prav tako glede tozadevnih regulacij v zakonodaji in tudi glede novosti za valorizacijo v elektronskem okolju.

Rosine Cleyet-Michaud (predsednica Komiteja za valorizacijo MASA, Arhivi Francije) je imela referat z naslovom "Kompleksnost in avtomatizacija administrativnih postopkov ter njihov učinek na valorizacijo: primer Francije". Opisala je razvoj uprave v Franciji, ki je v zadnjih dvajsetih letih prešla iz centralizacije v decentralizacijo. Nastale so tudi zasebne ustanove, ki na podlagi državnih pooblastil izvajajo določena javna dela oziroma storitve. To je vplivalo tudi na postopke valorizacije. Decentralizacija je povzročila prenos pristojnosti na lokalne skupnosti in nastajanje novih

struktur javnih ustanov, to pa se je kazalo kot razmah administrativnih postopkov in razdeljevanje postopkov med mnogo pristojnih uradov. Današnja avtomatizacija administrativnih postopkov pa povzroča, da je treba že v začetni fazi spremeniti način arhivskega vedenja. Valorizacijska praksa v Franciji je morala upoštevati obstoječe in opisano stanje v državni administraciji. Zajema pa te dejavnosti:

a) teritorialni pregled, pod vodstvom nacionalnega arhiva in štirih ali petih pokrajinskih arhivistov na celotnem ozemlju na decentralizirani ravni z namenom spoznati naloge, funkcije in organizacijo teh javnih ustanov ter pripraviti pregled ustvarjenega gradiva, z načrtom administrativnega poslovanja z le-tem;

b) strnitev vseh zbranih podatkov pri odgovorni službi Arhivske direkcije Francije;

c) ustanovitev delovne skupine arhivistov in strokovnjakov, ki so prispevali k oblikovanju načrtov za upravljanje z gradivom, predstavnikov francoske arhivske direkcije in predstavnikov pristojnega ministrstva. Njihove naloge so: raziskati delo na oblikovanih sintezah, določiti podvajanje, preveriti administrativno uporabnost gradiva, odbrati gradivo za hrambo za prihodnje raziskave in pripraviti seznam gradiva, ki se lahko izloči,

d) dokončanje načrta za upravljanje z dokumentarnim gradivom (a records management chart) z administrativnim postopkom za posebne sektorje.

Opisani primer postopka načrtovanja je bil dokončan za področje urada za socialno skrbstvo otrok. Gospa Cleyet-Michaud je izrazila mnenje, da ima postopek, ki jim je bil naložen zaradi vladnih sprememb, **prednosti bolj znanstvenega pristopa k valorizaciji, ki učinkoviteje upošteva administrativne postopke kot v preteklosti**. Brez dvoma pa je to postalo mogoče z obstojem centralne arhivske direkcije. Naloga, ki jih še čaka, pa je raziskati vpliv avtomatizacije administrativnih postopkov na valorizacijo. Domnevno se bo pri tem treba osredotočiti na valorizacijo podatkov, in ne več na valorizacijo gradiva.

Moncef Fakhfakh (direktor Nacionalnega arhiva Tunizije) je s prispevkom, "Ali je mogoče izdelati standard za valorizacijo?" postavil splošno vprašanje. Trdil je, da je sodobna arhivska znanost predmet številnih pritiskov, med njimi še posebno vloge valorizacije arhivskega gradiva za potrebe upravljanja in raziskovanja. Ta temeljna vloga je nadalje otežkočena zaradi kompleksnosti različnih vpletenih strani – ustvarjalcev gradiva, arhivskih strokovnjakov in uporabnikov. Vendar je gospod Fakhfakh menil, da bi bilo primerno preučiti možnosti za razvoj norm za te namene, na regionalni in mednarodni ravni – da bi torej imeli univerzalni časovni raspored za hrambo gradiva, ki bi bil uporaben v vseh zvezah. Utemeljitev za tak pristop so lahko:

a) globalizacija kot pglavitni pojav vpliva na razvoj našega sveta in na mednarodne izmenjave;

b) razvoj multinacionalnih družb in standardizacija tehnik upravljanja ter kot rezultat tega različne vrste gradiva;

c) organizacijska raven stroke, ki omogoča mednarodno sodelovanje in širjenje arhivskih orodij;

d) napredek dela stroke, ki se ukvarja s standardizacijo in ki bo omogočil udejanjenje take naloge.

Vprašanja, ki lahko zapletejo to delo, pa so:

- 1) različne politične in upravne razmere v državah, ki lahko zapletejo standardizacijski proces;
- 2) razlike v arhivski znanosti in tradiciji, posebno v zakonodaji in organizaciji arhivske uprave;
- 3) razlike v valorizacijskih kriterijih in metodah odbiranja gradiva (apriori ali posteriori);
- 4) različne izvedbe predpisov glede oddaje gradiva, raziskovalne tradicije in uporabe gradiva;
- 5) težavnost uporabe standardov glede na prejšnje gradivo.

Po mnenju gospoda Fakhfakha pa vse naštetu ne bi smelo pomeniti nepremagljivih ovir za delo pri standardizaciji. Predlagal je, da naj bi osnovo za standardizacijo iskali v teoriji Terryja Cooka, ki je razvil tako imenovano funkcionalno analizo, izhajajoč iz "makro-valorizacije". Menil je, da bi bilo primerno začeti delo v jedru gradiva, ki se nanaša na upravljalske funkcije (splošno upravljanje ustanove, upravljanje človeških, finančnih, materialnih in informacijskih virov).

Tretje zasedanje je vodila Lesley Richmond (Univerza v Glasgowu, Velika Britanija), in sicer s tematiko "**Spomin družbe: poslovni sektor**". Predavatelji so bili:

- Daria Nałęcz (direktorica Arhivske direkcije Poljske): Privatizacija funkcij javnega sektorja: poljski primer,

- Herve L' Huillier (Total FinaElf, Francija) in Rajeswary Brown (Londonska univerza, Velika Britanija): Obveznosti večnacionalnih združenj (korporacij),

- Vigdis Finnbogadóttir (predsednica Republike Islandije v letih od 1980 do 1996) – obudila je spomine na svojo politično dejavnost s prispevkom Perspektiva s strani nekdanje članice Foruma Davos.

Nadaljevanje tretjega zasedanja je imelo naslov "**Spomin informacijske družbe: Združenja**". Zasedanje je vodil Michel Douchin (Haut Conseil de la Coopération Internationale, Francija). Tematiko sta predstavila dva referenta:

- Georges Mouradian (direktor Centre des Archives du Monde du Travail, Nacionalni arhiv Francije): Politika Arhivov Francije do arhivov združenj;

- Jens Boel (UNESCO, Francija in predsednik MAS-ove Sekcije za mednarodne organizacije): Arhivi mednarodnih nevladnih organizacij.

Četrto zasedanje je obravnavalo temo: "Spomin družbe: posamezniki", referenti pa so bili:

- Alicia Casa de Barran (Univerza Republike Urugvaj): Nova zgodovina in zasebni dokumenti v državah "MERCOSUR",⁶

- Ian Wilson (direktor Nacionalnega arhiva Kanade): Običajni ljudje in ljudje, ki jih je zgodovina po-

zabila: pomanjkanje njihove navzočnosti v pisnem arhivskem gradivu;

- Inge Bundsgaard (Pokrajinski arhiv Sealand, Danska): Selekcija dosjejev: pravica do družbenega spomina proti pravici do družbene pozabe;

- Eiríkur Guðmunsson (Nacionalni arhiv Islandije): Islandska genetska baza podatkov.

Nadaljevanje četrtega zasedanja je imelo naslov "**Spomin družbe: možnost arhivov ustnih virov**". Zasedanje je vodila Dora Schwarzstein (Univerza v Buenos Airesu, Argentina) z naslovnim referatom: "Ustna zgodovina po vsem svetu: sedanje in prihodnje raziskave".

Drugi referenti tega zasedanja pa so bili:

- Lily Tan (Uprava za nacionalno dediščino Singapurja): Arhivske strategije glede ustnih virov v jugovzhodni Aziji – pozabljena zgodovina jugovzhodne Azije;

- Ndyoi M. Mutiti (direktorica Nacionalnega arhiva Zambije): Preoblikovanje arhivov: afriška izkušnja;

- James E. Fogerty (Zgodovinsko društvo Minnesote, ZDA): Ustna zgodovina kot sredstvo v arhivskem razvoju.

Letna skupščina delegatov MAS-a je bila tokrat organizirana skupaj z administrativno konferenco CITRE, dne 13. 10. 2001. Sprejeta so bila poročila iz leta 2000 za Generalno skupščino MAS-a in administrativno konferenco CITRE, ki sta bili v Sevilji, prav tako letna poročila MAS-a in CITRE. Obravnavani so bili finance MAS-a (pregled proračuna za leto 2001) in predlog predračuna za leto 2002 ter predlog za obdobje 2003-2004. Finančnik MAS-a g. Leopold Kammerhofer je na podlagi predloženega gradiva prikazal nujnost nekaj odstotnega povišanja MAS-ove članarine. Podana je bila informacija glede prihodnjih konferenc CITRE; gostiteljica za leto 2002 je Francija (Marseille), tema konference pa bo: "Kako arhive sprejema družba?" Organizatorica CITRE za leto 2003 je Južna Afrika, naslov tematike in kraj konference še nista določena. Za leto 2004 se pripravlja MAS-ov kongres na Dunaju, in sicer z naslovom: "Arhivi: spomin znanja". Po besedah J. V. Albada naj bi bil kongres organiziran nekoliko drugače: pripravlja se približno 150 delavnic, okroglih miz in predstavitev. Za kongres leta 2008 še nimajo konkretnih predlogov. Generalni sekretar MAS-a je tudi opozoril, da je treba članstvo v komitejih MAS-a "pomladiti" – torej ponuditi mlajši generaciji arhivistov možnost članstva v komitejih in sekcijah. Opozorjeno je bilo tudi, da lahko na konferenco CITRE vsaka država pošlje največ tri delegate (oziroma dva: enega za kategorijo A, drugega za kategorijo B), ker vsak za organizatorja pomeni breme in strošek. Poročali so tudi predsedniki vseh regionalnih podružnic in nekaterih sekcij. Poudarili so tudi, da naj bi bilo delo MAS-a vedno bolj usmerjeno v povezave z drugimi mednarodnimi organizacijami, kot so IFLA, ICOM, ICOMOS, UNESCO.

Na letni skupščini je bila predstavljena nova spletna stran MAS-a,⁷ ki je plod ustvarjalnega dela

⁶ MERCOSUR – je poimenovanje za gospodarsko skupnost južnoameriških držav. Tako imenovani Mercosur sestavljajo: Argentina, Brazilija, Paragvaj in Urugvaj ter Čile kot pridružena članica.

⁷ <http://www.ica.org/>

MAS-ove Podkomisije za komunikacije (ICA/COM). Prav tako je bila uradno predstavljena nova mednarodna publikacija COMMA, ki združuje dve dosednji MAS-ovi publikaciji Janus in Archivum. Od prejšnjih MAS-ovih publikacij, ki so bile objavljene vedno le v MAS-ovih dveh delovnih jezikih (angleškem in francoskem), je nova publikacija jezikovno zelo raznolika (angleščina, francoščina, nemščina, španščina, ruščina, kitajščina, arabščina – za uvod in kratke povzetke). Če je izvorno besedilo članka napisano v španščini ali nemščini, je v tej obliki tudi objavljeno. Digitalne oblike in spletne objave COMMA publikacije še ni, lahko pa jo pričakujemo v prihodnje.

Letna skupščina delegatov je ob koncu svojega dela sprejela resolucijo ob sklepu 35. CITRE. Resolucija⁸ zajema deset točk s področja, ki ga je konferenca obravnavala, in sicer tiste, za katere naj bi se arhivisti v prihodnje zavzemali.

Zasedanje skupščine EURBICE, Reykjavik

Skupščina je zasedala 12. 10. 2001, pod vodstvom predsednice EURBICE Martine de Boisdeffre (direktorica Nacionalnega arhiva Francije). Ena izmed prvih zadev je bilo imenovanje izvršnega odbora EURBICE na podlagi njenega statuta. Izvršni odbor sestavljajo predsednik, namestnik predsednika, sekretar, blagajnik in drugi člani, ki so bili predlagani glede na potrebno zastopanost posameznih evropskih regij. Tako je bil za jugovzhodno Evropo predlagan koordinator gospod dr. Josip Kolanović, direktor Hrvaškega državnega arhiva.

V nadaljevanju je bil obravnavan **strateški plan EURBICE**, ki zajema:

- splošna načela,
- poglobitve usmeritve:
 - a) izčrpen pregled programov za izmenjavo na raziskovalnem in kulturnem področju,
 - b) izobraževanje,
 - c) zakonodaja in predpisi za arhivsko področje,
 - d) valorizacija.

Priložena je tudi natančna informacija o evropskih kulturnih skladih – celostna informacija za obdobje 2000-2004. Le ta ne zajema le arhivov, pač pa celotno področje kulture.

Za področje izobraževanja se pripravlja anketni pregled (vprašalnik), ki naj bi pokazal možnosti za organiziranje različnih tečajev in seminarjev v različnih državah – torej pokazal, kakšne možnosti za organiziranje ima posamezna država (finančne in strokovno-izobraževalne možnosti). Na tej podlagi bi se izvajalo usklajevanje in načrtovanje izobraževanja.

Za področje zakonodaje je bilo dogovorjeno, da se bo pripravilo, v sodelovanju z MAS-ovim Komitejem za zakonodajo, bazo podatkov arhivske zakonodaje različnih držav (v angleškem prevodu). Toda preva-

janje zakonodaje je zahtevno delo, ker je treba imeti izkušene prevajalce in jim pomagati z arhivskim strokovnim znanjem, prav tako je treba izdelati besednjak za prevod strokovnih izrazov. V razpravi je bilo slišati tudi, da je poleg naštetega treba dobiti ne le besedilo zakona, pač pa tudi spremna pojasnila in obrazložitve tradicije v neki državi, kajti brez tega je lahko zakonodaja nerazumljiva. Kljub vsem opisanim problemom je PARBICA⁹ pred kratkim izdala svojo publikacijo, ki je zbornik zakonodaj držav, ki zajemajo to MAS-ovo regionalno podružnico.

Za področje valorizacije je bilo pojasnjeno, da MAS-ov Komite za valorizacijo pripravlja vprašalnik za to področje (članica je tudi Daria Nalecz, direktorica Arhivske direkcije Poljske), pripombe na osnutek vprašalnika pa je tudi poslalo približno sedem ali osem držav (tudi Slovenija) – vsebinsko pa vprašalnik obravnava bolj zakonodajo pri postopkih valorizacije, ne pa tudi metodoloških postopkov in teorije. Cilj je isti – izdati priročnik za valorizacijo.

V nadaljevanju je D. Nalecz predstavila, kako poteka projekt Skupne kulturne dediščine držav centralne in vzhodne Evrope (v katerem sodeluje kot partnerica tudi Slovenija).

Nato smo slišali poročilo Patricia Cadella o napredku pri delu nove različice Črne knjige – publikacije EU o arhivih: kakšna bodo poglavja, poudarek je na vidiku EU ipd. Gospod Cadell je priložil poročilo o sodelovanju s Svetom Evrope in Evropsko unijo. Prejeli smo osnutek besedila **Priporočilo Sveta Evrope za dostop do uradnih dokumentov**; prav tako pa tudi pisno informacijo o tem, kakšen bo nadaljnji postopek pri obravnavi tega dokumenta, in pojasnilo, v katerem delu dokumenta (po členih) se vsebina nanaša tudi na arhivsko dejavnost. Mnenje g. Cadella je bilo, da so arhivska stališča v besedilu dobro zastopana in da je narejena povezava s **Priporočilom Sveta Evrope za dostop do arhivov**, ki je bilo sprejeto na Ministrskem svetu 13. julija 2000.

Ob koncu zasedanja je bil sprejet sklep o načinu financiranja EURBICE. Članicam naj ne bi bil treba plačevati posebne članarine, pač pa naj bi se letna članarina MAS-a delno povečala in razliko sredstev bi dobila EURBICA za svoje delovanje, neposredno iz finančnih sredstev MAS-a.

Na koncu sta bili predstavljeni poročili dveh držav o njunem mednarodnem sodelovanju na arhivskem področju: Estonije in Slovenije. V nekaj minutnem pregledu sem predstavila zdajšnje dejavnosti Arhiva RS, pa tudi širše. Vsi udeleženci skupščine so prejeli tudi kopijo besedila. Estonija je predložila le pisno poročilo.

Natalija Glazar

⁸ Besedila sprejete konferenčne resolucije z izglasovanimi pravki temeljnega predloga v tem prispevku še ne moremo objaviti, ker še nismo prejeli končno sprejetega besedila (z zapisnikom).

⁹ Regionalna podružnica MAS-a za pacifiško področje (Pacific Regional Branch).

XI. Mednarodni arhivski raziskovalni tabor XI. Nemzetközi levéltári kutatótábor

V dneh od 21. do 26. avgusta je potekal že XI. tradicionalni Mednarodni arhivski raziskovalni tabor, ki ga organizirata Pokrajinski arhiv Maribor ter izmenično vsako drugo leto arhiva iz Železne in Zalske županije. Letos so se tabora udeležili predstavniki arhiva iz Szombathelya. Pri pripravi in izvedbi tabora so pomagali Občina Lendava, Pomurska madžarska narodnostna samoupravna skupnost ter Zavod za kulturo madžarske narodnosti. Slovenski udeleženci tabora pa smo pogojevali večje razumevanje in pripravljenost za sodelovanje predstavnikov občin Hodoš in Šalovci, na območju katerih je bil organiziran letošnji tabor. Tabora se je udeležilo šest dijakov iz dvojezične srednje šole v Lendavi ter šest dijakov iz Železne in Zalske županije. Dijake so spremljali in jih pri delu usmerjali štirje arhivisti: Zsolt Bajzik iz Arhiva Železne županije, Gábor Ferenczy iz Arhiva županije Zala ter Gordana Šovegeš in Jure Maček iz Pokrajinskega arhiva Maribor. Pri raziskovalnem delu na terenu se nam je pridružila in nam vedno rada svetovala ga. Anna Dancs, vodja urada Pomurske madžarske narodnostne samoupravne skupnosti.

Delovno področje tabora je zajelo obmejno območje Goričkega, in sicer občini Hodoš in Šalovci ter območje madžarske občine Bajánsénye. Poglavitni namen tabora je evidentirati, zbirati in ohraniti gradivo, ki nastaja ob vsakodnevnih opravilih prebivalstva, in zanimivejše dokumente ob sklepu tabora na priložnostni razstavi predstaviti domačinom. Udeleženci tabora smo letos obiskali več vasi: Domanjševce (Domonkosfa) in Krplivnik (Kapornak) na slovenski strani ter Kercaszomor in Bajánsénye na madžarski strani. Omeniti je treba, da ozemlje vseh treh občin naseljuje večinoma madžarsko prebivalstvo in da je šele mirovna pogodba z Madžarsko leta 1923 presekala zgodovinsko, zemljepisno ter kulturno enotno podobo območja in ga razdelila med dve državi. Po drugi svetovni vojni je tesnejše stike in sodelovanje med prebivalstvom preprečevala železna zavesa, saj je ohromila gospodarski razvoj in pripomogla k nazadovanju pokrajin na obeh straneh meje.

Tabor je začelo slovesno odprtje v prostorih lendavske občine. Slovesnost je vodil predsednik Zavoda za kulturo madžarske narodnosti g. László Göncz. Po uvodnem pozdravu so zbrane dijake pozdravili predstavniki obeh madžarskih županij, direktor Arhiva županije Zala g. András Molnár, direktor Arhiva Železne županije g. dr. György Tilcsik ter direktorica Pokrajinskega arhiva Maribor ga. mag. Slavica Tovšak. Slavnostni govorniki so poudarili edinstvenost tako zamišljenega dela v arhivski teoriji in praksi ter vrednost tabora za spoznavanje preteklosti obmejnega področja in poznavanje lokalne, pa tudi širše zgodovine. Izrazili so zadovoljstvo in prepričanje, da bo tabor organiziran tudi v prihodnje in da bo tako nadaljeval tradicijo uspešnega sodelovanja med arhivi na obeh straneh meje ter pripomogel h krepitvi prijateljskih vezi med madžarskimi in slovenskimi dijaki.

Delo na terenu smo začeli v Krplivniku. Dijaki,

razporejeni v manjše skupine, so ob pomoči mentorjev – arhivistov od hiše do hiše zbirali gradivo. Za raziskovalce – dijake je bilo zanimivo vse starejše gradivo, ki se je ohranilo pri domačinih. To je bilo ponekod povsem porumenelo, drugod plesnivo in raztrgano, ampak ravno to je vzbudilo njihovo pozornost in zanimanje. Pri vsaki hiši so dijaki najprej predstavili namen tabora ter povedali, čemu so prišli in kaj bi radi. Srečali smo prijazne ljudi, ki so bili pripravljeni prisluhniti in pomagati. Številni niso imeli doma nič ohranjenega, drugi pa so na podstrešju le izbrskali zaprašene stare in pozabljene fotografije, drobne tiske, starejše molitvenike in druge dokumente. Domačin iz Domafölda nam je prijazno podaril urbarialni zemljevid iz leta 1864, na katerem so zarisane in označene vse posesti v Domaföldu. Zaradi njegove vrednosti in slabe ohranjenosti ga bomo v Pokrajinskem arhivu Maribor restavriral. Zbrano gradivo so dijaki natančno razvrstili, popisali in označili. V Krplivniku so domačini sami uredili etnološki muzej in v njem so dijaki z zanimanjem občudovali različne, danes pozabljene predmete za vsakdanjo uporabo in kmečka opravila, stare knjige, dokumente ter fotografije. Krajanji so nam zaupali, da so starejši domačini mnogo starih predmetov in dragocenih ostankov preteklosti prodali avstrijskim "zbirateljem" in se pri tem na žalost niso zavedli, kako neprecenljive dragocenosti so izgubili.

Tabor pa ni izključno samo delo na terenu in spoznavanje zgodovine neposredno iz zbranih dokumentov, ampak smo preteklost in aktualne družbene razmere obmejnih krajev doživeli tudi iz predavanja zgodovinarja g. Attila Kovácsa, diplomanta univerze v Pécsu. Gospod Kovács nam je s svojim predavanjem Prekmurje v luči statističnih podatkov s posebnim poudarkom na Domanjševcih, Krplivniku, Bajánsényeju in Kercaszomoru nazorno predstavil razvoj štirih naselij od leta 1830 pa vse do zadnjega popisa prebivalstva leta 1991. Skrb zbujač je podatek, da število prebivalcev ob meji zaradi odseljevanja v večja urbana središča drastično upada in da demografsko izumirajo celotne vasi. V obdobju od leta 1921 do leta 1991 se je število prebivalcev zmanjšalo za polovico.

Zbiranje gradiva smo nadaljevali na že ustaljen način v Domanjševcih. Tam se je ohranilo mnogo več dokumentov kot v Krplivniku. Naj omenim le nakatero: fotografije – predvsem tiste iz prve svetovne vojne, različne knjižice, izkaznice, spričevala, posestne listine, zemljiškoknjižni izvlečki, različne davčne in druge odločbe. Dijake je posebej pritegnil dokument iz obdobja madžarske okupacije Prekmurja. Obvestilo Davčnega urada v Murski Soboti mlinarju iz Domanjševcev iz leta 1942 o spremembi višine davka je napisano tako v madžarskem kot tudi v slovenskem jeziku, kar dokazuje, da so madžarske oblasti dopuščale uporabo slovenskega jezika. Dijaki so v vasi prebrskali in raziskali precej starejših, napol podrtih hiš, ki so na zapuščenih in temačnih podstrešjih skrivale mnogo zanimivosti. Delo na terenu smo obogatili z obiskom evangeličanske cerkve v Domanjševcih.

Po opravljenem delu v slovenskih vaseh smo se preselili na Madžarsko. Priznati moramo, da so

vaščani Bayánseyea in Kercaszomorja ohranili več gradiva kot prebivalci na slovenski strani. Sprašujemo se, ali ni to posledica zrelejšega odnosa do preteklosti in s tem tudi do kulturne dediščine ter jasnejšega zavedanja pomena lastnih korenin in identitete prebivalcev. Najstarejši dokument na madžarski strani izvira iz leta 1757, več dokumentov pa iz konca 19. stoletja. Skupine mladih raziskovalcev so zagnano nadaljevale delo. Ob klepetu s prijaznimi domačini smo radi prisluhnil marsikakemu osebnemu doživetju iz preteklosti. Številni so se z grenkobo spominjali časov železne zavese, ki je pretrgala vse stike, prijateljske vezi in celo zaroke.

Iz celote zbranega gradiva na slovenski strani smo v kulturnem domu v Domanjševcih pripravili razstavo najdragocenejših dokumentov in jih glede na njihovo pričevalno vrednost razdelili v šest večjih sklopov:

- gospodarstvo (zemljiške listine, listine o prodaji, nakupu stavb, zemlje, listine o zavarovanju, dedovanju);
- iz življenja družin (dokumenti o rojstvu, porokah, šolanju, zaposlitvi, poklicu, kmečkih opravilih);
- dokumenti o lastništvu (posestni listi, denarne zadeve, spori glede lastništva – sodne odločbe, prodajni dokumenti, oporoke);
- šolstvo – kultura, versko življenje, društva, šport (spričevala, knjige, zvezki, slike, ki prikazujejo versko življenje, slike običajev);
- knjige – periodika (koledarji, šolske knjige, gospodarske knjige, drobni tiski);
- fotografije, ki prikazujejo življenje in delo dijakov na taboru.

Po uvodnem pozdravnem govoru direktorice Pokrajinskega arhiva Maribor smo prisluhnili kratkemu, vendar prisrčnemu kulturnemu programu mladih prebivalcev Domanjševcev, večer pa smo preživeli ob spremljanju radoživih madžarskih ljudskih plesov v Szombathelyu. V tem mestu vsako leto ob tem času priredijo poletni festival z viteškimi igrami.

XI. Mednarodni arhivski raziskovalni tabor je sklenila razstava v Bajánsenyu, na kateri so madžarski dijaki predstavili dokumente, zbrane na madžarski strani.

Ob koncu uspešno izvedenega tabora lahko sklenemo, da je tabor izpolnil zadane cilje, namene in pričakovanja. Zaradi svoje temeljne ideje zbiranja arhivskega gradiva na terenu in njegovega ohranjanja ter vzpostavljanja neposrednega stika z lokalnim prebivalstvom pomeni edinstven način arhivskega dela in nima primerjave v širšem evropskem prostoru. Pomen in vrednost tabora ni samo v zbranih dokumentih, čeprav so številni izmed njih pomembni za spoznavanje in razumevanje krajevne, lokalne, pa tudi širše zgodovine. S svojim širšim, čezmejnim konceptom se mednarodni arhivski raziskovalni tabor že dobro desetletje vključuje v obliko regijskega sodelovanja, ki pridobiva vedno večji pomen v nastajajoči zvezi evropskih držav in pomeni eno poveljnih politik Evropske unije. Takšna oblika arhivskega dela krepi odnose med sosednjimi državami, zbližuje obmejne pokrajine, lajša razumevanje in sprejemanje različnih kultur, vzpostavlja številne trajne prijateljske stike med udeleženci tabora ter omogoča izmenjavo mnenj,

znanj in izkušenj. Večplastnost tabora se odraža v njegovih zgodovinsko-arhivskih, socioloških, zemljepisnih in etnoloških vsebinah, predvsem pa v njegovi vzgojno-pedagoški vlogi. Ob zbiranju dokumentov na terenu so dijaki v neposrednem stiku s preteklostjo, spoznavajo, kako nastaja "zgodovina", kakršno poznajo v šoli. Na podlagi dokumentov, ki so jih sami zbrali, evidentirali, in ki se bodo urejeni ohranili v arhivih, zgodovinarji pišejo "zgodovino". Na terenu živo čutijo in doživljajo minulo dogajanje ter tako oblikujejo odnos do svoje lastne preteklosti in zgodovine. Zbrani dokumenti niso le neme priče minulega dogajanja, pač pa govorijo o navadah in običajih prebivalstva, opisujejo kmečka opravila in vsakdanje življenje. Ob pogovoru z domačini dijaki prepoznajo etnološke in kulturne značilnosti kraja, posebnosti lokalnega značaja, navad in jezika. Neprisiljeno se lahko poučijo o težavnem življenju večinoma kmečkega prebivalstva. Vživljajo se v vsakodnevne probleme domačinov, z njimi sočustvujejo in se tako zavedo nerazvitosti in problematike obmejnih predelov. Med dijaki in domačini se oblikujeta zavest in vednost o pomenu dokumentov, ki nastajajo v vsakdanjem življenju. Dijaki se naučijo prepoznavati in varovati pisno ter preostalo kulturno dediščino, skrbeti zanjo, hkrati pa dojamejo njen pomen. Tabor krepi zavedanje o preteklosti in pomembno pripomore k razumevanju našega lastnega obstoja in naših korenin.

Za arhivske delavce je tabor tudi ena izmed možnosti za seznanjanje širšega kroga prebivalstva z arhivsko stroko in za popularizacijo arhivistike. Vsekakor je razlogov za njegovo nadaljevanje več kot dovolj. Razmisliti bi morali o razširitvi tabora na druga področja Slovenije in tako pritegniti večje skupine zainteresiranih srednješolcev. Ali ne bi mogli ponuditi srednjim šolam takšne oblike arhivskega dela kot program izbirnih vsebin? Prepričan sem, da morajo arhivi poleg svoje temeljne dejavnosti in vloge opraviti mnogo širšo pedagoško, kulturno ter vzgojno vlogo in poslanstvo! Mednarodni arhivski raziskovalni tabor jo že enajst let uspešno opravlja!

Jure Maček, Gordana Šovegeš

Digitalna kulturna dediščina III – pomagala in pripomočki v arhivih in ustanovah, ki varujejo kulturno dediščino (Digital Cultural Heritage III – Finding Aids and Analysis Tools in Archives and Memory Institutions), Maastricht 11.–14. 7. 2001

Maastricht McLuhan Institute je v sodelovanju z Amsterdam-Maastricht Summer University letos poleti v času od 11. do 14. julija pripravil tretji seminar o digitalni kulturni dediščini. Seminarja smo se udeležili predvsem zaposleni v knjižnicah, muzejih in arhivih. Letošnja tema – Pomagala in orodja za iz-

delavo le-teh – je bila še posebej tesno povezana z arhivskim strokovnim delom.

Delo na seminarju je bilo razdeljeno na dopoldanski in popoldanski del. Dopoldne so bila predavanja, običajno po tri. Popoldanski del je bil posvečen delu v delavnicah. Udeleženci smo se razdelili na tri skupine in pri delu vsake skupine je sodeloval po en predavatelj. Ob koncu dneva smo se udeleženci seminarja ponovno zbrali in poslušali poročila o delu delavnic, sledila pa je sklepna debata.

Na tem mestu želim pohvaliti predvsem dobro organizacijo in tehnične možnosti, ki so bile udeležencem seminarja na voljo, posebno pa velja opozoriti na predavatelje.

To so bili:

KIM VELTMAN, znanstveni direktor Maastricht McLuhan Institute;

PETER HORSMAN iz arhivske šole univerze v Amsterdamu;

ARNOLD VAN TROTSENBURG iz Open Text International;

FRANS HAVEKES iz IDC Publishers;

MICHELE PAOLI iz Centro Ricerche Informatiche per i Beni Culturali, Pisa;

LOU BURNARD iz Humanities Computing Unit at Oxford University Computing Services;

MANFRED THALLER s kölnske univerze;

PATRICIA YOUNG iz Canadian Heritage Information Network (CHIN);

ELMAR MITTLER, direktor Niedersächsischen Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen.

Uvodni predavanji sta imela Kim Veltman in Peter Horsman. Prvi je predstavil predvsem pomen pomagal pri širjenju informacij o kulturni in intelektualni dediščini. Pri tem je primerjal muzeje, knjižnice in arhive ter posebej opozoril na povezanost podatkov in prepletenost informacij pri sorodnih raziskovalnih temah. Izpostavil je pomembnost poznavanja virov kot ene izmed temeljnih vrst znanj, ki jih je mogoče pridobiti. Žal prezentacija, ki je spremljala njegovo predavanje, še vedno ni dosegljiva na Internetu (http://www.mmi.unimaas.nl/news/pre_index.html).

Peter Horsman je zatem pojasnil nekatere osnovne pojme iz arhivistike, kot so arhiv, fond, serija, arhivski popis, inventar. Kot nekdanji vodja informacijskega oddelka v nizozemskem državnem arhivu je podčrtal nujnost dostopnosti vseh podatkov, povezanih z arhivskim gradivom. Poudaril je, da uporabniki ne pričakujejo "popolnih" pomagal, zato je bolje ponuditi "nekaj" kot "nič". Ob koncu je opozoril na spremembo pomena arhivskega popisa v obdobju pred digitalizacijo in v dobi digitalizacije.

Naslednja predavanja so bila namenjena predvsem predstavitvi projektov in komercialnih izdelkov na tržišču.

Arnold van Trotsenburg iz Open Text corporation je v začetku postregel z informacijo, da imajo vse dokumente v podjetju digitalizirane. Predstavil je nekaj izdelkov tega podjetja, med njimi pa natančneje Livelink, program za spremljanje pisarniškega poslovanja (<http://www.opentext.com/livelink/>), ki je med uporabniki sorazmerno zelo razširjen. Open Text je

sposoben zagotavljati spremljanje tudi tako velikih in zahtevnih projektov, kot je gradnja hitre železnice iz Pariza prek Beneluksa v Nemčijo, od prve zamisli do izvedbe in naprej. Žal pa se ponudbe omenjene družbe začenejo pri 100.000 US\$.

Frans Havekes iz založniškega podjetja IDC Publishers, ki se ukvarja predvsem z objavami težje dostopnih virov, je predstavil projekt VanEyck. Gre za predstavitev umetniških slik. Njihovo plačljivo bazo podatkov uporablja med drugimi tudi znana dražbena hiša Sotheby. Projekt je mednarodni in večjezičen, zato je nekaj njegovih rešitev zelo zanimivih. Zaradi večjezičnosti so razvili sistem, ki so ga poimenovali "Dežnik". Z uporabo tega sistema približno pet tisoč gesel, prevedenih v vse jezike sistema, lahko uporabniki opišejo vsako umetniško delo. Uporaba skupnega geslovnika je omogočila bistveno lažje iskanje, ne glede na jezik opisa. Seveda so dovoljena tudi druga gesla, ki jih posamezni vnašalci prosto oblikujejo, le da se teh gesel ne prevaja. Osnovne podatke o tem projektu si je mogoče ogledati tudi na Internetu, žal pa ga zaradi plačljivosti za zdaj ni mogoče preizkušati (<http://www.rkd.nl/prjcts/Eyck-e.htm>).

Michele Paoli je predstavil projekta TReSy, s katerim so razvili orodja za označevanje besedil v formatih SGML in XML. Označevanje (Mark up) je postopek, s katerim v elektronsko zapisanem besedilu določimo pomen posameznih delov besedila, na primer naslov, avtorja dokumenta, sliko v dokumentu in podobno. Popolnejšo informacijo o projektu je mogoče dobiti na Internetu (http://www.cribecu.sns.it/analisi/testuale/settore_informatico/tresy/en_index.html).

Zaradi uporabnosti in računalniškega formata XML je označevanje elektronskih dokumentov v XML datotekah projekt prihodnosti.

Lou Burnard je v začetku predstavil analizo besedil in kot primer izbral Oxford Text Archive (<http://ota.ahds.ac.uk/>). Že leta 1976 so pri njegovi pripravi z izbiro pravilnega vzorca pokrili večino besedišča britanske angleščine. V drugem delu predavanja je gospod Burnard opozoril na projekt MASTER, ki skuša razviti standard za popisovanje rokopisov (<http://www.cta.dmu.ac.uk/projects/master/>).

Predstavitve dosežkov Manfreda Thallerja s kölnske univerze je bila gotovo najbolj osupljiva izmed vseh. Gospod Thaller je prikazal prosto dostopni zbirki skeniranih dokumentov mestnega arhiva v Dunderstadtu (<http://titan.mpi-g.gwdg.de/dunderstadt/dud-d.htm>) in rokopisov iz zbirke kölnske katedrale (<http://www.ceec.uni-koeln.de/>). Z dobro organizacijo, predvsem pa izobraževanjem zaposlenih je mogoče z relativno majhnimi stroški doseči zavidljive rezultate. Gospod Manfred Thaller je opozoril na problem vnosa podatkov v zbirke podatkov, tako slikovnih kot tekstovnih. To je najbolj težavno in zamudno delo, kakovost pa omogoča predvsem izdelava indeksov in povezovanje posameznih podatkov med seboj.

Patricia Young iz Canadian Heritage Information Network (CHIN) je med drugim tudi predsednica mednarodnega odbora za dokumentacijo (CIDOC) pri

Mednarodnem muzejskem svetu (ICOM). Kanadčani, ti so med vodilnimi tudi v arhivistiki, predstavljajo na Internetu virtualni muzej (http://www.virtualmuseum.ca/English/index_flash.html). Za arhiviste je zagotovo zanimivo, da med seboj povezujejo podatke iz relacijskih baz in dokumente v XML formatu. V slovenski praksi bi to lahko pomenilo, da bi zbirkam podatkov, ki so nastali na Armidi ali InfoArhu, dodajali elektronske dokumente.

Elmar Mittler iz Spodnjesaške državne in univerzitetne knjižnice v Göttingenu je predstavil zgodovino razvoja omenjene knjižnice in digitalizacijo Gutenbergove biblije (<http://www.gutenbergdigital.de/gudi/start.htm>) ter njihov novejši projekt MetaForm (<http://www2.sub.uni-goettingen.de/metaform/>).

Posebno je poudaril pomembnost povezav z gradivom, sorodnim tako po tematiki kot tudi po izvoru. Pri tem je mislil na povezave, kot so na primer sorodne vsebine arhivskega gradiva in knjig, ki obravnavajo isto temo, ali pa so celo nastale na podlagi le-tega.

Zadnja predavateljica na tečaju je bila Anne van Camp, predstavnica Research Libraries Group (RLG) (<http://www.rlg.org/rlg.html>). RGL združuje univerze, neodvisne raziskovalne knjižnice, muzeje, arhive, zgodovinska društva in sorodne organizacije, z namenom približanja informacij uporabniku. Anne van Camp je predvsem želela spodbuditi udeležence seminarja, da bi objavili vsa pomagala, ki o nekem gradivu obstajajo. Po njenih podatkih je namreč kar 60 odstotkov vseh arhivskih fondov nedostopnih zaradi pomanjkanja pomagala.

V premislek ponujam nekatere misli in ugotovitve, kot so se izoblikovale na seminarju, še posebno pri delu v delavnicah:

- Na Internetu dostopna pomagala so namenjena predvsem obiskovalcem arhivov, ne pa njihovim strokovnim delavcem, zato naj bodo ponujeni le tisti podatki, ki obiskovalce zanimajo in ne vsi možni elementi popisa. Internetna stran pa naj bo do uporabnika prijazna in naj mu omogoča čim lažje delo (Horsman).
- Le z rednim izvajanjem anket o svojih uslugah je mogoče dobiti informacije o pravilni usmerjenosti svoje predstavitve in dela (Yung).
- Uporaba standardov pri popisovanju omogoča boljše preglednost in povezljivost popisov in arhivov v mreže z večjo količino podatkov (van Camp).
- Poenotenje do neke mere omogoča večjo preglednost in boljše dostopnost (projekt VanEyck).
- Izjemno pomembne so povezave, linki (Veltman, Thaller, Mittler ...).
- Arhivsko gradivo je javno dobro, zato je potrebno dobiti politično podporo in javna sredstva ter na ta način omogočiti prost dostop (Thaller).
- Za arhiv je najceneje, če si sam kupi opremo in izobražuje svoje ljudi, ki so sposobni opravljati delo, v hiši sami. Odvisnost od zunanjih izvajalcev je dolgoročno zelo draga (Thaller).

Naj ob koncu opozorim še na to, da sem se seminarja udeležil kot arhivist in ne kot informatik, zato bi bil spekter informacij, ki bi jih na seminarju pre-

stregel informatik, zagotovo drugačen in za arhivsko stroko prav tako zanimiv.

Jože Škofljanec

Demokratska opozicija Slovenije – ob deseti obletnici osamosvojitve Slovenije (mednarodni znanstveni simpozij), Maribor, 22.–23. november 2001

Organizatorji mednarodnega znanstvenega simpozija o demokratski opoziciji Slovenije, ki je v počastitev desete obletnice oblikovanja samostojne slovenske države potekal v Mariboru, so bili: oddelka za zgodovino Pedagoške fakultete v Mariboru in Filozofske fakultete v Ljubljani, Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani in Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

Na izjemno zanimivem in razburljivem posvetu so referenti, večinoma mlajši slovenski zgodovinarji, predstavili splošne razmere na Slovenskem v osemdesetih letih, nastanek in razvoj posameznih strank, delovanje Demosa v parlamentu, njegovo vlado in opozicijo, odnos predsedstva, kulturnikov in vodstva Katoliške cerkve v Sloveniji do Demosa, opaznost Demosa v medijih in njegovo odmevnost v tujini.

Zaradi kratke časovne oddaljenosti obravnavanega obdobja je bilo čutiti dotikanje zgodovine in politike oziroma le rahlo mejo med njima. Med poslušalci so bili namreč tudi politiki, akterji takratnega političnega dogajanja ter člani posameznih strank in ti so dejavno posegali v razpravo. Zaradi velike privlačnosti teme, so nekateri vprašanja in replike spreminjali kar v samostojna predavanja. Slišati je bilo tudi namige, kako je treba pisati zgodovino tistega časa in eden od zgodovinarjev je na ta namigovanja odločno odgovoril v smislu: "Ne bomo vas upoštevali" ter dal vedeti, da se vedejo podobno kot politiki v prejšnjem sistemu.

Za arhive in arhiviste, ki nas je bilo sicer na simpoziju navzočih zelo malo, pa so najpomembnejši podatki o ohranjenosti arhivskega gradiva. V razpravi smo slišali ugotovitve, da je gradivo o posameznih strankah in delovanju Demosa nasploh slabo ohranjeno, neurejeno in razpršeno. Marsikatero predavanje je tako temeljilo predvsem na časopisnih in ustnih virih. Najbolj presenetljiv pa je bil podatek, da o nekaterih dogodkih gradiva ni, ker sploh ni nastajalo, saj na nekaterih pomembnih sejah menda niso pisali zapisnikov. Glede na to da so bili ustvarjalci "novih časov" po večini zelo razgledani in inteligentni ljudje, je človek presenečen. Nehote nastane primerjava z dogodki izpred petdesetih let, ko se je nova oblast zelo zavedala pomena arhivov in že v začetku leta 1945 sprejela predpis o njihovi zaščiti, načrtno zbiranje pa so začeli že leto pred tem.

Na nastajanje gradiva za nazaj ne moremo vplivati, k ohranitvi tistega, kar je nastalo, pa lahko pripomoremo. Zato mora Arhivsko društvo Slovenije samo

ali skupaj z arhivi dati pobudo za zbiranje arhivskega gradiva iz obdobja demokratizacije in osamosvajanja Slovenije. Vemo sicer, da je po arhivskem zakonu večina tega gradiva zasebna last, glede na pomembnost obdobja pa bi se bilo dobro potruditi, da vendarle pride v arhive. Obrniti bi se morali na vodstva vseh strank in morda tudi na vplivne posameznike, ki bi lahko pripomogli, da se gradivo zbere in ohrani. Iz razprav nekaterih udeležencev simpozija je bilo čutiti pripravljenost za sodelovanje. Pokazalo pa se je, da ne vedo, kam gradivo sodi, saj so menili, da bi ga bilo treba izročiti Zvezi zgodovinskih društev Slovenije. V akciji zbiranja bi se bilo z Zvezo zgodovinskih društev

res dobro povezati, saj je na podobnem posvetovanju v Brežicah junija letos tudi poudarila potrebo po zbiranju in ohranitvi gradiva iz tistega časa. Morda je na tem področju že kaj storjenega, če pa ni, bomo skupaj uspešnejši. Verjetno se je marsikaj že izgubilo, še vedno pa je mogoče veliko rešiti. Vsi skupaj smo dolžni poskrbeti, da se za ta prelomni čas ohranijo primarni zgodovinski viri, sicer se lahko zgodi, kot je rekel eden od predavateljev, da bo zgodovinski prikaz tega obdobja navadno "skropucalo".

Aleksandra Pavšič Milost

 <p>PREDSEDSTVO REPUBLIKE SLOVENIJE Številka: 800-03-19/91 Ljubljana, 27.6.1991</p>	<p>STROGO ZAPRNO</p>
	<p>/Velja kot zapisnik prvega dela 44. seje/</p>
<p>Predsedstvo Republike Slovenije je na današnji seji, katere so se udeležili tudi predsednik Skupščine Republike Slovenije dr. France Bučar, predsednik Izvršnega sveta Skupščine Republike Slovenije Lojze Peterle, član Predsedstva SFRJ dr. Janez Drnovšek, republiški sekretar za mednarodno sodelovanje dr. Dimitrij Rupel, republiški sekretar za notranje zadeve Igor Bavčar, republiški sekretar za ljudsko obrambo Janez Janša, republiški sekretar za informiranje Jelko Kacin, v.d. načelnika Republiškega štaba za teritorialno obrambo Janez Slapar in poveljnik Civilne zaščite Republike Slovenije Miran Bogataj, ocenilo vojaškopolične in varnostne razmere v Sloveniji ter v zvezi s tem sprejelo naslednje</p>	
<p>UGOTOVITVE IN SKLEPE</p>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Predsedstvo Republike Slovenije ugotavlja, da so enote Jugoslovanske ljudske armade danes v jutranjih urah začele bojne aktivnosti na območju Republike Slovenije, katere je mogoče oceniti le kot neposredno nasilno intervencijo JLA in poizkus trajne okupacije Republike Slovenije. 2. Predsedstvo Republike Slovenije zato na podlagi 14. člena ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti Republike Slovenije in neodvisnosti Republike Slovenije (Ur. list RS, št. 1/91) odpoklicuje vse aktivne starešine in civilne osebe iz Republike Slovenije, ki so v službi v Jugoslovanski armadi. Republika Slovenija jim bo zagotovila zatečene statusne in socialne pravice v skladu z zakonom. 	

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Publikacije

Jedert Vodopivec, *Vezave srednjeveških rokopisov: strukturne prvine in njihov razvoj*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2000, 654 strani

Strokovno ukvarjanje s srednjeveškimi knjigami je – kot je v spremni besedi k tej razkošni izdaji zapisala njihova dobra poznavalka dr. Nataša Golob – vznemirljivo srečevanje z znanimi neznankami, "in nadaljujejo se spraševanja, ugibanja in odgovarjanja, ki se odvijajo med knjigo in menoj". Dialog s častitljivimi knjižnimi starinami se tako "vselej prične pri zunanosti, pogledu na platnice, etikete, obreze, zaklepe. To je prvo sporočilo o zgodovini knjige, njenem nastanku, usodi, lastnikih in bralcih, o njenih sedanjih varuhih, o tem, kako se ji godi sedaj in ali potrebuje poseg ali ne".

Monografija *Vezave srednjeveških rokopisov*, prirejena doktorska disertacija Jedert Vodopivec, pri nas najuglednejše konservatorke-restavratorke pisne dediščine, je vsa namenjena temu dialogu. Kakšno je bilo delo s tistimi knjigami, ki so restavratorske in konservatorske posege najbolj potrebovale, in kakšne sodeve je prineslo, je širši javnosti pred petimi leti prvič zelo nazorno pokazala razstava konservatorske in restavratorske dejavnosti Arhiva Republike Slovenije v Muzeju novejšje zgodovine, *Zapis in podoba*; ob tej priložnosti je Vodopivčeva z Natašo Golob pripravila tudi izčrpen katalog z enakim naslovom, v katerem je poročala o svojih izsledkih in izkušnjah v tej posebni panogi. O novejših dosežkih razmeroma mlade stroke kodikologije je ob tem večkrat poročala v različnih strokovnih publikacijah, zelo pomemben pa je tudi njen delež pri oblikovanju in uresničevanju nacionalnega programa varovanja arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva na papirju in pergamentu.

Tokrat se je avtorica, po osnovni izobrazbi sicer kemičarka, osredotočila zlasti na srednjeveško knjižno gradivo iz knjižnic in arhivov na naših tleh, ki je prihajalo in še prihaja v Sektor za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije. Pri tem je še posebno pozornost namenila natančnejšemu študiju doslej pri nas z vidika tehnike vezanja neraziskanih srednjeveških knjižnih vezav – o katerih "vemo veliko in malo, o nekaterih sploh ničesar" –, ter seveda opozorila na probleme, ki spremljajo konserviranje in rekonstruiranje vezav različnih dob.

Glede na to, da je prvi pogoj za uspešno obvla-

dovanje teh problemov dobro poznavanje zgradbe, objektov, materialov in tehnike dela v posameznih obdobjih, je Jedert Vodopivec svoje raziskave podredila temu cilju. Vanje je vključila, prvič, zgodovinski razvoj posameznih struktur in tehnik vezanja do leta 1500 v zahodni Evropi in vzporednice na slovenskih tleh; drugič, sintezno predstavitev posameznih struktur, tehnik, materialov in estetski učinek srednjeveških rokopisov ob študiju gradiva, ohranjenega v Sloveniji; tretjič, glosarij specifičnih strokovnih izrazov, povezanih z vezavo kot segmentom knjige; in četrtič, katalog ohranjenih srednjeveških vezav v Sloveniji.

Svoje ugotovitve, izhajajoče iz spoznanja, da je "od najstarejših kodeksov do današnjih vezanih knjig ostala nespremenjena le osnovna zamisel: skupine listov, povezanih v hrbtnem delu in zaščitenih s platnicami" – je Jedert Vodopivec strnila v dvanajst razdelkov. Uvodnim pojasnilom in pregledu stanja sledi Pregled razvoja vezav do karolinškega obdobja, temu pa obsežno četrto poglavje Strukturne prvine v srednjeveških knjižnih vezavah na kodeksih s trdimi platnicami. To med drugim posebej obravnava velikost kodeksov, knjižni blok in njegove povezave, vezice in kapital, platnice, prevleke, hrbet ter zapirala, ščitnike in verige, ki so se delno še ohranile pri dveh knjižnih spomenikih.

Peto poglavje obravnava posebne primere, kot so po tehniki vezanja posebej opazne vezave, vezave nesporno tujega izvora ter do konca 15. stoletja prevezani kodeksi, kodeksi z izrazitimi poškodbami in v novjšem času strokovno restavrirani kodeksi. Kratkemu šestemu poglavju s smernicami za konservatorske posege in Zaključku s povzetkom dognanj sledi osrednji, daleč najobsežnejši peti razdelek, Katalog vezav s podatkovnimi razvidi, skicami, grafitnimi odtisi in fotografijami.

V tem poglavju avtorica kot posebej zanimive in dragocene rokopisne spomenike skrbno in natančno predstavlja 95 izmed 179 trdo vezanih (od skupaj 361 evidentiranih) srednjeveških kodeksov, ki jih hranijo javne zbirke na Slovenskem, poleg Arhiva Republike Slovenije ter Pokrajinskega arhiva Koper zlasti NUK ter škofjski in nadškofjski arhiv v Mariboru oziroma Ljubljani. Najstarejši izmed njih so trije stiški rokopisi iz 12. stoletja, velika večina tako pergamentnih kot papirnih kodeksov, zajetih v raziskavi, je iz 15. stoletja, k nam pa so večidel prišli iz srednjeevropskega prostora oziroma iz nemško govorečih dežel. Vsi ob-

ravnnavani kodeksi so natančno opisani v vseh sestavinah, omenjene so njihove posebnosti, tudi poškodbe in spremembe, narejene med restavriranjem, ter dodatne smernice za potrebne konservatorske posege in nadaljnje raziskovalno delo.

V devetem poglavju je avtorica v knjigo vključila še seznam kodeksov ter nadvse dobrodošel in doslej najizčrnejši terminološki slovar izrazov (deseto poglavje), povezanih s srednjeveško vezavo zahodnoevropskih rokopisov. Povsem na koncu je v knjigo kot samostojno enajsto poglavje vključen angleški povzetek – v prevodu Marije Vere Erjavec – *Medieval bindings in Slovenia, Bindings Structures on Stiff-Board Manuscripts*. Napotila za nadaljnje branje in iskanje temeljitejših informacij so zbrana v obsežnem seznamu uporabljene literature.

S številnimi barvnimi in črno-belimi fotografijami, risbami in drugimi nazornimi ilustracijami obogatena knjiga, ki jo je oblikoval Dane Petek, je v naših razmerah v marsičem pionirsko delo. In zato za izobraževanje novih rodov restavratorjev pisnega gradiva (a kljub temu v samo 350 izvodih natisnjen) nujno potreben strokovni učbenik-priročnik, v katerem bomo seveda našli marsikaj zanimivega tudi knjižničarji, umetnostni zgodovinarji in raziskovalci s številnih drugih strokovnih področij.

Iztok Hlch

Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizme

Kronika ljubljanske bratovščine sv. Dizme je najbogatejši iluminirani rokopis pri nas, saj se lahko pohvali kar s 187 celostranskimi iluminacijami. Nastal je med letoma 1688 in 1801, danes pa obsega 92 pergamentnih in 309 papirnih listov. Konec minulega stoletja je bil deležen natančnega restavriranja, ki sta ga izvedla Irena Kavs in Matjaž Casar. Tik po sklepu del, ko so knjigo že zvezali, pa je na vrata Arhiva Republike Slovenije, kjer kroniko hranijo, potrkal nov projekt, izdelava faksimila tega veličastnega rokopisa. Treba ga je bilo zopet razdreti. Toda delo ni bilo zaman. Septembra je luč dneva ugledalo eno najlepših tovrstnih del, ki se lahko primerja z dragocenimi faksimili, kot sta Vencljeva biblija in Evangeljar Karla Velikega iz Lorscha.

Nosilec tega, za ves slovenski narod pomembnega projekta, je Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja, idejni vodja in urednik pa je umetnostni zgodovinar Lojze Gostiša. Faksimile, izdan v nakladi dvesto izvodov, spremljata še dve študijski knjigi. V prvi so transkripcije izvirnega besedila, delo Angela Kralja in Franceta Barage, ter prevodi iz nemščine in latinščine, ki sta jih naredila Tone Janko in Kajetan Gantar. Druga knjiga prinaša temeljne umetnostnozgodovinske, kodikološke, družbene in zgodovinske študije, ki so jih prispevali strokovnjaki Jože Kastelic, Emilijan Cevc, Nataša Golob in Marjan Smolnik. Osem-

deset izvodov študijskih zvezkov so v dar dobile slovenske knjižnice, za komplet s faksimilom, ki je overovljen tudi pri notarju, pa je treba odšteti 1.4 milijona tolarjev. Zahtevni projekt je potekal kar osem let, največ težav pa je povzročal sam proces tiskanja.

"Za res kakovostno reprodukcijo iluminacij smo potrebovali šestbarvni tisk, a nobena tiskarna v Sloveniji tega ne premore, zato smo se morali obrniti na Gradec. Tam so nam v Art&Print Faximile priskočili na pomoč in z najvišjo možno tehnologijo omogočili res kakovosten tisk. Vsaj obe študijski knjigi smo lahko natisnili pri nas," razlaga Gostiša. V tujini so faksimile tudi vezali, in sicer v Scherdingu v Švici. Faksimile tako kaže podobo izvirnega rokopisa, ki je imel lesene platnice oblečene v črn žamet. Okrašene so z masivnim srebrnim okovjem, za katero pa ni znano, kakšno je nekoč zares bilo. "Na lesenih platnicah se namreč niso ohranili nobeni sledovi, v Sloveniji pa tudi ni nobenega ustreznega kodeksa ali knjige, ki bi lahko služil za primerjavo," pravi Jedert Vodopivec, vodja sektorja za konservatorstvo v Arhivu RS. "Pri izdelavi okrasnih okovov smo se oprli na sočasne izdelke iz drugih bibliotek in arhivov, toda zaradi raznolikosti motivov smo lahko o pravi obliki reliefov le ugibali."

Janez Rudolf Coraduzzi, baron v Kočji vasi in Orehku, vpisan 15. maja 1698 z vzdevkom Koprneči in življenjskim geslom Zbrana srca soglašajo z združenimi senci. Slikar ni podpisan. Arhiv Republike Slovenije, AS 1073, Zbirka rokopisov, Dizmova kronika, fol. 45/44.

Izvirnik je nastajal kar 113 let. V začetku 19. stoletja je knjigo dobil v last Jožef Kalasanc Erberg, ki je imel graščino v Dolu pri Ljubljani. Pozneje je kranjski deželni odbor odkupil dolski arhiv, od tod pa je knjiga romala v Kranjski deželni muzej in končno našla svoje mesto v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani. Prvi zapisi vanj so nastali kmalu po ustanovitvi bratovščine sv. Dizme leta 1688, in sicer 12. septembra 1689. Janez Gregor Dolničar, prvi tajnik bratovščine, ki se je poimenovala po zaščitniku umirajočih, desnem razbojniku na Kristusovem križanju – Dizmi, je verjetno zasnoval tudi koncept kronike. Vsak član – bilo naj bi jih vedno le 26, a se je število pozneje povečalo na 51 – naj bi se v knjigi predstavil s celostransko ilustracijo, ki naj bi jo sestavljal zgoraj emblem z latinsko devizo in izbranim nemškim članskim imenom, v sredi z osebnim ali družinskim grbom, s svojim življenjskim motom in personifikacijami vrlin, spodaj v kartuši pa z lastnoročnim podpisom. Po smrti člana naj bi za ilustracijo dodali še stran z življenjepisom in epitaf, spominski verz v hvalo pokojnemu. Tako dosledno je izvorni koncept upošteval le Dolničar, naslednji tajniki so zapisali le še ime in morda nekaj besed življenjepisa.

Kljub vse krajšim besedilom ostajajo vsaj iluminacije skoraj do konca knjige enako bogate. Že na začetku rokopisa bralca pod bogatim arhitekturnim portalom pozdravita Apolon, ki vabi v bogat baročni vrt za njim, in Minerva, ki z mlekom zaliva Ljubljano ter ji želi moči in uspehov. Umestitvi personifikacij pod baročno okrašene portale in pred le-te sledijo tudi številne naslednje ilustracije, ki po eni strani kažejo individualnost podobe v vsebini, po drugi pa v izbiri umetnika, ki je poslikal stran, namenjeno posamezniku iz te bratovščine. Minervi in Apolonu sledi slavnostno okrašena stran s pravili družine, obrobljena z lovorjem in vrtnicami, ki kot broške spenjajo vence. Skozi čas je moralo knjigo ilustrirati vsaj dvanajst iluminatorjev, a večina jih ni znana. Do prve četrtine 18. stoletja lahko velik del slik pripišemo Andreju Trostu in njegovemu učencu ter nasledniku Bartolomeju Ramschisslu. Njun slog je skoraj neločljiv, zanj pa so značilni likovno polne strani, grbi z volutami, angeli grbonosci, majhne personifikacije, baročne krajine. Med najboljše dela v rokopisu sodi iluminacija na foliju 69, narejena za enega izmed članov, Webersberga. Gre za delo anonimnega slikarja, ki so ga nekateri drugi mojstri poskušali posnemati, a se mu – kljub podobni kompoziciji – v odličnosti izdelave niso mogli približati. Zgovoren primer takega posnemanja je na primer ilustracija na foliju 149.

Naslednji po imenu znani slikar in hkrati tudi najboljši izmed vseh, ki so delali za bratovščino, je Simon Tadej Volbenk Grahovar. O njem je znanih kar precej podatkov, svoje iluminacije pa je rad tudi podpisal in se včasih celo pohvalil, da je kompozicije oblikoval sam (invenit et pinxit). Rodil se je leta 1710 v Trziču, se šolal v Gradcu, nato pa še nekaj let potoval po Avstriji in si tam ob slikarskih nabiral tudi glasbene izkušnje. V Ljubljano se je vrnil leta 1739 in verjetno kmalu začel sodelovati s člani Dizmove bratovščine. Zanje je delal vse do svoje smrti, 22.

septembra 1774. Od strani 205 je Grahovarjeva večina iluminacij. Zanj so sprva značilne topografske ilustracije v kartušah, te pa sčasoma razvije v celostranske upodobitve s krajino in alegorično figuro. Slogovno se sprva še močno naslanja na kompozicije Trosta in Ramschissla, pozneje pa v njegovem delu čutimo vse močnejšo rokokojsko igrivost, lahkotnost, kar je vidno tudi v svetlejšem koloritu. Pri delu sta se mu pridružila tudi sin Nikolaj (1750-1810) in hčerka Nikolaja (1742-1814), prav tako slikarja. Nikolaja se je pozneje odločila za samostansko življenje, odšla leta 1766 v Gradec in tam umrla kot redovnica.

Proti koncu rokopisa likovni izraz že prehaja v jezik razsvetljenstva. Strani bolj zadihajo, slikarski okras se razbremeni, upodobljeno je le najnujnejše, barve postanejo bolj pastelne, slikarji pa uporabljajo tudi tako imenovani tromp l'oeil, očesno prevaro, kot je na primer iluzionistična upodobitev peresa pod papirjem. Čisto na koncu vidimo le še nekaj pustih strani, ki kažejo na to, da napetosti v likovnem izrazu ni več.

Rokopis so v preteklosti obrezali, verjetno za kake štiri centimetre, morda celo več, je ugotovila Nataša Golob, umetnostna zgodovinarica in strokovnjakinja za kodikologijo, potem ko si je ob priložnosti izdelave faksimila natančno ogledala razvezane pole. Knjiga naj bi izvorno merila 35-40 cm v višino in 25 v širino. Tip papirja, ki se ponavlja skozi vso knjigo, je kakovosten in je verjetno nastal v delavnici Antona Nikla; na to kaže vodni znak, zankasti Z in četveronožec. Vmes pa je najti tudi druge tipe papirja, ki so jih vstavljali pozneje. Zanimivo odkritje je, da so izvorne papirne pole sčasoma začeli nadomeščati z debelejšim, bolj trpežnim in za slikarski okras primernejšim pergamentom. Sprva so vzeli štiri liste, jih prepognili in naredili polo, a že od pete lege dalje je najti vstavke iz pergamenta. Tudi papirje so dolepjlali, podlepljali in s tem dobili dovolj kompaktno podlago za slikarski delež. Struktura knjige je tako postajala vse bolj svobodna.

"Do šestnajste lege najdemo neko skladnost, zaporednost, a že od osme lege te postanejo debelejšje. Sedemindvajseta lega šteje kar 22 listov, najdemo pa tudi lege, ki obsegajo le en bifolij. Ti listi bi morali biti nekam vključeni, pa so izgubili svoje zaporedje," razlaga Golobova. "V drugih knjigah tega časa ne poznam takega sistema, saj večinoma ostajajo zveste začetni sestavi." Tudi pergament so lahko kar nalepili na list papirja, ali pa so papir ob korenu odrezali in na preostali pas dolepili pergament. Potem ko so prve pole v knjigi še tanke, so tiste proti koncu vse debelejšje, vse več je vstavljenih pergamentov, ki pa po kakovosti nihajo od finega, neverjetno tenkega, do skoraj pločevinasto trdega. Ni znano, kje je bratovščina kupovala pergament. "O pergamentarjih v Ljubljani ni nobenih podatkov, morda bi jih morali iskati med usnarji ali obrtniki podobnih smeri," razmišlja Golobova, ki je 11. januarja letos tudi predstavila Dizmovo kroniko na predavanju v prostorih arhiva. "Mogoče so pergament uvažali iz drugih mest, iz Kamnika ali morda iz Primorske."

V obdobju nastajanja knjige so se spreminjale tudi

tinte; imele so različno kemijsko sestavo, prav tako različne so bile osnove pozlate in so s svojo barvo dajale zlati tinti poseben pečat.

V Dizmovo bratovščino, iz katere je kasneje vzbrstela tudi Akademija operozov, so bili vključeni pomembni slovenski izobraženci tistega časa, med katerimi je treba omeniti vsaj kartografa Florjančiča, tajnika Dolničarja in pa Prešerna, začetnika semeniške knjižnice v Ljubljani. Bratovščina je nastala v času, ko so rokopisne knjige dobile precej drugačno vlogo, kot so jo imele v srednjem veku. Barok se z rokopisi izkazuje v plemiških diplomah, bratovščinskih knjigah, kronikah samostanov in aristokracije ter v preprostih, zgodovinskemu spominu namenjenih zapisih. Zato ne preseneča, da je tudi Dizmova bratovščina pri svoji kroniki posegla po rokopisni tradiciji. Med sestrška dela, ki jih lahko na neki način povežemo z njihovo spominsko knjigo, sodijo na primer spominska knjiga Adama Wagnerja z Bogenšperka iz leta 1591, plemiške diplome (na primer plemiška diploma Josefa Antona Pittonija de Dannenfeld, dokumentirana z datumom 8. 4. 1739, objavljena na naslovnici Arhivov XIX/1999), ali Življenje antikrista Dionizija pl. Linzenburga iz leta 1682, (v slovenščino v 18. stoletju prevedel Matija Žegar). V vrsti baročnih rokopisnih knjig je kronika plemiške bratovščine sv. Dizme gotovo tista, ki jo lahko označimo za neprecenljiv spomenik rokopisne umetnosti 17. in 18. stoletja, ne le kot likovni in knjižni biser, pač pa tudi kot pomemben dokument slovenske zgodovine.

Anabelle Križnar

Predpisi s področja arhivske dejavnosti v Sloveniji – Regulations Governing Archival Activity in Slovenia, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2001, 143 strani

Potem ko je bil leta 1997 sprejet Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, in leta 1999 na njegovi podlagi še pravilniki, je dozorel čas za njihovo objavo tudi v posebni knjižici.

Predpisi s področja arhivske dejavnosti so tako zbrani na enem mestu, kar daje knjižici veliko uporabnost. Vsak arhivist bi jo moral imeti v svoji priročni knjižnici. Namenjena pa ni le arhivistom, ampak vsem, ki poslujejo z dokumentarnim gradivom, ali imajo arhivsko gradivo v lasti ali upravljanju.

Leta 1981 smo Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine skupaj z nekaterimi pravilniki, izdanimi na njegovi podlagi, objavili v publikaciji Arhivi (IV/1981), tokrat pa so predpisi objavljeni v samostojni knjižici, ki jo je izdal Arhiv Republike Slovenije.

V pričujoči knjižici je zbrana zakonodaja z arhivskega področja. Nujnost nove arhivske zakonodaje in potreba po njeni primerljivosti z varstvom arhivskega gradiva drugje v Evropi sta se pokazali ob družbenih

spremembah, osamosvojitvi Slovenije in uveljavljanju novega pravnega reda. Potreba po novem zakonu se je kazala tudi zaradi slabega upoštevanja prejšnje arhivske zakonodaje, čeprav se tu postavlja vprašanje, če ne bi bilo treba bolj zaostri kazenske določbe.

V knjižici so zgoščeno predstavljene najpomembnejše značilnosti Zakona o arhivskem gradivu in arhivih. Podrobneje so bile pred tem že predstavljene leta 1997 na 17. zborovanju Arhivskega društva Slovenije v Celju, novi pravilniki pa so bili predstavljeni leta 1999 na 18. zborovanju Arhivskega društva Slovenije v Postojni. O novi arhivski zakonodaji smo pisali tudi že na straneh publikacije Arhivi (XX/1997).

V knjižici so poleg Zakona o arhivskem gradivu in arhivih objavljeni še pravilniki, ki razlagajo oziroma dopolnjujejo zakonske določbe. Objavljeni so tile pravilniki: Pravilnik o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva, Pravilnik o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva, Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Pravilnik o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu, Pravilnik o uporabi javnega arhivskega gradiva v arhivih, Pravilnik o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom ter Pravilnik o pripravi strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnosti s področja varstva kulturne dediščine. Medtem ko je bilo šest pravilnikov izdanih leta 1999 na podlagi Zakona o arhivskem gradivu in arhivih, pa je bil Pravilnik o pripravi strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnosti s področja varstva kulturne dediščine izdan že leta 1996. Ker ta pravilnik ureja celotno področje varstva kulturne dediščine, ni objavljen v celoti, ampak le tisti del, ki je povezan z arhivi.

Gre za knjižno obliko izdaje zakonodaje, tako da so v besedilo vneseni vsi poznejši popravki zakona in pravilnikov.

V publikacijo nas uvede predgovor urednice mag. Natalije Glažar in dva prispevka prof. dr. Jožeta Zontarja. Njegov prvi prispevek govori o poglobitvi značilnosti novega zakona, drugi pa o pravnem urejanju varstva arhivskega gradiva na Slovenskem v preteklosti. Arhivska stroka je pripravljala novega arhivskega zakona začela že leta 1989, leta 1994 pa je Vlada RS predlog zakona poslala v obravnavo v Državni zbor in tam je bil zakon sprejet šele po večletnem parlamentarnem postopku. Zakonodajalec je upošteval nesporno dejstvo, da je arhivsko gradivo po svoji naravi tako specifična vrsta kulturne dediščine, da jo je smiselno urediti v posebnem zakonu.

Razprava o pravnem urejanju varstva arhivskega gradiva na Slovenskem v preteklosti pregledno obravnava predpise, ki zadevajo varstvo arhivskega gradiva vse od najstarejših pa do sodobnih predpisov. Najstarejši predpis je izšel leta 1832 in se je nanašal na hrambo arhivskega gradiva pri upravnih organih v vseh avstrijskih deželah, na gradivo sodišč pa se je nanašal nekoliko podrobnejši predpis iz leta 1843. Poleg skrbi za državno gradivo je bil pregled nad privatnim gradivom leta 1850 zaupan Centralni komisiji za raziskovanje in vzdrževanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov.

vinskih spomenikov. Komisija se je leta 1911 preimenovala v Arhivski svet. Predstavljeni so tudi predpisi iz obdobja med vojnama, iz let druge vojne in obdobja po njej. Tako tisti predpisi, ki so bili sprejeti na republiški ravni (npr. Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, 1966; Zakon o naravni in kulturni dediščini, 1980), kot tudi tisti na federalni ravni (npr. Splošni zakon o državnih arhivih, 1950; Zakon o arhivu Jugoslavije, 1964, 1973; Zakon o arhivskem gradivu federacije, 1986).

Nato je objavljen Zakon o arhivskem gradivu in arhivih z vnesenimi poznejšimi popravki. Zakon je razdeljen na sedem poglavij: Splošne določbe, Arhivska javna služba, Arhivsko gradivo, Uporaba arhivskega gradiva v arhivih, Nadzor, Kazenske določbe, Prehodne in končne določbe. Poglavje o arhivskem gradivu je razdeljeno na podpoglavja o javnem arhivskem gradivu, zasebnem arhivskem gradivu, filmskem arhivskem gradivu in arhivskem gradivu verskih skupnosti.

Objavi Zakona o arhivskem gradivu in arhivih ter pravilnikom je priključen še Sklep o ustanovitvi in načinu dela arhivske komisije, sprejet leta 2000. Zakon o arhivskem gradivu in arhivih je skupaj s predgovorom in prispevkom prof. dr. Jožeta Žontarja o temeljnih značilnostih novega zakona objavljen tudi v angleščini, to pa omogoča, da se z našo arhivsko zakonodajo seznanijo tudi zainteresirani mednarodni strokovnjaki.

Matevž Košir

Bojan Himmelreich, Namesto žemlje črni kruh, Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Študije 6, Celje 2001, 232 strani

V novih prostorih Zgodovinskega arhiva Celje na Teharski cesti 1 je bila 3. decembra 2001, na dan kulture, predstavljena knjiga mag. Bojana Himmelreicha z naslovom Namesto žemlje črni kruh s podnaslovom Organizacija preskrbe z živili v času obeh svetovnih vojn. Knjiga je rezultat večletnega raziskovalnega dela in je predelana in dopolnjena magistrska naloga.

Avtor v knjigi predstavlja problematiko preskrbe z živili v Celju v obdobjih 1914-1923 in 1939-1945. Delo je nastalo na podlagi proučevanja predvsem arhivskih virov, ki jih hranita Zgodovinski arhiv Celje in Arhiv republike Slovenije, nekaj gradiva je avtor dobil tudi v Pokrajinskem arhivu Maribor in Zgodovinskem arhivu Ljubljana, ter s proučevanjem časnikov in tednikov iz navedenega obdobja, pa tudi s proučevanjem zakonodaje, ki je urejala delo teles, zadolženih za organizacijo preskrbe v kriznih časih vojne, pred njo in po njej.

Avtor nam v prvem poglavju predstavi obdobje prve svetovne vojne. Kmalu po izbruhu vojne se je tudi celjsko prebivalstvo moralo soočiti z narašča-

jočimi problemi preskrbe z živili. Avstro-Ogrska na vojno glede preskrbe s prehrano ni bila pripravljena, saj tako kot nobena od vojskujočih se držav ni predvidevala, da bo vojna trajala daljše obdobje. V letih pomanjkanja so oblasti najprej poskušale posegati v sistem prehrane s pozivi k varčevanju in racionalni izrabi živil ("*ne zavrzi niti koščka kruha, tudi če ni svež*", "*krompir najprej skuhaj in šele nato olupiti*"), pozneje pa so izdale na državni, deželni in okrajnih ravneh številne predpise, ki so urejali preskrbo z živili. V državnem uradnem listu je bilo v letih 1915-1918 kar 20 odstotkov predpisov tako ali drugače povezanih z zagotavljanjem prehrane, v štajerskem deželnem uradnem listu je bila za isto obdobje ta številka še večja (37%). Oblasti so najprej uvedle živilske nakaznice za moko in kruh (1915), čez leto dni pa še za druga pomembnejša živila. Za najnujnejše predmete je oblast določila najvišje cene. Če jih je prodajalec želel prekoračiti, ga je kaznovala politična oblast. Država je preskrbo z živili nadzirala s široko razvejano mrežo centralizirano vodenih teles, ki jih je ustanovljala od februarja 1915 (Žitni zavod) do novembra 1916 (Urad za ljudsko prehrano). V Celju je občinski odbor, po zgledu drugih, ustanovil "odbor za živiljske potrebščine" (1915). Takšne neorganizirane in spontane, iz potrebe nastale neodvisne odbore je država podpirala, jih vzela v svoje pokroviteljstvo in jih spremenila v podaljšek svoje izvršilne oblasti z namenom, da zagotovi minimalno preskrbo v zaledju in s tem prepreči stradanje prebivalstva. Omejitve porabe moke, omejitve časa peke kruha in določba, da smejo peki peči le kruh, ne pa več peciva, je lokalni dnevnik Deutsche Wacht zagrenjeno komentiral, da "*bomo... namesto običajne žemlje imeli ob jutranji kavi kos črnega kruha*." Pri tem je zanimivo, da je bila dobava kave kljub uvozu do leta 1917 dokaj redna, kakovost kruha pa se je vsak dan slabšala, saj so morali zaradi pomanjkanja pšenice dodajati nadomestke (ječmenova, koruzna, krompirjeva moka, ovsena, riževa moka, krompirjeva kaša).

Prebivalci Celja so morali začeti zmanjševati porabo osnovnih živil že takoj na začetku vojne, stanje pa se je začelo vidno slabšati po drugi zimi vojne. Številni konkretni primeri, primerjalne tabele in objavljeni dokumenti nam kažejo, kako se je slabšal živiljski standard prebivalstva.

V drugem in tretjem poglavju je avtor raziskal prehransko politiko Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije po prvi svetovni vojni in v obdobju od začetka druge svetovne vojne do napada na Jugoslavijo. Za obe obdobji je značilno, da je država s svojimi ukrepi neposredno posegala na področje preskrbe s hrano, a z nekaj bistvenimi razlikami. Za prvo je značilna normalizacija stanja po vojni, za drugo motnje v preskrbi prebivalstva kot posledice vojne, ki je potekala drugod.

Ob nastanku nove države, Države SHS, se je stanje začasno še poslabšalo, saj v obdobju vsesplošnega razsula, ob umikanju vojske čez slovensko ozemlje, pretrganih komunikacijah in praznih skladiščih ljudem ni bilo lahko pri iskanju vsakdanjih obrokov. Kljub prizadevanjem narodne vlade in pozneje osrednje

vlade (oziroma ministrstva za prehrano in obnovo dežel v Beogradu), da bi z uvozom pokrila pomanjkanje živil, je bila normalizacija razmer več let trajajoč proces, ki se je končal šele leta 1923.

Posegi države v sistem prehrane v letih 1939-1941 so bili posledica izbruha druge svetovne vojne; ta je namreč pretrgala ustaljene blagovne tokove. To se je kazalo v težavah oskrbe industrije s surovinami iz uvoza, v oteženem izvozu, zvišanju zavarovalnih in prevoznih stroškov, zmanjševanju obsega proizvodnje in v naraščanju brezposelnosti ter rasti cen. Že avgusta 1939 je vlada Kraljevine Jugoslavije izdala uredbo, s katero naj bi oblikovali državne rezerve žita ter drugih živil in krmil. Vlada je s tem želela zagotoviti prehrano v državi "za vse primere" in uravnati cene najpomembnejših živil. Od začetka druge svetovne vojne do napada na Jugoslavijo je izdala 83 predpisov, s katerimi je skušala urediti sektor prehrane. Med drugimi je septembra 1939 izdala uredbo o pobijanju draginje in brezvestne špekulacije, s katero je skušala preprečiti rast cen, a ker je uredba o izvajanju navedene uredbe izšla šele osem mesecev po objavi le-te, ni dosegla svojega namena. Prvi predpis, ki je omejeval porabo nekega živila, je bila uredba, ki je uvedla dva brezmesna dneva (maja 1940) s prepovedjo prodaje svežega mesa ob torkih in petkih. Avgusta 1940 je vlada izdala odredbo o ukrepih za preskrbo prebivalstva in vojakov s kruhom, s katero so uvedli enotni "ljudski kruh". Peči so ga smeli iz enotne krušne moke in prodajati šele en dan po peki. Banska uprava je januarja 1941 izdala nakaznice za moko in kruh. Pravico do "krušnih kart" so imeli člani gospodinjstev brez zemlje in tistih gospodinjstev, ki so imela le toliko zemlje, da niso plačevala zemljiškega davka. V Sloveniji so bile razmere slabše kot v drugih delih Jugoslavije, tako glede kakovosti kruha kot tudi glede preskrbe s prehrano nasploh. Živila so postala tako dragocena, da so postala glavni dobitki na tombolah (pol vagona bele moke, 200 kilogramov riža, 2000 kilogramov krompirja, sod olja, zabojev masti itd.).

V četrtem poglavju je avtor natančno predstavil sistem prehrane v obdobju druge svetovne vojne. Predstavil nam je nemški sistem prehrane, ki so ga v tretjem rajhu izgrajevali že od leta 1934. Organizirana "prehranska politika" je bila ena izmed temeljnih postavk priprav na vojno. Ob okupaciji Slovenije so Nemci imeli že izdelan in v praksi preizkušen sistem preskrbe s prehrano in so ga začeli postopno uvajati na svojem zasedbenem območju. Sprva so obdržali še jugoslovansko razdelitev prebivalcev na tri starostne skupine in izdali nakaznice z oznakami A, B in C. Do jeseni 1941 pa so prešli na enotne državne nakaznice in s tem organizacijo preskrbe z osnovnimi živili postopno izenačili s tisto v nemškem rajhu. Med oktobrom in decembrom 1941 so uvedli državne nakaznice za kruh, meso, sladkor in hranila, pozneje pa še za nekatera druga živila. Zanimiva je avtorjeva ugotovitev, da imamo lahko uvedbo enotnih nakaznic za živila, enako kot poznejšo mobilizacijo slovenskih moč v nemško vojsko, za ukrep dejanske priključitve zasedenega slovenskega ozemlja k nemškemu rajhu.

Vsako od navedenih poglavij ima podpoglavje

Pregled gibanja cen in zaslužkov, v katerem je prikazana kupna (ne)moč prebivalstva.

V zadnjem poglavju je avtor primerjal sisteme prehrane v letih prve in druge svetovne vojne. Opozoril je, da so nekatere okoliščine neprimerljive, kot na primer pripravljenost oblasti na izredne razmere. Hitlerjeva Nemčija se je na drugo svetovno vojno, tudi na prehranskem sektorju, pripravljala že od leta 1934, pred prvo svetovno vojno pa države glede prehranske politike, na vojno niso bile pripravljene. Avtor je v primerjavi ugotovil več razlik kot skupnih značilnosti in med njimi poudaril veliko izpostavljenost prebivalcev propagandi države.

Študija temelji na arhivskih virih; na podlagi le-teh je avtor pokazal na konkretne primere in težave pri vzpostavljanju sistemov prehrane v Celju v času obeh svetovnih vojn. Številne primerjalne tabele, objavljeni arhivski dokumenti, citati iz časopisnih člankov ter povzetki zakonov in predpisov nam na eni strani razkrivajo vse tegobe prebivalstva, ki jih je prinesla vojna, na drugi pa napore oblasti, da bi normalizirala življenje v izrednih razmerah.

Bojana Aristovnik

Katalog IZSELJENEC (Življenjske zgodbe Slovencev po svetu), Muzej novejšje zgodovine, Ljubljana 2001, 160 strani

Da se zgodovina slovenskega izseljenstva vse uspešneje enakopravno uvršča med 'velike teme' zgodovine Slovencev, potrjuje tudi oktobra lani odprta razstava *Izseljenec* v Muzeju novejšje zgodovine. Razstava z izseljensko tematiko nevsiljivo in prepričljivo seznanja tako širše občinstvo kot tudi strokovno javnost. Množica Slovencev, na prvi pogled brezoblična množica ljudi, ki je v stoletjih zapuščala domovino in srečo iskala drugod po svetu, je dobila obraz. Prek spretno povezane predstavitve arhivskega, muzejskega in knjižnega gradiva nam posamezniki pripovedujejo svoje zgodbe. Spremljajoči katalog vsebuje kar sedemindvajset zgodb izpod peres devetnajstih avtorjev, ki pišejo o posameznikih – izseljencih in izseljenkah – ter njihovih družinah, ki so v različnih obdobjih in zato iz različnih vzrokov zapuščali domovino ter se naseljevali v državah na vseh petih celinah. Prispevki so geografsko razdeljeni po celinah, v okviru le-teh pa so razvrščeni kronološko.

'Izseljenec je vsak, ki začasno ali za stalno zapusti dom in iz najrazličnejših vzrokov odide v svet oziroma na tuje... bližina doma ni odločujoča pri opredeljevanju, kdo je izseljenec in kdo delavec, še manj časovna komponenta, saj se je večina – ne glede na smer izselitve – ponavadi odločala za krajše časovno obdobje, življenje samo in vrsta zunanjih razlogov so jim podaljšali bivanje v tujini, mnogi pa so se ukoreninili in postali del novega okolja,' razlaga Marjan Drnovšek, idejni oče razstave in avtor uvodne študije.

Za pojmom izseljenec se skrivajo emigranti, delavci v tujini, zdomci, delavci na začasnem delu v tujini, sezonski delavci in Slovenci po svetu. Uvodna študija nam razloži še osnovna dejstva in procese, kot so vzroki izseljevanja, načini in smeri potovanja, časovni valovi množičnih izselitev, kulturno, družbeno in versko življenje izseljencev, ter poskuša nakazati približne številke izseljenih Slovencev v posameznih obdobjih in državah oziroma celinah. Tako med drugim izvemo, da je Evropo v devetnajstem stoletju zajela 'ameriška izseljenska mrzlica', med evropskimi prišleki se je tako na Ellis Islandu znašlo tudi veliko Slovencev, ki so se množično odločali za odhod čez lužo od osemdesetih let omenjenega stoletja dalje, pa vse do zaprtja zlatih vrat ZDA. Konec devetnajstega stoletja so se predvsem Primorci in Notranjci odločali za izselitev v Brazilijo. Od šestdesetih let istega stoletja so ženske iz Brd, Krasa, Gorice in Vipavske doline odhajale na delo v Egipt, od osemdesetih let dalje pa so se Slovenci izseljevali v nemški deželi Porurje in Vestfalijo. V obdobju med svetovnima vojnama je izseljeniški tok vodil po eni strani v zahodno Evropo, po drugi pa v Argentino. Nasilno izseljevanje slovenskega prebivalstva je potekalo med obema svetovnima vojnama. Valovi beguncev so spremljali spremembe državnih meja in državnih ureditev. Po drugi svetovni vojni so ljudje pred komunizmom bežali v kapitalistične države zahodne Evrope, Kanado, ZDA, Argentino in Avstralijo. Do začetka šestdesetih let dvajsetega stoletja so se Slovenci izseljevali ilegalno, zadnji veliki ekonomski val v zahodnoevropske države in Skandinavijo v šestdesetih in sedemdesetih letih pa so jugoslovanske oblasti dovolile.

Prispevki prvega sklopa predstavljajo slovenske izseljence v *Severni Ameriki*. Pripoved začenja Marko Frelj z enim izmed prvih Slovencev na ameriških tleh, misionarjem *Friderikom Irenejem Barago*, ki se je v 'Polnočno Ameriko' odpravil že leta 1830. Marjan Drnovšek nam razkriva izseljeniški usodi duhovnika *Alojzija Ignacija Kastigarja* in delavca *Antona Perneteta* v Oregonu, Daša Hribar na podlagi zapuščine etnografskemu muzeju rekonstruira zgodbo vztrajnega *Antona Šivca*, gozdnega delavca, rudarja in kurjača. Klasična zgodba o uspehu se je zgodila *Antonu Wagnerju*, barvarju iz Radovljice, ki se je iz Amerike vrnil domov, o njem piše *Monika Kokalj Kočevar*. Drnovškova pripoved o *kuharici Lizi* v New Yorku je gotovo ena najbolj ganljivih in predstavlja stvarno in kruto plat 'obljubljene dežele'. *Milica Trebše Štolfa* predstavi neverjetnega pustolovca *Janeza Planinška*, ki je kot lovec, naravoslovec, kmet in trgovec živel daleč na kanadskem severu, poročen z Indijanko. Drugi niz prispevkov združujejo usode izseljenih v *Južno Ameriko*. *Irene Mislej*, pripadnica druge generacije izseljencev v Argentini, v 'Družinski kroniki' pripoveduje zgodbo svojih slovenskih staršev in o Sloveniji, kamor se iz rodne Argentine za vedno 'vrne'. O Slovincih v Braziliji pišeta *Aleksander Kalc* in *Jože Prešeren*, zadnji o *Janezu Hlebanji*, industrialcu in družbenemu delavcu med Slovenci v Braziliji, ki večno razdvojenost izseljencev primerja z drevesom s 'koreninami v Sloveniji, krošnjo pa v Braziliji.' Sli-

karko *Baro Remec*, po kateri so poimenovali goro v Argentini – Pico Bara, predstavi *Irene Mislej*.

Cilj izseljencev so bile tudi evropske države – v člankih tretjega sklopa spoznamo ljudi, ki so delo in drugi dom iskali drugod po **Evropi**. Kako so ribniški krošnarji, med njimi tudi *Anton Petek*, krošnarili po Jugoslaviji, Ameriki, Italiji in Avstriji, piše *Viktorija Kante*. *Polona Šega* opisuje dunajsko življenje slovenske kostanjarke *Julke Schmid*, ki je svoje domače v Rašici presenečala z oblekami iz bombaža. O slovenskem znanstveniku v Pragi *Ivanu Žmavcu* premišljuje *Irena Gantar Godina*. *Marjan Drnovšek* na primeru izseljenskega učitelja v Limburgu, *Svatopluka Stovička*, osvetli problematiko organizacije šolstva v izseljenstvu in predstavi izseljensko družino *Strajnar*, ki se je po rudarskem življenju iz Francije po drugi svetovni vojni vrnila nazaj v novo Jugoslavijo, na Dolenjsko. Tu v trgovinah niso imeli čokolade, kaj šele banan in sladoleda. *Daša Hribar* piše o *izseljenski* zgodbi več rodov družine *Brenčič* iz Dolenje vasi. Subtilno napisani avtobiografski izseki iz Bosne, Kitajske in Budimpešte *Alenke Auersperger* bralcu pred oči pričarajo orient, baščaršijo, cesarico Cixi in okus po doboš torti v budimpeštanskem New Yorku. *Ifigenija Zagoričnik Simonovič*, slovenska izseljenka in britanska priseljenka, slovenska Angležinja ali angleška Slovenka? Angleška lončarka in slovenska pisateljica – vse hkrati in nič od tega. **Afriške Slovence** zastopata v članku *Staneta Grande Ignacij Knoblehar*, misijonar in eden prvih raziskovalcev Sudana in plemen Dinka in Bari že v prvi polovici devetnajstega stoletja, ter predstavnica aleksandrinsk *Franca Mahnič*, služkinja pri bogati židovski družini v Aleksandriji, v sestavku *Inge Miklavčič-Brezigar*. Slovenci so prišli tudi v **Avstralijo**, celino pod južnim nebom. *Aleksej Kalc* pojasnjuje okoliščine, ki so botrovale izseljevanju prebivalstva iz slovenskega Trsta leta 1955 ter na primeru družine *Mahnič* predstavi problematiko življenja v avstralskem priseljenkem okolju. *Bert Pribac* je v Avstraliji poklicno uspel, magistriral in napisal nekaj pesniških zbirk, o njem *Jože Prešeren*. Za zadnjih pet prispevkov v katalogu je značilno, da so bili ljudje, o katerih je govor, **begunci in izgnanci po tuji volji**. V prispevku *Petre Svoltjšak* spoznavamo *begunce med prvo svetovno vojno*. Ljudi, ki so živeli neposredno v bližini Soške fronte, so izselili v Italijo. *Ciril Marinček* se spominja svojega otroštva med drugo svetovno vojno, ki ga je preživljal kot izgnanec v taborišču Illmenau. *Irena Fürst* opisuje dvakratno izgnanstvo brata *Norberta*, meniha trapista, med drugo svetovno vojno in po njej. Katalog zakroža prava družinska saga, zanimiva pripoved Vere Kržišnik - Bukič o napredni družini *Adamič*, ki se je iz rodne Krasa sredi 20-ih let dvajsetega stoletja preselila v Bosno, v Slatino pri Banjaluki. *Adamičevi* so se uspešno integrirali v tamkajšnjo družbo, jo vzljubili in vanjo vložili svoja življenja. Zaradi vojne v Bosni v začetku devetdesetih so se potomci *Alojza Adamiča* 'vrnili' v Slovenijo. Najmlajši *Adamič* se je 'vrnil' v domovino svojega prapradedca in sklenil krog.

Katalog predstavlja razgibano celoto, v kateri je izseljenska problematika predstavljena iz različnih zor-

nih kotov; to gre v prvi vrsti pripisati dejstvu, da so moči združili predstavniki različnih strok in poklicev, poleg zgodovinarjev tudi sociologi, etnologi, arheologi, novinarji in publicisti, slavisti, lingvisti ter drugi poznavalci izseljenske problematike, tudi izseljenci sami. Ker so interdisciplinarni projekti v družboslovju še vedno bolj izjema kot pravilo, bi bila katalogu v še večji ponos pritegnitev kakšne bolj sociološko obarvane raziskave na temo emigracijskih in imigracijskih gibanj, ki se v tem delu Evrope dogajajo nam in danes.

Čeprav Marjeta Mikuž svoj uvod v katalogu naslovi z *Ubi bene, ibi patria*, sem na podlagi zbranih zgodb dobila občutek, da bi bil *Ubi bene, ibi altera patria* morda celo bolj primeren. Izseljenci so vedno imeli in imajo dve domovini, ali kot pravi Ivan Hlebanja, junak ene izmed zgodb:

"Tisti, ki živimo v tujini, smo po miselnosti drugačni od Slovencev v domovini. Novo okolje nas je pač preoblikovalo, tako da nismo ne tu in ne tam; počutiš se kot Slovenec, rad bi bil Slovenec, pa hkrati ne znaš več biti Slovenec. Živiš nekako vzporedno z matično domovino, tečeš po površini tako svoje nove domovine kot tudi stare, nikjer nisi trdno zasidran, vedno pa se vračaš tja, kjer so tvoje korenine, čeprav ti življenje teče drugje."

Katarina Keber

Damjan Hančič, Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki. Acta Ecclesiastica Sloveniae 23, Inštitut za zgodovino cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2001, 384 strani

V zbirki Acta Ecclesiastica Sloveniae (AES), ki jo izdaja Inštitut za zgodovino cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, je v letu 2001 izšel 23. zvezek, v katerem avtor Damjan Hančič objavlja delo Konstitucije klaris iz mekinjskega in škofjeloškega samostana. Avtor se je s klarisami srečal že pri pisanju diplomske naloge in to delo pomeni nadaljevanje v odkrivanju življenja tega starega ženskega reda, obenem pa tudi izpopolnitev lanske izdane knjigi *"700 let klaris na Slovenskem"*, v kateri vsakdanje življenje klaris obravnava le na kratko.

Konstitucije so, kot pravi avtor, *"nekakšna samostanska ustava"*, oziroma *"podrobnejša pravila ravnanja oz. življenja redovnic v posameznem samostanu"*, ki *"temeljijo na generalnem Vodilu klariškega reda in so v bistvu konkretnješa izpeljava Vodila"* (str. 29-30).

Knjiga je sestavljena iz treh poglavij. Prvo poglavje obravnava zgodovino klaris na Slovenskem, še zlasti pa v Mekinjah in Škofji Loki. Gre za stara samostana, ustanovljena že v 14. stoletju. Mekinjski samostan sta ustanovila zakonca Žiga in Elizabeta Gallenberška v Mekinjah in je bil prvi samostan reda sv. Klare (Ordo Sanctae Clarae-OSC) na Kranjskem ter slovenskem etničnem prostoru sploh. V samostanu so živele predvsem hčere najpomembnejših kranjskih plemiških in meščanskih družin.

Loški samostan je ustanovil kamniški župnik Otokar Blagoviški leta 1358 po rešitvi spora s starološkim župnikom in z dovoljenjem freisinškega škofa Alberta. Vanj so vstopala večinoma meščanska dekleta. Po bogastvu se ni mogel kosati z mekinjskim samostanom, v disciplini pa ga je precej prekašal.

Oba samostana sta imela precejšnjo posest, saj so sestre pripadale redu "urbank", ki jim je bilo dovoljeno imeti večje zemljiške posesti in podložnike. Imela sta pomembno vzgojno-izobraževalno vlogo pri vzgoji plemiških in meščanskih hčera Kranjcev. Njuna zgodovina je bila zelo pestra, na koncu pa enaka – oba je leta 1782 razpustil cesar Jožef II.

Drugo in tretje poglavje obravnava konstitucije mekinjskih in škofjeloških klaris. Izvirnik mekinjskih klaris se danes hrani v Nadškofjskem arhivu v Ljubljani, škofjeloških pa v Zgodovinskem arhivu Ljubljana – enota v Škofji Loki. Tako mekinjske kot tudi škofjeloške konstitucije so bile zapisane v nemščini v 1. polovici 18. stoletja. Mekinjske konstitucije so nastale ob poostitvi klavzure v 30-ih letih 18. stoletja, škofjeloške pa so nekaj let mlajše in obsežnejše. Sestavljene so iz dvanajstih poglavij. Govorijo o lastnostih deklet, ki hočejo vstopiti v samostan, o pri-segah, ki jih je treba izreči ob vstopu, o delu, redovni obleki, prehrani, pokorščini, uboštvu, čistosti in klavzuri, skratka o vsakdanjem življenju klaris v samostanski klavzuri, bolnih sestrah, volitvah predstojnice, vzgoji otrok, pa tudi o opozorilih o spoštovanju pravil teh konstitucij. Vzgoja plemiških in meščanskih otrok je bila ena pomembnejših nalog ženskih redov na Slovenskem, kar velja tudi za mekinjske in škofjeloške klarise. Obema samostanoma so načelovale opatinje, mekinjskemu dosmrtno, v škofjeloškem pa so se po letu 1738 menjavale na tri leta.

Mekinjskim konstitucijam sledijo pravila in način potrditve oziroma umestitve novoizvoljene mekinjske opatinje, izvedba slovesne preobleke redovniške kandidatke (postulantke) in prvih redovnih zaobljub novinke (*"Ordo et methodus confirmandi neo-ellectam abbatissam"*). Knjiga se hrani v Nadškofjskem arhivu v Ljubljani. Zanimiva je zlasti za jezikoslovce zaradi besedila v stari slovensščini. Gre za izrek prekletstva oziroma izobčenja (excommunicatio) nad vsemi, ki bi hoteli novo redovnico mekinjskega samostana pahniti v nečistost. Besedilo je objavil že Boris Golec v zadnjih Arhivih (*"Iz zgodovine pisarniške slovensčine v 1. polovici 18. stoletja"*, v: Arhivi XXIV (2001), št. 1, 100-104). Na tem mestu je treba opozoriti na opombo št. 92 (str. 157), ki se nanaša na ta pravila. Izpadla je zadnja vrstica, ki se glasi: *"...se ohranja oz. nadaljuje še v začetno dobo baroka (do dvajsetih let 18. stoletja). Gorenjski..."*

Konstitucije loških klaris se po sami obliki bistveno ne razlikujejo od mekinjskih – prav tako so razdeljene na dvanajst poglavij, opaziti pa je mogoče nekatere vsebinske razlike. Sledi jim Klariško vodilo papeža Urbana IV. v 24 poglavjih.

Vsi izvirniki so dopolnjeni s slovenskim prevodom in številnimi opombami, ki dodatno pojasnjujejo samo izvorno besedilo. Na tem mestu pa moramo opozoriti tudi na nekatere pomanjkljivosti. Kljub lektoriranju je

mogoče najti slovnične napake, med njimi je najopaznejša neuporaba dvojine, kar je pogost pojav pri slovenskih piscih. Najbolj pogrešamo natančno analizo konstitucij, pa tudi medsebojno primerjavo, saj bi to naredilo knjigo bolj popolno. Sama knjiga je sicer dragocen prispevek za srednjeveško žensko redovništvo, vendar pa žal, razen med stroko, verjetno ne bo našla večje pozornosti med bralstvom. Avtorju je treba čestitati, da se je sploh lotil tega dela, saj nekaterim pomeni dragocen vir pri raziskovanju ženskega redovništva na Slovenskem, ki je bilo doslej po krivici zapostavljeno.

V knjigi najdemo tudi prevod članka "Priporočila za izdajanje zgodnjenovoveških besedil", ki ga je prevedel France Baraga in je izšel leta 1981 v reviji Arhiv za zgodovino reformacije (*Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte der "Arbeitsgemeinschaft außeruniversitärer historischer Forschungseinrichtungen, v: Archiv für Reformationsgeschichte 72 (1981), 299-315*). Vzpodbuda zanje so bili zgodovinski dnevi v Regensburgu leta 1972 in Braunschweigu leta 1974. Nastala pa so v želji, da se čimbolj poenoti izdajanje virov za novejšo nemško zgodovino.

Jure Volčjak

50 let Srednje šole v Ajdovščini, zbornik, Srednja šola "Veno Pilon" Ajdovščina, Ajdovščina 2001, 264 strani

Leto 2001 je bilo za ajdovsko srednjo šolo (z vsemi njenimi predhodnicami) čas praznovanja petdesetletnega jubileja.

Že kar častitljiva obletnica je dala šoli povod, da je pripravila vrsto prireditev, med katerimi so bile morda najbolj odmevne okrogle mize in predavanja, na katerih so sodelovali posamezniki, ki so dosegli ugledne položaje v svojih poklicih in so nekoč "drsali šolske klopi" ajdovske gimnazije ali katere od njenih predhodnic ter še nekateri, ki so bili ali so še kakorkoli povezani s to šolsko ustanovo.

Morda ni odveč ponovno zapisati, da ima ob vsakem praznovanju jubilejev katerekoli skupnosti, ustanove ali posameznika (zlasti pa tistih z okroglo dvo- ali večmestno številko), velik in trajen pomen priprava in izdaja jubilejne publikacije. Z njo morejo ljudje, ki so ji bili ali so kakorkoli blizu, dobiti nekaj oprijemljivega, kar jim obudi zgodovinski spomin in v čemer se tako ali drugače tudi "najdejo", zgodovinarji in drugi pa običajno koristen pripomoček, s katerim je pokrita še ena bela lisa zgodovinopisja (v našem primeru seveda krajevnega). Tudi na ajdovski srednji šoli, ki od leta 1970 nosi ime po znanem ajdovskem umetniku Venu Pilonu, niso zamudili priložnosti za pripravo jubilejnega zbornika.

Kar zajeten zbornik ima po uvodnih prispevkih šest temeljnih poglavij: o zgodovini šole, o ravnateljih, o šolskih dejavnostih, spomine učiteljev in spomine

dijakov ter seznama zaposlenih in dijakov. Knjigo bogatijo odlične dokumentarne fotografije in reprodukcije slik Vena Pilon, očarljive in nadvse sporočilne pa so karikature Iva Kovača v poglavju spominov učiteljev.

V tej kratki predstavitvi se želim nekoliko ustaviti le pri poglavju, ki nosi naslov *Sprehod skozi preteklost srednje šole v Ajdovščini* in njegovi avtorici.

Napisala ga je kolegica, arhivska svetovalka v novogoriškem pokrajinskem arhivu *Vlasta Tul*, ki je v zadnjih letih opravila veliko raziskav o šolski zgodovini na severnem Primorskem. Ukvarjanje s šolsko preteklostjo na tem območju je pravzaprav njena službena naloga, saj je prevzela in obdelala že veliko arhivskih fondov šolstva in o tem tudi že pripravila več referatov in objav, a tudi poklicna ljubezen – in za to njeno dejavnost ji nikoli ni žal mnogih raziskovalnih ur izven običajnega delovnega časa. Svoje izsledke je objavila v razstavnih katalogih, strokovnih člankih v različnih revijah in zbornikih kakor tudi v samostojnih publikacijah. Njena objavljena dela, v večini tudi dokaj obsežna, imajo vrednost še zlasti zaradi tega, ker so takorekoč brez izjeme pripravljena največ na podlagi natančnega proučevanja in analize zgodovinskih virov prve roke, torej arhivskega gradiva. Iz naštetih naslovov je razvidna pestrost vsebin, s katerimi se je ukvarjala v zadnjih letih:

Šolske kronike (1990, 1992), Šole in arhivi (1992), Šolske kronike – da ali ne? (1993), Šolska praznovanja skozi čas (1994), Šola pred domačim pragom – o preteklosti šolstva v Št. Vidu–Podnanosu do 1966 (1996), 50 let glasbene šole Vinka Vodopivca Ajdovščina (1998), Dijaški dom Tolmin 1919–1999 (1999), Briške šole pred sto leti (1999), Izobraževanje odraslih v okviru društev na Goriškem v obdobju med obema vojnama (1999), Izobraževanje odraslih v okviru društev od 1850 do prve svetovne vojne (2000), Dekleta in šola na širšem goriškem območju (2000), 100 let vrta v Solkanu (2000).

Tudi obsežen prispevek v zborniku ajdovske srednje šole (na straneh 23–87) ima odlike njenih dosedanjih del s tega področja: veliko zbranega gradiva, njegova natančna analiza in sintetični povzetek v objavljenem besedilu, mnogo podrobnosti in zanimivih podatkov, podkrepjenih z izčrpnimi opombami. V obravnavanem prispevku je opomb kar 151, iz katerih je takoj mogoče razbrati, da je glavnino vsebine zajemala iz arhivskega gradiva, ki ga ima na voljo kar pri roki, saj ga je sama v glavnem tudi obdelovala, ostalo pa je črpala iz še nekaterih fondov "v hiši", pa tudi iz drugih virov in literature. Povedati je treba, da je v novogoriškem arhivu "šolsko gradivo" tako po številu fondov kakor tudi po količini gradiva že zelo zajeto in skorajda zaokroženo. Med njim sta tudi obsežna fonda ključnega pomena za obravnavano raziskavo, Ekonomska srednja šola Ajdovščina in Gimnazija Ajdovščina, pa tudi fondi upravnih organov za področje šolstva nudijo veliko gradiva za zgodovinopisje o šolstvu na tem območju Primorske.

K pripravi prispevka in njegovi dokončni ubeseditvi je avtorica pristopila s posebnim odnosom, saj je bila tudi sama dijakinja ajdovske gimnazije pred tremi

desetletji. Iz sklepnega odstavka je to še prav posebej razvidno.

Vsebina prispevka zajema široko snov, ki bralca vodi k preglednosti dogajanja na področju srednjega šolstva v Ajdovščini ne samo v ožjem času petdesetletnega delovanja šole – jubilentke, ampak, jedrnat in zgoščeno, tudi v starejši zgodovini (*Čas pred prvo svetovno vojno, V italijanski državi*), podrobno pa v obdobju po drugi svetovni vojni (*Prvo obdobje po drugi svetovni vojni, Nižja gimnazija Ajdovščina 1945/46 – 1957/58, Vajenska šola za razne stroke Ajdovščina 1945/46 – 1958/59*).

O srednji del besedila je seveda namenjen predstavitvi zgodovine ajdovske srednje šole od leta 1951, ko je bila ustanovljena samostojna gimnazija na višji stopnji.

Avtorica je imela težavno in zahtevno delo, kajti v petdesetih letih se je zvrstilo ne malo reform in reorganizacij šolskega sistema, kar se je odražalo tudi v ajdovskem srednjem šolstvu. Že glavni naslovi poglavij izpričujejo izjemno gostoto sprememb v srednješolskem "organogramu v Ajdovščini" za čas petih desetletij (*Gimnazija Ajdovščina 1951/52 – 1958/59, Ekonomska srednja šola 1957/58 – 1967/68, Zopet Gimnazija Ajdovščina 1964/65 – 1972/73, Šolski center Ajdovščina 1973/74 – 1980/81, Srednja gradbena šola Venó Pilon 1981/82 – 1984/85, Srednja gradbena in naravoslovna šola Venó Pilon 1985/86 – 1991/92, Srednja šola Venó Pilon 1992/93 -*), ki je znotraj poglavij še razčlenjen s predstavitvijo različnih programov in smeri in nazorno prikazan s posebnim grafikonom. Avtorici gre zasluga, da je to dokaj

zamotano zgodovino pregledno predstavila. Bralec bo vsekakor lahko prepoznal, da je bilo celotno obdobje petdesetih let pravzaprav prizadevanje in boj za pridobitev in ohranjanje prave gimnazije (ki je bila, kakor je znano, s strani političnih forumov, večkrat označena kot preveč elitna šola, nekaj časa v socializmu celo nezaželena), vsi ostali šolski programi pa so bili bolj ali manj začasni in posledica (pre)številnih reform šolstva, ki so se lomile na plečih dijakov in profesorjev.

V sklepnem besedilu je avtorica zapisala, da je objektivno pisanje običajno povezano tudi z določeno časovno odmaknjenostjo dogodkov, zato se je nekoliko bolj osredotočila na starejše obdobje petdesetletnega delovanja šole, za katerega je imela na razpolago več virov. To sicer bralcu ne bije prav posebej v oči, razumljiva pa je njena napoved, da bo novejši čas ajdovske srednješolske zgodovine "potem, ko bomo razbremenjeni današnje vsestranske vpletenosti vanj, gotovo doživel še podrobnejše zgodovinske raziskave".

Pa še tole. V priznanje in najbrž tudi v zadoščenje je bilo avtorici povabilo na predavanje ob koncu jubilejnih prireditev šole. Z njim je njeno zgodovino na drugačen način (predvsem s pomočjo posebnih zanimivosti) predstavila sedanjim dijakom in profesorjem šole, ki so se tako neposredno srečali z ustvarjalko temeljite študije ajdovske srednješolske zgodovine.

Jurij Rosa

Tuji časopisi in revije

Archival Science, International Journal on Recorded Information, Vol. 1, No. 1, 2001

Nova mednarodna arhivska revija z imenom "Arhivska veda" oziroma "Arhivska znanost" (kot lahko prevedemo "Archival science"), ima za cilj promocijo razvoja arhivistike kot samostojne znanstvene discipline. Namenjena je predvsem raziskovalcem s področja arhivistike, v drugi vrsti pa vsem drugim, ki se profesionalno ukvarjajo s hranjenjem informacij. Področje, ki mu je revija posvečena, so "zapisane" informacije, ne glede na obliko, nosilca, strukturo ali povezave. Revija je interdisciplinarna, združuje vede, ki se ukvarjajo z (arhivskim) gradivom – njegovim ustvarjanjem, hranjenjem in uporabo, prav tako z okoliščinami, v katerih nastajajo informacije, načini njihovega upravljanja in uporabe ter družbenim in kulturnim okoljem, v katerem gradivo nastaja, ne glede na čas in kraj. Prav tako se bo publikacija posvečala vplivu različnih kultur na arhivsko teorijo, metodologijo in prakso. Pri tem bo upoštevala različne tradicije v različnih delih sveta ter pospeševala izmenjavo in primerjavo konceptov, pogledov in dela. Revija je mednarodni arhivski časopis, namenjen pokrivanju vseh vidikov arhivske teorije, metodologije in prakse z namenom, da se osredotoči tudi na neanglofonski svet. Cilji, ki so si jih zastavili v uredništvu, so tako zelo ambiciozni.

Revija "Archival Science" ima kar tri glavne urednike – vsi trije so znana nizozemska arhivska imena (Peter Horsman, Eric Ketelaar, Theo Thomassen) – in številčen uredniški odbor (sedemnajst članov iz trinajstih držav). Poleg uredniškega ima še posvetovalni odbor. Revija je neodvisna od vseh profesionalnih združenj, vendar pa ima v posvetovalnem odboru zastopane štiri mednarodne profesionalne organizacije: dve združenji informatikov, Mednarodni arhivski svet in Mednarodno zvezo bibliotekarskih združenj in ustanov. Zastopajo jih: Peter Herman, izvršni direktor ARMA International (The Association for Information Management Professionals), Stephen Parker, izvršni direktor FID (International Federation for Information and Documentation), Joan van Albada, generalni sekretar ICA (International Council on Archives), in Ross Shimmom, generalni sekretar IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions).

Prva številka vsebuje štiri razprave. Terry Cook (profesor za arhivistične študije na univerzi "University of Manitoba" v Winnipegu, Kanada) v razpravi piše o arhivistiki in postmodernizmu, s podnaslovom: **nove formulacije starih načel**. Gre za zelo teoretično, skoraj filozofsko razpravo, ki pa se kljub predvsem teoretičnemu razmisleku dotika tudi arhivske prakse. Avtor izhaja iz postmodernih gesel za analizo in razu-

mevanje znanosti, družbe, organizacij in poslovanja, kot so večji pomen procesa od izdelka, ustvarjanja od obstoja, dinamičnosti od statičnosti, konteksta od teksta, in jih prenese na arhivistiko. Prepričan je, da bodo ta gesla postala aktualna tudi v arhivistiki enaindvajsetega stoletja in bodo podlaga za nov koncept stroke. Seveda pa postmodernizem ni poglobilni razlog za reformulacijo smernic v arhivistiki. Pomembne spremembe pri delu arhivov kot institucij so posledica sprememb narave arhivskega gradiva. V razpravi T. Cook povezuje arhivistiko in postmodernizem. Poudarja dve veliki spremembi v arhivskem mišljenju, ki podpirata premik arhivske paradigme, ter predlaga prilagoditev najtradicionalnejših arhivskih konceptov (od provenience fonda do prvotne ureditve). Bistvo nove paradigme je premik od pogleda na arhivsko gradivo kot na nekaj statičnega v smeri razumevanja tega gradiva z uporabo dinamičnih in virtualnih konceptov. V razpravi se avtor tako ukvarja predvsem s prihodnjimi izzivi arhivske vede, ki postajajo vse bolj aktualni.

Bruno Delmas (profesor moderne arhivistike na Ecole Nationale des Chartes, Sorbona, Paris), piše o soočenju arhivistike z informacijsko družbo. Šele nekaj desetletij je minilo, odkar so začeli arhivisti označevati svojo stroko kot znanost. To je bilo posledica naraščajoče potrebe po ustreznem obravnavanju novega znanja, ki se je nanašalo na arhivsko gradivo in arhive. Kljub temu pa se še niso povsem sporazumeli o tem, kako najprimerneje definirati arhivsko znanost. Določena mora biti disciplina, ki je šele dobro nastala in ki še vsebuje odtis mišljenja in prakse industrijske družbe. Z razvojem informacijske družbe pa se spreminjata tudi narava in status arhivskega gradiva in arhivov. Bruno Delmas opozarja na smernice, ki kažejo arhivistom pot iz nejasnosti k čimboljšeemu ohranjanju dediščine prihodnjim generacijam.

Lucana Duranti (profesorica arhivistike na univerzi "University of British Columbia", Kanada) razpravlja o vplivu digitalne tehnologije na arhivistiko. Avtorica meni, da moramo arhivistiko opazovati kot sistem s številnimi lastnostmi, ki jih lahko raziskujemo. Metodologija raziskav je bila preizkušena v dveh projektih, ki jih avtorica predstavlja v članku. Projekta kažeta kako pogled na arhivistiko kot sistem, podpirata razvoj novih znanj in demonstrirata stabilnost arhivske teorije. Avtorica poudarja potrebo po poznavanju konceptov, zakonov in modelov na različnih področjih in potrebo po njihovem vključevanju v arhivsko vedo.

Angelika Menne Haritz (direktorica marburške arhivske šole, Nemčija) obravnava dostopnost v luči preoblikovanja arhivske paradigme. Po mnenju avtorice se težišče arhivov premika od vprašanj skla-

diščenja na vprašanja dostopnosti. Ta premik kaže na spremembo arhivskega mišljenja med preteklostjo in prihodnostjo. Avtorica dokazuje, da paradigma dostopnosti krepi teoretične spremembe, pa tudi pragmatično uporabo arhivskih metod in idej. Razpravlja o posledicah za arhivsko teorijo, metodologijo popisovanja, valorizacije in hranjenja.

V rubriki *Poročila* Donato Tamble (profesor arhivistike, diplomatike itd. na več šolah in univerzah, zaposlen v državnem arhivu v Rimu) obravnava arhivsko teorijo v Italiji. Ta ima v Italiji dolgo tradicijo, vse od druge polovice 19. stoletja s koreninami že v 17. in 18. stoletju. Osrednja tema razprave je načelo provenience; o tem sta pisala v 19. stoletju že Bonaini in Bonghi, v poznejših desetletjih pa sta bila med vodilnimi teoretiki Casanova in Cencetti. Značilnost bogate italijanske strokovne literature je poudarjanje velikega kulturnega pomena arhivov. Avtor posveti pozornost tudi spreminjanju arhivske paradigme in perspektivam razvoja arhivistike.

Sledijo ocene. Ocenjenih je več monografij:

Marie-Anne Chabin, *Le management de l'archive*, Pariz 2000;

Marie-Anne Chabin, *Je pense, donc j'archive; l'archive dans la société de l'information*, Pariz 1999;

Börje Justrell, *What is this thing we call archival science?*, Stockholm 1999.

Jean-Yves Rousseau in Carol Couture, *Los fundamentos da disciplina arquivística*, Lizbona 1998. To je portugalski prevod dela omenjenih avtorjev iz leta 1994, ki ima v izvirniku naslov: *Les Fondements de la discipline arivistique*.

Matevž Košir

Arhivski vjesnik, letnik 43/2000, Zagreb 2000

Triinštirideseti letnik Arhivskega vjesnika, arhivske revije Hrvaškega državnega arhiva, se prične z rubriko Arhivska teorija in praksa, v kateri so svoje razprave objavili Theo Thomassen in Peter Horsman z Nizozemskega inštituta za arhivsko izobraževanje in raziskovanje v Amsterdamu, Darko Rubčić iz Državnega arhiva Zagreba, Živana Hedbeli in Davorin Eržišnik iz Hrvaškega državnega arhiva, Vesna Gotovina iz Arhiva Republike Slovenije ter André Vanrie, glavni urednik časopisa ARCHIVUM.

Thomassen v razpravi "Arhivisti in *records managers*: ista stroka, različne odgovornosti" opozori na dejstvo, da se sedanji generaciji arhivistov zdi popolnoma naravno, da je delo arhivistov in tistih, ki upravljajo s spisi (*records managers*) povsem ločeno. Toda razvoj informacijskih znanosti kaže, da se ti dve področji dela vse bolj povezuje in zlivata v enotno dejavnost.

Na začetku nas avtor najprej seznanja s kratko zgo-

dovino antagonizma med arhivisti in upravljalci s spisi. Do francoske revolucije so namreč isti ljudje upravljali s tekočimi in neaktivnimi spisi. Francoska revolucija pa je stroko razdvojila. Dokumentom starega režima je bila namreč odvzeta njihova primarna funkcija in postali so zgodovinsko gradivo, za katero so odslej odgovarjali zgodovinarji. Toda zgodovinarji se takrat niso ukvarjali z arhivom kot celoto, temveč s posameznimi dokumenti, jih obravnavali kronološko, ne glede na provenienco. Sto let kasneje so nizozemski arhivisti Muller, Feith in Fruin postavili načelo provenience in upoštevanja prvotne ureditve spisov; s tem so arhivisti in upravljalci s spisi zopet dobili skupen predmet zanimanja in skrbi. S pojavom množične dokumentacije pri ustvarjalcih sta arhivist in upravljalec spisov morala sodelovati pri določanju, kateri spisi imajo res zgodovinsko oziroma trajno kulturno vrednost, da se arhivi ne bi prenapolnili z nepotrebno dokumentacijo. Elektronski dokumenti pa so obe področji še bolj povezali, vendar je predvsem trajnost digitalnih zapisov velik problem. Kratka življenjska doba računalniškega hardvera in softvera prisili arhiviste, da so prisotni že v začetni fazi življenjskega ciklusa nekega dokumenta. Vse to pa zahteva tudi nov program izobraževanja, tako arhivistov kot t. i. upravljalcev s spisi. Avtor članka govori o novi podobi arhivske stroke in izobraževanja arhivskih delavcev.

Tudi Peter Horsman se ukvarja s problemom elektronskih zapisov in nam v članku "Izgubljeni v izobilju: Paradoks elektronskih zapisov" skuša pokazati, v čem se elektronski zapisi razlikujejo od drugih oblik informacij. V referatu obravnava dva tipa definicije elektronskih dokumentov, in sicer pravni in teoretični tip.

Darko Rubčić objavlja orientacijsko listo za notarske arhive. Lista je razdeljena na serije: knjige, spisi, pomožne evidence in računovodska dokumentacija. Listo je bilo mogoče sestaviti šele potem, ko je podrobno proučil organizacijo dela notariata. Uvodni del tako obsega predstavitev notariata, sledijo analiza kategorij gradiva, kriteriji za njegovo vrednotenje in metodološki principi pri izdelavi liste.

Po daljšem času je v reviji tudi slovenski prispevek. V članku Vesne Gotovina "Pisarniško poslovanje in sodobna uprava v Sloveniji" je najprej opisan razvoj pisarniškega poslovanja od leta 1945 do danes. Tu podrobno predstavi Uredbo o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva iz leta 1994, ki velja za vse upravne organe, to je ministrstva ter organe in organizacije v sestavi ministrstev, agencije, sklade, upravne enote, vladne službe, servise in organe lokalnih skupnosti. Sledi predstavitev osnovnih načel in kriterijev vrednotenja dokumentarnega gradiva pri republiških upravnih organih. Omenjena uredba predpisuje tudi, da se morajo vsi delavci, ki delajo z dokumentarnim gradivom, seznaniti s pravili pisarniškega poslovanja in z dolžnostmi upravnih organov do dokumentarnega gradiva. V ta namen potekajo na Upravni akademiji posebni tečajji in preizkusi znanja, ki so obvezni.

Živana Hedbeli v referatu z znanstvenega posve-

tovanja "Koncept vitalnih dokumentov v pisarniškem poslovanju" pojasnjuje pomen vitalnih, to je nujno potrebnih dokumentov. Izredno važna je že identifikacija le-teh. To so namreč dokumenti, ki so za poslovanje neke organizacije oziroma institucije življenjskega pomena. V programu zaščite teh dokumentov je potrebno določiti odgovorno osebo, pravi avtorica, ki bo skrbela zanje, potrebno pa jih je tudi varnostno kopirati ter poskrbeti za njihovo ustrezno varovanje in zaščito. Avtorica poudarja, da program zaščite teh dokumentov ni luksuz, temveč nujno potrebno dejanje.

Glavni urednik ARCHIVUMA André Vanrie je v svojem prispevku spregovoril o petdesetletnem razvoju tega strokovnega časopisa. Po posameznih vsebinskih sklopih je pripravil pregled vsebine celotne izdaje in analiziral njegovo vlogo pri razvoju arhivske znatnosti. Predstavil je tudi vse urednike in njihovo uredniško politiko.

Davorin Eržišnik v članku "Informatizacija in pisarniško poslovanje – zgodovinski pregled in perspektive" najprej pojasnjuje osnovne pojme informatizacije tako v uradnem poslovanju kot tudi samem pisarniškem poslovanju. S tem je pravzaprav prikazan tudi razvoj informatizacije na Hrvaškem. Prvi koraki informatizacije so bili narejeni ob popisu prebivalstva leta 1971, v samo pisarniško poslovanje pa je bila vpeljana šele v drugi polovici osemdesetih let. Njegov zaključek je, da razvoj na tem področju vodi v dokončno likvidacijo klasičnega pisarniškega poslovanja.

Zaščiti arhivskega gradiva so posvečeni štirje prispevki.

Alex Plathe predstavlja "Unescov program nujnih ukrepov za zaščito najpomembnejšega gradiva v primeru vojnega spopada". UNESCO je v okviru svojega programa "Spomin sveta" izdelal tudi študijo o uničenem in poškodovanem arhivskem gradivu. Na podlagi te študije je nato leta 1997 poveril Mednarodnemu arhivskemu svetu nalogo, da pripravi program za zaščito arhivskega gradiva v slučaju vojne. Plathe objavlja tudi navodila in vodnik za pripravo programa nujnih ukrepov za slučaj katastrofe, ki bi ju lahko uveljavili v katerikoli deželi.

Marianne Dörr in Hartmut Weber sta za objavo pripravila Zaključno poročilo delovne skupine Nemške zveze za znanstvena raziskovanja z naslovom "Digitalna obdelava podatkov v funkciji zaščite arhivskih fondov". Delovna skupina, v kateri so sodelovali arhivisti, knjižničarji in informatiki, se je spopadla z vprašanjem prednosti in pomanjkljivosti mikrofilmanja na eni strani in digitalizacije arhivskih dokumentov kot sredstva za trajno zaščito arhivskih dokumentov na drugi strani. Mikrofilmanje je klasični način zaščite arhivskega gradiva. Običajno sta se delali dve kopiji, in sicer ena za tekočo uporabo in druga, ki je bila shranjena kot zaščitna kopija. Razvoj digitalne tehnologije je ponudil nove možnosti tudi na tem področju. Delovna skupina je izvedla teste mikrofilmanja in digitalizacije na standardnih materialih ter v raznih kombinacijah, in sicer: izdelava digitalnih posnetkov iz mikrofilma, izdelava mikrofilma iz digitalnega posnetka ter digitalno skeniranje gradiva. Prišla je do zaključka, da je prednost mikrofilma v kvaliteti in

ceni, saj na ceno digitalnih posnetkov zelo pomembno vpliva potreba po njihovem stalnem prenašanju iz zastarele v novo tehnologijo. Tudi kvaliteta digitalnih posnetkov je neprimerno slabša od mikrofilmskih. Velika prednost digitalizacije pa je v možnosti hitrega dostopa do podatkov in pregledovanja le-teh ter v dostopnosti tudi na velike razdalje. V poročilu so navedena tudi tehnična in organizacijska priporočila za tovrstne projekte. Delovna skupina se je sicer zavedala dejstva, da so vsa priporočila podvržena zelo hitrim spremembam, vendar upa, da bo navedeno poročilo lahko dobra osnova za izdelavo programov podobnih projektov v prihodnosti.

Bolj redko obravnavane teme se je lotil Veljko Lipovšček. V svojem zanimivem prispevku "Zaščita audiozapisov" predstavi najprej vse vrste materialov, ki so bili v uporabi od začetkov razvoja zvočnih zapisov, nato pa njihovo, približno stoletje dolgo zgodovino. S pojavom gramofonske plošče so razne zvrsti glasbe in govornih programov postali dostopni širši javnosti. Pred šestdesetimi leti se je začelo snemanje na magnetofonski trak. Preko 75% zvočnih zapisov na Hrvaškem je na magnetnih nosilcih (analognih in digitalnih). Ostali zapisi so na fonografskih valjih, na gramofonskih ploščah in CD-jih. Lipovšček se v prispevku ukvarja tudi s problematiko trajnega hranjenja tega arhivskega gradiva.

Ustrezni prostori, to je ustrezne arhivske zgradbe, so osnovni pogoj za dobro varstvo arhivskega gradiva, njegovo obdelavo, prezentacijo in uporabo. Vida Pavliček je naredila pregled stanja arhivskih zgradb na Hrvaškem ("Arhivske zgradbe na Hrvaškem – stanje in problemi"). Opisane so posamezne zgradbe, njihovo lastništvo ter zakonodaja na tem področju. V zadnjih dvajsetih letih se je površina arhivskih skladišč sicer podvojila, vendar se je stanje znatno izboljšano le pri nekaterih arhivih, pri mnogih je položaj ostal isti, ali pa se je celo poslabšal. Vsekakor je namensko grajenih arhivskih stavb zelo malo.

Rubrika Zgodovina institucij prinaša pet prispevkov.

Milan Pojić v članku "Organizacija avstroogrške vojske na ozemlju Hrvaške 1868–1914" daje pregled za področje Hrvaške, Slavonije in Dalmacije. Od leta 1868 sta v Avstro-Ogrski monarhiji obstajali dve vzporedni vojski, in sicer ena skupna ter vojno pomorstvo in domobranstvo, posebej za avstrijski in posebej za ogrski del. Enote skupne vojske v Kraljevini Hrvaški in Slavoniji so bile pod komando Glavne vojne komande / XIII. zbora v Zagrebu, v Kraljevini Dalmaciji pa pod Vojno komando v Zadru / XVI. zbor v Dubrovniku. Članek je pisan na osnovi originalnih dokumentov, in sicer takratnih zakonov s pripadajočimi odredbami, uradnih listov in šematizmov. V Hrvaškem državnem arhivu hranijo vse ohranjeno arhivsko gradivo vojnih enot skupne vojske in ogrskega domobranstva na ozemlju Hrvaške od leta 1868 do konca prve svetovne vojne leta 1918. Gradivo je razdeljeno v 17 arhivskih fondov. Med pomembnejšimi so: Pulski admiralat, XIII. zbor, pet fondov divizij itd. Skupna vojska je bila ustanovljena na podlagi zakonskega člena, ki je bil sprejet 5. decembra leta

1868. V prilogi so tabele organizacije posameznih komand in enot s pripadajočimi kraji.

"Zgodovino Mljetskega katastra Dalmacije" v znanstvenem članku na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hrani Državni arhiv v Zadru, objavlja Mirela Slukan - Altić. To gradivo je osnovni vir za razumevanje gospodarskih in političnih odnosov v Dalmaciji v času Mljetske republike. Na koncu je objavljen tudi popis katastrov iz 17. in 18. stoletja, ki jih hrani arhiv v Zadru (fondi 5, 6, 8).

Leta 1943 sta bili v Neodvisni državi Hrvaški (NDH) ustanovljeni dve novi ministrstvi. Spomladi leta 1943 je bilo ustanovljeno Ministrstvo za prizadete kraje z nalogo, da skrbi za prebivalstvo v krajih, ki so bili prizadeti zaradi vojne. Po padcu Italije pa je bilo ustanovljeno še Ministrstvo za osvobodjene kraje z nalogo, da vzpostavi upravo in obnovi civilno življenje v obalnem pasu, od koder so se umaknili Italijani. Delovanje obeh ministrstev se je deloma pokrivalo, ker v tistem delu obalnega pasu, ki so ga nadzirali partizani in so potekale vojne operacije, ni bilo mogoče vzpostaviti upravnih institucij NDH. Mnogi uradi pa zaradi politične oziroma vojne situacije svojega dela sploh niso mogli začeti, ali ga vsaj ne opravljati v predvidenem obsegu. Ustanovitev in razvoj ustanove pokaže, da je bil to buren in občutljiv čas, ne samo v vojnem in političnem smislu, temveč tudi v vsakdanjem življenju. Rajka Bućin v svojem strokovnem članku "Ministrstvo za osvobodjene kraje Neodvisne države Hrvaške (3. 11. 1943–20. 5. 1944) – spremljajoči uradi in ustanove" obravnava pristojnosti in delokrog tega ministrstva, pomembnejše funkcije teh institucij ter razloge za njegovo ukinitve.

Na pobudo Philippea Oulmonta, profesorja zgodovine v Lycée de Corbeil-Essonnes, in Vzgojno-izobraževalne službe Francoskega nacionalnega arhiva je bila narejena raziskava o občutkih nacionalnih pripadnosti v Evropi. V projektu so sodelovali srednješolski in univerzitetni predavatelji ter arhivisti iz več evropskih držav. Njihova naloga je bila, da predstavijo objektivno interpretacijo lastne nacionalne identitete, brez predsodkov in s poudarkom na nacionalnih mitih in kolektivni praksi. Sodelovala je tudi Milena Lucić in pripravila prispevek "Hrvaška nacionalna identiteta: prepoznavanje znakov ali pogled v zgodovinsko semiotiko", v katerem obravnava simbole (grbe, zastave itd), ki izražajo nacionalno pripadnost na tem ozemlju od 15. stoletja dalje.

Ob objavi nekaj originalnih dokumentov v transkripciji in prevodu v hrvaški jezik, Ante Šoljić v prispevku "Za večni spomin (Zaščita uradnih dokumentov v Dubrovniški republiki skozi originale)" opozarja na pomembnost izvirkov pri nastajanju zgodovinskega spomina.

V Obvestilih so podana poročila o 14. mednarodnem arhivskem kongresu v Seville, o mednarodni okrogli mizi o stanju, zaščiti in obnovi arhivov ob naravnih nesrečah, pred in po vojni, nadalje o dostopnosti dokumentov v Ankari, dvotedenskem seminarju o dostopnosti informacij in arhivov v Budimpešti, o 19. posvetovanju Arhivskega društva Slovenije v Bocu in o 6. mednarodni arhivski konferenci v Varšavi

leta 2000. Ornata Tadin je pripravila poročilo o mednarodnem projektu "Arhivski viri za zgodovino napoleonskega obdobja na področju Slovenije, Hrvaške in Italije", ki teče pod pokroviteljstvom Sveta Evrope v okviru programa "Evropa – skupna kulturna dediščina". Sledi poročilo o mednarodnem arhivskem tečaju, ki že petdeset let poteka vsako poletje v Parizu. Poročilo o SEPIA seminarju o fotografijah (Amsterdam, junij 2000) in predstavitev Nacionalnega arhiva v Dublinu ter stanja irske arhivistike sta pripravila Amir Obhodaš in Mirjana Cupek - Hamill.

Precej obsežno je poglavje Ocene in poročila o publikacijah, saj obsega preko petdeset strani. Od slovenskih so objavljene ocene revij ARHIVI (M. Lucić), Sodobni arhivi (S. Zgorelec) in Atlanti (A. Holjevac Tuković). Poleg tega lahko preberemo še ocene Vodnika za varovanje arhivskega gradiva s področja arhitekture 19. in 20. stoletja, ki ga je pripravila Sekcija za arhitekturno gradivo pri Mednarodnem arhivskem svetu (Ž. Heđbeli), knjige Otokarja Liške s sodelavci "Izvršene smrtno kazni v Čehoslovaški 1918–1989, knjige Pierpaola Dorsija o pesniku in književniku Rainerju Maria Rilke (M. Grabar), publikacije Franja Emanuela Hoška o Marijanu Jaiću (J. Barbarić) ter kataloga arabskih, turških, perzijskih in bosanskih rokopisov Gazi Husrev-begove biblioteke iz Sarajeva, ki ga je pripravil Fehim Nametak (T. Paić-Vukić). Sledijo poročila o arhivskih strokovnih revijah. Poleg že omenjenih ocen o slovenskih revijah najdemo tu še ocene revije ARHIVUM, Vol. XLIII/1997 (V. Lemić) ter arhivskih revij iz Kanade, Velike Britanije in Irske. Sledita zapisa o Prologue, ki ga vsake tri mesece izdaja nacionalni arhiv iz Washingtona (V. Lemić) in o INSAR (Information Summary on Archives), časopisu Evropske Unije, ki je namenjen izmenjavi arhivskih informacij med članicami in institucijami Evropske unije (Ž. Heđbeli). M. Grabar je pripravil oceno dveh števil zbornika Rassegna degli Archivi di stato iz Rima za leti 1998 in 1999, Vlatka Lemić poročilo o Dzieje Najnowsze, št. 32/2000 (časopis za novejšo zgodovino, ki ga izdajajo Poljska akademija znanosti, Zgodovinski institut in Višja humanistična šola v Pultusku), Tatjana Ružić poročilo o časopisu Zveze Čehov v Republiki Hrvaški JEDNOTA, Tomislav Čepulić pa o zborniku Digitalni arhivi in knjižnice, ki sta ga pripravila za objavo Hartmut Weber in Gerald Maier.

Na koncu je objavljeno še Navodilo št. R(2000)13 Odbora ministrov Sveta Evrope državam članicam o politiki dostopnosti do arhivskega gradiva, ki ga je odbor ministrov sprejel 13. julija 2000 na 717. seji namestnikov ministrov. Ob tem naj omenim, da bi bilo dobro, če bi tudi naši ARHIVI objavljali razne dokumente s področja arhivske dejavnosti, ki jih sprejemajo različne mednarodne (politične in arhivske) organizacije.

Darinka Drnovšek

Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, letnik 53, leto 2000, zvezki št. 1–4**Der Archivar, letnik 53, zvezek št. 1**

Prvi zvezek se začne s poročilom Dietherja De-greifa, v katerem nam ta poroča o dogajanjih in razpravah, ki so potekali v okviru prireditev **70. Nemškega arhivskega dneva**. Kot poroča, je Nemški arhivski dan največji arhivski strokovni kongres v Evropi, v letu 1999 potekal od 21. do 24. septembra v mestu Weimarju. Udeležilo se ga je več kot 800 arhivarjev in arhivarjev iz Zvezne republike Nemčije ter štirinajstih drugih držav. Osrednja tema kongresa je bila "Arhiv in kulturna zgodovina". Najprej so se 21. septembra sestali člani zvezne konference komunalnih arhivarjev na Nemškem mestnem dnevu ter arhivski referenti oziroma vodje arhivske uprave zveze in dežel v mestnem arhivu in v Goethe- in Schillerjevem arhivu na njihovem zasedanju. Prav tako je 21. septembra v okviru društva nemških arhivarjev zasedala na novo ustanovljena delovna skupina za "arhivsko pedagogiko in zgodovinsko izobraževanje". Množico kolegic in kolegov, ki so se udeležili tega zasedanja, je pozdravila gospa dr. Münster-Schröer iz mestnega arhiva v Ratingenu. Zasedanje je bilo posvečeno temi: V sodelovanju z arhivi in njihovimi kooperativnimi partnerji v zgodovinsko izobraževanje. Istega dne je bilo v mladinskem in kulturnem centru tudi že tradicionalno srečanje z inozemskimi udeleženci arhivskega kongresa. Udeležilo se ga je udeležilo okoli 40 udeležencev. V središču prireditve so bili prispevki, ki so obravnavali primere katastrof (elementarnih nesreč) v arhivu. Takoj po izmenjanih mislih v okviru omenjene teme, je tuje udeležence pozdravil predsednik nemškega društva arhivarjev dr. Reimann; dr. Streefkerk, predsednik združenja arhivarjev Nizozemske, pa se je v imenu udeležencev iz skupaj štirinajstih različnih narodov zahvalil za povabilo in dobrodošlico. Po dolgoletni dobri navadi je sledilo večerno predavanje dr. Habila Wahla iz glavnega državnega arhiva v Weimarju, in sicer je v njem predstavil zgodovino svojega kraja.

Drugi dan, 22. septembra dopoldne je predsednik društva nemških arhivarjev uradno odprl 70. Nemški arhivski dan. Izrekel je dobrodošlico vsem, ki so v velikem številu prišli na to prireditev. Ta je bila po 69. letih drugič organizirana v tem türinškem mestu, potem ko je bilo mesto Weimar leta 1952 gostujoče mesto prvega in hkrati edinega arhivskega kongresa v prejšnji DDR. Prijavljenih je bilo več kot 800 arhivarjev in arhivarjev, od tega 40 iz sosednjih evropskih dežel. Tri kolegice so na povabilo Friedrich-Ebertove ustanove prišle celo iz daljne Mongolije. Državna sekretarka gospa Heppt je v svojem pozdravnem govoru pozitivno ocenila razvoj türinške arhivistike od leta 1989 naprej in omenila nadaljnje projekte. Nadžupan dr. Germer je navzočim kljub bogato zapolnjenemu strokovnemu programu priporočil ogled znamenitosti mesta Goetheja in Schillerja. Profesor dr. Kahlenberg iz zveznega arhiva pa se je v svojem pozdravnem govoru v interesu informacijske varnosti državljanov zavzel za

nujno (brezpogojno) okrepitev arhivov. Na koncu je dr. Reimann prebral pozdravne besede generalnega sekretarja mednarodnega arhivskega sveta gospoda van Albada, ki je zaradi drugih obveznosti moral odpovedati svojo udeležbo na tej prireditvi.

Pozdravnim govorom je sledilo predavanje dr. Wollschlägerja; izhodiščna točka njegovega razmišljanja so bila tri znana vprašanja francoskega matematika, teologa in filozofa Blaisea Pascala: D'où venons-nous? Que sommes-nous? Où allons-nous?. Po kratkem premoru se je profesor dr. Murer z univerze v Jeni spoprijel z vprašanjem "Kaj je kulturna zgodovina?"

Popoldanski del je potekal v okviru sekcijskih zasedanj. Udeleženci so pod vodstvom dr. Golza iz Goethe-Schillerjevega arhiva v Weimarju razpravljali o kulturno-zgodovinskih izročilih v arhivih. V drugi skupini pod vodstvom dr. Dallmeierja, so razpravljali o vprašanih obdelave različnih vrst zapuščin v arhivih; o tistih, ki vsebujejo rokopise, o zapuščinah škofov v cerkvenih arhivih, o zapuščinah politikov, pa tudi o zapuščinah, ki jih hranijo v gospodarskih arhivih. Tema naslednje sekcije pod vodstvom dr. Wandela iz državnega arhiva v Gothi, so bile kulturno-zgodovinske raziskave v arhivih. Nadalje so udeleženci srečanja pod vodstvom dr. Schmitta v okviru naslednje sekcije govorili o arhivih in "spominski kulturi". Poudarili so, da so dnevnik avtentična oblika zgodovinskega vira z visoko zgodovinsko povednostjo. Sočasno z zasedanjem sekcij je potekal delovni pogovor pod vodstvom dr. Zicheja. V okviru pogovora je bil predstavljen poseben raziskovalni projekt univerze v Jeni z naslovom "Dogodek Weimar – Jena. Kultura okoli 1800".

Pozno popoldne istega dne (22. septembra) so se na svojem "forumu" zbrali arhivarke in arhivarji višjih služb in najprej postavili na preizkusno mizo publikacijsko dejavnost diplomiranih arhivarjev, v drugem delu pa se je forum na podlagi poročila gospoda Uhlemanna iz mestnega arhiva v Saalfeldu ukvarjal s položajem kolegic in kolegov srednjih služb v novih zveznih deželah. Prireditve tega dne so se končale s sprejemom vseh udeležencev pri nadžupanu mesta Weimarja dr. Germerju.

Poročilo se nadaljuje z navedbo programa naslednjega dne, 23. septembra, ko so že po tradiciji najprej potekala zasedanja posameznih strokovnih skupin znotraj društva nemških arhivarjev. Popoldne istega dne se je veliko udeležencev zbralo na okrogli mizi, na kateri so razpravljali o temi: varovanje (zaščita) kulturnih dobrin in arhivi. Vodil jo je profesor dr. Ott iz nemškega literarnega arhiva v Marbachu. Zatem je sledil občni zbor društva nemških arhivarjev.

V povezavi s kongresom je potekal tudi strokovni sejem arhivske tehnike. Približno 40 razstavjalcev je razstavljalo svoje izdelke in storitve, ki so uporabni tudi na področjih arhivistike in informatizacije. Program kongresa se je končal s strokovnimi ekskurzijami.

V zvezku so nadalje objavljena **poročila vseh osmih strokovnih skupin**, ki delujejo znotraj društva nemških arhivarjev, in sicer o njihovih delovnih

zasedanjih na 70. Nemškem arhivskem dnevu. Diether Degreif objavlja poročilo o strokovni skupini 1: arhivarji v državnih arhivih, v kateri je bil moto zasedanja: "Proračunsko financiranje v arhivih – dosežek in prihodnost". Nadalje Gabriele Viertel poroča, da se je zasedanja v okviru strokovne skupine 2, to je arhivarjev v mestnih in podobnih arhivih, udeležilo približno 200 arhivarjev. V prvem sklopu tem so obravnavali izdelavo pregledov arhivskega gradiva, predvsem glede na spremembe, ki so nastale z novimi informacijskimi obdelavami. Nastalo je namreč vprašanje, ali ima načelo provenience še prihodnost, ali moderni uporabniki pričakujejo stvarne in geslovne kataloge. Nadalje so razpravljali tudi o predstavitvah gradiva na internetu ter o vprašanju: domovinski časopis – tudi naloga arhivarjev. Skupina 3: arhivarji v cerkvenih arhivih so na zasedanju, kot poroča Hans Ammerich, razpravljali o temi, ki je bila sočasno tudi tema arhivskega kongresa: kulturna zgodovina in arhivi. Posebnost je bila ta, da so jo obravnavali na področju cerkvenih arhivov. Karsten Sichel nadalje poroča, da je bilo po daljšem obdobju spet skupno zasedanje strokovnih skupin 4 in 5, to je arhivarjev gosposočinskih, družinskih in hišnih arhivov ter arhivarjev v gospodarskih arhivih. Tudi ti so obravnavali temo, ki je bila moto arhivskega dne, in sicer kulturna zgodovina in njeno izročilo v plemiških in gospodarskih arhivih. V svojih referatih so referenti določali definicijo, kaj je kulturna zgodovina in katere arhivske vire lahko označimo kot kulturno-zgodovinske vire. Strokovna skupina 6, ki združuje arhivarje v arhivih parlamentov, političnih strank, ustanov in zvez, je, kot poroča Renate Höpfinger, zasedala dvakrat. Prva seja te skupine je bila že po tradiciji posvečena problemom parlamentarne dokumentiranosti. Na drugem delovnem zasedanju omenjene skupine pa je bil govor o arhivih strank in množičnih organizacij DDR v zveznem arhivu, nadalje o arhiviranju in označevanju avdio-vizualnega gradiva ter, kot že ves čas v zadnjih letih, o problematiki avtorskih pravic. Skupno sta zasedali tudi strokovni skupini 7 in 8: arhivarji medijskih arhivov ter arhivarji visokih šol in arhivov znanstvenih ustanov. Njihovo zasedanje, o njem nam v časopisu poroča Gerald Wiemers, je bilo posvečeno pesniku Goetheju, rojenemu v mestu prireditve kongresa pred 250 leti. Razpravljali so o arhivskem izročilu, ki kaže njegovo delo, potovanja in stike, pa tudi o izročilih, ki govorijo o praznovanju obletnic Goethejevega rojstva in smrti v 19. in 20. stoletju.

"Viri v brandenburškem glavnem deželnem arhivu za zgodovino celotne Prusije v 19. in 20. stoletju" je naslov prispevka, ki je objavljen v nadaljevanju zvezka. Avtor Rudolf Knaack v njem predstavlja gradivo, ki ga hrani omenjeni arhiv, ter poudarja, da arhiv lahko uporabnikom da na razpolago tudi temeljne vire za prusko in nemško zgodovino 19. in 20. stoletja. Sledi prispevek Thekle Kluttig, ki govori o aktih, postopkih in dokumentih ter v zvezi s tem o prizadevanjih na področju uradnega gradiva uprave. Poudarja, kako potrebne so jasne definicije glede določitev ravni združevanja in opredeljevanja dokumentov, in prikazuje razlike, ki se kažejo med gradivom v

okviru tekočega poslovanja uprave ter arhivskim gradivom. Na podlagi predstavitve uradnega poslovanja uprave v saški deželi, ki je podprto z informacijsko tehnologijo, je predstavila ugotovitve in mnenja, kako uskladiti delo na področju uprave in arhivov. V nadaljevanju je objavljen prispevek z naslovom: Zgodovinski medijski arhivi: razmišljanja k arhivsko-znanstveni izdelavi teorije na področju izročil medijev. Avtor Edgar Lersch se v prispevku najprej dotakne polemik o predstavah, ki jih imajo arhivarji o sebi in medijskih arhivarjih, nato opozori na arhive medijev kot arhivsko-teoretično nikogaršnje deželo. Posebej poudari, da se pri medijskih arhivih kaže pomanjkanje arhivske teorije, ki bi specifično določala medijska izročila, še posebej avdio-vizualna. Naslednji objavljen prispevek z naslovom: Varstvo podatkov ali vendar "varstvo storilcev"? je pripravil Dieter Krüger. V njem razpravlja o anonimiziranju zgodovinskih virov kot problemu med zakonskimi podlagami službe državne varnosti (v nekdanji DDR) (Stasi) in arhivskimi zakoni.

V okviru rubrike **Arhivska teorija in praksa** je objavljenih več krajših prispevkov, ki nas seznanjajo z arhivi in arhivskim gradivom, pa tudi z delom na področju arhiviranja, vrednotenja in obdelave gradiva. V okviru navedene podrubrike na primer Elisabeth Kraus predstavlja projekt o raziskovanju zgodovine privatne dobrodelnosti v Münchnu v 19. in 20. stoletju. Nadalje sledijo prispevki s temo arhivske tehnike, v katerih Antje Stubenrauch objavlja poročilo arhiva hanzeatskega mesta Lübecka o ekološkem papirju v upravi. Poročila o elektronski obdelavi podatkov in novih medijih, nadalje poročila s področja uporabe arhivskega gradiva, stikov z javnostjo in raziskovanja ter poročila o delu strokovnih zvez, odborov in njihovih zasedanj zaokrožajo zgoraj navedeno rubriko.

Sledi rubrika **Tuja poročila**, v katerih lahko preberemo te prispevke: Nils Brübach piše o mednarodni standardizaciji za gradivo uprave, ki poteka že od leta 1997 na podlagi mednarodnega projekta za področje arhivov in gradiva uprave in pri katerem so dejavno udeležene ZDA, Kanada, Avstralija, Francija, Velika Britanija, Švedska, Irska in Zvezna republika Nemčija. Hartwig Walberg in Florence Ott pišeta o sodelovanju med visoko šolo v Potsdamu ter univerzo v Mulhousu (Francija), Michael Wettengel o DLM-forumu '99 o elektronskih zapisih v Bruslju, Jürg Bühler o skupnem zasedanju delovne skupine skrbnikov kart z območja Nemčije z nizozemsko delovno skupino, ki je potekalo v sklopu 48. nemškega kartografskega dneva. Z ruskega območja objavlja prispevek Hermann Schreyer, in sicer piše o nemško-ruskem seminarju "Federalizem v arhivistiki". Z območja ZDA pa poroča Holger Wilken, in sicer predstavlja državni arhiv v Delawareu, novo zgradbo z novim financiranjem.

Na naslednjih straneh časopisa je v okviru rubrike **Poročilo o literaturi** predstavljenih oziroma ocenjenih 39 novih knjig in zvezkov periodike. Sledijo rubrike **Osebna obvestila**, v okviru katere so objavljene spremembe imenovanj, premestitev, nastavitve ter upokojitev arhivskih delavcev v arhivih zveze in dežel

Nemčije ter obletnice rojstnih dni zaposlenih v arhivih, sledi objava nekrologa, ki je bil napisan v počastitev znanstvenika in arhivarja dr. Fritza Heimbergerja (20. 12. 1924 – 10. 3. 1999). Z rubriko **Kratke informacije, razno**, v kateri so objavljeni novi naslovi in ključne številke ter elektronski in internetni naslovi raznih arhivov ter pregled prireditev od septembra 1998 do novembra 2000 se konča prvi zvezek.

Der Archivar, letnik 53, zvezek št. 2

Pričujoči zvezek začenja objava povzetkov referatov na 39. seji delovne skupine okrožnih arhivov pri okrožju Baden – Württemberg, od 4. do 5. oktobra 1999 v Konstanci. Udeleženci so razpravljali o osnovni nalogi varstva arhivskega gradiva v komunalnih arhivih, tako so na primer obravnavali skrb za arhivsko gradivo v deželi Baden že v preteklosti, temeljna načela in modele, ki so bili uvedeni v občinskih arhivih v Švici, pa tudi prakso komunalnega arhivskega varstva v deželi Bayern ter "Ravensburški model" in arhivsko varstvo v okrožju Tuttlingen. Naslednji objavljeni prispevek je spisal Wilfried Reininghaus in govori o prisilnem delu in prisilnih delavcih v Vestfaliji v letih od 1939 do 1945. Predstavlja nam organizacijo prisilnega dela skozi delovanje srednjih in nižjih upravnih organov ter vire (izročilo) o prisilnem delu v državnem arhivu v Münstru. V nadaljevanju so objavljena precej natančna in konkretna priporočila konference arhivskih referentov (svetovalcev) glede preventivnih ukrepov v okviru ohranitve (vzdrževanja) arhivskega gradiva. Obravnavani sta dve temi, in sicer ukrepi pri nadzoru skladišnih prostorov in oskrbi arhivskega gradiva ter preventiva ob nastopu višje sile oziroma elementarnih nesreč. Angelika Menne-Haritz je avtorica naslednjega prispevka z naslovom Arhivsko izobraževanje za 21. stoletje. Predstavlja nov potek izobraževanja arhivskih referentk in referentov v sklopu arhivske šole v Marburgu.

V okviru rubrike **Arhivska teorija in praksa** so objavljena poročila o arhivih in njihovem gradivu; med drugim najdemo dokaj obsežen zapis o zamenjavi v vrhu zveznega arhiva. Sledijo prispevki s temo arhivske tehnike, elektronske obdelave podatkov in novih medijev. Objavljen je prispevek, v katerem Peter Rückert predstavlja banko podatkov "würtemburških registrov" v glavnem državnem arhivu v Stuttgartu. Opiše njihovo zgodovino ter digitalne perspektive ter jih tudi grafično prikaže. Sledijo razni prispevki o uporabi in stikih z javnostjo ter dodatnem izobraževanju in stanovsko poklicnih zadevah. Strokovne zveze, odbori in zasedanja je skupni naslov zadnjega sklopa tem v tej rubriki; v tem sklopu lahko preberemo posamezna poročila o raznih zasedanjih, sejah in simpozijih.

Zvezek se nadaljuje z rubriko **Tuja poročila**, v kateri sta objavljena dve poročili. Ingeborg Schnell-Reinicke poroča o Séjour Culture leta 1999 v Parizu, drug prispevek pa je z območja Namibije, in sicer se Hans-Joachim Behr ukvarja z vprašanjem nevarnosti za namibijske arhivalije.

Poročilo o literaturi tokrat prinaša predstavitev in ocene 31 knjižnih del, v nadaljevanju pa je po naslovih navedenih še 85 raznih knjig, priročnikov in zvezkov publikacij. Kot navadno sledi v okviru rubrike **Osebnih obvestil** navedba sprememb glede imenovanj, premestitev, odhodov arhivskih delavcev v arhivih zveze in dežel, pa tudi seznanitev z obletnicami rojstnih dni arhivskih delavcev. Rubriko zaokrožata nekrologa, posvečena Hansu Eberhardtu (25. 9. 1908 – 21. 11. 1999) in Hannsu Gringmuth-Dallmerju (23. 11. 1907 – 7. 9. 1999). S **Kratkimi informacijami, razno**, se iztečejo prispevki drugega zvezka. Objavljene so spremenjene telefonske številke arhivov, pa tudi kratke informacije s področja delovanja arhivov, program prireditev do konca decembra leta 2000 ter zakonska določila in upravni predpisi za državne arhive in arhivsko varstvo v Zvezni republiki Nemčiji.

Der Archivar, letnik 53, zvezek št. 3

Tretji zvezek tega letnika se začenja z objavo nekoliko predelanega predavanja avtorja Roberta Kretzscharja. Tema članka z naslovom Arhivsko oblikovanje izročila v letu 2000 in možnosti raziskovalne udeležbe je razmišljanje in posredovanje ugotovitev o sledih "prihodnje preteklosti", kot jo označi avtor sam. Avtor najprej obravnava arhivsko strokovno diskusijo od začetka 20. stoletja, nato se vpraša, ali je kakšen standard izoblikovanja izročila, načelo, katerega pomembnost arhivariji splošno priznavajo in ga uporabljajo tudi v praksi, nazadnje pa razmišljanja o možnih oblikah prihodnjega sodelovanja med tistimi, pri katerih izročilo nastaja, in tistimi, ki ga vrednotijo. Naslov naslednjega prispevka, ki ga lahko preberemo v tem zvezku, je: Arhiviranje osebnih spisov v državnem arhivu Bavarske. Avtorica članka je Margit Ksoll-Marcon in v navedenem članku pojasnjuje smernice za arhiviranje osebnih spisov. Günther Rohdenburg je avtor naslednjega prispevka; s svojim člankom daje prispevek k zgodovini "arhivskih pedagogov" kot sodelavcev zgodovinskega izobraževalnega dela pri arhivih in izhaja iz citata: "... tako zgodovinsko kot tudi pedagoško, didaktično in arhivsko kvalificiran ...". Frank-Michael Kuhlemann pa objavlja prispevek o novi kulturni zgodovini in cerkvenih arhivih. Gre za objavo predavanja, ki ga je ta avtor predstavil v okviru zasedanja strokovne skupine 3, delujoče znotraj društva nemških arhivarjev na Nemškem arhivskem dnevu v Weimarju 23. septembra 1999. V njem govori o novi kulturni zgodovini kot historiografskem izzivu ter o novi kulturni zgodovini v okviru modernega religijskega in cerkvenega zgodovinarstva.

Rubrika **Arhivska teorija in praksa** prinaša prispevke o arhivih in arhivskem gradivu. Seznanjajo nas z zapuščino Klause Mehnerta v glavnem državnem arhivu v Stuttgartu, z novim mestnim arhivom v Dresdnu ter z mestnim arhivom v Leinfelden-Echterdingenu. V okviru teme arhiviranje, vrednotenje in obdelava gradiva je omenjen nov raziskovalni projekt DFG (digitalne konverzijske oblike) deželne arhiv-

ske direkcije Baden-Württemberg, v okviru elektronske obdelave podatkov in novih medijev pa projekt digitalizacije fototečne zbirke v deželni cerkveni arhivu v Kasslu. Podrubrika Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje prinaša daljši prispevek Stefana Schröderja z naslovom: Solarji v arhiv! Prispevek te rubrike zaokroža poročilo o drugem letnem srečanju delovne skupine združenja nemških arhivarjev s področja gospodarstva.

Tuja poročila se začnajo s poročilom o arhivih v delovni skupini alpskih dežel, nadaljujejo s poročilom o desetem belgijsko-nemško-nizozemskem arhivskem simpoziju v Belgiji in končujejo s prispevkom z območja Poljske, ki govori o arhivih na Poljskem v letu 1999.

Predstavitve oziroma ocene knjig in serijskih publikacij v rubriki **Poročilo o literaturi** tokrat obravnavajo 28 del, med drugim tudi delo z naslovom: **Arhivska obdelava – metodični vidiki strokovne pristojnosti**. V njem so objavljeni prispevki tretjega arhivsko-znanstvenega kolokvija arhivske šole v Marburgu ter delo avtorice Angelike Menne-Haritz: **Ključni pojmi arhivske terminologije**. V nadaljevanju sledi navedba katalogov, ki so izšli ob arhivskih razstavah v Nemčiji. Rubriki **Osebna obvestila** sledijo **posmrtnica**, tokrat namenjena Hansu Barkhausenu (29. 10. 1906 – 14. 12. 1999), ter **Kratke informacije, razno**, ki končujejo ta zvezek s pregledom prireditve od oktobra 1999 do junija 2001.

Der Archivar, letnik 53, zvezek št. 4

V prvem prispevku tega zvezka avtor Frank Schmidt govori o obdelavi gradiva, ki je nastalo v zvezi z zemljiškoknjžnimi vpisi, shranjenimi v brandenburškem glavnem deželni arhivu. Predstavi dokumentacijo zemljiških knjig od 18. stoletja do danes ter ureditev in napake v zvezi z obdelavo tovrstnega gradiva. Naslednji prispevek z naslovom *Vse hiti, ko gori*, prinaša poročilo iz državnega arhiva v kantonu Basel-Landschaftu v Švicah. Spisala ga je Ruth Haener in v njem govori o varstvu gradiva, ki ga je poškodoval ogenj. Izhaja iz izkušenj, pridobljenih ob požaru v arhivu, ki je izbruhnil 1. avgusta 1994. Arhivska pedagogika v nordrhein-vestfalskem glavnem državnem arhivu v Düsseldorfu med tradicijo, kontinuiteto in inovacijo je naslov naslednjega objavljenega prispevka avtorja Joachima Pieperja. Avtor piše o podlagah pri sodelovanju med šolami in arhivom ter o arhivsko pedagoških perspektivah, in sicer o tovrstnih kratkoročnih in srednjeročnih perspektivah v prej navedenem arhivu. Nils Freytag nam v nadaljevanju predstavlja vire za zgodovino vraževerja in magije v 18. in 19. stoletju, in sicer arhivske ter tiskane in literarne vire. Volker Ackermann pa končuje prvi del zvezka s prispevkom: *Dnevnik državnih sklepov*, s temo izdaje kabinetnih protokolov deželne vlade Nordrhein-Vestfalen.

Prispevkom sledijo že ustaljene rubrike: **Arhivska teorija in praksa** s področja delovanja arhivov in njihovega gradiva prinaša dva prispevka o investituri vodje v saškem državnem arhivu v Chemnitzu ter o

visokem priznanju za NS-dokumentacijski center mesta Kölna. Z arhiviranjem, vrednotenjem in obdelavo so povezani prispevki, ki govorijo o virih za revolucijo 1848/49 v Badnu in so posneti na mikrofilm, o projektu digitalne obdelave seznamov izseljencev, ki jih hranijo v državnem arhivu v Hamburgu ter o projektu zajemanja in obdelave gradiva študentskih spominskih knjig 18. in 19. stoletja v mestnem arhivu v Göttingu. Sledijo podrubrike: **Arhivska tehnika**, v kateri lahko preberemo, da ima saška arhivska uprava posluh za množično raziskovanje papirja, ter izvemo za veliko darilo hanzeatskemu mestu Lübecku. Podrubrika **Elektronska obdelava podatkov in novi mediji** je zastopana samo z enim kratkim prispevkom na temo internetske razstave arhiva univerze v Posarju. Tudi samo en prispevek, in sicer z naslovom Friedrich Nietzsche v Leipzigu, prinaša podrubrika **Uporaba, stiki z javnostjo in raziskovanje**. **Veliko poročil** pa vsebuje podrubrika **Strokovne zveze, odbori, zasedanja**. V tej rubriki so poročila o 32. zasedanju delovne skupnosti poklicnih arhivarjev v Biberachu, o srečanju delovne skupine "arhiviranje dokumentov iz digitalnih sistemov" aprila leta 2000 v mestu Mannheimu, o delovni skupnosti redovnih arhivov, o zasedanju združenja nemških arhivarjev v gospodarskih arhivih, o pomladanskem zasedanju strokovnih skupin 7 in 8 ter o delovni skupini "višje arhivske službe" in njenem zasedanju.

Rubrika **Tuja poročila** prinaša najprej mednarodno poročilo o simpoziju v nordrhein-vestfalskem glavnem državnem arhivu v Düsseldorfu, katerega glavna tema je bila: *Arhivi pred globalizacijo?* Sledijo poročila o razstavi glavnega državnega arhiva Stuttgarta v Franciji, o izdaji prvega nemško-danskega pregleda gradiva, o delovnem obisku saških arhivarjev v komunalnih arhivih, pa tudi zastopnikov saške evroregije v Trieru in Luxemburgu, o letnem srečanju IASA – deželnih skupin Nemčije/Nemške Švice v Kölnu, o projektu DFG (nemško-ameriške delovne skupine) ter o Meta-podatkovni konferenci v nizozemskem mestu Wolfheze. Z belgijskega območja poročajo o presenetljivi najdbi obsežnih seznamov prisilnih taboriščnih delavcev v arhivu v Bruslju, s francoskega pa o 50 letih francoske arhivske direkcije.

V **Poročilu o literaturi** se lahko seznanimo z izdajo 33 novih in na novo izdanih del. Sledi seznam izdanih repertorijev v Zvezni republiki Nemčiji v letih 1999/2000 ter tudi seznam objavljenih del, predstavljenih samo z naslovi. V rubriki **Osebne vesti** lahko ob novih imenovanjih in zamenjavah arhivskih delavcev v različnih arhivih preberemo tudi **posmrtnico**, posvečeno dolgoletnemu vodji mestnega arhiva v Duisburgu: Günterju von Rodenu (9. 11. 1913 – 8. 12. 1999). Zadnja rubrika **Kratke informacije, razno** pa nas, kot navadno, seznanja z novimi naslovi in telefonskimi številkami ter s prireditvami do decembra 2001. Zvezek se konča z objavo zakonskih določil in upravnih predpisov za državne arhive in arhivsko gradivo v Zvezni republiki Nemčiji.

Sonja Anžič

Rassegna degli Archivi di stato, letnik LX, Rim 2000, zvezek 1, str. 1-336

Zvezek ima devet vsebinskih sklopov. V prvem delu sta objavljena dva prispevka:

1. REINHARD HÄRTEL, Il notariato fra Alpi e Adriatico (Notariat med Alpami in Jadranom), str. 9-26.

Avtor je objavil dopolnjeno različico teksta, ki ga je že predstavil leta 1996 na posvetovanju v Veroni. V raziskavi je upošteval dvojnost tudi v geografskem smislu in prikazal notarski dokument v vzhodnih Alpah, torej na zahodnem ozemlju sedanje Avstrije (območje Salzburga, Štajerske, Koroške), na današnjem slovenskem ozemlju (nekdanja Kranjska in del Štajerske), ter v Furlaniji, na ozemlju nekdanjega oglejskega patriarhata in v Istri. Na "nemškem" ozemlju (avstrijski in slovenski predeli) notarski dokument do 12. stoletja ni imel pomembne vloge. V osrednjem obdobju srednjega veka so bili tudi velik del Furlanije in prav tako Koroške, Kranjske in del Štajerske (ti so bili pod oglejskim patriarhom) pod močnim nemškim vplivom.

V 8. stoletju se je na poznejšem frankovskem ozemlju razvil dokument, ki ni imel več veliko skupnega z nekdanjo *charta*, temveč je šlo le za prepise pomembnejših dokumentov. V Salzburgu se že v 10. stoletju razvije *notitia*, ki je lahko napisana tudi desetletja po izdaji akta (dokument brez javne overitve).

Že Karel Veliki je določil, naj ima vsak grof, pa tudi škof in opat svojega notarja. Do druge polovice 12. stoletja notar ni bil poimenovan v smislu institucije notariata (notarja nista avtorizirala papež ali cesar), ampak je bil navaden pisar, navadno klerik v službi bodisi škofa bodisi opata. Enako je veljalo tudi, če je napisal javni dokument.

Že v 10. stoletju nastanejo dokumenti s pečatom (bavarski vojvode, pomembne bavarske in koroške družine in škofje). Pomembno vlogo pri širitvi sprememb je imel papež Aleksander III., ki je zahteval, da se v kanonskih zadevah (procesih) lahko upoštevajo le notarski ali pečateni dokumenti. Pečat je nato počasi dobival overovitveno vlogo.

Podoben razvoj je bil konec 11. in sredi 12. stoletja tudi v Furlaniji (vpliv iz nemških dežel), vendar je že konec 12. stoletja povsem zamrl. Ker je bil predel Furlanije in Istre večnacionalen (romansko, slovansko in nemško prebivalstvo), so se v njem razvili štiri glavni tipi dokumentov (dva tipično italijanska in dva nemška). Razširjena sta bila tako imenovana *charta* in *notarski instrument*, pa tudi preprosta *notitia* in *pečateni dokument*. V Istri so prevladovali notarski instrumenti, v notranjosti današnje Slovenije pa dokumenti s pečati. V nadaljevanju je avtor opisal vrste notarskih dokumentov, ki jih najdemo v predelih pod oglejskim patriarhom, in pojav pravega notarskega instrumenta v Furlaniji in Istri (okoli leta 1200). Posebno pozornost je namenil vplivu notarjev in notariata tudi v severnih predelih (predvsem vpliv oglejskega patriarha na Kranjskem ter večjem delu Koroške in Štajerske). Posebnost je bila

Goriška, saj je zanjo značilna izrazita dvojnost. V poslovanju goriških grofov s furlanskim ozemljem prevladujejo notarski dokumenti, s čezalpskimi predeli pa pečateni dokumenti.

2. MARIO FAMELI, Sistemi informativi in tema di nuovi diritti dell'era tecnologica: l'archivio elettronico su "Diritto alla vita e aborto" (Uporaba informativnega sistema: elektronski arhiv "Pravica do življenja in splava"), str. 27-45.

Inštitut za dokumentacijo prava že daljše obdobje razvija nove podatkovne baze, v katerih zbira vse zakone, ki so jih izdali italijansko ustavno sodišče, senat, parlament in druge ustanove. Podatkovne baze vsaka dva meseca dopolnjujejo z novimi zakoni, ki so izšli v uradnih listih ter drugih uradnih objavah. Sistem ima tudi podbaze. Med pomembnejšimi so "komentarji na določene zakone". Najsodobnejša podatkovna baza je zbirka zakonov in del na temo "Pravica do življenja in splava", ki je dostopna na internetu in CD-romu. V nadaljevanju članka avtor pojasni strukturo podatkovne baze, ki je razdeljena na več enot, in na primer obravnava antropološki, medicinski, sociološki, teološki in pravni vidik splava.

V rubriki **Kronike** je osem prispevkov:

1. Seminario – mostra: "I luoghi delle donne nella Catania del Sette-Ottocento. Realtà storica e immagine letteraria" (Seminar-razstava: Zatočišča za ženske v Cataniji v 18. in 19. stoletju. Zgodovinska realnost in literarna podoba, (Catania, 20. januar 1999), (A. M. Iozzia), str. 46-49.

Seminar sta organizirala Državni arhiv in Univerza v Cataniji. Posvečen je bil obravnavi položaja žensk v Cataniji. Poseben poudarek so posvetili že pozabljenim ustanovam, ki so marginalnim skupinam (spreobrnjene prostitutke, "zapeljane ženske", "slabo" poročene ženske in neporočene nosečnice) in dekletom, ki so v dobi odraščanja postale žrtve spolnega nasilja (zaradi revščine ali ker so bile sirote), dajale zatočišče. Na seminarju so različni referenti predstavili položaj žensk v teh ustanovah in na problem pokazali tudi z literarne plati.

2. Convegno di studi: "La memoria delle Chiese venete. Archivi diocesani e storiografia" (Študijski posvet: "Spomini cerkva na beneškem ozemlju. Škofijski arhivi in zgodovinopisje"), (Padova, 29. januar 1999), (E. Orlando), str. 50-60.

Seminar so pripravili v samostanu svete Justine v Padovi. V manj kot letu dni so v projektu, imenovanem "Ecclesiae Venetae" pod vodstvom Francesce Cavazzana Romanelli in ob sodelovanju Gilde P. Mantovani in don Lucia Bonore pripravili inventarje z naslovom *Arhiv škofijske kurije* (Archivio della Curia Vescovile) za več kot 18.000 popisnih enot za arhivsko gradivo posameznih škofijskih kurij v Padovi, Trevisu, Veroni, Vicenzi in v Vittoriju Venetu. V sestavku so predstavljeni referati posameznih udeležencev seminarja in diskusija, ki se je razvila ob tem.

3. Giornata di studi sulle biblioteche d'archivio (Študijski dan o knjižnicah v arhivih), (Rim, 24. februar 1999), (F. Gemini), str. 61-64.

V okviru italijanske arhivske zveze sta sekciji ANAI in AIB za Lazio ob sodelovanju Državnega arhiva v Rimu organizirali posvet o knjižnicah v arhivih. Ker so bile v preteklosti knjižnice namenjene le kot pomoč posameznemu arhivu in so se izpopolnjevale le z obvezno oddajo nanovo izdanih bibliografskih enot, ki so nastale na podlagi uporabe arhivskega gradiva v posameznem arhivu, jim ni bila namenjena večja pozornost. V večjih arhivih (zlasti v državnih arhivih) pa so knjižnice obsegale precejšen knjižni fond (prave knjižne zbirke so dobili s prevzemi gradiva starih upravnih fondov ali cerkvenih združenj). V sedemdesetih letih so prav zaradi tega v arhivih zaposlili tudi knjižničarje, ki so začeli urejati knjižne fonde. V poročilu o študijskem dnevu so predstavljeni prispevki posameznih referentov. Med drugim so opozorili tudi na problem dostopa arhivskega gradiva v javnih in drugih knjižnicah, ki so ga posamezniki darovali letem.

4. Un convegno per ricordare David Herlihy (1931-1991) (Posvetovanje, posvečeno spominu na Davida Herlihyja), (V. Arrighi - F. Klein), str. 65-72.

V San Miniato je bilo od 23. do 25. junija 1999 posvetovanje posvečeno spominu leta 1991 umrlega Davida Herlihyja, enega najvidnejših raziskovalcev poznosrednjeveške toskanske zgodovine. Naslov posvetovanja je bil "David Herlihy in zgodovina Toskane v poznem srednjem veku in v renesansi. Spomin na zgodovinarja in obeti za raziskovanje". V poročilu so predstavljeni posamezni referati.

5. "Digitisation of European Cultural Heritage" ("Digitalizacija evropske kulturne dediščine"), (Utrecht, 21.-23. oktober 1999), (P. Buonora), str. 73-82.

Akti mednarodnega simpozija, ki je potekal v Utrechtu od 21. do 23. oktobra 1999, so dostopni na naslovu <http://www.cs.uu.nl/events/dech1999/dech.htm>. Referate o "kulturni dediščini" bi lahko strnili v nekaj sklopov: digitalne knjižnice (knjižnice se odločajo za način digitalne uporabe knjig predvsem zaradi varstva originalov, zlasti starejših knjig, in večje dostopnosti prek interneta), objave kodeksov, rokopisov, starih glasbenih zapisov in podobno, zgodovinskih arhivov (poudarili so, da je pri digitalizaciji arhivskega gradiva največji problem, narediti izbor gradiva) in muzejev.

6. Convegno di studi: "Donne a Roma. Ruoli sociali, presenze pubbliche e vite private" (Študijski posvet: "Ženske v Rimu. Njihova vloga v socialnem, družbenem in privatnem življenju"), (Rim, 1.-2. december 1999), (F. Gemini), str. 83-85.

Posvetovanje je bilo namenjeno obravnavi položaja žensk v Rimu v obdobju od konca 18. do 20. stoletja v družinskem okviru in njihove socialne vloge v javnem življenju.

7. Convegno: "Gaspere Crivelli. Tra censo ed

archivi: dall'Ancien régime alla Restaurazione" (Posvetovanje, posvečeno delu Gaspara Crivellija), (Pergine Valsugana, 10. december 1999), (G. Bonifiglio-Dosio), str. 86-88.

Društvo "Prijatelji zgodovine" (*Amici della storia*) je ob dvajsetletnici obstoja organiziralo posvetovanje. Na posvetovanju so predstavili življenje in delo Gaspara Crivellija (1774-1856), ki je s svojim delom svojevrstno zaznamoval arhivsko dejavnost v Trentinu. Bil je tajnik in blagajnik na občini v Trentu. Pripadal je delu plemiške družine iz Pergine, drugi del družine pa je živel v Trentu.

8. Le carte dei Lorena nell'Archivio centrale di Stato di Praga (Dokumenti družine Lorena v Centralnem državnem arhivu v Pragi), (A. P. Loi), str. 88-93.

V Firencah je bila 2. marca 2000 predstavitev zvezka "Med Toskano in Češko. Dokumenti Ferdinanda III. in Leopolda II. v Državnem arhivu v Pragi" (*Fra Toscana e Boemia. Le carte di Ferdinando III e di Leopoldo II nell'Archivio di Stato di Praga*, Rim, UCBA, 1999). (Objave državnih arhivov, CXXXVII). Na predstavitvi je poleg predstavnikov italijanske in češke arhivske uprave sodelovala tudi Eva Gregorovičová iz Centralnega državnega arhiva v Pragi. Med drugim so si ogledali palačo *Pitti*, sedež družine Lorena v Firencah do njihovega pregnanstva v Prago.

V rubriki **Obvestila in komentarji** je dvanajst prispevkov:

1. Le compagnie di ventura in Sicilia. Contributo allo studio del problema (Najemniške čete na Siciliji. Prispevek k poznavanju problema), (G. Nigro), str. 94-101.

Avtor pravi, da je bila Sicilija zaradi nenehnih političnih pretresov po propadu bizantinske uprave idealen kraj za nastanek številnih najemniških čet. Prvo najemniško četo na Siciliji je vodil Ruggero de Flor okoli leta 1300. Sestavljali so jo plemiči iz Catanije in Aragonije. Iz Španije je bila premeščena na Sicilijo, kjer naj bi se bojevali proti Anžvincem. Po sklenitvi miru v Caltabellotti so se zbrali v Mesini in bili nato za vojskovanje prestavljeni v Azijo. V nadaljevanju članka je avtor prikazal različne poglede drugih avtorjev na pojav in pomen najemniških čet ter njihov razvoj.

2. Un documento fiscale in versi del secolo XV (Davčni dokument v verzih iz 15. stoletja), (E. Bacchetti), str. 102-109.

Beneški senat je 9. aprila leta 1435 določil Trevisu s celotnim ozemljem neposredni davek v vrednosti 10.000 dukatov, izplačljiv v petih letih. Mestne oblasti so se odločile za uvedbo obdavčenega dohodka od celotnega premoženja posameznega davčnega zavezanca. Kljub temu, da to ni bila prva cenitev (prej so bile vsaj tri: v letih 1415, 1426 in 1432-1433), je bila ta cenitev prva v tako velikem obsegu, saj je zajela celotno prebivalstvo. Posebne komisije so hodile od hiše do hiše (tudi po vaseh) in popisovale celotno

premoženje (premičnine in nepremičnine – tudi tiste, ki so jih imeli v najemu, dolgove in posojila ter število prebivalcev). Večina cenitev se je ohranila in so danes neprecenljiv vir za številne raziskave. V Državnem arhivu v Trevisu so leta 1996 začeli inventarizirati fond cenitev (*Estimi*).

V nadaljevanju je avtor opisal dve popisni polici premoženja Marije, ki je živela v Trevisu v predelu Sv. Nikolaja. Kot dodatek je dodan (transkribiran in razložen) sonet, ki ga je notar vključil v popisni formular in kaže na revščino omenjene Marije.

3. Archivi parrocchiali: tra genetica e memoria storica. Il progetto Gutenberg II. (Župnijski arhivi: med razvojem in zgodovinskim spominom. Projekt "Gutenberg II"), (F. Manni), str. 110-114.

Italo Barrai, redni profesor oddelka za genetiko na Univerzi v Ferrari je uvedel program imenovan Gutenberg II. Namen projekta je bil prenos matičnih knjig (krstne, poročne in mrliške) in drugih pomembnih arhivskih dokumentov nekaterih župnij iz province Ferrara na CD-rom zaradi genetskih in drugih demografskih raziskav, ki jih opravlja oddelek. Ker sta prenos in uporaba prav takšna novost kot iznajdba tiska, so projekt poimenovali Gutenberg II. V nadaljevanju sestavka avtor razlaga, kako in v kakšne namene lahko uporabljajo podatke (življenjska doba, naraščanje števila prebivalstva, dnevni ritem porodov, celo DNA, ki se deduje po materini strani (z žensko spolno celico). Avtor sestavka je opisal celoten postopek presnemavanja gradiva na CD-rom. Zaradi morebitnih poškodb papirja so presnemavali v popolni temi in klimatiziranem prostoru. V prihodnosti bo na format DVD-rom z resolucijo 650 (zdajšnja resolucija je 150 pik) mogoče presneti več kot 5.000 strani formata A4. Po kanonskem pravu je vpogled v cerkvene dokumente mogoč le z dovoljenjem in enaki pogoji veljajo tudi za digitalno kopijo. Ferrarski nadškof jim je dovolil preslikavo celotnega gradiva z izjemo gradiva iz 20. stoletja, za katero velja zapora.

4. Una lista di autorità per nomi e titoli di argomento religioso (Poimenski seznam oseb in cerkvenih nazivov), (E. Orlando), str. 115-117.

Na kongresu Zveze cerkvenih knjižničarjev (*ABEI – Associazione dei bibliotecari ecclesiastici italiani*), ki je bil 21. junija 2000 v Trentu, so predstavili drugi zvezek seznama naslovov in avtorjev, ki so pisali o cerkvenih zadevah. Naslov drugega zvezka liste cerkvenih avtoritet (*ACOLIT – kratica za "Katoliški avtorji in liturgična dela"*) je *ACOLIT. Autori cattolici e opere liturgiche. Una lista d'autorità, II, Ordini religiosi*. Vsebuje podatke o redovih in ubožnih združenjih, imena samostanov in podobno.

5. Impatto dell'inquinamento ambientale di origine chimica sulla documentazione conservata in istituti archivistici olandesi (Vpliv kemijskega onesnaževanja okolja na gradivo, hranjeno v nizozemskih arhivih), (L. Residori), str. 118-137.

Avtor članka je septembra 1999 v Amsterdamu in Haagu preučeval vpliv onesnaževanja okolja na ar-

hivske dokumente. Obiskal je *Instituut Collectie Nederland* v Amsterdamu, *Rijksarchiefdienst* v Haagu ter *Rijksmuseum*, *Stedelijk Museum* in *Teylers Museum*. Avtor je opisal potek raziskav in ugotovitve v posameznih ustanovah, ki jih je obiskal (podatke so mu posredovali raziskovalci, ki se v ustanovah ukvarjajo s temi problemi). V Rijksarchiefu so se ukvarjali z vplivom onesnaževanja na papir in fotografske materiale. V dodatku je objavil shemo naprav za prečiščevanje zraka v Rijksarchiefu, analizo škatel, v katerih hranijo mikrofilme, klimatske razmere v arhivu in obeh muzejih za papir in fotografije v primerjavi s standardi ISO (merjene so temperatura, relativna vlažnost, prezračevanje, delež menjave zraka ter kakovost zraka – izmerjene so vrednosti posameznih škodljivih spojin).

6. La deacidificazione non acquosa della carta in volumi rilegati (Suho razkisljevanje papirja vezanih dokumentov), (L. Botti – O. Mantovani), str. 138-142.

V sestavku so opisani vzroki za zakisljevanje papirja, posledice tega in analize, ki so jih opravili na primeru papirja.

7. I nastri adesivi nel campo della conservazione dei documenti cartacei: indagine sperimentale sul Filmoplast P e P90 (Lepilni trak na področju konzervacije papirnih dokumentov: raziskava na primeru lepilnega traku, imenovanega Filmoplast P in P90), (L. Botti – O. Mantovani – D. Ruggiero), str. 143-150.

Ker nekateri delavci v arhivih in knjižnicah ob manjših poškodbah posameznih dokumentov (raztrgani deli) ali knjig uporabljajo lepilni trak, ki s časom ne-le popusti, ampak pusti tudi trajne negativne posledice na dokumentu (lepilo ostane na dokumentu in ga ni več mogoče povsem odstraniti), in ker nekateri proizvajalci reklamirajo lepilne trakove z dolgotrajnim delovanjem, ki ne puščajo madežev, so se odločili za poglobljeno raziskavo le-teh. Opravili so raziskave na lepilnih trakovih, imenovanih *Filmoplast P90* in *Filmoplast P*, ter objavili rezultate raziskav. Kljub temu da so bili rezultati raziskav relativno dobri, odsvetujejo uporabo teh (in predvsem drugih) lepilnih trakov na starejšem gradivu (pred 1900), v manjšem obsegu pa dovoljujejo uporabo pri manjših poškodbah (da ne nastanejo večje poškodbe, kadar ni mogoče takojšnje restavriranje) ter pri postavitvi razstav, kadar ne gre za trajno pritrditev dokumenta in pod pogojem, da lepilni trak ne ostane na dokumentu.

8. Un'esperienza sulla rimozione di timbri ad alcool (Izkušnja odstranjevanja pečatov z alkoholom), (G. Impagliazzo – D. Ruggiero), str. 151-156.

Čeprav zadostuje en žig, se zlasti v arhivih in knjižnicah dogaja, da knjigo ali dokumente zaradi lastništva večkrat žigosajo, pozneje pa je odvečne žige treba odstraniti. Avtorja sta opisala različne načine odstranitve žigov in rezultate odstranjevanja le-teh z različnimi raztopinami. Poizkuse so opravljali na dokumentih (papir) različnih starosti in tehnik pisanja (rokopisi, tiskovine, prazen papir).

9. I limiti imposti all'indagine analitica: l'esame dei danni presenti su un volume membranaceo miniato (Meje analitske raziskave: pregled poškodb na iluminiranem pergamentu), (L. Botti – G. Impagliazzo – O. Mantovani – D. Ruggiero), str. 157-163.

Raziskavo poškodb so opravili na že restavriranem pergamentnem kodeksu iz polovice 15. stoletja, ki ga hranijo v Državnem arhivu v L'Aquili. Poškodbe so bile: luščenje delov miniaturnih dekoracij in delov teksta ter od 2 do 6 cm veliki temni madeži na sredini (na delu vezave) dokumenta.

10. L'illeggibilità dei documenti, un problema antico. I tentativi di soluzione (Nečitljivost dokumentov, star problem. Poizkusi rešitve), (L. Botti – G. Impagliazzo – D. Ruggiero), str. 164-175.

Največji problem zlasti starih dokumentov je nečitljivost. Razlog za nečitljivosti so navadno madeži, ki so nastali iz različnih vzrokov (npr. plesni), potemnitve ali zbleditve dokumentov, načrtnega brisanja delov teksta (morda zaradi cenzure) ali odstranitve prvotnega besedila za vnovično uporabo materiala kot pisne podlage (palimpsesti). Avtorji so nakazali rešitve problemov in načine, kako povečati berljivost teksta (fotografiranje dokumentov z različnimi barvnimi filtri, ultravijoličnimi in infrardečimi lučmi, fotografiranje z digitalno kamero).

11. Le immagini digitali (Digitalne "podobe"), (G. Impagliazzo), str. 176-185.

Zaradi varovanja originalov je eden izmed načinov varstva arhivskega gradiva tudi reprodukcija dokumentov (zaščita pred pogosto uporabo). Dober in še vedno uporaben način je mikrofilmanje dokumentov,

čedalje pogostejše pa so nove digitalne tehnike, ki so predstavljene v tem sestavku.

12. Il monitoraggio entomologico nei depositi archivistici (Entomološki nadzor v arhivskih skladiščih), (G. Marinucci – E. Ruschioni – E. Veca), str. 186-193.

Največja nevarnost v arhivskih skladiščih so škodljivci. Arhivski delavci se jih skušajo rešiti na najrazličnejše načine. Na podlagi izkušnje, ki so jo imeli z ugotavljanjem navzočnosti žuželk v arhivskem skladišču (poizkus so opravljali od aprila do novembra 1997) v Državnem arhivu v Rimu, so podobne raziskave naredili od aprila do oktobra 1998 še v desetih drugih državnih arhivih (Frosinone, Isernia, Mantova, Massa, Mesina, Milano, Pescara, Pistoia, Taranto in Varese). V dodatku so predstavili rezultate za posamezne arhive, v katerih so nastavili po deset pasti, in sliko pasti, ki so jih uporabljali pri poizkusu.

V rubriki **Dokumentacija** je en prispevek:

1. La XXXIII Conferenza internazionale della Tavola rotonda degli archivi. "Accesso all'informazione: le sfide tecnologiche" (33. mednarodna konferenca o arhivih. "Dostopnost podatkov: tehnološki izzivi"), (Stockholm, 6.-12. september 1998), str. 194-199.

Avtor je članek povzel po publikaciji, ki je izšla ob tej priložnosti: *Accès a l'information: les défis technologiques. Actes de la Trentetroisième Conférence internationale de la Table Ronde des Archives, Stockholm 1998, Paris, ICA, 2000.*

Zdenka Bonin

Lucijan Marija Škerjanc, skladatelj, 1935.
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, A4-1608.

Razstave

Od sanj do resničnosti Razvoj slovenske državnosti

Arhiv Republike Slovenije je pod vodstvom dr. Franceta Dolinarja pripravil zanimivo in poučno razstavo o razvoju slovenske državnosti. Praznovanje desete obletnice slovenske samostojnosti je bila primerna priložnost, da so v arhivu zbrali dokumente, ki govorijo o nastanku in razvoju zamisli o samostojni državi. Priložnostna razstava, ki je pomenila uvod v praznovanje 10. obletnice slovenske državnosti, je bila na ogled v Stanovski dvorani na Ljubljanskem gradu od 24. maja do 25. junija 2001.

Odprtja razstave se je udeležilo precej radovednih obiskovalcev, ki so si z zanimanjem ogledali dokumente o razvoju slovenskega naroda in nastanku nove države. Največje zanimanje so povzročili odlomki iz Filmskega arhiva Republike Slovenije, ki so se na velikem platnu vrteli med razstavo in so precej popestrili same dokumente. Podobno zanimanje je ob vstopu v razstavne prostore pritegnil stol, na katerem je Karel II. prejel dedni poklon kranjskih stanov, kar priča, da moramo na razstavah arhivske dokumente vedno dopolniti z različnimi pričevalci zgodovine.

Razstava je bila zamišljena kot časovni trak, na katerem si sledijo skenirani dokumenti kronološko razvrščeni od začetkov do danes. Na velikih panojih pa so bili razstavljeni najpomembnejši originalni dokumenti.

Razdeljena je bila na štiri vsebinske sklope, ki pa so bili morda premalo vidno ločeni med seboj. Razstava, po svoji osnovni zamisli pedagoška, tako kljub zelo dobri vsebinski zasnovi ni bila dovolj vizualno učinkovita. Ta prvi vtis pa je popravilo predvajanje odlomkov iz filmskega arhiva, ki smo si jih vsi z veseljem in zanimanjem ogledali. Arhivisti bomo morali torej vse bolj upoštevati, da na razstavah dokumentov ne beremo, tako da je njihova najpomembnejša stran, to je vsebina, potisnjena v ozadje, zato pa sta toliko pomembnejši vizualna učinkovitost in razpoznavnost.

Na razstavi so nas torej najprej sprejeli stol nadvojvode Karla II. in originalni dokumenti, nato pa nas je kronološki trak peljal skozi razstavo. Prvi del razstave je obsegal čas od najstarejše znane upodobitve ustoličenja koroških vojvod na Gosposvetskem polju do Majniške in Krfske deklaracije. To dolgo obdobje je bilo predstavljeno z najpomembnejšimi dokumenti iz domačih in tujih arhivov in knjižnic. Izbrani dokumenti so govorili o nastajanju in oblikovanju deželne, nato narodne zavesti, kar je šele lahko vzpodbudilo potrebo po samostojni državi. Tako smo si na začetku ogledali dokumente od ustoličevanja, prek prve slovensko zapisane besede "le vkup, le vkup, uboga gmajna", pa prve omembe Slovenije v

Vodnikovi pesmi in seveda peticije cesarju z zahtevo po Zedinjeni Sloveniji, do podpisov za Majniško deklaracijo in zapisa iz dnevnika dr. Bogumila Vošnjaka o pogovorih s srbsko vlado o ureditvi nastajajoče jugoslovanske države.

Kronološki trak nas je pripeljal do drugega dela razstave, ki je govoril o že izoblikovani narodni zavesti in tudi politično izraženi volji Slovencev, da bi imeli kot enoten narod dovolj samostojnosti in pravic v okviru nove slovanske države Jugoslavije. Opazna je bila razlika v dokumentih, saj je bilo na panojih vse več tiskanih dokumentov in fotografij. Ogledali smo si lahko dokumente o pretrganju vezi s staro državo in o nastajanju nove države, v kateri pa se še ni uveljavila narodnopolitična emancipacija Slovencev.

Želja po večji samostojnosti se ni uresničila niti v drugi Jugoslaviji, ki jo prikazuje tretji del razstave. Novi čas je prinesel tudi nove dokumente, kar je bilo razvidno iz večjega števila dokumentov iz časopisov in uradnih listov.

Četrti in zadnji del pa je govoril o uresničenih sanjah, to je o osamosvojitvi Slovenije in nastanku samostojne države. Dokumenti o plebiscitu, pa o razglasitvi samostojnosti, o vojni in priznanju drugih držav so nas spomnili na nedavno preteklost. Zanimivi dokumenti so nas opozorili tudi na nekatera manj znana ozadja bližnjih dogodkov. Kot sem opazila, so se v Arhivu Slovenije zelo potrudili in nam v zadnjem delu razstave pokazali dokumente, ki se še hranijo pri organih državne oblasti. Ni pa bilo dokumentov iz arhivov strank, ki menda niso želele pokazati ključnih dokumentov njihovega soustvarjanja zgodovine. Ali pa morda ne vedo, kje pomembne dokumente hranijo?

Razstavo je pospremil bogato opremljen in kakovosten katalog, ki je pregledno opisal razvoj in oblikovanje naroda "na sončni strani Alp" vse do uresničitve samostojne države.

Peter Štih je v razpravi Državne tvorbe v srednjem veku na slovenskem ozemlju poudaril, da oblikovanje plemenskih tvorb Karantanije in Karniole še ni pomenilo, da lahko govorimo o Slovencih kot narodu. Poznejše oblikovanje dežel pa ni pomenilo, da je nastala narodna zavest, pač pa je nastala zavest o pripadnosti deželi.

Vasko Simoniti je pod naslovom Teritorialna država: nasprotje in povezanost med deželo in vladarjem prikazal vzroke za krepitev dežel kot teritorialnih enot in s tem povezane deželne zavesti.

Peter Vodopivec je v razpravi Država, dežele in Slovenci v obdobju absolutizma pojasnil kako so dežele ostajale temeljni okvir zavesti. Na kulturnem, ne pa še političnem področju, pa se je že uveljavljala zavest o pripadnosti slovenskemu narodu.

Stane Granda je pod naslovom Iz kulturnega v politični narod opisal kako je prevladalo spoznanje o

slovenski narodni individualnosti in kako se je oblikoval in javno predstavil slovenski politični program, ki je pomenil, da so Slovenci postali popolnoma izoblikovan narod z vsemi elementi lastne kulture. Nerealiziran pa je ostal njihov politični cilj Združene Slovenije. Zabavne tiskarske (verjetneje računalniške) napake v opombah pa prav gotovo ne zmanjšujejo kvalitete članka.

Jurij Perovšek in Miroslav Stiplovšek sta v razpravi *Volja po slovenski državnosti v letih 1918-1941* orisala prizadevanja za narodnopolitično emancipacijo v okviru Jugoslavije, vendar se prizadevanja za avtonomijo in federalizem niso uresničila. Prizadevanja za decentralizacijo in večjo samostojnost Slovenije v okviru druge Jugoslavije je opisal Božo Repe v zadnjem prispevku pod naslovom Slovenija od medvojne federalne enote preko povojne jugoslovanske republike do samostojne države. Notranje napetosti zaradi hitrejše demokratizacije in nacionalne emancipacije Slovenije so vodile v postopno pripravo za osamosvojitve, po oboroženem spopadu pa v samostojno državo Slovenijo.

Sledijo povzetki v slovenskem in angleškem jeziku, nato pa v kronološkem redu vsi dokumenti prikazani na razstavi.

Vsekakor je to tako obsežen in kvaliteten katalog, da bo ostal temeljni pripomoček pri spoznavanju razvoja slovenske državnosti in pravi pripomoček tako za radovedneže kot pedagoge.

Razstava *Od sanj do resničnosti* je vsebinsko kvalitetna razstava, z obsežnim katalogom, postavljena ob pravem času. V Arhivu Slovenije so se resnično potrudili in zbrali raznovrstne dokumente iz tujih in domačih arhivov, knjižnic in za najnovejše obdobje pri samih ustvarjalcih arhivskega gradiva. Pomembna posledica takšnih razstav je tudi, da se javnost, predvsem pa akterji dogodkov zavedo pomembnosti ohranjanja dokumentov za bodoče rodove, saj so prav dokumenti tisti, ki odkrijejo misli tistega časa in ne prilagajajo resnice novim pogledom in novemu času.

Upam le, da bo razstava ponovno postavljena in si jo bodo lahko ogledali tako učenci in dijaki, ki so bili v juniju že dopustniško razpoloženi, kot tudi tisti, ki zaradi kratkega časa postavitve razstave niso uspeli videti.

Tatjana Šenk

Osebnosti mesta Ljubljane

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana je od aprila 2001 do maja 2002 na ogled razstava z naslovom *"Osebnosti mesta Ljubljane"*, na kateri so razstavljene fotografije iz portretne serije fototeke ZAL. Gre večinoma za fotografsko gradivo četrte skupine foto-

grafske serije z naslovom *"Osebnosti mesta Ljubljane v fotografiji"*, ki sta ga začela zbirati že Mestna občina Ljubljana in pri njej nastali Mestni arhiv Ljubljana. Sedaj ima gradivo oznako **POZ II/A4**, vsebuje 1019 fotografij in je bilo v letu 2000 temeljito preurejeno. Večina serije je nastala v letih 1933 do 1935, ko je takratni župan in mestni načelnik dr. Dinko Puc zaprosil znane izbrane osebnosti, da so mu za mestno kroniko poslale svoj portret s kratkimi osebnimi podatki. Nastala je celo zamisel, da bi bila ta zbirka fotografij namenjena za načrtovani mestni muzej.

Fotografska predstavitev portretirancev je klasično portretna. Najpogostejše so doprsne upodobitve, manj je celopostavnih; pa tudi dopasni in dokolenski portreti niso izjeme. Prevladujejo fotografski rjavi toni in sivine, manj fotografij je črno belih in sepia toniranih. Vsaj četrtina posnetkov je neavtoriziranih. Fotografije so relativno dobro ohranjene, le malo jih ima sledi mehanskih poškodb.

Avtorja razstave sta arhivista Jože Suhadolnik in Marjana Kos, fotografsko tehnična dela pa je opravila Tatjana Rodošek. Razstava *"Osebnosti mesta Ljubljane"* je poimenovana enako kot serija portretnih fotografij in v sedanji zbirki "Fototeka ZAL" predstavlja dragoceno in nepogrešljivo arhivsko gradivo. Motivno ji pripada 140 ustreznih negativov oziroma fotografskih plošč. Pri izboru fotografij za razstavo sta avtorja upoštevala številčno sorazmerje med omenjenimi petimi podskupinami. Najštevilčnejše so zastopani posamični portreti, ti pa so tudi osnova portretne serije. Sledijo jim slikarski in kiparski portreti. Skupinski portreti z množico bolj ali manj znanih oseb pomenijo težavnejšo nalogo pri identifikaciji posameznikov. Časovni razpon gradiva je približno od leta 1862 do leta 1969. Razstavljeno gradivo je subjektiven, a pretehtan izbor in pogled na vsebinsko raznolikost in značilnosti fotografskega zapisa portretirancev. Upošteva pomembne ugledne osebnosti, ki so v tedanji deželni kranjski in pozneje vseslovenski prestolnici pustile vidne sledi na različnih področjih svojega družbenega, političnega ali kulturnega udejstvovanja. Pri tem gre tako za osebnosti, ki so v slovenski javnosti splošno znane in katerih poznavanje sodi že kar v "splošno izobrazbo" (npr. Ivan in Franja Tavčar, Henrik Thuma, Ivan Cankar), kot tudi za tiste manj znane (npr. Teo Vilijem, Gustav Tönnies).

Ob razstavi je izšla tudi krajša publikacija, ki jo je pripravil Jože Suhadolnik.

Glede na to da je pri razstavi zaradi njene prostorske omejenosti (vitrine v spodnjih prostorih ZAL-a) predstavljen le ozek krog osebnosti, bi bilo dobro za prihodnost razmišljati v smeri ponovitve razstave s predstavitevami novega kroga osebnosti, kajti kot poudarjata avtorja, bi jih bilo mogoče dodati in enakovredno predstaviti vsaj še enkrat toliko.

Damjan Hančič

Osebnosti

Dr. France Martin Dolinar – šestdesetletnik

Že bežen pregled bibliografije prof. dr. Franceta Martina Dolinarja, ki našteva kar 256 enot, kaže na znanstvenika zgodovinarja, pedagoga in kulturnega delavca, katerega dejavnost je posegla zelo široko in obenem zelo temeljito. Kot resnega in doslednega v svojem delu ga poznajo znanstveni krogi, predvsem zgodovinarji, tako doma kot tudi v tujini. V paleti raznovrstnih dejavnosti imata posebno vidno mesto znanstveno raziskovalno in pedagoško delo, nič manj pa tudi organizacijsko v pripravljanju raznih znanstvenih srečanj in publikacij.

Široko znanstveno podlago vsemu njegovemu delu je dal najprej študij teologije v Ljubljani, ki ga je leta 1968 sklenil z magisterijem, potem pa študij zgodovine Cerkev, ki ga je opravil na Fakulteti za cerkevno zgodovino rimske univerze Gregorijane (edina tovrstna fakulteta na svetu!) in to leta 1973 dosegel magisterij, leta 1976 pa promoviral za doktorja te znanosti. Ob slovesni promociji je prejel bronasto medaljo gregorijanske univerze za leto 1977. Trdna podlago za znanstveno delovanje na področju zgodovine Cerkev mu je dal dodaten študij arhivistike v Vatikanskem arhivu, ki ga je opravil v letu 1967, naslednje leto pa je temu pridružil še diplomu iz paleografije in diplomatike na isti ustanovi. V obdobju večletnega bivanja v nemškem študijskem zavodu *Teutonicum* v Rimu, koder je bil v letih od 1973 do 1977 tudi vicerektor, je vzpostavil dobre stike s številnimi znanstveniki, predvsem zgodovinarji z različnih jezikovnih področij in kulturnih okolij, in prav tako z najbolj uveljavljenimi znanstvenimi ustanovami v Rimu in po nekaterih drugih evropskih univerzitetnih središčih, kar je seveda znatno pripomoglo k uspešnosti njegove nadaljnje znanstvene poti. Po vrnitvi iz Rima je prevzel vodenje osrednje cerkvene izhodiščne ustanove za študij zgodovine, Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, in to službo uspešno opravljal do leta 1987. Na njegovo pobudo je bil leta 1978 na Teološki fakulteti v Ljubljani ustanovljen *Institut za zgodovino Cerkev*, ki si je zadal nalogo raziskovati in objavljati vire za zgodovino Cerkev in vseh njenih dejavnosti med Slovenci doma, v zamejstvu, izseljenstvu, zdomstvu in v misijonih. Kot njegov prvi predstojnik (1978/87) je zasnoval zbirko *Acta Ecclesiastica Sloveniae* in jo kot urednik vodil do leta 1989. K sodelovanju pri zbirki AES, ki izhaja z eno številko na leto bodisi v obliki zbornika z objavo različnih virov po načelih ekdotike bodisi v obliki monografije, je privabil veliko zgodovinarjev iz vse Slovenije. V obdobju njegovega urednikovanja je bila posebno zapazena sedma številka (1985) z naslovom *Sveta brata Ciril in Metod v zgo-*

dovinskih virih, ki je ob 1100.-obletnici Metodove smrti v sodelovanju urednika Dolinarja ter zgodovinarjev B. Grafenauerja, F. Perka, M. Benedika in J. Zora prinesla mnogo za zgodovino slovenskega naroda temeljnih virov, opremljenih s strokovnimi komentarji. Enajsta številka AES (1989) je Dolinarjeva samostojna študija z naslovom *Slovenska cerkevna pokrajina*. V njej je najprej predstavil temeljno ureditev Cerkev na Slovenskem, to je njeno škofijsko organizacijo od začetkov do terezijanskih reform, potem pa na podlagi 34 dokumentov njen nadaljnji razvoj od ukinitve oglejskega patriarhata do vzpostavitve samostojne slovenske cerkvene pokrajine, kar ima seveda odmeven pomen ne le na cerkvenem, ampak tudi na širše narodnem področju. Sicer pa je Dolinar tudi še zdaj, ko je zbirka AES prispela že do svojega 23. letnika ter si pridobila ugled v znanstvenem svetu doma in v tujini, vpliven in dejaven član njenega uredniškega odbora.

Na področje pomembnega dejavnika v cerkveni, duhovni, izobraževalni, kulturni in gospodarski zgodovini slovenskega naroda, to je redovništva, je Dolinar stopil že takoj na začetku svoje znanstvene poti. V disertaciji *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597-1704* (Ljubljana 1976) je temeljito orisal nastanek te vplivne vzgojno-izobraževalne ustanove, predvsem pa je pri njegovem delu pomembna pregledna predstavitev šolskega sistema v jezuitski gimnaziji, kar je še posebej dragocen prispevek k zgodovini šolstva na Slovenskem. Značilno je, da se ni ustavil zgolj pri tovrstni dejavnosti jezuitov – taki pristopi nehote privedejo do poudarjanja ene dejavnosti, druge pa porinejo v ozadje ali celo dajejo vtis, kot da jih sploh ni bilo – pač pa je zajel tudi druga področja njihovega dela, kar je vsekakor ustvarilo bolj celostno in objektivnejšo podobo jezuitov. Ta njegov premišljeno širok in kar se da celosten pristop se je še kako pokazal tudi pri drugih njegovih študijah o jezuitih, ki jih je predstavil bodisi doma bodisi v tujini na raznih znanstvenih posvetovanjih. S takim pristopom se je loteval tudi osebnega študija in organiziranja znanstvenih simpozijev o vlogi nekaterih drugih redovnih skupnosti na Slovenskem. Posebno odmeven je bil široko zasnovan mednarodni simpozij ob 1500.-obletnici Benediktovega rojstva, 900-letnici kartuzijanov, 850-letnici Stične in 750-letnici Kostanjevice v Stični, Pleterjah in Kostanjevici maja 1984. Pokazale so se Dolinarjeve organizacijske sposobnosti in v dobršni meri je njegova zasluga, da se je slovenska in tuja javnost spet nekoliko bolj zavedla velikega duhovnega in kulturnega bogastva teh starodavnih ustanov.

Raziskovanja domače zgodovine, ki so jih spodbu-

dili posamezni jubileji ali druge okoliščine, so prinesla še nove sadove. Tako je za veliko praznovanje, ki so ga v Novem mestu pripravili ob 500-letnici kapitlja, pripravil tehtno napisano in odlično opremljeno monografijo *Prošti novomeškega kapitlja 1493-1993* (Novo mesto 1993), v kateri ni predstavil zgolj oseb, ampak širše verski, kulturni in gospodarski pomen te ustanove, vidno zapisane v dolenjski in slovenski zgodovini. Okoliščine zadnjega časa so narekovale študij in poskuse raziskovanja ter razjasnjevanja bližnje preteklosti. Kolikor je obremenjena z različnimi predsodki in debelo plastjo neresnic, toliko zahtevnejši je kar se da objektivni pristop. Dolinar se je s takimi težavami krepko pa uspešno spopadel, ko je skupaj s Tamaro Griesser Pečar pripravil *Rožmanov proces* (Ljubljana 1996). Sicer pa je v novejšem času, ko je v slovenskem narodu čutiti več potrebe po soočanju s samim seboj in s svojo pristno podobo, k temu soočanju marsikaj pripomogel tudi on s svojimi številnimi študijami in prispevki po različnih glasilih; med njimi je posebej treba omeniti mnogo prispevkov v vseh zvezkih *Enciklopedije Slovenije*. Mnogo dogajanj pa je nazorno predstavil z vabljivimi razstavami. Dolgotrajen, pa tem bolj pomemben je bil projekt, ki ga je opravil v sodelovanju z založbo Družina: v letih 1988-2002 je izšel slovenski prevod *Zgodovine Cerkve*. Gre za sodobno skupinsko delo številnih evropskih zgodovinarjev, ki so svoje delo skušali opraviti res kritično in objektivno.

Kot upoštevan in urejen zgodovinar je sprejel številne naloge. Od leta 1987 je zaposlen v Arhivu Republike Slovenije, od leta 1993 deluje kot svetovalec vlade za starejše gradivo in za koordinacijo evidentiranja arhivskega gradiva v tujih arhivih, pomembnega za slovensko zgodovino. V okviru tega programa vodi evidentiranje v Centralnem državnem arhivu in v Arhivu Zunanjega ministrstva v Rimu ter v Vatikanškem arhivu. Je član slovensko-italijanske zgodovinske kulturne komisije ter član izpitne komisije za stro-

kovne izpite s področja arhivistike. Na Filozofski fakulteti je bil leta 1994 izvoljen v naziv izrednega profesorja za občo zgodovino novega veka, leta 2000 pa za rednega profesorja za isto stroko.

Zelo koristne in v delu učinkovite povezave je Dolinar vzpostavil z nekaterimi znanstvenimi ustanovami v sosednjih deželah. Tesni stiki z *Istituto di storia sociale e religiosa* v Gorici so spodbudili več simpozijev o vprašanih, ki povezujejo slovensko in italijansko stran. Eden vidnih sadov tega sodelovanja je zbornik *Cerkev in družba na Goriškem* (Gorica 1997), ki sta ga ob sodelovanju 23 avtorjev z obeh strani pripravila Dolinar in njegov goriški prijatelj Luigi Tavano. V okviru tega sodelovanja izhaja tudi kritična izdaja vizitacijskih zapisov prvega goriškega nadškofa Mihaela Attemsa, ki je izredno bogat vir za cerkveno, duhovno in kulturno zgodovino slovenskega ozemlja južno od Drave v drugi polovici 18. stoletja. Na Dolinarjevo pobudo je stekel projekt, ki je v študiju skupnih vprašanj povezal znanstvene ustanove iz Ljubljane, Gorice, Celovca in Gradca. Spomladi 1992 so v teh mestih drug za drugim potekali znanstveni posveti, leta 1994 pa je kot sad tega projekta izšel zbornik v treh jezikih na kar 795 straneh z naslovom *Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1628*. Kot uveljavljene strokovnjaka so ga privabili še k drugim projektom. Tako je pripravil več prispevkov za zbirko *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches*, biografski leksikon Duncker & Humboldt v Berlinu in prav tako za znani, že velikokrat ponatisnjeni in dodelani Herderjev *Lexikon für Theologie und Kirche*.

Doslej opravljeno delo Franceta Dolinarja je res bogato in še posebej ob jubileju mu gredo vse čestitke, za tako zavzeto in uspešno nadaljevanje dela pa vse dobre želje.

Metod Benedik

Nove pridobitve arhivov v letu 2000

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Ministrstvo za finance Republike Slovenije,
1969-1990, 28 š, 2,8 tm
Bolnišnica Golnik,
1919-1945, 266 š, 21 k, 28 tm
Čurkina Iskra Vasiljevna,
1961-1986, 1 m, 0 tm
Paternost Metod,
1912-1969, 1 š, 0,1 tm
Splošna zbirka fotografij Arhiva Republike Slovenije,
1864-1976, 1084 ks.
Zbirka filmov,
1905-2000, 243 naslovov, 999 kolutov
Zbirka kart in zemljevidov,
628 ks.
Zbirka likovnih del,
1880, 20. stol., 7 ks.
Zbirka plakatov, letakov in koledarjev,
20. stol., 8 ks.
Zbirka videokaset,
1980-2000, 304 naslovov, 229 ks.
Zbirka zvočnih zapisov,
1920-2000, 50 ks.
Zbirka dopolnilnih mikrofilmov,
147 zv.

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

Okrajno sodišče Brežice,
1790-1911, 1,8 tm
Notar dr. Julijus Gspan, Krško,
1878, 1,1 tm
Notar Pučko Jurij, Krško,
1908-1920, 4,5 tm
Notar Irkič Ivan, Krško,
1861-1873, 0,3 tm
Notar Kolšek Avgust, Krško,
1921, 0,2 tm
Notar Omahen Franc, Krško,
1876-1879, 0,2 tm
Pohištvo Celje,
1950-1995, 9,4 tm
Društvo izumiteljev in inovatorjev Celje,
1968-2000, 0,1 tm
Zveza združenj borcev NOV Slovenske Konjice,
3 tm
Občinska zveza borcev NOV Brežice,
2,2 tm
OK SZDL Celje,
1949-1965, 1,5 tm
Okrajno sodišče Šoštanj,
1850-1911, 0,6 tm

Notar Mile Jenko Kozje,
1933-1941, 0,7 tm
Notar Alojz Pegan Radeče,
1904, 1 k
Tovarna volnenih odevj Škofja vas,
1945-1995, 7,4 tm
Zdravilišče Topolšica,
1922-1963, 0,2 tm

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

Skupna strokovna služba SIS družbenih dejavnosti občine Koper,
1978-1989, 8 š, 0,8 tm
Raziskovalna skupnost občine Koper,
1975-1988, 9 š, 0,9 tm
Izobraževalna skupnost občine Koper,
1963-1990, 106 š, 10,6 tm
Skupnost socialnega skrbstva Koper,
1978-1989, 17 š, 1,7 tm
Telesnokulturna skupnost občine Koper,
15 š, 1,5 tm
Kulturna skupnost Koper,
1970-1985, 30 š, 3 tm
Skupnost otroškega varstva občine Koper,
1973-1986, 39, 3,9 tm
Občinska skupnost socialnega varstva Koper,
1978-1989, 8 š, 0,8 tm
SIS za komunalno dejavnost občine Sežana,
1979-1990, 4 š, 0,4 tm
SIS za ceste občine Sežana,
1979-1989, 8 š, 0,8 tm
SIS za vodno oskrbo občine Sežana,
1976-1986, 1 š, 0,1 tm
Delovna skupnost SIS za komunalno in cestno dejavnost občine Sežana,
1976-1990, 13 š, 1,3 tm
Sklad za urejanje in oddajanje stavbnih zemljišč občine Sežana,
1976-1989, 10 š, 1 tm
Občinska konferenca ZKS Izola,
1960-1990, 40 š, 4 tm
Združenje borcev in udeležencev NOV Izola,
1979-1987, 40 š, 4 tm
Občinska konferenca SZDL Izola,
1981-1990, 1 š, 0,1 tm
Krajevni odbor AFŽ Orlek pri Sežani,
1946-1949, 1 m, 0 tm
Globus film Koper,
1970-1998, 30 f, 3,8 tm
Elkop d.d. Koper,
1970-1991, 12 š, 1,2 tm

- Kmetijska delovna zadruga Orlek,
1949-1952, 2 š, 0,2 tm
- Kobilarna Lipica,
reprodukcije 15 rejniških knjig lipicancev, 15 CD
ROM-ov in 3208 diapozitivov
- Primorski tisk Koper,
1947-1998, 96 š, 9,6 tm
- Tovarna pletenin in konfekcije Pletenina Sežana
1953-1996, 18 š, 1,8 tm
- Restavracija Tine Na klancu,
1975-1999, 2 š, 0,2 tm
- Osnovna šola Orlek pri Sežani,
1924 o 1947, 1 š, 0,1 tm
- Društvo za mednarodni jezik esperanto Koper,
1966-1998, 3 š, 0,3 tm
- Občinski odbor Rdečega križa Piran,
1955-1980, 13 š, 1,3 tm
- Zbirka fotografij,
100 razglednic in 252 fotografij in diapozitivov
Luke Koper, Tomos Koper
- Zbirka fotografij,
94 diapozitivov železnice Trst - Poreč
- Zbirka zemljevidov, 21 zemljevidov
- Državni arhiv Washington, ZDA: Mednarodni odnosi,
1944-1946, 0,4 tm fotokopij
- Državni arhiv Washington, ZDA: Italijanske
oborožene sile 1938-1945,
12 mikrofilmov
- Milan Gregorič, Kolomban,
1966-1996, 4 š, 0,4 tm, darilo
- Luka Koper,
252 diapozitivov, 100 razglednic, 21 zemljevidov, 1
mapa, odkup
- POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR**
- Maks Gašparič,
1954-1985, 0,5 tm
- Športno društvo Partizan Hoče,
1953-1999, 0,5 tm
- Preskrba Poljčane (tudi gradivo za Koloniale),
1962-1997, 1,5 tm, dopolnitev
- Osnovna šola Selnica ob Dravi,
1961-1980, 1,5 tm, dopolnitev
- Irena Knehtl,
1990-1996, 4 š, dopolnitev
- Občinski ljudski odbor Slovenj Gradec,
1952-1961, 9 tm, dopolnitev
- Tovarna avtomobilov in motorjev Maribor,
1945-1989, 45 tm, dopolnitev
- Skupščina občine Slovenj Gradec,
1962-1989, 76 tm
- Okrajni ljudski odbor Slovenj Gradec,
1945-1955, 3 tm, dopolnitev
- PMI – Podjetje za projektiranje, marketing, inženiring,
uvoz – izvoz p.o. Maribor,
1970-1999, 4 tm, dopolnitev
- Okrajni odbor RK Slovenije Maribor,
1954-1967, 4 š, dopolnitev
- Društvo prijateljev in publicistov,
1995-1999, 1 š
- Stavbing, projektiranje in inženiring Maribor,
1974-1999, 16 š
- Avtofinal Slovenska Bistrica,
1991-1994, 1 š
- Tovarna dušika Ruše Megras,
1991-1996, 12 š
- Orthaus Slovenska Bistrica,
1994-1997, 1 š
- Greinitz Maribor,
1992-1999, 4 š
- Vertačnik Ljudmila,
1958-1992, 5 š, dopolnitev
- Tovarna avtomobilov Maribor,
1941-1991, 6 tm, (glasila, fotografije), dopolnitev
- Okrožno sodišče Maribor,
1941-1992, 8 tm, dopolnitev
- Tovarna avtomobilov Maribor,
1944-1983 (kronika), 1 tm
- Tekstilna tovarna Tabor,
1946-1996, 156 š, 20 tm
- Gozdno gospodarstvo Maribor TOK (Temeljna
organizacija kooperantov) Gozdarstvo Maribor,
1960-1995, 9,5 tm
- Metalna MIO,
1979-1998, 7,5 tm, dopolnitev
- KLEMOS PIO,
1992-1999, 2 tm, dopolnitev
- Jeklotehna Maribor,
1970-2000, 71 tm, dopolnitev
- Skupščina občina Ljutomer,
1962-1988, 9,6 tm
- Tovarna avtomobilov Maribor,
1944-1996, 58 tm, dopolnitev
- Ferromoto Maribor,
1991-1996, 3 tm, dopolnitev
- EM Hidromontaža Maribor,
1982-1997, 4 tm, dopolnitev
- Mariborska tekstilna tovarna, tovarna tkanin Melje,
1922-2000, 114 tm
- Okrajno sodišče Murska Sobota,
1891-1950, 1,2 tm, dopolnitev
- Tapetnik,
1984-1993, 1 tm, dopolnitev
- Gradis, Ravne na Koroškem,
1948-1991, 20 tm, dopolnitev
- Fekro Slovenj Gradec,
1990-1997, 4 tm, dopolnitev
- Kotnik Vilibald,
13 knjig, odkup
- Nedeljko Viktorija,
4 knjige, odkup
- Vogelnik Franc,
84 fotografij, odkup
- Mravljak Josip,
583 knjig, darilo
- Zapisniki občnih zborov Kozjaške posojilnice,
1901-1940, 1 knjiga, darilo
- Ščitno pismo Mathias Pavalac in soproga za dve kme-
tiji, ki sta služni gospostvu Maribor, 9. septembra
1782, darilo

Pisana tkanina življenja (50 let Srednje tekstilne šole Maribor) – video kasete,
1948, avgust 2000, darilo
Jože Polajnk, ml., lastno izdelane voščilnice,
34 kom, plakat 18. avgust 2000, darilo
Milan Ducman,
4 knjige, darilo

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA

Krajevna skupnost Solkan, 1965-1974,
1 š, 0,1 tm, dopolnitev
Krajevna skupnost Branik, 1963-1988,
4 š, 0,4 tm, dopolnitev
Občinska konferenca ZSMS Nova Gorica,
1979, 1 m, 0 tm
Občinski odbor ZB NOV Nova Gorica,
1973-1982, 1 m, 0 tm
Občinski odbor SZDL Nova Gorica,
1961-1982, 1 š, 0,1 tm
Kmetijski kombinat Vipava,
1948-1960, 1 m, 1 zvezek, 0,04 tm
Krajevna skupnost Lig, Obnovitvena zadruga
Kostanjevica nad Kanalom,
1948, 1 m, 0,1 tm, dopolnitev
Krajevna skupnost Lig,
1963-1991, 3 š, 0,3 tm, dopolnitev
Primorska srečanja,
1996-1998, 3 š, 0,3 tm
Otroški vrtec Nova Gorica,
1903-1998, 16 š, 3 knjige, 1 m, 72 fotografij, 1,6 tm,
dopolnitev
Zavod za gozdove, Soško gozdno gospodarstvo
Tolmin,
1948-1990, 62 š, 22 k 7,2 tm, dopolnitev
Goriška turistična zveza,
1962-1987, 3 š, 176 enot slikovnega gradiva, 0,3 tm
Ivan Primožič,
1965-1971, 2 m, 1 š, 0,1 tm, dopolnitev
Turistično društvo Kanal,
1955-1983, 5 š, 0,5 tm, dopolnitev
Krajevna skupnost Kanal,
1964-1998, 57 š, 401 fotografij, 9 diapozitivov, 30
negativov, 7 načrtov 5,7 tm, dopolnitev
Zveza lovskih družin Gorica,
1952-1992, 21 š, 2,1 tm
Osnovna šola Dobrovo,
1947-1970, 18 š, 1,8 tm
Dr. Stojan Brajša,
1921-1989, 1 š, 0,1 tm, dopolnitev
Prosvetno društvo Golobar Bovec,
1955-1969, 1 m, 0 tm
Hubelj Ajdovščina,
1952-2000, 5 š, 0,5 tm, dopolnitev
Meddruštveni odbor planinskih društev Primorske,
1963-1985, 1 š, 0,1 tm
Turistično društvo Nova Gorica,
1968-1983, 1 m, 0 tm
Združenje pevskih zborov Primorske,
1971-1983, 1 m, 0 tm

Namiznoteniški klub Vrtojba,
1976-1993, 1 š, 11 albumov, 0,3 tm, dopolnitev
Rasto Švajgar,
1894-1996, 8 knjig, 2 m, 0,1 tm, dopolnitev
Varia - različni dokumenti iz osebnih zapuščin,
1912, 1931, 1943, 1944, 4 listi, 1 zvezek, 0 tm
Zapuščine družine Pahor, Zupan in Tušar,
1901-1961, 3 š, 0,3 tm, dopolnitev
Meblo Nova Gorica, Zavod za poklicno rehabilitacijo
in zaposlovanje invalidov Nova Gorica,
1959-1978, 18 š, 1,8 tm, dopolnitev
Občina Avče, letnice niso znane,
2 knjigi, 0 tm
Občina Ajba, letnice niso znane,
2 knjigi, 0 tm
Goriške opekarne,
1948-1990, 111 š, 11,1 tm, dopolnitev
Občina Kal nad Kanalom,
1924-1943, 81 knjig, 1,1 tm, dopolnitev
Občinski ljudski odbor Kal nad Kanalom, 1
952-1953, 1 m, 0 tm
Občinski ljudski odbor Nova Gorica,
1963, 1 m, 0 tm
Krajevni ljudski odbor Kal nad Kanalom,
1946-1947, 5 zvezkov, 0 tm
Krajevni ljudski odbor Levpa,
letnice niso znane, 3 zvezki, 0 tm
Krajevna skupnost Kal nad Kanalom,
1962-1986, 1 m, 0 tm, dopolnitev
Krajevni odbor Levpa,
1962-1964, 1 m, 0 tm, dopolnitev
Varia - družbenopolitične organizacije,
10 plaket, 1946, 2 dokumenta, 0 tm
Krajevna skupnost Šempeter,
1964-1998, 9 š, 8 kosov, 1 album, 0,9 tm, dopolnitev
Krajevna organizacija zveze rezervnih vojaških
starešin Šempeter,
1969-1983, 2 š, 0,2 tm, dopolnitev
Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine
Gorica,
1962-1991, 1 š, 0,1 tm, dopolnitev
Togres Šempeter, Voče export import,
1961-1992, 11 š, 9 k, 336 fotografij, 1,3 tm,
dopolnitev
Ludvik Zorzut,
1940-1971, 1 m, 0 tm
Dr. Karel Podgornik,
1906-1923, 2 š, 0,2 tm
Okrajna zveza prijateljev mladine Gorica,
1962, 1 š, 0,1 tm, dopolnitev
Varia - šolstvo,
1976, 1 m, 0 tm
Varia - uprava,
51 dokumentov, 0 tm, dopolnitev
Okrajni ljudski odbor Tolmin,
1953, 1 zvezek, 0 tm
Okrajni ljudski odbor Gorica,
1952-1962, 5 š, 0,5 tm
Tribunal Gorica,
1921-1946, 1 š, 0,1 tm

Danijel Polizzi,
1921-2000, 1 š, 0,1 tm, dopolnitev
 Osnovna šola Ajdovščina,
1956-1988, 3 šolske kronike, 0,1 tm
 Osnovna šola Col,
1946-1974, 1 knjiga, 2 zvezka, 0,1 tm, dopolnitev
 Zapuščina družin iz Bavšice,
1718-1943, 1 š, 0,1 tm, dopolnitev
 Šolsko nadzorništvo za goriško okrožje,
1895-1947, 27 š, 2,7 tm, dopolnitev
 Zapuščina družine Kostanjevič iz Vipave,
1751-1917, 1 š, 0,1 tm, dopolnitev
 Hubert Bergant,
1964-1999, 403 plakati, 1,5 tm, dopolnitev
 Zbirka fotokopij,
1849-1999, 0,2 tm
 Zbirka razglednic krajev,
1900-1999, 327 kosov
 Zbirka pečatnikov,
7 kosov
 Zbirka razstav PANG,
l. 2000, 0,1 tm
 Zbirka videofilmov,
l. 2000, 5 kosov
 Zbirka fotografij,
1901-1953, 960 kosov
 Zapuščina družin iz Vipave,
1751-1917, 0,1 tm, odkup
 Zapuščina družin iz Bavšice,
1718-1943, 0,1 tm, odkup
 Razglednice,
1900-1999, skupaj 327 kosov, 11 prevzem, 25 dar,
291, odkup
 4 novi fondi, ki niso nastali s prevzemom, ampak so
 nastali iz obstoječega gradiva:
 Socialistična stranka Slovenije, Območni odbor
 Ajdovščina,
1990-1993, 1 š, 0,1 tm;
 Okrožni fizkulturni odbor za vzhodno Primorsko,
1946-1947, 1 š, 0,1 tm;
 Anton in Rozalija Semenič,
1930-1973, 1 š, 0,1 tm;
 Zapuščina družin iz Podnanosa,
1930-1973, 1 š, 0,1 tm;

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

Folklorno društvo Ptuj,
1973-1993, 7 tm
 Skupščina občine Ptuj,
1969-1987, 49,5 tm
 Elektrokovinar Ptuj v stečaju,
1991-1999, 3,2 tm
 Zorn d.o.o. Ormož v stečaju,
1989-1999, 0,3 tm
 Pummo d.o.o. Ormož v stečaju,
1993-1999
 RS, Sodnik za prekrške Ptuj,
1983-1995 (1959-1990), 31,5 tm

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

Domžale

Zveza kulturnih organizacij občine Domžale,
1941-1989, 2,6 tm

Grosuplje

Adamič France, Spodnje Blato,
1912-1998, 0,2 tm

Idrija

Občinski komite Zveze komunistov Slovenije Idrija,
1962-1986, 22 fasciklov, 4, 5 tm
 Krščansko gospodarsko društvo v Idriji,
1907-1935, 1 mapa, darilo

Kranj

Občina Bled,
1941-1945, 4 f, 1,4 tm
 Okrožno sodišče Kranj,
1961-1970, 185 f, 33 tm
 Okrajno sodišče Kranj,
1945-1970, 280 f, 17 knjig, 52 tm
 Okrajno sodišče Radovljica,
1893-1945, 1 kartotečna škatla, 2 tm
 Železarna Jesenice,
1960-1970, 12 š, 1,2 tm
 Veriga Lesce,
1945-1991, 8 škatel, 33 f, 6 tm
 Franc Holzmaker, Kranj,
19. in 20. stol., 1 š, 0,1 tm, odkup
 Tekstilindus Kranj,
1946-1970, 3 škatle (0,3 tm), odkup
 Alojz Rebolj, Medvode,
pribl. 1920-1950, 21 fasciklov, 3 tm, darilo
 Zbirni fond Kranj: Društvo srednješolcev Jugoslovan
 Kranj,
1934-1936, 1 m, darilo
 Zbirni fond Kranj: Jugoslovansko akademsko društvo
 Kranj,
1936-1939, 1 m, darilo
 Zbirni fond: Radovljica, Tone Svetina, Bled,
1945-1953, 1 š, 0,1 tm, odkup
 Zbirni fond Jesenice: Razinger, Kranjska Gora,
19., 20. stol., 1 š, 0,1 tm, odkup

Ljubljana

Kulturno umetniško društvo Smlednik,
1976-1977, 1 mapa, 0 tm, dopolnitev
 Društvo slovenskih vojnih dobrovoljcev iz vojn 1912-
 1918, Ljubljana,
1971-1991, 0,1 tm, dopolnitev
 Cejan Branko, Ljubljana,
1850-1984, 0,1 tm
 Razglednice Ljubljane in najbližje okolice,
1908-1934, 18 kosov, dopolnitev

- Komunalno podjetje Žale Ljubljana,**
1876-1993, 26,1 tm
- Družina Štante, Ljubljana,**
1913-1966, 0,2 tm
- Družina Maselj, Ljubljana,**
1886-1989, 0,1 tm
- Slokan France, Ljubljana,**
1925-1959, 0,1 tm
- Ljubljanski Sokol,**
1910-1939, 0,1 tm, dopolnitev
- Športni klub Ilirija,**
1931, b.d., 2 fotografiji, dopolnitev
- Zbirni fond, Ljubljana,**
1929-1959,
1 mapa, dopolnitev
- Rant Alojzij, Ljubljana,**
1889-1942, 0,9 tm
- Grasselli Leon, Ljubljana,**
1882-1942, 0,1 tm
- Avtomontaža Ljubljana,**
1936-2000, 51,7 tm
- Cosmos Ljubljana,**
1958-1973, 1,1 tm
- Zbirka plakatov in letakov,**
34 kosov, dopolnitev
- Fototeka,**
okoli 1930-2000, 384 kosov, dopolnitev
- Računi gospodarskih firm, Ljubljana,**
56 kosov
- Sindikavno kulturno umetniško društvo Tine Rožanc**
Ljubljana,
1949-1999, 0,1 tm
- Novo mesto**
- Gimnazija Novo mesto,**
1945-1992, 108 š, 10,8 tm
- Učiteljsiše Novo mesto,**
1948-1968, 6 š, 0,6 tm
- Dekliška in meščanska šola v Šmihelu pri Novem**
mestu,
1907-1945, 3 š, 0,3 tm
- Meščanska šola Novo mesto,**
1930-1945, 3 š, 0,3 tm
- Škofja Loka**
- Mlekarska zadruga Škofja Loka,**
1899-1948, 1 š, 0,1 tm
- Kmetijska zadruga Škofja Loka,**
1947-1991, 6 š, 1 f, 0,7 tm
- Kmetijska zadruga Škofja Loka - gradbeni spisi,**
1956-1972, 4 š, 0,4 tm
- Albuma fotografij z vojaškimi motivi iz 1. svet. vojne**
in album fotografij neznane družine iz 19. stoletja,
3 knjige, 0,2 tm
- Bilten občine Škofja Loka in referalne novice Indok**
centra,
1976-1982, 7 knjig, 0,3 tm
- Transturist-Alpetour Škofja Loka,**
1958-1990, 106 š, 8 knjig, 12,0 tm
- Davčna knjižica cerkve sv. Frančiška v Železnikih,**
1881-1901, 1 m, 0 tm
- Potna knjižica čevljarja Martina Eržena,**
1854-1901, 1 mapa, (izvor neznan, že dolgo v
arhivu, a do sedaj neevidentirano)
- Davčne knjižice Krajevnih šolskih fondov Škofja**
Loka, Zminec, Sv. Ožbolt, Sopotnica,
1858-1867, 1 mapa, (izvor neznan, že dolgo v
arhivu, a do sedaj neevidentirano)
- Glasbena šola Škofja Loka,**
1950-2000, 35 škatel, 3,9 tm
- Skupščina občine Škofja Loka - redna registratura**
1983,
38 škatel, 4,5 tm
- Osnovna šola Idrija,**
1965-1985, 20 fasciklov, 1,4 tm
- Fotokopije registra umrlih članov crngrobške Marijine**
bratovščine,
17.-18. stoletje, 1 mapa, darilo
- Fotokopije Jesenovcove kronike iz Planine pri**
Lužinah,
17.-20. stoletje, 1 mapa, darilo
- Sveto Kobal Ljubljana,**
1952-1963, 1,0 tm, 9 škatel, darilo
- fond Družina Jamar, Škofja Loka,**
1883-1942, 0,1 tm, 1 škatla, darilo
- Vrhnika**
- Zveza kulturnih organizacij Vrhnika,**
2000, 2 video kaseti
- Orlovski odsek na Vrhniki,**
1922, 1 knjiga, dopolnitev
- ZAL**
- imetnik: Falero d.o.o. Ljubljana (Koviljka Kotur),**
zbirka: Razglednice in voščilnice,
1898-1940, 36 kosov, odkup

MOHORJEVA D R U Ź B A C E L J E

Uprava, knjigarna: p.p. 150, 3001 Celje, Prešernova 23, Celje,
tel. 03/54484047; fax: 03/5442782

Uredništvo: p.p. 4445, 1001 Ljubljana, Resljeva 11, Ljubljana,
tel., fax: 01/4344818-19

marginalija

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 2000

Sonja ANŽIČ

Številčenje hiš, lokacijske oznake in stanovalci izbranih hiš na Mestnem in Círil-Metodovem trgu v 19. stoletju. V: Mestni trg z okolico in Círil-Metodov trg, Ljubljana 2000, razstavní katalog. - Str. 129-147.

Ubožnica. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 1. Ubožni inštituti. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 1.

Der Arhivar. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 254-257.

Žarko BIZJAK

Vodnik po fondih in zbirkah arhiva na spletnih straneh. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 50-55.

Problematika izvajanja nove arhivske zakonodaje. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 163-166.

Sodstvo narodnoosvobodilnega gibanja 1941-1945. V: Pravo, zgodovina, arhivi. Prispevki za zgodovino pravosodja 1, Ljubljana 2000. - Str. 233-240.

Pravosodje v letih 1945-1991. V: Pravo, zgodovina, arhivi. Prispevki za zgodovino pravosodja 1, Ljubljana 2000. - Str. 277-299.

Zdenka BONIN

Statut bratovščine sv. Andreja iz Kopra iz leta 1576. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 155-160.

Rassegna degli archivi di stato 1998 in 1999. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 249-254.

Rassegna degli archivi di stato 57, Rim 1997. V: Arhivi 22, št. 1-2 (1999). - Str. 273-277. (pomotoma v prejšnjih Arhivih navedena Metka Nusdorfer Vuksanović)

Nataša BUDNA KODRIČ

Dekliško osnovno šolstvo v Ljubljani. V: Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes II, Ptuj 2000. - Str. 109-130.

Metka BUKOŠEK

Izziv ali vizija. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 5-6.

Poročilo o delu arhivskega društva Slovenije. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 183-186.

Milko Mikola, Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943-1952. V: Glasilo, Svetovni slovenski kongres, Slovenian world congress 5, št. 1 (2000). - Str. 55-57. (ocena)

Jože CIPERLE

Drugi rektor Univerze v Ljubljani: Rihard Zupančič, 1920-1921. V: Vestnik 31, št. 3 (2000). - Str. 15-17. Tretji rektor Univerze v Ljubljani: Gregor Krek, 1921-1922. V: Vestnik 31, št. 4/5 (2000). - Str. 19-21.

Četrti rektor Univerze v Ljubljani: Aleš Ušeničnik, 1922-1923. V: Vestnik 31, št. 6/7 (2000). - Str. 22-25.

Peti rektor Univerze v Ljubljani: France Kidrič, 1923-1924. V: Vestnik 31, št. 8 (2000). - Str. 14-17.

Šesti rektor Univerze v Ljubljani: Karel Hinterlechner, 1924-1925. V: Vestnik 31, št. 9/10 (2000). - Str. 28-30.

Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani - sedanjí položaj in vizija bodočega razvoja. V: Vestnik 31, št. 6/7 (2000). - Str. 19-21.

Ob sedemdesetletnici dr. Ane Benedetič. V: Vestnik 31, št. 9/10 (2000). - Str. 31-33.

Zgodovinski arhiv in muzej univerze - trenutni položaj in vizija razvoja. V: Politični pritiski in izključevanja učiteljev in sodelavcev z Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2000. - Str. 38-42. - (Objave 6)

Historisches Archiv und Museum der Universität in Ljubljana - Seine gegenwärtige Situation und die Vision der künftigen Entwicklung. V: Beiträge zur Geschichte und Entwicklung der mitteleuropäischen Universitätsarchive, Budapest 2000. - Str. 181-189.

Dr. Ana Benedetič 70-letnica. V: Delo 42, št. 178 (2. avg. 2000). - Str. 12. - (Portret)

Bojan CVELFAR

XIV. mednarodni kongres arhivov, Sevilla. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 186-187.

Nada ČIBEJ

Arhivski fondí in zbirke pri nearhivskih inštitucijah na Primorskem. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 72-73.

Žarko Lazarevič, Jože Prinčič, Zgodovina slovenskega bančništva. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 242-243. (ocena)

Tatjana DEKLEVA

Univerza v Ljubljani in njeno arhivsko gradivo. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 54-56.

Dr. Ana Benedetič, sedemdesetletnica. V: Šolska kronika 9 (33), št. 2 (2000). - Str. 356-358.

France Martin DOLINAR

Sponzorji Janeza Svetokriškega. V: Zbornik o Janezu Svetokriškem: prispevki s simpozija v Vipavskem Križu, Ljubljana 2000. - Str. 97-106. - (Dela 49/6)

Verske razmere na Slovenskem v Baragovem času. V: Baragov simpozij v Rimu, Celje 2000. - Str. 7-19. - (Simpoziji v Rimu 17)

Župnija Marijinega oznanjenja v Ljubljani. V: Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja. Ljubljana 2000. - Str. 453-484.

Upravno-teritorialna razdelitev: cerkvena upravna razdelitev. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 75-76.

Vergerij, Peter Pavel. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 187-188.

Vergerij, Peter Pavel ml. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 188.

Verska svoboda. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 193-194.

Verski sklad. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 196-197.

Virgil. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 262.

Videmska nadškofija. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 226-227.

Vovk, Anton. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 365.

Slomšek Anton Martin. V: Lexikon für Theologie und Kirche, Band 9, Freiburg 2000. - Str. 668-669.

Slovenien. V: Lexikon für Theologie und Kirche, Band 9, Freiburg 2000. - Str. 672-673.

Il monachesimo in Slovenia. V: Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale, Milano: Skira, 2000. - Str. 273-276.

Fondazione dell'Abbazia di Gornji grad. V: Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale, Milano: Skira, 2000. - Str. 279.

Indulgenza per il monastero di Kostanjevica. V: Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale, Milano: Skira, 2000. - Str. 279.

Codice di Bistra. V: Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale, Milano: Skira, 2000. - Str. 282.

Donazione al monastero di Jurklošter. V: Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale, Milano: Skira, 2000. - Str. 282.

Fondazione del monastero di Pleterje. V: Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale, Milano: Skira, 2000. - Str. 282.

L'Influsso di Pier Paolo Vergerio sul protestantesimo sloveno. V: Pier Paolo Vergerio il giovane, un polemista attraverso l'Europa del cinquecento, Udine 2000. - Str. 97-105. - (Libri e Biblioteche 8)

L'Istituzione della diocesi di Lubiana. V: Aquileia e il suo patriarcato, Udine 2000. - Str. 391-399. - (Pubblicazioni della Deputazione di Storia Patria per il Friuli 29)

Anton Skubic, zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine. V: Dekan in zgodovinar Anton Skubic, Ribnica 2000. - Str. 39-41. - (Ribniški zbornik 1)

Ljuba DORNIK ŠUBELJ

Varnostno-obveščevalna služba. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 140-142. (soavtor)

6. mednarodna konferenca arhivov. Arhivi nekdanjih mednarodnih organizacij držav srednje in vzhodne Evrope, Varšava. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 195-197.

Darinka DRNOVŠEK

Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945-1954. Ljubljana 2000. - 386 strani. - (Viri 15)

Vrabič, Olga. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 368.

Vipotnik, Janez. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 261.

Arhivski vjesnik. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 244-247.

Jolanda FON

Plačevanje upravnih taks in taksne oprostitve, ki veljajo za arhive. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 112-116.

Ivan FRAS

FOURNIER, Gernot. Maribor v jožefinskem katastru. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5/6 (2000). - Str. 15. (prevajalec)

Marijan GERDEJ

Osebnih in družinskih fondov. Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 43-49. (soavtor)

Ocena zbranega arhivskega gradiva MART. V: Mednarodni arhivski raziskovalni tabor, Maribor 2000. - Str. 19-31.

MePZ Ludvik Viternik Strojnska reka v Javorju. V: Preprih 10, št. 7-8 (2000). - Str. 34.

Sodobni arhivi 2000. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 1/4 (2000). - Str. 12-13.

9. mednarodni arhivski dan. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 1/4 (2000). - Str. 13-14.

Mednarodni inštitut arhivskih znanosti pri Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Zgodovinski časopis 53, št. 1 (1999). - Str. 117-118.

Natalija GLAŽAR

Vodenje odnosov z javnostmi v arhivski organizaciji. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 98-102.

Slovenske in zvezne turistične konference (1945-1949). V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 75-82.

Snovanje turizma v Sloveniji: 1945-1949. V: Prispevki za novejšo zgodovino 40, št. 2 (2000). - Str. 79-94.

Tretje plenarno zasedanje. Vloga arhivov v družbi prostega časa. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 191-193.

Nemško arhivsko zborovanje. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 193-195.

5. arhivski kolokvij arhivske šole Marburg. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 204-208.

Na obisku v državnih arhivih LR Kitajske. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 210-214.

Metka GOMBAČ

Sodstvo v Slovenskem primorju 1944-1947. V: Pravo, zgodovina, arhivi. Prispevki za zgodovino pravosodja 1, Ljubljana 2000. - Str. 241-267.

Jelinčičevo delo v PNOO 1945-1947. V: Nad prezrtjem in mitom, Tolmin 2000. - Str. 131-142.

Fondi in zbirke mladinskih organizacij v Arhivu Republike Slovenije (1941-1965). Ljubljana 2000. - 415 strani. (Inventarji, serija Arhivi družbenopolitičnih organizacij, zv. 2, soavtor)

Vzhodnoprimorsko okrožje. V: Enciklopedija Slovenije 14/2000. - Str. 411.

19. zborovanje Arhivskega društva Slovenije v Bovcu. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 181-183.

Tematska konferenca o organiziranosti slovenskih izgnancev, o oblikah nasilja nad Slovenci v drugi svetovni vojni. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 214-215.

Milan Pahor, Lastno gospodarstvo jamstvo za obstoj. Pregled gospodarskih dejavnosti Slovencev na področju sedanje dežele Furlanije-Juljske krajine 1848-1998. V: Kronika 48, št. 3 (2000). - Str. 130-132. (ocena)

Vesna GOTOVINA

Nekaj novosti s področja izobraževanja delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom (s poudarkom za delavce, ki delajo pri republiških upravnih organih). V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 188-191.

Sodelovanje Avstrijskega državnega arhiva z upravnimi organi. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 208-210. (soavtor)

Uredsko poslovanje i suvremena uprava u Sloveniji. V: Arhivski vjesnik 43 (2000). - Str. 37-46.

Mojca GRABNAR

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, zvezek 6, Ljubljana 2000. (soavtor)

Stanka GRKMAN

Konserviranje in restavriranje matičnih knjig župnije Korte. V: Arhivi 22, št. 1/2 (1999). - Str. 122-126.

Damjan HANČIČ

Sedemsto let klaris na Slovenskem, Nazarje 2000. - 101 strani.

Samostan Mekinje 700 let, Mekinje 2000. - 34 strani.

Začetni tečaj paleografije v Arhivu Republike Slovenije. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 193.

Marija HERNJA MASTEN

O ognju in požarni obrambi Ptuja. V: Prostovoljno gasilsko društvo Ptuj, 130 let prostovoljnega dela, Ptuj 2000. - 171 strani.

Bojan HIMMELREICH

Preskrbljenost Celja z živili v kriznih časih. V: Zgodovina za vse 7, št. 2 (2000). - Str. 51-64.

Načini poslovanja s spisi pri okrajnih in občinskih komitejih KPS. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 129-131.

Mira HODNIK

Zadnji avstrijski rudniški predstojnik Josip Billek. V: Idrijski razgledi 45, št. 1 (2000). - Str. 67-75.

Življenje Logatčanov, raziskovalna naloga na OŠ Logatec, Logatec 2000. - 83 strani.

Maja ILICH

Posojilnica v Gornji Radgoni skozi pisma dr. Franca Simoniča. V: Glasilo 6, št. 2 (1999). - Str. 9-11.

Dr. Franc Simonič (1847-1919) kot gospodar. V: Glasilo 6, št. 2 (1999). - Str. 7-9.

Françoise Zonabend, Dolgi spomin - časi in zgodovine v vasi. V: Zgodovinski časopis 53, št. 1 (1999). - Str. 140-142. (ocena)

Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes. V: Zgodovinski časopis 53, št. 3 (1999). - Str. 436-439. (ocena)

Simoničev zbornik. V: Zgodovinski časopis 53, št. 4 (1999). - Str. 620-622. (ocena)

Osební fond dr. Franca Simoniča (1847-1919). V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 161-164.

Življenje in delo slovenskega bibliotekarja in bibliografa Franca Simoniča (1847-1919). V: Kronika 48, št. 3 (2000). - Str. 49-93.

Intervju s Pierom Verenjcem. V: Monitor, št. 2 (maj 2000). - Str. 22, 23-24.

So hipiji spet zašli na modne brvi. V: Modna Jana 7, št. 4 (15. maj 2000). - Str. 40-41.

Mateja JERAJ

Slovenska ženska društva med obema vojnama (1918-1941). V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 53-61.

Fondi in zbirke mladinskih organizacij v Arhivu Republike Slovenije: (1941-1965), Ljubljana 2000. - 415 strani. - (Inventarji, serija Arhivi družbenopolitičnih organizacij, zv. 2, soavtor)

Nada JURKOVIČ

Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs 49, Graz 1999. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 248-249.

Arhivsko gradivo v ptujskih kulturnih ustanovah. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 57-58.

Alenka KAČIČNIK GABRIČ

Kataster na Slovenskem. V: Zgodovina v šoli 9, št. 1 (2000). - Str. 35-38.

Arhivsko gradivo graščine Snežnik. V: Kronika 48, št. 1-2 (2000). - Str. 3-12.

Henrik Schollmayer Lichtenberg. V: Kronika 48, št. 1-2 (2000). - Str. 57-63.

Peter Pavel KLASINC

The role, situation and perspective of librarian development in the archives. V: Atlanti 10, no. 2 (2000). - Str. 151-157.

O arhivskem gradivu za zgodovino Judov do konca 16. stoletja v nekaterih arhivih srednje Evrope. V: Časopis za zgodovino in narodopisje 71, št. 1-2 (2000). - Str. 285-298.

Vrednotenje dokumentarnega gradiva. V: Posvetovanje DOK_SIS 2000, Portorož 2000. - Str. 1-7/II.

Kompatibilnosti med arhivistiko in informatiko. V: Arhivistika u registraturama 2000, Bihač 2000. - Str. 45-53.

Vrednotenje registraturnega gradiva. V: Arhivska praksa 3, št. 1. (2000). - Str. 52-59.

Problemi varovanja registraturnega in arhivskega gradiva v Sloveniji 1990-2000. V: Arhivska praksa 3, št. 1. (2000). - Str. 73-80.

Uvodnik. V: Sodobni arhivi, št. 22. (2000). - Str. 5-8.

Vloga, stanje in perspektive razvoja knjižnic v arhivih. V: Sodobni arhivi, št. 22. (2000). - Str. 66-72.

Nov podzakonski predpis: Pravilnik o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva. V: Sodobni arhivi, št. 22. (2000). - Str. 126-132.

Vrednotenje in odbiranje dokumentarnega gradiva. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 214-221.

Knjige in knjižnice v arhivih. V: Tradicionalni mediji v sodobni informacijski družbi, Ljubljana 2000. - Str. 63-72.

Nekateri vidiki sodobne hrambe in opreme arhivskega gradiva. V: 37. savjetovanje Hrvatskog arhivističnega društva "Zaštita arhivskega gradiva", Takošćan 2000. - Str. 8.

Prof. dr. Gerhard Pferschy in Pokrajinski arhiv Maribor: med arhivskim strokovnim sodelovanjem in medsebojnim prijateljstvom. V: Festschrift Gerhard Pferschy zum 70. Geburtstag, (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, Bd 42, 2000). - Str. 145-150.

Das Internationale Institut für Archivwissenschaft und die Vermittlung von Informationen aus dem archivistischen Bereich. V: Archive im zusammen-

wachsenden Europa, Der Archivar, Beibd. 4 (2000). - Str. 321-323.

Mednarodni slovensko-madžarski, madžarsko-slovenski arhivski raziskovalni tabor 1991-2000. V: Mednarodni arhivski raziskovalni tabor: 1991-2000, Maribor 2000. - Str. 10-18.

MIAZ 1985 - 2000: Mednarodni inštitut arhivskih znanosti in možnosti, ki jih ta ponuja zainteresiranim pri pridobivanju novih spoznanj s področja sodobne arhivske teorije in prakse. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 276-280.

Projekt evidentiranja arhivskega gradiva v tujini s posebnim poudarkom na evidentiranju arhivskega gradiva društev v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu/Avstrija. V: Sodobni arhivi, št. 22. (2000). - Str. 281-288.

Plakati: dokumenti za štajersko zgodovino 1918-1955. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 1-4 (2000). - Str. 8.

The International Institute for Archival Science Maribor in the last year. V: Atlanti 10, no. 1 (2000). - Str. 20-21.

Evidentiranje arhivskega gradiva društev z območja Slovenske Štajerske. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 5.

Dokumentarno in arhivsko gradivo v samoupravnih lokalnih skupnostih, Maribor 2000. - 93 strani.

Iz arhivarjeve skrinje, 25 oddaj "Arhivarjeva skrinja". Oddaja na POP TV, 21. november 2000. (soavtor)

Vladimir KOLOŠA

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, zv. 6, Ljubljana 2000. - Str. 1-99, 107-192, 211-226. (soavtor)

Mirjana KONTESTABILE ROVIS

Stoletje dolga pot Neodvisnosti do neodvisnosti, Koper 2000. - 120 strani.

130-letnica kubejskega tabora. V: Primorske novice 54, št. 62 (4. avgust 2000). - Str. 16.

Janez KOPAČ

Državna ureditev in upravno-teritorialni razvoj v Sloveniji (1945-1963). V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 83-106.

Urejenost dokumentarnega gradiva ustvarjalcev. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 147-158.

Kratek pregled volitev v Narodno skupščino in Narodno predstavništvo v Kraljevini SHS in Kraljevini Jugoslaviji. Kandidati za poslance so morali znati brati in pisati. V: Deželne novice, glasilo občine Radovljica, izredna številka, letnik IV, 11. oktober 2000.

Kranj 1995-2000, kronološki pregled. V: Kranjski zbornik (2000). - Str. 274-293.

Občina Breznica/Žirovnica, upravni razvoj. Preteklost v zavetju Stola. V: Zbornik občine Žirovnica, izdan ob 200-letnici rojstva dr. Franceta Prešerna, Breznica 2000. - Str. 8-32.

Vendar peti on ne jenja. Kronika Akademskega pevskega zbora. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 234-235.
Mestni trg z okolico in Ciril-Metodov trg. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 268-269.

Adrijan KOPITAR

Kratka predstavitev računalniško izdelanih pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva v Arhivu Republike Slovenije. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 126-130.

Matevž KOŠIR

Urad deželne registrature in stanovski arhiv od nastavitve registratorja v 16. stoletju do upravnih reform v času Marije Terezije. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 29-39.

Od kmeta do barona - iz Rakovice do Londona. V: Kranjski zbornik (2000). - Str. 78-88.

Drugo plenarno zasedanje, Razvoj arhivistike v znanstveno disciplino. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 190-191.

Marianne Klemun, ...mit Madame Sonne konferieren. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 235-238.

Ljubljanska hagada, Ljubljana 2000. - 30 strani. (eden izmed urednikov in prevajalcev)

Brane KOZINA

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 1999. (soavtor).

Nekaj utrinkov iz življenja Ribničanov in ribniške doline v obdobju življenja in dela gospoda Antona Skubica, V: Dekan in zgodovinar Anton Skubic: 1876-1940, Ribnica 2000. - Str. 51-91. - (Ribniški zbornik 1)

Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike (1212-1945), Ljubljana 2000. - 202 strani. (soavtor)

Ribnica in ribniška dolina na prelomu 19. v 20. stoletje v dokumentih ZAL. Nekdaj bil je takšen ribniški vsakdan.... V: Rešeto (2000), oktober do december. - Str. 31.

Ivan LOVRENČIČ

Od samostana do grmade. Izobraževanje žensk nekoč in danes, Ptuj 2000. - Str. 37-45.

Jure MAČEK

O arhivskem gradivu Zavoda RS za šolstvo: organizacijska enota Maribor. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 1-4 (2000). - Str. 3.

Kako so mariborski meščani praznovali Novo leto? V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 3.

Učiteljšče Murska Sobota. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 3.

Sfragistika - pomožna zgodovinska in arhivska veda. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 6.

Meta MATIJEVIČ

O junaštvu, ki ga ni bilo (o deželni brambi in Črni vojski leta 1809 na Dolenjskem). V: Rast 11, št. 2 (2000). - Str. 149-155.

Jelka MELIK

Namesto uvoda. V: Pravo, zgodovina, arhivi. 1, Prispevki za zgodovino pravosodja. Ljubljana 2000. - Str. 7-19.

Delovanje kazenskih sodišč od 18. stoletja dalje. V: Pravo, zgodovina, arhivi. Prispevki za zgodovino pravosodja 1, Ljubljana 2000. - Str. 37-44.

Organizacija rednih sodišč v prvi Jugoslaviji. V: Pravo, zgodovina, arhivi. Prispevki za zgodovino pravosodja 1, Ljubljana 2000. - Str. 173-183.

V imenu njegovega veličanstva kralja! Kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930-1941, Ljubljana 2000. - 163 strani.

Uvedba državnih pravdnih tožilstev po letu 1848. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 47-51.

Leopold MIKEC AVBERŠEK

Osebni in družinski fond. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 43-49. (soavtor)

Pravilnik o uporabi arhivskega gradiva pri delu v čitalnici. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 167-172.

The bibliography of Atlanti. V: Atlanti 10, no. 2 (2000). - Str. 213-280.

Online računalniški sistem in servis za arhive. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 1-4 (2000). - Str. 4.

Čitalniški red v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 4.

Mija MRAVLJA

Vendar peti on ne jenja, Kronika Akademskega pevskega zbora France Prešeren Kranj (1969-1999). Zbrala in uredila Mija Mravljja, Kranj 2000. - 542 strani.

Andrej NARED

Žiga Herberstein med Ljubljano in Moskvo ali arhivsko bratenje z Rusi. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 263-266.

Množične smrti na Slovenskem. V: Arhivi 22, št. 1/2 (1999). - Str. 265-268. (ocena)

"Bili so časi, ko je zavist manj razsajala kakor danes." Zapis ob 450. obletnici Moskovskih zapiskov Žige Herbersteina. V: Tretji dan 29, št. 2 (2000). - Str. 78-89.

Spomin človeštva. Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije. V: Večer, 28. april 2000. - Str. 10.

- Žiga Herberstein (1486-1566) - rojen v Vipavi, doma pa povsod. V: Vipavski glas 15, št. 53 (2000). - Str. 18-21.
- Miroslav NOVAK**
- Some problems of developing eclectic archival findings aids. V: Atlanti 10, no. 2 (2000). - Str. 29-35. (soavtor)
- Problemi zagotavljanja avtentičnosti sodobnih oblik arhivskega gradiva. V: Arhivska praksa 3, št. 1 (2000). - Str. 109-120.
- "Naprej s ponosom za izvršitev plana": Ljutomerske delovne brigade na Glažuti leta 1950. V: Zgodovinski listi 9, št. 1 (2000). - Str. 62-66.
- Minařikova zbrana dela I., Maribor 2000. V: Farmaceutski vestnik 51, št. 3. (2000). - Str. 529-530. (ocena)
- Sistemi za upravljanje z dokumenti - kako naprej? V: Posvetovanje DOK_SIS 2000, Portorož 2000. - Str. 1-8/I.
- Eklektično arhivsko informativno pomagalo - strokovna iluzija ali realnost?. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 259-264.
- Dolgodobna zaščita novih nosilcev informacij. V: 37. savjetovanje Hrvatskog arhivističkog društva "Zaštita arhivskog gradiva", Takoščan 2000. - Str. 6.
- Ohranjanje arhivskega in dokumentarnega gradiva s pomočjo informacijske tehnologije. V: Arhivistika u registraturama, Bihač 2000. - Str. 55-61.
- Načini zajemanja velikih količin podatkov s pomočjo informacijske tehnologije. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 117-123.
- Arhivi med preteklostjo in prihodnostjo. V: Tradicionalni mediji v sodobni informacijski družbi, Ljubljana 2000. - Str. 48-62.
- Uvajanje informacijske tehnologije v profesionalne arhive in arhivske službe na primeru Pokrajinskega arhiva Maribor. V: Festschrift Gerhard Pferschy zum 70. Geburtstag, (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, Bd 42, 2000). - Str. 221-227.
- Arhivski viri za območje Prekmurja v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. V: Prekmurje na obrobju ali v stičišču evropskih komunikacij, Murska Sobota 2000. - Str. 225-233.
- Minařikova zbrana dela I., Maribor 2000. V: Kronika 48, št. 3. (2000) - Str. 132-135. (ocena)
- Film - dokument časa in prostora. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 1-4 (2000). - Str. 7.
13. posvetovanje "Arhivska praksa". V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 1-4 (2000). - Str. 10.
- O mednarodnih kongresih arhivov. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 10.
- Ob 25. oddaji "Iz arhivarjeve skrinje". V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 12.
- O opredelitvi knjižničnega in arhivskega gradiva. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 14.
- Tradicionalni mediji v sodobni informacijski družbi. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 14.
- Lokalne skupnosti in informacijske aktivnosti. V: Sodobni arhivi 2000. Radenci 2000. - Str. 37. (soavtor)
- Iz arhivarjeve skrinje, 25 oddaj "Arhivarjeva skrinja". Oddaja na POP TV, 21. november 2000. (soavtor)
- Metka NUSDORFER VUKSANOVIĆ**
- Gremo v trg, Vipava v prvi polovici 20. stoletja skozi objektiv Ivana Možeta. Nova Gorica 2000, razstavni katalog. - 104 strani.
- Emica OGRIZEK**
- Sodstvo v letih 1848-1918. V: Pravo, zgodovina, arhivi. Prispevki za zgodovino pravosodja 1, Ljubljana 2000. - Str. 139-172.
- Aleksandra PAVŠIČ MILOST**
- Promocija arhiva in arhivske dejavnosti. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 88-93.
- Od konvikta do dijaškega doma. V: Primorska srečanja 24, št. 229 (2000). - Str. 438.
- Dijaški dom Tolmin 1919-1999. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 232. (ocena)
- Primorska poje trideset let, Zbornik ob tridesetletnici revije 1970-1999. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 234. (ocena)
- Z ljubeznijo do korenin: zbornik Glasbene šole Nova Gorica, 2000. V: Šolska kronika 9 (33), št. 2 (2000). - Str. 395-396. (ocena)
- Barbara PEŠAK MIKEC**
- Gradnja Čemšeniškega in novovaškega vodovoda za Kranj in okolico: Sam sebi želi hudo, kdor se brani vodovoda! V: Kranjski zbornik (2000). - Str. 207-216.
- Praznovanje stoletnice Prešernovega rojstva v Kranju. V: Kranjski zbornik (2000). - Str. 217-220.
- Alberto PUCER**
- Istrska kuhinja (Pr nes kuhamo pu naše), Kmečki glas, Ljubljana 2000. - 224 strani.
- Kaznovani preklinjevalci boga. V: Primorske novice 54, št. 58 (21. 7. 2000). - Str. 20
- Lev, ki je branil Koper. V: Delo 54, št. 70 (1. 9. 2000). - Str. 16.
- Nova vas, Padna, Sveti Peter, Koper 2000. - 8 strani. (prospekt)
- La forza curativa delle saline. V: "El sal de Piran", Piran, april 2000. - Str. 79-83.

Branko RADULOVICH

- Občina Ribnica v prvi polovici dvajsetega stoletja. V: Dekan in zgodovinar Anton Skubic: 1876-1940, Ribnica 2000. - Str. 43-49. - (Ribniški zbornik 1)
- Arhivsko gradivo o koroškem plebiscitu v slovenskih arhivih. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 1-9.
- Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike (1212-1945), Ljubljana 2000. - 202 strani. (so-avtor)

Marta RAU SELIČ

- Hraniti skrbno, uporabljati z razumom. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 107-111.

Tatjana REZEC STIBILJ

- Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije, Ljubljana 2000. - 295 strani. (Inventarji, serija Zbirke, zv. 5, soavtor)

Jurij ROSA

- Odkritje spomenika Rihardu Dolencu. V: Svet'ga Vida zgun, št. 2 (2000). - Str. 4-8.
- Stari dokumenti pripovedujejo. V: Svet'ga Vida zgun, št. 2 (2000). - Str. 16-17.
- Vipava. V: Enciklopedija Slovenije, 14/2000. - Str. 255.
- Vipavski križ. V: Enciklopedija Slovenije, 14/2000. - Str. 259.
- Tri velike obletnice. V: Vipavski glas, št. 55 (2000). - Str. 2-3.
- Stari dokumenti pripovedujejo. V: Svet'ga Vida zgun, št. 3 (2000). - Str. 4-5.
- Skrbeli so za našo knjižno dediščino. V: Svet'ga Vida zgun, št. 3 (2000). - Str. 15-18.

Zdenka SEMLIČ RAJH

- Strategija varovanja arhivskega gradiva - luksuz ali nuja? V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 265-269.
- Mariborske kulturne ustanove in arhivsko gradivo - Univerzitetna knjižnica Maribor. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 67-71.
- Arhivi novega tisočletja v informacijski družbi: XIV. Mednarodni kongres arhivov, Sevilija 2000. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 9-10.

Aleksandra SERŠE

- Izobraževanje odraslih po letu 1945. V: Prispevki k zgodovini izobraževanja odraslih: (1945-1990), Kranj 2000. - Str. 31-48. - (Zbirka Zgodovina izobraževanja odraslih, zv. 9)

Učne ure naših babic: izobraževanje žensk v drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja v Ljubljani. V: Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes II., Ptuj 2000. - Str. 183-208.

- Začetki obrtnega šolstva na Kranjskem v obdobju 1750-1850. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 41-46.
- Stane Granda, Prva odločitev Slovencev za Slovenijo - 1848. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 228-230. (ocena)
- Ivanka Zajc Cizelj, Osnovna šola Celje. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 232-234. (ocena)
- Zbrana dela Angele Vode. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 239-242. (ocena)
- Šole naših babic. Izobraževanje deklet v Ljubljani. V: Šolska kronika 9 (33), št. 1 (2000). - Str. 159-161. (ocena)
- István Mészáros, Die Geschichte des tausendjährigen ungarischen Schulwesens. V: Šolska kronika 9 (33), št. 1 (2000). - Str. 185-188. (ocena)

Zorka SKRABL

- Varstvo arhivskega gradiva na Dolenjskem in Beli krajini. V: Novomeški zbornik (2000). - Str. 95-111.

Gorazd STARIHA

- Vodno pravo in vodne pravice. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 11-25.
- Mestna občina Kranj v zapisnikih občinskega odbora in občinskega sveta od nastanka leta 1850 do leta 1855. V: Kranjski zbornik (2000). - Str. 35-48.
- Trije tolovaji. V: Zgodovina za vse 7, št. 1 (2000). - Str. 47-59.
- Aleksander Žizek, Rokodelci mojega mesta. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 230. (ocena)

Jože SUHADOLNIK

- Mestni trg z okolico in Ciril-Methodov trg, Arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim hribom z gradom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril-Methodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Ljubljana 2000, razstavniki katalog. - 204 strani.
- Arhitektura in urbanizem v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja (od 1849 do 1895) in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana. V: Kronika 48, št. 3 (2000). - Str. 107-117.

Vladimir SUNČIČ

- Mešani tehnični simpozij, Pariz 2000. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 197-202.
- Okrogla miza v Ankari. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 202-204.

Kristina ŠAMPERL PURG

Trženje pameti – marketing intelekta in trženje arhivskih pridobljenih znanj, V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 84-87.

Dobre mašine podobno mislijo. V: Ptujčan, št. 1/VI.

Judita ŠEGA

Štiri generacije škofjeloških Krennerjev: 1. del. V: Loški razgledi 47 (2000). - Str. 45-68.

Tatjana ŠENK

Velikonočne voščilnice v gradivu Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 2000, razstveni katalog. - 12 strani.

Videokaseta Zgodovinskega arhiva Ljubljana, V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 131-136.

Razstave Zgodovinskega arhiva Ljubljane. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 266-267.

Jože ŠKOFLJANEC

Red manjših bratov (O. F. M.) in provinca sv. Križa. V: Frančiškani v Ljubljani, Ljubljana 2000. - Str. 10-79.

Gašper ŠMID

Še en portret komendatorja Petra Jakoba Testaferrate. V: Acta historiae artis Slovenica, št. 4 (1999). - Str. 175-177.

Žarko ŠTRUMBL

Roki hranjenja dokumentarnega gradiva in opredelitev arhivskega z vidika zakonodaje Republike Slovenije. V: Sodobni arhivi 2000. Radenci 2000. - Str. 173-180.

Registraturna gradnja u registraturama Republike Slovenije. V: Arhivska praksa 3 (2000). - Str. 67-72.

Posvetovanje Arhivska praksa 2000 v Tuzli. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 197.

Sodelovanje Avstrijskega državnega arhiva z upravnimi organi. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 208-210. (soavtor)

France ŠTUKL

Prispevki k privatni proizvodnji v Škofji Loki od cehov do leta 1941. V: Loški razgledi 47 (2000). - Str. 31-44.

Reakcije stare Jugoslavije na rapalsko mejo v luči loškega ozemlja. V: Loški razgledi 47 (2000). - Str. 193-195.

Ljiljana ŠUŠTAR

Postavimo Prešernu spomenik, Ljubljana 2000, razstveni katalog. - 16 strani.

Slavica TOVŠAK

Proces izobraževanja delavcev, ki so vključeni v projekt urejanja arhivskega in dokumentarnega gradiva v Pokrajinskem arhivu Maribor. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 181-187.

Filmski zakladi od Maribora do Ljubljane v varnih rokah. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 1-4 (2000). - Str. 7.

Sergej Vrišer, kostumograf, konservator, ilustrator. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 5-6 (2000). - Str. 12.

Milica TREBŠE ŠTOLFA

The American Archivist, 1995-1996. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 259-262.

Slovensko izseljensko gradivo. V: Dve domovini - Two homelands, št. 11-12 (2000). - Str. 116-119.

Enciklopedični pregled izseljenske literature. V: Primorska srečanja 24, št. 231-232 (2000). - Str. 612-613.

Slovenci po svetu. V: Primorska srečanja 24, št. 233 (2000). - Str. 703-704.

Poročilo o delovnem obisku v Kanadi, 1999-2000. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 215-217.

Drago TRPIN

Kratek oris zgodovine Gornjega Posočja do konca 18. stoletja. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 8-12.

Lojz TRŠAN

Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije, Ljubljana 2000. - 259 strani. - (Inventarji, serija Zbirke, zv. 5, soavtor)

Lepo je živeti na deželi: filmi o kmetijstvu in kmetstvu v Slovenskem filmskem arhivu. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 40, št. 3-4 (2000). - Str. 62-63.

Pridite in razvedrite se: turistični film na Slovenskem. V: Lipov list 10 (2000). - Str. 1-12.

Vlasta TUL

Dekleta in šola na širšem goriškem območju. Dodatek k razstavi "Dekleta in šola", Nova Gorica 1999, zgibanka.

Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje 1998. V: Kronika 47, št. 3 (1999). - Str. 107-109.

Dijaški dom Nova Gorica, ob 50-letnici, Nova Gorica 1998. V: Šolska kronika 8 (32), št. 1 (1999). - Str. 184-186. (ocena)

- Srednja lesarska šola Nova Gorica, 50 let, zbornik, Nova Gorica 1999. V: Šolska kronika 32, št. 1 (1999) - Str. 186-188. (ocena)
- 50 let tehniškega centra, Nova Gorica 1999. V: Šolska kronika 32, št. 2 (1999). - Str. 385-387. (ocena)
- Izobraževanje odraslih v okviru društev od 1850 do prve svetovne vojne. V: Prispevek k zgodovini izobraževanja odraslih (1774-1918), Kranj, zv. 10 (2000). - Str. 341-370.
- 100 let vrta v Solkan. Nova Gorica 2000. - Str. 7-62, 87-94 (in uredniško delo).
- Dekleta in šola na širšem goriškem območju. Oris splošnega razvoja s poudarkom na ženskem šolstvu. V: Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes II, Ptuj 2000. - Str. 87-107.
- Kdo smo in kaj delamo, zgibanke o Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, Nova Gorica 2000. - 12 strani.
- 100 let vrta v Solkanu, Nova Gorica 2000. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 238.
- Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, 1998. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 247-248.

Ivanka URŠIČ

- Kulturne ustanove in arhivsko gradivo. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 59-62.
- Gremo v Trg. Vipava v prvi polovici 20. stoletja skozi objektiv Ivana Možeta. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 269-270.

Simona VELUNŠEK

- Osebnostni in družinski fond. V: Sodobni arhivi, št. 22 (2000). - Str. 43-49. (soavtor)
- Družinski fond prof. Ivan Kos. V: Slovenski arhivski časopis 7, št. 1-4 (2000). - Str. 4.

Lilijana VIDRIH LAVRENČIČ

- Organizacija sodišč v Julijski krajini 1918-1943. V: Pravo, zgodovina, arhivi. Prispevki za zgodovino pravosodja 1, Ljubljana 2000. - Str. 185-198.

Jedert VODOPIVEC

- IFLA načela za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim, Ljubljana 2000. - 122 strani. - (Bibliothecaria 7, Prevodi 2, urednica)
- Teamwork - is it possible? V: Preservation management: between policy and practice: papers of the European conference, Haag 2000. - Str. 105-114.
- Prihodnost dediščine 20. stoletja. V: Tradicionalni mediji v sodobni informacijski družbi. Ljubljana 2000. - Str. 13-20.
- Vezeve srednjeveških rokopisov: strukturne prvine in njihov razvoj, Ljubljana 2000. - 562 strani.
14. mednarodni arhivski kongres Sevilla, Arhivi novega tisočletja v informacijski družbi, Prvo plenarno zasedanje. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 189-190.

- IFLA, Načela za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 219-220.

Ivanka ZAJC-CIZELJ

- Dekleta in šola - utrinki iz celjske preteklosti. V: Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes II, Ljubljana 2000. - Str. 155-170.
- Osnovna šola Celje 1777-1919, Celje 2000. - 176 strani (Študije 5)
- Arhivsko gradivo kot dokument o preprečevanju in zdravljenju stekline. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 169-176.
- Aleksander Videčnik, častni član Arhivskega društva Slovenije - osemdesetletnik. V: Arhivi 23, št. 2 (2000). - Str. 271, 272.

Nina ZUPANČIČ PUŠAVEC

- Accessibility of archival materials in the Republic of Slovenia: legislation and current situation. V: Accessibility of archival materials in compliance with the law and general practices of the states of Central and East European countries: materials of the international conference, Madralin 1999. - Str. 103-109.

Aleksander ŽIŽEK

- Rokodelci mojega mesta, Celje 2000. - 207 strani. (Študije 4)
- Čitavniški večer v spomin rojstnega dneva doktorja Franceta Prešerna. V: Novi tednik 55, št. 50 (14. december 2000). - Str. 9.
- Studen in Dibie - dom in svet (Pascal Dibie: Etnologija spalnice). V: Zgodovina za vse 7, št. 1 (2000). - Str. 86-87. (ocena)
- Bravcu prijazna in zaželena knjižica (Rok Stergar: Vojski prijazen in zaželen garnizon). V: Zgodovina za vse 7, št. 2 (2000). - Str. 82-83. (ocena)

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC

- K Bartolovi predstavitvi knjige Krščanstvo - 2000 let. V: Tretji dan 29, št. 3 (2000). - Str. 111-112.
- Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila, Ljubljana 2000. - 382 strani. (Acta Ecclesiastica Sloveniae 22)

Vladimir ŽUMER

- Politika akvizicije i kriteriji vrednovanja: profesionalni i politički aspekti. V: Arhivski vjesnik 42 (1999). - Str. 53-77.
- Predgovor. V: Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike (1212-1945), Ljubljana 2000. - Str. 9-11.

K problematiki varstva arhivskega gradiva v arhivih, muzejih, knjižnicah in drugih kulturnih ustanovah. V: Zbornik referatov 19. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Bovec 2000. - Str. 16-37.

Važnejšie aspekty expertizy cennosti dokumentov: analiz meždunarodnogo opyta: (1950-1990-e gody). V: Otečestvennye arhivy, št. 4 (2000). - Str. 3-17.

UDK 930.253:353(497.4)

ANDREJ NARED,

arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

ARHIV KRANJSKIH DEŽELNIH STANOV

V prvem delu avtor rezimira glavne značilnosti poltisočletne zgodovine deželnih stanov v notranjeavstrijskih deželah (s poudarkom na Kranjski), zlasti njihove začetke, sestavo in pristojnosti.

V drugem delu se najprej posveti pomenu (stanovskega) arhiva nasploh, njegovim začetkom in v tem kontekstu problematiki prvotnega kranjskega lontovža na Novem trgu ter nesrečam, ki so krojile usodo najstarejšega stanovskega gradiva. Na podlagi serije registraturnih protokolov skuša nadalje rekonstruirati sistem prvotne ureditve, pri čemer ugotavlja, da so začeli protokole voditi leta 1591 (in ne že leta 1509), spise pa se je odlagalo kronološko znotraj snovnih skupin, ki so se izoblikovale v letih 1591–1645. Vsi spisi v protokolih niso registrirani. V razpravi je govor še o delovanju urada deželne registrature, zlasti o posegih (popisu) Karla Seifrida Perizhoffa. S prvo registraturo stanovskega fonda (gradivo do leta 1782) sta se v 19. stoletju resneje spopadla še F. X. Richter in J. Wallner; zadnji je osnoval ureditev, ki obstaja še danes. Gradivo registratur II.–IV. (1783–1861) je bilo odlagano po registraturnem načrtu in je ohranilo prvotno ureditev. Kljub nedvomni zanimivosti pa ni veliko v uporabi, medtem ko je prva registratura dobro "oblešana".

UDK 930.253(4-014/015)

DARIA NAŁĘCZ,General Director of the Polish State Archives, Naczelna Dyrekcja Archiwow Panstwowych,
00-950 Warszawa, PO BOX 1005, ul. Długa 6**DOSTOPNOST ARHIVSKEGA GRADIVA V DRŽAVAH SREDNJE IN VZHODNE EVROPE**

Avtorica analizira dostopnost arhivskega gradiva v državah srednje in vzhodne Evrope, na podlagi vprašalnika o predpisih. Če bi rezultate tega vprašalnika primerjali s "Priporočilom Sveta Evrope o dostopu do arhivskega gradiva", sprejetim lani, bi lahko trdili, da formalno velika večina arhivov srednje in vzhodne Evrope ustreza zahtevam, navedenim v temu priporočilu.

UDK 343.163(497.4)"1852/1941"

JELKA MELIK,

dr., višja svetovalka, arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

UREDITEV, DELOVANJE IN POSLOVANJE DRŽAVNIH TOŽILSTEV V STARI AVSTRIJI IN PRVI JUGOSLAVIJI (1852-1941)

Državno tožilstvo, ki je bilo uvedeno neposredno po revoluciji 1848, je z nastopom reakcionarnih sil zgubilo mnogo svojih pristojnosti, vendar popolnoma ni bilo odpravljeno. Umakniti se je moralo izključno v kazenski postopek, pa tudi tam so mu bile odvzete številne naloge, nekatere za krajši, nekatere za daljši čas. Veljave, ki jo je prinesla revolucija leta 1848, niso več dosegla. Ponoven dvig jim je prinesla šele nova revolucija skoraj sto let pozneje.

UDK 930.25(497.6)

ŽARKO ŠTRUMBL,

višji svetovalec, arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

GAŠPER ŠMID,

mag., višji svetovalec, arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

ARHIVI IN ARHIVSKA SLUŽBA V BOSNI IN HERCEGOVINI

Nastanek samostojne bosansko-hercegovske države, prestrukturiranje pravnega sistema in uveljavitev novih administrativnih mej je povzročilo tudi razpad arhivske mreže nekdanje Socialistične republike Bosne in Hercegovine. Po daytonskem sporazumu je novo nastala država razdeljena na dve upravni enoti, in sicer na Federacijo BiH, ki je nadalje razdeljena na 10 kantonov, in na Republiko Srbsko.

V predvojni BiH je delovalo 10 arhivskih ustanov, devet regionalnih in specialni arhivi ter Državni arhiv. Sedaj pa sta vlogo nekdanjega Državnega arhiva prevzela Arhiv Federacije BiH in Arhiv Republike Srbske. Arhiv Republike Srbske je na novo opredeljeni nekdanji arhiv Bosanske Krajine v Banjaluki s petimi izpostavami – oddelki v Dobroju, Foči, Zvorniku, Sarajevu in Trebinju ter že pokriva celotno ozemlje te enote. V okviru Federacije BiH pa delujejo le tisti arhivi, ki so bili prej regionalni, tako da arhiv v Sarajevu, Tuzli in Bihaču nadaljujejo delo kot kantonalni, medtem ko v kantonih, kjer prej ni bilo arhivov, novoustanovljeni ne delujejo ali pa so ustanovljeni samo formalno, brez prostorov, kadrov in opreme, kar naj bi jim zagotovil ustanovitelj – kanton, in ker ta oziroma občine ne zagotovijo sredstev, ti arhivi obstajajo samo na papirju. Ker arhivska mreža še ni v celoti rekonstruirana, še vedno propada in se uničuje tako dokumentarno kot arhivsko gradivo pri ustvarjalcih.

UDK 347.7(497.4)"1946/54"

BOJANA ARISTOVNIK,arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje,
Teharska cesta 1, SI-3000-Celje**PREDPISI O REGISTRIRANJU GOSPODARSKIH ORGANIZACIJ (1946-1954)**

Avtorica v članku prikaže način registriranja gospodarskih organizacij od leta 1946 do leta 1954. Gre za obdobje, ko se je po uvedbi novega družbenega sistema spremenil tudi sistem vodenja registrov. Pred obravnavanim obdobjem so bila za registracijo podjetij in zadrug pristojna okrožna kot trgovska sodišča, s povojnimi spremembami pa je pristojnost izvajanja registracij prešla na upravne organe, kar je ostalo v veljavi do leta 1954. Takrat so registre od upravnih organov ponovno prevzela sodišča, najprej okrožna in nato okrožna gospodarska sodišča.

UDK 614.842(497.4 Celje)"1850/1900"

IVANKA ZAJC CIZELJ,mag., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje,
Teharska cesta 1, SI-3000-Celje**OD POŽARNE SAMOPOMOČI DO ORGANIZIRANJA GASILSKIH DRUŠTEV – GASILSTVO V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA NA CELJSKEM**

Boj proti ognjenim zubljem se je začel s stalno naselitvijo in graditvijo prebivališč – sprva kot samopomoč, ki je prerasla v organizirano gasilstvo (najprej v okviru okraja in nato občine), temu pa se je pridružilo tudi protipožarno varstvo.

Da bi država poskrbela za organizirano reševanje in gašenje, je sprejela zakonske predpise. Gasilni red, sprejet leta 1857, je zahteval sodelovanje vseh sposobnih krajanov pri reševanju in gašenju. Predvideval je tudi protipožarne ogleda in kazni za kršilce gasilnega reda. Namerno podtikanje požara je ovrednotil kot hudodelstvo – kazen je bila odvisna od višine škode in ogroženih človeških življenj; za požar s hudimi posledicami je bil požigalec lahko obsojen celo na smrt.

Po sprejetju zakona o društvih leta 1867 so začela nastajati prva gasilska društva, ki so ob podpori občin prevzela reševanje in gašenje. Celjsko Prostovoljno gasilsko društvo je bilo ustanovljeno leta 1871.

Gasilsko dejavnost kot delo organiziranih skupin je uzakonil gasilni red leta 1886. Ta je predvideval organizacijo požarne brambe kot javne ali kot privatne ustanove, katere pglavitna naloga je bila varovanje življenja in lastnine prebivalcev.

UDK 091:686.1.02

NATAŠA GOLOB,

dr., redni profesor, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino,
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

NEKAJ DETAJLOV O VEZAVAH SREDNJEVEŠKIH ROKOPISOV IZ NEKDANJE AUERSPERGOVE LJUBLJANSKE KNJIŽNICE

Sredi 17. stoletja je imel Wolfgang Engelbert pl. Auersperg v Ljubljani knjižnico, ki je vsebovala tudi številne srednjeveške rokopise in osem jih hrani The Beinecke Rare Book and Manuscript Library, ki je v okviru univerze Yale (New Haven, Conn.). Članek se ustavlja le ob vezavah, ki so strukturno nadvse različne, gre za primere mehke vezave, za primer humanistične vezavo, za dva primera "gole" vezave in primere trde vezave, sicer pa pripadajo tako avtrijsko-nemškemu tipu kot italijanskim šolam.

UDK 930.25:004.3

BORIS GUID,

mag., Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, Kardeljeva ploščad 25, SI-1000 Ljubljana

EDEN OD PRISTOPOV VZPOSTAVLJANJA ELEKTRONSKEGA ARHIVA IN KREIRANJA BAZE ZNANJA

Veliko količino dokumentarnega gradiva je možno učinkovito obvladati le z ustrežno programsko opremo. Na ministrstvu smo se odločili za postopnost obvladovanja dokumentarnega gradiva. Najprej se bomo lotili vprašanja stalne zbirke dokumentarnega gradiva. Opisan je eden od pristopov vzpostavljanja elektronske stalne zbirke dokumentarnega gradiva (elektronskega gradiva) in kreiranje baze znanja. Pristop je primeren za večje organizacije, vendar lahko na podoben način pristopimo tudi v manjših, s tem da lahko nekatere faze v postopku združujemo.

UDK 658.3:930.25(497.4)

JOLANDA FON,

svetovalka direktorja, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

OCENJEVANJE DELOVNE USPEŠNOSTI IN POTENCIALA KLJUČNIH KADROV V ARHIVU

Delovna uspešnost je razvidna iz mesečnega delovnega poročila delavca. Ugotavlja jo direktor z neposrednim nadzorom nadrejenega delavca. Delovno uspešnost v arhivu merimo z dvema kazalnikoma: vrednostnim in količinskim. Med vrednostne kriterije smo uvrstili: strokovnost pri delu, uporabnost rešitev, izvirnost rešitev in gospodarnost dela. Količinski kriterij se odraža v obsegu opravljenega dela. Vsak od vrednostnih kriterijev in količinski kriterij prinese po 1/5 oziroma po 1/4 vrednosti, ki je določena za delovno uspešnost delavca. Vsi kriteriji skupaj pa prinesejo 100 odstotno vrednost, določeno za njegovo delovno uspešnost.

UDK 930.253.4:929.52 Auersperg

MIHA PREINFALK,

mag., mladi raziskovalec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana

TURJAŠKI ARHIV IN NJEGOVE LISTINE

Turjaški arhiv grofov Auerspergov, predvsem njegov listinski del, je za raziskovanje srednjega veka na Slovenskem izrednega pomena, saj je eden redkih ohranjenih plemiških arhivov s slovenskega ozemlja. Zasluge za to gre pripisati tudi zgodovinarju Francu Komatarju, ki je v letih 1905–1910 objavil 550 srednjeveških listin iz omenjenega arhiva. Stari arhivski popisi gradiva so pokazali, da je bil obseg listinskega in aktovnega gradiva v arhivu nekoč veliko večji, a je v teku stoletij to gradivo izginilo neznano kam, na kar je opozoril že Komatar. Avtor članka se zato v prvem delu posveča predvsem usodi turjaškega arhiva in arhivskega gradiva skozi stoletja, še posebej pa izpostavi nekatere obiskovalce in uporabnike turjaškega arhiva, ki bi na takšen ali drugačen način lahko bili "krivci" za izginjanje arhivskega gradiva.

Drugi del članka predstavlja transkripcija enega dela zapuščinskega inventarja za umrlim grofom Janezom Andrejem Turjaškim iz leta 1665. V inventarju so namreč popisane tudi grofove listine s Turjaka, Dragomlja in iz njegove hiše v Ljubljani. Prav na podlagi tega popisa lahko delno rekonstruiramo stanje v turjaškem arhivu sredi 17. stoletja. Hkrati nam popis, ki je pisan v obliki "registov", predstavlja veliko število predvsem novo-veških listin, ki danes veljajo za izgubljene.

UDK 616.932

KATARINA KEBER,

dipl. zgod., MA, arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

KOLERA V ARHIVSKEM GRADIVU: PRIMER CECILJE TENBAUM

Glavni namen prispevka je opozoriti na arhivske fonde Arhiva Republike Slovenije, ki vsebujejo upravno gradivo, pomembno za zgodovino epidemij na Slovenskem, natančneje epidemij kolere v drugi polovici 19. stoletja na Kranjskem. Kako so državni in deželni preventivni ukrepi proti izbruhu epidemij kolere vplivali na življenje malih ljudi, je nakazano na primeru ljubljanske učiteljice Cecilije Tenbaum

UDK 271.973(497.4 Koper):393.1

ZDENKA BONIN,

višja arhivistka, Pokrajinski arhiv Koper, Goriška ulica 6, SI-6000 Koper

**POKOPAVANJE V CERKVI IN SAMOSTANSKEM POSLOPJU SV. KLARE V KOPRU MED LETOMA
1616 IN 1782**

Na pokopavanja v cerkvi sv. Klare v Kopru so opozorila že arheološka izkopavanja, ki jih je leta 1989 v sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Koper opravljala Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. V samostanski cerkvi so izpričana tri časovna obdobja pokopavanj. Obe najstarejši grobišči, ki sodita v čas antike in srednjega veka, sta bila najverjeteneje sestavni del urbanega prostora, pokopavanje v grobnicah, ki večinoma sodi v baročno fazo pokopavanja, pa je bilo znotraj same cerkve. Arhivski podatki o pokopavanju v cerkvi sv. Klare so morda pisna potrditev arheoloških najdb. Po arhivskih podatkih sodeč, je bilo v samostanskem kompleksu sv. Klare v Kopru med leti 1616 in 1782 pokopanih sto, morda tudi sto eden pokojnik. Za šest laikov vemo, da so bili pokopani v cerkvi sv. Klare, pri redovnicah pa mesto pokopa največkrat ni povsem natančno določeno. Navadno je kronist zapisal, da so pokojnico pokopali v "njenem samostanu". Ko bodo objavljeni rezultati arheoloških izkopavanj iz leta 1989, bo mogoča primerjava med ugotovitvami arheologov ter pisnimi podatki o številu pokopov v samostanski cerkvi sv. Klare, ki jih hranijo v Škofijskem arhivu Koper v fondu Kapiteljskega arhiva.

UDK 930.253:304(497.4)"1750/1918"

SONJA ANŽIČ,

mag., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Ljubljana,
Mestni trg 27, SI-1000 Ljubljana

PREGLED ARHIVSKIH VIROV ZA SOCIALNO POLITIKO NA KRANJSKEM OD SREDE 18. STOLETJA DO LETA 1918

V prispevku je prikazan pregled arhivskih virov, ki so pomembni za raziskovanje socialne politike na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918 in se hranijo v treh arhivskih institucijah: Arhivu Republike Slovenije, Nadškofijskem arhivu Ljubljana in Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Pregled sestavlja navedba ustvarjalcev arhivskega gradiva v prej omenjenem obdobju, ki so delovali na območju dežele Kranjske in pri katerih je nastajalo gradivo, ki izpričuje skrb za uboge, navedba fondov in zbirk, v okviru katerih se danes hrani gradivo ter časovni obseg gradiva.

UDK 930.253:75/77

ANDREJ ZADNIKAR,

višji svetovalec, arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

RISBA, GRAFIKA, AKVAREL

Avtor na kratko označuje risbo, grafiko in akvarel. Navaja vrste arhivskega gradiva, pri katerem se s temi tremi umetnostnimi tehnikami najpogosteje srečujemo, predvsem pa opozarja na ilustrativno gradivo, ki ga lahko najdemo med različnim gradivom ob prevzemu v arhiv.

UDK 930.253:94(497.11=163.6)"1944/45"

METKA GOMBAČ,

vodja oddelka II, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

GRADIVO ODBORA SLOVENSKEGA BATALJONA PRVE KRAJIŠKE BRIGADE

Decembra 1944, se je večje število Slovencev, ki so bili med drugo svetovno vojno izgnani v Srbijo, odločilo sodelovati v zaključnih bojih na sremski fronti. Sestavljali so 5. bataljon, ki je bil priključen I. udarni krajiški brigadi v Srbiji. Leta 1970 je bil ustanovljen Odbor slovenskega bataljona prve krajiške brigade v Ljubljani, z namenom, da pripravi publikacijo o nekdanjih borkah in borcih slovenskega bataljona. Zbrano gradivo je Zveza združenj borcev NOB Slovenije predala Oddelku II Arhiva Republike Slovenije. Gradivo obsega 28 tehničnih enot in dopolnjuje fond Slovenskega kulturno umetniškega društva France Rozman, oziroma OF Slovenskega naroda za Srbijo v Beogradu, ki se nahaja v Oddelku II.

UDK 791.43(497.4):63

LOJZ TRŠAN,

mag., pomočnik direktorja, vodja Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije,
Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana.

LEPO JE ŽIVET' NA DEŽELI, FILMI O KMETIJSTVU IN KMETSTVU V SLOVENSKEM FILMSKEM ARHIVU

Filmi o kmetstvu in kmetijstvu, med katere smo vključili tudi filme o gozdarstvu, kmečkem turizmu, kmečkih praznikih, ribolovu, vinogradništvu, planšarstvu in solinarstvu, so dokaj močno zastopani v Slovenskem filmskem arhivu pri Arhivu Republike Slovenije, osrednji ustanovi za hrambo in proučevanje slovenske filmske dediščine. Najstarejši tovrstni slovenski film je Kmetijska šola na Grmu pri Novem mestu iz leta 1930. Čeprav je v inventarjih Slovenskega filmskega arhiva podrobno opisanih preko 2300 filmov, pa kljub temu menimo, da razprave, ki obravnavajo in vrednotijo večje sklope filmov, pokrajinsko ali tematsko, pomembno prispevajo k prepoznavnosti filmske kulturne dediščine, hkrati pa so tudi pomemben pripomoček posameznim raziskovalcem z različnih področij.

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.

2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana; tel. (01) 24 14 200. Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- Prispevki morajo biti oddani v dvojni obliki: na disketi (ime datoteke – file naj bo ime in priimek avtorja) in odtisnjeni na papir (razmak 1,5 vrstice).
- Obseg prispevkov za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* naj razen v izjemnih primerih ne presega 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- Razprave in članki za prve tri rubrike morajo obvezno vsebovati povzetek v obsegu do 20 vrstic.
- Opombe naj bodo pisane enotno, na dnu vsake strani. Celoten naslov citata naj bo le v prvi navedbi, nato okrajšano.
- Ob povzetku oziroma na koncu prispevka naj avtor napiše svoje ime in priimek, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko, št. bančnega računa ter davčno številko.
- Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa. Podnapisi z navedbo nahajališča vira naj bodo priloženi na posebnem listu. Avtor naj v besedilu nakaže, kam sodi posamezna slika.
- Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture opravi uredništvo.
- Prispevkov ne vračamo; o zavrženih prispevkih avtorje obvestimo.
- Avtorje prosimo, da zgornja navodila upoštevajo. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.

Uredništvo Arhivov